7/2

MARMATIA

MUZEUL JUDETEAN MARAMURES

BAIA MARE
2002

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL JUDEȚEAN MARAMUREȘ
BAIA MARE
BIBLIOTECA

MUZEUL JUDEȚEAN MARAMUREȘ

MARMAȚIA

7/2

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
BIBLIOTECA
Nr. Inv. 1343
MARAMUREȘ

BAIA MARE
2002

https://biblioteca-digitala.ro

Comitetul de redacție:

Grigore Man	- redactor responsabil
Lucia Pop	- secretar de redacție
Traian Ursu	- membru
Viorica Ursu	- membru

"MARMAȚIA" publicație periodică a
Muzeului Județean Maramureş din Baia Mare

Muzeul Județean Maramureş
4800 Baia Mare, str. Monetăriei 1-3
ROMÂNIA
Telefon – Fax: 004-0262-211.927

ISSN-1582-9979

https://biblioteca-digitala.ro

CUPRINS - SUMMARY - SOMMAIRE - INHALT

Cuvânt înainte – Foreword

STUDII ŞI COMUNICĂRI

VALER HOSSU — "Natio Valachica", sau nobilimea în Maramureşul secolului al XIV-lea 11
The Gentry of the County of Maramureş in the 14 th Century

CRISTIAN LUCA — Încarcerarea lui Petru Cercel la Hust. Câteva aspecte ale detenţiei sale în Transilvania..... 16
L'incarceramento di Petru Cercel nel castello di Hust. Qualchi aspetti della sua detenzione in Transilvania

VASILE CĂPÂLNEAN
OSZÓCZKI COLOMAN — Un document inedit privind Chioarul secolului al XVII-lea. Conscrierea familiilor nobile româneşti..... 25
A new document concerning the romanian noble families from XVIIth Century Chioar

IOAN SABĂU — Evoluţia demografică a oraşului Baia Mare în sec. XVI – XVIII..... 57
L' evolution démographique de la ville de Baia Mare entre le XVI-ème et XVIII- ème siècle

VIORICA URSU — De la domnii Ţării Româneşti, pentru mănăstirea din satul Biserica Albă – Maramureş..... 66
From the rulers of Wallachia to the Monastery from White Church village – Maramureş

EMIL LAZĂR — Pintea Viteazul într-o legendă inedită din Chioar..... 73
Pintea le Vaillant dans une légende inédite de Chioar

LIVIU MOLDOVAN — O audiere de martori din 1777 privitoare la familiile nobile românesti din satul Vărai, districtul Chioar..... 81
Eine Zeugenvernehmung aus dem Jahr 1777 bezüglich der rumanischen adlingen Familien Kis aus dem Dorf Vărai, Distrikt Chioar

IOAN DORDEA — Aspecte tehnice ale transportului sării pe Tisa în secolul al XVIII-lea..... 87
Technische Aspekte des Salztransportes auf der Theiß während des 18 Jhs.

MARIN R. MOCANU — 150 de ani de la Revoluţia din 1848-1849. Consideraţii privind ţărănimea ca suport ideologic şi programatic pentru conducătorii Revoluţiei române de la 1848 92

https://biblioteca-digitala.ro

	Considérations sur la paysannerie en tant que support idéologique et programmatique pour les dirigeants de la révolution roumaine de 1848	
EUGEN STRĂUȚIU MIHAI RACOVIȚAN	Revoluția de la 1848-1849 în părțile Sibiului..... Die Revolution von 1848-49 in Hermannstadt und ihrer Landgebiet	96
CRISTINA PÂNZARU	Rolul deputaților țărani în declanşarea şi desfăşurarea Revoluției române de la 1848 în Bucovina..... Le rôle des députés paysans dans le déclenchement et le déroulement de la révolution roumaine de 1848 en Boucovine	116
GELU NEAMȚU	Din activitatea lui Sigismund Pop, la 1848-1849..... Sigismund Pop's activity, in 1848-1849	126
IOAN SPĂTAN	Aniversarea la Baia Mare, a Revoluției române de la 1848, în revista "Tribuna" din Sibiu, din 3/15 mai 1898..... La commémoration de la révolution roumaine de 1848 à Baia Mare, dans la revue "Tribuna" de Sibiu, 3/15 mai 1898	140
LIVIU TĂTAR	Asociații de ajutor reciproc ale minerilor din bazinul Baia Mare, în sec. al XIX-lea..... Associations d'aide mutuelle des mineurs du Bassin de Baia Mare au XIX-ème siècle	147
LUCIA POP	Aspecte ale dezvoltării economice a zonei Baia Mare şi implicațiile acesteia în mişcarea de emancipare națională a românilor, la sfârşitul sec. XIX şi începutul sec. XX..... Aspects du développement économique de la zone de Baia Mare et ses influences sur le mouvement d'emancipation nationale des Roumains à la fin du XIX-ème siècle et le début du XX- ème siècle	152
LIVIU BOTEZAN	Vasile Lucaciu, începutul activității politice..... Vasile Lucaciu politischer Tätigkeitsbeginn	158
NICOLAE JOSAN	Un manuscris inedit despre "Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureş"..... Un manuscrit innedit sur "L'Association pour la culture du people roumain de Maramureş"	172
VALERIU ACHIM	Înființarea şi dezvoltarea unei biblioteci publice la Baia Mare..... Fondation et dèveloppement d'une bibliothèque publique à Baia Mare (1880-1950)	180

https://biblioteca-digitala.ro

VALERIU ACHIM — Primul ziar românesc la Baia Mare, "Gutinul", 1889-1890. Contextul politic 188
Premiere journal roumain à Baia Mare, "Gutinul", 1889-1890. Le contexte politique

NICOLAE FELECAN — Legătura dintre limba şi fiinţa naţională în ziarul "Gutinul" 193
Relations entre la langue et l'être national dans la journal de "Gutinul"

FELIX MARIAN — Aspecte medico-sanitare oglindite în ziarul "Gutinul" din Baia Mare (1889-1890) 198
Medico-Sanitary Aspects Reflected by the Newspaper "Gutinul" from Baia Mare (1889 - 1890)

FLOREA MARIN — Profesorul dr. Gheorghe Bilaşcu (1863-1926), eminent fiu al Maramureşului 204
Professor Gheorghe Bilaşcu (1863-1926), Famous Son of Maramureş

PAMFIL BILŢIU — Realităţi social-economice pe moşia grofului Blomberg din Gârdani, la începutul sec. XX 209
Réalités sociales-économiques sur la propriété du comte Blomberg

IOAN MUSCĂ — Adunarea generală anuală a *Despărţământului sălăjan - chiorean al ASTREI*, Şomcuta Mare (3 august 1904) 213
The yearly general meeting of *ASTRA'S Sălaj - Chioar county* from Şomcuta Mare (the 3 rd august 1904)

TRAIAN URSU — Un document inedit din satul Rus (zona Baia Mare), privind ocupaţia horthystă 220
Unpublished Document from the Village of Rus, Baia Mare area, regarding the Horthist Occupation (1940-1944)

CRONICĂ - MUZEOLOGIE

VIORICA URSU — Şase secole de la atestarea documentară a mănăstirii "Sf. Mihail" din Peri - Maramureş ca stavropighie patriarhală. Expoziţie de istorie şi artă veche religioasă - catalog. Simpozion ştiinţific 227
Six siécles depuis l'attestation documentaire du Monastère "Sf. Mihail", Peri-Maramureş. Exposition d'histoire et d'art religieux. Catalogue. Symposium scientifique

https://biblioteca-digitala.ro

VIORICA BÂRSAN — Cartea veche românească din sec. al XVII-lea, de pe teritoriul Maramureşului istoric. Catalog..... 243
XVIIth Century Romanian Old Books

VIORICA BÂRSAN — Manuscrise slave din secolele XVI-XVII de la Biserica din Vişeu de Mijloc, Maramureş..... 258
16th - 17th century Manuscripts from Vişeu de Mijloc, Maramureş

VIORICA URSU — Colecția de opaițe şi lămpi vechi de mină a Muzeului de Istorie din Baia Mare. Catalog selectiv. Expoziția de la Baia Mare (1994) şi Iaşi (1996)..... 267
Collection of old mine lighting means of the Historical Museum of Baia Mare. The exhibition at Baia Mare (1994) and Iaşi (1996)

VIORICA URSU — Iuliu Pop (1915-1996) - ultima expoziție din viața artistului fotograf. Baia Mare, 1995..... 276
Iuliu Pop (1915-1996) - the Last Exhibition During the Artist`s Lifetime

IOAN CIUPEA — Muzeul Memorialului de la Sighet..... 281
The Memorial Museum in Sighet

TRAIAN URSU — Monumente din județul Maramureş ridicate în memoria evreilor deportați în lagărele naziste..... 287
Dei monumenti in memoria degli ebrei deportati nei campi nazisti di sterminio

VIORICA URSU
LUCIA POP — Manifestări ştiințifice şi culturale – expoziții, simpozioane – organizate de Muzeul de Istorie din Baia Mare. Calendar retrospectiv selectiv, 1980 – 1999..... 293
Manifestations scientifiques et culturelles - expositions, symposium, organisés par le Musée d'Histoire de Baia Mare. Calendrier rétrospectif - sélectif, 1980-1999

LUCIA POP — Activități muzeale adecvate persoanelor cu handicap. Din experiența colaborării Muzeului de Istorie cu Asociația Nevăzătorilor din Baia Mare..... 301
Activités muzéologique à l'intention des personnes handicapées. De l'experiencé de la collaboration du Musée d'Histoire avec l'Association des Non-voyants de Baia Mare

TRAIAN URSU — Simpozion național *"Satul românesc în Revoluția de la 1848-1849":* Baia Mare - Remetea Chioarului - Şomcuta Mare, 28 - 29 mai 1998..... 304
Symposium national *"La village roumain pendant le rèvolution de 1848-1849":* Baia Mare – Remetea Chioarului - Şomcuta Mare, 28 - 29 mai 1998

https://biblioteca-digitala.ro

NOTE - OPINII

VIORICA URSU — Vechi mănăstiri renăscute ctitorii ale Drăgoşeştilor: Mănăstirea Bârsana - Maramureş, Mănăstirea Habra – Chioar 307
De vieux monastéres renés. Le Monastére Bârsana - Maramureş, le Monastére Habra - Chioar

EMIL DOMUŢA — Un cărturar maramureşean – pionier al editării "Cronicii" lui Gheorghe Şincai la 1843 314
Un érudit de Maramures de la publication de la "Chronique" de Gheorghe Sincai en 1843

GAVRIL BĂLAN — Mărturii locale inedite privind Revoluţia de la 1848 condusă de Avram Iancu 318
A New Local Testimony On The Revolution of 1848 Led By Avram Iancu

FLORIN SALVAN — Contribuţii la cunoaşterea mişcării memorandiste. "Memorandul românilor - Centenar (1892, 1894 - 1992, 1994)", Baia Mare,1994 325
Contributions sur la conessance du mouvement memorandist. Le Memorandum - Centenaire (1892, 1894-1992, 1994)", Baia Mare,1994

ILIE GHERHEŞ — Alexandru Filipaşcu – un aristocrat sublim al propriului destin 328
Alexandru Filipaşcu - an aristocrat of his own destiny

https://biblioteca-digitala.ro

ABREVIERI

Acta MP	*Acta Musei Porolissensis*
AII [A]	*Anuarul institutului de Istorie [şi Arheologie]*
Arh N	*Arhivele Naţionale*
Arh St	*Arhivele Statului*
CL	*"Cercetări de Lingvistică", Cluj Napoca*
DIR	*Documente privind istoria României*
LL	*"Limba şi Literatura", Bucureşti*
Muz Etn BM	*Muzeul de Etnografie şi Artă Populară Baia Mare*
Muz Ist BM	*Muzeul de Istorie Baia Mare*
SCIA	*Studii şi Cercetări de Istoria Artei*

https://biblioteca-digitala.ro

Cuvânt înainte

Datorăm, poate, o explicaţie cititorilor noştri, interesaţi profesional, sau, doar iubitori de istorie, în legătură cu întreruperea de 20 de ani a apariţiei volumului "MARMAŢIA", publicaţie a muzeelor băimărene. Motivele fiind de natură administrativă, nu întârziem asupra lor. Mai importantă ni se pare reluarea, cu prezentul volum, a acestei publicaţii periodice şi existenţa condiţiilor apariţiei sale în continuare. Este posibil, în această ordine de idei, ca rezultatele unor cercetări valorificate de noi în acest răstimp, în publicaţii de specialitate ale altor instituţii de profil din ţară şi străinătate, mai puţin accesibile, să reapară completate şi revăzute, în volumele viitoare ale "MARMAŢIEI".

Aşadar, "MARMATIA", publicată de-acum în volume distincte, pe domenii ale activităţii muzeale, adică pe secţii, corespunzător organizării patrimoniului Muzeului judeţean din Baia Mare, respectiv: ARHEOLOGIE, ISTORIE, ETNOGRAFIE, ARTĂ PLASTICĂ, ŞTIINŢELE NATURII, va face cunoscute rezultatele cercetărilor în aceste domenii, privind, cu precădere spaţiul judeţului nostru şi al zonelor învecinate, în firească legătură cu întreg spaţiul românesc şi cu cel european.

Să mai precizăm că, articolele cuprinse în publicaţia "MARMAŢIA", sunt semnate, în cea mai mare parte, de specialişti ai Muzeului judeţean Maramureş din Baia Mare, dar şi de colaboratori ai instituţiei - cercetători din alte muzee, din Arhivele Naţionale, institute ale Academiei Române şi alte instituţii cu profil de cercetare, de cadre universitare sau din alte instituţii de învăţământ - contribuţia cărora completează fericit rezultatele noastre. De asemenea, că aceste lucrări au fost prezentate, făcând obiectul unor dezbateri, în sesiuni de comunicări şi simpozioane ştiinţifice, că au fost apreciate, căpătând, astfel, girul publicării.

Revenind la volumul de istorie al publicaţiei "MARMAŢIA", sperăm ca, atât cel de faţă, cât şi viitoarele, să contribuie la înscrierea în circuitul ştiinţific a unor date şi aspecte noi privind istoria acestor locuri, putând fi util şi procesului instructiv din învăţământ, ori să răspundă, în general, nevoii de informare şi cultură.

Comitetul de redacţie

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

"Natio Valachica" sau nobilimea în Maramureşul secolului al XIV-lea

VALER HOSSU

Nobili de domeniu. Regele Ungariei Andrei al III-lea şi-a întărit controlul asupra Carpaţilor Păduroşi numind, în cursul anului 1300, primul său comite pentru Maramureş, în persoana lui Nicolae de Pok de la Medieşul Aurit, posesor a aproape întregii Ţări a Oaşului şi în mai multe rânduri, voievod al Transilvaniei[1]. El era şi comitele Ugocei, un cunoscător al vecinătăţilor şi omul cel mai nimerit, ca reprezentant al regelui, în vederea coordonării raporturilor dintre oaspeţii regali, tot mai numeroşi în Maramureş, şi populaţia băştinaşă, a apărării intereselor Curţii în Carpaţii Păduroşi. A început acum, la nivel local, o concurenţă de putere între comitele regal extrateritorial, cu atribuţii prin cumul, şi voievodul românilor, conducătorul de facto din depresiunile intramontane.

Organizată ca o comunitate de obşti trăitoare în "ţara" lor din vremi ancestrale, autonomia din Carpaţii Păduroşi a fost consemnată ca atare şi în conştiinţa europeană. Un geograf anonim occidental în lucrarea "Descrierea Europei Orientale", redactată în jurul anului 1308, a prezentat provincia sau "ducatul Malamore" ca unul din cele mai importante ale Ungariei, alături de Transilvania, Secuimea, Croaţia, Dalmaţia şi altele[2].

Există indicii că Nicolae de Pok, fiii şi rudeniile sale şi-au menţinut influenţa asupra Maramureşului şi în timpul răscoalei nobiliare din anii 1315-1317[3], Nicolae de Pok a obţinut o nouă numire ca voievod al Transilvaniei, funcţie preluată după destituirea lui Ladislau Kán, înainte de 1 august 1315, fiind principalul coordonator al pacificării provinciei[4]. În această calitate, i-a menţinut în subordine cel puţin de la început, atât pe voievodul românilor maramureşeni, cum era şi pe vremea lui Ladislau Kán, cât şi pe "oaspeţii regali". O rudenie a sa, Laurenţiu, a avut chiar de suferit din partea oaspeţilor, în cursul acestor evenimente. Posibil să fi fost în slujba cetăţii Vişk, de unde s-a refugiat la Medieşul Aurit[5].

Cei răsculaţi împotriva regelui Carol Robert au fost sprijiniţi dinafară de Basarab I al Ţării Româneşti, Ştefan II Uroş al Serbiei şi, ceea ce interesează Maramureşul, de către cneazul Andrei Iurievici, co-principe al Haliciului[6], căruia îi umbla gândul la tronul Ungariei, ca nepot al fiicei regelui Béla. Cine alţii îl puteau descuraja pe cneazul lipsit de modestie de a se aventura peste munţi dacă nu românii

[1] *DIR.* C. veac XIV, vol. I, doc. 39, p. 32.
[2] G. Popa-Lisseanu, *Izvoarele istoriei românilor*, II, Bucureşti, 1935, p. 57.
[3] La 1 iulie 1315, comite al Ungvarului şi Beregului era unul Toma, deci e posibil ca Nicolae de Pok să-şi fi continuat mandatul la Maramureş. Vezi, *DIR.* C., veac XIV, vol. I, doc. 223, p. 236.
[4] *Idem*, doc. 229, p. 238.
[5] *Idem*, vol. II, doc. 342, p. 308-309.
[6] Şt. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj, 1972, p. 201.

https://biblioteca-digitala.ro

şi oaspeţii de pe domeniile regale din Carpaţii Păduroşi, supuşi direct celor din familia Pok - castelani şi slujbaşi regali ? Nicolae zis "Voievodul" a devenit iar, după 1319, comite de Maramureş. Provincia intrase acum sub jurisdicţia regelui, fiind o "ţară", cu un voievod propriu în frunte. Nicolae de la Medieş şi, apoi, fiul său Ştefan, au fost doar reprezentanţii regelui aici[7]. Astfel că întreaga familie Pok a promovat intens politica angevină în Ţara Maramureşului. O componentă a acesteia a fost promovarea unei nobilimi interne, de merit, a cnezilor şi voievozilor, pe care regele Carol Robert să se poată sprijini atât în administrarea autonomiei, cât şi în prevenirea ieşirii Ţării Maramureşului din regat, într-un moment în care elaborase un ambiţios plan de recucerire a fostelor dominioane ungureşti: Galiţia, Cumania, Milcovia, voievodatele de peste Făgăraş şi teritoriile bulgăreşti de la sud de Dunăre.

Se pare că primii maramureşeni asupra cărora cei din familia Pok au atras graţia regală au fost Dragomir şi fraţii, fii lui Dragoş, de pe Valea Marei, cu siguranţă cnezi şi voievozi ai Ţării Maramureşului în jurul anului 1317, când au primit privilegiul, Drăgoşeştii au fost dăruiţi doar cu folosinţele satelor Giuleşti şi Mestecăniş, întemeiate de bunicul lor prezumtiv, Giule[8]. În ciuda afirmaţiilor unor cercetători că patronimele maramureşene nu reflectă stadiul întemeierii satelor, ci al preluării lor de către noii proprietari, în cazul Giuleştiului, Bârsanei şi a altora, nouă ni se pare că lucrurile nu stau aşa. Dreptul cnezial şi voievodal, perpetuat în Transilvania chiar şi pe domeniile nobiliare până prin secolul al XVII-lea, stipula acel privilegiu, probabil legiferat chiar de Carol Robert, ca întemeietorii de sate noi să se bucure de folosinţa temporară sau viageră a unuia dintre ele (în cazul domeniilor particulare) sau să intre în posesia lor perpetuă, şi prin aceasta, în rândul nobilimii (în cazul domeniilor regale). În Ţara Maramureşului - considerată un domeniu regal, pe măsura evoluţiei sale de la formula de "pădure" la cea concretă de "ţară", "district" şi "comitat", au fost practicate şi menţinute formule de înnobilare dictate de realitatea locală. Chiar dacă şi-au pierdut actele primare de danie, cele mai multe având efect de etapă, fiind întocmite cu acte de altă factură juridică, familiile cneziale din Giuleşti, Sarasău, Cuhea, Bedeu ca şi cele din Onceşti, Fereşti, Hărniceşti, Bilca, Maximeni de pe Bârjava[9], Deseşti, Hoteni, Budeşti, Călineşti, Corneşti, Năneşti, Moisei, Ciumuleşti, Crăiniceşti, Crişăneşti, Dănileşti, Dărmăneşti, Domneşti, Duleşti, Găneşti şi altele reflectă un stadiu al colonizării interne, prin acţiunea deliberată a cnezilor şi voievozilor, încurajată şi răsplătită pe domeniul regal sub formula "dreptului cnezial"[10]. Diplomele regale au fixat în norme juridice o practică recentă pentru Maramureş a plăţii unor redevenţe de către cnezii deveniţi stăpâni feudali, acceptaţi până atunci de coroană în mod tacit. Erau acei "nobili în gaci" de profundă esenţă ţărănească.

Diploma cneazului Stanislav, fiul lui Stan Bârsan din Bârsana - singura de acest fel păstrată - o putem considera emblematică pentru faza următoare, intermediară, a ascensiunii nobilimii şi a feudalismului Maramureşului[11].

Ea a fost eliberată la 22 septembrie 1326 pentru faptul de credinţă şi vrednicele slujbe ale cneazului, pentru statornicia credinţei sale şi supunerea pe care le-a avut, le avea şi *le va avea faţă de rege şi sfânta coroană regească.* Carol Robert, voind să-l răsplătească pentru slujbele sale atât de multe şi atât de mari, pe care noi le intuim: întemeierea de noi comunităţi săteşti prin defrişări de păduri, grija bunurilor regale din zona sa de jurisdicţie, strângerea dărilor şi contribuţiilor de la săteni, îngrijirea şi paza

[7] *DIR*, C. veac. XIV, vol.I, doc. 342, p. 308; vol. II, doc. 481, p. 241.
[8] Însemnare în "*Productio Nobilium Anno 1752*", p. 60, în Arhiva Comitatului Maramureş, cf. I. Mihály, *Diplome maramureşene din secolele XIV - XV*, Sighet, 1900, p. 27-28.
[9] I. Mihály, *Op. cit.*, p. 19, 20, 27-28; *DIR*, C., veac. XIV, vol. II, doc. 407, p. 197-198; vol. III, doc. 311, p. 402.
[10] G. Mihály, Reflexii asupra "Diplomelor maramureşene din secolele XIV - XV publicate de dr. I. Mihály", Sighet, 1934, p. 18-
[11] *DIR*, C, veac. XIV, vol. II, doc. 407, p. 197-198.

https://biblioteca-digitala.ro

drumurilor de pe valea Izei, pregătirea militară a bărbaţilor şi participarea cu ei la războaie (chiar în acel an, Ungaria a purtat unul în Dalmaţia[12], iar cu un an în urmă, românii din Carpaţii Păduroşi s-au implicat, alături de ruteni, la solicitarea regelui Poloniei, Cazimir, cumnatul lui Carol Robert, în luptele împotriva comitelui de Brandenburg)[13] i-a dăruit lui şi urmaşilor *"pământul Surduc"* aflător în Districtul Maramureşului. I-a lăsat lui toate datoriile şi dările obştilor de pe acea moşie, pe care să le strângă după obiceiul şi legea nobililor Ungariei.

Un lucru e aici aparent paradoxal: deşi Stanislav a primit o moşie de care urma să se folosească după obiceiul şi legea nobililor regatului, el şi pământul au fost scoşi *"de sub orice atârnare şi judecată şi dare regească"*. Această propoziţie lămureşte starea de autonomie românească a Ţării Maramureşului. Cneazul Stanislav, fiind supus, ca român trăitor în *"legea românească" (Jus Valachicum)* voievodului său în toate, urma să fie judecat, în orice pricină, numai de voievodul Ţării Maramureşului şi soborul juzilor (cnezilor) săi.

Câţi cnezi sau voievozi vor fi primit asemenea privilegii nu vom putea şti niciodată. După comportamentul lor şi al urmaşilor, se pare că nici fraţii Iuga şi Bogdan din Cuhea nu au fost supuşi judecăţii regelui Carol Robert. Aceste cazuri ilustrează un anumit stadiu al gândirii politice faţă de Ţara Maramureşului, căruia regele i-a pus capăt, în urma exemplului "prost" dat de românii din Haţeg, Amlaş, Făgăraş şi alte "ţări" româneşti - coagulate sub un sceptru de legendarul Basarab, alias "Negru-Vodă" - de a se rupe de regat.

Nobili ai regatului. Pe fondul pregătirilor de război şi apoi a campaniilor de cuceriri teritoriale din Galiţia şi Moldova, regele Carol Robert de Anjou a promovat un nou statut juridic pentru elitele cneziale de la graniţă stimulând cererile de reînnoire a daniilor în condiţiile *"dreptului nobiliar"*. Mai mult chiar, în fiecare diplomă a fost notată, în mod expres, apartenenţa etnică a privilegiatului. Pentru Ţara Maramureşului, consideraţia aceasta a însemnat o recunoaştere juridică a nobilimii româneşti, şi implicit a *"natio valachica"*.Şi încă un fapt deosebit: nici un nobil maghiar dinafara Maramureşului n-a primit privilegii aici, regalitatea evitând posibilele nemulţumiri şi restricţii ale autohtonilor, în preajma marii ofensive expansioniste pe care o pregătea.

Cei dintâi beneficiari cunoscuţi ai noii situaţii au fost *românii* Drag şi Dragoş din Bedeu, doi vechi slujbaşi ai regelui din districtul militar al cetăţii Vişk. Despre motivaţia gestului regal, antecedentele beneficiarilor şi condiţiile juridice ale înnoirii daniei nu putem afla multe, deoarece nu s-a păstrat diploma originală. În decembrie 1336, trimişii regelui şi ai Capitlului din Agria au eliberat doar un act de hotărnicie nouă[14]. Semnele de hotar implantate lângă altele mai vechi, fixate acolo cu mulţi ani în urmă, şi în alte condiţii de danie, pe vremea când prezumtivul lor tată, Bedeu, care a întemeiat localitatea (Bedeuhaza - casa lui Bedeu) a fost împroprietărit în valea Tarasului cu dreptul cnezial al întemeietorilor de sate. Acele condiţii noi trebuie să fie cele stipulate în actul prin care regele Ludovic I a întărit posesiunea Surduc urmaşilor lui Stanislav, adică: *"asemenea altor nobili, să fie supuşi judecăţii regelui şi juzilor ţării, de care au fost scutiţi de regele Carol"*[15].

Scutirea regelui Carol a fost acordată în puţine cazuri şi probabil tot el a revenit asupra ei, de vreme ce Ludovic I, la reînnoirea privilegiilor, a specificat clar că se dădeau *"cu acele condiţii cu care s-au dat prin scrisorile lui Carol Robert"*, fără să mai facă amendări. Au devenit astfel nobili români în toată legea: fiii voievodului

[12] G. Mihály, *Op. cit.*, p. 19.
[13] G. Brătianu, Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti, Bucureşti, 1980, p. 167-171.
[14] *DIR*, C, veac. XIV, vol. III, doc. 311, p. 402-404.
[15] *Idem*, vol. II, doc. 407, p. 197-198.

https://biblioteca-digitala.ro

Erdeu, fratele său Stan şi fiii acestuia, reconfirmaţi în cnezatul de Sarasău la 28 decembrie 1345; urmaşii lui Stanislav din Bârsana - Micu *Românul*, Neagu, Manea şi Radu - aşezaţi în moştenire în condiţiile legilor nobilimii mari ai regatului la 6 aprilie 1346; Giula, fiul lui Dragoş din Giuleşti, la 15 septembrie 1349, după violenta contestare de către Bogdan din Cuhea şi nepotul acestuia, Ştefan[16].

Ludovic I a amplificat procesul feudalizării în societatea maramureşeană continuând politica tatălui său de ispitire la înnobilare, pentru servicii şi fidelitate a cnezilor români. Din formulele măgulitoare folosite în diplome se vede că a reuşit pe deplin să-i intereseze. Fiii voievodului Crăciun din Bilca, împroprietăriţi cu două sate, au fost numiţi *"românii noştri credincioşi"*. Ştefan şi Ioan, fiii lui Iuga, înstăriţi în 1353, în jumătatea cnezatului Cuhei, au fost caracterizaţi drept *"români fideli slujitori ai zisului Domn şi Rege"*(Ludovic I). Moşiile Giuleşti şi Mestecăniş au fost reîntărite, în 1355, fiilor lui Giula, fiind numiţi în mod expres *"români"*. Cinci ani mai târziu, Dragoş fiul lui Giula şi urmaşii săi, Giula şi Vlad, au primit întărire asupra donaţiei pentru slujbe orăşeneşti în Moldova, fiind gratulaţi cu formula *"fidelii noştri români din Maramureş"*. În 1360, regele a făcut un act de recompensare a serviciilor credincioase lui Vanciuc din Onceşti fiul lui Stan Lupu - şi el şi tatăl fiind *"fidelii noştri români"*. De data aceasta a apărut în diplomă şi o altă subliniere referitoare la români, anume că Vanciuc a primit privilegiul *"cu dreptul nobililor luptători sub steagul regelui"*, deci în urma unor servicii militare deosebite. Aceeaşi menţiune s-a făcut, în aceeaşi zi de 14 mai 1360, şi în diploma pentru Stan, fiul lui Petru din Rona de Sus, şi ei *"credincioşii noştri români"*. Şi, în sfârşit, la 14 mai 1361, regele a acordat fiilor lui Licovoi, *"fidelii noştri români din Ţara Maramureşului"*, cnezatul jumătăţii de moşie Cosău (Ozon)[17].

Prin anii 1360, mai mult de jumătate din teritoriul Ţării Maramureşului era întărit unor cnezi locali[18]. Procesul feudalizării era adânc şi ireversibil iar *"natio valachica"*a fost pusă, prin nobilii săi, alături de stările recunoscute ale regatului.

[16] *Idem*, vol. IV, doc. 398, p. 281; doc. 415, p. 296-297; doc. 732, p. 501.
[17] I. Mihály, *Op. cit.*, p. 29, 31, 33, 37, 41, 42, 50.
[18] R. Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 172.

https://biblioteca-digitala.ro

The Gentry of The County of Maramureş in the 14th Century (Summary)

The Romanian gentry appeared in Maramureş due to a long process of implementing feudalism, specific to the royal domains, at the beginning of the 14th Century. In the first period, the leaders of the Romanian people, the princes and the voievodes, had benefit from several fevors due to the royal initiative to the reward commitment of labour for the fields by developing the village community, the activity of administration of royal goods and participation to millitary actions. The first documents of donation of villages have only been preserved in a few cases, as they had a transition role, but their effect can be observed in a toponimy, most of the names of such villages being derived from the names of their founding princes. This lead to a free category of people's leaders, subordinated to the voievode of Maramures, those nobles of true peasant nature, whose privileges, granted with 'principal right' had only a local value and for a specific period of time.

During the preparations for the war and the millitary campains in Galitia and future Moldavia, King Charles Robert of Anjou had initiated a new legal status for the princely elites, that of 'true gentry', nobles of the Kingdom, under the jurisdiction of the county and the King. Now they grant diplomas of the 'new donation', specifying the rights, duties and the ethnic belonging of the privileged. To the County Maramures, this consideration meant the legal admission of the Romanian Gentry and placing it among the 'standing' of the Hungarian Kingdom.

https://biblioteca-digitala.ro

Încarcerarea lui Petru Cercel la Hust
Câteva aspecte ale detenției sale în Transilvania

CRISTIAN LUCA

Dobândind domnia în urma unor imense eforturi financiare, dublate de un sprijin politic permanent în primul rând al Franței dar și al Veneției și Sfântului Scaun, Petru Cercel își vedea spulberată, la nici doi ani de la urcarea pe tronul Țării Românești, nădejdea ce-și pusese într-o stăpânire îndelungată, ce se dorea înnoitoare pentru o țară în care domnul abia începuse să substituie tradiției elemente ale civilizației apusene, în spiritul căreia el însuși s-a format[1]. Mazilit de către sultan în primăvara anului 1585, ca urmare a unor acțiuni conjugate ale adversarilor săi mihnești și ale partizanilor pe care aceștia îi aveau în rândul boierimii muntene, Petru a ignorat ordinul Porții, care îi cerea să se prezinte la Constantinopol însoțit de familie și de bunurile sale, alegând calea pribegiei în Transilvania[2]. El a preferat mai degrabă varianta exilului, temător de ceea ce-l aștepta la Poartă, socotindu-se nevinovat de vreo nelegiuire față de suzeran sau supușii săi, înțelegând, așa cum singur mărturisea, că detronarea i se datora *"darurilor părții adverse* [mihnești n.n.], [care] *m-a învinovățit de lucruri ce nu le-am gândit niciodată"*[3].

Hotărârea lui Petru Cercel de a-și găsi adăpost în Transilvania își are fără îndoială o motivație bine fundamentată. Încă din toamna anului 1584 secretarul și totodată cel mai apropiat dintre familiarii lui Petru, genovezul Franco Sivori, tratase la Alba Iulia chestiunea unui eventual refugiu al domnului muntean în Ardeal, dacă vitregiile vremurilor nu i-ar mai fi îngăduit să păstreze scaunul strămoșilor săi[4]. Mecanismul relațiilor de bună vecinătate dintre Țările Române era menit să funcționeze, dar putea fi pus efectiv în practică numai în cazul absenței oricărei imixtiuni a suzeranului otoman. Odată apărut interesul Porții, sprijinul pe care Țara Românească și Transilvania îl reglementaseră anterior, prin solii și clauze de reciprocitate, era amenințat de imposibilitatea de a se materializa, fiind minat de dispozițiile parvenite de la Constantinopol.

Principele Sigismund Bathory era astfel avertizat de către sultan, încă din martie 1585, despre mazilirea domnului Munteniei și i se poruncea să se îngrijească a-l prinde neîntârziat, *"dacă ar fugi în Ardeal"* și să-l predea trimisului Porții, *"cu toate averile lui, cu banii, cu oamenii, cu toate ale sale"*[5]. Însă fără a-l suspecta pe principele ardelean de vreo atitudine ostilă, Petru Cercel părăsea Târgoviștea în seara zilei de 16 aprilie 1585, însoțit de o suită numeroasă formată din boierii ce-i rămaseseră credinci-

---

[1] Pentru sprijinul francez și italian, de care beneficiase Petru Cercel ca pretendent la tron, vezi Ștefan Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. XVI*, Sibiu, 1944, p. 21-35 și Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (du XVIe siècle à la chute de Napoleon Ier)*, Paris, 1955, p. 22.

[2] *Istoria Țării Românești (1290-1690). Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 53.

[3] *"da donationi della contraria parte, incolpatomi di cose non mai da me pensate"* (Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, III, București, 1931, nr. 43, p. 89).

[4] Șt. Andreescu, *Restitutio Daciae (Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526 - 1593)*, București, 1980, p. 221 - 222.

[5] A. Veress, *Documente*, III, nr. 7, p. 8 - 9.

https://biblioteca-digitala.ro

oşi, slujbaşi şi o gardă importantă de oşteni, care escortau cele 43 de care unde se găsea averea personală a domnului alături de datoriile băneşti ale ţării, ce nu erau la acea dată achitate către Poartă[6]. Drumul anevoios, cu o coloană atât de numeroasă, a fost probabil parcurs în trei sau patru zile astfel încât la 19-20 aprilie Petru a pătruns pe teritoriul Transilvaniei. El a intrat în Ţara Bârsei poposind vreme de trei zile la Râşnov, unde este găzduit în casa pastorului luteran Simon Massa, pornind apoi spre Braşov sub zidurile căruia se găsea la 23 aprilie[7]. La solicitarea lui Petru de a-i fi îngăduită intrarea în oraş, în ciuda negocierilor purtate de Franco Sivori cu braşovenii, aceştia au refuzat deschiderea porţilor cetăţii motivând că prezenţa ceauşului Husein în urbe îi obliga să îndeplinească porunca sultanului de a nu-l accepta şi ajuta pe fugar[8]. Confruntat cu această situaţie Petru şi însoţitorii săi se îndreaptă spre Codlea de unde fostul domn muntean le permite boierilor ce-l urmaseră în pribegie să plece, spre a-şi pune familiile la adăpost şi dezleagă de slujbă mare parte din oşteni, care primindu-şi plata ce li se cuvenea părăseau de asemenea pe fostul lor stăpân[9].

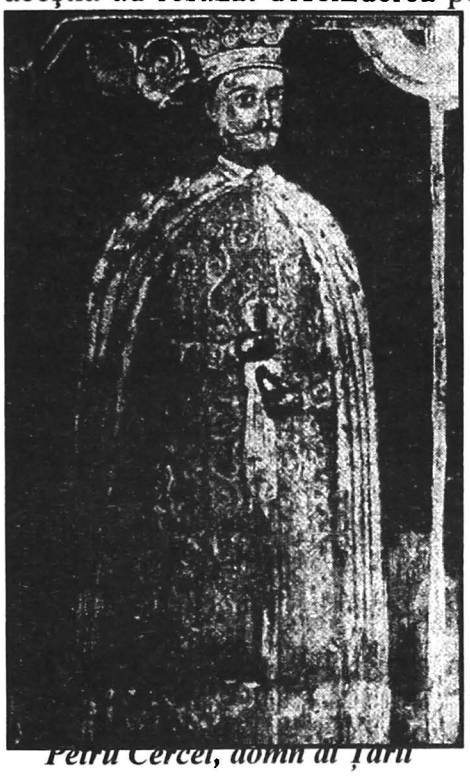

Petru Cercel, domn al Ţării Româneşti (1583-1585). Fresca de la Mănăstirea Caluiu (Romanaţi)

Petru Cercel îşi punea încă speranţe în protecţia pe care nădăjduia să o capete din partea principelui ardelean. Acesta din urmă fiind minor, conducerea ţării era exercitată de un prezidiu format din nobilii Alexandru Kendy, Wolfgang Kowachöczy şi Ladislau Zombori[10], pe care pribeagul urmărea să-i determine prin daruri substanţiale să-i permită tranzitarea Transilvaniei către Ungaria superioară, aflată sub autoritatea imperialilor. Sivori consemna că, în aşteptarea unor veşti favorabile din Alba Iulia şi spre a fi alături de toţi cei care rămăseseră în jurul său, Petru se retrăgea joi 25 aprilie într-o localitate din apropiere de Codlea[11]. Aici îl ajung veştile din partea căpitanului cetăţii Făgăraş, Cosma Horvath, care îl înştiinţa că este necesar să meargă spre acele părţi, de unde urma să primească permisiunea de a se îndrepta spre Alba Iulia şi de aici mai departe către Ungaria[12].

Franco Sivori relatează în memorialul său despre hotărârea lui Cercel de a pleca în zorii zilei următoare, duminică 28 aprilie, către Făgăraş, dar informaţiile alarmante, sosite de la trimişi ai judelui Braşovului, l-au determinat ca aproape de miezul nopţii, sâmbătă 27 aceeaşi lună, să părăsească pe fereastră locuinţa în care se găsea, îmbrăcând haine săseşti şi luând cu sine în grabă doar câteva giuvaericale şi o sumă de bani[13].

Posibil ca în faţa atmosferei ostile pe care Petru a întâlnit-o în Transilvania, să-şi fi trimis proprii oameni, dintre cei mai de încredere, spre a sonda evoluţia atitudinii ardelenilor în legătură cu situaţia sa. Aceştia pot fi acei *"oameni veniţi în taină"* de la

---

[6] N. Iorga, *Istoria Românilor*, V, Bucureşti, 1937, p. 216. Cronologia pribegiei şi detenţiei lui Petru Cercel în Transilvania foloseşte datarea după calendarul catolic pe stil nou, aşa cum rezultă din calculul realizat pornind de la consemnările lui Franco Sivori, ale cărui relatări din *Memorial* se suprapun consideraţiilor noastre.

[7] Şt. Pascu, *Op. cit.*, p. 67.

[8] *Călători străini despre Ţările Române*, III, Bucureşti, 1971, p. 43, A. Veress, *Documente*, III, nr. 10, p. 14.

[9] *Călători străini*, III, p. 43.

[10] N. Iorga, *Op. cit.*, p. 219.

[11] *Călători străini*, III, p. 44 şi nota 184.

[12] *Idem*, p. 45.

[13] *Idem*, p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro

care pribeagul *"a luat sfat"*, îmbrăcând straie săseşti şi dispărând în noapte[14]. Mai degrabă iscoadele sale decât emisari ai judelui, l-au înştiinţat pe Cercel că în zorii zilei de 28 aprilie braşovenii aveau să-l atace, în încercarea de a-l captura pe el şi averile sale. Înconjurat de o gardă puţin numeroasă, formată din lefegii sârbi pe a căror credinţă nu se mai putea bizui, datorită impresionantei sale averi ce exercita asupra oştenilor predispoziţie spre trădare şi jaf în cazul vreunui atac duşman, Petru Cercel a ales să-şi salveze viaţa prin fugă. Evitând situaţia confuză şi nesigură care se anunţa, el renunţă la averea sa, chiar dacă preţul acestei alternative era atât de mare iar consecinţele atât de importante căci abandonarea tuturor bunurilor sale îl lipsea de mijloacele financiare fără de care viitorul cauzei lui politice ameninţa să se prăbuşească.

Pornit de lângă Codlea, pe la ceasurile 10-11 din noapte, Petru Cercel a ajuns la Hălchiu unde s-a ascuns vreme de 10-12 zile în casa unor ciobani români[15]. În urma sa oştenii sârbi şi ulterior braşovenii, au jefuit bunurile fugarului, evaluate între 330-550.000 ducaţi, provocând o pagubă atât de mare încât cu greu trimişii de la Alba Iulia au mai putut recupera unele dintre cele ce s-au furat[16]. Fuga fostului domn al Ţării Româneşti era curând cunoscută şi la Constantinopol unde se zvonea chiar că Petru Cercel ar fi fost capturat de către ardeleni împreună cu bunurile sale[17]. Sultanul Murad III, dând credit informaţiilor ce le primise, cere imperativ printr-o scrisoare adresată lui Sigismund Bathory să îl trimită sub pază strajnică pe fugar şi oamenii săi, *"ce sunt prinşi într-o cetate"* din Ardeal şi să-l predea neîntârziat, cu toate averile sale, ceauşului Mustafa[18]. Sigismund se vede nevoit să dezmintă zvonurile conform cărora îl ţinea în detenţie pe fostul voievod muntean, răspunzând sultanului cu precizarea că Petru Cercel a fugit din Transilvania, *"trecând în ţara nemţească"* şi expediind totodată către Poartă, prin ceaşul Mustafa, o parte din averile ce aparţinuseră pribeagului[19]. Agenţii diplomatici din capitala Imperiului Otoman s-au grăbit să transmită ştirea că Petru se afla în libertate, consemnând apoi transportul spre Constantinopol al unei părţi din bunurile fugarului[20].

Dispărut în noaptea de sâmbătă 27 aprilie 1585 de lângă Codlea, îmbrăcat în haine de împrumut şi mânat spre orizonturi necunoscute din dorinţa de a-şi salva viaţa, Petru Cercel părăsea gazdele sale din Hălchiu în jurul datei de 7-9 mai îndreptându-se spre Măgheruş. De aici mergea mai departe ajungând la Mediaş unde se găsea cel mai

---

[14] A. Veress, *Documente*, III, nr. 10, p. 15.

[15] *Călători străini*, III, p. 46 şi nota 194 La Hortensia Schachmann, *Petru Cercel după izvoare de curând publicate sau inedite*, în "Convorbiri literare", XXXVI, nr. 11, Bucureşti, 1902, p. 1015 - 1035 şi Ioan Lupaş, *Din activitatea ziaristică a lui Andrei Mureşanu*, în "Analele Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", seria III, tom V, Bucureşti, 1926, p. 72, se consemnează, citându-se *Chronicon Fuchsio - Lupino - Oltardinum sive Annales Hungarici et Transilvanici*, ed. I. Trausch, Braşov, 1847, p. 74 - 77, că Petru Cercel ar fi ajuns, după fuga de lângă Codlea, să fie adăpostit vreme de mai multe zile *"în casa unui ţigan"*. Dat fiind că la momentul apariţiei amintitelor studii nu era cunoscut încă memorialul lui Sivori, semnalat întâia oară în articolele *Un genovese del cinquecento che sostiene un trono e rifà la fortuna d'un Re*, în "Minerva", LII, nr. 1, Torino, 1942, p. 22 - 23, *Il genovese Francesco Sivori e Pietro III* [sic] *di Valacchia (1583 - 1589)*, în "Minerva", LII, nr. 2, Torino, 1942, p. 44 - 45, *Racconti di un genovese del cinquecento che vistò la Valacchia*, în "Minerva", LII, nr. 4, Torino, 1942, p. 82 - 83 şi analizat critic la Şt. Pascu, *Op. cit.*, înclinăm să dăm mai mult credit relaţiei oferită de secretarul genovez al lui Petru Cercel, care ne pare mai veridică în cazul de faţă, socotind-o ca sursă de primă mână.

[16] Pentru problema cuantumului averilor fostului domn muntean vezi datele prelucrate şi stabilite critic la Bogdan Murgescu, *Circulaţia monetară în Ţările Române în sec. XVI*, Bucureşti, 1996, p. 215 şi confirmate cu documente inedite în comunicarea noastră, nepublicată, *Consideraţii asupra relaţiilor lui Petru Cercel cu Veneţia (1588 - 1589)*, Sesiunea Naţională a Cercurilor Ştiinţifice Studenţeşti, ediţia a V-a, Alba Iulia, 27 - 29 noiembrie 1997.

[17] Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din Arhivele din Simancas*, Bucureşti, 1940, nr. CLXXXIV, p. 90 (informaţie din Constantinopol, datată 29 aprilie 1585, în care se preciza că Petru Cercel este *"... preso en Transilvania y llevado a Fogaras, lugar muy fuerte"*), Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, IV/2, Bucureşti, 1884, nr. LV, p. 126 (raportul din Constantinopol, 29 aprilie 1585, transmis de bailul Francesco Moresini către Doge, afirma că Cercel se afla *"in Transilvania* [et] *lo hano preso con tuti i suoi denari"*).

[18] A. Veress, *Documente*, III, nr. 9, p. 10 - 11.

[19] *Idem*, nr. 13, p. 24.

[20] Hurmuzaki, *Documente*, IV/2, nr. LVI, pp. 126 - 127 (raport al bailului Francesco Moresini către Doge, 4 mai 1585, prin care se infirmă prinderea lui Petru Cercel: "[il] *Principe di Valachia* [Petru Cercel n.n.], *che è fuggito, il qua sebene si disse che era stato preso in Transilvania, non si è dipoi confirmato*").

https://biblioteca-digitala.ro

curând pe la jumătatea lunii mai[21]. Probabil intenţia sa era de a se strecura neobservat prin Ardeal până la graniţa cu Ungaria superioară, unde încerca să ajungă spre a se pune sub protecţia imperialilor[22]. Intrat în cetatea Mediaşului Petru este trădat de un anume Toma Knoch, fiu al judelui oraşului şi cunoscut al fostului domn muntean din vremurile cârmuirii acestuia în Ţara Românească[23]. Odată aruncat în temniţa din Mediaş, încarcerarea sa este ţinută în cea mai desăvârşită taină, ardelenii având grijă ca informaţia prinderii lui Petru Cercel să nu ajungă la urechile otomanilor deoarece extrădarea fostului domn muntean ar fi adus la cunoştinţa sultanului date interesante despre o parte a averii pe care Sigismund şi nobilii săi şi-o însuşiseră, "omiţând" să o expedieze Porţii.

Fără a cunoaşte nimic despre soarta lui Petru Cercel, Sivori, scăpat din evenimentele confuze ce au urmat fugii stăpânului său, se îndreaptă către Iernut unde ajunge la Francisc Kendy, conte de Cluj, un cunoscut de-al lui din vremea când ardeleanul condusese o solie în Ţara Românească[24]. Kendy îl informează pe Sivori despre transferul lui Petru Cercel de la Mediaş la Chioar, loc considerat de noul guvernator al Transilvaniei, Ioan Géczy, mai sigur şi mai îndepărtat de posibilităţile de informare ale otomanilor. Mutarea lui Cercel la Chioar pare să se fi realizat în vara aceluiaşi an, 1585, poate chiar înainte de 4 iulie când bailul Lorenzo Bernardo raporta Dogelui: *"... il quale principe* [Petru Cercel n.n.] *s'intende essersi salvato in una fortezza dell' Imperator alli confini di ongaria"*[25] Sivori preciza în memorialul său că a reuşit să înfiripe o corespondenţă clandestină cu Petru Cercel, stabilindu-se la Baia Mare unde era găzduit la un cunoscut al lui Kendy, baronul Felician von Herberstein, arendaşul minelor de metale preţioase din acea zonă[26]. Primind de la Petru Cercel porunca de a se adresa câtorva din boierii ce-l însoţiseră cu credinţă în Transilvania, Sivori pune la cale, cu ajutorul financiar al acestora, un plan care urmărea eliberarea prizonierului de la Chioar[27]. Aflându-se într-un sat numit *Totfallu*, împreună cu un grup înarmat, genovezul se retrage apoi într-o anume localitate Subcetate, situată la *"o depărtare de o zi de drum"*, spre a evita astfel o confruntare cu căpitanul cetăţii Chioar care descoperise între timp existenţa complotului[28].

Văzându-se confruntat cu ineficacitatea iniţiativelor lui Sivori, Petru Cercel vizează şi calea diplomaţiei spre a-şi recăpăta libertatea. La începutul anului 1586 îi scrie cu destulă greutate genovezului, transmiţându-i scurte epistole adresate unora dintre foştii săi susţinători din perioada dinainte de domnie: papa Sixt V, pe care îl cunoştea de pe vremea când acesta era doar cardinal, cardinalilor Lodovico Madruzzi, episcop de Trento, Giovanni Antonio Volpi, episcop de Como şi Vincenzio Lauro, cardinal de Mondovi. O altă epistolă este adresată lui Antonio Possevino, cunoscutul misionar aflat în Polonia, unde putea uza de bunele sale oficii pe lângă regele Ştefan Báthory, spre a-l determina să se adreseze ardelenilor cu cererea de a-l elibera pe Petru Cercel. Solia plecată la Roma era formată din François Ponthus de la Planche, Mihalcea banul şi Radu postelnicul, partizani ai fostului domn al Ţării Româneşti[29]. În Polonia scrisoarea lui Petru îi era înmânată lui Antonio Possevino de către Giovanni Masini, vechi familiar al fostului domn din vremea şederii la curtea regelui Henric III.

---

[21] *Călători străini*, III, p. 52 şi nota 219.

[22] Hortensia Schachmann, *Op. cit.*, p. 1023, opina că Petru Cercel intenţiona să ajungă la Alexandru Kendy, unul dintre preziden-ţii (regenţii) Transilvaniei.

[23] Şt. Pascu, *Op. cit*, p. 69, *Chronicon Fuchsio - Lupino - Oltardinum*, p. 76 - 77.

[24] *Călători străini*, III, p. 51.

[25] Hurmuzaki, *Documente*, IV/2, nr. LVIII, p. 129.

[26] *Călători străini*, III, p. 54.

[27] *Idem*, p. 57.

[28] *Idem*, editorii relaţiei lui Sivori identifică *Totfallu* cu Tăuţii de Jos sau Tăuţii de Sus, jud. Maramureş (cf. nota 235); pentru identificarea toponimului Subcetate vezi nota 241. Váralja sat, com. Valcău de Jos, jud. Sălaj, p. 60.

[29] *Idem*, p. 62.

https://biblioteca-digitala.ro

Petru se adresa lui Possevino cu rugămintea de a întreprinde tot ceea ce-i stătea în putință spre a-l fi determinat pe regele Ştefan Báthory să dispună eliberarea prizonierului din temnița în care era ținut de către nepotul său, principele Sigismund Báthory[30].

În timp ce ambasadele lui Petru Cercel se îndreptau către Italia şi Polonia, genovezul Franco Sivori punea la cale un nou complot, încercând să-l elibereze pe stăpânul său. Nu putem determina cu exactitate cât de adevărate sunt aceste acțiuni spectaculoase, concepute şi puse în practică de apropiatul lui Petru. Predispoziția lui spre fabulație, în încercarea de a supralicita multe din inițiativele sale, lasă loc câtorva semne de întrebare asupra unora din episoadele pe care le consemnează însă, dincolo de aceste puncte sensibile ale relatării din memorialul său, se găsesc numeroase evenimente care s-au derulat cu siguranță în decursul acelor ani.

Sivori preciza că s-a retras din Subcetate în localitatea Medişa, aflată cale de o zi de mers depărtare de Satu Mare[31]. Ulterior primeşte permisiunea de a se instala în Satu Mare, unde, atrăgându-i pe genovezul Ottavio Spinola Caneto şi pe Frederic Pancratz, căpitanul cetății, într-un plan probabil bine remunerat, viza eliberarea lui Petru Cercel prin pătrunderea cu forța armelor în cetatea Chioar[32]. Tentativa lor eşuează chiar înainte de a se trece la acțiune deoarece guvernatorul Ungariei, contele Ferdinand de Nogaroll, înştiințat asupra acestui plan îl dezavuează, obligându-l pe Sivori să plece la Munkacs, unde era primit grație aceloraşi relații ale protectorului său Francisc Kendy[33].

În aprilie 1586, după Paşti, ambasada prizonierului muntean pleca la Roma unde ajungea în luna mai, bucurându-se de o primire favorabilă din partea papei Sixt V[34]. Înaltul Pontif înmâna solilor lui Cercel, la 21 iunie, o scrisoare către regele Poloniei Ştefan Báthory, stăruind pentru eliberarea fostului voievod valah întemnițat pe nedrept în Ardeal[35]. La 10 iulie, pe drumul de întoarcere, oamenii lui Petru trec prin Veneția unde se întâlneau cu ambasadorul francez la Serenissima Republică, de Maisse, pe care îl informau asupra necazurilor celui protejat cândva de Henric III, solicitându-i totodată să informeze guvernul său despre starea ingrată în care se găsea fostul domn muntean. Ei îşi exprimau în acelaşi timp hotărârea de a interveni şi la Constantinopol, unde cu ajutorul a 50-60.000 de scuzi nădăjduiau să-l determine pe ceauş să intervină pe lângă sultan spre a-l încredința de nevinovăția lui Petru Cercel[36].

Cât timp emisarii prizonierului încercau o rezolvare diplomatică a situației sale, genovezul Sivori, după ultimele preparative eşuate de a-l elibera pe stăpânul său, se îndrepta spre Cracovia unde convenise să-i aştepte pe purtătorii ambasadei ajunse la Roma. Preluând scrisorile aduse de aceştia de la Sfântul Scaun, Franco Sivori se îndrepta la 15 august spre Grodno, unde se găsea regele Ştefan Báthory, care prin mijlocirea lui Antonio Possevino îi va primi într-o audiență secretă[37]. Padre Possevino stăruise la rându-i pe lângă regele Poloniei spre a determina eliberarea lui Cercel însă Ştefan Báthory îi răspundea că deocamdată acest fapt nu era posibil, existând riscul de

[30] A. Veress, *Documente*, III, nr. 43, p. 89 - 91. Împărtăşim opinia Acad. Şt. Pascu şi opinăm spre datarea stabilită, în mod firesc, pentru ianuarie 1586, în cazul scrisorii greşit încadrată în timp şi spațiu la A. Veress. Această epistolă, în care Petru se arăta animat doar de dorința de a-l sluji pe regele Poloniei şi nicidecum de a se mai preocupa de problema recuperării tronului Țării Româneşti, este expediată de la Chioar în ianuarie 1586 (cf. Şt. Pascu, *Op. cit.*, p. 73).

[31] *Călători străini*, III, p. 63 şi nota 258.

[32] Şt. Pascu, *Op. cit.*, p. 74.

[33] *Idem*.

[34] *Idem*, p. 73 - 74.

[35] Hurmuzaki, *Documente*, III/1, Bucureşti, 1880, nr. LXXVII, p. 92 - 93; Sixt V scria de asemenea şi cardinalului Azzolnini cerându-i să trateze în Polonia grabnica rezolvare, într-un mod favorabil, a cauzei lui Petru Cercel, considerând că Ştefan Báthory, cu influența ce o avea în Transilvania, putea determina cât mai curând încheierea detenției fostului voievod al Valahiei.

[36] Hurmuzaki, *Documente*, Suplimentul I, vol. I, Bucureşti, 1886, nr. CLI, p. 100.

[37] Şt. Pascu, *Op. cit.*, p. 75 - 76.

https://biblioteca-digitala.ro

a se afla la Constantinopol, ceea ce ar fi provocat neplăceri în relaţiile cu Poarta[38]. Petru Cercel se afla încă în iulie 1586 la Chioar, când o scrisoare adresată de regele Ştefan Báthory aceluiaşi Possevino şi datată 22, îl informa pe părintele iezuit asupra regimului de detenţie al prizonierului muntean, acesta fiind *"...non tamen in carcere sed in honesta domo libere detinetur, prohibetur tantum domo egressus"*.[39]

Comparând această informaţie cu relatările ulterioare asupra regimului de detenţie suportat de Petru Cercel, după transferul de la Chioar, opinăm că mutarea sa din această cetate în fortăreaţa Hust, din Maramureşul istoric, s-a produs la sfârşitul verii 1586 sau cel mai târziu la începutul toamnei aceluiaşi an.

Sivori era informat de iminenţa acestui transfer încă dinainte de plecarea sa în Polonia, unde la 15 august era la Cracovia iar în octombrie la Grodno[40]. Aşadar transferul lui Petru Cercel de la Chioar la Hust s-a produs cândva în intervalul august - octombrie 1586. Sivori precizează că aflându-se în Polonia, *"nel' anno 1587"*, a primit veşti de la Francisc Kendy care îl anunţa că *"...Sua Altezza* [Petru Cercel n.n.] *fussi statta tempo fà mandatta in una fortezza nominata Hust"*[41]. Această ştire ajunge la genovez la începutul anului 1587; evenimentele ce le consemnează s-au produs, după cum Sivori mărturiseşte, *"cu timp în urmă"*, fapt ce confirmă estimările noastre relative la cronologia pe care am propus-o.

Audienţa aceluiaşi Franco Sivori la regele Ştefan Báthory s-a încheiat în octombrie 1586 fără rezultate concrete. Deşi a promis că îi va încredinţa lui Possevino misiunea de a se deplasa în Transilvania, spre a-l elibera pe Cercel din detenţie, moartea sa neaşteptată a împiedicat pe regele Poloniei să materializeze această intenţie. Vestea neplăcută a decesului lui Ştefan Báthory l-a surprins pe Franco Sivori înainte de Crăciunul anului 1586. Mersul defavorabil al tratativelor privind cauza lui Petru Cercel, mai ales după moartea lui Ştefan Báthory, a îndepărtat şi pe cei din urmă dintre partizanii săi autohtoni, care au abandonat orice speranţă de eliberare a fostului domn al Ţării Româneşti. Alături de el au rămas însă pe mai departe câţiva din străinii ce-l slujiseră timp îndelungat, între care genovezul Franco Sivori, care va încerca să reia legăturile cu stăpânul său în locul unde acesta se găsea în 1587.

Memorialul lui Sivori face importante consemnări şi asupra perioadei în care Petru Cercel s-a aflat în detenţie la Hust. Relatările sale trebuie însă privite cu destule rezerve. Multe din iniţiativele pe care genovezul şi le atribuie acum sunt exagerări voite, cu scopul de a sublinia importanţa rolului pe care el l-a avut în încercările de a-şi elibera stăpânul. Numeroase amănunte pe care Franco Sivori le prezenta despre regimul de detenţie al lui Petru Cercel pot fi aflate ulterior, chiar din spusele acestuia, după fuga din cetatea Hust. Mai degrabă în acest fel îi devin cunoscute genovezului decât dintr-o nouă corespondenţă clandestină, coordonată de Sivori, aflat ... în Polonia (!). O parte din informaţiile cuprinse în *Memorialul* lui Sivori se confirmă însă prin documente contemporane.

O nouă ambasadă era îndreptată de astă dată spre Constantinopol sub conducerea lui François Ponthus de la Planche. El pleca din Cracovia în primăvara lui 1587[42]. Francezul era însă reţinut în Moldova, împreună cu oamenii săi, de către Petru Schiopul, unchiul lui Mihnea Turcitul domnul Ţării Româneşti şi adversarul lui Petru Cercel. La insistenţele ambasadorului francez în Polonia, domnul Moldovei îi elibera

[38] A. Veress. *Documente*, III, nr. 31, p. 69.
[39] *Idem*, nr. 33, p. 73.
[40] Franco Sivori, *Memoriale delle cose occorse a me Franco Sivori del signor Benedetto doppo della mia partenza di Genova l'anno 1581 per andar in Vallachia*, apud Şt. Pascu, *Op. cit.*, p. 252.
[41] *Idem*, p. 257.
[42] Iorga - Hurmuzaki, *Documente*, XI, Bucureşti, 1900, nr. CCCXXIII, p. 196, scrisoarea expediată la 1 aprilie 1587 de agentul Ferrares Lorenzo Giustimonti către ducele de Ferrara îl înştiinţa despre o ambasadă polonă la Poartă, în componenţa căreia intrau şi câţiva francezi, care urmăreau eliberarea lui Petru Cercel, aflat în Transilvania *"... dove è fino hora prigione"*.

https://biblioteca-digitala.ro

pe prizonieri înainte de 10 iunie 1587, când un raport al lui Lorenzo Bernardo către Doge consemna acest fapt[43]. Sivori încerca în acelaşi timp să trateze cu marele cancelar al Coroanei, Jan Zamoyiski, însă alegerea unui nou rege al Poloniei era de primă importanţă la acea vreme.

Detenţia lui Petru Cercel la Hust cunoştea un regim sever, poate cel mai dur de la întemniţarea sa în Ardeal. Izolat într-o cameră *"umbroasă şi foarte proastă"* el primea hrană insuficientă şi neconsistentă, suportând mai degrabă înfometarea[44]. Căpitanul cetăţii, Albert Loniai, nu permitea nimănui să vorbească cu prizonierul, îngăduind doar unui servitor maghiar să pătrundă în camera unde era închis Petru Cercel şi aceasta doar când i se aducea mâncarea[45]. Petru îşi petrecea timpul studiind o lucrare de istorie ce i-o dăruiseră iezuiţii din Cluj încă din vremea şederii la Chioar, scriind versuri, cufundându-se în universul cărţilor, *"menţinându-şi speranţa că prin ajutorul lui Dumnezeu va sosi şi ziua libertăţii sale"*[46]. Mărturia lui Sivori, conform căruia Petru Cercel i-ar fi solicitat să trimită în apropiere de Hust un detaşament de călăreţi, pregătiţi să-l aştepte vreme mai îndelungată în perspectiva unei încercări de a scăpa din detenţie, pare lipsită de veridicitate ca de altfel întreaga sa pretinsă acţiune de coordonare... de la Cracovia, a acestor fapte. Posibilitatea de corespondenţă a celor doi era drastic redusă de măsurile stricte de supraveghere impuse de căpitanul Hustului. Chiar şi motivarea coruperii uneia dintre gărzi, prin mijlocirea servitorului maghiar câştigat de partea lui Petru, pare destul de fantezistă. Considerăm că amănuntele pe care Sivori le consemnează sunt aduse la cunoştinţa acestuia chiar de Petru Cercel, la o dată ulterioară detenţiei şi fugii de la Hust, probabil în septembrie 1587.

La 30 august 1587, într-o *"notte oscurissima, favorita da una minutissima pioggia"*, Petru Cercel s-a coborât de la înălţimea camerei sale, pe o frânghie împletită din haine şi alte lucruri ce-i aparţineau şi cu mari eforturi fizice a ajuns la poalele cetăţii Hust, *"intrigato in ortiche, in spine e simili altri impedimenti"*[47]. Rătăcind în noapte, ajunge pe malul unui râu în apele căruia nu ezită să se arunce şi peregrinând prin păduri, merge la Caşovia, unde este primit cu cinste de către Ioan Rubner, căpitanul cetăţii[48]. Aici are loc reîntâlnirea cu Franco Sivori, sosit de la Cracovia şi tot de aici Petru Cercel expediază o scrisoare lui Sigismund Báthory, cea dintâi dintr-un şir mai îndelungat de epistole prin care cerea să i se înapoieze averile pe nedrept răpite[49].

Această epistolă, dovada incontestabilă a libertăţii lui Petru Cercel, consemna iniţierea celei de-a doua perioade a eforturilor ce le va întreprinde pentru redobândirea domniei din Ţara Românească. După mai bine de doi ani de detenţie în Transilvania, trecând prin Mediaş, Chioar şi Hust, fostul domn al Munteniei avea să pornească din nou, la sfârşitul anului 1587, campania diplomatică necesară susţinerii ambiţiilor sale de a-şi recăpăta tronul[50].

Sfârşitul său tragic întrerupea o existenţă atât de aventuroasă dar şi o scurtă secvenţă renascentistă ce şi-a făcut simţită trecerea prin Ţările Române, în scurta domnie a lui Petru Cercel (1583-1585).

---

[43] Hurmuzaki, *Documente*, IV/2, nr. LXVII, p. 133

[44] I. Lupaş, *Op. cit.*, p. 72, *Chronicon Fuchsio - Lupino - Oltardinum*, p. 77.

[45] Franco Sivori, *Memorialul*, apud Şt. Pascu, *Op. cit.*, p. 258; la Gheorghe Şincai, *Opere*, II, *Hronica Românilor*, tom II, ed. Fl. Fugariu, Bucureşti, 1969, p. 318, care citează *Il Diario* al lui Eustachius Gyulaffi, aflăm numele căpitanul cetăţii Hust (Albert Loniai).

[46] Franco Sivori, *Memorialul*, apud Şt. Pascu, *Op. cit.*, p. 258 - 259.

[47] *Idem*, p. 262 - 263, Gh. Şincai, *Op. cit.*, p. 318, I. Lupaş, *Op. cit.*, p. 72, H. Schachmann, *Op. cit.*, p. 1027.

[48] Franco Sivori, *Op. cit.*, apud Şt. Pascu, *Op. cit.*, p. 264 şi nota 151.

[49] Hurmuzaki, Documente, III/1, Bucureşti, 1888, Apendice, nr. XII, p. 448 - 449.

[50] Conform estimărilor noastre detenţia lui Petru Cercel în Transilvania a însumat aproximativ 2 ani şi 3 luni (din mai - iunie 1585 - până la 30 august 1587), din care: cca 1 - 2 luni la Mediaş, cca 1 an şi 1 lună la Chioar şi cca 1 an la Hust.

https://biblioteca-digitala.ro

ANEXA

Itinerariul şi cronologia pribegiei şi detenţiei lui Petru Cercel în Transilvania

ANUL 1585

ZIUA ŞI LUNA	LOCALITATEA SAU COMITATUL
Marţi 16 Aprilie	Târgovişte
Vineri 19 - Sâmbătă 20 Aprilie	La Cruce (Granița transilvano-munteană)
Sâmbătă 20 - Marţi 23 Aprilie	Râşnov
Miercuri 24 Aprilie	Braşov - Codlea
Joi 25 Aprilie	Necunoscut (lângă Codlea)
Joi 25 - Sâmbătă 27 Aprilie	Necunoscut (lângă Codlea)
Duminică 28 Aprilie - Marţi 7/ Joi 9 Mai	Hălchiu
Mai	Măgheruş
Mai - Iunie	Mediaş

ANUL 1586

ZIUA ŞI LUNA	LOCALITATEA SAU COMITATUL
Iulie 1585 - August/Septembrie 1586	Chioar

ANUL 1587

ZIUA ŞI LUNA	LOCALITATEA SAU COMITATUL
August/Septembrie 1586 - Duminică 30 August 1587	Hust
Marţi 8 Septembrie	Caşovia

https://biblioteca-digitala.ro

L'incarceramento di Petru Cercel nel castello di Hust.
Qualchi aspetti della sua detenzione in Transilvania
(Riassúnto)

Destituito dal sultano, nel 1585, Petru Cercel, che regna sul trono di Valachia meno di due ani (dal 1583 al 1585), non aspetta il dignitario ottomano che li portava questa brutta notizia, carica tutta la sua fortuna in quarantatré carri e accompagnato da una parte dei suoi boiari, dai fedelissimi italiani e francesi, parte con una guardia di soldati verso la Transilvania, dove per ordine del governatore del paese i suoi beni sono confiscati ed egli viene imprigionato nella citta di Mediaş. Poco dopo è trasferito nella fortezza di Chioar. Fra tempo il suo fedéle Franco Sivori non trovava il sostenimento politico per il principe profugo.

Il periodo della prigionia é abbastanza lungo e presenta alcuna incertezza o oscurità. Nel agosto - settembre del 1586 Petru Cercel è di nuovo trasferito dal suo posto di detenzione, andando nella fortezza di Hust (Maramureş).

A Hust Petru rimase imprigionato per dodici mesi fino a che, grazie al suo coraggio, riesce ad evadere dalla prigione, nel agosto 1587, partendo per la Polonia e da qui a Roma e Venezia, dove tentava di discutere con i suoi sostenitori per ottenere di nuovo il trono della Valachia.

https://biblioteca-digitala.ro

Un document inedit privind Chioarul secolului al XVII-lea Conscrierea familiilor nobile româneşti

VASILE CĂPÂLNEAN
OSZÓCZKI COLOMAN

Vicisitudinile vremii au făcut ca unul dintre importantele districte româneşti din nord-vestul Transilvaniei - Chioarul, care şi-a luat numele de la o veche cetate[1] ale cărei ruine se mai văd şi astăzi pe malul stâng al Lăpuşului, şi care, prin secolele XIII - XVII se situa printre cetăţile însemnate în sistemul de apărare al Principatului - să fi fost văduvit de propria sa arhivă dinaintea anului 1848[2].

După cum se ştie, evenimentele revoluţiei de la 1848-1849 au cunoscut o mare amploare şi în districtul Chioar, producând îngrijorarea autorităţilor locale. În toamna anului 1848, locuitorii districtului, în majoritate români, s-au adunat în cete mari la hotarele regiunii miniere şi înarmaţi cu puşti, furci, coase şi topoare erau pregătiţi să facă faţă unui eventual atac al armatei care staţiona la Baia Mare[3]. Agitaţiile tot mai intense care au avut loc aici între ţăranii dornici de libertate socială şi naţională[4], precum şi perspectiva unor evenimente imprevizibile au determinat, printre alte măsuri de precauţie, mutarea arhivei Districtului Chioar din Şomcuta, centrul administrativ al districtului, în Berchez, un sat din apropiere. Cu toate măsurile luate arhiva n-a putut fi salvată astfel că întregul fond de documente dinainte de 1848 a fost distrus[5].

În anul 1850 guvernul austriac a ordonat măsuri de reconstituire a arhivei vechi, prin strângerea unor acte de la foştii funcţionari districtuali, dar cu toate acestea, nu s-au putut recupera decât foarte puţine documente şi abia de prin al nouălea deceniu al secolului al XIX-lea[6].

În aceste împrejurări orice document istoric vechi achiziţionat, dinaintea secolului XIX, îşi sporeşte valoarea prin faptul că vine să contribuie la umplerea unui gol imens produs în izvoarele documentare ale fostului District Chioar, teritoriu cu un trecut istoric foarte important, locuit încă din vechime de o populaţie românească majoritară încât pe bună dreptate se situează printre "ţările româneşti" [7].Din rândurile acestei populaţii, având o organizaţie proprie şi specifică, alături de "boierii din Chioar, care, ca şi voievozii şi cnezii din Maramureş sau boierii din Ţara

[1] *Istoria României*, Vol. II, Bucureşti 1962, p. 281 (În continuare, Istoria României II).
[2] A. Moldovan, *Districtul Chioarului*, în "Revista Arhivelor", nr. 2/1971, p. 294.
[3] Arh. St., Baia Mare, fond Primăria oraşului Baia Mare, act nr. 3588, fascicola 9/1848, Vezi şi *Maramureşenii în lupta pentru libertate şi unitate naţională. Documente 1848-1918*, Bucureşti 1981, p. 5 - 11, 17, 20.
[4] *Idem*, act. nr. 3567/1848.
[5] A. Moldovan, *Op. cit.*, p. 294.
[6] *Ibidem*.
[7] D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, Bucureşti 1968, Vol. II, p. 192.

https://biblioteca-digitala.ro

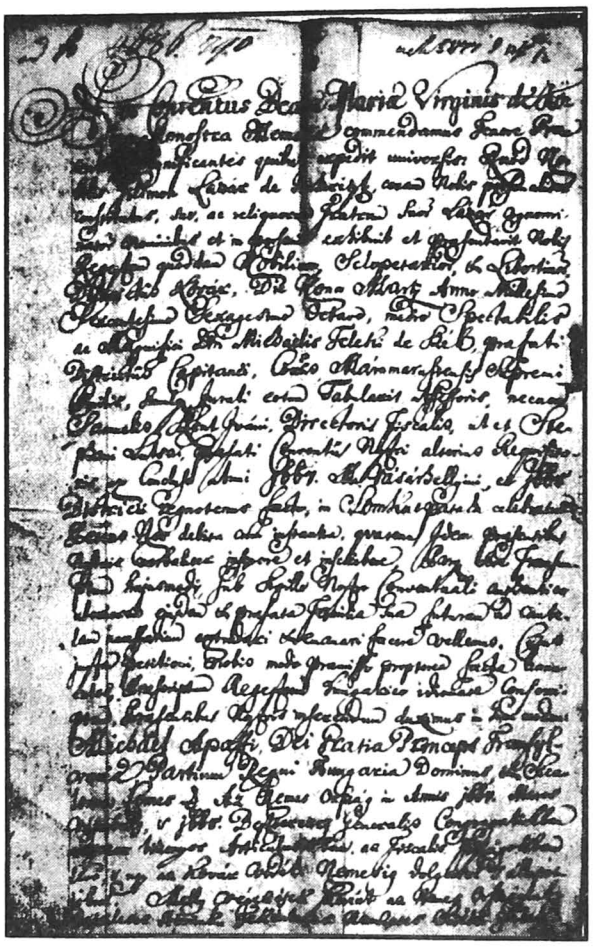

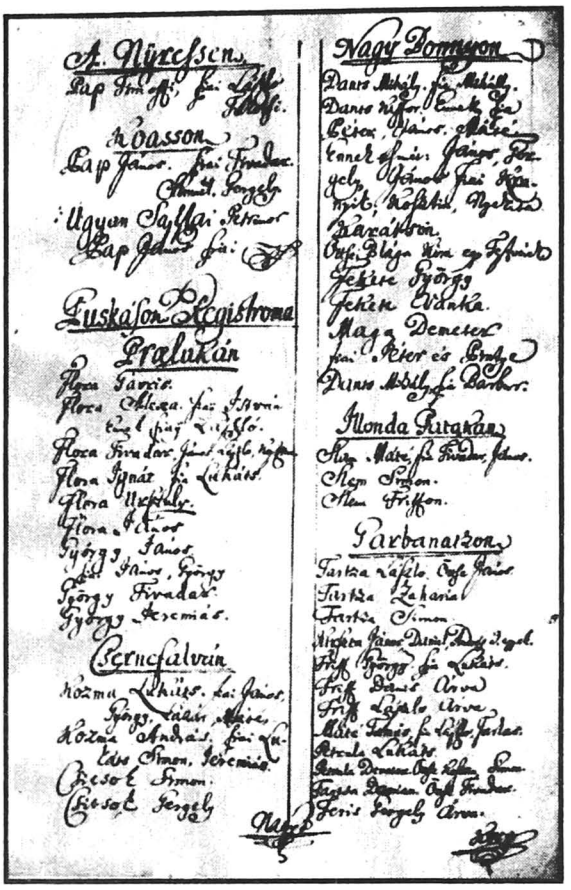

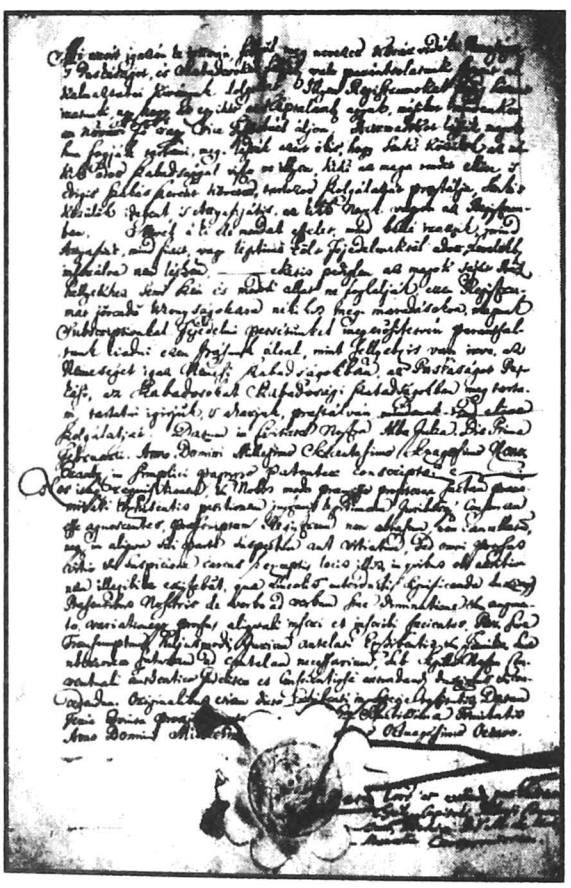

Conscrierea nobililor armaliști, preoți, pușcași și oameni liberi - români din fostul district al Chioarului (Țara Chioarului). Document din 3 aprilie 1788, emis de Convenctul dn Cluj - Mănăstur la cererea familiei nobile Filimon Lazăr de Purcăreț (paginile: 1, 10 și 14).

Făgărașului se bucurau de anumite privilegii"[8], s-au ridicat, în cursul secolului al XVII-lea o serie de nobili „armaliști" sau cu blazoane, precum și „pușcașii", o categorie de țărani de pe domeniile cetății având obligații militare[9]. Alături de aceștia în Chioar mai era prin secolele XVI-XVII o pătură de țărani liberi care, în baza aceloraşi privilegii feudale, a luptat pentru a nu cădea în iobăgie.

8 *Istoria Românei*, II, p. 889

9 *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro

Despre această perioadă frământată din istoria Chioarului ne vorbeşte un document istoric inedit şi extrem de valoros achiziţionat de Filiala Maramureş a Arhivelor Statului, format din 14 pagini. El datează din 3 aprilie 1788 şi este emis de Conventul din Cluj-Mănăştur care, la cererea familiei nobile Filimon Lazăr din Purcăreţ, a transcris un document mai vechi emis de principele Transilvaniei, Mihai Apafi, la cancelaria sa din Alba Iulia la data de 1 februarie 1669, în care sunt cuprinşi toţi nobilii, preoţii, puşcaşii şi oamenii liberi din Districtul Chioarului de la acea dată.

Din acest document, păstrat într-o perfectă stare de conservare, rezultă lupta locuitorilor Chioarului de a-şi păstra titlurile avute şi mai ales drepturile de care se bucurau de pe urma acestora, fapt pentru care în anii 1667 şi 1668, în baza hotărârii congregaţiilor (nobililor) de la Târgu Mureş şi Bistriţa, la cererea lor, s-a alcătuit o comisie specială în Districtul Chioar, pentru verificarea familiilor cu privilegii şi înscrierea lor în acest document. Titlurile de nobili, puşcaşi şi oameni liberi au fost înscrise în acest transumpt (document) din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, atât pe baza unor documente originale mai vechi[10], prezentate de aceste familii, cât şi a investigaţiilor făcute de comisia respectivă.

În acest secol diplomele nobiliare şi titlurile obţinute erau înscrise în registre permanente speciale ca "... atât ei cât şi urmaşii lor să poată fi siguri de a rămâne în aceste libertăţi, precum ca noi (oficialii), cât şi principii care vor urma să poată şti precis care şi câţi nobili şi puşcaşi sunt pe aceste teritorii"[11].

În a doua parte a secolului al XVII-lea aceste categorii de privilegiaţi vor crea fiecare o pătură aparte în cadrul Districtului Chioar[12]. Este de subliniat totodată faptul că serviciul militar a influenţat în mare măsură dezvoltarea societăţii districtului, pentru motivul că cetatea de aici a avut o importanţă considerabilă în sistemul de apărare a graniţelor Transilvaniei. Populaţia satelor din acest district chiar pentru aceste considerente avea legături mai strânse cu Cetatea decât cu marii feudali.

Dintre categoriile sociale amintite în acest document nobili adevăraţi erau consideraţi acei care au obţinut în scris acest titlu de la principi. Ei erau numiţi şi "armalişti". Micii nobili chioreni cât şi urmaşii lor erau scutiţi de impozite şi taxe, sau de alte obligaţii iobăgeşti. Celelalte categorii sociale înşirate în document ca puşcaşii, libertinii şi preoţii de rând, aveau doar anumite scutiri. Ei erau obligaţi să execute şi anumite servicii cetăţii.

În caz de război însă toate aceste categorii de privilegiaţi aveau obligaţia de a se înrola cu echipamentul lor, unii chiar călare, pentru a apăra cetatea sau pe principe. În perioada secolului al XVII-lea cei mai mulţi nobili îi găsim în localităţile Berchez, Lemniu, Prislop şi Şomcuta Mare.

Printre nobilii din Chioar figurează şi un număr de şase familii de preoţi, toate purtând numele de Pop, fapt semnificativ privind procesul de formare a numelor de familie.

Preoţii, spre sfârşitul secolului al XVII-lea, erau consideraţi ca mici nobili, dar categoria socială a acestora totuşi nu era unitară. Erau consideraţi ca adevăraţi preoţi nobili numai aceia care au obţinut şi o diplomă în scris; ceilalţi preoţi români în schimb aveau şi anumite obligaţii iobăgeşti. Astfel, anual aveau datoria de a preda cetăţii o pătură sau în locul păturii un florin şi 25 dinari[13]. Preoţii de obicei erau scutiţi de serviciul militar şi de obligaţiile de încartiruire. Situaţia lor s-a îmbunătăţit în mod simţitor în timpul scurtei dar glorioasei domnii a lui Mihai Viteazul când, din porunca

[10] Arh. St. Baia Mare, Colecţia de documente foi volante, inv. nr. 279, act nr. 1/1788.
[11] *Ibidem*, p. 1.
[12] Szentgyörgyi Mária, *Kövár és vidékének társadalma* (Cetatea Chioar şi societatea districtului) Budapest 1972, p. 69-78.
[13] *Idem*, p. 82.

https://biblioteca-digitala.ro

sa, dieta din anul 1600 a hotărât că "preoții români să fie scutiți de toate obligațiile și nimeni să nu-i poată forța la anumite obligații în cadrul satului"[14].

Mai numeroase sunt familiile de pușcași înscrise în acest document, mai ales că la sfârșitul anului 1690 garda Cetății Chioarului ajunsese la 350 de călărași și pedeștri[15], recrutați din rândurile locuitorilor Chioarului. Este cunoscut faptul că pușcașii, inițial, erau obligați să îndeplinească anumite servicii cetății cu pușca, de unde derivă și numele lor. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea, sub principele Transilvaniei, Apafi, pușcașii în timp de război erau obligați să intre sub arme călare, cu pușca și cu întregul echipament necesar, dar în timp de pace lucrau ca și ceilalți țărani. Ei luptau separat sub propriul lor steag și nu împreună cu nobilii[16].

În acest secol numărul pușcașilor a crescut vertiginos din cauza înmulțirii războaielor. Numărul lor sporește și pentru faptul că, încercând să scape de obligațiile iobăgești în creștere, mulți iobagi încearcă să obțină titlul de pușcaș.

Sunt cazuri când dintr-un sat iobagii obțin în masă titlul de pușcași. Astfel, un număr mare de pușcași sunt amintiți în acest document din localitățile Boiu Mare, Cărbunari, Coruia, Preluca Veche și Șomcuta Mare.

Pușcașii din acest district aveau și uniforme proprii obținute conform hotărârii dietei din anul 1575. Ei purtau o manta verde de culoarea gazonului ("pásit söld köntos")[17].

În fine, documentul mai conține numele familiilor care beneficiau de statutul de oameni liberi (libertinii) și care sunt în număr mai mic în raport cu numărul familiilor de pușcași.

Libertinii erau considerați la început acei oameni care deși erau nobili, erau totuși scutiți de obligații iobăgești, dar exercitau anumite servicii cetății. Pe aceste teritorii libertinii apar documentar conscrișii prima dată în urbariile din anul 1566[18]. Ei erau obligați să execute ordinele căpitanului Cetății și ale oficialităților de aici, în timp de război să intre sub armă, dar cea mai importantă funcție a acestora era transportarea și transmiterea poștei. Chiar pentru aceasta erau obligați să se prezinte călare, echipați și având asupra lor arma. Deși erau scutiți de obligații iobăgești, anual erau datori să predea cetății un șoim sau ulișor, iar la Crăciun o căprioară. Ei puteau să-și răscumpere aceste obligații în natură cu 25 respectiv 32 dinari. În a doua parte a secolului al XVII-lea, deși numărul lor nu era mare, ei devin o categorie socială aparte în cadrul districtului.

Valoarea deosebită a acestui document constă în faptul că, datând dintr-o perioadă în care arhiva a fost distrusă, el completează sursele de informații privind fostul District Chioar, aflate în fondurile altor arhive din țară sau din străinătate. În același timp el nu se referă la o persoană sau la un număr restrâns de persoane ci la toate familiile din Chioarul secolului al XVII-lea care beneficiau la acea dată de privilegii de nobili, pușcași și țărani liberi.

Documentul pe care-l publicăm în anexă atestă toate localitățile care făceau parte, în perioada respectivă, din Districtul Chioar, în care se găseau familii de privilegiați, localități care azi fac parte din județele Maramureș, Satu Mare, Cluj și Sălaj. Prin faptul că sunt conscrise familiile de mici nobili, preoți, pușcași și oameni liberi, pentru unele indicându-se chiar proveniența și funcțiile avute în cadrul districtului, documentul de față constituie un izvor prețios și pentru studierea antroponimiei

[14] *Idem*, p. 84.
[15] A. Moldovan, *Op. cit.*, p. 293.
[16] *Idem*, p. 69-76.
[17] *Idem*, p. 72.
[18] *Idem*, p. 77.

https://biblioteca-digitala.ro

Chioarului, mai ales că matricolele bisericeşti de stare civilă sunt de dată mai recentă, respectiv abia din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Departe de a avea pretenţia că am reuşit să subliniem toate aspectele legate de valoarea informaţională pe care o prezintă documentul la care ne-am referit, mai dorim să arătăm că el a fost doar parţial valorificat de către autorii vechilor monografii apărute pe la sfârşitul secolului XIX[19], dovadă fiind lipsa din aceste lucrări fie a unor localităţi, fie a unor familii cuprinse în documentul pe care îl publicăm în continuare.

Textul documentului:

Nos Conventus Beatae Mariae Virginis de Kolos Monostra, Memoriae commendamus tenorepraesentium significantes quibus expedit universis: Quod nobilis Filimon Lázár de Purkerétsz, coram nobis personaliter constitutus, suo, ac reliquorum Fratrum suor(um) Lázár congnominator(um) nominibus et in personis exhibuit et praesentavit nobis Regestrum quod dam Nobilium, Sclopetarior(um), et Libertinor(um), Districtus Kövár, die nona Marty Anno Millesimo sexcentesimo sexagesimo octavo, medio spectabilis ac magnifici d(omi)ni Michaelis Teleki de Szék, praefati Districtus Capitanei, Co(mi)t(a)tus Maramurusiensis supremi comitis, simulq(ue) iurati eo tum Tabularis Assessoris, necnon Samuelis Szent Iváni, Directoris Fiscalis, ut et Stephani Lutsai, praefati conventus nostri alterius Requisitoris, ex concluso anni 1667, M/aros/Vásárhellyini, et 1668 Bistricii regnotenus facto, in Somkutpataka celebratum. Petens nos debita cum instantia, quatenus idem praesentibu nostris verbaliter inserere et inscribere, pars sive transumtpum huiusmodi, sub sigillo nostro Conventuali authentico urberiorem eiusdem et praefatae familiae suae futuram ad cautelam necesarium extradari et emanari facere vellemus. Cuius iuxta petitioni, nobis modo praemisso propterea facta annuentes, praescriptum Regestrum hungarico idiomate conscriptum, praesentibus nostris inserendum duximus in hunc modum:

Michael Apaffi, Dei Gratia Princeps Transylvaniae Partium regni Hungariae Dominus, et Siculorum Comes. Az Nemes Ország in Annis 1667, Marosvásárhely, s 1668, Beszterczey Generalis Congregatiókban végezett bizonyos Articulusokban, az Fiscalis jószágokban lévo, s ugy az Kovár vidéki Nemesig dolgairól s állapotjokról. Melly végezések szerént az Nemes Országnak Betsületes Hivünk Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihálly Kovári Kapitány, Máramoros Vármegyének Fo Ispánya Táblai hütös Assessorunk mellé rendelvén Fiscalis Director Szent Iványi Sámuel, és Kolosvári Káptalan Lutsáy Istován Hivünket, hogy au ott való régen és ujonnan Nemesedett Nemesig, és Puskáság dolgát jó karban (rendben) igazithatnák eö kegyelmek bizonyos terminust terminálván melly megis lett 1668 9-*na* Marty Somkutpatakán, a huvá minden ott lakó rendek leveleket producálták. Melly productumban kik hagyattak meg mind Nemesig, mind Puskáság közül állandó Legisztrumban akarván iratnunk okdet, hogy azok bizonyosok lehessenek szabadságokban való megmaradások felöl mind magok s mind maradékok, azonban mind miis mind következendo Fejedelmek tudjassák bizonyosan, kik lehessenek, a menyen abban a Vidékben az Haza és Fejedelmek szolgálatjára való Nemessek, Puskások, kegyelmesen és serio parantsoljuk minden rendbéli, de nevezet szernt Kovári Fo és Vice Capitányunk, és Parkalábink(na)k, és Udvari Birák(na)k mind mostaniaknak, s mind jövendöbelieknek valakiket az Ligistrumban le iratak az Nemesig közül, azokat igaz és minden kételkedés nélkül való Nemes Emberek(ne)k

[19] Kádár József, *Szolnok-Dobokavármegye monográphiája. (Monografia judeţului Solnoc-Dobîrca)*, Dej, 1900-1905, Vol. I-VII, Borovszky Samu, *Magyarország vármegyéi és városai Szatmár vármegye. (Judeţele şi oraşele Ungariei. Judeţul Satu Mare)*, Budapest 1908; Petri Mór, *Szilágy vármegye monográphiája. (Monografia judeţului Sălaj)*, Budapest 1901-1904, Vol. I-VI.

https://biblioteca-digitala.ro

tartsák, Nemesi szabadsággal élni engedjék, másoktólis oltalmazzák, seminémü paraszt szolgálattal öket ne terheljék; tartozzanak mindazolnáltal ökis az Hazát és Fejedelmeket fegyverekel az szöksignek idején igazán és hiven szolgálni megadván elötök járó Fö Tisztek(ne)k betsületeket, s Tiszt Uraimékis kinek kinek érdemelt betsületeket nem vonván: az Puskásokat eddig szokott szolgálattal szolgáltatván, azokat Nemességekben, szabadságokban megis tartsák, másoktulis oltalmazzák, senkitis sem egyik, sem másik rendben, senki instantiájára ki ne adgyanak; mivel ezen várhoz eleitöl fogva Szabadosok voltak, azokatis jó rendben vévén Regisztráltak, azokatis azért az régi jó rendtartás szerént szabadossul és nem egyébképen szolgáltassák.

Mind ezekenek Nevek rend szerént igy következik:

BERKESZEN

Vitézlö Nemzetes Katana Mihály, fia István, János. Kinek Attya s magais sok esztendeig ditséretesen viseltek Kövári Vice Kapitányságot, s mostis Huszti Kapitány.

Vitézlö N(e)mz(e)t(e)s Butsi István, fia Istován. Ez is régi Nemes Nemzet, Isten Váradot el vivén ugy származott. s annak elötteis mind Tiszteket viselt, mostis Kövári Fö Parkaláb.

Nemes Vitézlö Sarikh al(ia)s Horvát Boldisár, fia: Miklós, Sigmond, Istován Kiis Magyar Országból telepedett oda, eleitöl fogva Kövári Tistteket viselt.

1 Vámas Mihály

2 Sebesten György
fia: György

3 Marias Mihály
fia: Vári Szabo György

Sebesten János

Vámas Mihály
Ezekis annak az Vár(na)k
sokat szolgáltanak

4 Nagy András

5 Bazo Mihály
öttsei: György
Jánnos

6 Kis Mihálly
fia: István

Kis György

7 Dobos János
Ettse: Mihály
Istován Deák András alias
Menyhárd
fia: János
Nagy Istaván

Nagy Sebesten

8 Illyés György

9 Oltomány András
fia: Gyürka

10 Magyar István

11 Kertetz Doba János
fia: György
Istován

Szerthor Philiz

Agoston Praekup
Orisan Gligoria
fia: - vak
Tivadar és János

12 Rátoni Mihály
fiay: János
Mihály

13 Kolosvári István
fiay: János
Istován

Ez Váradrol Várd meg vétele után származott oda. Kiis Váradon azutánis mindenkor

https://biblioteca-digitala.ro

Hadnagyságot viselt. Ember volt,
régi Nemes Ember.

FELSÖ FENTÖSÖN

1 Borbi János
fiai: Tivadar
Simon

2 Borbi Ferentz

SZAPAN PATAKÁN
Ember János

KOLTZERON

1 Dragos Kira
fia: Jánosi
Tamás

Drágos Tivadar
öttse: András
Vontzul
Kosztin

2 Márkus János
fia: György

3 Petrutz Kosztin
fia: Kirila

4 Koltzeri László
fia: Miklós
Ez régen is jó(ember)

BE ... (RENTZÉN)

1 Agoston Balás
fia: Tamás

Agoston Dávid
fia: Demeter

2 Ortzán Szimion
fia: Lupuj

Szima alias Tripon Máté
fia: Kasztán

Tripon Péter
fia: János

Nemes Mihálly
fia: Demeter
György

Nemes Gergelly
öttse: János

Nemes Makariás
fia: János

Csotzán Zahar
öttse: Lukáts
fia: Dán

Más Csotsán Lukáts
fia: János

LEMMÉNY

Nemzetes Vitézlö Rátz Jánnos, ezekkis, s az Attyok régi tanult vitéz Ember volt. Udvari Fü Hadnagyságot, Mezes Kapitánságot Kövári és Etsedi Fö Parkalábságot viselt betsauletes Ember volt, hiv szolgája az Fejedelmeknek.
öttse: Rátz Istován
Rátz Demeter

Danis Gergelly

Péter Istován
fia: Kosztán
Száva
Tivadar

Péter László
fia: Dán
Péter
Gligoria

Kellemen Miklós

Péter Daniel
fia: Istován
öttse: Sámuel

Szava Péter

https://biblioteca-digitala.ro

Szava Tivadar
Páll
Simon
Szava Kosztin, árva

Pap Istován

Pap János

Kosztin Péter
öttse: Lukáts

Timad Mihálly

Nemes Tivadar

Tripon Mihály

Szima Janós
fia: Demeter

Senior Pap Gergely

Kozma Lukáts
fia: Gergely

Dávid Istován
fia: János

Filep Dán
fia: Tivadar

Csatzkay Mihály
öttse: Gergely
János

Csatzkay Gergely
öttse: Simon

Zah Mihálly
fia: János

Pap János
fia: Istován

Junior Pap Gergely

Pap János

Batya János

Záh János

Abraham Simon
fia: János

Szima Gergely

Pap Istován
fia: Mihály
öttse: Görgy

Dávid János

Szöts György

Hajdu János

LITKÁN

Szava György
fia: Márton
Istok

Szava Petrásk
fia: János
Filimon
öttse: György

Nemes László
fia: László
Nemes Kosztin
fia: János
István
öttse: Lukáts

TOPLITZÁN

Szabo György
fia: János
Tivadar
Dávid
Nemes Vitézlö Dragos Istován Ezis sok esztendokig. Fejedelmek udvarában lakott, jámbor és hiv zsolga volt fia: Gergelly

Dragos Tamás
Lupuj
János

https://biblioteca-digitala.ro

Demeter

Szabo János
öttse: Demeter
Péter
Száva

Dragos Simon
öttse: Urszuly

PURKERETZON

Lázár János
fiay: Jákob
Tamás
öttse: Gergely László

KIS NYRESEN

Hoszu Ursuly
Hoszu Gyurka Páskuly
Nagy Mitsok
Hoszu János
Hoszu Mihály
Hoszu Tamás
fia: Urszuly

KIS BONYON

Demeter alias Triff Jánnos
fia: Istován

Triff Kosztin
fiay: János
Samuel

Buxa Filip
fia: Balás
Simon

DRÁGA VILMA

Sztoján Páll
fiay: János
Péter

Sztoján Máriás

Sztoján Támás
fiay: Jánnos
György
Karatson

Nemes László
fia: László

Nemes Kosztin
fia: János
Istován

Ursz Jánnos
öttse: László
P. Páll

Ezeknekis az Attyuk sok esztendeig huség(g)el igasággal szolgálta vár(at). Még vagyon egy öttsök Ursz Jánosék(na)k az Attyak(na)k Márianak utolsó feleségétol, de nevit nem tudgyák.

Ursz Dán
fia: Páll
Márton

Horváth György

Horváth András

Birle L(u)Káts
fiay: Istován
Simon
János

ROMÁNFALVÁN

Pap János
fia: Tivadar

CSUGASTRÁN

Horváth János
fia: Filep

Horváth Jirimiás
öttse: Tivadar

Román György
fiay: Demeter
Tivadar
öttsey: János
Ignát

https://biblioteca-digitala.ro

CSOKMÁNYON

Márk Kira

BUTYASZAN

Vantza György
öttse: Filip
Vantza Gergely
Vantza Kosztin
Lukáts János
fiay: Ignát
Gergely
János

Orosz János
fiay: Kozma
Lukáts
László

Bogya László

Bogya Lukáts

Bogya János

SASZON

Lázár Istován
öttse: Tamás

BUDÖS PATAKÁN

Besse Marian
fia: Jákob
Demeter

RÉV KÖRTVILLYESEN

Szillink Demeter

Szillink György

KIS RASZTOLTZON

Hoszu Mihály
fia: Prekup
Páskuly

Hoszu Jantsa
fia: Alexa István

Hoszu Dan
öttse: Tivadar

Hoszu János

Hoszu Demian
fia: János
Simon

Hoszu Simon, árváy
János
Jákobb

SOMKÚTON

Öreg Butyán János

Iffiu Butyán István

Butyán alias Gyortsa István
fia: Demeter
öttse: János
Simon

Butyán László

Butyán Petras

Butyán János
más Csengeri Butyán János

Metkas Páskuly

Szima Illyés

Nyekita János, de tsak maga, egyéb Attyafiai nem értett (ne)k

GAURÁN

Pap alias Lupsa Istován

Pap alias Lupsa János

Nemes Lukáts
fia: János

Páska Márián
fia: János
öttse: Kosztin

Nemes Demeter
fia: Lázár

https://biblioteca-digitala.ro

Pogátsás Simon
fia: Marian

Nemes Péter

CSOLTON
Csolty Jeremiás
fiay: Mihály
K(osz)te
öttse: Istov(á)n
Tamás

Koszta Lukáts
fia: János
öttse: Gergelly

Anka Jeremiás
fia: Márkuly

Koszta János
öttse: Mihály
Gergelly

Anka Péter
fia: János
László

Fatuly Prekup

Fatully András

Fatuly Péter
fia: Gergely

NAGY NYIRESEN
Ankussa Vaszkan
fiay: János
Farkas
Demeter
Butyán Istován
Butyán Kis János
Vantza Petrus
Mets Petras
fia: László
öttse: László

Mets János

Hajdu János

Butyán György
fiay: Petrus
János

Borna István
fiay: Simon
Tamás
Urszuly

Borna János, árva

Butyán Lukáts, világtalan
fia: György

Buda Farkas
fia: Simon
Urszuly
Buda György

Buda Zakaria

Buda László
fia: Simon

Butyán alias Szöts Péter

Butyán alias Szöts János
fia: János

Butyán János

JEDEREN
Tatully Miklós
fiai: Simon
János

Vajda Simonka
fiai: János
Fatuly

HIDEG KÚTON
Pagátsás Kosztin

KIS BARSZON
Kiffor Filep
fia: Péter
öttse: Kiffor Tamás
János

https://biblioteca-digitala.ro

HOSZSZUFALVÁN
Korda András

Pap János
fia: László

Pap Lukáts
fia: Praekup

Buda Lukáts
fia: Miklós

Buda János
fia: Farkas

Stanits Miklós
fia: György

MAGOSFALVÁN
Buja Aroa
fia: János

Katona Marian

Pap Istok

DURUSSÁN
Durus Marián
fia: Péter
Lörints
öttse: Dávid

Durus Péter
fiai: István
Lukáts
György
János

SONKUT PATAKÁN
Román Szöts János
fia: Gavris
János

KOASSON
Pap János
fiai: Tivadar
Samuel
Gergely

Ugyan Saszszai Petrimos
Pap János fiai

PUSKASOK REGESTROMA

PRAELUKÁN
Florea Gavris

Flora Alexa
fiai: István, László
ennek fiay: László
János
Kosztin

Flora Tivadar

Flora Ignát
fia: Lukáts

NEMES OLÁ PAPOK REGESTRUMA

KOAS KAPÁLNAKON
Esperest Pap László
fiai: János
Gergely

SASZSZAN
Pap Máté
fia: Mihály
Tagyer

Mihály(na)k fia Vaszali
Gergely
Páskuly

SONKUTON
Pap Tivadar
fiai: János
Tamás
László

LITKÁN
Pap Ignát
fiai: László
Demeter
Germely
János
Simon

A(LSÓ) NYRESSEN
Pap Timoffi

https://biblioteca-digitala.ro

fiai: László
Turotsi
Ennek esmét: János
Gergely

János fiai: Kranyik
Kosztin
Nyekita
öttsei: Blága Kira egy testvérek

Fekete György

Fekete Vanka
Maga Demeter
fiai: Péter és
Pintye

Dants Mihály
fia: Barbur

ILLONDA PATAKÁN

Slam Máté
fia: Tivadar
János

Slem Simon

Slem Triffon

Flora Urszuly

Flora János

György János
fiai: János
György

György Tivadar

György Jeremiás

CSERNEFALVÁN

Kozma Lukáts
fiai: János
György
Lázár
Máté

Kozma András
fiai: Lukáts
Simon
Jeremiás

Csicsok Simon

Csitsok Gergely

NAGY BONNYON

Dants Mihály
fia: Mihálly

Dants Kiffor, Ennek fia:
Péter
János
Mété

KOAS KAPÁLNAK

Kozma Gergelly

Kozma Tivadar

Páska László
fia: Gergely

Páska Peter
öttse: Márkuly

Páska Gergely

DRAGAMIFALVÁN

Bogye Mihály
fiai: Tivadar
Nyikita

Jákob Istok
fia: Gergely
Mihály
öttse: Nyisztor

Bogye János
fia: András

MAGURAN

Madan Lukáts

GARBANATZON

Tartza László
öttse: János

Tartza Zaharia

https://biblioteca-digitala.ro

Tartza Simon

Kirszta János, Daniel, András
3. egyek

Triff György
fia: Lukáts

Triff Danis, árva

Triff László, árva

Máté Tamás
fia: László
Farkas

Petrula Lukáts

Petrula Demeter
öttse: Kosztin
Simon

Tartsa Damian
öttse: Tivadar
Feris Gergely, árva

KERPINYESEN
Kontz Gavris

Csakas Mihálly

Csakas Simon

Kontz Péter

Máre János
fia: Herman

Opre Demeter, Lengyel
Országban veszett
fia: János, árva gyermek

BERENTZEN
Buda Kaszten
fia: Daniel
öttse: Gergelly

KIS KORTVILLYESEN
Kozma Timoffi, árva

KOASON
Rad Abrahám
Rad István
Rad Tivadar
Buzdogán János

Gaza Mihály
fia: György

Madan Simon
fia: Demeter
Simon, harmadik
is van

Madan Maxin

Madan Tamás

RÉV KAPÁLNAKON
Grosz Gergely, meg 6 fiai vannak
régi Puskások
öttsei: Bertalan
Demeter

Farkas Bertalan

KARULLYAN
Petrika Péter
öttsei: Gergely
János
Tamás

Kontz Istován
fia: László
öttsei: Tivadar
Miron

Kupsa Opris
fia enek nevit nem tudnyák

Hellye Getze
fiai: Márton
Nyikita

Alb János
öttse: Maxim

Vanka János
fia: György

https://biblioteca-digitala.ro

Mets László
fia: Kosztin

Mets János
fia: György

ALSÓ FENTÖSÖN
Mark Marian
öttse: Bán

KOLTZERON
Csigány György

FEJÉR SZÉKEN
Danis Gergely
öttse: Demeter

Onna Gavris
fia: János

KIS BONNYON
Kupás Tivadar

REMETÉN
Molduvai Akim

SZÁKÁLASFALVÁN
Horgos Kozma
fia: János

Etsedi Lukáts

Ferentz János, árva

SONKUTON
Hadnagy Pap Simon
fia: Tamás

Pap Péter

Burduk Péter, ez Kövár Vidéki bujdosván el, mind hadakb(an) lakott, Romai Császártól szép Nemes levele van
fiai: István
János

Mik Gergely
fia: Kastantin
öttse: Demeter
Péter
Gáspár

HOVR(I)LAN
Marinka János
fia: Dan

Dan fia János

ARANY MEZON
Ravasz Máté
fia: Lázár

Lázár fia Danila

Kornye János
fia: Tivadar

LEMMÉNYB(EN)
Burgye Márton
fia: György

KIS NYIRESEN
Szava Ignát

SASZSZAN
Lázár György

Lázár János
fia: Marian
Tivadar

Joszip Simon

Frink Lukáts
fiai: Gábor
György
Gligor

Péter Gergely
fia: Istok
öttsey: Istován
László

Marias Pintye

Gergely Simon

GAURÁN

https://biblioteca-digitala.ro

Szima Tivadar
fia: János
öttsei: György
Ignát
Péter

Alles Miklós, árva legény Lengyel Országb(an) veszett az Attya

Alles János

Kosztin Tivadar
fia is vagyon egy

KIS BERSZON
Akris János
fia: Lázar

Timbus Tivadar
Timbus Urszully

SZELNYITZEN
Bogye Dán

Bogye Akim

SONKUT PATAKÁN
Román András

Román János

Román Miklós

Gitz Jákobb

Gitz Tamás

SZABADOSOK LAISTROMA

NAGY KÖRTVILLYES
Bojér Tivadar

CSOLTON
Anka György

Vajda Zaharia

Csolty Tivadar
fiai: Urszuly
Páskuly

Multozán Mihál

Makarián János

Gábor Koszin

DRAGAVILNA
Bogye Dán

Bogye János

Bogye Gergely
fiai: Lukáts
László

CSOLTON
Koszta János
fia: Gergelly

Koszta Simon
fia: Tivadar Illye
öttse: György

FELSO FENTOSON
Simon János

HOSZSZUFALVÁN
Kirszta János

MAGASFALVÁN
Katana Tamás

Katana Simon

KOLTZERON
Drágos alias Márkos Danis

KIS NYIRESEN
Hoszu Farkas
Gardán Márton
Blenke Filep
Hoszu Kosztin
Hoszu Ignát

RÉV KÖRTVILLYESEN
Szilink Praekup
Szillink Jánnos

BERENTZEN
Mossuts Demeter

https://biblioteca-digitala.ro

SONKÚTON
Pap Tivadar

BERKESZEN
Bereczky János

NAGY BONNYON
Karabetz Lukáts

NAGY ILLONDÁN
Szücs Tivadar

KERPÉNYESEN
Kontz Lukáts

LITKÁN
Jakobb János

SZELNYITZEN
Babb Máté
Babb Simon
Babb András

CSOKOTISON
Barbutz Illyés
Barbutz Mihálly

KOVÁSON
Márkus János

Ungur Lörintz

RÉV KAPÁLNOKON
Haragos Demeter

SZAPAN PATAKÁN
Ember János

LEMMÉNYBEN
Pap János
Pap Istován
Szima Jákobb

REMETÉN
Fonay János
Fonay Gergelly

Mi azért igazán le irttván, fellyül meg nevezett Kövár vidéki Nemeséget a Puskáságot, és Szabadosokat, fellyeb(en) való parantsolatunk szerént alkalmaztatni kíványuk dolgokat. Illyen Registrumokat pedig hármat irtunk, ugy az egyiket az Káptalamb(an) angyuk, másikot mindenkor az Kövári Fö vagy Vice Tiszteknél áljon. Harmadikat lássák magok hun fogják tartani, meg-lássák azért ökis, hogy senki közülök az nekik adott szabadsággal vissza ne illyen, kiki az maga rendet ellöte, s edigis szakás szerént követett, tartozott szolgálatját praestálja, senki s közülök idegent s Attyafijátis, az kik(ne)k nevek vagyon az Registrumban, Mivel a ki elé mondat effelet, mind bellé irattuk, mind Attyafiát, mind fiait, vagy legitime költ Fejedelmektöl adott levelkb(en) inserálva nem lészen, -(ez) eketis pediglen az magok saját házhellyekhez semi szén és modok allat ne foglalják, ezen Registrumat jövendö bizonyságokára nékikis meg-maradásokra, magunk Subscriptionak Fejedelmi petsétünkel megerösitetvén parantsaltunk kiadni ezen irásunk által, mint fellyeb-is van irva, az Nemeséget igaz Nemesi szabadságokban, az Puskaságot Puskási, az Szabadosokat Szabadosági szabadságokban meg tartani, tartatni igirjük, s akarjuk, praestálván mindenek rend elötte szolgálatját. Datum in Civitate nostra Alba Iulia, Die Prima Februarii. Anno Domini Millesimo Sexcentesimo Sexagesimo Nono. Eranty(ue) in simplici papyro patenter conscripta.

Nos Itaq(ue) requisitionem, et nobis modo praemisso propterea factam praenominati exhibentis petitionem iuxtam legitiman iuribusq(ue) consonam esse agnoscentes, praescriptum registrum non abrasum, non cancellatu(m), neq(ue) in aliqua sui parte suspectum aut vitiatum, sed omni prorsus vitio et suspicione careus: exceptis locis illis, in quibus ab attritionem illegibilia existeba(n) que lineolis interductis significanda duxim(us)./. Praesentibus nostris de verbo ad verbum sine

https://biblioteca-digitala.ro

diminutione et augmento variationeq(ue) prorsus aliquali inseri et inscribi facientes, Par sive transumptum huiusmodi, iurium antelati exhibentis et familiae suae uberiorem futuram ad cuatelam necessarium, sub sigillo nostro conventuali authentico fideliter et conscrientiose extradand duximus et concedum. Originalibus etiam, dicto exhibenti in specie restitutis. Datum faria quita proxima ante Dominicam 6^{m}. Sanctissimae Trinitatis Anno Domini Millesimo Septingentesimo Octuagesimo Octavo.

Lecta Corr(am) et extrad(am) per Petrum Gál Capituli Albensis Canonicum, archivi B(etae) V(irginis) M(ariae) de Kolos Monostra conservatorem*.

Traducere:

Noi, Conventul din Cluj-Mănăştur, supranumit după fericita Fecioară Maria, prin scrisoarea prezentă dăm de ştire tuturor acelora pe care îi priveşte că nobilul Filimon Lazăr din Purcăreţi** s-a prezentat în faţa noastră personal, în interesul său şi al celorlalţi fraţi, în numele tuturor care poartă numele de Lazăr, şi personal s-a exprimat şi ne-a prezentat nouă un oarecare registru al nobililor, armaşilor şi al libertinilor din Districtul Chioar, în ziua de 9 martie 1668, prin mijlocirea prea stimatului şi măritului stăpîn Mihael Teleki de Szék, care este căpitanul Districtului şi prefectul comitatului Maramureş în acelaşi timp, prin (mijlocirea) juraţilor şi asesorilor Tablei acesteia, de asemenea, prin directorul fiscului Samuil Szent-Iváni precum şi prin Ştefan Lutsai, reprezentantul Conventului nostru şi prin alţi slujitori de arhivă, conform concluziei din anul 1667 de la Tîrgu Mureş şi din anul 1668 de la Bistriţa, şi a hotărîrii locţiitorului regal luată în localitatea Văleni***. Cerând de la noi, investiţi cu atribuţii judecătoreşti, verbal, în prezenţa noastră, ne-a rugat introducerea şi înscrierea, prin trecerea în scris a părţii acesteia sub ocrotirea sigiliului nostru conventual autentic, de asemenea, prezentul doreşte să asigure un viitor mai sigur familiei sale, pentru a cărui chezăşie este necesar de a face, a da şi a înmîna (prezenta n.n.).

În ceea ce priveşte conţinutul petiţiei noi am dori să o satisfacem prin a trata cauza, conform acestei cerinţe pe baza sus-amintitului registru scris cu text maghiar, iar prin scrisorile noastre prezente am hotărît să rezolvăm aceasta în felul următor:

"Mihael Apaffi din mila lui Dumnezeu regele Ungariei a Parţiumului, principe al Transilvaniei şi comite al secuilor.

Ţara milostivă a adus hotărîri prin diferite articole elaborate în adunările generale (ale nobililor) de la Tîrgu Mureş în anul 1667 şi în anul 1668 la Bistriţa, despre situaţia nobilimii de pe teritoriul Chioarului, în bunurile fiscale. În urma hotărîrilor luate conducerea ţării a (numit) pe onoratul, cinstitul şi spectabilul domn Széki Teleki Mihai, căpitanul Chioarului, prefectul comitatului Maramureş, credinciosul asesor al Tablei, delegînd totodată (împreună cu el) pe Directorul erarial Szent-Ivány Samuil şi pe credinciosul nostru Lutsay Ştefan de la Conventul din Cluj, pentru ca să poată verifica în ordine pe cei care au fost nobili în trecut şi pe cei noi înobilaţi precum şi situaţia puşcaşilor cerînd totodată fixarea datei de 9 martie 1668 în localitatea Văleni, unde fiecare au prezentat scrisorile lor. Cu titlul în care au rămas ca nobili şi ca puşcaşi am dorit ca să-i întroducem într-un registru permanent, ca atît ei cît şi urmaşii lor să poată fi siguri de a rămîne în aceste libertăţi, pentru ca atît noi cît şi principii care vor urma să poată şti precis care şi cîţi nobili şi armalişti, sunt pe acest teritoriu, care pot servi ţării şi principelui. Ordonăm graţios şi hotărât tuturor claselor (ordinelor) dar în special căpitanului şi vicecăpitanului Chioarului, pârcălabilor şi juzilor de curte de acum şi

* Arh. St. Baia Mare, fond nr. 22, Colecţia documente foi volante, inv. 279, act nr. 1/1788. Orig. l. latină şi magh., file 1-14.
** Localitate în judeţul Sălaj, aparţinând comunei Letca.
*** Localitate, în apropiere de Şomcuta Mare.

https://biblioteca-digitala.ro

din viitor, ca pe acei pe care i-au înscris în acest registru ca nobili să-i recunoască fără îndoială ca nobili adevăraţi ca să poată să se bucure în privilegiile lor de nobili, şi să nu fie supuşi unor obligaţii ţărăneşti; la rândul lor aceşti nobili să fie obligaţi ca în caz de nevoie să apere ţara şi pe principe cu credinţă adevărată şi cu arma şi să respecte totodată funcţiile acestora, care la rândul lor, să le recunoască cu cuviinţă meritele, puşcaşii să-şi îndeplinească ca şi până acuma serviciile lor, să le fie recunoscute libertăţile acestora, şi totodată să fie apăraţi de ceilalţi, şi nimeni să nu fie exclus sau să fie trecut într-o altă clasă, la cererea nimănui. Deoarece această cetate a avut de la început oamenii săi liberi, iar aceştia au fost înregistraţi în ordine, în registru, şi acestora să le fie recunoscute libertăţile lor şi să fie consideraţi ca atare.

Numele tuturor acestora urmează în ordinea următoare:

ÎN BERCHEZ

Generosul şi spectabilul Katona Mihai, al cărui tată precum şi el însuşi a purtat în mod onorabil funcţia de vicecăpitan al Chioarului, iar în prezent este căpitanul cetăţii din Hust* şi fiii săi Ştefan şi Ioan.

Generosul şi spectabilul Butsi Ştefan care, la rândul său, e nobil vechi, după ce Dumnezeu ne-a luat Oradea**, de unde acesta provine şi care şi înainte a purtat funcţii, iar în prezent este pârcălabul principal al Chioarului, şi fiul său Ştefan.

Generosul şi spectabilul Sarikh al(ia)s Horváth Boldijar, care a venit din Ungaria şi care de la început a purtat funcţii în Chioar, şi fiii săi Nicolae, Sigismund şi Ştefan.

1 Vámas Mihai

2 Sebestén Gheorghe
fiul: Gheorghe

3 Marias Mihai
fiul: Vári Szabo Gheorghe

Sebestén Ioan

Vámas Mihai
Şi aceştia au servit mult timp Cetatea

4 Nagy Andrei

5 Bazo Mihai
fraţii: Gheorghe
Ioan

6 Kis Mihai
fiul: Ştefan

Kis Gheorghe

7 Doboş Ioan
fratele: Mihai
Ştefan Deák Andrei
alias Menyhárd
fiul: Ioan

Nagy Sebastian

Nagy Ştefan

8 Ottomány Andrei
fiul: Gheorghe

9 Illyés Gheorghe
10 Magyar Ştefan
11 Kertétz Doba Ioan
fiii: Gheorghe
Ştefan

12 Rátoni Mihai
fiii: Ioan
Mihai

* Hust, localitate, azi în Ucraina
** Este vorba de ocuparea Cetăţii Oradea de către turci, 1660.

https://biblioteca-digitala.ro

13 Kolosvári Ştefan
fiii: Ioan
Ştefan
Acesta a venit aici de la Oradea după ocuparea acesteia, care, la rîndul său, a purtat funcţii de locotenent şi a fost un vechi nobil şi om vrednic.

ÎN FINTEUŞUL MARE
1 Borbi Ioan
fiii: Tivadar
Simion

2 Borbi Francisc

ÎN SĂPÂIA
Ember Ioan

ÎN COLŢIREA
1 Dragoş Chira
fiii: Ioan
Toma

Dragoş Tivadar
fraţii: Andrei
Vontzul
Costin

2 Mărchuş Ioan
fiul: Gheorghe

3 Petruţ Costin
fiul: Chirilă

4 Vasile din Colţirea
fiul: Nicolae – acesta şi în trecut bun (om)

ÎN BE ...*
1 Agoston Bălaj
fiul: Toma

Agoston David
fiul: Dumitru

2 Orţan Simion
fiul: Lupui

Szerthor Filip

Augustin Precup

Orisan Grigore
fiul: - orb
Tivadar
Ioan

Nemeş Mihai
fiii: Dumitru
Gheorghe

Nemeş Grigore
fratele: Ioan

Nemeş Macarie
fiul: Ioan

Ciocian Zaharia**)
fratele: Luca
fiul: Dan

Ciocian Luca,
altul fiul: Ioan

ÎN LEMNIU
Generosul şi spectabilul Raţ Ioan, şi acesta, ca şi tatăl său a fost un om viteaz şi învăţat, care a purtat funcţia de locotenent al curţii, căpitan de oaste, precum şi de pârcălab principal în cetăţile Chioar şi Etsed***, a fost om cinstit care a slujit cu credinţă pe principe.
Fratele: Raţ Ştefan
Raţ Dumitru

Daniş Grigore

Peter Ştefan
fiii: Costin

* Probabil este vorba despre localitatea Berinţa din jud. Maramureş

** Menţionăm că în transcrierea numelor familiilor româneşti s-au aplicat normele ortografiei curente

*** Ecsed, localitate din Ungaria

https://biblioteca-digitala.ro

Sava
Tivadar

Peter Vasile
fiii: Dan
Petru
Grigore

Kellemen Nicolae

Peter Daniel
fiul: Ştefan
fratele: Samuilă

Sava Petru
Sava Tivadar
Paul
Simion

Sava Costin, orfan

Pop Ştefan

Pop Ioan

Costin Petru
fratele: Luca

Sima alias Tripon Matei
fiul: Costan

Tripon Petru
fiul: Ioan

Tripon Mihai

Sima Ioan
fiul: Dumitru

Pop Grigore, senior

Cozma Luca
fiul: Grigore

David Ştefan
fiul: Ioan

Filip Dan
fiul: Tivadar

Csatzkay Mihai
fraţii: Grigore
Ioan

Csatzkay Grigore
fratele: Simion

Zah Mihai
fiul: Ioan

Pop Ioan
fiul: Ştefan

Pop Ioan

Pop Grigore, junior

Batya Ioan

Zah Ioan

Abraham Simion
fiul: Ioan

Sima Grigore

Pop Ştefan
fiul: Mihai
fratele: Gheorghe

David Ioan

Szöts Gheorghe

Hajdu Ioan

ÎN LETCA

Sava Gheorghe
fii: Martin
Ştefan

Sava Petras
fii: Ioan
Filimon
frate: Gheorghe

Nemes Vasile
fiul: Vasile

https://biblioteca-digitala.ro

Nemes Costin
fiii: Ioan
Ştefan
fratele: Luca

ÎN TOPLIŢA
Szabo Gheorghe
fiii: Ioan
Tivadar
David

Generosul şi spectabilul Dragoş Ştefan. Şi acesta a trăit multă vreme la curtea principelui, fiind un om blând şi servitor credincios.
fiul: Grigore

Dragoş Toma
Lupu
Ioan
Dumitru

Sabo Ioan
fraţii: Dumitru
Petru
Sava

Dragoş Simion
fratele: Ursu

ÎN PURCĂREŢI
Lazăr Ioan
fiii: Iacob
Toma
frate: Gergely Vasile

ÎN MESTEACĂN
Hosu Ursu

Hosu Iacob

Hosu Gheorghe Pascu

Nagy Mihoc

Hosu Ioan

Hosu Toma

Hosu Mihai

Hosu Toma
fiul: Ursu

ÎN PRISLOP
Demeter alias Trif Ioan
fiul: Ştefan

Trif Costin
fiii: Ioan
Samuilă

Buxa Filip
fiii: Bălaj
Simon

Urs Ioan şi fraţii: Vasile şi P. Paul. Şi tatăl acestora a servit mult timp cu credinţă şi fidelitate cetatea. Aceştia mai au un frate mai mic de la Maria, ultima soţie a tatălui lor, a cărui nume nu-l cunosc (ei)

Timad Mihai

Nemeş Tivadar

ÎN TOPLIŢA
Sabo Gheorghe
fiii: Ioan
Tivadar
David

Urs Dan
fiii: Paul
Martin

Horvath Gheorghe

Bârle Luca
fiii: Ştefan
Simion
Ioan

Perse Tivadar

Simion, orfan

ÎN BOIU MARE

https://biblioteca-digitala.ro

Pop Vasile
fraţii: Ioan
Toma

Tămaş Gheorghe
fratele: Bălaj
fiul: Maxim

Suciu Laurenţiu
Tivadar
Ioan

ÎN ROMÂNEŞTI
Pop Ioan
fiul: Tivadar

ÎN JUGĂSTRENI
Horvath Ioan
fiul: Filip

Horvath Irimia
fratele: Teodor

Roman Gheorghe
fiii: Dumitru
Tivadar
fraţii: Ioan
Ignat

ÎN VIMA MICĂ
Stoian Mărieş

Stoian Paul
fiii: Ioan
Petru

Bodea Vasile

Bodea Luca

Bodea Ioan

ÎN ŞASA
Lazar Ştefan
fratele: Toma

ÎN BIZUŞA
Besse Marian
fiii: Iacob
Dumitru
fratele: Petru

ÎN PERII VADULUI
Sillinc Dumitru
Sillinc Gheorghe

ÎN RĂSTOCI
Hosu Mihai
fiii: Precup
Pascu

Hosu Jantsa
fiii: Alexa, Ştefan

Hosu Ioan

Hosu Dan
fratele: Tivadar

Hosu Demian
fiii: Ioan
Simion

Hosu Simion, orfanii:
Ioan, Iacob

ÎN CIOCMANI
Marc Chira

ÎN BUTEASA
Vanţa Gheorghe
fratele: Filip

Vanţa Grigore

Vanţa Costin

Lucaci Ioan
fiii: Igna
Grigore
Ioan

Mercaş Pascu

Sima Ilie

Nechita Ioan, numai el fără rude niile lui

ÎN VALEA CHIOARULUI

https://biblioteca-digitala.ro

Pop alias Lupşa Ştefan

Pop alias Lupşa Ioan

Nemeş Luca
fiul: Ioan

Paşca Marian
fiul: Ioan
fratele: Costin

Nemeş Dumitru
fiul: Lazăr

Pogăciaş Simion
fiul: Marian

Nemeş Petru

ÎN CIOLT

Ieremia din Ciolt
fiii: Mihai
Costin
fraţii: Ştefan
Toma

Costa Luca
fiul: Ioan
fratele: Grigore

Anca Jeremia
fiul: Marcu

Costa Ioan
fraţii: Mihai
Grigore

Anca Petru
fiii: Ioan
Vasile

ÎN ŞOMCUTA MARE

Butean Ioan, senior
Butean Ştefan, junior

Butean alias Gyortsa Ştefan
fiul: Dumitru
fraţii: Ioan
Simion

Butean Vasile

Butean Petras

Butean Ioan

Butean Ioan din Csenger*
altul

Raţ Ioan

Hajdu Ioan

Butean Gheorghe
fiii: Petru
Ioan

Borna Ştefan
fiii: Simion
Toma
Ursu

Borna Ioan, orfan

Butean Luca, orb
fiul: Gheorghe

Buda Fărcaş
fiii: Simion
Ursu

Buda Gheorghe

Buda Zaharia

Buda Vasile
fiul: Simion

Butean alias Suciu Petru

Butean alias Suciu Ioan
fiul: Ioan

Butean Ioan

ÎN IADĂRA

Tatully Nicolae
fiii: Simion

* Csenger, localitate în Ungaria

https://biblioteca-digitala.ro

Ioan

Vaida Simionca
fiii: Ioan
Fătu

Fatuly Precup

Fatully Andrei

Fatuly Petru
fiul: Grigore

Fatuly Vasile, orfan

ÎN MIREŞU MARE
Ancuşa Vascan
fiii: Ioan
Fărcaş
Dumitru

Pop Ioan
fiul: Vasile

Butean Ştefan

Butean Kis Ioan

Vanţa Petru

Meţ Petraş
fiul: Vasile
fratele: Vasile

Stanits Nicolae
fiul: Grigore

ÎN MOGOŞEŞTI
Buia Aron
fiul: Ioan

Cătană Marian

Pop Ştefan

ÎN DURUŞA
Duruş Marian
fiii: Petru
Laurenţiu
fratele: David

Duruş Petru
fiii: Ştefan
Luca
Gheorghe
Ioan

ÎN VĂLENI
Roman Suciu Ioan
fiii: Ioan
Gavril

ÎN CURTUIUŞUL MARE
Achim Tivadar
fiul: Ioan

ÎN HIDEAGA
Pogăciaş Costin

ÎN BÂRSĂUŢA
Chifor Filip
fiul: Petru
fraţii: Chifor Toma
Ioan

ÎN SATULUNG
Corda Andrei

REGISTRUL PREOŢILOR NOBILI ROMÂNI

ÎN FĂUREŞTI
Pop Vasile, protopop

Pop Luca
fiul: Precup

Buda Luca
fiul: Nicolae

Buda Ioan
fiul: Fărcaş

ÎN ŞOMCUTA MARE
Pop Tivadar
fiii: Ioan
Toma
Vasile

ÎN LETCA

https://biblioteca-digitala.ro

Pop Ignațiu
fiii: Vasile
Dumitru
Grigore
Ioan
Simion

ÎN MIREŞ
Pop Timoftei
fiii: Vasile
Brânzei

ÎN COAŞ
Pop Ioan
fiii: Tivadar
Samuilă
Grigore

De asemenea Petrimor din Şasa fiii lui Pop Ioan

REGISTRUL PUŞCAŞILOR

ÎN PRELUCA VECHE
Flora Gavril

Flora Alexa
fiii: Ştefan
Vasile
fiii: acestuia
Ioan
Vasile
Costin

Flora Tivadar

Flora Ignat
fiul: Luca

Flora Ursu

Flora Ioan

György Ioan
fiii: Ioan
Gheorghe
fiii: Ioan
Grigore

ÎN ŞASA
Pop Matei
fiii: Mihai
Toader
fiii: lui Mihai
Vasile
Grigore
Pascu

Cicioc Simion

Cicioc Grigore

ÎN BOIU MARE
Danci Mihai
fiul: Mihai
Danci Chifor
fiii: Petru
Ioan
Matei

Acestora din nou:
Ioan
Grigore
fiii lui Ioan:
Crainic
Costin
Nichita
Crăciun
frații: Blaga
Chira
frați adevărați

Fechete Vancea

Fechete Gheorghe

Maga Dumitru
fiii: Petru
Pintea

Danci Mihai
fiul: Barbul

ÎN DOLHENI
Slam Matei
fiii: Tivadar
Ioan

Slam Simion

https://biblioteca-digitala.ro

Slam Trifon

ÎN CĂRBUNARI
Tarţa Vasile
fratele: Ioan

György Tivadar

György Ieremia

ÎN CERNEŞTI
Cozma Luca
fiii: Ioan
Gheorghe
Lazăr
Matei

Cozma Andrei
fiii: Luca
Simion
Ieremia
Petrula Luca

Petrula Dumitru
fraţii: Costin
Simion

Tarţa Damian
fratele: Tivadar

Feris Grigore, orfan

ÎN CĂRPINIŞ
Conţ Gavril

Ciocaş Mihai

Ciocaş Simion

ÎN FĂUREŞTI
Cozma Grigore

Cozma Tivadar

Paşca Vasile
fiul: Grigore

Paşca Petru
fratele: Marcu

Paşca Grigore

ÎN RUŞOR
Boda Mihai
fiii: Tivadar
Nichita

Iacob Iştoc
fiii: Grigore
Mihai
fratele: Nistor

Bodea Ioan
fiul: Andrei

Bodea Filip

ÎN MĂGURA
Madan Luca

Tarţa Simion

Chiearsta Ioan
Daniel, Andrei
toţi trei la fel

Trif Gheorghe
fiul: Luca

Trif Dan, orfan

Mate Toma
fiii: Vasile
Fărcaş

ÎN CORUIA
Petrica Petru
fraţii: Grigore
Ioan
Toma

Conţ Ştefan
fiul: Vasile
fraţii: Tivadar
Miron

Cupşa Opriş şi fiul al cărui nume nu-l cunosc (ei)

Conţ Petru

https://biblioteca-digitala.ro

Mare Ioan
fiul: Herman

Opre Dumitru, a murit în Polonia
fiul: Ioan, copil orfan

ÎN BERINȚA
Buda Costan
fiul: Daniel
fratele: Grigore

ÎN CURTUIUȘUL MIC
Cozma Timoftei, orfan

ÎN COAȘ
Rad Abraham

Rad Ștefan

Rad Tivadar

Buzdogan Ioan

Gaza Mihai
fiul: Gheorghe

ÎN REMETEA CHIOARULUI
Achim din Moldova

Madan Simion
fiii: Dumitru
Simion
este și al treilea

Madan Maxim

Madan Toma

ÎN VAD
Gros Grigore are încă 6 feciori care sunt armași vechi
frații: Bartolomeu
Dumitru

Farcaș Bartolomeu

Mic Grigore
fiul: Constantin
frații: Dumitru
Petru
Gașpar

Hellye Ghiță
fiii: Martin
Nichita

Alb Ioan
fratele: Maxim

Vanca Ioan
fiul: Gheorghe

Meț Vasile
fiul: Costin

Meț Ioan
fiul: Gheorghe

ÎN FINTEUȘUL MIC
Marc Marian
fratele: Ban

ÎN COLȚIREA
Țigan Gheorghe

ÎN FERSIG
Daniș Grigore
fratele: Dumitru

Onea Gavril
fiul: Ioan

ÎN PRISLOP
Cupaș Tivadar
fiii: Gavrilă
Gheorghe
Grigore

Peter Grigore
fiul: Ștefan
frații: Ștefan
Vasile

ÎN SĂCĂLĂȘENI
Horgoș Cozma
fiul: Ioan

Luca din Etsed

https://biblioteca-digitala.ro

Ferenţ Ioan, orfan

ÎN ŞOMCUTA MARE
Pop Simion, locotenent
fiul: Toma

Pop Petru

Burduc Petru, care s-a adăpostit pe teritoriul Chioarului şi care a trăit mai mult în armată, are o scrisoare nobilă, frumoasă, de la împăratul Roman
fiii: Ştefan
Ioan

Alles Ioan

Costin Tivadar care are şi un fiu

ÎN HOVRILA
Marinca Ioan
fiul: Dan
fiul lui Dan: Ioan

ÎN BĂBENI
Ravaş Matei
fiul: Lazăr
fiul lui Lazăr: Dănilă

Corne Ioan
fiul: Tivadar

ÎN LEMNIU
Burgye Martin
fiul: Gheorghe

ÎN MESTEACĂN
Sava Ignat

ÎN ŞASA
Lazăr Gheorghe

Lazăr Ioan
fiii: Marian
Tivadar

Iosip Simion

Frînc Luca
fiii: Ursu
Pascu

Mărieş Pintea

Gergely Simion

ÎN VALEA CHIOARULUI
Sima Tivadar
fiul: Ioan
fraţii: Gheorghe
Ignat
Petru

Alles Nicolae, băiat orfan, tatăl lui a murit în Polonia

ÎN BÂRSĂUŢA
Acriş Ioan
fiul: Lazăr

Timbuş Tivadar

Timbuş Ursu

ÎN SĂLNIŢA
Bodea Dan

Bodea Achim

ÎN VĂLENI
Roman Andrei

Roman Nicolae

Ghiţ Iacob

Ghiţ Toma

ÎN HIDEAGA
Paşca Petru

ÎN REGISTRUL LIBERTINILOR
(oameni liberi)

ÎN CURTUIUŞUL MARE
Boier Tivadar

ÎN CIOLT
Anca Gheorghe

https://biblioteca-digitala.ro

Vaida Zaharia

Tivadar din Ciolt

ÎN ŞOMCUTA MARE
Pop Tivadar

ÎN BERCHEZ
Bereczky Ioan

ÎN BOIU MARE
Carabeț Luca

ÎN ILEANDA
Szüts Tivadar

Multozan Mihai

Macarian Ioan

Gabor Costin

ÎN VIMA MICĂ
Bodea Dan

Bodea Ioan

Bodea Grigore
fiii: Luca
Vasile

ÎN CIOLT
Costa Ioan
fiul: Grigore

Costa Simion
fiii: Tivadar
Ilie
fratele: Gheorghe

ÎN SATULUNG
Chirsta Ioan

ÎN MOGOŞEŞTI
Cătană Toma

Cătană Simion

ÎN COLȚIREA
Dragoş alias Marcos Dan

ÎN MESTEACĂN
Hosu Fărcaş

Gardan Martin

Blenche Filip

Hosu Costin

Hosu Ignat

ÎN PERII VADULUI
Silinc Precup

Aillinc Ioan

ÎN FINTEUŞUL MARE
Şimon Ioan

ÎN COAŞ
Marcuț Ioan

Ungur Laurențiu

ÎN VAD
Hărăguş Dumitru

ÎN CĂRPINIŞ
Conț Luca

ÎN LETCA
Iacob Ioan

ÎN SĂLNIȚA
Bob Matei

Bob Simion

Bob Andrei

ÎN SĂPÂIA
Ember Ioan

ÎN LEMNIU
Pop Ioan

Pop Ştefan

https://biblioteca-digitala.ro

Sina Iacob

ÎN REMETEA CHIOARULUI
Fonai Ioan

Fonai Grigore

ÎN COPALNIC MĂNĂŞTIUR
Hordo Laurenţiu

ÎN BERINŢA
Moşuţ Dumitru

ÎN CIOCOTIŞ
Bărbuţ Ilie

Bărbuţ Mihai

Noi de aceea am conscris pe susnumiţii nobili, armaşi şi oameni liberi de pe teritoriul Chioarului şi conform ordinelor sus-amintite dorim să fie respectaţi întocmai aceştia.

Acest registru l-am întocmit în trei exemplare, din care unul îl predăm Conventului, altul stă la îndemâna căpitanilor şi vicecăpitanilor Chioarului, iar al treilea exemplar să vadă ei unde o să-l păstreze ca să poată vedea şi ei ca nimeni să nu facă abuz de libertăţile primite, fiecare după obiceiurile de până acuma şi să-şi presteze servicile categoriei de care aparţin fiecare şi pe nimenea străin şi nici din neamurile lor ci doar pe acei al căror nume este înscris în acest registru, deoarece noi le-am conscris toate rudeniile pe baza legală a scrisorilor emise de principi şi cuprinse aci în transumpt. Pe alţii însă nici voi să nu-i primiţi şi să nu-i înscrieţi.

Registrul de faţă l-am eliberat pentru a rămâne şi a dovedi în viitor (acest lucru n.n.), întărit fiind cu semnăturile noastre şi cu pecetea principelui şi am hotărât eliberarea sa cu scrisul nostru sus-arătat şi făgăduim şi pretindem că nobililor acestora să li se respecte privilegiile de nobili adevăraţi, puşcaşilor de puşcaşi şi libertinilor de oameni liberi.

Dat în oraşul nostru Alba Iulia în 1 februarie 1669. Eliberat fiind pe hârtie simplă, transcris, în forma deschisă".

Şi în felul acesta noi, după obiceiul nostru şi conform promisiunii noastre am făcut o verificare în vederea rezolvării acestei petiţii şi o confirmare dreaptă şi legitimă, afirmată prin drepturile noastre pentru cei ce le cunosc; nu am şters nimica din registrul sus-amintit, nu am dat o nouă explicaţie uneia dintre părţi, iar dacă parţial am bănuit vreo greşeală apoi am constatat că totuşi este lipsit de greşeli şi suspiciuni, cu excepţia acelor locuri unde au existat părţi de nedescifrat, din cauza cărora noi am hotărât să dăm explicaţia de sens.

În scrisorile noastre apar toate expresiile cuvânt cu cuvânt fără prescurtări, deşi am introdus şi le-am completat pe acestea.

Partea din prescripţie în felul acesta a fost redactată, pe baza unor drepturi cunoscute cu scopul de a asigura un viitor mai sigur familiei sale, iar pentru cheltuielile suportate noi am indicat şi am hotărât toate acestea, întărite cu sigiliul nostru autentic, conform textului, cu conştiinţă, chiar şi cu acte originale confruntate în mod special.
Dat în 3 aprilie 1788.

Verificat în faţa martorilor şi redactat prin Gál Petru, canonicul Capitlului Albei, în Arhivele Conventului de la Cluj-Mănăstur, pentru a le păstra.

https://biblioteca-digitala.ro

A NEW DOCUMENT CONCERNING THE CHIOAR OF THE 17thCENTURY
(Summary)

After some introductory considerations which present the circumstances that determined the destruction of the archive of the former District of Chioar (during the 1848- 1849 Revolution) the two authors publish the texts both in original and in Romanian translation which is a new, an extremely interesting document for the social structures existing in this region in the 17th century respective a nobles', fasiliens' and disolutes' conscription from the Chioar fortress domain important bulwark in the defensive system of the country along the 13th and 17th century.

This document along with others acquired by the State Archives, Maramureş branch from different citizens in the district completes a little this great emptiness determined by the destroying of the Chioar Archive in the above mentioned circumstances.

The publication intend to simulate the setting down at the archive of other documents that might by still preserved by the descendants of such privileged families in order to enter the scientific circulation.

https://biblioteca-digitala.ro

Evoluția demografică a orașului Baia Mare în secolele XVI – XVIII

IOAN SABĂU

Pornind de la principiul unanim acceptat că vitalitatea, dinamismul, puterea economică, sistemul de conducere a unei societăți au fost și sunt raportate la factorul populației, la numărul și densitatea acesteia[1], vom încerca să urmărim evoluția acestui important factor pentru orașul Baia Mare, de la atestarea sa documentară și până la mijlocul secolului al XIX-lea.

Cum s-a procedat și în cazul celorlalte orașe ale Transilvaniei pentru culegerea datelor necesare, până la primele recensăminte din ultimul pătrar al sec. al XVIII-lea, pentru sec. al XVI-lea s-a recurs la conscrierile urbariale, iar pentru sec. al XVII-lea la mai completele conscrieri ale contribuabililor urbani.

Actul primei atestări documentare a comunității băimărene, emis de regele Carol Robert la 28 mai 1329, în afara faptului că menționează localitatea ca oraș, având în frunte un jude, comun cu Baia Sprie și a faptului că acorda la cererea acestuia dreptul de a așeza oamenii și a forma un sat sau mai multe sate în locul pădurii dintre cele două orașe, nu menționează alte date[2]. Documentul care ne dă primele informații despre populația orașului Baia Mare este diploma privilegială emisă de regele Ludovic, la 20 septembrie 1347, în care se specifică faptul că a fost acordată, la cererea "parohului Ioan, capelanul nostru osebit, judelui Martin, magistru Petru notarul și Ulric, jurați din suszisul nostru oraș Baia Mare, în numele lor de asemenea în locul și numele tuturor orășenilor și oaspeților noștri credincioși tot din Baia Mare și Zazar Banya..."[3]. Din precizarea menționată: "în numele orășenilor și oaspeților noștri..." deducem că în acel an (1347) orașul avea deja o populație mai veche, care nu putea fi decât autohtonă, căreia pe parcursul timpului i s-au adăugat "oaspeți". La întrebarea când anume s-a întâmplat acest lucru, răspunsurile date până acum nu sînt clare, lăsând loc presupunerilor.

Sintetizând drepturile și libertățile obținute în anul 1347, populația orașului Baia Mare avea dreptul de a-și alege în mod liber judele primar și parohul, dreptul de a judeca pe teritoriul orașului "toate pricinile deopotrivă cele mari și cele mici", dreptul de a fortifica orașul împotriva dușmanilor din afară, dreptul de a organiza o dată pe an un târg de 15 zile, la Sf. Martin (11 nov.), dreptul târgului săptămânal primndu-l în

---

[1] Ștefan Pascu, *Cuvânt înainte* la *Populația și societatea*, studii de demografie istorică, Cluj, 1972, p. 7.

[2] *DIR, sec. XIV, Seria C. Transilvania*, vol. II (1321-1330), p. 289-290, doc. nr. 544, document citat și de Șt. Pascu în *Voievodul Transilvaniei*, vol II, Cluj-Napoca, 1979, p.141.

[3] *Idem*, vol. IV (1341-1350), p. 400, doc. nr. 577, vezi originalul în Arh. St. Baia Mare, fond. Primăria orașului Baia Mare. Acte privilegiale, inv. nr. 33 doc. nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

1356[4]. Pe lângă aceste libertăţi privilegiale, documentul din 1347, punând un accent deosebit pe buna organizare a mineritului, indicându-ne în felul acesta principala ocupaţie a locuitorilor urbei.

Documentele din 1356, 1376, 1387, 1393 precum şi marea majoritate a celor din secolul al XV-lea vor avea ca problemă esenţială reînnoirea şi lărgirea libertăţilor privilegiului din 1347[5], relatând însă şi apariţia documentară a unor meşteşuguri şi meserii noi, parte legată de minerit şi prelucrarea metalelor : monetăria şi branşa aurar-argintarilor, partea legată de vestimentaţie şi alimentaţie : croitori, măcelari, blănari etc.

Unul din indicii indiscutabili ai dezvoltării oraşului şi creşterii numărului locuitorilor săi, inclusiv a dezvoltării sale economice îl constituie şi trecerea la organizarea meseriaşilor în bresle proprii.

Din documentele secolelor XIV şi XV aflăm organizarea oraşului Baia Mare, atestarea şi evoluţia ocupaţiilor de bază ale locuitorilor săi, cel puţin cele cunoscute până în prezent şi care ne-au stat în posibilitatea de a le consulta, inclusiv bibliografia, nu ne permit să ne facem nici cea mai vagă imagine asupra numărului populaţiei în această perioadă. Primele date care ne permit să evaluăm şi acum cu aproximaţie numărul locuitorilor oraşului Baia Mare sînt conscrierile urbariale din 1566 şi 1569. Conform acestora, în 1569, domeniul Baia Mare era format din două oraşe : Baia Mare, Baia Sprie şi 15 sate: Dumbrăviţa, Unguraşi, Şindreşti, Dăneşti, Plopiş, Şurdeşti, Rus, Groşi, Chechiş, Şişeşti, Mocira, Ocoliş, Bontăeni şi Negreia[6], având înscrişi 339 capi de familie, fără Baia Mare şi 715 cu Baia Mare. În 1566 pentru oraşul Baia Mare erau înscrişi doar 20 cetăţeni (cives) care au venit să depună jurământul şi să facă depoziţii în privinţa îndatoririlor oraşului. La 1569 încă e înscrisă întreaga populaţie care se cifrează la 376 capi de familie. Târgu Baia Sprie la 1566 are înscrişi 87 capi de familie, în 1569, 89"[7]. Pentru cei 376 capi de familie înscrişi în 1569 în Baia Mare se face specificarea că "298 sunt coloni şi 78 inquilini"[8].

---

[4] Ştefan Pascu, *Voievodul Transilvaniei*, Cluj-Napoca, 1979, vol. II, p. 138. Situaţia este asemănătoare cu cea a oraşului Bistriţa care, înainte de pomenirea la 1553 a dreptului de târg, avea acest drept, bucurându-se de statutul de oraş (civitas) din 1349.

[5] Arhivele Statului, Baia Mare, fond Primăria oraşului Baia Mare, Seria documente privilegiale, doc. nr. 1-24.
La 1412 îi aflăm constituiţi într-o breaslă proprie pe croitori (Ştefan Pascu, *Meşteşugurile din Transilvania până în sec. al XVI-lea*, Cluj, 1954, p. 153-154; I. Szádeski, *Nagybánya iparáol_– Despre meşteşugurile din Baia Mare* în "Századok", 1889, p. 677-678, vezi şi *Îndrumător în Arhivele Statului, Judeţul Maramureş*, Bucureşti 1974, p. 134), ca până la sfârşitul acestui secol numărul breslelor băimărene să se ridice la patru: a măcelarilor, potrivit unui privilegiu primit de la Matei Corvin (Szádeczki *Op. şi loc citat*, p. 683, Ştefan Pascu, *Op. cit.* p. 100, *Îndrumător* ... p. 137, vezi şi Arh. St. Baia Mare, fond Primăria oraşului Baia Mare. Documente privilegiale, inv. nr. 33, doc. 29), a blănarilor, cărora în 1479 Matei Corvin le acordă dreptul să se organizeze într-o breaslă proprie după modelul celeia din Buda (Arh. St. Baia Mare, fond Primăria oraşului Baia Mare, documente privilegiale, inv. nr. 33, doc. nr. 15), şi a căror regulament de breaslă este întărit în 1480 de către cameralul şi judele primar al oraşului Baia Mare (Arh. St. Baia Mare, fond Primăria oraşului Baia Mare, documente privilegiale inv. 33 doc. 16) şi a lăcătuşilor care în anii 1488-1489 aveau de executat o comandă în valoare de mai multe mii de florini (Szádeszki L., *Op. cit.* p. 688). Concomitent cu dezvoltarea şi organizarea în bresle a acestor meşteşuguri în sec. al XV-lea, mai ales în perioada lui Matei Corvin, cunoaşte o puternică dezvoltare mineritul şi meseriile legate de această ocupaţie de bază a băimărenilor. Amintim în acest sens activitatea deosebită a monetăriei, a cărei funcţionare în Baia Mare este atestată documentar din 1411, în scrisoarea regelui Sigismund adresată conventului din Lelesz, prin care acesta făcea cunoscut că cedează despotului sârb Gheorghe Brancovics localităţile Baia Mare şi Baia Sprie, împreună cu zăcămintele de aur şi argint şi baterea monedelor, cu toate veniturile acestora (Szellemy Géza, *Nagybányának és vidékének fémbányaszata – Exploatarea minelor metalice din Baia Mare şi jur*, Baia Mare 1894, vezi şi Oszóczki Coloman, Sabău Ioan, *Direcţia minelor metalurgice Baia Mare*, în "Revista Arhivelor" nr. 1/1967, p. 180. După cum rezultă din veniturile celor patru monetării – Sibiu şi Baia Mare din Transilvania, Kassa şi Körmöczbánya din Ungaria, ce au funcţionat în permanenţă în anii de domnie ai lui Matei Corvin, în anul 1463 cel mai mare venit net era realizat de monetăria din Baia Mare, cifrându-se la suma de 20.000 florini anual. Vezi, *Omagiu regelui Matei* – Budapesta, 1940, vol. I, p. 551 şi 560, vezi şi Sabău Ioan , *Despre Monetăria din Baia Mare în sec. XV-XVII*, în "Marmaţia" III, Baia Mare, 1977, p. 56-58). În strânsă dependenţă de minerit şi cel al meşterilor aurar-argintari, care au cunoscut o perioadă de înflorire în sec. XV-XVIII (Balog Adalbert, Oszóczki Coloman, *A nagybányai ötvöscéh a XV-XVII században – Breasla_argintarilor băimăreni în sec. XV-XVII* în Művelödés Történeti Tanulmányok, Ed. Kriterion, Bucureşti, 1979, p. 121).

[6] David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în sec. XVII*, vol. II, Bucureşti, 1968, p. 239.

[7] *Idem*, p. 241

[8] *Idem*, p. 242.

https://biblioteca-digitala.ro

Pornind de la cifrele şi specificaţiile de mai sus, luând ca indici 4 membri de familie (2 părinţi şi 2 copii)[9], putem stabili cu aproximaţie pentru oraşul Baia Mare în anul 1569 un număr de 1500 locuitori, constituiţi numai din familiile colonilor şi inquilinilor (iobagi şi jeleri). Populaţia oraşului Baia Mare nu era însă formată numai din iobagi şi jeleri, la aceştia trebuind adăugaţi cetăţenii propriu-zişi, formaţi din specialişti ai minelor şi monetăriei, meşterii breslelor constituite, negustorimea, preoţimea respectiv o pătură relativ numerică în numele căreia un număr de 20, mai sus amintiţi în 1566, s-au prezentat pentru a depune jurământul în faţa comisiei de conscriere. Din rândul acestei pături de cetăţeni propriu-zişi "cives" s-a ales în 1569 conducerea oraşului Baia Mare – magistratul oraşului – format dintr-un jude primar şi un număr de 14 juraţi[10]. Fără a cunoaşte la câţi cetăţeni se alegea un jurat (eventual la 25, 50 sau chiar mai mulţi), presupunem că în 1569 numărul acestora, inclusiv a membrilor de familie aparţinători, s-ar fi putut ridica la aproximativ 800 (200 familii a patru membri) la care s-ar putea adăuga aproximativ 200 de locuitori formaţi din ucenici, calfe, servitori. În acest fel am putea evalua populaţia oraşului Baia Mare în jurul anului 1569 la aproximativ 2500 locuitori. Ţinând seama de populaţia altor oraşe ale Transilvaniei, la sfârşitul sec. XV şi începutul sec. XVI, deci înainte cu mai bine de o jumătate de secol faţă de calculul nostru, când în baza unor conscrieri de aceeaşi natură, populaţia Sibiului a fost evaluată la cca 6600 locuitori, a Braşovului la aproximativ 9-10000 locuitori, a Sighişoarei la 3200, a Bistriţei la 4500-5000, a Clujului la aproximativ 6000 locuitori[11], calculul nostru apare la limita inferioară a realului.

Această concluzie este întărită şi de faptul că în conscrierea urbarială a domeniului Baia Mare din 1583 apare ca având încă din anii anteriori un număr de 454 case de locuit, din care 297 în interior şi 157 în suburbii. "Scriptorum honorum honor ac posesionum oppidum Nagy Bania domus in isto oppidum iuxta urbarium proximis annis conscriptum numeratae fuerunt, in ipso oppido nr. 297, in suburbio vero domus nr. 157"[12]. Recurgând la simpla împărţire a numărului locuitorilor stabiliţi de aproximativ 2500 cu doar 14 ani mai înainte (pentru 1569) la cele 454 case din anii premergători lui 1583, rezultă că într-o casă, în medie, indiferent dacă se aflau în interiorul oraşului propriu-zis sau suburbii, locuiau 5,5 persoane, numărul pe care-l considerăm foarte aproape de cel real, ţinând seama de condiţiile economico-sociale ale urbei în această perioadă.

Izvoare mai certe pentru a putea calcula numărul populaţiei oraşului Baia Mare ne oferă documentele secolului al XVII-lea prin conscrierile contribuabililor, păstrate pentru început parţiale şi complete din deceniul al V-lea. Astfel în anul 1604 în conscrierea capilor de familie din sectorul I al oraşului acesta ne apare cu 5 străzi "Circulus fori" (Piaţa oraşului), centrul vechi de astrăzi, cu un număr de 54 unităţi impuse, contribuabilii titulari, de la care cenzul anual era strâns de doi decurioni; str. Sătmarului (azi Gheorghe Şincai) cu 34 contribuabili şi tot cu doi decurioni; str. Körös (azi Crişan) cu 18 contribuabili; str. Podului (azi Podului) cu 41 contribuabili şi str. Sellyion (azi Şteampului) cu 95 contribuabili şi 3 decurioni[13]. Totalul contribuabililor fiind de 242, deci tot atâţia capi de familie. Prin înmulţirea cu 4 membri de familie, respectiv de unitate fiscală, avem numai în acest sector, la începutul sec. XVI,

[9] Ştefan Pascu, *Demografia istorică* în *Populaţia şi societate. Studii de demografie istorică*, Cluj, 1972, p. 44-45 – se operează cu 3,5 membri de familie până în anul 1300, iar în sec. XVI cu patru membri de familie – doi părinţi şi doi copii indice cu care se operează şi în secolul XVII.

[10] Arh. Stat. Jud. Maramureş, fond Primăria oraşului Baia Mare, registrele fondului, protocol nr. 1 (1560-1635), p. 47.

[11] Ştefan Pascu, *Demografia istorică*, în *Op. cit.* p. 47-48.

[12] Direcţia Generală a Arhivelor Statului Bucureşti, Colecţia micro-filme, rola 151 – Austria, cadru 1246, de pe o copie care se află şi la Arh. St. Baia Mare, sub aceeaşi cotă.

[13] Arh. St. Baia Mare, fond Primăria oraş Baia Mare, acte feudale, doc. nr. 9 din 1604.

https://biblioteca-digitala.ro

aproximativ 960 locuitori. Pentru restul sectoarelor, deşi nu ni s-au păstrat conscrierile respective, existenţa lor o deducem din atestarea în veniturile generale ale oraşului din 1607 în care sectorul II apare ca fiind "Intra portas civitatis a parte meridionali", cu un cens depus de 377 florini şi sectorul III "Procesus tertius in suburbys civitatis" cu un cens depus de 142 florini şi 54 dinari, plus sectorul I cu un cens depus de 505 florini[14].

Luând în medie 225 contribuabili de un sector, în primul deceniu al sec. XVII, putem aprecia numărul contribuabililor din cele trei sectoare la aproximativ 675, ceea ce a patru membri în medie de familie presupune o populaţie de 2700 locuitori, la care se adaugă aproximativ 4-500 de neimpozabili, ridicând astfel totalul populaţiei la cca 3100-3200 locuitori, cu un spor pe o jumătate de secol de cca 6-700 persoane, foarte apropiat de cel normal. Cu toate că în evidenţa veniturilor anilor următori vor apare în continuare cele trei sectoare, ele figurează doar cu sumele globale vărsate nu şi cu conscrierea completă a contribuabililor. Chiar în anii din care acestea s-au păstrat ele sunt pentru un sector sau altul. Prima conscriere completă păstrată este cea din 1643, când oraşul era împărţit în patru sectoare, după cum urmează:

- Sectorul I cu cinci străzi, cu un total de 217 contribuabili, respectiv unităţi fiscale.
- Sectorul II cu patru străzi, cu un total de 282 contribuabili. Remarcăm faptul că deşi acest sector este mai mare ca număr de contribuabili, puterea lui economică, cu un cens total de 337 florini şi 83 denari este mai mică decât a sectorului I, care la cei 217 contribuabili avea un impozit de 471 florini şi 46 ½ denari.
- Sectorul III cu patru străzi, cu un total de 228 contribuabili.
- Sectorul IV (procesus quartus) cuprindea suburbiile oraşului purtând denumirea străzilor la capătul cărora se aflau înafara zidurilor oraşului:
    - Suburbia strada Baia Sprie cu 137 contribuabili
    - Suburbia strada Sâmbetei cu 28 contribuabili, cuprindea partea sud-estică a oraşului
    - Suburbia străzii Maghiare (Crişan de azi), cuprindea partea de sud dinafara zidurilor oraşului, având 27 contribuabili
    - Suburbia străzii Sătmarului cu 37 contribuabili, cuprindea partea de vest a oraşului[15].

În cele patru suburbii locuiau 229 contribuabili, care aveau însă o putere economică mică, totalul impunerii pe cele patru suburbii fiind de doar 137 florini şi 43 denari. Explicaţia o găsim în faptul că în aceste suburbii se aşezau deobicei iobagii eliberaţi sau fugiţi de pe domeniile feudale atraşi fiind de posibilitatea de a-şi asigura existenţa ca muncitori necalificaţi în minele şi monetăria oraşului sau la diferite munci ocazionale. Tot aici se stabileau şi micii meseriaşi care sperau în posibilităţi sporite de a-şi putea exercita meseria şi a-şi desface mărfurile pe piaţa oraşului.

Bazându-ne pe această conscriere constatăm că în anul 1643 au fost înregistrate 956 unităţi fiscale pe care înmulţindu-le cu patru membri de unitate obţinem pentru Baia Mare cca 3800 locuitori. Ţinând seama de faptul că în unele cazuri unul şi acelaşi contribuabil apare de două ori înregistrat, având două case una pe o stradă şi alta pe altă stradă, cazuri izolate, sau cu o casă pe o stradă şi o grădină pe alta, vom socoti numărul capilor de familie neimpuşi, deci fără putere economică la cca 50, ceea ce ar însemna un plus de 200 locuitori, ridicând astfel populaţia Băii Mari în 1643 la aproximativ 4000 locuitori. Menţionăm că în cazul conscrierii oraşului Bistriţa din 1584 în cele 885 unităţi fiscale s-a consemnat, cu aproximaţie, peste 3500 de locuitori, numai membrii familiilor supuse la dări. Totalul populaţiei Bistriţei în acea vreme putea

[14] *Idem*, doc. nr. 12 filele 1-7.
[15] Arh. St. Baia Mare, fond Primăria oraşului Baia Mare, acte feudale inv. nr. 34, doc. nr. 558

https://biblioteca-digitala.ro

ajunge la vreo 4500 locuitori[16], după cum apreciază unii istorici, adăugându-se astfel, după înmulţirea cu 4 membri de familie încă 1000 locuitori ca neimpozabili.

În numai doi ani după conscrierea din 1643, împărţirea contribuabililor este modificată pentru o mai uşoară evidenţă a acestora şi pentru uşurarea stângerii censului. Au fost menţinute sectoarele I, II, III cu străzile respective şi aproximativ acelaşi număr de contribuabili, survenind modificări în sectorul IV care de data aceasta cuprindea:

- suburbia str. Baia Sprie, cu un număr de 161 contribuabili, mai mult cu 24 decât în 1643,
- suburbia str. Maghiare, cu 29 contribuabili, mai mult cu două unităţi fiscale,
- suburbia str. Sătmarului, cu cei 37 contribuabili anteriori figura tot în sectorul IV dar o parte importantă a acestei suburbii figurează în sectorul V, nou înfiinţat, cu 175 contribuabili, care mai cuprindea suburbia str. Podului, partea dinafara zidurilor de apărare de dincolo de râul Săsar cu 172 contribuabili[17].

Remarcăm numărul mare de contribuabili din suburbii care în 1645 înconjoară zidurile de apărare ale vechiului oraş de jur împrejur, cuprinzând un număr de 574 unităţi fiscale, deci peste 2200 locuitori, ceea ce reprezenta aproximativ jumătate din totalul populaţiei Băii Mari. Acest fapt ne permite să tragem concluzia că la mijlocul sec. al – XVIII-lea jumătatea locuitorilor oraşului trăia înafara zidurilor acestuia, care deveniseră deja neîncăpătoare. Desigur că sporirea numărului contribuabililor din suburbii într-un procent aşa mare numai în doi ani nu poate fi pusă numai pe seama noilor veniţi ci, în primul rînd pe faptul că din conscrierea anterioră lipseşte evidenţa pentru sectorul V cu suburbia Podului şi parte din suburbia Sătmarului. Partea acestor două suburbii cuprinsă în conscrierea din 1654 a fost de 247 contribuabili, ceea ce indică o populaţie în plus de peste 900 locuitori, cifrând astfel populaţia oraşului Baia Mare în anul 1645 la cca 4500-4700 locuitori.

Cu mici fluctuaţii situaţia numerică a locuitorilor oraşului se menţine ca în 1645 până în deceniul al VII-lea. În noile condiţii, dacă prin plata unui tribut de 10.000 taleri se scapă şi se fereşte oraşul de devastarea turcilor, a căror tabără principală era aşezată sub conducerea lui Ali Paşa, în 1660, chiar sub zidurile de apărare ale oraşului[18], nu au putut fi evitate marile pierderi suferite din partea imperialilor habsburgi a căror trupe de pază se instalează între şi înafara zidurilor oraşului în 1664[19]. Aceştia din urmă contribuie la împrăştierea în întregime a populaţiei suburbiilor oraşului, fapt reieşit şi din conscrierile pentru impuneri a contribuabililor băimăreni. Dacă în anii 1660, 1661, 1662 şi 1663 oraşul pe lângă cele trei sectoare interioare mai apărea şi cu două sectoare exterioare, care cuprindeau patru şi cinci suburbii, începând cu anul 1664 acestea nu vor mai apărea deloc. De fapt în timpul conflictelor şi luptelor religioase începute la sfârşitul deceniului VII şi continuate în deceniul următor, în 1673, în urma ordinului generalului Cobb din 3 decembrie 1672, zidurile şi bastioanele de apărare ale oraşului au început să fie dărâmate[20]. Consecinţă acestor distrugeri şi devastări pe lângă stagnarea sau chiar regresul economiei oraşului, mineritul şi meşteşugurilor în primul rând, a fost şi scăderea vertiginoasă a numărului locuitorilor săi. Grăitoare în acest sens ni se pare situaţia de la sfârşitul sec. al XVII-lea când în cele trei sectoare au fost conscrise doar 731 unităţi fiscale în anul 1698[21], faţă de 956 unităţi fiscale în 1643, aproape cu o pătrime mai puţine. Înmulţind numărul

[16] Ştefan Pascu, *Demografia istorică*, în *Op. cit.* p. 48.
[17] Arh. St. Baia Mare, fond Primăria oraşului Baia Mare, acte feudale inv. nr. 34, doc. nr. 645 din 1645.
[18] *Idem*, acte administrative, doc. nr. 8 din 1660, pentru plata tributului vezi registrele fondului, protocol nr. 4.
[19] Palmer Kálmán, *Nagybánya és környéke* – Baia mare şi împrejurimi, p. 48.
[20] *Idem*, p. 49.
[21] Arh. St. Baia Mare, fond Primăria oraşului Baia Mare, acte aditive doc. nr. 45, din 1698, filele 1-69.

https://biblioteca-digitala.ro

unităților fiscale cu 4 avem pentru anul 1698 cca 2924 locuitori aparținători familiilor impozabile, la care s-ar putea adăuga vreo 175-200 neimpozabili, cifrând astfel populația orașului Baia Mare la sfârșitul sec. al XVII-lea la aproximativ 3100-3200 locuitori, deci mai puțin cu cca 8-900 ca la mijlocul aceluiași veac. Scăderea numărului populației orașului începută după anul 1663 va continua și în prima parte a secolului următor, având în anul 1750 conscrise doar 683[22] unități fiscale, repartizate pe cele trei sectoare ale orașului și cele trei suburbii, reapărute încă din prima jumătate a noului veac. Remarcăm din nou o scădere a numărului contribuabililor de data aceasta cu 48 mai puțini decât în 1698 și cu 273 față de 1643. Cauzele noii scăderi nu le putem explica decât printr-o perioadă de stagnare și chiar regres economic a orașului, la care se adaugă pierderile din timpul răscoalei lui Francisc Rakoczi II și mai importantele pierderi din timpul molimii de ciumă care a bântuit orașul în anii 1710 și 1742 "ciuma cea mare a fost în anii de la HS (Hristos) 1710, apoi tătărimea au fost în anii 1717, apoi ciuma al doilea, când a fost anul 1742" se afla notat pe un liturghier din 1739 păstrat în arhiva Parohiei greco-catolice din Baia Mare[23]. Dacă pentru epidemia din 1710 cu "ciuma cea mare" nu ne-au rămas date pentru a ne putea da sema de proporția pierderilor, registrele parohiale de stare civilă din 1742, păstrate și acestea numai pentru două din cele patru confesiuni, ne indică o pierdere de 250 persoane, din care 181 la confesiunea romano-catolică[24] și 69 la reformați-calvini[25], față de numai 47 nou născuți înregistrați în acel an. Noul număr al contribuabililor de 683 înmulțit cu indicile de 4 membri de familie pentru anul 1750 ne-ar indica o populație de cca 2730 locuitori la care adăugând un număr de 150-175 neimpozabili ar putea cifra populația orașului Baia Mare la mijlocul sec. al XVIII-lea la aproximativ 2900 suflete.

Pentru anul 1750 pe lângă conscrierea contribuabililor ni s-a păstrat și un adevărat recensământ al clădirilor orașului, permițându-ne astfel să ne putem face o imagine mai completă asupra condițiilor în care locuia populația acestuia. În total în cele trei sectoare, cuprinzând 14 străzi și trei suburbii, au existat 555 clădiri. Din aceste 48 erau de piatră și cărămidă (30 situate în centrul orașului, și numai 18 în restul străzilor), fiind cele mai multe sediile autorităților și instituțiilor (Curie civitatis, Domus salinaria, casa fiscului. casa provizoratului, o casă proprietatea familiei de mari feudali Teleky, două case aparținătoare unui mare proprietar de mine, Haller, două școli confesionale etc.). Diferența de la 48 la 555, deci marea majoritate a clădirilor o constituiau casele din lemn. Ducând mai departe analiza începută notăm că din cele 507 case din lemn doar 89 aveau o fundație mai trainică, din care 13 posedau și pivnița la subsol, 282 erau construite pe o fundație medie sau mică, iar restul de 87 erau lipsite de fundație, fiind clasificate drept căsuțe (domuleta)[26].

Primele recensăminte complete ale populației orașului Baia Mare ce s-au păstrat sunt cele din deceniul al IX-lea al sec. al XVIII-lea. Conform acestora în anul 1783 populația orașului Baia Mare număra 3838 persoane, din care 2664 adulți și 1174 minori.

Pe confesiuni populația cuprindea 1771 catolici, cu 893 bărbați din care 622 adulți și 271 minori și 878 femei, din care 612 adulte și 266 minore și 1589 necatolici (acatolici) cu – 733 bărbați din care 506 adulți și 227 minori și 856 femei, din care 597 adulte și 259 minore. Toți aceștia de mai sus aveau domiciliul stabil în Baia Mare, cărora li s-au adăugat cei cu domiciliul temporar sau noii veniți, în care intrau 133

[22] *Idem*, fond Primăria orașului Baia Mare, registrele fondului, registru de conscriere a contribuabililor pe anul 1750, nr. 13.
[23] Dariu Pop, *Mărturii strămoșești*, Satu Mare, 1938, p. 15.
[24] Arh. St. Baia Mare, Colecția registrelor de stare civilă, reg. nr. 19.
[25] *Idem*, reg. nr 29.
[26] *Idem*, acte dezbătute în sesiunile magistratului, act. nr. 140/1750.

https://biblioteca-digitala.ro

bărbați (50 adulți și 83 minori) și 43 femei (31 adulte și 12 minore). Separat au mai fost recenzați 80 de servitori (68 adulți și 12 minori) și 141 servitoare (111 adulte și 30 minore), 12 surori/călugărițe în "xenodochis, 49 internați în azilul spital din care 21 bărbați (14 adulți și 7 minori) și 28 femei (21 adulte și 7 minore), 15 persoane aparținătoare parohiilor din care patru preoți catolici și 1 "ministri acatolicorum".

La începutul anului 1783 existau în oraș 711 familii la care se adaugă 52 familii noi constituite și 22 familii nou venite, totalul fiind de 785, dar din acestea 35 s-au desfăcut prin moartea unuia din soți și 10 prin plecarea din oraș, rămânând la sfârșitul anului în oraș 740 familii[27]. Împărțind numărul populației la numărul de familii obținem 5,18 membri de familie, la numai 41 de ani de la marea epidemie din 1742.

Privind sporul natural al populației recensământul ne indică o situație deosebit de semnificativă. Din totalul de 170 decese 93 au fost din rândurile bărbaților, din care 42 adulți și 51 minori, în timp ce numărul noilor născuți de sex bărbătesc a fost doar de 87 (deci un minus de 6 persoane). În același interval de un an decesul femeilor a fost de 77 (36 adulte și 41 minore), iar al nașterilor de 93, având un spor natural de 16, dar pe ambele sexe doar de 7. Sporul de populație al orașului în acel an a fost însă realizat prin stabilirea în Baia Mare a 112 noi locuitori veniți dinafară, din care 62 bărbați și 50 femei[28].

Revenind la confesiuni remarcăm existența la sfârșitul anului 1783 a 215 familii de greco-catolici români ceea ce reprezintă 28,78% din numărul total al familiilor existente în oraș la sfârșitul anului. Sporul natural pentru această confesiune a fost nul la bărbați: 30 morți și 30 nou născuți și de plus 11 la femei: 28 nou născute și 17 decedate. Sporul confesiunii fiind realizat de noii stabiliți: 46 (27 bărbați și 19 femei)[29]. Pentru confesiunea romano-catolică situația se prezintă astfel: 234 familii existente (31,62% din numărul acestora) la sfârșitul anului, sporul natural al populației fiind de 3 la bărbați (27 nașteri față de 24 decese) și de 6 la femei (32 nașteri față de 26 decese) la care se adaugă 30 de noi veniți (16 bărbați și 14 femei)[30].

Pentru confesiunea reformată totalul familiilor a fost de 291, sporul natural fiind de minus 9 la bărbați (30 nașteri față de 39 decese) și de minus 1 la femei (33 nașteri față de 34 decese), sporul fiind și pentru această confesiune dat de noii veniți 36 (19 bărbați și 17 femei)[31].

Din recensământul anului 1783 ne mai reține atenția situația dată după ocupația locuitorilor orașului Baia Mare, având consemnată existența a 455 de inși ce practicau un număr de 47 meșteșuguri și meserii, din care 257 erau meșteri (magiștri), 126 calfe și 72 de ucenici. Cel mai mare număr îl reprezentau olarii, în total fiind conscriși 93 (54 meșteri, 24 calfe și 15 ucenici), urmați de pantofari-cizmari în număr de 55 (32 meșteri, 15 calfe, 8 ucenici), 29 pielari (cerdones), 21 fierari (fabri ferarii), 22 lemnari (fabri lingarii), 11 măcelari (laniones), 22 zidari (murarii), 15 pieptănari (pectenarii)[32]. Separat au fost clasificați 1943 locuitori din care majoritatea de 1263 o reprezentau muncitorii minori zilieri ("operarii diurinastae") din care 984 bărbați și 279 femei, la care se adaugă un număr de 42 funcționari și specialiști ai minelor și monetăriei ("Oficiales, ministri, camerales"). Tot în această cifră de 1943 au fost incluși servitorii în număr de 80, servitoarele în număr de 141, elevii ce frecventau școlile: 138 elevi la catolici din care 81 din afara orașului și 7 elevi din afara orașului plus personalul parohiilor, orfani etc[33].

[27] *Idem*, act. nr. 141 din 1783 fila 1.
[28] *Idem*, fila 2.
[29] *Idem*, fila 3.
[30] *Idem*, fila 4.
[31] *Idem*, fila 5.
[32] *Idem*, filele 6-8.
[33] *Idem*, fila 9.

https://biblioteca-digitala.ro

Din recensământul anului 1784, tot atât de complex ca cel din 1783, reține atenția scăderea la sfârșitul anului a numărului locuitorilor de la 3838 la 3743 constituiți în 812 familii[34], cu toate că în acest an sporul natural a fost de 24 față de numai 7 în anul anterior. Explicația o găsim în plecarea din oraș a diferenței respective.

Fluctuația constatată în anii 1783-1784 se va menține și în anii următori. Pentru exemplificare ne-am oprit asupra anului 1787 când de la 4044 locuitori existenți la sfârșitul anului anterior, cu toate că acestora li s-au adăugat 77 nou născuți, 227 nou stabiliți în oraș și 41 omiși din recensământul anului precedent, ridicând pe întregul an 1787 populația la 4389 locuitori, creșterea a rămas doar aparentă deoarece în cursul aceluiași an prin moartea a 213 inși și plecarea a 294 populația orașului a scăzut la 3882 locuitori, cu 162 mai puțini decât la finele anului 1786[35].

Formularele de recensământ păstrate în arhiva orașului, de a cărei evoluție demografică ne ocupăm nu ne indică și casele de locuit, dar acest gol este completat de o lucrare de profil care ne dă între anii 1784-1787 un număr de 766 case la 988 familii și o populație de 4078 locuitori[36], cifre care se apropie de cele reale ale recensămintelor respective. Nu același lucru însă se poate constata în alte lucrări în care, de exemplu, pentru anul 1785 numărul familiilor greco-catolice, unanim recunoscute ca fiind române, este indicat a fi fost doar de 120[37], ori în realitate conform centralizatorului statistic întocmit de preotul acestei confesiuni, George Maghiar, la sfârșitul anului 1783 în orașul Baia Mare existau 215 familii la care s-au adăugat alte 18 familii noi încheiate în cursul anului 1784 și alte 10 noi stabilite în oraș, totalul ridicându-se la 243, din care însă 5 s-au desfăcut prin deces și două au plecat din oraș, rămânând la sfârșitul anului 1784 și începutul lui 1785 efectiv 236 familii greco-catolice[38], care, după cum se relatează și în lucrarea citată, în anul 1771 au început să-și construiască o biserică din piatră[39], în locul celei din lemn existentă anterior. Asupra numărului și rolului jucat de acestea în viața orașului este semnificativ și numărul de 56 elevi ai Gimnaziului superior din Baia Mare în anul școlar 1798-1799[40] o pătrime și ceva din numărul total al acestei prestigioase școli, cu toate restricțiile și piedicile impuse unei națiuni "tolerate", și unei confesiuni "nerecepte" cum erau considerate și tratate națiunea română și confesiunea sa, cu toate că reprezenta marea majoritate a populației Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Sătmarului și Maramureșului.

Pentru sfârșitul sec. al XVIII-lea, în lipsa recensămintelor, mai reține atenția conscrierea de impunere din anul 1790 făcută pe sectoare și străzi, cu o rubrică separată pentru imobilele din proprietatea contribuabililor. Conform acestei conscrieri în cele trei sectoare, în care de data aceasta apar înglobate în fiecare și suburbia respectivă, au fost consemnate 895 unități fiscale, respectiv tot atâtea familii, ce locuiau în 705 case[41]. Luând ca bază indicele rezultat din recensământul din 1783 în care cei 3743 formau 812 familii, revenind 4,60 membri pe o familie, (față de 5,18 membri de familie în 1783 la cei 3838 locuitori în 740 familii) în 1790 populația orașului Baia Mare a fost de aproximativ 4100 locuitori.

Făcând o scurtă sinteză asupra evoluției numerice a populației orașului Baia Mare pe parcursul a două secole și jumătate, de la mijlocul sec. al XVI-lea la sfârșitul sec. al XVIII-lea, observăm o creștere până la mijlocul sec. al XVII-lea de aproxima-

[34] *Idem*, act 225, din 1784, fila 1
[35] *Idem*, acte adiționale, u.a. 31 din 1787, filele 1, 2 și 12.
[36] *Az also Magyarországi nepazamolálas*, Budapest, 1960.
[37] Borovszki Samu, *Magyarország vármegyei és városai, Szatmár vármegye*, Budapesta, 1908, p. 213.
[38] Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, Acte dezbătute în sesiuni, act. 225, din 1784, fila 5.
[39] Borovski Samu, *Op. cit.* pag. citată.
[40] *Îndrumător* ..., p. 236
[41] Arh. St. Baia Mare, fond Primăria orașului Baia Mare, registrele fondului, inv. nr. 21, reg. nr. 390.

https://biblioteca-digitala.ro

tiv două mii, respectiv de la 2500 în 1566-1569 la peste 4500 în 1645 – căreia îi urmează o scădere vertiginoasă până la mijlocul sec. al XVIII-lea, când în 1750 populaţia era doar cu aproximativ 230 persoane mai mare decât cu două secole mai înainte, urmată însă în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea de o creştere constantă, ajungând la aproximativ 4100 în 1790, o creştere ce va continua şi mai accentuat în secolul următor.

L'Evolution démographique de la ville de Baia Mare entre le XVI-iemè et XVIII-ième siècle
(Résumé)

Notre recherche est motivée, croit-on, par le fait que l'histoire de toute communité humaine, à n'importe quelle époque, se rapporte constamment à un seul facteur: la population.

Pour synthétiser, la population de Baia Mare accroît de 2000 personnes an premier des siècles recherchés (en 1566 étant de 2500 personnes et en 1645 dépassant le nombre de 4500 personnes). Ce qui suit le considerè-t-on comme une diminution car, en 1750 la population de la petite ville minière était seulement de 230 personnes plus grande qu'an XVII-iemè siècle.

A partir de la seconde moitié du XVIII-iemè siècle, la population de Baia Mare connaît un accroissement constant, arrivant à 4000 personnes en 1790 et continuant à augmenter les siècles suivants.

https://biblioteca-digitala.ro

De la domnii Țării Românești, pentru mănăstirea din satul Biserica Albă - Maramureș*

VIORICA URSU

Din spectrul atât de cuprinzător al legăturilor între țările române, intens și permanent manifestate veacuri de-a rândul, încercăm să desprindem, în cele ce urmează, un crâmpei din relațiile cultural-spirituale, care, după cum aprecia Nicolae Iorga, "s-au păstrat până în zilele noastre, prin unitatea sufletului românesc"[1].

Aceste legături între românii de o parte și de alta a Carpaților și care alcătuiesc, credem, capitolul cel mai încărcat de emoție și noblețe al istoriei noastre naționale, însumează circulația ideilor și explică unitatea și profunzimea credinței la români, unitatea și frumusețea obiceiurilor noastre[2]. Căci, ce altă semnificație poate avea circulația cărților vechi românești de cult și prezența lor în satele din Maramureș, Lăpuș și Chioar, la surprinzător de scurt timp de la ieșirea din tiparnițele muntene ori moldovene[3]? Faptul este fără îndoială explicabil, gândindu-ne că "... din același izvor se hrănea sufletul românesc și de o parte a munților și de cealaltă parte"[4].

Și prezența dascălilor de peste munți, aici, în Maramureș, a copiilor trimiși să învețe preoția pe lângă mănăstirile din Moldova, mai cu seamă,[5] erau menite, ca și cărțile, a împlini nevoi spirituale și datorii culturale, după cum permiteau vremurile, mai întotdeauna vitrege.

Acestor trebuințe spirituale ale românilor ardeleni, cunoscute de frații de peste munți, erau preocupați și interesați să le răspundă domnii Moldovei și ai Țării Românești.

Domnitorii români exercitau un patronaj spiritual în Transilvania[6], în primul rând prin înaltele instituții bisericești înființate de ei aici. Amintim astfel, supremația episcopiei Vadului, creată în 1476 de Ștefan cel Mare și asupra bisericii române a Maramureșului, într-o vreme de încercare pentru episcopia românească cu reședința la

---

* Biserica Albă, vechi sat românesc în Maramureșul istoric, situat pe malul drept al râului Tisa, vecin cu orașul Sighet, se află în componența Ucrainei (regiunea Transcarpatică, raionul Rahovo și poartă numele de Bila Tercva). Localitatea avea în 1994, 4.200 de locuitori. Străbătând Biserica Albă, rămâi impresionat de frumusețea gospodăriilor și hărnicia oamenilor, care își păstrează limba și conștiința națională, în ciuda istoriei zbuciumate din această parte a Europei. Preocuparea de căpătâi a fost și a rămas munca făcută cu folos, ca și respectul și înțelegerea între oameni, în toate vremurile. Sunt, poate, acestea, și explicații ale prosperității locuitorilor de aici.

[1] N. Iorga, *Valoarea politică a lui Constantin Brâncoveanu*, în "Cultură și civilizație. Conferințe ținute la Ateneul Român", București, 1989, p. 110.

[2] N. Stoicescu, Unitatea românilor în Evul Mediu, București, 1983, p. 116; Ioana Cristache Panait, Contribuții privitoare la rolul bisericii în relațiile dintre Țara Românească și Transilvania, în "Biserica Ortodoxă Română"nr. 7-8, 1968, p. 950, Dinu C. Giurescu, Istoria civilizației românești, București, 1972, p. 160.

[3] A. Socolan, *Circulația cărții vechi românești până la 1860 în județul Maramureș*, ms., p. 17.

[4] N. Iorga, *Op. cit.*, p. 110-111.

[5] A. Socolan, *Op. cit.*, p. 19.

[6] M. Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania, Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII*, Sibiu, 1968, p. 26-35; S. Reli, *Biserica Ortodoxă Română din Maramureș în vremurile trecute*, Cernăuți, 1938, p. 68.

https://biblioteca-digitala.ro

Peri[7]. Dar, tocmai în contextul luptei pentru supravieţuire, care marchează întreaga istorie a Episcopiei româneşti a Maramureşului, aceasta rămâne ilustrarea fidelă a re-

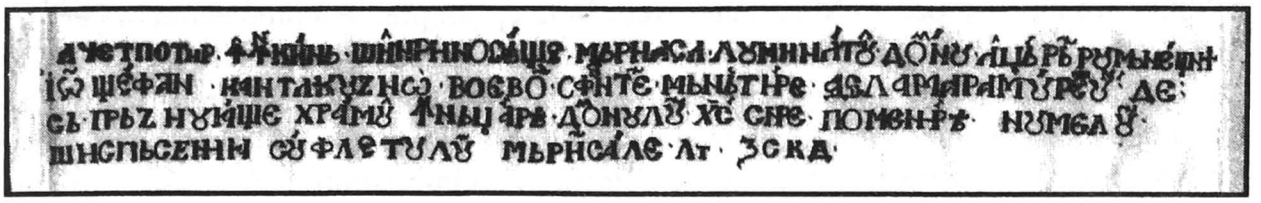

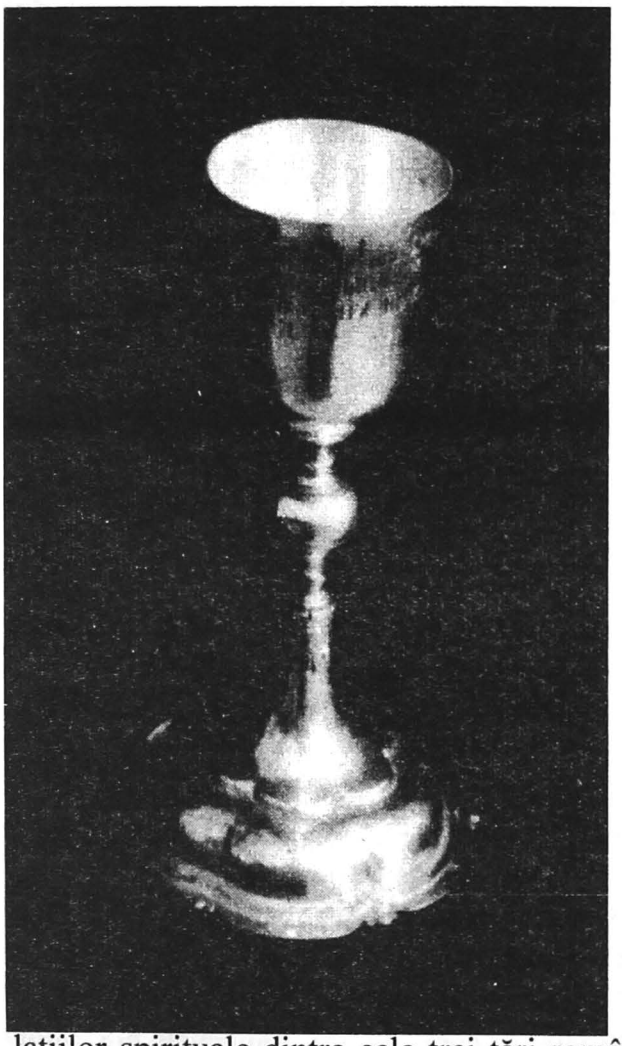

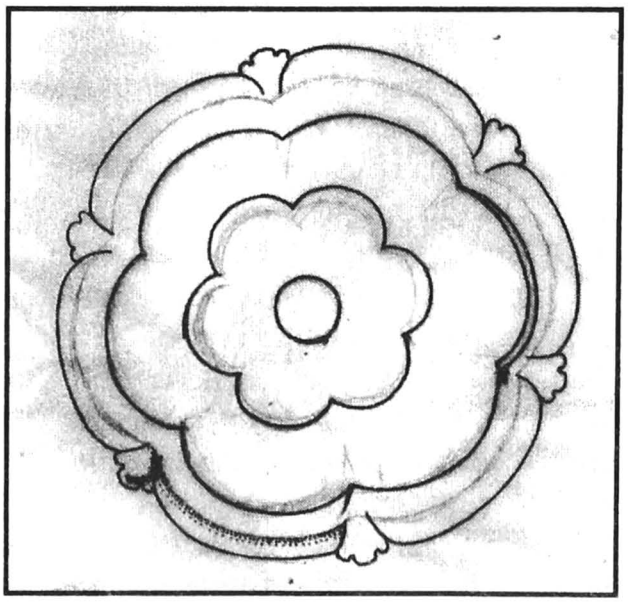

Profilul potirului de la Ştefan Cantacuzino, talpa şi copia textului gravat pe pahar, cu dedicaţia şi anul 1715. (Desen de Maria Orha)

laţiilor spirituale dintre cele trei ţări române în Evul Mediu, în primul rând datorită grijii domnilor munteni, ori moldoveni pentru viaţa religioasă a acestui ţinut străvechi românesc[8].

Astfel, Mihai Viteazul îl aduce în scaunul episcopal al Maramureşului pe Serghie, învăţatul călugăr de la Tismana[9], atunci când episcopul Vadului încetase să mai controleze acest ţinut. Încât, sprijinul de care s-a bucurat domnul muntean şi înfăptuitorul celei dintâi uniri politice a ţărilor române, din partea unei vestite mănăstiri din episcopia Maramureşului - mănăstirea Habra de lângă Baia Mare - pare continuarea legăturilor lui Mihai Viteazul cu aceste locuri şi poate recunoştinţa pentru purtarea sa de grijă[10]. Iar domnii Moldovei, Simion Movilă (1606 - 1607) şi apoi nepotul său,

[7] Voievozii Drag şi Balc obţin în 1391, de la patriarhul Constantinopolului, prerogativele de stavropighie pentru mănăstirea lor din Peri (pe care o moştenesc de la străbuni), jurisdicţiei căreia îi sunt subordonate nu numai Maramureşul, ci şi Ugocea, Beregul, Bistriţa, Sălajul, Ciceul, Unguraşul, de fapt o mare parte din Ardeal. Lua fiinţă astfel, un exharhat cu centrul la Peri, egumenul mănăstirii de aici devenind exarh al patriarhului. Vezi, I. Mihalyi de Apşa, *Diplome maramureşene din sec. XIV şi XV*, vol. I, Sighet, 1900, p. 91.

[8] A. Pippidi, *Note de istorie a Maramureşului în sec. XVI-XVIII*, în "Marmaţia", vol. 5-6, Baia Mare, 1981, p. 177.

[9] O. Ghitta, *Un colaborator al lui Mihai Viteazul – episcopul Serghie*, în "AIIA", Cluj Napoca, XXVII/ 1986-1987, p. 375.

[10] Viorica Ursu, *În legătură cu memoriul din 1614, adresat autorităţilor imperiale de românii din ţinutul Baia Mare, Chioar, şi Sătmar*, în "Marmaţia", vol. 5-6, Baia Mare, 1981, p. 192.

https://biblioteca-digitala.ro

Constantin Movilă (1607 şi 1611), intervin în sprijinul românilor maramureşeni şi la rugămintea acestora, în anii 1606 şi 1608, îl recomandă şi îl susţin pe moldoveanul Silomen, ca episcop pentru Maramureş, reşedinţa episcopiei revenind acum la Peri[11].

Prin intermediul Mitropoliei de la Alba Iulia, jurisdicţiei căreia, între anii 1657 - 1700, îi era subordonată nemijlocit biserica românească din Maramureş, domnii Ţării Româneşti aflau despre frământările românilor de aici şi a eforturile de a rezista în faţa presiunii, fie calvine, exercitate de autorităţile administrative de la Sighet (Congregaţia comitatului)[12], fie catolice, căci acum la sfârşitul secolului al XVIII-lea - după ocuparea, la 1688, a Transilvaniei de către austrieci - acţiunea de catolicizare în Marele Principat, devenise programul politic al Habsburgilor[13].

În aceste împrejurări, domnii munteni Şerban Cantacuzino (1678 - 1688) şi Constantin Brâncoveanu (1688 - 1714) înţeleg nevoia de ajutor, care nu va întârzia să se facă simţită, pentru românii de peste munţi. Astfel, despre Evanghelia de la Snagov (1688), o însemnare din sec. al XIX-lea, de pe un exemplar din Maramureş, spunea că "s-a tipărit în vreme de bejenie pentru biserica din Ardeal"[14].

A fost sprijinită prin danii mitropolia de la Alba Iulia. În acest sens, menţiunea "Io Constantin Brâncoveanu Basarab Voevod patronoş adevărat al sfintei mitropolii ... dată neamului nostru românesc aici în Ardeal ..." făcută în prefaţa **Chiriacodromionului** tipărit în capitala Principatului, pe cheltuiala acestui domn, ni se pare edificatoare[15].

În virtutea acestui patronaj spiritual, conştient exercitat în momente de grele încercări pentru românii ardeleni, Brâncoveanu va alimenta toate relaţiile cultural-spirituale posibile peste munţi, căci "pentru aceste legături culturale, nimeni n-a vegheat, cheltuit şi muncit mai mult decât Constantin Brâncoveanu"[16].

Perioada aceasta, deosebit de agitată, dominată pe de o parte de insistenţa cu care era impusă unirea religioasă cu biserica Romei, iar pe de altă parte de opoziţia bisericii ortodoxe, coincide parţial cu păstorirea în Maramureş a vrednicului episcop Iosif Stoica, între 1690 şi 1715[17], a cărui faimă de apărător al credinţei şi al neamului său, trecuse de mult hotarele Maramureşului*. Încât, numele său era cunoscut în Ţara Românească, în ciuda interdicţiilor autorităţilor imperiale privind legăturile religioase şi naţionale ale românilor ardeleni cu cei din principate[18].

Cu siguranţă Maramureşul acestor ani şi acestor frământări atrage atenţia domnului Ţării româneşti Constantin Brâncoveanu, care trimite mănăstirii din satul Biserica Albă un potir cu dedicaţia "DĂRUIT DE VODĂ BRÂNCOVEANU"[19].

Dar, să ne oprim un pic asupra mănăstirii amintite. Mănăstirea din satul Biserica Albă, sat vechi românesc situat pe malul drept al Tisei, vecin cu oraşul Sighet, a fost una din cele 14 mănăstiri româneşti ale Maramureşului, zidită, ca multe din aces-

[11] S. Reli, *Op. cit.*, p. 71.
[12] *Idem*, p. 40-46.
[13] N. Iorga, *Op. cit.*, p. 111.
[14] Livia Bacâru, În patrimoniul Bibliotecii Centrale de Stat, mărturii ale unităţii culturale româneşti, în "Îndrumătorul Cultural" nr. 12, dec. 1977, p. 26.
[15] *Ibidem*.
[16] N. Iorga, *Op. cit.*, p. 110.
[17] Al. Ciple, *Documente privitoare la Episcopia din Maramureş*, în AAR, Secţia Istorie, 1914, p. 268, Personalitatea episcopului Iosif Stoica, chemat la Viena spre a primi catolicismul şi al cărui refuz i-a atras ani de persecuţii şi chiar temniţa, a fost remarcată de N. Iorga. Vezi, N. Iorga, *Ceva despre episcopul maramureşan Iosif Stoica*, în AAR Sec. Ist., 1913, p. 5-6.
* Facem în acest context cuvenita menţiune că episcopul maramureşean Iosif Stoica, ca şi domnul Constantin Brâncoveanu au fost canonizaţi de Biserica Ortodoxă, în anul 1992, ca recunoaştere a jertfei lor pentru apărarea credinţei străbune, a bisericii şi a neamului românesc.
[18] Astfel de relaţii îi erau interzise lui Atanasie Anghel. Mitropolitului nu i se îngăduia vreo legătură cu "Principele Valahiei" şi nici cu vreun patriarh. Vezi, Ge. Barițiu, *Părţi alese din istoria Transilvaniei*, vol. I, Sibiu, 1889, p. 216.
[19] Şt. Meteş, *Mănăstirile româneşti din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 159.

https://biblioteca-digitala.ro

tea, de nepoţii lui Dragoş, descălecătorul în Moldova, sau de fiii acestora, căci în 1373 satul amintit era proprietatea lor[20].

Bogaţi şi puternici, Drăgoşeştii au fost pe domeniile lor întinse, ctitorii multor lăcaşe de închinare care, la rândul lor, au sprijinit şi apărat elementul românesc, din jurul lor.

În legătură cu satul Biserica Albă, dacă dăm crezare legendei, să amintim mai întâi că îşi datorează numele bisericii mănăstirii, care "avea pereţii albi şi, aflându-se şi pe malul mai ridicat al Tisei, se vedea de departe, atrâgând numeroşi credincioşi". La nume, contribuia şi "albul bărbilor şi pletelor lungi ale călugărilor, bătrâni, întotdeauna"*. Să mai amintim şi faptul că, până târziu în sec. al XVIII-lea, numeroasa familie de nobili români cu numele maghiarizat de Fejéregyházi, adică "Cel din Biserica Albă", era preponderentă aici, în satul cu această denumire. Între alte nume româneşti de persoane, menţionate în documente din sec. XVI-XVIII şi păstrate până astăzi în localitate, se află: Moişi, Danci, Batin, Bogdan, Bălaş, Mihail, Nan, Damşa, Paşca, Simion, Trifan, Bota, Ardelean, etc.

Biserica Albă a fost o aşezare de nobili români (nemeşi), iobăgia fiind aproape necunoscută aici, căci, la 1720, sunt consemnate 31 de familii româneşti nobile şi doar 2 sesi iobăgeşti[21].

Revenind la mănăstirea din satul Biserica Albă, se presupune că aici au locuit unii dintre episcopii Maramureşului, poate atunci când reşedinţa episcopiei era la Peri şi tot mănăstirea din Biserica Albă ar fi fost, pentru ei, loc de înmormântare. Aşa încât, după mănăstirea din Peri, aceea din Biserica Albă pare să fi fost a doua mănăstire importantă a Maramureşului şi de care aveau cunoştinţă domnii Ţării Româneşti.

Dar potirul amintit, dăruit de Constantin Brâncoveanu, nu se mai păstrează, fără să cunoaştem, însă, până acum, împrejurările şi momentul dispariţiei preţiosului obiect. Pierderea lui s-a produs, poate după tragedia, greu fie şi de închipuit, a acestui domn-martir, apărător cu preţul vieţii lui şi al copiilor, a credinţei şi a neamului cu care aceasta se identifica[22]. Să fi avut potirul, cu dedicaţia şi numele domnului, soarta cărţilor de cult ortodox ("schismatice"), a căror distrugere a fost dispusă aici în Maramureş de către autorităţi, în anul 1727[23] ? Greu de crezut, mai ales că satele Maramureşului continuă să-şi procure cărţile de trebuinţă bisericească din ţările române şi după 1740, dată la care este considerată oficial încheiată, chiar dacă nu în totalitate, trecerea bisericii din Maramureş la unirea cu Roma[24]. Şi apoi, nu ştim dacă dispoziţia respectivă, severă, altfel, a fost întocmai aplicată de Congregaţia din Sighet. Cert este că, la începutul secolului nostru, potirul nu se mai găsea nici aici şi nici la o altă biserică din Maramureş, fiindu-i consemnată doar amintirea[25].

Urmaşul la tron al lui Constantin Brâncoveanu, vărul său Ştefan Cantacuzino (1714-1715), fiul Stolnicului Constantin Cantacuzino, în scurta-i domnie, dărui şi el unei mănăstiri din Marmureş al cărei hram, precizat în textul dedicaţiei, era "Înălţarea Domnului Hristos", tot un potir, acesta însă, din fericire, păstrat până astăzi.

---

[20] R. Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 250; Ioan Mihalyi de Apşa, *Diplome maramureşene, din sec. XIV şi XV*, Sighet, 1900, p. 91.

* Informaţia, de la dl. Ona Vâsâi, din Biserica Albă, (n. în anul 1923), str. Lenin, nr.53 - croitor, cojocar, om umblat şi citit şi care poartă unul din numele " văzute în sat" - confirmată şi de consăteanul său, Nuţu Chichinejdi al "Birăului", str. Podgoria, nr. 10. Cu prilejul aceluiaşi popas în Biserica Albă, în anul 1993, l-am cunoscut şi pe primarul comunei , profesor de istorie, dl.Ioan Alb, al lui Vâsâi.

[21] Vezi, B. Vilmoş, *Maramoros megye társadalma es nemzetisegei. A megye betelepulésetöl a XVIII szasad elejéig*, p. 49 şi 139-140. Având în vedere preţioasele date referitoare la satul Biserica Albă, nu ştim dacă originea numelui său este într-adevăr "maghiară", după cum afirmă autorul acestei lucrări.

[22] Şt. Ionescu, P.I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*,Bucureşti, 1969, p. 286.

[23] Este vorba de ordinul primit în acest sens de Congregaţia Comitatului din Sighet, de la Consiliul Locotenenţei Regale, la 27 aug. 1727, vezi la Al. Ciple, *Op. cit.*, p. 364.

[24] S. Reli, *Op. cit.*, p. 128.

[25] Şt. Meteş, *Op cit.*, p. 91.

https://biblioteca-digitala.ro

Este vorba de un frumos potir aurit, comandat, se pare, la meşteri braşoveni, după obiceiul familiei Cantacuzinilor. Piesa este un pahar de cult, cu picior şi talpă, realizat din argint bătut, cizelat, gravat şi aurit, cu înălţimea de 22 cm, diametrul de 7,9 cm, diametrul tălpii de 13,3 cm şi greutatea totală de 3 555 grame. Piciorul suplu este prevăzut cu brâie ornamentate prin incizii şi un nod proeminent. Talpa larg evazată, de formă lobată sugerează o rozetă cu 6 petale, legătura dintre ele făcând-o un alt motiv ornamental de forma frunzei de trifoi stilizate.

Potirul are gravat pe partea superioară a paharului un text pe patru rânduri, alcătuind o bandă lată de 2,7 cm. Textul în limba română este scris cu caractere chirilice şi are pe alocuri cuvinte prescurtate. Acesta, menţionând obiectul donaţiei, numele domnului Ţării Româneşti, dedicaţia şi data, este următorul: "ACE[S]T POTIR. I[L] INCHINĂ. SI IL [P]RINOSĂŞTE MĂRIA SA. LUMINATUL DOMNU. AL ŢĂRII RUMÂNEŞTI. IO Ş[T]EFAN. KANTACUZI[N]O. VOEVOD SFINTE[I]. MĂNĂSTIRE. DE LA MARAMUREŞ UNDE. SĂ. PRĂZNUIEŞTE HRAMUL ÎNĂ[L]ŢAREA. DOMNULUI H[RISTO]S SPRE. POMENIREA. NUMELU[I]. ŞI SPĂSENIA SUFLETULU[I] MĂRI[I] SALE. L[EA]T 7224". Anul este, credem, 1715, domnul făcând această donaţie încă în timpul vieţii, fără să fie exclusă posibilitatea ca porunca sa, privind această donaţie, să se fi împlinit după uciderea lui de către turci, deci în 1716[26].

Potirul cu această dedicaţie este amintit ca existând la începutul secolului nostru la biserica din Săcel, sat din Maramureş, situat pe valea Izei[27], iar între cele două războaie mondiale, la Dragomireşti, aproape de Săcel[28], după care i se va pierde, pentru o vreme, urma. De altfel, prezenţa potirului consecutiv în cele două sate maramureşene nu pare să fi fost întâmplătoare, pentru că, tocmai atunci (la 1900 şi la 1903), acestea cer, printr-o parte din credincioşii lor, Mitropoliei din Sibiu, revenirea la legea lor veche (la ortodoxie), începând să-şi organizeze astfel viaţa religioasă[29]. În acest context, vasul liturgic în discuţie putea fi pentru ei şi un simbol al vechii credinţe. Potirul va fi recuperat de Muzeul judeţean Maramureş în anul 1967, respectiv, achiziţionat de la un cetăţean din Bucureşti, făcând parte acum din colecţia sa de istorie (Nr. inv. IF. 2705).

Piesa constituie, credem, un document istoric deosebit de important privind relaţiile Maramureşului cu Ţara Românească, având, în acelaşi timp şi o incontestabilă valoare artistică.

Revenind la destinaţia acestei donaţii, întrucât textul dedicaţiei nu precizează localitatea din Maramureş unde se află mănăstirea, căreia domnul Ţării Româneşti îi dăruieşte potirul, ca şi din dorinţa de a localiza acest lăcaş de cult, l-am căutat pe cel al cărui hram era "Înălţarea Domnului Hristos". Am aflat astfel, că destinaţia potirului nu a fost biserica din Săcel, cum se credea, hramul acesteia fiind "Sfinţii Arhangheli Mihail şi Gavriil", nici Dragomireşti, a cărui biserică sărbătoreşte hramul "Adormirea Născătoarei de Dumnezeu[30], ci mănăstirea din satul Biserica Albă, singura din Maramureş al cărei hram era "Înălţarea Domnului Hristos"[31].

Ne-am întrebat, ce l-a determinat pe Ştefan Cantacuzino să doneze un obiect preţios - potirul fiind cel mai important dintre vasele liturgice - unei mănăstiri îndepărtate totuşi, în spaţiu, tocmai din Maramureş? Şi aceasta, chiar dacă avea motive să

[26] *Ibidem*.
[27] I. Bârlea, *Însemnări din bisericile Maramureşului*, Bucureşti, 1969, p. 165.
[28] Şt. Meteş, *Op. cit.*, p. 160.
[29] S. Reli, *Op. cit.*, p. 198.
[30] A. Popa, *Biserica de lemn din Dragomireşti-Maramureş (1722)*, în "Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice", seria pt. Transilvania, 1932-1938, vol. IV., p. 127; I. Bârlea, *Op. cit.*, p. 92 şi 100.
[31] Şt. Meteş, *Op. cit.*, p. 92.

https://biblioteca-digitala.ro

se îngrijească de "spăşenia sufletului", căci, se ştie, i se atribuie vine, nu numai de a nu-l fi ajutat pe Brâncoveanu în momentele grele, ci şi acela de a fi uneltit la Poartă, împreună cu stolnicul Constantin Cantacuzino, împotriva vărului său. Ştia oare noul domn, că potirul dăruit de Vodă Brâncoveanu se pierduse, poate atunci şi va fi dorit să repare această pierdere, simţindu-se poate obligat să o facă? I s-a cerut, oare, acest lucru, tocmai de aici, din Maramureş?

Rămâne certă existenţa potirului şi faptul că a fost dăruit românilor din Maramureş, dovada căreia o constituie dedicaţia domnului Ţării Româneşti şi menţiunea hramului unei mănăstiri de aici, ca destinatară, în textul gravat pe cupa vasului.

Dar, ca să avem o mai convingătoare imagine asupra interesului Cantacuzinilor - care deţineau, de altfel şi proprietăţi în Transilvania[32] - pentru spiritualitatea românească a acestor locuri, să amintim că donaţiile lor aici, în aceşti ani de început ai secolului al XVIII-lea, înscriu şi un alt obiect de cult. Este vorba de discosul sau anafoniţa dăruită de familia spătarului Toma Cantacuzino, văr şi el al lui Constantin Brâncoveanu, unei mănăstiri, de astă dată din Chioar, respectiv celei din Şomcuta Mare. Piesa dăruită acestei mănăstiri, consemnează şi popasul familiei fostului înalt demnitar al Ţării Româneşti aici, la 1717[33].

Revenind la mănăstirea din Biserica Albă, beneficiară a donaţiilor celor doi domni munteni, precizăm faptul că ea nu mai există astăzi, cum de altfel, cu excepţia celei din Moisei, n-a mai dăinuit nici una din vechile mănăstiri ale Maramureşului. Cea din Biserica Albă exista încă pe la mijlocul sec. al XVIII-lea, căci la 1742, călugării ei se îngrijesc de dotarea bisericii mănăstirii cu cărţi de cult şi cu icoane[34]. Nu ştim când după aceea, poate spre sfârşitul secolului, construcţia mănăstirii, situată pe malul râului Tisa, s-a surpat, fără să se fi putut salva, încât, la 1911 se cunoştea doar locul altarului[35]. Este de presupus, că bunurile aflate în biserica mănăstirii, obiecte de cult, cărţile, etc. au fost evacuate totuşi, atunci şi salvate. Cărţile, cel puţin în parte, trebuie să fi fost găsite de I.Bârlea la începutul secolului XX, din păcate, "slujind de pod în turn, deasupra clopotelor"[36]. La această dată, potirul însă nu mai era acolo. Din fericire, piesa s-a păstrat, totuşi, până astăzi, cu toate multele sale peregrinări.

Potirul în discuţie, împreună cu alte obiecte şi cărţi de cult dăruite aşezămintelor de închinare ale românilor din Transilvania şi păstrate peste vreme, ori, doar amintite de izvoare şi de tradiţia locală, se constituie în minunate dovezi ale unităţii de credinţă a neamului românesc, ale unităţii sufletului acestui popor.

Bătrânele mănăstiri, cărora le-au fost trimise aceste daruri, au dispărut aproape toate în cursul unui singur veac, al XVIII-lea, atunci când măsuri oficiale de aspră intoleranţă au făcut mai grele, sau imposibile vechile lor legături peste munţi şi sprijinul din partea bisericii Moldovei, ori a Ţării Româneşti şi al domnitorilor celor două principate.

Aceasta, într-o primă etapă, urmând, apoi, chiar distrugerea fizică a multora dintre ele de către autorităţile militare austriece[37].

---

[32] Susana Andea, *Contribuţii documentare privind stăpânirile în Transilvania ale familiei Cantacuzino (1664-1715)*, în AII, Cluj, vol. XXV, 1990-1991, p. 208-213.

[33] Viorica Ursu, *Un document inedit privind relaţiile Chioarului cu ţările române în Evul Mediu*, în "Marmaţia", 4, Baia Mare, 1978, p. 180-181. Mănăstirea din Şomcuta Mare, întemeiată, se pare de Voievodul Balc, după 1400, şi-a încetat existenţa în sec. XVIII. Locul pe care se afla în hotarul comunei, între Finteuş şi şoseaua naţională de azi, poartă şi acum numele "La Mănăstire".

[34] T. Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile şi mănăstirile din Maramureş*, Gherla, 1911, p. 26.

[35] *Ibidem*.

[36] I. Bârlea, *Op. cit.*, p. 28.

[37] Astfel, generalul imperial Adolf Bucow, sosit în Transilvania în 1761, cu puteri nelimitate şi instrucţiuni amănunţite privind măsuri de represiune după răscoala lui Sofronie din Cioara şi de continuare a acţiunii de unire religioasă, "ca şi cum se afla într-o ţară de vrăşmaşi, îşi alge o procedură ca într-o bătălie cruntă: el dete ordin ca toate mănăstirile neunite să fie prefăcute în cenuşă", la Ge. Bariţiu, *Op. cit.*, p. 451.

https://biblioteca-digitala.ro

Dar vorbind despre mănăstirile din Maramureş - Peri, Biserica Albă, Bârsana, etc. - ca şi despre cele din Chioar, din toată Transilvania şi din tot spaţiul românesc, nu putem să nu recunoaştem meritul de a ne fi apărat limba, de a fi adăpostit speranţe, de a fi fost singurul sprijin în dăinuirea noastră de-alungul multor veacuri[38].

From the rules of Wallachia to the monastery from White Church village – Maramureş
(Summary)

There are objects offered to the old monastery from White Church village, one of the 14 Romanian ortodox monasteries settled in the historical Maramureş during the Middle Ages. A chalice given by Constantin Brâncoveanu (1688-1714), is lost nowadays. The mention of the object and the text of the dedication being preserved only by the written sources. It is also described another worship object, a chalice made of gilt silver, offered by Stephan Cantacuzino (1714-1715), heir of C. Brâncoveanu to the throne of Wallachia, It is rendered the text of the dedication (1715) and also its significance.

The donations of valuable objects, religious books together with treasures for the churches and monasteries from Transylvania, represented, like the foundations of the rulers of Wallachia and Moldavia, the care of these rulers for the Romanians from Transylvania and Maramureş, their spiritual patronage over the Romanians on the other side of the mountains. These donations represented, in fact, the permanent cultural and spiritual contacts between the Romanians from all three principalities, during the centuries.

[38] Vezi strădania românilor de a-şi păstra vechile mănăstiri ameninţate invocând şi faptul că aici funcţionau şcoli, la M. Porumb, *Vechi ctitorii româneşti din Transilvania*, AIIA, Cluj-Napoca, XXVII, 1986-1987, p. 474 şi 481.

https://biblioteca-digitala.ro

Pintea Viteazul, într-o legendă inedită din Chioar

EMIL LAZĂR

Mai multe documente din secolele XVII şi XVIII atestă că, faimosul haiduc Grigore Pintea Viteazul n-a fost doar o născocire, un rod al ficţiunii, căci datele istorice sunt convingătoare în acest sens[1]. De la botezul său, la 25 făurar 1670, în catastifele bisericeşti din satul Măgoaja (comuna Chiuieşti, judeţul Cluj)[2], până la asasinarea acestuia, în 14 august 1703[3] (după ce, cu 7-8 companii de luptători-haiduci, atacase cetatea Baia Mare)[4], Pintea a rămas în acte de cancelarie, în însemnări de pe cărţi bisericeşti, ca o fascinantă personalitate reală despre care, în 1883, pe bună dreptate, Nicolae Densuşianu scria: "unul dintre cei mai importanţi români din secolul al XVII-lea a fost Grigore Pintea, din patria lui Dragoş"[5].

După cum bine se ştie, domeniul în care s-a afirmat vestitul Pintea, pentru a rămâne în istorie, a fost cel al luptei împotriva nedreptăţilor sociale, abuzurilor autorităţilor grofeşti şi habsburgice, a intoleranţei şi atentatelor la afirmarea naţională şi credinţa strămoşească de rit oriental, căci prin maghiarizare şi catolicizare se ducea la dezbinare şi la eliminarea etnică.

---

[1] G.Bălan, *Pintea Viteazul - constructor de planoare*, în "Pentru socialism", Baia Mare, 14 mai 1972, p. 3; Tony Bril, *Legende populare româneşti*, Bucureşti, 1970, p. 170-180; P. Bilţiu, *Făt-Frumos cel Înţelept*, Baia Mare, 1994, p. 294-299; I. C. Drăgan, *Istoria românilor*, Bucureşti, 1984, p. 132-141; S. Dragomir, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal, sec. XVIII*, Sibiu, 1920, p. 6, 51; *Ceas pe ceas se alungă*, Baia Mare, 1970, p. 22-35; A. Fochi, *Cântecul epic tradiţional al românilor*, Bucureşti, 1985, p. 37-38, 67, 85, 127, 142, 169, 288; Al. Filipaşcu, *Istoria Maramureşului*, Bucureşti, 1940, p. 146-147; S. I. Gârleanu, *Haiducie şi haiduci*, Bucureşti, 1969, p. 38, 62-65; A. Hamzea, *Gesta siculorum* (III). *Cei mai vaşnici ostaşi*, în "Astra", Braşov, nr. 2/ feb., 1983, p. 6; Kadar Jozsef, *Szolnok-Doboka vármegye monographiaja*, IV, Dej, 1901, p. 34-35; E. Lazăr, *Pintea - erou şi legendă*, în "Făclia", Cluj, 25 sep., 1971; E. Lazăr, *Pintea Viteazul - la obârşie, în Măgoaja*, în "Gazeta Someşeană", Dej, nr. 23, feb. 1992; *Idem, Pintea Viteazul - haiduc*, în "Astra dejeană", nr. 4 (12), nov. 1997, p. 10-11,19; *Idem, Aşa "s-a trecut", aşa a crescut un "VITEAZ"*, în "Astra dejeană", nr.1 (13), feb. 1998, p.14-15, 24; V. Lechinţan, *Pintea Viteazul*, în "Adevărul de Cluj", nr. 2068, 9 sep., 1997; P. Lenghel-Izanu, *Despre Pintea*, în "Pagini maramureşene", Baia Mare, 1964, p. 47-50; V. Medan, *Cântece epice*, Cluj-Napoca, 1979, p. 221-242; *Idem, Balade despre haiducul Pintea Viteazul*, în "Samus", II, Dej, 1979, p. 67-72; D. Mureşan, *Împăratul codrilor*, în "Magazin istoric", nr. 5 (38), mai 1970, p. 63-64; M. Negulescu, *Oraşul lui Pintea*, Bucureşti, 1966; C. Oszoczki, *Documente inedite referitoare la Pintea Viteazul, în arhivele maramureşene*, în "Marmaţia", II, Baia Mare, 1971, p. 106-116; I. Aurel Pop, *O viaţă învăluită în legendă - Pintea Viteazul*, în "Vatra Românească", Cluj-Napoca, nr. 13, august, 1991, p. 12; L. Patachi, *Căpitani de cete militare şi haiduci români de la începutul veacului al XVIII-lea*, în "Studii şi articole de istorie", II, 1957, p. 137-147; C. Prichici, *Geneza melodică a baladei Pintea Viteazul*, în "Revista de folclor", III, 1957, p. 7-24; I. P. Reteganu, *Pintea Viteazul*, în "Familia", Oradea, nr. 25, 43, 54, 67, 72, 102, 114, 126, Oradea, 1995; D. Ştef, *Pintea Viteazul - adevăr istoric şi legendă*, în "Pentru socialism", Baia Mare, nr. 9150, 9152, 9158, 9192/ aprilie - iunie 1985; V. Ursu, Evocarea lui Pintea Viteazul într-o expoziţie documentar-istorică, în "Pentru socialism", Baia Mare, 3 nov. 1983; *Idem, Pintea Viteazul - adevăr şi legendă*, în "Graiul Maramureşului", serie nouă, an X 2543, din 28 aug. 1998, S. Şainelic, M. Şainelic, *Zona etnografică Chioar*, Bucureşti 1986, p. 18; Gh. Vrabie, *Balada populară română*, Bucureşti, 1966, p. 362-367, 393 .

[2] V. Lechinţan, *Op.cit.*; V. Ursu, *Op.cit.*; E. Lazăr, *Op.cit.*, I. A. Pop, *Op.cit.*; T. Mihail, *Oşteanul de la Baia Mare*, Bucureşti, 1962, p. 11.

[3] Al. Filipaşcu, *Op.cit.*, Bucureşti 1940, p. 146-147.

[4] *Idem*, p. 46; S. I. Garleanu, *Op.cit.*, p.64; I. A. Pop, *Op.cit.*; E. Lazăr, *Aşa a şfârşit, aşa a crescut un Viteaz*, C. Oszoczki, *Op.cit.*; Fr. Rakoczy, *Memorii*, Budapesta, 1872; V. Ursu, *Op.cit.*; D. Ştef, *Op.cit.*; A. Fochi, *Op.cit.*; *Istoria literaturii române*, vol. I, Bucureşti, 1970, p. 94-95.

[5] T. Mihail, *Op.cit.*, p. 2, după N. Densuşianu, în "Familia", 1883, p. 311.

https://biblioteca-digitala.ro

Pintea s-a remarcat mai ales prin apărarea, ajutorarea şi răzbunarea celor mulţi, umiliţi şi obidiţi[6]. Modalitatea sa de luptă a fost haiducia, pe care a practicat-o cel puţin din anul 1694, când, după câte cunoaştem până în prezent, a fost pomenit prima dată, participând la un act justiţiar de acest fel[7], şi până la uciderea sa (după atacul cetăţii Baia Mare)[8], a fost rănit şi prins iar, apoi, "... cetăţenii (aristrocaţi maghiari şi notabilităţi ale oraşului) se întrunirâ între ei şi uciseră pe Pintea şi ai lui ortaci"[9], fapt pentru care, spre a justifica nelegiuirile s-a ticluit şi un proces verbal, păstrat în arhivele băimărene[10].

Aria de acţiune a cetelor haiduceşti conduse de Grigore Pintea, după cum reiese din documente, a cuprins, în principal, Maramureşul istoric, Ţara Lăpuşului, Ţara Chioarului, Solnocul Inferior, Sălajul, Bistriţa Năsăud, Hustul, Bihorul şi Bucovina[11]. Din creaţia populară legată de Pintea, aflăm, de asemenea, că, după ce fosta slugă a grofului Şandor de Hollomezö a luat-o "... Către codru cu frunziş/La voinici acoperiş".

"Pintea-i mare voinicel,
De tăţi grofii fug de el.
De la Dorna-n Baia Mare,
Taie Pintea de-a călare.[12]

.....
De la Baia la Lăpuş,
Pe unde Pintea s-a dus,
Domnii sînt fără culcuş"[13]

În întregul spaţiu românesc, până prin Ungaria, Slovacia, Polonia şi Ucraina, faptele haiducului Grigore Pintea au ajuns la dimensiuni de epopee.[14] Contrar aprecierilor autorităţilor vremii şi ale marilor stăpâni de pământ, după care Pintea şi camarazii lui de acţiuni justiţiare erau calificaţi, "latrones", "praedones", "malefactores", în limba latină, sau "tolvajok", "rablok" şi "Rauhar", în maghiară şi germană,[15] oamenii locului - apăraţi, ajutaţi şi răzbunaţi de haiducul Pintea - îi păstrează cu sfinţenie memoria. Numele lui îl poartă astăzi bunicii, părinţii şi nepoţii, precum şi munţii, câmpiile, codrii şi izvoarele, aşa precum legendele şi baladele, cântecele, colindele şi jocurile. La "fluierul lui vrăjit/, A jucat grofoiul de-a pleznit"[16]. Pasul său era atât de apăsat, încât, conform legendei, în "Casa de Piatră" de pe versantul nordic al cunoscutului deal "Bobâlna" lângă Dej (numit şi "Peştera Pintii"), i-a rămas urma imprimată în piatră, până acum[17]; puterea lui era atât de mare încât singur - zice legenda - a dus sau a

[6] S. I. Garleanu, *Op.cit.*, passim; S. Dragomir, *Op.cit.*, p. 6, 51; În popor haiducul Pintea arămas ca: "...un viteaz aşa fălos/ Şi la inimă milos/ Un viteaz aşa de mare/ La sărmani de-ajutorare". - după cum aflăm din balada *Pintea Viteazul*, din volumul "Balade eroice" de Gh. Bulgăr, p. 47.

[7] C. Oszoczki, *Op.cit.*, I. A. Pop, *Op.cit.*; D. Ştef, *Op.cit.*

[8] C. Oszoczki, *Op.cit.*; S. I. Garleanu, *Op.cit.*, p. 115; D. Ştef, *Op.cit.*

[9] S. I. Garleanu, *Op.cit.*, p. 63-64, după Fr. Rakoczy, *Memorii*.

[10] *Protocollum V ab anno 1701 uscue 1715 inclusiva, anno 1703*, p. 20-21. Originalul în lb. maghiară, la Arh. St. Maramureş, Fond Primăria Baia Mare (conf. C. Oszocki, *Op.cit.*).

[11] C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *Istoria românilor*, Bucureşti, 1971, p. 415; C. Daicoviciu, Şt. Pascu, V. Cheresteşiu etc., *Din Istoria Transilvaniei*, Bucureşti, 1963, p. 30-31; C. Oszoczki, *Op.cit.*, p.107-109, 111-112; D. Ştef, *Op.cit.*; S. Şainelic, M. Şainelic, *Op.cit.*, p. 18-19; D. Mureşan, *Op.cit.*, p. 63-64; Nelu Pop, *Suciu de Sus - vatră românească*, Baia Mare, 1977, p. 69-72.

[12] M. Negulescu, *Oraşul lui Pintea*, Bucureşti, 1966, p. 6.

[13] Informatorii: Ioan Satmari "a Fătului" din Şasa, comuna Ileanda, judeţul Sălaj (1881-1966); Ioan Gârda (1897-1979), comuna Boiu Mare, judeţul Maramureş; Gavril Lazăr (1924-1995), satul Şasa, comuna Ileanda, judeţul Sălaj; Satmari Augustin "a lui Ionu Fătuli" (1924-1990), satul Şasa, comuna Ileanda, judeţul Sălaj.

[14] C. Oszoczki, *Op.cit.*, p. 109; Tony Brill, *Op.cit.*, p.179; A. Hamzea, *Gesta siculorum* (III), în "Astra", Braşov, nr. 2/1983, p. 6; Gh. Bulgăr, *Op.cit.*, p. 39-54; Vestea-n ţară a ieşit/ De-un oştean nebiruit/ care Pintea e numit ... El izbânzi ne face nouă,/ Cu ortacii o sută nouă/ şi din ţară-n ţară trece/ Cu ortacii o sută zece./ Mers-a vestea, să se ştie,/ Până sus la-mpărăţie".

[15] C. Oszoczki, *Op.cit.*, p. 177; vezi *Pintea Viteazu* la Tony Brill. Eroul îşi mărturisea şi el că: "De-ar avea duşmanii modru/ Face-m-ar cenuşă-n codru,/ De-ar avea duşmanii rând,/ Face-m-ar cenuşă-n vânt!".

[16] Gh. Vrabie, *Balada populară românească*, p. 364; Lazăr "Dionisie din Jos" (1885-1980), din satul Şasa, comuna Ileanda, judeţul Sălaj.

[17] Pictorul clujan Ion Mitrea, îşi amintea, la 1 octombrie 1976, din cele ce-i povestise bunicul său, Vasile Câmpean, din Băbdiu, comuna Bobâlna, prin 1944, când bătrânul avea peste o sută de ani. Istoricul de artă Raoul Şerban, de asemenea îşi amintea, prin 1976, că tatăl său, compozitorul G. Şerban, şi-a lăsat numele scris în "Peştera Pintii" de la Bobâlna. Vezi şi *Bobâlna*, de K. Sz. Istvan, în "Uj elet", nr. 21/1976, p. 4-5.

https://biblioteca-digitala.ro

aruncat o piatră de moară, de 250 kg, din poarta cetății Baia Mare, până la marginea hotarelor dintre Tăuții de Sus și Baia Sprie[18]. În mitologia populară, nici moartea viteazului căpitan de haiduci n-a fost ca a tuturor muritorilor; se spune că "... Pintea-al nostru n-o murit/ Num-on pic s-o hodinit"[19]. Ca Achile, avea și Pintea "călcâiul" său vulnerabil. În cazul haiducului, slăbiciunea era"... subsioară de-a stânga,/ C-acolo-i stă puterea" - loc în care poate fi lovit, mortal, doar "...Cu tri fire de grâu sfânt/ Și-un plumbuț micuț de-argint/ Bine-n pușcă potrivit"[20].

Versurile de mai sus, sunt doar câteva dintre mărturiile că, lui Pintea, ca persoană fizică reală, cât și fiecărui obiect legat de el, din marea dragoste de care s-a bucurat și se bucură în popor, li se atribuie însușiri ce depășesc mult firescul lucrurilor. Aceasta se înțelege și dintr-o altă frumoasă legendă, după care se zice că, atunci când "... Pintea cu viața-i gătat/ Lutu rece-o sărutat/ Baia s-o cutremurat!"[21], la durerea ortacilor săi și a năpăstuiților, cărora le era speranță, sprijin și scut împotriva nelejuirilor, a participat întreaga natură:

"Munții-n vârf îs despletiți, Luna și cu stelele
Cu flori negre-npodobiți. Își aprind luminile"[22].

Așadar, alte scânteieri din întinsa constelație de lumini pe care, cu venerație și pietate poporul român le aprinde în memoria acelui "Voievod al Codrilor" și al năzuințelor lui spre demnitate care, chiar și după trecerea în veșnicie, e "binecuvântat" și învrednicit cu apelativul "Viteazul", la care, în istoria noastră, s-a mai ridicat doar voievodul cu nume de arhanghel Mihai Viteazul.

O astfel de scânteiere, din acea luminoasă constelație, consider că este și interesanta legendă păstrată în satul Șasa, aparținător cândva fostului district al Cetății de Piatră (al Chioarului)[23], azi comuna Ileanda, județul Sălaj, aflat la jumătatea distanței dintre Dej și Baia Mare și la aproximativ 15 km. de Măgoaja, satul de obârșie a lui Pintea[24]. În Șasa, prin anii 1586 și 1680 sunt menționate familii de mici nobili "armaliști" pe nume Pintea - o categorie nemerească foarte răspândită în Chioar, dar despre care, cu umor amar, se afirma că erau "nemeși de șepte pruni" sau "nobili de o casă și cerșetori de șasă"[25]. Între Pinteștii de Măgoaja și cei de Șasa, nu se cunoaște încă vre-o legătură de rudenie. Cert este însă că, atât în Măgoaja, cât și în hotarul Șasii, s-au păstrat toponime legate de numele haiducului: "Șesul Pintii" și "Poienile

[18] T. Brill, *Op.cit.*, p. 179 ("Pintea Pribeagul"); P. Lenghel-Izanu, *Piatra lui Pintea*, în "Pagini maramureșene", Baia Mare, 1964, p. 49-50; G. Cătană din Baia Mare, mi-a relatat că această "Piatră a Pintii", ce are peste 250 kg., cu oamenii săi, a reașezat-o la locul ei, între hotare, după ce ajunsese la marginea soșelei. Cu ocazia trecerii prin acele locuri, la 23 septembrie 1994, spre această "Piatră a Pintii" mi-au vorbit și istoricii muzeografi din Baia Mare, Traian Ursu și Sabin Șainelic.

[19] Pop "Dionisie din Damineşti", satul Șasa, comuna Ileanda, îmi spunea că, de altfel, "Pintea nostru n-o murit/ Numa-on pic s-o hodinit!" (28 mai 1978, când informatorul avea 75 de ani), Gh. Bulgăr, *Op.cit.*, p. 47-54.

[20] Gh. Vrabie, *Op.cit.*, p. 364; Filip Balc (n.1895), Măgoaja, comuna Chiuieşti, județul Cluj - rapsod; Alexa Sigartău - rapsod, interpret al rolului haiducului Pintea în cadrul serbărilor tradiționale de la Măgoaja, ce le-am inițiat începând din 1968 pentru omagierea eroului; G. Cupșa, Dej, str. I. Creangă, nr. 10, n. 1911 originar din Măgoaja, unde a apucat să vadă casa haiducului, în "Băstoacă" și casa "Stupului", din locul numit "După Dâmb", stricată prin 1941.

[21] Pintea Viteazul, în *Ceas pe ceas se alungă*, Baia Mare, 1970, p. 34, unde se mai afirmă că, pe Pintea, "... Fârtații l-o îngropat/ În munții Gutinului/ La marginea drumului".

[22] *Ibidem*; O frumoasă variantă versificată a motivului morții lui Pintea publică Gh. Bulgăr, *Op.cit.*, p. 48-54, după I. P. Reteganul, care l-a cuprins în 1915, sub titlul "Din literatura populară".

[23] Șasa este un sat care, în timpurile lui Pintea Viteazul, ținea de comuna Boiu Mare și districtul Chioarului, apoi de județul Someș. În prezent, aceasta aparține de comuna Ileanda, județul Sălaj. Este așezat la distanță egală între culoarele mijlocii ale Someșului și râului Lăpuș și la hotarul dintre județele Sălaj și Maramureș. Ca toponim, Șasa este un derivat din porecla ce le-a fost dată de vecini primilor locuitori numiți "șereni" apoi "șesani", după proveniența lor din lunca Someșului (adică de șa "șes"), de unde au fugit de urgia neamurilor migratoare. Atestarea scrisă a satului este legată doar de anul 1543, dar hotarul său, pe "Comorâța", urmele de cultură și civilizație datează încă din epoca bronzului. Legat de șesani, se poate aprecia că erau demult preocupați de carte, căci la 1667, în sat aveau un "dascăl" pe nume Ioan, iar spre sfârșitul secolului al XIX-lea, în Șasa își făceau elementara instrucție școlară copii din 7 sate vecine. La 1666-1717 se realizează și o cronică a principalelor evenimente din zonă, existând aici un cronicar al satului.

[24] J. Kadar, Szolnok – *Doboka varmegye monográphiája*, IV, Dej, 1901, p. 34.

[25] J. Kadar, *Op.cit.*, vol. VI, 1901, p. 71-76; *Dieta românească de la Sibiu, (1863-1864)*, Cluj-Napoca, 1979, p. 30 ("... nobiles unis sessionis"); Lazăr "Dionisie din Jos" (1885-1980), satul Șasa, comuna Ileanda.

https://biblioteca-digitala.ro

Pintii" - locuri unde, se zice că, noaptea, Pintea îşi păştea calul năzdrăvan. În altă ordine de idei, ceea ce îi unea pe şesani şi pe măgojeni în spiritul răzvrătitului Pintea era, în primul rând, viaţa aspră, umilitoare, pe care o duceau şi unii şi alţii. În Şasa, similarii grofilor de Hollomezö, erau marii proprietari de pământ, din familii care, adesea nici măcar nu au văzut aceste locuri, aşa cum au fost Dragffy György (după maghiarizarea familiei Drag-Dragoş), Bathory Gyorgy şi Gabor (cărora le-a fost dăruit satul, de către regina Isabela), Hagymasi Kristof de Beregsău, Apaffy, iar după 1719, familia Telleky. Acestora, şesanii erau obligaţi să le presteze robotă, să le ofere daruri (de Sf. Gheorghe şi de Sf. Mihai), să le dea zeciuială şi multe altele. Adesea, iobagi şi jeleri fiind, şesanii, ca în cazul altor sate erau daţi ca "zălog" (garanţie), dăruiţi ca zestre sau vânduţi, ca orice vită, de la un stăpân la altul. Celor ce nu se supuneau total, pe lângă că erau maltrataţi în fel şi chip, ori li se distrugeau casele, ca în anul 1667 când locuinţele lui Ioan Dascăl şi Ioan Marşa au fost arse[26].

Din cauza sărăciei în care ajunseseră, în anul 1671, 12 familii din sat iau calea codrului, haiducindu-se, pentru a-şi face singure dreptate. Mai târziu, pe vremea unei mari foamete, de asemenea, 400 de localnici şi fugari din satele vecine se adună în pădurea satului Şasa pregătiţi să treacă Carpaţii, crezând că, aşa cum spunea cântecul: "... La Moldova-i mult mai bine/ Cine mere, nu mai vine". Autorităţile au descoperit însă această încercare de emigrare în masă, care ar fi lăsat stăpânii de pământ fără mână de lucru şi au intervenit pentru ca, de această dată, fuga să nu mai aibă loc[27]. Traiul şesanilor însă, a rămas tot mai greu şi mai umilitor ca şi înainte, singura mângâiere fiind amintirile, cântecele şi legendele despre apărătorul şi răzbunătorul lor Pintea Grigore, sperând ca, printr-o minune să reînvie spre a-i salva din jugul străin.

Ca multor altora, cântecele şi legendele despre isprăvile viteazului justiţiar Pintea, mi-au încântat şi mie copilăria, mai ales că aveam privilegiul să le ascult în tălmăcirea bunicului meu, după tată, "Moşu" Nicolae Lazăr "a li Ionu li Niculae a li Ionu li Ştefan" zis şi " a Vlădiculi". "Moşul", (cum îi ziceam eu bunicului), adesea, alternând povestirea simplă cu recitarea versurilor, pe care le cunoştea sau le improviza foarte uşor[28], îmi spunea că: "Pintea acela, Viteazul era on haiduc. Unu de care se zice că, atunci când era fecior, era slugă la on bocotan mare (om bogat, bogătan) din Măgoaja;

".... La curţile Stupului,
Bocotanul satului,
Unde toate le făcea,
Da' Stupu-l băjocorea;
Cu toporâştea-i dădea
Păstă cap şi păstă spate,
C-acolo-i datu' de moarte,
Păstă cap şi păstă şale,
C-acolo-i datu' de jale"[29].

Altădată, "Moşu Niculae" îmi povestea cum, într-o zi, după ce a lucrat din zorii zilei, nemâncat, din întâmplare, a rupt "cormana"[30] de la plug, iar ca urmare, ...

"Stupu' greu s-o supărat
Şi iară l-o măsurat[31]
păstă trup şi păstă cap.
Da', cu asta s-o gătat!
Să-i ia pă grofi pă la spate
Pintea slugă n-o mai stat
Şi-n grabă o apucat
Cătră codru cu frunziş,
La voinici acoperiş.
Şi să-şi facă dreptate!

[26] J. Kadar, *Op.cit.*, vol. VI, p. 71-76.
[27] *Ibidem*
[28] Lazăr "Nicolae a li Ionu li Niculae a li Ionu li Ştefan" - zis şi "a Vlădiculi sin Şasa" (1884-1946) - bunicul după tată al semnatarului acestei comunicări.
[29] *Ibidem*.
[30] "cormana" - unul din cele două braţe ale plugului (de lemn sau de fier), de care se prinde cu mâna, se apasă şi se manevrează pentru ca brazda să fie trasată mai lată sau mai îngustă.
[31] "a măsura" - în acest caz, cu sens figurat, înseamnă "a lovi", "a bate".

https://biblioteca-digitala.ro

Printre altele, tot bunicul îmi povestea că Pintea Viteazul, pentru a reuşi în planurile lui,

"... Fârtaţii [32] şi-o adunat,
'Nalţi la stat,
Buni la luptat
Şi i-o învăţat
Şi la îmbrăcat,
Şi la înarmat,
Şi la sărituri,
Şi la-muşcături,
Spaimă de-o băgat
În grofu' spurcat
Şi neruşinat;
În boactări[33], jindari
Ţanţoşi[34] da' tâlhari".

Locurile de taină, pentru popas şi pregătire "de bătaie" ale lui Pintea şi ale ortacilor săi, organizaţi ca în adevărate tabere militare, erau, după cum se ştie în Munţii Gutîiului, Meseşului şi Lăpuşului, pe "Şatra Pintii" (munte cu altitudine de 1.004 m)[35], la adăpostul dealurilor îngrămădite ale Chioarului şi chiar în locuri mai deschise de lângă Satu Mare, unde, conform unor însemnări contemporane haiducului, acesta ar fi încercat să zboare cu "aparate" construite de el în acest scop[36]. Una dintre aceste tabere tăinuite, se pare că ar fi existat şi la interferenţa dintre ţinuturile Cetăţii de Piatră (Chioarului), Lăpuşului şi Dealurile Brezei, cu a Ciceului, pe o înălţime de 776 m, care domină dealurile din jur, numită în tradiţia locală "Malul Vimii", iar în lucrările de specialitate "Dealul Vimei"[37].

În cele ce urmează, voi încerca să prezint o frumoasă legendă (inedită), despre Pintea Viteazul, despre zborul haiducului cu calul său năzdrăvan, de pe "Malul Vimii" până în Baia Mare, pentru a-şi scoate ortacii din închisoare, şi despre originea legendară a toponimelor "Dealul Toporului" şi "Blidu‡u Pintii", aflate la marginea hotarelor dintre satele chiorene Prislop şi Boiu Mare – toate aflate de la acelaşi "Moş Niculae din Şasa"[38]. Versurile sunt următoarele:

"Colo sus pă Malu' Vimii,
Unde nu suie străinii,
Sus pă Mal, în codru verde,
Tăinuit focuţ să vede.
Lângă foc Pintea şede,
Cu ortacii-şi vorova[39]
Cu ortaci, până-n cincizăci,
Şi frije vre-o tri berbeci.
Când cu cina se găta,
Pintea către soţi grăia:
- Care din voi s-a aflare
Să margă la Baia Mare,
S-aducă pită şi sare
Şi vre-o câţva-n Baia Mică,
Să aducă şi horincă[40],
Că, puţină, nu ne strică?!
On ortac mai tinerel,
Înăltuţ şi nelcoşel[41]
Oblu-n sus[42] s-o ridicat
Şi aşe o cuvântat:

[32] "Fârtaţi"- fârtaţi, adică "fraţi de cruce" ce se "cuprind" în cadrul unui ceremonial, cu legământ, sub jurământ, că vor fi alături la bine şi la greu, după ce fiecare a oferit, noilor fârtaţi, sânge din sângele său, pentru a se împărtăşi din aceasta.

[33] "boactări" - oameni de încredere ai vechilor notabilităţi ardeleneşti şi un fel de crainici care "strigau ştirile" peste sat, după ce mai întâi băteau şi toba spre a se face ascultaţi. Pentru aceasta, adesea, ei erau numiţi şi "dobaşi".

[34] "ţanţoşi" - mândri până la fudulie şi prostie.

[35] "Şatra Pintii" - cel mai cunoscut dintre ascunzişurile şi locurile de pregătire militară a haiducilor conduşi de Pintea Viteazul, situat sub muntele dintre Lăpuş şi Maramureş care poartă acest nume. Vezi şi T. Brill, *Op.cit.*, p. 370; Gr. Posea, "Ţara Lăpuşului", passim + figurile şi hărţile nr. 1, 3, 5, 7, 14, 18, 22, 68, 75.

[36] G. Bălan, *Pintea Viteazul - constructor de planoare*, în "Pentru socialism", Baia Mare, 14 mai 1972, p. 3; D. Ştef, *Op.cit.*, IV, ; E. Lazăr, Aşa "s-a trecut", *Op.cit.*, p. 19.

[37] "Malul Vimii" - o înălţime de 776 m., aflată între Dealurile Berzei (şi ale Ciceului) şi munţii Lăpuşului, numită în lucrările de specialitate "Dealul Vimei", vezi şi; Gr. Posea, *Op.cit.*, passim + hărţile nr. 3, 5, 7, 75; "Judeţul Someş" - hartă 1/ 300.000, în Editura Institutului cartografic "Unirea", Braşov, 1931.

[38] Menţionez că "Moşul Nicolae" - zis şi "a Vlădiculi" din Şasa (1884-1946) era, în mare păsură, un autodidact. Ca şi combatant în primul Război Mondial (pe care, în nişte însemnări personale, îl numea "...războiul cel groaznic"), apoi ca prizonier în Italia, a făcut transcrierea unei întregi cărţi de rugăciuni, în versuri, din litere chirilice, în litere latine, putând fi considerat, astfel, ultimul copist de epocă modernă din zonă.

https://biblioteca-digitala.ro

Ascultă, Pinte Voinice!
Tăt' ştim că viaţa ni-i dulce,
Da la Baia tăt ne-om duce.
Cei mai buni ne-om însoţi
Şi iute[43]ndărăpt[44] om fi!
În neagră taină de sară,
Ortacii încălecară
Şi spre Baie o luară.
Cătră asfinţit de noapte.
Iată-i sub zid de cetate;
Barda şi-o izbesc în poartă
De sare dărăburi[45] toată
Şi-o luat pită şi sare,
Da' şi mai multe pahare
De horincă din ce tare,
La Făgădău[46] cel mare
Şi uitară de plecare!
S-au apucat de horit,
De ţucat[47] şi şuguit[48]
Cu mândrele de iubit.
Aşe jindarii-i aflară,
Cu lanţurile-i legară
Şi-n temniţă-i sfundară
Barba să nu şi-o mai radă,
Mândrele să nu-şi mai vadă!
Pă Malu Vimii-n pădure,
Încă nu-i vreme de mure.
Nici alunele nu-s pline,
Nu-i slănină, nu-i nici pâne.
Nu-i horincă şi nici vin,
Duşi-s duşi şi ... nu mai vin!
Pintea sta îngândurat,
Apoi calu' şi-o-nşeuat,
Mânios o-ncălecat,
Oblu-n scări s-o ridicat
Şi spre Baia o luat;
Zboară de mănâncă noru,
Ca şi trăznetu' şi doru',
Păstă dealuri şi păduri,
Păstă câmp şi arături.

Multă vreme nu trecea,
Calul din zbor ostenea,
Şaua din spate-l ardea,
Iară Pintea, cum vedea,
Din grabă-l mai potolea
Şi din nori îl cobora
Colo-n vârful dealului,
La hotarul Boiului
Cu cel al Prislopului.
Apă însă nu găsea
Decât stan de piatră rea!
Pintea iar se mânia,
Cu toporu-n stâncă da,
Piatra-n două despica
Şi frumos izvor năştea,
Murgu' de şi-l stâmpăra,
Apoi iară s-arunca
Păstă coama norilor,
Până-n dreptul Băilor.
Străjile le dobora,
Temniţa o fărâma,
Ortacii prinşi şi-i găsea,
Sus în şa îi ridica,
Peste nori, spre Malul Vimii,
Unde nu-i cată străinii
Pă malul Vimii-n pădure,
Nelovită de săcure,
Ceata-ntreagă ospăta,
Hore şi se bucura,
Pinte nu se veselea,
În gânduri se-amăra,
Apoi sus se ridica
Şi ortacii-şi probozea[49];
- Vai de noi,
Voinici de soi!
Ne dăm prinşi la cei grofoi,
Ce sug sângele din noi?!!
Ce-ar fi Ţara fără noi?!
Dacă ne dăm legaţi,
La ce ne-am făcut fârtaţi?!"

39 "a vorovi" - a vorbi
40 "horincă" - ţuică ardelenească, distilată în "horincie", de două ori
41 "nelcoşal" - cochet, mândru şi îmbrăcat cu grijă
42 "oblu-n sus" - drept în sus
43 "iute" - repede
44 "în dărăpt" - inapoi
45 "dărăburi" - bucăţi
46 "făgădău" - cârciumă în specific ardelenesc
47 "ţucat" - sărutat
48 "şuguit" - glumit
49 "probozea" - certa, în grai chiorean

https://biblioteca-digitala.ro

Astăzi în Şasa, ca şi în întreg Chioarul, sunt puţini cei ce-şi amintesc, în întregime, această legendă versificată. Până nu de demult, părţi disparate din ea, îmi mai recitau, în momente de bună dispoziţie, unii dintre bătrânii satului, precum Lazăr "Dionisie din Jos", Pop Dionisie "din Demineşti", Lazăr Gavril "al lui Niculae", Satmari Ion "a Pintii", dar şi talentatul şi regretatul actor Vistrian Roman "a li Niculae a Petri Perşi din Şasa" (1941 - 1994). Cei din sat însă, care au trăit vremurile în care se mergea încă pe jos "la târg" la Şomcuta şi la Baia Mare, îşi amintesc cum, în acest drum, aveau de trecut peste un deal, unde - zice legenda - Pintea Viteazul, după ce a sărit, cu calul, de pe "Malul Vimii" (peste satele Şasa, Frâncenii Boiului şi Boiul Mare), a coborât din nori, a dat cu toporul în stâncă de a ţâşnit din ea apă, să-şi stâmpere roibul de sete. De atunci, acest vârf se numeşte "Dealul Toporului".

Tot în acest loc, unde natura a creat, într-o proeminenţă calcaroasă, urmele ciudate, ce par a două copite; zice-se că ar fi ale calului înfocat şi zburător al haiducului coborâtor aici din nori. Alături, se mai vede, săpat în piatră, un "blid" (o farfurie), având forma botului de cal (este vorba, desigur, de calul haiducului), adâncitură căreia oamenii îi spun "Blidu̧tu Pintii", pentru că de aici a ţâşnit apă, cu care s-a stâmpărat calul nemuritorului Pintea. Despre erou, amintesc astăzi şi cîntecele Victoriei Darvai[50] şi ale Angelei Buciu, dar şi opera populară "Pintea"[51] sau filmul cu acelaşi nume [52], în care se regăsesc versurile:

"Cât îi Maramureşu;/ Nu-i ca Pintea haiducu',
Nu-i ca Pintea Viteazu' "!
Ascultîndu-le,crezi, aproape, că:
"Pintea nostru n-o murit,/ Numa-on pic s-o hodinit/ Şi, poate, s-a-ntoarce iară
Să facă dreptate-n ţară!", cum spera, la vremea lui, şi bunicul meu cel bun şi povestitor, "Moş Niculae" din Şasa.

Despre valoarea artistică, documentară şi despre mesajul peste vreme a legendei, la care ne-am referit, atât de bogate şi fascinante, prin împletirea dintre realul şi fantasticul celor prezentate, am convingerea că se vor pronunţa specialişti în domeniu, cu siguranţă, apreciind-o şi asigurîndu-i înscrierea în circuitul creaţiei artistice populare.

[50] Victoria Darvai, cunoscută cântăreaţă de muzică populară, Dragomireşti, Maramureş. Vezi şi V. Medan, *Cântece epice*, Cluj-Napoca, 1979, p. 234-242.

[51] "Pintea" - operă populară, de Filaret Barbu, după un libret de Ludovic Bruckstein.

[52] "Pintea" - producţie din anul 1976 a Casei de filme 5 din cadrul Studiourilor de Producţie Cinematografică Bucureşti, după scenariul lui Vasile Chiriţă şi Dumitru Mureşan, în regia lui Mircea Moldovan, interpretul eroului fiind actorul Florin Piersic (în compania actriţei Maria Ploaie).

https://biblioteca-digitala.ro

Pintea le Vaillant dans une légende inédite de Chioar
(Résumé)

Il s'agit de l'archiconnu capitaine de brigands-justiciers Pintea Grigore, né à Magoaja-Dej, probablement en 1670 et tué à Baia Mare le 14 août 1703 dans la tentative de Curuts de libérer la cité de sous l'occupation autrichienne.

Après avoir présenté Pintea Grigore, en tant que personnage historique réel, tel que cela résulte des documents, l'auteur réfère à l'héros populaire "Pintea le Vaillant", dépeint par la tradition orale de ces lieux. Symbolisant l'espoir d'une délivrance de la condition difficile des Roumains, vers l'an 1700, lesquels étaient majoritaires en Transylvanie incorporée à l'Empire Habsbourg, Pintea avait acquis des pouvoirs surnaturels.

La légende de Şasa, de l'ex-district de Chioar, actuellement dans le département de Salaj commune Ileanda, le village natal de l'auteur, dépeint en vers le vol de Pintea au dos de son cheval doué d'une force surnaturelle, de la Colline Vimii jusqu'à Baia Mare pour y délivrer ses compagnons de la prison de la cité. La halte près de Baia Mare, où il était descendu des nuages et avait frappé le rocher avec sa hache en faisant jaillir l'eau de la source pour apaiser sa soif, a donné le nom de "Blidutul Pintii" (n.t. L'écuelle de Pintea) et de la Colline de la Hache. Ces toponymes expliqués par la légende se joignent à beaucoup d'autres qui évoquent le souvenir du brigand-justicier.

https://biblioteca-digitala.ro

O audiere de martori din anul 1777 privitoare la familiile nobile româneşti din satul Vărai, districtul Chioar

LIVIU MOLDOVAN

Districtul Chioar a fost din vechime o unitate administrativă deosebită care s-a format în jurul cetăţii Chioar (Cetatea de Piatră). Acest district a constituit în evul mediu un adevărat fief de nobilime românească[1], de aceea pentru a putea arăta cum s-a format această nobilime vom face mai întâi o mică incursiune în istoria cetăţii Chioar.

Cetatea Chioarului care era situată pe culmea unui deal înalt de 407 m., cu coaste abrupte, greu accesibile, înconjurată din trei părţi de râul Lăpuş, a fost construită în a doua jumătate a secolului al XIII-lea[2] continuând cu siguranţă o fortificaţie mai veche locală[3]. Sub jurisdicţia ei se aflau, conform urbariului din 1566, un număr de 67 de sate, din care două erau ungureşti iar 65 erau româneşti, districtul Chioar fiind unul din cele mai româneşti districte din Transilvania[4] putând fi denumit şi Ţara Chioarului[5]. În anul 1392 regele Sigismund a dăruit Cetatea Chioar împreună cu domeniul ei voievozilor români de Ugocea şi Maramureş, Balc şi Drag, "pentru serviciile lor fidele, cu titlu de nouă donaţie pentru totdeauna", după cum se arată în actul de donaţie[6]. Denumirea districtului Chioar era aceea de baronat, iar stăpânii lui se numeau baroni liberi, domni cu drapel (domini vexillarii, zászlos urak), pentru că în timp de război îşi constituiau o trupă din oamenii lor, pe care sub drapel propriu o duceau în tabăra regelui[7]. Baronii Chioarului din familiile lui Drag, deveniţi cu timpul Drágfi, se sting în 1545 fără urmaşi, după care în luptele care au urmat între împăratul Austriei şi principele Transilvaniei, cetatea şi domeniul Chioarului erau când a unuia când a altuia. În anul 1566 districtul Chioar primeşte o organizaţie deosebită ca un capitanat având în frunte un căpitan suprem, iar în 1691 a fost separat de comitatul Solnocul de Mijloc, de care aparţinea până atunci, ca un bun al coroanei (bona coronalia) şi a devenit un district de sine stătător condus de căpitanul suprem, spre deosebire de comitate, care aveau în frunte pe comitele suprem. În anul 1713 generalul austriac Rabutin a distrus Cetatea Chioar aruncând-o în aer pentru că în lupta îm-

---

[1] D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*. vol. II, Bucureşti, 1968, p. 193, (domeniul cetăţii Chioar la 1566).

[2] Haman B. şi Szekfü Gy., *Magyar történet*, vol I, Budapest, 1933, p. 580.

[3] Vezi S. Iosipescu, V. Ursu, T. Ursu, Raport preliminar de cercetare arheologică la Cetatea Chioarului, în Materiale şi cercetări arheologice, a XII-a sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, p. 335: V. Ursu, T. Ursu, *Cetatea Chioarului - vatră de piatră, de neam, de istorie* în "Maramureşul", Baia Mare, mai 1980.

[4] D. Prodan, *Op. cit.*, p. 174. Numărul satelor care aparţineau domeniului Cetăţii Chioar era variabil, astfel de ex. în 1875 aparţineau 92 de sate la acest domeniu.

[5] Cu acest titlu a se vedea articolul: S. Şainelic, *Arhitectura bisericilor de lemn din Ţara Chioarului*, în "Maramţia" II, Baia Mare, 1971, p. 279 - 317.

[6] "Transilvania", Sibiu, anul V, 1872, p. 150 - 151.

[7] A. de Gerando, *Kövár vidéke 1874-ben*, în *Földrajzi Közlemények III*. Budapest, 1875, p. 370. În lupta de la Mohács (Mohaci) din 1526 baronul Bélteki Drágfi János a purtat în luptă drapelul regelui, dar a căzut şi el şi conform testamentului proprietatea Chioarului a trecut asupra fiului său Gaspar Drágfi.

https://biblioteca-digitala.ro

potriva Habsburgilor contele Mihail Teleki, care era căpitanul suprem al cetății, s-a dat de partea lui Rakoczi II[8]. Districtul Chioar a rămas însă şi pe mai departe ca unitate administrativă distinctă avându-şi reşedința la Şomcuta Mare, situație care a durat până la împărțirea administrativă din 1876, când prin legea nr. XXXIII districtele au fost desființate, o parte a satelor din districtul Chioar trecând la comitatul Solnoc-Dobâca iar o altă parte la comitatul Sătmar.

Toate satele din domeniul Chioar au fost organizate din vremuri vechi în voievodate, care aveau în subordine un număr variabil de sate. Urbariul din 1566 consemnează aici 12 voievozi români, iar în 1603 erau 16 voievozi[9]. Populația românească din aceste voievodate era formată din agricultori care erau şi militari având sarcina de a apăra cetatea, pentru care fapt se bucura de libertate deplină şi era scutită de impozite[10]. Locuitorii domeniului au făcut aici slujbe de dărăbani, puşcaşi şi libertini, dar au participat şi la războaiele din interiorul țării, mai ales după pătrunderea turcilor în Ungaria, dovedind o rară vitejie în luptele purtate şi o credință neclintită către țară. Rolul lor de frunte era însă de a apăra Cetatea Chioar împotriva duşmanilor, care pe lângă garnizoanele lor reduse aveau nevoie de sprijin militar din afară, pentru a putea rezista atacurilor duşmanilor şi de a le bara drumul de a merge mai departe. Acest rol militar a fost piedestalul pe care s-au ridicat mulți dintre voievozii şi locuitorii români ai domeniului la titlurile de libertate sau la titlurile de noblețe, creindu-se astfel aici o numeroasă nobilime românească[11]. Majoritatea lor era formată din nobili mici sau nobili cu o sesie (unius loci nobiles) care nu plăteau impozite, trebuiau însă să presteze servicii militare la cetate. Marea nobilime era reprezentată de marii proprietari, în special de conții Teleki care exercitau aici funcțiunea de căpitani supremi ai districtului Chioar[12]. Au existat însă şi români care pentru meritele lor militare dovedite în războaie au primit danii de sate ca ale nobililor mari, întâi de la feudali, apoi de la principi, când aceştia au devenit stăpânii domeniului.

Pentru înnobilare existau mai multe căi: diplomă nobiliară, servicul militar şi căsătoria. Diploma nobiliară adevărată era aşa numită diplomă cu stemă (literae armales), care era conferită numai de principele țării. Celelalte feluri de diplome nobiliare erau diploma de danie şi diploma de scutire (litterae exemtionales) date de domnul de pământ, în cazul nostru de căpitanul suprem al domeniului Chioar, care dădeau dreptul la scutirea de darea regească şi la alte privilegii, deținătorii acestor diplome se țineau şi ei nobili. Altă cale de a se obține nobilitatea era căsătoria cu un nobil sau o nobilă în care caz nobilitatea se extindea şi asupra rudelor înnobilatului[13].

Familiile Kis de Váralja (Vărai), din documentul nostru, posedau diplomă de înnobilare emisă pentru antecesorii lor de principele Cristofor Bathori în anul 1578 şi o altă diplomă (litterae armalaes) din anul 1608 conferită de principele Gabriel Bathori, prin care li se fixa şi stema (emblema) următoare: "pe scut celestin o mână cu gladiu"[14]. Mai menționăm că în 1591 este pomenit nobilul Kis de Varayo după cum se arată în scrisorile regeşti despre diplomele nobiliare[15]. Această familie Kis şi-a păstrat în decursul secolelor naționalitatea română netrecând prin schimbarea religiei la oligarhia maghiară deoarece în secolul al XIX-lea mai existau numeroşi urmaşi ai acestei

[8] V. Meruțiu, *Județele din Ardeal şi Maramureş până în Banat*, Cluj, 1929, p. 30.
[9] Şt. Meteş, *Viața agrară şi economică a românilor din Ardeal şi Ungaria*, vol. I,Bucureşti, 1921, p. 191 - 198 urbariul din 1560 şi p. 198 - 219 urbariul din 1603. De exemplu, voievodul Trif avea în subordine Văraiul şi 4 sate.
[10] Maria Szentgyörgyi, *Kövár vidékének társadalma*, Budapest, 1972, p. 67.
[11] D. Prodan, *Op. cit.*, p. 180. Menționăm că la conscripția fiscală din 1844, în districtul Chioar se aflau 2410 familii de nobili mici şi mulți armalişti, adică nobili cu stemă (A. de Gerando, *Op. cit.*, p. 377).
[12] A. de Gerando, *Op. cit.*, p. 370.
[13] Maria Szentgyörgyi, *Op. cit.*, p. 68.
[14] I. Cav. de Puşcariu, *Date istorice privitoare la familiile nobile române*, vol. II, Sibiu, 1895, p. 184.
[15] K. Tagányi, *Jegyzék az országos levéltárban találhato nemes ekleveleknek*, Budapest, 1886, p. 37.

https://biblioteca-digitala.ro

familii Kis şi anume: în Romăneşti şi Frânceni, jud. Maramureş erau 6 capi de familie, în Ortiţa, jud. Maramureş 2 familii, în Medieşul Aurit, jud. Satu Mare şi Gurbediu, jud Bihor 14 familii, în Domninu, jud. Sălaj 22 de familii, în Bătarci, jud. Satu Mare 4 familii[16].

Documentul anexat cuprinde o audiere de martori din 1777 întocmită la cererea nobililor români Urs, Ioan, Gheorghe şi Gavrilă Kis din satul Vărai districtul Chioar, azi în judeţul Maramureş, prin care voiau să dovedească situaţia că familia lor nu are nimic comun cu familia Kopasz (Chelul), şi că ei au primit această poreclă numai din cauza că toţi bărbaţii din familia Kis erau cheli pe cap, ceea ce era o trăsătură familială. Exista însă în evul mediu şi o familie nobilă română cu numele Kopasz de Waad, care este amintită în 1467 ca având posesiuni în Vărai şi care în 1478 se judeca cu G. Gaman de Bizere "juxta antiguam et approbatam legem districtuum Valacorum", adică după legea veche şi aprobată a districtelor româneşti[17]. Familiile nobile Kis amintite mai sus au avut nevoie de audiere de martori privind identitatea lor, în vreun proces cu familiile Kopasz, care probabil îşi revendicau un drept de proprietate. Acest document ne arată cum se constata odinioară filiaţiunea, adică înrudirea în linie descendentă de la strămoşi la urmaşi, redându-ne în întregime şi ordinul dat în numele regelui pentru ascultare de martori şi arătând şi mai arătând şi unele detalii locale. Constatăm de asemenea că martorii chemaţi erau tot nobili şi anume: Achim Nuc din Buteasa, Costa Vasile şi Anca Costan din Ciolt, Agoston Zaharie din Berchezoaia. Cât priveşte numele Kis cu rezonanţă neromânească, după cum constată şi D. Prodan, ar fi greu să presupui că nu-i român, dacă nu ai şti că satul e curat românesc[18].

Redăm în continuare textul documentului în traducere românească*:

Prea sacră şi Augustă Maiestate Cezaro Regească,

Stăpână milostivă şi preabună nouă,

Maiestatea voastră preasacră să binevoiască a şti că porunca scrisă de audieri de martori şi de adeverire a Maiestăţii Voastre întocmită şi emisă pe calea legii din partea şi în persoanele lui Ursu, Iuon, George şi Gavrilă fiecare Kis de Várallya (districtul Chioar), printre alţi supuşi şi servi umili şi deapururi credincioşi ai Maiestăţii Voastre, scrisă şi adresată nouă în chip de poruncă, am primit-o cu cea mai mare cinste şi ascultare cuvenită prin aceste cuvinte:

Maria Tereza din mila lui D-zeu împărătească văduvă a românilor şi regină apostolică a Germaniei, Ungariei şi Bosniei, arhiducească a Austriei ducesă a Burgundiei, mare principe al Transilvaniei, comite al Tirolului, al secuilor etc. fiecăruia şi tuturor credincioşilor noştri, iluştrilor, mărimilor şi cinstiţilor oameni de neam nobil şi nenobil, de orice stare şi orânduială, de bun şi cinstit nume, de ambe sexe, care trăiesc şi locuiesc în marele nostru principat al Transilvaniei şi în părţile sale axate şi vor lua cunoştinţă de prezenta scrisoare, graţia noastră cezaro regescă.

Ni s-a adus la cunoştinţa Maiestăţii noastre prin persoanele nobililor Urs, Ioan, George şi Găvrilă fiecare Kis din Vărai, că pentru unele chestiuni ale lor vreau să obţină nişte declaraţii de martori în prezenţa distinşilor nobili şi nenobili: Anton Endes, Andrei Baro, Ioan Pállfi, Alexandru Forro, Francisc Szász şi Francisc Veres, secretar şi notar juraţi ai Tablei noastre judiciare regeşti din Transilvania, care au fost trimişi de noi în mod special pentru acest scop.

Se comunică, de asemenea, vicecomiţilor, vicejuzilor, juraţilor şi notarilor din comitatele Alba din Transilvania, apoi Târnava, Turda, Cojocna, Dobâca, din cele două Solnocuri, adică interior şi de mijloc, Crasna, Hunedoara şi Zărand, de asemenea şi juraţilor regeşti şi notarilor scaunelor noastre secuieşti Odorhei şi a filialelor sale Cristur şi Brăduţ şi a celor trei (scaune - n.n) Sepsi, Kézdi şi Orbai precum şi Micloşoara, Ciuc împreună cu cele două (filiale n.n.) Gheorghieni şi Caşin şi în fine Mureş şi Arieş, căpitanilor de nobili, juraţilor şi notarilor districtelor Ţara Făgăraşului şi Chioar, nobililor,

[16] I. Cav. de Puşcariu, *Op. cit.*, p. 184.

[17] *Idem*, p. 194.

[18] D. Prodan, *Op. cit.*, p. 174. În urbariul cetăţii Chioar din 1566 sunt înregistrate mai multe familii cu numele Kis ca: Lazăr Kis, care era judele satului, apoi Cristofor Kis, Ioan Kis şi familiile româneşti cu rezonanţă străină ca Petru Sándor, Luca Miklos, George Fekete, Petru Fekete etc., juraţii satului.

* Act original în limba latină şi maghiară, prevăzut cu un sigiliu mare şi două sigilii mici, care se află în posesia inginerului Gheorghe Lenghel din Baia Mare.

https://biblioteca-digitala.ro

vicejuzilor, notarilor şi juraţilor oraşelor noastre: Aiud, Turda, Dej, Şimleu, Ighiu, Şard, Vurpăr, Bărăbanţ, Vinţi de Jos, Agârbiciu apoi înţelepţilor şi chibzuiţilor magistraţi, primari şi cetăţeni ai oraşelor regeşti a scaunelor vicejuzilor satelor şi celorlalţi cetăţeni juraţi, notari, secretari şi semnatari ai scaunelor, districtelor şi oraşelor noastre săseşti: Sibiu, Braşov, Mediaş, Sighişoara, Bistriţa, Rupea, Sebeş şi Orăştie în fine primarilor şi juzilor regeşti senatorilor şi celorlalţi cetăţeni juraţi ai oraşelor noastre: Cluj, Alba Iulia, Târgu Mureş şi Târgu Secuiec, Ocna Sibiului, Sic şi Cojocna, oamenilor noştri regeşti, că pentru asigurarea şi apărarea drepturilor lor voiesc să li se aprobe prin lege luarea unor declaraţii de martori. Întrucât mărturia adevărului nu se poate denega nimănui, de aceea prin aceasta vă poruncim şi vă cerem în mod sever că atunci când prin scrisoarea prezentă veţi fi chemaţi împreună sau în parte de îndată sub pedeapsa de 16 mărci de pondere grea, care se vor încasa fără milă de la cei care nu se vor prezenta, să vă înfăţişaţi în ziua şi la locul care se va fixa pentru aceasta de amintiţii pârâşi şi acele după credinţa voastră cuvenită lui D-zeu sunteţi datori şi obligaţi a declara şi dovedi despre chestiunile care vi se vor pune înainte spre a constitui certitudinea adevărului.

Asupra căror declaraţii şi adeveriri dispunem şi poruncim să se dea scrisoarea de către susnumiţii oamenii noştri regeşti cu sigiliile şi semnăturile lor, care să fie predată pârâşilor amintiţi pentru asigurarea mai bună a drepturilor lor aşa cum cere justiţia publică şi dreptatea.

Dată în comuna Buzás Besenyö (Valea Vinului) în ziua de 25 a lunii septembrie, anul Domnului o mie şapte sute şaptezeci şi şase şi era citită, corectată, întărită şi confirmată cu sigiliul judiciar autentic al Transilvaniei apăsată în ceară roşie la mijloc pe marginea de jos a scrisorii, care a fost întocmită şi emisă sub formă deschisă.

Pe care scrisoare după ce am primit-o, voind a asculta şi a satisface întru toate porunca de ascultare de martori a Maiestăţii Voastre preasacre, după cum se cuvine, în acest an prezent o mie şapte sute şaptezeci şi şapte, în ziua de 25 ianuarie, am venit în satul Sáros Magyar Berkesz (Berchez) din districtul Chioar, în casa nobiliară a lui Emeric Katona, construită aici; unde am citit şi convocat pe calea legii şi în temeiul poruncii de ascultare de martori a Maiestăţii Voastre preasacre pe martorii subscrişi mai jos, iar după ce am luat de la ei legământul preaputernic al jurământului datorat lui D-zeu, i-am cercetat şi interogat asupra punctelor de întrebări predate nouă de către pârâşi şi mărturia adevărului obţinută de la ei o înaintăm Maiestăţii Voastre în mod deslușit cu umilinţă în următoarele ordine:

Întrebare asupra chestiunii:

1. Cunoaşte martorul pe nobilii Kis Iuon, George, Gavrilă şi Ursu? şi dacă îi cunoaşte,

2. Este adevărat şi aşa este că tatăl celor trei persoane amintite mai înainte ar fi fost răposatul Kis Grigore, iar tatăl lui Ursu ar fi fost Kis Vasile? Dar

3. Că tatăl celor acum amintiţi Kis Grigore şi Kis Vasile ar fi fost răposatul Kis Savu, pe acesta l-a cunoscut martorul? Dar că

4. Tatăl acestuia mai dinainte numit ar fi fost răposatul Kis Chirilă, îl ştie martorul pe acest Kis Chirilă? poate îşi aminteşte, a auzit de el sau a auzit de la oameni care l-au cunoscut? Totuşi

5. Că acest decedat acum amintit Kis Chirilă ar fi fost fiu al decedatului Kis Simion, o ştie, a înţeles sau a citit din acte martorul? şi de unde, de la cine a auzit, din ce fel de acte şi de cine emise a citit sau auzit?

6. Ştie sau a auzit martorul că amintitul Kis Savu, bunicul pârâşilor s-ar fi numit şi cu numele Kopasz (Chelul n.n.), de unde ştie că s-a alipit de el acest nume?

7. Că răposatul Kis Chirilă amintit în întrebarea a cincea ar fi fost fiul lui Kis Simion, a înţeles şi aflat martorul de la oamenii bătrâni. Dar şi aceea a auzit şi înţeles că pe acest Kis Simion l-ar fi chemat şi Kopasz Simion şi dacă aşa este, din ce cauză, cu ce ocazie i s-a dat lui acest nume de Kopasz?

La toate acestea să spună martorul pe credinţa sa adevărată şi cu toate împrejurările corespunzătoare.

Urmează declaraţiile martorilor.

Din satul Buteasa, districtul Chioar:

Primul martor, nobilul Achim Nuc de aproximativ 90 de ani, declară la întrebarea 1. Îi cunosc bine pe numiţii Kis Ioan, Gheorghe, Gavrilă şi Ursu. La a 2-a: Ştiu sigur că tatăl celor trei persoane amintite mai înainte, nobilii Kis Ioan, George şi Gavrilă a fost răposatul Kis Grigore, iar tatăl lui Ursu a fost răposatul Kis Vasile. Ei au fost fraţi şi ştiu, la punctul 3, că tatăl acestora a fost răposatul Kis Savu. Pe acest Kis Savu de asemenea l-am cunoscut bine, a locuit mai mult la casa lui din Vărai şi puţin a umblat în alte sate întrucât nici nu ştiu dacă a avut vreo funcţie. Dar tatăl acestui Savu a fost decedatul Kis Chirilă, la punctul 4: Pe acest Kis Chirilă l-am cunoscut bine, era om foarte bătrân, avea barbă albă şi ştiu că acest Kis Chirilă era vătaf la domeniul statului din Chioar, întrucât ştiu şi am văzut că în averea domeniului de la Buteasa, anume sub Sopor în locul numit Grosul, secerând cu iobagii domeniului, el a stat lângă muncitori de dimineaţă până seara. Cu această ocazie era găzduit la tatăl meu, răposatul Achim Popa Vasile, noaptea venia să doarmă totdeauna la tatăl meu numitul Kis Chirilă. La 5: Am auzit în mod precis de la tatăl meu numit mai înainte că tatăl acestui acum amintit Kis Chirilă a fost Kis

https://biblioteca-digitala.ro

Simion, pe care tatăl meu l-a cunoscut bine şi a povestit despre el că pe acest Kis Simion cunoscându-l, ştie că a fost un om vrednic şi că a purtat funcţii. La 6 şi 7: Ştiu că atât pe Savu cât şi pe Chirilă, taţii şi bunicii pârâţilor, i-au chemat Kopasz, din cauza cheliei de pe capul lor, dar a fost din batjocură, numele lor adevărat era însă Kis de Várallya (Vărai).

Al 2-lea martor Agoston Ioan, nobil din satul Berkeszpataka (Berchezoaia, comuna Remetea Chioarului), în vârstă de 86 ani, a declarat la întrebări următoarele: 1. Pe Kis Iuon, George, Gavrilă şi Ursu numiţi în chestionar îi cunosc bine şi ştiu la 2: că tatăl lui Iuon, George şi Gavrilă a fost decedatul Kis Grigore, la a patra persoană, Ursu, tatăl i-a fost însă decedatul Kis Vasile. Pe amândoi adică pe decedatul Kis Grigore şi pe răposatul Kis Vasile, bine i-am cunoscut şi ştiu că aceştia au fost între ei fraţi, tatăl lor fiind decedatul Kis Savu. Pe acest Kis Savu încă l-am cunoscut bine, căci din satul meu Berchezoaia şi-a luat soţie pe o fată cu numele Berca. La 4. Tatăl acestui Kis Savu a fost Kis Chirilă, aceasta o ştiu precis deoarece bine ştiu că în copilărie, când eram de 14 sau 15 ani, decedatul Kis Chirilă m-a încredinţat pe mine să-i adăp calul, eu însă fiindu-mi dor de călărie l-am dus şi de două ori la apă una după alta, pentru a călări cât mai mult pe calul său. La 5. Am auzit sigur de la tatăl meu, că tatăl acestui răposat Kis Chirilă a fost răposatul Kis Simion, şi mi-a povestit tatăl meu că el l-a apucat şi l-a cunoscut pe Kis Simion şi că acela era om de treabă. La 6 şi 7. Ştiu că pe predecesorii pârâşilor îi numeau Kopasz (Chelul) din cauza cheliei de pe capul lor, dar din batjocură îi chema aşa, adevăratul lor nume însă era Kis de Várallya (Vărai).

Al 3-lea martor Agoston Zaharie nobil din satul amintit Berchezoaia, de aproximativ 70 de ani. La punctul 1. Pe pârâşii Kis Ioan, George, Gavrilă şi Ursu îi cunosc bine şi ştiu la 2, că tatăl celor trei persoane a fost răposatul Kis Grigore, la al patrulea pârâş însă i-a fost tată Kis Vasile. Atât pe răposatul Kis Grigore cât şi pe răposatul Kis Vasile i-am cunoscut bine şi ştiu la 3, că tatăl acestora a fost Kis Savu. Pe acest răposat Kis Savu de asemenea l-am cunoscut bine, dar pe tatăl acestui Kis Savu nu l-am cunoscut, dar am auzit sigur la p. 4, că tatăl răposatului Kis Savu a fost răposatul Kis Chirilă. La 5, nimic. La 6 şi 7, ştiu că atât părinţii cât şi bunicii pârâşilor erau denumiţi Kopasz din cauza cheliei de pe capul lor, dar din batjocură au primit acest nume şi astfel s-a lipit de ei. Adevăratul lor nume a fost însă Várallyai Kis (Kis din Vărai).

Al 4-lea martor Svara Vasilie, nobil din satul Gaura (azi Valea Chioarului, sat şi comună), de aproximativ 80 de ani. La 1. Pe pârâşii respectivi îi cunosc bine şi ştiu la pct. 2 că: Tatăl celor trei pârâşi şi anume Kis Iuon, George şi Gavrilă, a fost răposatul Kis Grigoraş, tatăl celui de al 4-lea pârâş Ursu a fost însă răposatul Kis Vasile şi ştiu că aceştia erau fraţi, iar la 3, ştiu că tatăl acestui răposat Kis Grigore şi a răposatului Kis Vasile a fost răposatul Kis Savu, pe acest Kis Savu încă l-am cunoscut bine. Că la 4, tatăl răposatului Kis Savu a fost Kis Chirilă, de aceea pot să o spun, deoarece în copilărie când eram cam de 13-14 ani, ducându-mă cu mama la Vărai pentru răscumpărarea vitelor noastre închise acolo, am întâlnit pe câmp în hotarul Văraiului nişte cosaşi, pe lângă care se afla un om foarte bătrân cu barbă albă, cu suman de pănură pe care văzându-l l-am întrebat pe tatăl meu cine este persoana aceea, la care tatăl meu a răspuns că acesta este Kis Chirilă din Vărai, tatăl lui Kis Savu. La 5. Am auzit de la răposatul tatăl meu că tatăl acestui Kis Chirilă acum amintit a fost răposatul Kis Simion, pe care l-am cunoscut şi era om de treabă. La 6 şi 7: ştiu că atât părinţii cât şi bunicii şi străbunii lor erau denumiţi cu numele Kopasz (Chelul), dar ştiu sigur şi aceea, că acesta nu le-a fost adevăratul lor nume, ci din cauza cheliei de pe cap, care în această familie era specifică, i-au numit Kopasz, adevăratul lor nume era însă Várallyai Kis (Kis din Vărai).

S-a continuat această cercetare în ziua de 31 a lunii prezente Ianuarie (1778).

Al 5-lea martor, Costea Vasilie, nobil din satul Solt (Ciolt) sat în comuna Şomcuta Mare din districtul des amintit (al Chioarului), de aproximativ 80 de ani, declară la punctul 1: Pe pârâşii nobili Kis Iuon, George, Gavrilă şi Ursu îi cunosc bine şi ştiu, la pct. 2: Că tatăl celor trei pârâşi dinainte, anume a lui Kis Iuon, George şi Gavrilă a fost răposatul nobil Kis Grigoriaş, la al patrulea pârâş anume Ursu i-a fost tată răposatul Kis Vasile. Aceşti Kis Grigoriaş şi Vasilie au fost fraţi şi ştiu la 3: Că aceştia amândoi au fost fiii răposatului Kis Savu. La 4, Ştiu că tatăl lui era răposatul nobil Kis Chirilă, despre care iar pot să spun că în copilărie voind să mă bată pentru o oarecare greşeală, eu speriindu-mă am fugit la răposatul meu tată şi ştiind că Kis Savu din satul vecin Berchezoaia (aparţine comunei Remetea Chioarului), şi-a luat de soţie pe fata cu numele Petca, am mers la Vărai la Kis Savu şi acolo am locuit cam trei luni unde am văzut în viaţă pe tatăl numitului, pe decedatul Kis Chirilă care era deja om foarte bătrân, iar barba lui albă a dovedit îndeajuns această bătrâneţe. La 5. nimic. La 6 şi 7. Ştiu că părinţii, bunicii şi străbunicii pârâşilor erau numiţi Kopasz pentru chelia lor de pe cap, dar aceasta (poreclă) s-a lipit de ei din batjocură, adevăratul lor nume a fost Kis.

Al 6-lea martor Anca Costan, nobil din satul amintit mai sus Ciolt, de aproximativ 82 de ani declară la 1: Pe pârâşii numiţi la punctul 1 îi cunosc bine. La al 2-lea. Ştiu că tatăl celor trei pârâşi amintiţi mai înainte, a fost răposatul Kis Grigoraş, iar tatăl celui de al patrulea pârâş a fost răposatul Kis Vasile, am cunoscut bine pe părinţii numiţilor pârâşi şi ştiu privitor la punctul 3, că tatăl acestora a fost

https://biblioteca-digitala.ro

răposatul Kis Savu, pe acest Savu l-am cunoscut bine, la punctul 4 că tatăl răposatului Kis Savu a fost răposatul Kis Chirilă. Pe acest Kis Chirilă îl ştiu şi îl cunosc întrucât îmi aduc bine aminte că în copilăria mea a lucrat un om foarte bătrân, cu o barbă mare albă, în cetatea Chioarului cu iobagii fiscului. Întrebând pe oameni că cine este el, au răspuns că este Kis Chirilă, spanul iobagilor fiscului. La 5. Am auzit de la oamenii bătrâni că tatăl acestui răposat Kis Chirilă a fost răposatul Kis Simion şi că acest Kis Simion a fost în viaţă un om vrednic care avea slujbă. La 6 şi 7. Ştiu că răposatul Kis Savu avea capul chel şi de atunci pârâşii se numesc Kopasz (Chelul), atât pârâşii cât şi părinţii pârâşilor, acest nume de batjocură s-a alipit apoi de ei, numele lor adevărat a fost însă Várallyai Kis (Kis din Vărai).

Cuprinsul cărei cercetări şi adeveriri a martorilor de mai sus aşa cum a fost întocmit de noi îl înaintăm Maiestăţii Voastre preasacre, scrisoarea întărită fiind cu sigiliile noastre uzuale şi cu semnăturile mâinilor noastre proprii am comunicat-o pârâşilor spre a le servi în viitor de chezăşie a drepturilor lor. Pe lângă aceasta dorim ca maiestatea Voastră să trăiască cât mai mult, fericit şi puternic şi să domnească glorios şi triumfător. Dat în ziua de 31 ianuarie, anul şi locul mai sus notat. Ai Maiestăţii Voastre preasacre credincioşi, umiliţi şi supuşi servitori.

ss Emeric Katona
asesor titular al
Tablei judiciare continue
a districtului Chioar

şi

ss. Safranus Paal
Secretar jurat al
Magistratului Chioarului

Eine Zeugenvernehmung aus dem Jahr 1777 bezüglich der rumänischen adligen Familien Kis aus dem Dorf Vărai, Distrikt Chioar (Zusammenfassung)

Nachdem der Verfasser kurz die Geschichte der Burg Chioar beschreibt, stellt er der. dass die umliegenden rumänischen Ortschaften, deren Zahl unter 67-80 schwankte. den Distrikt Chioar bildeten und genessen im Nittelalter zahlreiche Freiheiten und Vorrechte.

Die Bewohner diesse Distriktes wueden grösstenteils veredelt und einige von ihnen sogar Adelsdiplome mit Wappenbeschreibung erhalten, wie die grossen Adeligen.

Die Plattform für ihre Veredelungen bildete ihre Militärpflient die Burg Chioar zu verdeidigen und an die übrigen Kämpfe im Land teilzunehmen, besonders gegen die Türken. Viele haben sich durch ihre tapferkeit in diese Kämpfe ausgezeichnet und als Belohnung wurden sie veredelt und mit Gründe beschenkt. Die rumänischen adligen Familien Kis aus Vărai, Distrikt Chioar, wurden im Jahr 1578 vom Fürst Christofor Báthori veredelt und im 1608 bekamen auch ein Wappendiplom vom Fürst Gabriel Báthori.

In dem beigelegten Zeugenvernehmung, welche vom König genehmigt wurde, wollten die Ankläger beweisen durch die Zeugenerklärungen ihre Abstammungleitung, dass sie wahre Kis Adlige waren. Diesen amtlichen Aktenstück brauchten sie wahrscheinlich in einen Eigentumsprezess mit anderen Adeligen.

https://biblioteca-digitala.ro

Aspecte tehnice ale transportului sării pe Tisa în veacul al XVIII-lea

IOAN DORDEA

Faptul că sarea exploatată în Maramureş aproviziona regiuni mai îndepărtate cum erau: Silezia, Moravia, Slovacia, Serbia, sau mai apropiate ca Ungaria de Sus, Partiumul sau Banatul, dovedeşte importanţa pe care o avea pentru visteria statului comercializarea acestui produs, atât de necesar în consumul zilnic al oamenilor şi al animalelor. Căile de comunicaţie pe care se desfăşura în mod obişnuit transportul sării de la ocne spre pieţele de desfacere erau fie pe uscat, cu carele, vara sau iarna cu săniile, fie pe râurile navigabile, cu plutele sau cu corăbiile.

Sarea exploatată la Coştiui, Şugatag, Slatina, Câmpulung la Tisa (judeţul Maramureş) era depozitată pentru scurtă vreme în apropierea ocnelor, de unde prin intermediul oficiilor specializate era transportată spre porturile de pe Tisa. Cel mai mare oficiu de transport şi în acelaşi timp port la Tisa se afla, în veacul al XVIII- lea, la Sighet[1]. Un alt oficiu, important prin şantierul de construcţie al navelor, plutelor sau corăbiilor, era cel de la Bocicoi. Alte asemenea oficii, situate în general de-alungul Tisei, au fost cele de la Tiszaujlak, (azi Vylok, Ucraina), Bustyaháza (azi Buştino, Ucraina), Tárkány, Poroszló, Györ, Szolnok sau Tokaj (Ungaria) etc., oficii aprivizionate cu sarea exploatată în Maramureş.

Pentru rezolvarea multiplelor probleme ridicate de transportul sării, oficiile beneficiau de un numeros personal aflat sub conducerea unui comisar suprem al transporturilor, ajutat de doi adjuncţi[2]. Atribuţii deosebit de importante ale oficiilor de transport, în afara celor legate în mod direct de manipularea cantităţilor de sare sosite de la ocne sau livrate spre vânzare altor oficii erau: construirea de noi drumuri sau întreţinerea căilor de comunicaţie existente, asigurarea mijloacelor de transport pe râul Tisa.

Din informaţiile cuprinse în manuscrisul intitulat, "Chronologia Rei Cameralis Marmaticae" întocmită de Francescus Réti, funcţionar al oficiilor sării de la Coştiui[3],

[1] În Transilvania cel mai mare oficiu de transport era la Partoş.

[2] *Calendarium Titularae ad annum 1788*, p. 211; Fr. A.Schmidt, *Cronologisch-systhemtische Sammlung der Berggesetze der Königreiche Ungarn, Kroatien, Dalmatien, Slavonien und des Grossfürstenthums Siebenbürgen*, vol. XVII (1786-1788), Wien, 1837, p. 231.

[3] Cf. I. Dordea, V. Wollman, *Exploatarea sării în Transilvania şi Maramureş (sec. XVIII)* în AIIA, Cluj Napoca, XX, 1977, p. 172 (12/14).

https://biblioteca-digitala.ro

folosită ca principală sursă de informare pentru studiul de față, se pot desprinde, între altele şi strădaniile depuse de oficialități pentru regularizarea albiei râului Tisa, precum şi măsurile întreprinse pentru perfecționarea plutelor sau corăbiilor.

Transportul cu mici nave pe râul Tisa s-a efectuat încă la jumătatea veacului al XVI-lea[4], dar era foarte mult stânjenit din cauza bancurilor de nisip a stâncilor a numeroaselor trunchiuri de copac sau crengi, a altor obiecte aflate în albia râului. Măsuri pentru curățirea în mod organizat a albiei râului Tisa s-au luat de către habsburgi încă la începutul veacului al XVIII-lea prin efectuarea unor lucrări de drenare conduse de inspectorul Eyberger[5].

Numeroase pierderi de sare[6], datorate accidentelor provocate prin ciocnirea plutelor sau corăbiilor încărcate cu sare, de trunchiurile de copac sau de stâncile aflate în albia râului, determină oficialitățile să treacă de urgență la măsuri menite să asigure condiții mai bune deplasării plutelor şi corăbiilor. În acest scop administratorul Rudnyansky de la Oficiul sării din Maramureş împreună cu maistrul minier Grosschmidt au întocmit un plan de lucru prin consemnarea pe o hartă a principalelor porțiuni de pe Tisa unde erau necesare operațiuni de curățire şi drenaj. Harta a fost întocmită prin parcurgerea traseului Tisei începând de la oficiul salinar de la Bocicău (denumirea de atunci pentru Bocicoi) şi se încheie la Tokaj[7]. În raportul cuprinzând constatările asupra lucrărilor ce ar mai fi de întreprins se recomanda efectuarea, în primul rând, de către un inginer priceput, a unor măsurători precise preconizându-se în acelaşi timp tăierea unor canale pentru scurtarea traseului în porțiunile unde Tisa făcea mari cotituri[8]. În urma măsurătorilor întreprinse în anul 1776 s-a întocmit un plan, potrivit căruia, urma să se sape un canal în apropiere de localitatea Bagoly Szeg (Ungaria) unde Tisa descrie o curbă în lungime de 7 500 stânjeni (1 stânjen = 1,89 m). Prin săparea acestui canal se urmărea scurtarea traseului precum şi uşurarea lucrărilor de curățire a albiei râului Tisa prin eliminarea din planul operațiunilor de curățire a porțiunilor de meandru descris de Tisa. Pentru curățirea albiei râului, Rudnyansky a inițiat construirea unei "maşini" de curățire (Theiss Reinigung Machine) prin aducerea de la Bratislava la Tokaj a tâmplarului Johann Eisenbart. Acesta, urma să construiască o maşină cu ajutorul căreia să fie îndepărtate toate trunchiurile de copac şi crengile aflate în albia râului. În acelaşi an (1776) Eisenbart termină maşina preconizată, Rudnyansky însuşi fiind prezent la începerea operațiunilor de drenare cu ajutorul acestei maşini[9]. În decurs de o lună, prin folosirea a 473 de muncitori şi a patru plutaşi s-au curățit aproximativ 1000 de stânjeni, fiind extraşi din albia râului circa 22 de trunchiuri de copac.

Coperta Instrucțiunilor şi ordinelor trimise funcționarilor şi lucrătorilor Oficiului minier şi salinar din Maramureş (1726).

[4] Ed. Preisig. Geschichte der Marmaroscher Bergbaues în: Oesterreichische Zeitschrift für Berg-und Hüttenwesen, XXV, 1877, 29, p. 312.

[5] Arh. St. Cluj-Napoca. Colecția documentară şi manuscrise, cutia 14 -15; *Chronologia Rei Cameralis Marmaticae* (se va cita în continuare ChronRCM), 1726/5222 nr. 200.

[6] *Idem*, 1775/101, 1776 (1 oct.), 1779/96.

[7] *Idem*, 1776/ 5197.

[8] *Idem*, 1774/ 5172.

[9] *Idem*, 1776/ 3767.

https://biblioteca-digitala.ro

Ritmul de înaintare al operaţiunilor de curăţire era însă foarte lent iar lucrările extrem de costisitoare. Numai în intervalul dintre 1774-1777 s-a cheltuit suma de 9.915 florini[10], fără a mai ţine seama de valoarea muncii prestate în mod gratuit de locuitorii din comitatele Maramureş, Bereg, Ugocea, Satu Mare în cadrul obligaţiilor lor faţă de Erariu. Pentru grăbirea operaţiunilor de curăţire, începând cu anul 1779, alături de amintita "maşină" s-au folosit concomitent şi câte două troliuri (Landwinde) care acţionau pe uscat pentru scoaterea buştenilor[11]. Este adus, tot acum, din Transilvania inginerul cameral Miklos Nozdrovitzky, pentru a evalua randamentul "maşinii" şi a stabili, eventual, o altă metodă de scoatere a trunchiurilor din apă.

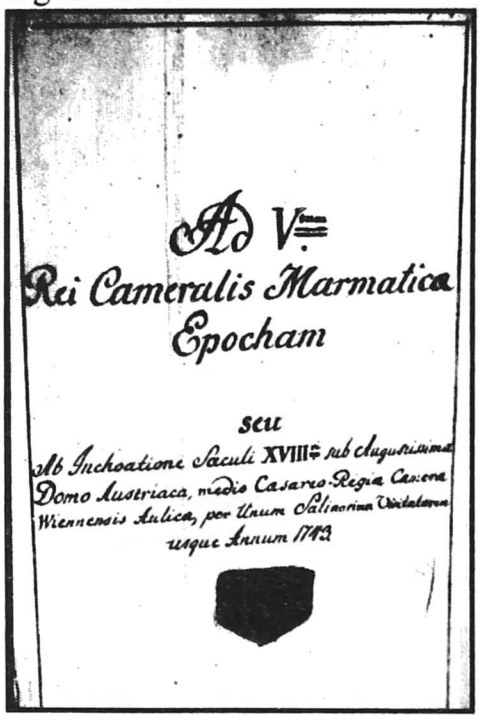
Ad V.um
Rei Cameralis Marmaticæ
Epocham
seu
Ab Inchoatione Saculi XVIII.i sub Augustissima
Domo Austriaca, medio Cæsareo-Regia Camera
Wiennensis Aulica, per Unum Salinarium Viridarium
usque Annum 1782

Coperta volumului V al Chronologiei Rei Cameralis Marmaticae.

Se pare că nu au fost luate măsuri, de vreme ce, la un an de la venirea lui Nozdrovitzky în Maramureş, oficialităţile sunt înclinate să introducă noua metodă de scoatere a buştenilor preconizată de plutaşul Roman Adam[12]. Acesta a prezentat în acelaşi an Administraţiei din Maramureş o altă invenţie, şi anume protejarea sării transportată pe plute prin acoperirea ei cu o prelată din cânepă îmbibată în vopsea de ulei[13], prelată care era mult mai impermeabilă la contactul cu apa.

Roman Adam s-a oferit să efectueze curăţirea Tisei de la Vylok şi până la Tokaj fără să folosească "maşina" construită de Johann Eisenbart. Metoda pe care o indica era scoaterea trunchiurilor de copac în timpul iernii când Tisa era îngheţată şi trunchiurile aflate în albia râului se reperau mai uşor. Echipaje formate din mai mulţi lucrători conduse de doi plutaşi maramureşeni şi doi corăbieri din Vylok, cunoscători ai traseului, urmau să extragă trunchiurile de copac rămase la suprafaţa gheţii, operaţie care se efectua cu mai multă uşurinţă decât în alte anotimpuri. Reabilitarea metodei propuse de Roman Adam se datora faptului că lucrările de curăţire a Tisei urmau să fie efectuate de contribuabili din comitatele străbătute de Tisa, în timpul iernii, când nu erau ocupaţi cu muncile câmpului, asigurându-se în felul acesta un număr suficient de lucrători pe o perioadă de două trei luni. Metoda lui Roman Adam a fost însuşită de administraţia maramureşană astfel că în anul 1781 se indica în mod expres de către Camera Aulică de la Viena să se înceapă operaţiunile de evacuare a trunchiurilor prin metoda preconizată de Roman Adam în toate comitatele străbătute de râul Tisa. Operaţiunile de drenare a albiei râului Tisa au continuat şi în anii următori. Apele repezi ale râului, în special în porţiunea dintre Bocicoi şi Vylok, vehiculau un număr însemnat de buşteni şi crengi, o cantitate mare de nisip şi pietriş, astfel că era necesară efectuarea, în mod permanent, a curăţirii albiei râului. Într-un raport înaintat la 1784 Camerei Aulice de la Viena în privinţa lucrărilor "hidraulice şi arhitectonice" ale cămării din Maramureş se menţiona necesitatea curăţirii Tisei anual pe traseul de la Bocicău la Vylok, aruncarea în aer a stâncilor în amonte de portul Sighet, continuarea operaţiunilor de regularizare a Tisei în aval de Slatina şi în mod deosebit între Vylok şi Tokaj[14].

[10] *Idem*, 1777/ 5509.
[11] *Idem*, 1779/ 105.
[12] *Idem*, 1780/ 32.
[13] *Idem*, 1780/ 119.
[14] *Idem*, 1784/ 100.

https://biblioteca-digitala.ro

Regularizarea cursului Tisei era cu atât mai necesară cu cât în cea de a doua jumătate a veacului al XVIII-lea în Maramureş s-au triplat cantităţile de sare exploatate şi livrate pentru export în comparaţie cu primele decenii ale veacului. Pentru marile

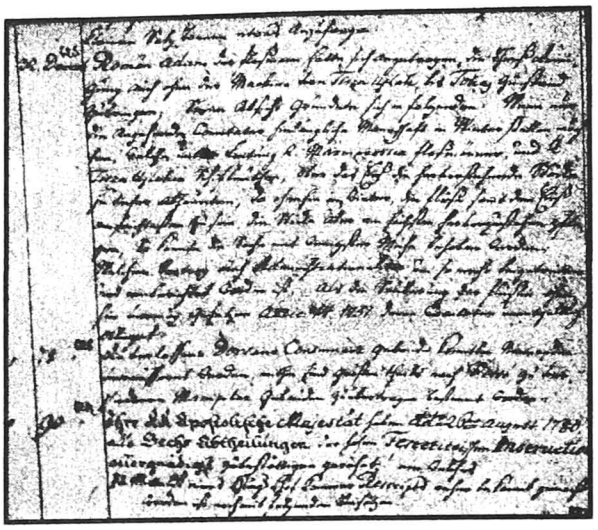

Document nr. 327/1780 al Chronologiei Rei Cameralis Maramticae privitor la plutaşul român Roman Adam care s-a angajat să efectueze drenarea râului Tisa fără folosirea unei maşini speciale pentru extragerea buştenilor din albia râului.

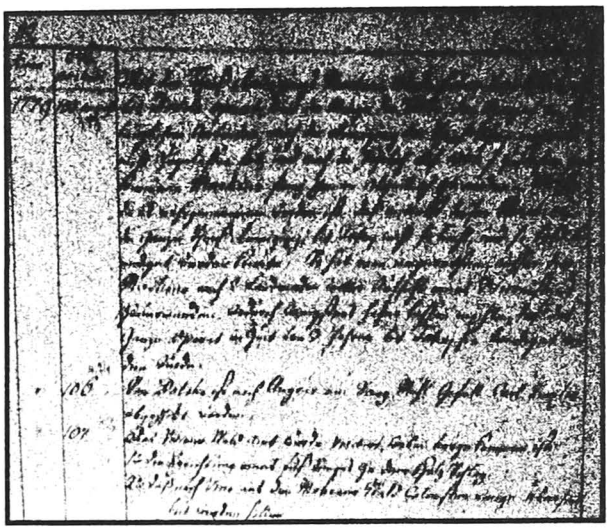

Documentul nr. 103/1779 al Chronologiei Rei Cameralis Marmaticae privind drenarea Tisei cu ajutorul maşinii speciale (Theip Reinipung Machine) şi cheltuielile efectuate.

cantităţi de sare sosite de la saline la oficiile de transport erau necesare un număr tot mai mare de mijloace de transport. Plutele şi corăbiile destinate transportului sării erau insuficiente şi în acelaşi timp rudimentare aşa cum se consemna în raportul întocmit de administratorul Rudnyansky în anul 1774. Se simţea nevoia înfiinţării unui şantier pentru construirea navelor sau a corăbiilor, asemănător cu cel existent la Partoş în Transilvania. La Bocicău, sediul unuia dintre oficiile de transport, se construiau , încă de la începutul veacului, mici nave şi plute pentru transportul sării[15], astfel că s-a decis amenajarea unui şantier în această localitate, aflată în apropierea unor zone întinse acoperite de păduri.

Pentru perfecţionarea tehnicii de construcţie a navelor şi a corăbiilor au fost aduşi maiştri corăbieri şi lucrători forestieri din Austria[16]. S-a efectuat de asemenea un schimb de experienţă între cele două şantiere de la Partoş şi Bocicoi prin trimiterea reciprocă a unor maiştri corăbieri în vederea însuşirii metodelor de construire a corăbiilor şi plutelor pentru transportul sării[17]. Rezultatul acestor strădanii s-a materializat în diversitatea plutelor şi corăbiilor construite şi experimentate la Bocicoi între care, corăbii cu pânză, capabile să plutească contra curentului apei fără să fie tracţionate de pe mal[18], plute şi corăbii prevăzute cu acoperiş de scândură pentru protejarea încărcăturii pe timp nefavorabil, şlepuri alcătuite din 6 până la 8 plute unite între ele. Ţinând seama de particularităţile râului Tisa, cu ape repezi în reginea superioară, mai lentă în cea inferioară dar cu numeroase bancuri de nisip şi porţiuni cu apă puţin adâncă, după

[15] *Idem*, 1726/ 5222 nr. 201.
[16] *Idem*, 1775/ 19.
[17] *Kurzer Abriss der geograffischen, geognostischen und bergbaubetriebs Verhältnisse der siebsnbürgischen Salinen nebst 8 Übersichten*, Klausenburg, 1873, p. 22.
[18] ChronRCM. 1744/5618.

https://biblioteca-digitala.ro

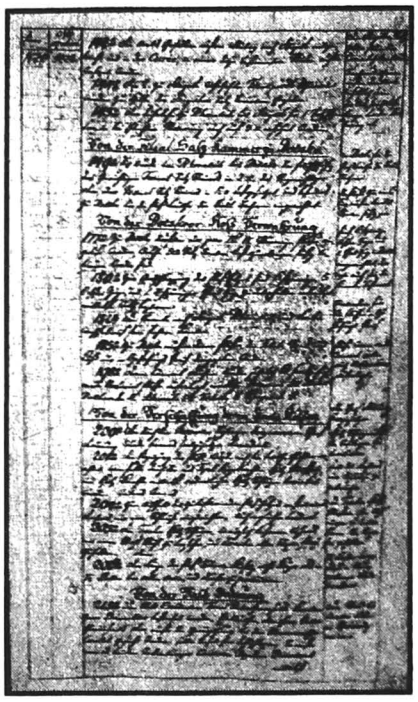

Document nr. 51727/1774 al Chronologiei Rei Cameralis Marmaticae prin care se atestă folosirea corăbiilor cu piese pentru navigarea contra curentului apei.

numeroase experimentări s-a ajuns la un model de formă alungită, ascuțită la cele două capete, mai îngustă la mijloc, diferit de modelul transilvănean mai lat și mai scurt.

Asigurarea unor condiții de navigație îmbunătățite pe Tisa, perfecționarea plutelor și corăbiilor destinate transportului sării au preocupat în permanență oficialitățile Administrației din Maramureș în tot cursul veacului al XVIII-lea. Chiar dacă aceste încercări n-au putut asigura în totalitate un flux continuu comerțului cu sare ele au contribuit la sporirea cantităților de sare cu care erau aprovizionate regiunile lipsite de acest mineral, și în special la reducerea cheltuielilor pe cantitatea de sare transportată.

Technische Aspekte des Salztransportes auf der Theiß während des 18 JHS. (Zusammenfassung)

Die Theiß bedeutete für die Maramureş den wichtigsten Wasserweg auf dem das Salz von Coştiui, Şugatag, Slatina, Câmpulung auf der Theiß u.s.w. nach Ungarn ausgeführt wurde.

Zu den Maßnahmen welche die habsburgischen Behörden in der zweiten Hälfte des XVIII. Jh. für Verbesserung des Flussverkehrs getroffen hatte - wie aus der wichtigsten Quelle für dieses Studium u.zw.: *Chronologia Rei Cameralis Marmaticae* hervorgeht - zählen vor allem die Flußreinigungs - und Eindämmungsaktionen der Theiß, Aushebungen der Kanäle oder die Vervollkommnung der Transportmittel auf diesem Fluss.

Aufgrund unveröffentlichter Archivbelege konnte man veranschaulichen, daß auf der Schiffswerft von Bocicău, nach zahlreichen Versuchen spezielle Schiffsgattungen für die Theiß gebaut werden konnten. Durch die Umgestaltung des Transportes des Salzes auf der Theiß wurde am Ende des XVIII. Jhs. die Transportkapazität bedeutend vergrößert und dadurch kannte auch der Verscheleiß des Salzes auf dem ungarischen Markt einen wesentlichen Zuwachs.

https://biblioteca-digitala.ro

150 de ani de la Revoluția din 1848-1849. Considerații privind țărănimea ca suport ideologic și programatic pentru conducătorii Revoluției române de la 1848

MARIN RADU MOCANU

Cu toate că ideile revoluției nu puteau să pornească de la țărani, să recunoaștem că purtătorii acestor idei erau fii ai țăranilor români, școliți în universitățile Apusului. Deși țăranul nostru nu a făcut parte din Guvernul provizoriu de la București sau dintre prefecții Ardealului și nu a înțeles, poate în esență, idealurile revoluționarului de la 1848, el, prin situația lui, prin starea lui socială, s-a constituit în element de referință, în izvor de alimentare a ideilor și programelor revoluției. Astfel stând lucrurile, se poate afirma justificat că de la nevoile țăranului a început marea învolburare social-politică și națională de la 1848.

Îndelungata stare de iobăgie a țăranului transilvănean, supus dublei oprimări, nobiliare și imperiale, a cărui suferință era alimentată și de regimul muncii suportat de țăranul zilier, generase cu câteva decenii mai înainte marea răscoală a lui Horea, pe care un slujbaș imperial o explica astfel: "Acești bieți supuși români sunt copleșiți de toate nedreptățile, așa încât în adevăr soarta lor este vrednică de toată mila și e mirare că totuși așa de mulți dintre oamenii aceștia au rămas acolo și n-au fugit din Ardeal cu toții"[1].

În Moldova și Muntenia situația era de aceeași natură, cu deosebiri de nuanță și de condiție istorică, starea clăcașului de aici fiind la fel de defavorabilă, regimul regulamentar (instituit în 1831 și, respectiv 1832), înăsprind până la limita suportabilității condițiile de viață la sat. Afirmația noastră este susținută prin dovedirea a multiple forme ale luptei antifeudale (fuga și strămutarea, refuzul de a-și îndeplini obligațiile suprasolicitate către proprietar, intrarea abuzivă în posesia de bunuri mobile și imobile, mișcări sociale propriu zise ș.a.). Asemenea manifestări ale luptei active "erau îndreptate chiar și împotriva unor reprezentanți ai forței publice care, venind în ajutorul proprietarilor, încercau să supună pe clăcași prin intermediul forței"[2], ne asigură istoriograful Apostol Stan.

Documentele vremii atestă faptul că acțiunile țăranilor nu erau pur și simplu ocazionale, spontane, acestea vizând, la modul conștient, schimbarea regimului agrar instituit de Regulamentul Organic, la această conștientizare contribuind și evenimentele social-politice ale anului 1848 (Societatea secretă a lui Mitică Filipescu, "Frăția" lui Nicolae Bălcescu). Ocârmuirea de Dâmbovița raporta în vara aceea descoperirea unei copii după așa-zis nou așezământ agrar ce circula printre săteni[3], așezământ care,

---

[1] A. Rămniceanu, *Țăranii în revoluția de la 1848. Așezămintele pentru Cultura poporului*, București, 1948, p. 16.
[2] A. Stan, *Forme de luptă a țărănimii muntene sub Regulamentul Organic, până la revoluția din 1848*, "Revista Arhivelor", nr.2, 1961, p. 104.
[3] *Idem*, p. 106

https://biblioteca-digitala.ro

deşi reprezenta o nouă bază de drept care să înlocuiască efectiv regimul regulamentar, a servit drept punct de plecare la prefigurarea programului revoluţionar de la 1848.

Sunt atestate, de asemenea, existenţa unor grupuri de ţărani care făceau un fel de propagandă a spiritului de rezistenţă, faţă de proprietari şi arendaşi. O anchetă făcută în satul Ariceştii de Jos (Prahova) constată că un anume Dinu Ceauşu "păgubeşte pe arendaş din întărâtările ce se fac celorlalţi locuitori de către dânsul ca să nu dea supunere la cererile arendaşului atingătoare de proprietate"[4].

Cu cât ne apropriem de anul 1848 vom costata tendinţa tot mai evidentă a ţăranului clăcaş de a răspunde la o ridicare generală împotriva rânduielilor regulamentar-feudale: "Ţăranul ajunsese deja să urască din tot sufletul pe proprietar - concluzionează cercetătorul C. Golescu Vartic - care-l presura şi-l împila cu ajutorul Regulamentului, el considera pe proprietar ca fiind pricina tuturor relelor şi suferinţelor sale, iar Regulamentul Organic, care-l deposedase de pământ de fapt, fiind instrumentul prin care se făcuse contra lui toate nedreptăţile"[5].

O dovadă a infuziei propagandistice ce se produsese în rândul sătenilor o constituie, mai cu seamă în preajma revoluţiei, permanentizarea mişcării petiţionare îndreptată împotriva regimului regulamentar care se transforma ici-colo în demonstraţii de largă audienţă în mediul sătesc. Semnificative în acest sens sunt cele petrecute în 1845 la Islaz (Romanaţi), când ţăranii pleacă în masă către Bucureşti pentru a prezenta direct autorităţilor centrale revendicările lor, fiind opriţi de forţele militare, ca şi de cele din părţile muntoase ale Moldovei, din 1846, când ţăranii trimit la Iaşi o delegaţie de trei sute de săteni pentru a prezenta domnitorului doleanţele lor[6]. Islazul, locul unde s-a declanşat revoluţia munteană, devenise deja un focar al nemulţumirilor ţărăneşti, loc unde în mai multe rânduri autorităţile judeţului (Romanaţi) îndepărtaseră de pe moşia lui Gh. Bibescu, pe unii locuitori din satele Funduleşti, Racoviţă şi Verdea care începuseră "a striga şi a-i îndemna (pe săteni - n.n.) a nu se supune"[7].

Revoluţionarii munteni şi-au pus mari speranţe, în afara orăşenimii şi a armatei, pentru susţinerea şi izbânda revoluţiei, în ţărănime care, "trebuia interesată în mod direct la mişcarea revoluţionară - scria Lucreţiu Pătrăşcanu în al său *Veac de frământări sociale*. Primul gând al unora dintre fruntaşi se îndrepta spre Olt, unde trăia încă amintirea pandurilor. Apoi Islazul, cât şi Telega - de unde urma să pornească semnalul - erau cunoscute ca puternice centre ţărăneşti, unde clăcaşii dovediseră, în repetate rânduri, cerbicia lor"[8].

Zicerea lui N. Bălcescu, cum că întreaga revoluţie era rezumată în art. 13 al Proclamaţiei - programul de la Islaz conţinea, aşadar, un mare adevăr. Consulul francez la Iaşi raporta, la 2 aprilie 1848, că "ceea ce este sigur e că acum întreaga primejdie vine din partea ţăranilor"[9].

Bălcescu afirmase, din 1845, în *Starea socială a muncitorilor plugari* că " iobăgia este silnicie adusă de boieri cu vremea căci în vechime ţăranii fuseseră stăpâni pe pământul pe care-l lucrau", el cerând dreptate pentru ţărani: desfiinţarea iobăgiei şi împroprietărirea lor.

În ceea ce-l priveşte pe ţăranul moldovean, M. Kogălniceanu gândea asemenea în *Dorinţele partidului naţional din Moldova,* considerând absolut necesar a se doborî (desfiinţa) boierescul şi a se face proprietari pe toţi gospodarii săteni, înfăptuindu-se, astfel o dreaptă despăgubire vechilor stăpâni ai pământului.

---

[4] *Idem*, p. 109.
[5] C. Corbu, *Ţărănimea din România în perioada 1848 - 1864*, Bucureşti, 1973, p. 98.
[6] *Idem*, p. 100.
[7] *Idem*, p. 106-107.
[8] *Idem*, p. 108.
[9] A. Râmniceanu, *Op.cit.*, p. 29.

https://biblioteca-digitala.ro

Spunând acestea, marele om politic şi om de cultură se baza firește pe mişcarea țărănească moldoveană, ce amenința să se transforme, în aprilie, într-o răscoală generalizată, pornită din ținuturile Neamț, Bacău, Roman, Suceava, oprită însă la ordinul domnitorului Mihail Sturza prin forța armată[10].

Activitatea Comisiei proprietății, deschisă la Bucureşti, la 9 august 1848, nu a făcut decât să tergiverseze rezolvarea problemelor țărăneşti şi, în ultima instanță, să o lichideze, sub diverse tipuri şi tertipuri. "Frați săteni, se adresa C.A. Rosetti, preşedintele comisiei, reprezentanților țărănimii, trebuie să înțelegeți bine că voi şi numai voi sunteți Țara Românească pentru că voi sunteți două milioane şi jumătate, pentru că pâinea ce hrăneşte tot omul voi o dați (...). Trebuie să înțelegeți că precum nu era drept mai înainte să munciți zi şi noapte (şi) să nu aveți nimic, tot astfel şi acum nu este drept să luăm pe nedreptate şi fără despăgubiri averea celorlalți"[11].

Țăranul Lipan avea să spună şi el, nu atât în replică la cuvântul preşedintelui, cât în ciuda şi în cazul pierderii încrederii sătenilor în revoluție: "Vine dorobanțul, mă ia şi mă duce bătându-mă în câmp (...) Mă pune să muncesc fără să-mi dea cineva de mâncare, nici de băutură; nu mă sloboade să-mi văz nevasta şi copilul (...) Noi n-am ştiut nimic cu Regulamentul făcut de dumneavoastră, ne-am pomenit cu el în spinare"[12].

În sprijinul aserțiunii noastre, că țărănimea a constituit, pe lângă forța motrice a revoluției, şi suportul ei ideologico-programatic, vine şi activitatea acelor comisari propagandişti, întrupați în persoana unor învățători, profesori, preoți, trăitori la sate, care trebuia să explice mulțimii satelor prevederile constituționale.

Un comisar din Muscel îşi înfățişa astfel activitatea sa: "Misiunea de comisar stă în propagarea foloaselor ce le poate aduce obştii o Constituție (...) mijloacele cum trebuie să-şi apere dreptul, să-şi sprijine naționalitatea, căci în chipul acesta ne vom face şi noi un neam, un popor. Am spus în fiecare sat numele bărbaților care au pregătit binele României şi toți într-o unire strigară: Să trăiască libertatea, să trăiască România"[13].

Dacă în Muntenia şi Moldova revoluționarii au pus din capul locului problema țărănească în actele lor programatice, în Transilvania această problemă a fost impusă de însăşi masa țărănească venită la Adunarea populară de la Blaj la 3/15 mai 1848, prin moțiunea citită în a treia zi a adunării, de A.T. Laurian, (fost profesor la Liceul "Sf. Sava" din Bucureşti şi apropiat al lui Nicolae Bălcescu), al cărei punct patru prevedea: "Înlăturarea iobăgiei şi dijmelor fără despăguibire din partea țăranilor iobagi, atât în comitate (județe), cât şi în districte (în secuime), scaune (săseşti) şi în granița militară"[14].

Astfel, țărănimea a smuls fără voia episcopilor şi a celor din jurul lor preocupați mai degrabă de problema unirii sau neunirii cu Ungaria, o hotărâre de libertate socială, transformând adunarea (cca. 40.000 de țărani) într-un forum al satelor româneşti din Ardeal.

[10] C. Corbu, *Op. cit.*, p. 111.
[11] A. Râmniceanu, *Op. cit.*, p. 43.
[12] *Idem*, p. 47.
[13] *Idem*, p. 52.
[14] A. Râmniceanu, *Op. cit.*, p. 78.

https://biblioteca-digitala.ro

Considérations sur la paysannerie en tant que support idéologique et programmatique pour les dirigeants de la révolution roumaine de 1848
(Résumé)

A la suite d'une succinte présentation de la situation difficile de la paysannerie dans les trois provinces roumaines vers les années 1800, on souligne la tendance de plus en plus évidente de cette classe sociale de répondre à une révolte sociale contre les féodaux.

Dans la période précédant la révolution de 1848, une véritable infusion propagandistique se déroule dans la milieu villageois. Ainsi, les paysans expriment directement aux autorités centrales des révendications et des doléances, prouvant encore une fois la force qu'ils représentent.

Les révolutionnaires roumains de 1848, fils de paysans pour la plupart, ont posé le problème paysan dans les premiers points des documents programmatiques. On peut donc affirmer, à juste titre, que le grand bouleversement socio-politique et national de 1848 a pour point de départ les besoins du paysan roumain.

https://biblioteca-digitala.ro

Revoluția de la 1848-1849 în părțile Sibiului

EUGEN STRĂUȚIU
MIHAI RACOVIȚAN

Propagându-se de la vestul la estul Europei, valul revoluționar a cuprins Ungaria în luna martie 1848. Dieta revoluționară de la Pojon așeza societatea maghiară pe temelii noi, desființând iobăgia și privilegiile feudale. Se formulau principiile reprezentativității parlamentare, răspunderii ministeriale, libertății presei și întrunirilor, impunerii proporționale. Dar, pe lângă toate acestea, se decreta "uniunea" (anexarea) Transilvaniei la o Ungarie Mare.

Sașii se aflau în fața unei opțiuni fundamentale: fie renunțau la privilegiile construite pe *Diploma andreiană* acceptând o modernizare moderată, fie acceptau reforma împreună cu uniunea. Prima cale a fost aleasă de comunitatea Sibiului, al cărei glas se exprima în "Siebenbürger Bote", ziar redactat de Joseph Bemgni von Midleberg. De cealaltă parte stăteau sașii din Brașov, facându-și cunoscută opțiunea lor în "Siebenbiirgen Wochenblatt", sub redacția lui Johann Gott[1] .

Deja în martie 1848 ostilitatea între locuitorii sași și cei maghiari ai Sibiului era fățișă. Conducătorii sașilor s-au separat de maghiari în "Cazină", ocupând camere separate împreună cu ofițerii austrieci[2].

La 24 martie cenzorul orașului raporta că pe străzi au apărut afișe anunțând desființarea cenzurii. În aceeași zi, "Siebenbürger Bote" apărea necenzurat[3]. În numărul din 27 martie apărea aici un apel la unirea forțelor și împlinirea datoriei de cetățeni (subînțelegem loiali monarhiei). Textul se încheia cu lozinca *Trăiască regele Ferdinand!*[4] Totodată loialismul sașilor se exprima într-o adunare publică, ce trimitea împăratului un mesaj de credință. Răspunsul Curții a fost blocat la Cancelaria aulică vreme de patru ani! La aceeași adunare sașii au cerut arme pentru înzestrarea gărzii naționale; în zilele următoare au primit 1.300 puști din depozitele armatei[5].

Universitatea s-a întrunit separat pentru a dezbate un mesaj către împărat. Acesta era trimis cu data de 29 martie, cerând unirea celor patru popoare ale Ungariei (maghiari sași, români, slavi) pe temei de egalitate, sub împărat, în calitate de rege al Ungariei[6] .

La 30 martie maghiarii din oraș au încercat să riposteze la acțiunile separatiste ale sașilor. Un martor ocular relatează: "S-a lățit vestea că niște străini (maghiari, n.n.) vor să facă demonstrație pentru uniune. Sibienii s-au pregătit să-i primească cu pompele de apă. Toate tulumbele s-au pregătit. Prinzând de veste, demonstranții au lăsat-o

---

[1] N. Nistor, M. N. Marinescu-Frăsinei, *Sibiul și ținutul în lumina istoriei*, II, ClujNapoca, 1990, p. 72-73.
[2] *Idem*, p. 73.
[3] V. Cheresteșiu, *Adunarea națională de la Blaj 3-5 (15-17) mai 1848*, București, 1966, p. 187, 207.
[4] "Siebenbürger Bote", 29/5 aprilie 1848, p. 117.
[5] G. Barițiu, *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani în urmă*, II, Sibiu, 1890, p. 48-49
[6] N. Nistor, M. N. Marinescu-Frăsinei, *Loc. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

într-atâta"[7]. A doua zi "se propune schimbarea denumirii de sas în german. Se vorbește de un minister independent german, în Sibiu. Între studenții de la colegiu și academie e un spirit înflăcărat. Se spune de unele fereşti sparte. Dușmănia contra uniunii se arată pe față, cu tărie..."[8]. O zi mai târziu studenții Academiei au îmbrăcat uniforma gărzii naționale din Viena, plănuind și o adunare în spiritul devizei ***Libertate-Egalitate-Fraternitate***. Ar fi fost însă prea mult pentru liderii sași; deputatul Conrad Schmidt i-a convins ușor să renunțe[9].

Maghiarii n-au abandonat lupta. Erau destul de mulți ca să încerce să-și facă ascultat cuvântul. Liderii lor erau înalți funcționari de la Tezaurariat, care cumpăraseră în oraș proprietăți, ridicând o biserică catolică și una reformată. Președintele Tezaurariatului fusese Francisc Nàdassy, iar acum era în funcție Emeric Mikó. Consilierii se numeau Csirijek, Beldi, Horvàth, Debreczeny. Erau și câțiva secretari și funcționari inferiori, între care Jakab și Dobokay aveau sarcina de a supraveghea mișcările sașilor și românilor[10]. În aprilie, toți aceștia se întruneau în casa lui Oliver Bethlen pentru a se pune de acord asupra unei atitudini comune. Din ordinul înalților magistrați sași, paza le era asigurată de sergenți din poliție și gardiști sași[11]. Dealtfel maghiarii s-au simțit în siguranță în oraș, în lunile martie-aprilie, cum recunoștea Miko într-o scrisoare adresată soției la 14 aprilie: "Aici totul se va putea schimba fără nici o vâlvă. Aici în oraș este cu siguranță cea mai mare securitate din țară"[12].

Pe acest fond, maghiarii își puteau permite chiar o radicalizare a poziției lor, cu prilejul vizitei guvernatorului Teleki (3 mai). Acesta a amenințat public pe cei care se vor declara împotriva uniunii. Maghiarii sibieni spuneau că vor încărca pe căruțe sașii unioniști, pe care cu pământul regesc cu tot îi vor strămuta la marginea Austriei[13]. În aceeași zi se juca la teatrul orășenesc *Bandiții* de Schiller. În sală au apărut câțiva maghiari cu pălărie și tricolor "à la Kossuth". La actul III, un jurist sas a desfășurat steagul austriac, declanșând o manifestație pe parcursul căreia s-au scandat lozinci proimperiale[14]. Maghiarii erau reduși la tăcere.

Românii sibieni au recepționat mesajul revoluției concomitent cu sașii și nu doar de la aceștia. Tinerii studenți Petru Roșca din Sălișteși Ioan Pinciu din Rășinari se aflau la Tîrgu Mureș la 22-24 martie, unde au semnat memoriul cancelistilor[15]. Peste câteva zile se întorceau la Sibiu, unde comitele Salmen avea ordin să-i aresteze. Acesta le-a sugerat să se ascundă[16].

În acest timp, intelectualii români aflați la Sibiu au reacționat împotriva uniunii. La 24 martie Simion Bărnuțiu întocmea manifestul antiunionist *Provocațiune,* pe care l-a răspândit prin studenții români de la drept[17]. Era actul oficial de delimitare a revoluției române de acțiunea maghiară; această linie triumfa împotriva ideilor aduse la Sibiu de A. T. Laurian, purtător al mesajului lui Bălcescu: "să nu se rupă cu ungurii, fiind însă pentru drepturile românilor"[18].

---

[7] E. Dăianu, *Cronica anului 1848,* Sibiu, 1898, p. IV.
[8] *Idem*, p. 15.
[9] C. Göllner, *Die siebenbürger Sachsen in den Revolution sjahren 1848-1849* (în continuare *Die siebenüurger Sachsen).* Bucureşti, 1967, p. 66.
[10] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 52-53.
[11] *Ibidem*, p. 53.
[12] *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania* (în continuare *Documente 1848),* II, București, 1979, p. 50-52.
[13] A. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia Superioară,* ediția a II-a, II, Viena, 1852, p. 154.
[14] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 53-54.
[15] M. Racoviță, P. Matei, *Sibiul și Marea Unire,* Sibiu, 1993, p. 58.
[16] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 84-85.
[17] I. Puşcariu, *Notițe despre întâmplările contemporane,* Sibiu, 1913, p. 15-20; textul manifestului e publicat și la C. Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii,* I, Bucureşti, 1982, p. 401-403.
[18] V. Cheresteşiu, *Op. cit.*, p. 411.

https://biblioteca-digitala.ro

Antiunionismul apropia acțiunea românească de cea săsească, fără a putea șterge asperitățile. Este o cauză pentru care, când Magistratul primea ordin să-i aresteze pe A. Papiu-Ilarian și I. Buteanu, prefera să-i adăpostească[19]. Atitudinea binevoitoare a saşilor făcea ca un important grup de revoluționari moldoveni aflați în exil (A.Russo, C. Negri, G. Sion, C.Epureanu, L.Rosetti, I.Alecsandri) să aleagă în aprilie Sibiul drept cel mai sigur adăpost[20], constituind aici un nou pol revoluționar. Un alt nucleu de revoluționari se închega la cursul de preoție, de unde studenții plecând în vacanța de Paște îndemnau sătenii să meargă la adunarea de la Blaj[21]. Apropierea între români și saşi se datora ambelor părți. La un spectacol de teatru, în martie, publicul sas scanda "Trăiască a patra națiune a Transilvaniei!" (adică românii)[22]. Iar Universitatea, renunțând cu greu la o parte din privilegiile pe care saşii şi le arogaseră prin abuz, a hotărât la 3 aprilie că românii pot fi aleşi ca membri ai comunităților săseşti, pot fi numiți "în oficiile comunale şi districtuale: copiii lor pot învăța la meşteşugarii saşi, iar bisericile ortodoxe pot primi loturi agricole"[23].

Românii au răspuns în broşura *Propunerile românilor pentru întemeierea unei adevarate fraţietăţi cu saşii,* care completează imaginea egalității cu: reprezentarea proporțională în conducere, participarea proporțională la beneficii, acceptarea limbii române alături de cea germană ca limbă oficială[24].

Oficialitățile săseşti nu se gândiseră să meargă atât de departe. Era adevărat, cum scria comitele suprem Salmen episcopului Binder la 13 aprilie, inamici fanatici ca ungurii "greu se află al doilea popor în partea noastră de lume"[25]. Dar nici în favoarea românilor nu se gândeau la mai mult decât o cosmetizare, căci, declara comitele a doua zi în fața Universității, "temeliile constituției săseşti sunt în concordanță cu spiritul vremii, dar sunt de făcut unele înbunătățiri pe cale legală,şi aceste reforme trebuie aduse cât mai repede"[26]. Acelaşi lucru îl face cunoscut comitele printr-o proclamație datată tot la 14 aprilie: el insuşi va conduce reformele ca reprezentant legal al națiunii[27].

Dezbaterile Universității s-au încheiat la 13 aprilie, cu hotărârea de a lucra împotriva uniunii prin înarmarea poporului, lămurirea în acelaşi sens a românilor şi trimiterea unei delegații la Viena, care să anunțe oficial acestea. Dacă uniunea nu poate fi evitată, se vor pune următoarele condiții: subordonarea directă a oraşelor săseşti către Coroana ungară, adică împăratului, drepturi politice naționale, limba germană să fie folosită în administrația locală, respectarea în totalitate a *Diplornei andreiane*[28]. La 22 aprilie Universitatea transmitea scaunelor această rezoluție, ordonându-le să ducă o campanie antiunionistă printre locuitori[29].

Programul de mai sus era deja în curs de aplicare când Universitatea i-a dat forma oficială Garda națională se întemeiase la Sibiu încă din 28 martie. Principiile de organizare a gărzii au fost transmise scaunelor la 15 aprilie: scopul acestora era menținerea ordinii publice; vor fi înrolați obligatoriu saşii proprietari de case; românii

---

[19] C. Ghölner, *Năzuințe comune româno-maghiaro-germane în timpul revoluției de la 1848 din Transilvania*, în *Studii de istorie a naționalității germane şi a înfrățirii ei cu națiunea română*, II, București, 1981, p. 118.

[20] N. Nistor, M. N. Marinescu-Frăsinei, *Op. cit.*, p. 75.

[21] M. Păcurariu, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu (1786-1986)*, Sibiu, 1987, p. 48.

[22] T. V. Păcățean, *Cartea de aur sau luptele politice naționale ale românilor de sub Coroana ungară*, I, Sibiu, 1902, p. 207-208

[23] Arhivele Statului Sibiu (în continuare ASS), *Colecția Bedeus*, nr. 113, p. 14; textul a fost publicat şi de I. Puşcariu, *Op. cit.*, p. XI-XII.

[24] V. Cheresteşiu, *Op. cit.*, p. 282.

[25] ASS, Arhiva Episcopiei Evanghelice, 269/1848.

[26] ASS, Actele Magistratului, 1423/1848.

[27] Biblioteca ASTRA, C V/1.

[28] ASS, Universitatea săsească, 5211/1848.

[29] *Idem*, 521/1848.

https://biblioteca-digitala.ro

înstăriți pot participa, dar fără constrângeri; instrucția se va executa prin ofițeri sau subofițeri ieșiți în pensie[30].

La Sibiu, cei dintâi care au format o companie de gardă au fost studenții de la drept, cărora Universitatea le-a întărit comandanții pe care și i-au ales. Abia la 13 aprilie a început oficial conscripția, care a dat 1.450 înrolați, formând două batalioane a șase companii fiecare[31]. Aceeași reticență la înrolare au manifestat și sașii din scaunele învecinate. La 28 aprilie, autoritățile din scaunul Miercurea informau că n-au reușit să adune decât 200 de bărbați, și chiar dintre aceștia foarte mulți refuză să participe la exercițiile militare[32]. Iar din scaunul Sibiu se raporta că sașii arată puțin interes pentru gardă, în timp ce românii sunt hotărâți să nu se înroleze decât la îndemnul episcopului lor[33].

Dealtfel nu se realizase o înțelegere clară între liderii celor două națiuni despre condițiile colaborării în gărzi. La sfârșitul lui aprilie a avut loc o adunare mixtă în casa lui Paul Dunca, unde românii au pus condiția ca în conducerea fiecărui scaun să fie acceptat și un român. Sașii au refuzat[34]. La fel gândeau și românii din jurul Mediașului: cei din Ațel, Biertan, Moșna, Șeica Mare și Șeica Mică declarau că sunt fideli împăratului, dar se vor înscrie în gardă numai atunci când vor avea reprezentanți în dietă, magistraturi și conducerile comunale. Cereau aceleași drepturi pentru preoții lor ca și pentru pastorii luterani, iar școala și biserica să beneficieze și ele de veniturile comunale. Evident că n-au primit răspuns[35]. Această indisponibilitate spre concesii din partea sașilor a făcut ca în Ocna Sibiului câțiva români să se înscrie în gărzile maghiare. Mai târziu aproape toți s-au retras.

La Sângătin și Vurpăr s-au constituit gărzi naționale maghiare numai din nobili și slujitorii lor[36].

În general gărzile săsești sufereau de lipsă de efective, indisciplină și slabă înzestrare. În luna aprilie abia 1.000 de muschete au fost aduse de la Alba și au fost distribuite în zonă, din care 600 la Sibiu și 200 la Mediaș[37].

Odată încheiată organizarea gărzilor pe pământul regesc, în desconsiderarea cauzei românești li s-a impus gardiștilor următorul jurământ: "Jur să fiu credincios Casei imperiale austriece, patriei, constituției, legilor patriei și națiunii săsești. Jur să fiu ascultător față de superiori și să apăr cu viața siguranța persoanei și a proprietății"[38].

Nu numai a fi credincioși națiunii săsești nu înțetelegeau românii, dar și a apăra o proprietate strâmb alcătuită, prin abuzuri. La Pojon se hotărâse desființarea privilegiilor și a iobăgiei; românii înțelegeau prin aceasta sfârșitul privilegiilor naționale, care transformaseră națiuni în caste exclusiviste. Bărnuțiu scrisese în Proclamație: "Nu vom mai fi sclavii ungurilor și *sașilor!*"[39](s.n.)

Alianța între latifundiarii maghiari și sași își aflase expresie în comandantul militar al principatului, Anton Puchner (1840-1849). La 25 aprilie acesta introducea starea de asediu, dispunând să se ridice furci (spânzurători) în sate pentru intimidare[40]. "Ca baron și magnat proprietar de moșii în Ungaria, Puchner a tras foarte mult la aris-

---

[30] ASS, *Comitele sașilor*, 517/1848.
[31] C. Gölner, *Die siebenbürger Sachsen*, p. 81.
[32] M. Vlaicu, *Scaunul Miercurea*, în DGAS. *Culegere de referate*, II, București, 1974, p. 129.
[33] ASS, *Comitele sașilor*, 561/1848.
[34] *Documente 1848*, II, p. 374.
[35] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 277-278.
[36] *Idem*, p. 260-261.
[37] C. Gölner, *Op. cit*, p. 84.
[38] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 276-277.
[39] T. V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 258
[40] M. Racoviță, P. Matei, *Op. cit.*, p. 60.

https://biblioteca-digitala.ro

tocrații din Transilvania și le-a făcut în mulțime de cazuri pe voie. Toate execuțiile militare în sânge și avere, cerute de autoritățile civile asupra satelor românești, s-au întâmplat tot numai cu permisiunea lui Puchner"[41].

Nu totdeauna teroarea lui Puchner a dat rezultate. Românii din Buia, Vecerdea și Calvasăr au refuzat îndeplinirea sarcinilor urbariale[42]. Cei din Copșa Mică au luat cu forța o parte din pădurea Schewert[43]. La Hașag, Calvasăr, Buia și Agnita se răspândeau manifeste, pe care preoții le citeau în biserică[44].

Chiar și în satele săsești se constată nemulțumiri. Multe rapoarte s-au adunat la Universitate acuzând birocrația, cerând reforme și accesul poporului la putere[45].

Mișcarea satelor se afla abia la început; aici erau prea multe de îndreptat, iar revoluția va oferi prilejul.

Ideea unei adunări românești reprezentative, care să dea greutate liniei politice antiunioniste, s-a conturat în mediile intelectuale ale Sibiului în luna aprilie. O consecvență deosebită manifestau în acest sens liderii laici ai mișcării, în timp ce clericii, sub povara răspunderilor oficiale, se arătau mai șovăielnici. Preoții satelor erau de obicei în fruntea poporului, dar este semnificativ episodul de la Buia, unde preotul unit care a citit manifestul *Fraților români* în biserică, a fost pedepsit de episcopul Lemeni[46]. Iar consistoriul ortodox, fiind somat de guvernatorul Teleki să interzică preoților și enoriașilor să participe la adunarea de la Blaj[47], s-a conformat trimițând mesajul către protopopi, sub semnătura lui Moise Fulea[48].

O linie moderată păstra și Andrei Șaguna, care candidase la funcția de vicar ortodox (2 decembrie 1847) și obținuse 27 voturi, în timp ce preoții Sibiului obținuseră 33 (Ioan Moga) și 31 (Moise Fulea). Prin influența cancelarului Samuel Jozsika pe lângă Metternich, Șaguna primise numirea[49]. Confirmarea a venit în februarie 1848[50], iar la începutul lui mai noul vicar venea la Sibiu, fiind unanim recunoscut ca lider național. De la Miercurea la Sibiu îi ieșiseră în cale mii de români, exprimându-și bucuria. La 6 mai, seara, o companie de gardă săsească împreună cu fruntașii municipalității îl așteptau la intrarea în oraș. Iar duminica, după Liturghie, Șaguna își expunea public conduita politică: românii vor rămâne supuși împăratului, așteptând ca "înaltele staturi" să le hotărască binele. Seara, primarul și alți fruntași ai sașilor l-au vizitat la domiciliu[51].

Deși prezent la Sibiu în ziua întrunirii pregătitoare pentru adunarea de la Blaj (8 mai) Șaguna a lipsit, preferând să fie ținut la curent prin consilieri. A acceptat totuși ca întrunirea să fie găzduită la episcopie. A lipsit și Barițiu, dar au fost prezenți Bărnuțiu, Laurian, membrii consistoriului ortodox, Cipariu și Teodor Sereni de la episcopia unită, Buteanu și Papiu din partea tineretului[52]. Ideea guvernatorului Teleki de a se ține două adunări confesionale la Sibiu și Blaj a fost vehement combătută de Laurian și Cipariu[53]. Moțiunea votată cuprindea trei puncte ca program al adunării de la Blaj: proclamarea independenței națiunii române, jurământ național și protest îm-

[41] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 58-59.
[42] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 232.
[43] *Documente 1848*, II, p. 433-435.
[44] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 225, 249.
[45] ASS, *Universitatea săsească*, 455/1848.
[46] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 232-233.
[47] *Documente 1848*, II, p. 152-153.
[48] *Idem*, p. 153-154.
[49] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 147
[50] *Memoriile Arhiepiscopului și Mitropolitului Andrei Șaguna din anii 1846-1871* în continuare *Memoriile Arhiepiscopului*, Sibiu, 1923, p. 13.
[51] "Siebenbürger Bote", 42/8 mai 1848, p. 169.
[52] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 410.
[53] I. Popescu-Teiușan, V. Netea, *August Treboniu Laurian*, București, 1970, p. 93.

https://biblioteca-digitala.ro

potriva uniunii[54]. Cu acest prilej s-a confecționat și steagul alb-albastru-roșu, cu devizele ***Libertate-Egalitate-Fraternitate și Virtutea romană reînviată***[55].

Prin această adunare Sibiul se afirmase definitiv drept centrul revoluției românești. Intelectuali din toate părțile principatului veneau aici, cum își amintește Ioan Pușcariu: "după dizolvarea adunării de la Dumineca Tomii, tinerimea română de prin țară, ca să fie mai bine scutită de prigonirile organelor politice, se strecurase succesiv la Sibiu ca la un loc unde puterea administrativă era în mâinile sașilor"[56]. Se crease astfel un climat de solidaritate națională care părea că va transcede chiar și diferențele confesionale. Acest proces începuse deja la sate. În 7 aprilie protopopul unit de Mediaș raporta episcopului Lemeni că sunt laolaltă "toți românii, uniți și neuniți, că acum nu le taie prin cap a se deschilini"[57]. Același curent de opinie se simțea și între intelectuali. La una din întâlnirile de la sfârșitul aceleiași luni, "un român necunoscut abia s-a pus pe scaun și începe a cuvânta cu mare însuflețire, provocându-i pe români să stingă această diferență religioasă (uniți și ortodocși, n.n.) și să fie toți una. Acest român era fericitul prefect Constantin Romanul, care se întorsese atunci din România"[58].

La 15 mai tot ce avea Sibiul românesc de valoare, intelectuali și țărani, laici și clerici, născuți aici sau veniți de curând prin forța împrejurărilor, se aflau la Blaj. Cinci sute dintre cei veniți din Orlat și Mărginime, sub conducerea lui Axente Sever, contribuiau la desfășurarea în siguranță a adunării[59]. Șaguna era copreședinte alături de Lemeni. Paul Dunca a vorbit împotriva uniunii, chiar dacă era unul dintre moderați[60]. Ioan Pușcariu a purtat steagul național în fața mulțimii[61].

Problemele românilor de pe pământul regesc au fost puse în dezbatere pe Câmpia Libertății de Iacob Bologa, Ioan Hannia, Avram Penciu[62]. Cei șapte deputați sași trimiși la Blaj pentru a-și exprima solidaritatea cu mișcarea românească[63] au fost puși într-o situație dificilă când adunarea a votat ***Petițiunea Națională***, al cărei punct 11 suna astfel:

"Românii de pe pământul regesc nu se mulțumesc nici cu cele patru puncte ce le-a dat națiunea sasă și le numesc concesiuni, nici cu cât s-a cerut în instanța episcopilor dată la a. 1842 a dietei, ei poftesc egalitate perfectă întru toate. Românii poftesc ca printr-o comisiune neinteresată mixtă hotarele ce le-au ocupat comunitățile săsești de la cele românești să li se întoarcă românilor înapoi; publicurile (averile, n.n.) cetățene și opidane din fundul regesc, care au munți, păduri, mori, moșii în hotarăle românești ocupate, dacă nu vor putea dovedi acelea publicuri în răstimp de trei luni înaintea pomenitei comisiuni cu documente vrednice de credință că acelea sunt adevărat proprietate a lor, să se dea îndărăpt comunităților române cu venitul for prin abus luat.

Cum se știe de obște, națiunea sasă biruește în fundul regesc mai multe dominiuri (domenii, n.n.) a căror venit a intrat numai în casa națională săsească, sub tutelă (titlu, n.n.) ca numiții sași să păzească granițele către țările vecine, au apărat numai de către români, de către plăiașii români din satele române, și de către miliția română de graniță, și greutățile publice în fundul regesc, iară românii ca parte mai numeroasă le-au purtat - pentru aceea dreptate ce netăgăduit ca toate veniturile ce au intrat dintru

[54] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 421.
[55] I.Pușcariu, *Op. cit.*, p. 19.
[56] *Idem*, p. 16.
[57] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 205.
[58] A. Papiu Ilarian, *Op. cit.*, p. 193-194.
[59] M. Racoviță, P. Matei, *Op. cit.*, p. 60-61.
[60] A. Papiu Ilarian, *Op. cit.*, p. 214.
[61] I.Pușcariu, *Loc. cit.*
[62] A. Papiu Ilarian, *Op. cit.*, p. 245.
[63] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 458-459.

https://biblioteca-digitala.ro

aceste dominiuri în casele naționale cetățene și opidane săsești să se întoarcă românilor ca din acelea să se realizeze un fond național român, spre a se folosi dintr-însul românii de obște, provințialii și militarii.

Moșiile în fundul regesc din pământul de obște pre sama bisericilor săsești cuprinse să se împartă familiilor și bisericilor române, fără deschilinire (deosebire, n.n.) și unde se află două comunități, adecă sasă și română pre un hotar nedespărțit, să se împartă «***a proportione familiarum***» între amândouă comunitățile"[64].

O soluție în sensul egalității românilor cu saşii trebuia să fie ridicarea Răşinariului și Sălиștii la rang de oraș, pentru a avea drepturi egale cu Sibiul. Răşinariul, prin preotul Sava Popovici și alți doi deputați[65] își ceru înapoi munții[66].

La Blaj s-a înființat un comitet național care trebuia să se îngrijească de împlinirea celor 16 puncte ale ***Petițiunii Naționale***. Avându-l în frunte pe Șaguna și ca vicepreşedinte pe Bărnuțiu, sediul comitetului era hotărât a fi Sibiul. În delegațiile constituite la Blaj pentru a merge la Viena și Cluj, unde să facă cunoscute revendicările româneşti, aflăm iarăși sibieni. Spre Cluj, sub conducerea episcopului Lemeni, au plecat Petru Roşca din Sălişte, Ilie Măcelaru din Miercurea și preotul Ştefan Moldovan din Mediaș; la Viena mergeau A. T. Laurian din Fofeldea, țăranul Şerban Ciurculeț și parohul Sava Popovici din Răşinari[67].

Comitetul național s-a întrunit la 20 mai la sediul consistoriului ortodox, stabilind căile practice de aplicare a programului de la Blaj[68]. La începutul lui iunie a sosit la Sibiu și Avram Iancu, care a imprimat acțiunilor comitetului un plus de radicalism. După masacrul de la Mihalț, împreună cu Ioan Buteanu punea în discuție necesitatea de a porni războiul în munți[69]. În acea ședință tinerii și bătrânii s-au despărțit, Iancu provocând chiar o scenă violentă. A doua zi a anunțat pe Barițiu și Bărnuțiu că va pleca în munți, ceea ce s-a și întâmplat la 5 iunie[70]. Două zile mai târziu, moderații din comitet (I. Moga, I. Panovici, P. Bădilă, P. Dunca, N. Penciu) trimiteau un raport confidențial guvernatorului în care acuzau atitudinea lui Iancu. Era "un denunț urât, care echivalează cu o trădare de neam" (Silviu Dragomir)[71].

Măcinat de conflicte interne, srijinit financiar doar din donații particulare cum era aceea a tânărului Secăreanu[72], lipsit de legături organizate cu românimea ardeleană și mai ales nedispunând de o forță militară proprie, Comitetul național se afla într-o situație dificilă.

La toate acestea se adăuga ambiguitatea politicii saşilor, care în ultima instanță continuau colaborarea cu guvernul maghiar. Navigând în două bărci, la începutul lui mai saşii încercau din nou să se apropie de români, răspândind manifestul ***Von der Union und nebenbei ein Wort über die mögliche Daco-romanische Monarchie unter Österreichische Krone***. Autorul, neindicat pe copertă, era preotul Daniel Roth din Armeni. În zilele acelea se ridicau steaguri pe primărie, pe hotelul ***Împăratul Romanilor***, pe localul gimnaziului[73]. Cocarde austriece aduse de contele Waldstein de la Viena se împărțeau pe străzi[74].

---

[64] *Idem*, p. 463-464.
[65] E. Cioran, *O familie de preoți în Răşinar 1740-1879*, în "Revista teologică", VI, 4-5/1912, p. 128.
[66] L. M. Lubinschi, *Răşinărenii la 1848*, în "Transilvania", LXXXVIII, p. 29.
[67] Cei 25 membri ai Comitetului național român au fost: Andrei Șaguna, Simion Bărnuțiu, Moise Fulea, Ioan Moga, Ioan Panovici, Ioan Bădilă, Petru Maniu, Paul Dunca, Nicolae Maniu, Aron Pumnu, Alexandru Papiu Ilarian, Ioan Buteanu, Avram Iancu, Ioan Pipoș, Ioan Pușcariu, Alexandru Bătrâneanu, Nicolae Avram Penciu, Gavril Vaida, Sava Popovici, Nicolae Bălășescu, Ioan Suciu, Ștefan Moldovan, Constantin Roman, Vasiliu Tămaș, Florian Micaș.
[68] A. Papiu Ilarian, *Op. cit.*, p. 189.
[69] G. Barițiu, *Avram Iancu*, în "Transilvania", 1872, p. 244.
[70] S. Dragomir, *Avram Iancu*, București, 1965, p. 52-53.
[71] *Idem*, p. 56.
[72] A. A. Mureșianu, *Prefectura română a țării Bârsei din 1848-1849*, Brașov, 1929, p. 20-21.
[73] F. Teutsch, *Geschichte der siebenbürger. Sachsen*, III, Hermannstadt, 1910, p. 217.
[74] G. Barițiu, *Părți alese*, II, p. 51-52.

https://biblioteca-digitala.ro

Această stare de spirit era prezentă și în convorbirile comitelui Salmen cu guvernatorul Teleki, la 3 mai. Sașii cereau (și le erau refuzate) limba, organizarea și justiția aparte în Ungaria Mare[75]. Același program era susținut de "Siebenbürger Bote", care în aprilie apărea o dată la trei zile, iar în mai o dată la două zile. Numărul din 12 mai spune: "trebuie să ne gândim bine înainte de a renunța la constituția noastră de șapte secole"[76]. În acest spirit se desfășura adunarea de la 18 mai , convocată la Universitate cu delegați din toate regiunile săsești[77].

O adunare populară era proiectată pentru data de 4 iunie, dar comitele Salmen găsi o scuză pentru a evita o exprimare categorică a antiunionismului: "N-ar fi prudent ca sașii să facă după adunarea de la Blaj, ținută în mod exemplar, o adunare a cărei desfășurare să fie fără pregătirea cuvenită lăsata la voia întâmplării, și care ar rămâne deci atât ca aspect, cât și ca mărime, mult în urma adunării de la Blaj"[78].

Această atitudine ambiguă și-a arătat roadele la adunarea dietală de la 30 mai, din Cluj, unde s-a votat uniunea. Au fost prezenți acolo toți cei 22 deputați sași[79]. Delegații Sibiului (cu toții sași, evident) au sosit cu câteva zile întârziere, cu teama în suflet de a fi linșați. Generalul Puchner îi sfătuise să accepte uniunea[80], iar ei au acceptat ușurați. La întoarcerea în Sibiu deputatul Conrad Schmidt a convocat o adunare în care să-și explice atitudinea. Acolo "își auzi cuvinte grele"[81].

Universitatea a făcut cuvenitul pas înapoi, votând un memoriu care accepta uniunea cu următoarele corective: rămâne Universitatea, alegerea liberă a comunelor, alegerea funcționarilor, limba germană în comunicare, libertatea religioasă, școlile separate și statutele municipale[82]. Ambiguitatea plana din plin asupra politicii sașilor.

În acest timp creșteau nemulțumirile sașilor de la sate, unde uneori se făcea front comun cu românii (spre exemplu la Amnaș și Șura Mare[83]). Însă mai peste tot românii se ridicau împotriva sașilor, refuzând dijma datorată preoților luterani. Comitele Salmen interveni explicit cu ordinul ca dijmele să se plătească mai departe[84], dar la Apoldu de Jos românii n-au putut fi convinși[85]. Împotriva cârciumăritului aflat în proprietatea Sibiului, locuitorii scaunului Săliște s-au revoltat la 7 iulie, îndemnați de preoți[86]. La 20 august preotul ortodox din Boița se plângea lui Șaguna că sașii îl țin închis de 15 luni[87].

În fața acestei avalanșe de nesupuneri, scaunul Sibiului a cerut intervenția armatei[88]. În același timp comitele Salmen[89] intervenea la episcopul Șaguna, să-și convingă credincioșii să respecte sistemul de obligații tradițional[90].

Atmosfera tensionată între români și sași crea condiții favorabile desființării Comitetului Național Român. O știre apărută în "Gazeta de Transilvania" din 12 - august alarma națiunea: "Știre fatală! A. T. Laurian, eruditul și scumpul nostru scriitoriu, profesorul de filosofie din București, zace prins și păzit în cazarmă. Nic. Bălășescu, asemenea neobosit bărbat scriitoriu și profesor e prins în cvartirul său și păzit

[75] *Idem*, p. 50-51.
[76] "Siebenbürger Bote", 44/12 mai 1848, p. 177.
[77] N. Nistor, M. N. Marinescu-Frăsinei, *Op. cit.*, p. 75.
[78] ASS, *Comitele sașilor*, 709/1848.
[79] V. Cheresteșiu, *Op. cit.*, p. 84
[80] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 151
[81] *Idem*, p. 166
[82] ASS, *Universitatea săsească*, 521/1848; publicat și la C. Bodea, *Op. cit.*, I, p 595-600.
[83] C. Göllner, *Op. cit.*, p. 156.
[84] I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, Sibiu, 1909, p. 70.
[85] Arhiva Mitropoliei Ardealului (în continuare AM), *Fond Arhiepiscopesc*, 4/1848; la 27 mai comitele Salmen trimitea o companie pentru liniștirea spiritelor, *Loc. cit.*, 5/1848.
[86] ASS, *Universitatea săsească*, 778/1848.
[87] AM, *Fond Arhiepiscopesc*, 46/1848.
[88] ASS, *Comitele sașilor*, 990/1848.
[89] C. Göllner, *Op. cit.*, p. 156.
[90] *Idem*, p. 157.

https://biblioteca-digitala.ro

de soldați. Hârtiile acestora precum şi a altor doi români fraţi cunoscuţi de simţămintele lor naţionale fură apucate şi cercetate. Publicul doreşte şi trebuie să ştie tot cursul acestei întâmplări asupritoare"[91].

Ce se întâmplase? Guvernatorul Vay a trimis pe comitele suprem al Dobâcii la Sibiu, cu scopul de a aresta Comitetul Naţional Român. La 17 august, comandând o subunitate de grenadieri, comitele a intrat în ospătăria ***La curtea Mediaşului***, pentru a-l prinde pe Bărnuţiu. Acesta a sărit pe fereastră, şi ajutat de mulţime a ajuns în timpul nopţii la Orlat. A. T. Laurian, care locuia în casa lui N. Bălăşescu, a fost arestat a doua zi în diligenţa spre Braşov (Bălăşescu fusese ridicat în aceeaşi zi cu Bărnuţiu). Chiar Ioan Maiorescu era în pericol de a fi arestat, având asupra sa o scrisoare de la Laurian către A.G.Golescu. S-a salvat însă arătându-şi calitatea de diplomat în drum spre Frankfurt[92].

Românii din părţile Sibiului au reacţionat energic, organizaţi de grăniceri şi preoţi. Planul s-a discutat la locuinţa sublocotenentului Novac din Orlat, cu preotul şi juraţii satului. Asupra deciziilor a fost înştiinţat sublocotenetul Urs la Veştem. La 22 august Novac a venit în persoană la Veştem şi a expus planul de eliberare a celor arestaţi, apoi a făcut acelaşi lucru la Racoviţa. În timpul nopţii mulţimea s-a pus în mişcare spre Orlat[93].

Guvernul de la Bucureşti a trimis un protest oficial. Generalii Puchner, Pfersmann şi Gedeon, pentru a evita vărsările de sânge, au intervenit la comisarul Vay. Sub atâtea presiuni, la opt zile dupa arestare, Laurian şi Bălăşescu au trebuit să fie eliberaţi[94].

Atunci "alergară românii întrecându-se cu ofiţerii, care să-l ridice mai întâi pe spinare (pe Laurian, n.n.), şi strigau: să trăiască bărbaţii care ne-au adus lumină. Laurian, atunci, între lacrimi, se urcă pe un lemn de unde vorbea mulţimii şi inima pe popol, zicând că de aici înainte cu îndoite puteri vor lupta românii pentru cauza lor. În urmă, îi luară pe amândoi, şi cu facle îi petrecură până la Orlat unde îi aştepta banda (fanfara, n.n.) militară şi tot popolul"[95].

Încercarea de a desfiinţa comitetul naţional a creat un nemaiîntâlnit curent de opinie antimaghiar printre românii sibieni. O poziţie categorică exprimau cei din Ocna, pe fodul unor neînţelegeri mai vechi cu consătenii maghiari. În cererea adresată la 1 septembrie episcopului ortodox pentru a interveni în cauza arestaţilor din Cluj şi a asupririlor din partea maghiarilor, ei spun despre pretenţia maghiarilor de a se înrola în garda locală că "nu ne cunoaştem datori de a da cătană după legea asta", care nu e întărită de împărat. Chiar şi aşa, "scie pre bine cinstitu consistoriu cum că unirea Ardealului s-au făcut fără voia românilor şi că cei ce o făcură nice nu ne-au întrebatu cum să cade să ne întrebe, pe o naţie care poartă atâtea greutăţi publice". Maghiarii "nu lucră după lege şi numai după voia lor şi umblă numai cu înşelăciune"[96]. Iată o dovadă suficientă despre maturitatea politică, cunoaşterea exactă a situaţiei şi intereselor proprii chiar la nivelul ţăranilor simpli din părţle Sibiului.

Exprimarea antiunionistă cea mai categorică s-a pronunţat în fieful regimentului grăniceresc, acolo unde românii erau majoritari în proporţie covârşitoare (situaţia era aceeaşi la unităţile permanente din Sibiu, cum dovedeşte o relatare de presă despre depunerea jurământului de către un batalion, în piaţa centrală a Sibiului[97]).

[91] "Gazeta de Transilvania", 66/12 august 1848, p. 273.
[92] I. Popescu Teiuşan, V. Netea, *Op. cit.*, p. 115-116.
[93] S. Dragomir, *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848-1849*,II, Sibiu, 1944, p.25-26.
[94] I. Popescu Teiuşan, V. Netea, *Op. cit.*, p. 117.
[95] *Anul 1848 în Principatele Române*, III, Bucureşti, 1898, p. 661.
[96] AM, *Fond Arhiepiscopesc*, 56/1848.
[97] "Gazeta de Transilvania", 70/26 august 1848, p. 129.

https://biblioteca-digitala.ro

Într-o astfel de componență etnică, la 10-11 septembrie regimentul grăniceresc se întrunea într-o acțiune revoluționară, în frunte cu membrii comitetului recent eliberați. A vorbit mișcător Laurian, fiind prezenți și Bărnuțiu, Axente Sever și Iovian Brad[98]. Au venit țărani din 51 comune românești, care au făcut ca proclamația votată acolo să cuprindă revendicări sociale alături de cele naționale și cele cu specific militar. Esențialul era "ruperea totală de ministeriul unguresc, independența Ardealului, recunoașterea națiunii române în cetatea terorismului"; "națiunea română să aibe dreptul la o adunare generală română și un comitet permanent ales de adunarea generală. Fiind comitetul român ales de adunarea generală din Blaj persecutat, noi cerem ca acela să-și stabilească centrul în Orlat, ca să fie apărat de regiment"[99]. Semnau documentul ofițerii David Urs și Mihai Novac, preoții Ioan Moldovan și Antonie Veștemean, învățătorii Ioan Bariciu și Constantin Stejar.

Ofițerii germani ai regimentului au avut o atitudine duplicitară. Baronul colonel Rauber, fiu de ofițer crescut în teritoriul secuiesc, "alăturase ceva din spiritul maghiar în sine". El a deschis adunarea cu o cuvântare în care "se zicea nici pește, nici carne", iar după dizolvarea adunării "se insinuă morbos (bolnav, n.n.) și se retrase de pe scena activității militare". Comanda regimentului a fost preluată de maiorul Riebel, un prieten al maghiarilor care pe timpul adunării "se făcu odios la români în genere și la ofițeri și soldați în specie"[100]. Aceste note discordante în spiritul adunării n-au afectat însemnătatea ei deosebită: era declarația de război a românilor sibieni împotriva naționalismului extremist al maghiarilor.

După adunare, Axente Sever și Iovian Brad au organizat o ceată de 200 de țărani recrutați din așezările învecinate și "armați cu ce aveau", care au plecat la Blaj[101]. Venind de acolo ștafete care convocau pe Bărnuțiu, Laurian și Papiu, aceștia au plecat de la Orlat și au poposit la Blaj la 25 septembrie[102].

La Blaj națiunea română a hotărât să se înarmeze. Însăși adunarea era constituită pe criterii militare. În acest timp generalul Puchner rămânea prieten maghiarilor, transmițând adunării: "puteți fi încredințați că veți avea drepturi deopotrivă cu celelalte națiuni", dar "să nu vă îndepărtați din calea legii prin nici o întâmplare în țară, și să nu vă abateți la neorânduieli, care ar putea să primejduiască securitatea personală și averea. Plătiți bucuroși dările voastre, care vă sunt cunoscute; nimic nu vi se va cere cu nedreptul"[103].

Dar evenimentele din Ungaria se precipitau în altă direcție, separatismul maghiarilor obligând Curtea să declare stare de război. Ruptura s-a produs în Transilvania la 3 octombrie, chiar în seara în care o delegație românească compusă din 30 de membri s-a prezentat la Sibiu lui Puchner, cerându-i să transmită împăratului rezoluțiile adunării de la Blaj. În fapt Puchner nu va raporta nimic împăratului, și nu va da nici un răspuns românilor, continuând colaborarea cu comisarul Vay până la 15 octombrie[104].

Reorientarea opiniei publice săsești s-a produs mai repede decât cea oficială. La 9 octombrie "Siebenbürger Bote" scria despre adunarea de la Blaj: "Și sașii sunt de acord cu aceste hotărâri, fiind decișii să păsească pe același drum cu frații lor români." Se deschidea astfel calea organizării libere a românilor, conform programului de la Blaj.

---

[98] I. Popescu Teiușan, V. Netea, *Op. cit.*, p. 121.
[99] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 182-183.
[100] F. Mihailașiu, *Amintiri din anii 1848-1849*, în *Memorialistica revoluției de la 1848 din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1988, p. 205, 208.
[101] A. T. Pascu, *Ioan Axente Sever (1821-1946)*, Cluj-Napoca, 1980, p. 95.
[102] S. Dragomir, *Avram Iancu*, p. 721-73.
[103] C. Bodea, *Op. cit.*, I, p. 918-919.
[104] S. Dragomir, *Op. cit.*, p. 96.

https://biblioteca-digitala.ro

Comitetul de Pacificaţiune, ca organ de conducere politică şi comandă militară, îşi stabilea sediul pe Strada Urezului ("Reispergasse"). Era o locuinţă modestă, având camere şi săli la etaj, iar la parter cancelaria, sala de masă, bucătăria şi un dormitor de două persoane. Majoritatea membrilor comitetului aveau închiriate camere în apropiere[105].

Comitetul (S. Bărnuţiu, N. Bălăşescu, A. T. Laurian, T. Cipariu, F. Micaş, I. Bran, având pe maiorul Niebel ataşat cu probleme militare) era recunoscut oficial de Puchner la 16 octombrie, prin decret[106]. A doua zi comitetul ordona înarmarea poporului şi dispunerea celor sub arme în 15 prefecturi. La 20 octombrie difuza un manifest lămuritor: "Fraţi români! Numai un mijloc este de a avea puterea (...) Comitetul, pe care voi fraţilor îl cunoaşteţi şi îl ştiţi că vă voieşte binele, vă dă de ştire cum că acum, însuşi binele vostru şi a toată împărăţia pofteşte ca să primiţi armele de la Maimarii oştilor împărăteşti." Înscrierea se va face pe bază de voluntariat; stagiul va fi de trei ani, care se consideră în armata imperială[107].

Modul de instruire al voluntarilor era explicat în ***Instrucţiunile în vederea pregătirii gărzilor naţionale româneşti***, publicate de comitet la 5 octombrie[108]. Constituită pe criteriu teritorial, armata de voluntari avea ca eşaloane organizatorice decuria, centuria, tribunatul şi prefectura. Erau înrolaţi bărbaţii de la 18 la 38 de ani, iar dacă efectivele nu erau complete se recurgea la tragere la sorţi începând cu cei în vârstă de 18 ani[109].

Comandantul prefecturii Sibiului a fost iniţial Iovian Brad, dar la scurt timp acesta a preluat prefectura Braşovului (unde-l avea ca tribun pe Ioan Puşcariu)[110]. La Sibiu a rămas comandant Ioan Brote, fiu de preot şi fost învăţător în Răşinari, care ajunsese la o considerabilă avere din comerţul cu lână şi vite[111]. Tribunii săi se numeau Adrian Vasile, Băncilă Petru, Moise Tănase, Vlad Nicolae. Dintre centurioni numim pe Petru Brote şi Bucur Cioran, iar dintre decurioni pe Simion Bratu şi Bucur Hondrea[112]. Prefectura de Mediaş avea în frunte pe Vasile Moldovan[113], iar cea din scaunele Sebeşului şi Miercurii pe Dionisie Marţian Popovici[114], care conducea peste 20.000 de oameni[115]. Tribunul Ilie Măcelaru din Miercurea a îndeplinit misiunea strategică de a ţine liberă comunicaţia Sibiu-Deva-Munţii Apuseni[116]. Românii din Bogatu, Armeni, Alămor şi celelalte sate de dincolo de Secaş s-au înrolat în legiunea lui Axente Sever[117].

La Răşinari s-a constituit un escadron de călăreţi, veniţi cu haine şi cai proprii şi înarmaţi din depozitele imperiale. Sub comanda căpitanului Friedrich Albert, împreună cu escadronul constituit la Sălişte, răşinărenii au luptat în Zarand şi Banat, ajungând până la Baia de Criş. A doua expediţie a atins prin luptă Aradul. Despre cele două expediţii vorbeşte o însemnare pe un ***Octoih*** al bisericii mari din Sălişte:

" În anul 1848, Noiembrie 1, au plecat la bătaie asupra ungurilor 140 oameni din Sălişte cu lăncile şi iarăşi în 2 Noiembrie au mai plecat la bătaie 60 de călăreţi cu sulițe, săbii şi pistoale împărăteşti şi în drumul mare s-au făcut o sfeştanie şi s-au sfinţit steagurile împărăteşti prin popa Sava din Răşinari şi de aici au plecat cu Răşi-

[105] G. Bariţiu, *Op. cit.*, p. 314.
[106] Biblioteca ASTRA, C XXX/15; acelaşi la ASS, *Episcopia evanghelică*, 765/1848.
[107] Sub titlul *Fraţilor români* la Biblioteca ASTRA, C XXX/14.
[108] L. Loghin, C. Ucrain, *Aspecte militare ale revoluţiei de la 1848-1849 în Transilvania*, Bucureşti, 1970, p. 28-29.
[109] *Idem*, p. 116.
[110] S. Dragomir, *Studii privind istoria revoluţiei române de la 1848*, Cluj-Napoca, 1989, p. 207.
[111] I. Haşeganu, *Figuri din Mărginime*, Braşov, 1943, p. 101-104.
[112] L. Loghin, C. Ucrain, *Op. cit.*, p. 127-130.
[113] *Documente privind istoria militară a poporului român. Ianuarie 1848 – decembrie 1856*, Bucureşti, 1986, p. 78-79.
[114] *Idem*, p. 71.
[115] I. Axente Sever, *Răspuns la "Cartea neagră" scrisă de br. Ştefan Kemeny jr. 1849*, Braşov, 1896, p. 296.
[116] *Idem*, p. 101-102.
[117] C. Gândilă, *Bogatul Român – sat de cântec şi dor*, Sibiu, 1995, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro

nărenii, mergând cu Răşinărenii popa Sava şi cu Sălişteni popa Daniil Neamţu şi cu căpitanii lor Ioan Herţa, Ioan Bârză, Iacob Crani şi Nicolae Popa. Scris-am eu Picu Pătruţ scrâsnic."

Acelaşi Picu Pătruţ însemnase în cartea ***Propovedanie la îngroparea morţilor*** despre atmosfera constituirii gărzii la Sălişte:

" La anul 1848, Octombrie 24, s-au adus arme împărăteşti, sulițe, pistoale şi săbii la Garda românească din Sălişte şi au fost siliți a porni la loagăr de bătaie cu ungurii. Mai înainte de a porni numita gardă încă au ales 45 de feciori tineri şi i-au îmbrăcat cătăneşte..."[118].

Şi la Răşinari, pe lângă escadronul de călăreți, s-a creat un corp de lăncieri pedeştri sub comanda parohului Ioan Bratu. Aceştia au luptat la Ocna Sibiului[119]. Un preot era comandant militar şi la Gura Râului: Constantin Barbeş[120].

Prefectura de Sibiu a îndeplinit misiuni în Făgăraş şi Braşov. La 20 octombrie au făcut joncțiunea la Şercaia gărzi sibiene în valoare de 10.000 de oameni, care au dezarmat garda maghiară din Făgăraş, iar la 26 octombrie pe cea din Săcele[121].

Atitudinea autorităților față de efortul militar românesc lăsa de dorit. "Nici un pistol ruginit nu s-a dat românilor până în octombrie 1848. Aşa se înțelegea libertatea, egalitatea, frațietatea."[122] Călăreților din Sălişte li s-a promis hrană şi nutreț dacă vor acționa la o distanță mai mare de patru zile de casă şi n-au primit, fiind nevoiți să le cumpere pe banii lor. Ca soldați încadrați în armata imperială ar fi trebuit să li se plătească salarii, ceea ce nu s-a întâmplat[123]. De multe ori armele şi munițiile au fost insuficiente; când însuşi Avram Iancu a venit la Sibiu pentru a cere arme, a fost refuzat[124].

Alături de aceste acțiuni militare organizate, zona Sibiului a fost frământată de numeroase răzmerițe împotriva nobililor maghiari, mai ales în satele din comitatul Alba Inferioară. Nobilii au fost alungati sau ucişi la Veseud, Boarta, Păuca, Armeini, Cenade, Măicăsasa, Valea Buii[125].

Violențele au atins culmea la Sângătin, sat şerbit din Alba Inferioară, locuit de 600 de români alături cu 130 de maghiari. Redăm aici cursul evenimentelor după memoriile lui Axente Sever. La 16 octombrie Puchner dezarmase gărzile maghiare din Sibiu, membrii lor fugind pe domeniul lui Zsigmond Elek din Sângătin. Crezând că vor fi atacați, românii au fugit din sat şi s-au adăpostit la Gusu şi Ludoş. Când românii s-au întors pentru negocieri, gardiştii unguri au răspuns cu armele. La 22 octombrie sosea tribunul Ioan Dendiu din Roşia, cerând ungurilor să depună armele; aceştia s-au executat, dar când cineva dintre ei "a puşcat din uloiul casei" asupra tribunului, românii au atacat. Au rezultat 53 de morți de partea maghiarilor[126]. Profesorul Glodariu completa într-o scrisoare adresată "Gazetei Transilvaniei" că fuga românilor în Gusu şi Ludoş s-a petrecut după ce trei români au fost ucişi cu focuri de armă trase din curtea lui Zsigmond[127].

Mai târziu George Barițiu judeca acțiunea românilor ca fiind îndreptățită, "dar omorul de femei ticăloase şi de copilaşi nu se poate desvinui cu nimic la nici un popor

[118] Apud M. Racoviţan, P. Matei, *Op. cit.*, p. 61.
[119] P. Brote, *Libera comună regească Reşinariu*, Sibiu, 1878, p. 25-28.
[120] I. Munteanu, *Monografia econornică-culturală a comunei Gura Râului*, Sibiu, 1896, p. 176.
[121] S. Dragomir, *Op. cit.*, p. 206-207.
[122] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 42-43.
[123] P. Brote, *Op. cit.*, p. 28.
[124] I. Sterca-Şuluțiu, *Avram Iancu*, în "Transilvania", 1897, p. 83.
[125] N. Nistor, M. N. Marinescu-Frăsinei, *Op. cit.*, p. 77.
[126] I. Axente Sever, *Op. cit.*, p. 132-133.
[127] *Idem*, p. 172-173.

https://biblioteca-digitala.ro

care tinde la civilisaţiune şi ţine la creştinism." Maghiarii care au scăpat, au fugit la Miercurea[128].

În timp ce românii se dovedeau factorul militar decisiv în zona Sibiului prin număr, armata imperială păstra superioritatea în înzestrare şi instruire. Garnizoana Sibiu, foarte disciplinată, era în unanimitate loială monarhiei[129]. Cu sprijinul ei, generalul Puchner proclama la 18 octombrie starea de război şi legea marţială, citind proclamaţia în Piaţa Mare; prin aceasta generalul prelua guvernarea în numele împăratului[130].

Cu grănicerii din Orlat cu tot, Puchner dispunea la acea dată de numai 7.000 de oameni[131]. De aceea se impunea stringent o colaborare cu gărzile române, care s-a realizat la 28 octombrie prin ***Comitetul Apărării Patriei*** din care făceau parte A. T. Laurian, G. Munteanu, un ofiţer de stat-major şi un comisar provincial, cu toţii sub preşedenţia generalului Pfersmann. Comitetul a hotărât recrutări pentru întregirea regimentelor, înfiinţarea unui batalion de vânători, convocarea şi înarmarea gloatelor, probleme de aprovizionare şi transport[132]. Saşii urmau să recruteze 1.253 oameni pentru batalionul de vânători, iar Comitetul de Pacificaţiune - 3.745 români[133]. Universitatea aproba ca aceste trupe să fie întreţinute cu bani peşin[134], drept care comitele Franz Salmen cerea o contribuţie de 50.000 guldeni[135]. Subscripţiile s-au strâns, dar saşii au avut din nou probleme la recrutări. La Gârbova spre exemplu, dintre cei opt recruţi doi s-au aflat inapţi, "iar învăţătorul merge ca căpitan în tabără, spre marea supărare a soţiei sale"[136].

Altfel stăteau lucrurile în partea românească, unde sub îndrumarea preoţilor şi intelectualilor organizarea militară s-a săvârşit rapid. În acest fel sporea rolul Sibiului ca centru revoluţionar românesc. Aici se simţeau în siguranţă şi revoluţionarii refugiaţi după eşecul acţiunii lor în Ţara Românească: Bălcescu, Bolliac, A. G. Golescu-Albul[137]. Gheorghe Magheru şi cei doi copii ai săi au fost adăpostiţi la ciobanul Dumitru Răcuciu din Sălişte, care a obţinut prin colectă 14.000 de galbeni pentru plecarea acestora în Occident[138].

Şi Bălcescu a plecat la 10 noiembrie, dar ideile sale au rămas. Înainte de plecare el cerea Comitetului de Pacificaţiune să convoace o dietă românească pentru organizarea Transilvaniei; naţionalitatea română din imperiu să se constitute sub o singură administraţie şi dietă proprie; să se strângă relaţiile cu românii bănăţeni[139].

Acestea au fost discutate la adunarea fruntaşilor români din 28 decembrie, în contextul grav al invadării principatului de către armata maghiară condusă de generalul Bem (împotriva voinţei lui Puchner, care cerea două adunări confesionale la Sibiu şi Blaj, iar în ultima instanţă se gândea la dezarmarea românilor, succesivele întâlniri la reşedinţa lui Şaguna între 9-28 decembrie au hotărât convocarea unei singure adunări).

S-au întrunit 250 delegaţi sub conducerea lui Şaguna, cu doi secretari ortodocşi şi alţi doi uniţi. Rezoluţia, elaborată de Bărnuţiu, Bariţiu, Laurian şi Popasu, ce-

[128] G. Bariţiu, *Op. cit.*, p. 264-265.
[129] ASS, *Colecţia Bruckenthal*,O 1-6 nr. 182, f. 9.
[130] *Idem*, f. 10.
[131] C. Göllner, *Op. cit.*, p. 186.
[132] G. Bariţiu, *Op. cit.*, p. 315-316.
[133] Il. Puşcariu, *Documente pentru limbă şi istorie*, II, Sibiu, 1897, p. 334-339.
[134] ASS, *Loc. cit.*, f. 34.
[135] *Idem*, f. 52.
[136] K. Herbert, *Briefe an den Jahren 1848 und 1849*, în "Korespondenzblatt des Archivs des Vereines für siebenbürgische Landeskunde", 1901, p. 110-111.
[137] N. Bălcescu, *Opere*, IV, Bucureşti, 1964, p. 116.
[138] I. Lupaş, *Descendenţa transilvană a lui Ghorghe Magheru şi relaţiile lui cu ţăranii sălişteni, indeosebi cu familia lui Dumitru Răcuciu*, în "Analele Academiei Române. Secţiunea Istorie", XXII, 1940, p. 259-289.
[139] L. Maior, *Adunarea de la Sibiu (28 decembrie 1848)*, în *Stat, societate, naţiune*, Cluj-Napoca, 1982, p. 316-318.

https://biblioteca-digitala.ro

rea: independența Transilvaniei, desființarea guvernului de la Cluj, recunoașterea Comitetului de Pacificațiune în calitate de guvern până la convocarea unei diete pe criteriul proporționalității, egalitate națională, ajutarea satelor arse și prădate de maghiari, redeschiderea școlilor și "clase juridice" la Sibiu și Blaj, până se va deschide o Universitate românească[140]. Dar pentru îndepărtarea armatei lui Bem, în loc să se facă apel la trupele lui Avram Iancu, adunarea și reprezentanții lui Puchner cădeau de acord să cheme armata țaristă[141].

A. T. Laurian și I. Popasu plecau cu rezoluția spre tânărul împărat Franz Iosif[142]. Războiul bate la ușă.

La 27 decembrie armata lui Bem ocupa Clujul , iar la 9 ianuarie anul următor intra în Târgu Mureș. Trupele trimise din Sibiu în întâmpinarea lui erau bătute la Mediaș (18 ianuarie) și Șeica Mare (19 ianuarie). În fața pericolului, vistieria împreună cu unii înalți funcționari din Sibiu s-au refugiat în Țara Românească[143]. Șaguna însuși a plecat la 1 ianuarie la București, de unde, fiind rău primit, lua drumul Austriei. În lipsa lui treburile bisericești rămâneau pe seama lui Moise Fulea, care se grăbea să trimită o circulară favorabilă uniunii și ștergerii robotelor[144].

Mereu înfrânt, Puchner a hotărât să-și retragă trupele pentru o bătălie decisivă la Sibiu. "Am văzut atunci toată perfidia comandanților împărătești față de români", își amintea Ioan Ciurileanu: aceștia voiau să apere Sibiul cu trupe în majoritate românești, lăsând satele neapărate în mâinile lui Bem[145] . Erau incriminați prin aceasta comandantul general Puchner, comandanții de divizii Gedeon și Pfersmann, comandanții de brigadă Kalliany, Schutter și Kräffer[146].

Dispozitivul armatei imperiale s-a constituit pe terenul cuprins între Sibiu și Șura Mare, în noaptea de 20/21 ianuarie. Aripa stângă se sprijinea pe Turnișor. Un corp de rezervă se păstra în spatele centrului, iar un altul rămânea în cetate. Cu totul erau 8.500-9.000 luptători (unele surse apreciază cifra de 6.000) care trebuiau să reziste atacului a 6.000 luptători comandați de generalii Bem și Czecz, ale căror trupe au făcut joncțiunea abia în toiul luptei, la amiaza zilei de 21.

Lupta a început dimineața, cu focul de artilerie al armatei maghiare. Răspunsul artileriei austriece a fost concomitent cu un atac al flancului stâng, care a împins flancul drept al lui Bem la Slimnic. Pe 22 ianuarie, sosind ajutoarele comandate de Gedeon, imperialii au atacat fără succes pozițiile lui Bem de la Slimnic. Abia pe 31 ianuarie maghiarii au executat retragerea spre Ocna[147].

La 1 februarie se întrunea la Sibiu o adunare extraordinară din 14 delegați sași și 7 români, sub președenția generalului Pfersmann și a comitelui Salmen. S-a hotărât acolo să se ceară urgent generalului țarist Lüders să treacă munții; acesta a și trimis 1.700 infanteriști, 120 cazaci și 6 tunuri sub comanda principelui Skariatin. Principele prelua paza garnizoanei la 4 februarie, disponibilizând toate trupele austriece pentru bătălie[148] .

Puchner a reușit astfel să aducă pe câmpul de bătaie 7.400 infanteriști, 770 călăreți și 30 de tunuri. Bem le opunea 3.800 infanteriști, 400 călăreți și 23 tunuri, dispunând însă de un sistem fortificat executat după toate legile artei militare.

---

[140] *Idem*, p. 319-320.
[141] N. Iorga, *Istoria românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1989, p. 432.
[142] N. Nistor, M. N. Marinescu-Frăsinei, *Op. cit.*, p. 80.
[143] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 417.
[144] I. Lupaș, *Mitropolitul Andrei Șaguna*, p. 75-76.
[145] I. Ciurileanu, *Fragmente istorice din anii 1848-1849*, în *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, p. 223.
[146] cf. "Siebenbürgischen Volks-Kalender für 1849", Hermannstadt, p. 81-83.
[147] Descrieri ale bătăliei la G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 417-424; I. Axente Sever, *Op. cit.*, p. 142-145 J. Filtsch, *Ein sächsische Pfarrhaus in den Revolutionsstürmen des Jahre 1849*, Hermannstadt, 1923, p. 2-3.
[148] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 426;J. Filtsch aproximează numărul rușilor la 4.000 în *Op. cit.*,p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

Duelul de artilerie n-a dat rezultate importante, deşi a durat două ore. Atunci Bem a luat iniţiativa atacului, căruia austriecii i-au răspuns prin contraatac la baionetă şi foc de artilerie de la numai o sută de paşi. În acel moment centrul dispozitivului lui Bem a cedat, urmat de flancul stâng; austriecii au intrat în Ocna. Pierduseră 92 morţi şi 140 răniţi, în timp ce maghiarii numărau 400 morţi şi răniţi (Bem însuşi era rănit). Pierderile materiale erau de 15 tunuri, 9 care cu muniţii, cancelaria şi casa de bani[149]. Cadavrele maghiarilor au fost aruncate într-o mină de sare[150].

Câteva unităţi de grăniceri din regimentul de la Orlat au luptat în această bătălie sub comanda generalului Gedeon, maiorul Riebel având comanda nemijlocită[151].

Bem s-a salvat împreună cu 2.500 luptători şi 6 tunuri; coloana lui se retrăgea pe la Topârcea şi Apold spre Sebeş, în timp ce altă coloană apuca drumul Mândra Şeica Mare. Mici detaşamente fugeau prin Alămor spre Mediaş[152]. În timpul acestor retrageri, satele aflate în calea celor învinşi au avut mult de suferit. Slimnicul a fost prădat şi ars, mai puţin casa bogătaşului Seivert, care găzduise de bunăvoie pe Bem şi garda sa de husari[153]. Având în coastă 7.000 de austrieci comandaţi de Puchner, care în noaptea de 4 februarie au cartiruit la Topârcea[154], maghiarii au jefuit şi maltratat populaţia Apoldului de Jos[155], iar la Miercurea au distrus case şi au devastat farmacia[156].

Teatrul confruntărilor militare s-a deplasat spre centrul Transilvaniei, dar nu pentru multă vreme. În februarie Puchner era înfrânt la Simeria şi se retrăgea din nou spre Sibiu. Axente Sever venea la Răşinari cu 1.200 de oameni, pe care-i îndrepta la 26 februarie spre Blaj, "să răscol toată zona submontană"[157].

În acest timp Bem era la Mediaş. La 2 martie imperialii ocupau oraşul fără a provoca mari pierderi inamicului, şi-şi concentrau forţele pentru o bătălie la Sighişoara[158]. Drumul spre Sibiu era liber, iar Bem s-a grăbit să profite. Surprinderea a fost totală la Sibiu când, pe 10 martie la ora 10 seara, s-a răspândit vestea că maghiarii sunt lângă ziduri. Doar ruşii lui Skariatin (700 de oameni) au ieşit în faţa cetăţii pentru a se bate, în timp ce trupele de garnizoană austriece au rămas în oraş. Mai târziu ofiţerii lui Puchner au fost pedepsiţi pentru indisciplină[159].

În aceste condiţii, pe 11 martie dimineaţa după pregătirea de artilerie, cele şase coloane ale lui Bem coborau dealurile de la Şura Mare şi angajau lupta. La ora 19 bătălia era pierdută, iar oraşul a fost luat în stăpânire pe timpul nopţii prin luptă de stradă[160].

La efective aproximativ egale, maghiarii dovediseră o conducere superioară. Captura era enormă: 21 tunuri cu praf de puşcă şi ghiulele, 5.000 de arme, săbii, baionete, plus magazinul cu echipament militar. Pierderile "în oameni ale austriecilor erau de 16 ofiţeri şi 115 soldaţi; 200 de ruşi căzuseră în bătălie"[161].

Puchner, bolnav şi depăşit de evenimente, a predat comanda armatei lui Kalliany. Acesta şi-a concentrat trupele disponibile la Nocrich, de unde s-a îndreptat spre

[149] O descriere pe larg la G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 426-430.
[150] C. Zagoriț, A. Constantinescu, *Însemnări istorice asupra oraşului Sibiu şi împrejurimi*, Sibiu, 1921, p. 13.
[151] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 427.
[152] *Idem*, p. 431-432.
[153] J. Plattner, *Stolzenburg. Skizzen aus seiner Vergangenheit*, Hermannstadt, 1907, p. 68-72.
[154] I. Salomiu, *Documente istorice ale monografiei satului Topârcea*, III, manuscris la Biblioteca ASTRA, 1980, p. 824.
[155] Din plângerea satului către împărat la 1852, la ASS, *Fond Scaunul Mercurea*, 134/1852.
[156] *Idem*, din memoriile farmacistului Andreas Schmidt.
[157] S. Balint, T. Axente Sever, *Două raporturi ale acelor prefecţi de legiuni româneşti care în anul 1848-1849 au susţinut luptele cu insurgenţii unguri până la reintrarea trupelor imperiale în Transilvania*, Sibiu, 1884, p. 45.
[158] V. Heinrich, *Bate vântul din Tălmaciu*, Bucureşti, 1957, p. 90.
[159] F. Teutsch, *Op. cit.*, p. 264.
[160] Informaţii asupra bătăliei la G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 469-473; N. Nistor, M. N. Marinescu-Frăsinei, *Op. cit.*, p. 82; V. Heinrich, *Op. cit.*, p. 91; J. Filtsch, *Op. cit.*, p. 5.
[161] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 474-475.

https://biblioteca-digitala.ro

Tălmaciu pentru a face joncțiunea cu ce a mai rămas din trupele lui Skariatin. La 13 martie două, coloane maghiare au luat în stăpânire Veștemul (căruia i-au dat foc) și Nocrichul[162]. Grănicerii racovițeni au apărat cu ultimele resurse podul peste Olt dintre Bradu și Avrig, dar fiind copleșiți de gruparea lui Czecz au abandonat lupta și s-au împrăștiat pe la casele lor[163]. Rușii s-au retras în Țara Românească, iar Sibiul rămânea în stăpânirea lui Bem.

Fruntașii unioniști ai sașilor fugiseră la București, unde se îndeletniceau cu "delăturarea românilor ardeleni, pe care ei îi înfățișează înaintea boierilor ca comuniști periculoși"[164]. ***Sparkassa*** își evecuase registrele și banii, iar afacerile au continuat să fie girate de un sas acceptat de Bem[165].

Comitetul de Pacificațiune și-a pierdut sediul și arhiva. Mai întâi s-a retras la Tălmaciu, apoi la Sadu, iar când acesta a fost ars de maghiari, a trecut granița, după un popas la Boița[166]. Fugiseră și asesorii consistoriali M. Fulea, I. Moga, P. Bădilă, I. Panovici. Rămânea doar notarul I. Hannia, care a primit administrarea diecezei ortodoxe transilvane[167].

Deja în 11 martie Bem convoca pe primarul Daniel Ziegler pentru a-i comunica amănuntele noii ordini[168]. Aceasta debuta prin prădăciuni și crime, în noaptea respectivă fiind ucis și Joseph Benigni, prim redactor la "Siebenbürger Bote"[169]. La 12 martie Bem anunța printr-o proclamație preluarea controlului asupra orașului[170], iar a doua zi cerea public să fie înștiințat de cazurile de furturi și jafuri[171]. În fond, generalul era un om cinstit.

În calitate de comandant general al principatului era instalat generalul Czecz, cu reședința la Sibiu. Erau avansați cinci colonei și trei vicecolonei pentru a-i constitui statul major[172]. Soldații maghiari au fost cazați la populație. Parohul Johann Filtsch era obligat să găzduiască 30 de husari în casă, curte și grajduri. Pentru armată i s-au rechiziționat doi cai, flinta de vânătoare și două pistoale[173]. Asemănător s-au petrecut lucrurile în întreg orașul.

Pentru completarea efectivelor, românii recruți găsiți în cazărmi au fost înrolați forțat[174]. Cu munițiile și echipamentul capturat, Bem punea pe picioare o armată de 24.000 de oameni, înzestrată cu 110 tunuri[175] . Pentru că se dovedise în timpul bătăliilor că zidurile cetății nu mai au o valoare militară, Bem a ridicat redute și întărituri pentru bateriile de tunuri, așa cum se mai pot vedea în pădurea Dumbrava[176]. Tot atunci s-au umplut cu apă spațiile dintre diguri în parcul Sub Arini[177].

Paralel cu organizarea militară, ocupația avea de rezolvat și probleme politice. Proclamația lui Bem din 14 martie anunța că "Ordinele mele nu sunt aduse la îndeplinire de către autoritățile orășenești în felul pe care-l reclamă nu numai deosebit de anevoioasele împrejurări prin care trecem, ci și binele urbei. Aceasta se datorește fie nedestoiniciei slujbașilor, fie faptului că sunt încă și astăzi dușmănoși guberniului maghiar și caută să câștige timp."Drept urmare cerea să se aleagă în funcții alți cetă-

[162] *Idem*, p. 476-478.
[163] *Idem*, p. 479.
[164] I. Pușcariu, *Op. cit.*, p. 23.
[165] *Hundert Jahre Hermannstdter Allgemeine Sparkassa 1841-1941*. Hermannstadt, 1941, p. 10.
[166] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 474.
[167] I. Lupaș, *Op. cit.*, p. 91.
[168] V. Heinrich, *Op. cit.*, p. 107.
[169] E. Sigerus, *Chronik Der Stadt Hermannstadt*. Hermannstadt, 1930, p. 40-41.
[170] Textul la V. Heinrich, *Op. cit.*, p. 108-109.
[171] ASS, *Colecția Bruckenthal*, O 1-6 nr. 182, f. 57.
[172] G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 486.
[173] Filtsch, *Op. cit.*, p. 6, 12
[174] S. Balint, I. Axente Sever, *Op. cit.*, p. 48.
[175] V. Heinrich, *Op. cit.*, p. 154.
[176] C. Zagoriț, A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 22.
[177] *Sibiu. Monografie*, București, 1981, p. 123.

https://biblioteca-digitala.ro

ţeni. Alegerile au dat pe Simon Schreiber primar, Michael Herbert jude regal, Conrad Schmidt senator"[178]. Prin aceeaşi proclamaţie se anunţa libertatea presei, care de fapt era în vigoare de un an. Se acorda necondiţionat libertatea de a intra şi ieşi din oraş[179].

Aceasta era însă teoria. Presa a fost mult afectată de ocupaţie: "Transsilvania" şi "Der Siebenbürgischer Volksfreund" şi-au încetat apariţia[180]. Odată cu venirea la Sibiu a lui Ladislau Csany, în calitate de Înalt comisar al Transilvaniei, au început arestările şi luările de ostateci[181]. La 24 martie Csany semna o ***Înştiinţare*** care insulta "popoarele crescute la sânul Ungariei". Se instituiau prin aceasta legile de război pe teritoriul pământului regesc, se înfiinţau tribunalele militare (printre altele la Sibiu, Nocrich şi Miercurea), erau suspendaţi funcţionarii existenţi[182]. În acea noapte au fost arestaţi mai mulţi funcţionari, câţiva militari în retragere şi o seamă de slujbaşi fiscali[183].

O altă ameninţare publică era răspândită cu ***Prochemarea*** din 26 martie, către locuitorii saşi şi români ai pământului regesc: "greşeala voastră este mare, este necredinţă către patrie (...) unii dintre voi, mai ales români, pentru temerea de dreapta pedeapsă se află depărtaţi - aceia dară prin aceasta se dojenesc a se întoarce înapoi"[184]. La 4 aprilie Csany înfiinţa poliţia în toate scaunele săseşti[185].

Plecând la Cluj, Csany lăsa pământul regesc sub autoritatea comisarului Moise Berde. Acesta îşi făcea debutul public printr-o ***Rânduială*** (11 mai): să fie arestaţi toti cei găsiţi fără documente şi să fie judecaţi în regim statarial toţi aceia care rup peceţile de pe bunurile sigilate de stat în vederea confiscării[186].

O zi mai devreme saşii şi românii fuseseră chemaţi să contribuie la întreţinerea trupelor cu îmbrăcăminte, pentru că şi ei au beneficiat de libertăţile cucerite cu sânge maghiar[187]. La 30 mai, tineri de la 18 la 22 de ani erau obligaţi să se înscrie în armata maghiară: 1.417 din scaunul Sibiu, 556 din Mediaş, 186 din Nocrich, 351 din Cincu, 272 din Miercurea[188].

Toate acestea erau măsuri de forţă, pentru care ocupaţia nu găsea colaboratori între oamenii locului. Pentru a-şi legitima cererile faţă de români, Moise Berde a inventat o şedintă cu capi bisericeşti şi mireni ortodocşi care ar fi emis un manifest, lăudând binefacerile revoluţiei maghiare şi acuzând ruşii că ar aduce o nouă robie. Sare în ochi lipsa numelor şi semnăturilor de pe acest manifest, datat la 27 mai[189].

Alături de măsurile acoperite mai mult sau mai puţin "în domeniul legislativ, teroarea a funcţionat tot timpul ca instrument al regimului de ocupaţie. În martie trupele lui Bem au cerut Răşinariului 10.000 florini, sub ameninţarea incendierii satului. Refuzându-se plata, maghiarii au revenit şi au pretins o sumă de două ori mai mare [190]. Dacă de la răşinăreni nu s-au putut obţine bani, Cisnădia a plătit cei 8.000 florini consideraţi impozit de război, apoi alţi 8.481 florini drept contra valoare a întreţinerii trupelor de ocupaţie[191].

La Sibiu banii şi bunurile s-au dobândit prin metode recunoscute deschis de Bem:

---

[178] V. Heinrich, *Op. cit.*, p. 122.
[179] *Idem*, p. 124-125.
[180] E. Dunădreanu, M. Avram, *Presa sibiană în limba germană (1778 - 1970)*, Sibiu 1971, p. 55.
[181] N. Nistor, M. N. Marinescu-Frăsinei, *Op. cit.*, p. 83.
[182] ASS, *Coleclia Bruckenthal*, O 1-6 nr. 182, f. 60.
[183] "Siebenbürger Bote", 38/26 martie 1849, p. 139.
[184] ASS, *Loc. cit.*, f. 61.
[185] *Idem*, f. 64.
[186] *Idem*, f. 83.
[187] *Idem*, f. 82.
[188] *Idem*, f. 88.
[189] *Idem*, f.85.
[190] L. M. Lubinschi, *Op. cit.*, p. 30.
[191] H. Wittstock, *Aus Heltau. Vergangenes und Gegenwärtiges*, Sibiu, 1883, p. 74.

https://biblioteca-digitala.ro

"Mi-au venit de la persoane particulare, de la corporații și chiar din partea unor oameni de la cârmă jalbe care acoperă de rușine națiunea ungară și îndeosebi oastea maghiară. Mi s-a adus la cunoștință că ostașii, ba chiar și ofițeri încartiruiți vin uneori la gazdele lor cu cereri care nu pot fi satisfăcute. Se spune că, s-au ridicat bunuri care au fost confiscate pentru stat, că s-au spart pivnițe cu vinuri, că s-au luat cu japca mobile, așternuturi ș.a., mai cu seamă acolo unde locuitorii au fugit și casele au rămas nelocuite. Am auzit chiar că unii militari și-au adus întreaga lor familie în garnizoanele respective, aducând gazdelor lor cele mai nesocotite cereri"[192].

Comunitatea română din oraș s-a bucurat de o atenție specială. Arhiva consistoriului și biblioteca cuprinzând 3.000 de cărți au fost date focului[193], ca și arhiva Comitetului de Pacificație[194]. Pagubele provocate bisericii de la Poarta Turnului se ridicau la 4.079 florini[195]. Preotul Gregorian și fiul său, tribun în oastea lui Iancu, au fost împușcați[196].

La Racovița maghiarii au distrus clădirile companiei grănicerești și locuințele ofițerilor[197]. Ilie Măcelaru a fost arestat la Miercurea, apoi a fost condamnat la moarte[198], în timp ce judele regal și câțiva țigani au fost executați[199]. La Apoldu de Jos a fost arsă o parte din sat și au fost înlocuiți conducătorii români care i-ar fi sfătuit pe cei din Sângătin la masacrul din anul precedent[200]. Între Ocna Sibiului și Secaș s-a organizat la începutul lui mai o vânătoare "cu goană" după oameni, despre care citâm din "Siebenbürger Bote": "Pentru capturarea rebelilor valahi care umblau prin păduri susnumitul maior (Boțor, n.n.) a pornit cu două companii de apărători ai gliei din cele 72 pe care le deține, și cu 30 de călărești din Ocna spre Bogatu Român. Aici s-au făcut pregătirile pentru prinderea hoților și în dimineața următoare în timp ce oamenii maiorului înconjurau pădurea în șiruri lungi înaintau spre Presaca cântând (...). În mare au fost gasiți circa 100 rebeli, dintre care comisia de anchetă a eliberat câțiva. Mai mult de 60 de vinovați au fost însă duși la Sibiu"[201].

Mai puțin norocoși au fost acei români din Veseud care n-au reușit să fugă înainte de întoarcerea grofilor Fronius, Komarony și Lajos. În mai au fost executați șase români și doi sași, cu toții fiind depuși într-o groapă comună[202].

Sunt date suficiente pentru a conchide că puterea revoluționară maghiară la Sibiu, în loc de egalitate, reprezentativitate, proprietate, libertatea presei și toate celelalte puncte liberale de la Pojon, a instituit exact contrariul lor.

La 20 iulie armatele țariste refăcute pătrundeau în principat pe la Turnu Roșu. O ciocnire violentă s-a produs la Turnu Roșu cu forțele comandate de Ihasz Daniel[203]. Se pot vedea și astăzi urmele a cinci redute ridicate de Bem la nord de Tălmaciu, pe care s-a sprijinit poziția maghiară[204]. La 22 iulie țariștii intrau fără luptă în Sibiul abandonat de maghiari, lăsând în garnizoană pe generalul Hasford cu 5 batalioane de infanterie, 300 cazaci și două tunuri. La 26 iulie Bem se retrăgea din Slimnic spre

---

[192] V. Heinrich, *Op. cit.*, p. 187-188.
[193] I. Lupaș, *Op. cit.*, p. 50.
[194] T. V. Păcățian, *Op. cit.*, 1, p. 671.
[195] AM, *Fond Arhiepiscopesc*, 38/1850.
[196] M. Păcurariu, *Biserica și neamul în istoria noastră*, în *Unirea din 1918 împlinire și speranță*, Sibiu, 1994, p. 11.
[197] C. Lupea, *Monografia Racoviței*, I, manuscris la Biblioteca "ASTRA", 1980, p. 92.
[198] I. Măcelaru a fost judecat și condamnat la moarte, dar în cele din urmă Bem l-a grațiat, vezi A. Decei, *Două personalități din trecutul istoric al Abrudului: Ilie Măcelariu și soția lui, Judita Tobias*, în *Țara Moților. Studii, articole și comunicări*, Abrud, 1974, p. 145.
[199] ASS, *Scaunul Mercurea*, 134/1852.
[200] I. Câmpineanu, *Contribuții la istoria localității Apoldu de Jos* manuscris la Biblioteca "ASTRA", 1979, p. 86.
[201] "Siebenbürger Bote", 52/9 mai 1849, p. 199.
[202] N. și I. Oancea, *Monografia comunei Veseud Șeica*, Sibiu, 1947, p. 7.
[203] S. Dragomir, *Studii și documente*, p. 18.
[204] C. Zagoriț, A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 26.

https://biblioteca-digitala.ro

Mediaş[205], în timp ce altă coloană angaja lupte de ariegardă pe Dealul Săcelului, în retragere spre Deva[206].

Mediaşul era recucerit de ţarişti la 26 iulie. Trupe maghiare comandate de colonelul Stein erau în acest timp în marş de la Sebeş spre Sibiu, fiind interceptate la Miercurea de generalul Hasford, care în acest scop părăsise Sibiul. Pentru a doua oară Bem avea drumul liber de la Mediaş spre Sibiu, şi a profitat. Hasford s-a întors în grabă spre Şura Mare pentru a angaja lupta de artilerie, dar a fost obligat să se retragă în oraş. S-au dat lupte pentru fiecare stradă, dar fiind mult inferiori numeric ruşii au fost izgoniţi din oraş, stabilindu-şi punctul de comandă la Veştem.

La 6 august trupe proaspete soseau la Şura Mare sub conducerea lui Lüders. Atacat în acelaşi timp dinspre Veştem, Bem era nevoit să rupă lupta şi să se retragă la Miercurea, unde spera să se unească cu forţele lui Stein. Pentru două zile de stăpânire asupra Sibiului, maghiarii plătiseră cu 600 de morţi, 500 răniţi, 14 tunuri şi 1.200 prizonieri. De partea rusă au rămas 16 morţi şi 48 de răniţi[207]. Războiul se încheiase în părţile Sibiului.

În toamna lui 1849 lua sfârşit cea mai puternică afirmare a naţionalităţilor din principat, pe parcursul căreia devenise clar pentru toată lumea că românii sunt o piesă esenţială pe tabla de şah a intereselor naţiunilor privilegiate. Alianţa românilor cu saşii a fost decisivă pentru înclinarea balanţei de această parte.

A fost o alianţă conjuncturală sau una bazată pe interese reale şi sinceritate? Motivele erau diferite: saşii voiau consolidarea privilegiilor lor seculare, în timp ce românii luptau pentru acceptarea lor cu drepturi egale între celelalte naţiuni. Alianţa nu făcea decât să amâne conflictul, pentru a doborî un inamic care pe moment părea mai periculos. Românii aveau de partea lor numărul, iar saşii - banii, armata şi conducerea politică. Niciodată saşii n-au văzut cu ochi buni intenţiile reformatoare ale fruntaşilor români, pe care îi acuzau de comunism. De aceea mulţi români au luptat în armata lui Bem, mai ales dintre cei de pe Olt, care la revenirea imperialilor au avut de suferit pentru aceasta[208].

În ultimă instanţă, marele câştigător a fost regimul habsburgic, care a fost cu totul nerecunoscător faţă de români, dar nici faţă de saşi n-a mers prea departe cu concesiile ulterioare.

Nu putem încheia înainte de a aşeza la locul cuvenit chestiunea socială în cadrul problematicii revoluţiei. Aceasta se subordonează neîndoios celei naţionale; naţiunile, cu toate straturile lor sociale, au mers solidare unele împotriva celorlalte. Abia defecţiunile se explică în plan social: românii şi saşii care au luptat în armata lui Bem (mai puţini în părţile Sibiului) sunt aceia din vestul Transilvaniei, care au primit drepturi politice şi pământ în virtutea programului de la Pojon. În principat, unde acest program nu s-a aplicat - tocmai pentru a nu afecta dominaţia naţională maghiară, delimitările taberelor pe criteriul naţional sunt clare, saşii având de apărat privilegii (care le-au fost şi întărite prin patenta imperială din 21 decembrie 1848, apoi prin constituţia din 4 martie 1849[209]); românii voind doar ridicarea lor la aceleaşi drepturi, maghiarii dorind dominaţia asupra amândurora.

[205] G. Barițiu, *Op. cit.*, p.603-604.
[206] C. Zagoriț, A. Constantinescu, *Op. cit.*, p. 31.
[207] Date asupra desfăşurării bătăliei la G. Barițiu, *Op. cit.*, p. 607-609; N. Nistor, M. N. Marinescu-Frăsinei, *Op. cit.*, p. 84; J. Filtsch, *Op. cit.*, p. 4; scrisoarea lui N. Bălcescu către A. Iancu datată la 8 august 1849, vezi M. Avram, *Memoria documentelor*, în "ASTRA", 9, 1972, p. 2.
[208] I. Albescu, *Turnu Roşu*, Bucureşti, 1966, p. 19.
[209] T. V. Păcățian, *Op. cit.*, p. 608.

https://biblioteca-digitala.ro

Die Revolution von 1848-1849 in Hermannstadt und ihrer Landgebiet (Zusammenfassung)

In den Jahren1848-1849 brachen in Siebenbürgen Konflikte aus, die sich seit Jahrhunderten angehäuft hatten und die in erster Reihe von ethnischer Natur waren. Die Gegend von Hermannstadt hat eine spezifische Situation gekannt, indem die rumänische Mehrheit und die privilegierte sächsische Minderheit eine Allianz, gegen die ungarischen Ansprüche, Siebenbürgen an Ungarn anzuschließen, gebildet haben. Sie war eine Konjunkturalianz mit unterschiedlichen Zielen. Die Rumänen beanspruchten ihre politische Anerkennung und die Teilnahme an Ämtern und Kultur, während die Siebenbürger Sachsen die Aufrechterhaltung ihrer mißbräuchlich erhaltenen Vor und Sonderrechte, oft auf Kosten der rumänischen Mehrheit, anstrebten. Wenn die Allianz eine Dominante der Ereignisse bleibt, gab es jedoch nicht wenige Fälle von Defektionen und die Folge der Revolution auf kurzer Sicht war die Konsolidierung der Situation der Sachen und die Fortdauer der politischen Inferiorität der Rumänen.

Hermannstadt und ihr Landgebiet kannten in diesen Jahren die Grausamkeiten des Krieges, mit gewonnenen und verlorenen Kämpfen, mit einer fünfmonatigen ungarischen Besatzung und der entscheidenden Mitwirkung der zaristischen Truppen an der Befreiung. Hunderte von Toten, gebrannten Dörfern und Dörferteilen, Raubzügen und Zerstörungen sind die Bilanz eines sozialen Erbebens, die eine Epoche auslöste und eine neues Zeitalter einführte. Die Jahren 1848-1849 waren auch für Hermannstadt ein Zentralmoment des modernen Zeitalters. Sie haben in volles Licht soziale und nationale Verhältnisse hervorgebracht, und auf langer Sicht das Vorwärtskommen der rumänischen Nation angezeichnet.

https://biblioteca-digitala.ro

Rolul deputaților țărani în declanșarea și desfășurarea Revoluției de la 1848 în Bucovina

CRISTINA PÂNZARU

Rădăcinile revoluției române din 1848 sunt adânci, căci, așa cum scria Nicolae Bălcescu în *Mersul revoluției în istoria românilor*: "revoluția generală fu ocazia, iar nu cauza revoluției române ... Cauza ei se pierde în zilele veacurilor ... Uneltitorii ei sunt optsprezece veacuri de trude, suferințe și lucrare a poporului român asupra lui însuși". Mărturii ale acestui adevăr sunt în primul rând, marile ridicări ale maselor din perioada de destrămare a orânduirii feudale: răscoala țărănească transilvană din 1784 și, mai ales mișcarea revoluționară din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, desfășurată în Țara Românească, dar cu un puternic ecou în toate țările române[1].

Deși aflată în acea perioadă sub stăpânire habsburgică, Bucovina avea să fie și ea cuprinsă de valul revoluționar de la 1848, integrându-se astfel revoluției generale românești, care a avut, în ciuda frontierelor vremelnice și arbitrare de atunci, un profund caracter unitar, dovedind că "toți românii erau însuflețiți de aceleași idei, năzuiau spre același ideal"[2].

Bucovina făcea parte din provincia Galiția, unde polonii și rutenii se confruntau în problema națională: polonii doreau refacerea Poloniei ca stat național, iar rutenii cereau ca sudul Galiției să formeze centrul unui stat rutean autonom. Contradicțiile interetnice existente, precum și cele religioase vor crea un climat dificil pentru izbucnirea și ulterior desfășurarea revoluției. În același timp, faptul că românii din Bucovina, evoluaseră până la 1774 în cadrul statului feudal Moldova, comunitatea de origine etnică și de teritoriu, limbă, cultură, trăsături psihice, religie, datini, obiceiuri, explică de ce ridicarea la luptă a bucovinenilor a avut un caracter similar, uneori identic cu cel al românilor din celelalte teritorii[3].

Bucovina se afla în înflăcăratul an 1848 într-o situație politică dificilă, născându-se din acest motiv, întrebarea dacă poporul român din această provincie dispunea de reprezentanți în măsură să susțină și să lupte pentru drepturile bucovinenilor. Dintre fiii de boieri mulți terminaseră liceul clasic din Cernăuți și câțiva dintre ei urmaseră cursurile unor facultăți ale universității din Viena. Din rândurile acestora se vor remarca, îndeosebi, tinerii Petrino și frații Eudoxiu, George și Alecu Hurmuzachi. Aceștia din urmă studiaseră la Viena și își însușiseră cunoștințele necesare pentru o carieră politică[4].

Dacă pentru Transilvania George Barițiu este omul și cărturarul care stabilește, construiește prietenii și legături spirituale, atât de largi, îndelungi și durabile cu nume-

[1] D. Berindei, *Revoluția română din 1848*, Ed. Politică, București, 1974, p. 9.
[2] I. Nistor, *Un capitol din viața culturală a românilor din Bucovina (1774-1857)*, București, 1916, p. 45.
[3] M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, Vol. I *(1774-1862)*, București, 1993, p. 368.
[4] T. Bălan, *Frații George și Alexandru Hurmuzachi și ziarul Bucovina*, Cernăuți, 1924, p. 4.

https://biblioteca-digitala.ro

roase personalități, publicații, centre culturale din întreg spațiul românesc, același rol, păstrând proporțiile și nuanțele cuvenite, îl are pentru Bucovina familia Hurmuzachi[5].

Pășind pe urmele tatălui Doxachi Hurmuzachi, Constantin, Eudoxiu, George și Alecu s-au implicat puternic în lupta pentru apărarea și afirmarea ființei naționale a românilor bucovineni. În această familie, scria George Barițiu, cuvântul de ordine, efortul și perseverența ce-i anima și conducea pe părinți, era îndemnul: "Să grijim ca pruncii noștri, în acest amestec de limbi, să rămîie ceea ce sîntem, adică români"[6].

Pe lângă acești fii de boieri, un important rol politic l-au jucat și tinerii preoți români. Trezirea ideii naționale pe terenul politic în urma mișcărilor revoluționare din 1848 nu putea să nu pătrundă și în biserică. Era firesc, ca în acest context dificil, românii ortodocși din Bucovina să ceară înființarea unei mitropolii românești care să fie coordonată și nu subordonată mitropoliei sârbești de la Carlovăț. Deoarece în fruntea diecezei s-a aflat atunci episcopul Eugeniu Hacman, un spirit conservator care și-a urmărit propriile interese și nu cele ale ortodocșilor bucovineni, guvernanții de la Viena au încercat să pună piedici dezvoltării naționale a bisericii ortodoxe din Bucovina, folosindu-se tocmai de episcopul Hacman, abuzând de slăbiciunea sa de caracter și de ambiția lui de a ajunge cu orice preț mitropolit[7].

A existat și o parte a clerului ortodox care a sprijinit mișcarea revoluționară prin tipărirea și publicarea unor manuale școlare. Astfel s-au evidențiat: Iraclie Porumbescu, care s-a alăturat Hurmuzăcheștilor în apariția organului de publicitate "Bucovina"și Silvestru Andrei Morariu. Acesta din urmă va desfășura o fecundă activitate pe tărâmul vieții bisericești, ajungând ca în 1873 să fie numit arhiepiscop și mitropolit al Bucovinei și Dalmației.

Politica habsburgică instaurată în 1774 a afectat toate clasele sociale din Bucovina, cel mai greu lovită fiind, ca de altfel în întreaga istorie zbuciumată a românilor, țărănimea. Formând peste 90% din populația Bucovinei, dar neprimind nici un fel de educație politică sau de altă natură, fiind majoritatea neștiutori de carte, în 1848 ea s-a aflat în fața unei situații extrem de dificile, trebuind să-și aleagă reprezentanți. Ajunși liberi, țăranii din Bucovina mai mult țineau să lupte împotriva foștilor lor opresori decât să colaboreze cu ei pentru a putea formula un program politic unitar. Ei pentru boieri, nu aveau decât ură, ura servului eliberat; preoții fiind aliați cu boierimea, neîncrederea țăranilor se întinse și asupra lor[8].

Un deputat de seamă ales din rândul țărănimii bucovinene a fost Miron Ciupercă, alias Ciupercovici[9], din zona Câmpulungului Moldovenesc, ce s-a remarcat printr-o activitate deosebit de intensă în anii premergători revoluției de la 1848, fiind un dârz apărător al intereselor clasei din care făcea parte, arătând că locuitorii ocolului Câmpulung "sînt țărani liberi ai liberului ocol de Cîmpulung"[10]. Controversata problemă a delimitării hotarelor ocolului Câmpulung i-a determinat pe țăranii câmpulungeni să înainteze la 12 iulie 1843 un memoriu împăratului, memoriu semnat de țăranii Ioniță Șandru, Ilie Piticariu, Vasile Morar, Andrieș Pralea și alții. Printre ei s-a aflat și viitorul deputat de la 1848, Miron Ciupercovici. Țăranii cereau: "să ni se restituie lazurile făcute de noi în munții mănăstirești și confiscate în urmă fără nici un drept, să ni se respecte proprietatea și să ni se lase veniturile, iar Domeniul să rămână cu cei 11 munți mănăstirești, unde poate face ce vrea. Domeniul să nu mai intre cu forța în proprietățile noastre libere, după cum o face zilnic, să nu ne ia drepturile și

[5] M. Iacobescu, *Op.cit.*, p. 357.
[6] G. Barițiu, *Familia Hurmuzachi, Eudoxiu Hurmuzachi. Fragmente din istoria românilor*, vol. I, București, 1879, p. 14-15.
[7] Ed. Politică, *Istoria Bucovinei*, București, 1991, p. 120.
[8] T. Bălan, *Op. cit.*, p. 4.
[9] M. Iacobescu, *Op. cit.*, p. 370.
[10] T. Bălan, *Din istoricul Cimpulungului Moldovenesc*, Ed. Științifică, București, 1960, p. 171.

https://biblioteca-digitala.ro

atunci se rezolvă de la sine problema"[11]. Pe lângă numeroasele abuzuri şi confiscări de pământuri, ţăranii erau privaţi "într-un mod mizerabil de avutul, de onoarea şi de bunul lor renume"[12], fiind supuşi şi la diferite pedepse fizice.

La confiscările de pământ, impunerile de prestaţii, restrângerea loturilor personale, s-au adăugat adevărate maltratări, terminându-se adesea cu închisoarea. Semnificativ în acest sens, este cazul lui Dumitru Ciupercovici, ţăran din Fundul Moldovei, fratele lui Miron, care, împreună cu Chirilă Ţimpău au fost denunţaţi ca fiind autorii unei tâlhării. Deşi nevinovaţi, au fost arestaţi şi bătuţi crunt în închisoarea de la Dorna. Miron Ciupercovici, după ce a înaintat două proteste în 1841 Tribunalului Bucovinei, rămase nesoluţionate, s-a adresat în cele din urmă împăratului, înaintându-i la 10 iulie 1843 un memoriu-protest, afirmând: "Ce se întâmplă în Bucovina este nemaipomenit. În Bucovina nu numai că se fură oamenilor avutul, ci ei sînt schingiuiţi de nişte funcţionari lipsiţi de Dumnezeu şi de conştiinţă"[13]. Protestele lui Miron Ciupercovici au rămas fără rezultat. De altfel, numeroşi cetăţeni nevinovaţi au fost arestaţi, aruncaţi în temniţe şi bătuţi până la sânge. Funcţionarilor Domeniului nu le păsa nici de autorităţi, nici de împărat. Ştiindu-se ocrotiţi, comiteau crime.

Situaţia deosebit de grea a ţărănimii bucovinene s-a accentuat în anii premergători revoluţiei de la 1848 şi prin creşterea considerabilă a tuturor obligaţiilor, înmulţirea acestora[14]. Astfel, numărul zilelor de clacă a crescut de la 6-12 zile pe an, cât era în 1774, la 165 de zile şi chiar mai mult[15]. Aflându-se într-o zonă de frontieră a imperiului, ţăranii din satele Bucovinei erau obligaţi să cedeze anumite terenuri pentru posturile de pază şi carantină, să întreţină trupe şi vameşi, să contruiască unele clădiri speciale, drumuri, şanţuri, poduri, trasee de frontieră[16].

Astfel de abuzuri şi asupriri din partea stăpânilor se întâmplau şi în celelalte localităţi ale Bucovinei. Până la 1848 au existat numeroase plângeri ale sătenilor. Astfel, în 1824, locuitorii satului Stroieşti se plâng împotriva tratamentului de sclavi şi a creşterii zilelor de robotă pe an. Sustragerea de pământuri rusticale şi de părţi din toloaca sătească era un abuz pe care stăpânii îl săvârşeau adeseori şi în multe părţi[17]. Între reclamaţiile prezentate la 1848 parlamentului austriac de către deputaţii bucovineni, cele mai multe au drept obiect tocmai astfel de sustrageri, de pământuri rusticale din partea stăpânilor. Maltratări, arestări nemotivate, dotări insuficiente, cereri de taxe pentru toloacă, oprirea de a trece pe anumite drumuri, impunerea de a da străji la curtea boierească, trimiterea de către stăpân la oaste a altui sătean în locul celui recrutat, luarea dijmei în mod arbitrar, omiterea de a da sătenilor ţidule de robotă pentru zilele lucrate şi de a se face socotealea zilelor de lucru la sfârşitul anului, cererea de clăci pentru zilele obişnuite sau convenite de robotă, socotirea arbitrară a lucrului făcut de săteni, toate aceste forme de asupreli sunt ceva obişnuit tot timpul până la 1848[18].

Alţi trei aleşi ai ţărănimii, Vasile Cârstea din Boian, George Timiş din Cupca şi Vasile Murgoci din Coţmani, spre deosebire de Ciupercovici, care cunoştea şi limba germană, aceştia "vorbeau numai româneşte" – cum scrie despre ei guvernatorul districtual, dar nu învăţaseră în nici o şcoală să citească şi să scrie, în chiar limba lor maternă. Analfabet era şi ţăranul rutean Ioan Dolenciuc din Hatna[19], iar Lukian Kobiliţă,

[11] *Idem*, p. 172.
[12] *Idem*, p. 173.
[13] *Idem*, p. 230.
[14] M. Iacobescu, *Revoluţia de la 1848 în Bucovina*, în Anuarul Muzeului Judeţean Suceava, V/1978, p. 19.
[15] I. G. Sbiera, *O pagină din istoria Bucovinei*, Cernăuţi, 1899, p. 11.
[16] Colecţia de Documente a M.N.B., *Memoriul locuitorilor din Gura Humorului, Ilişeşti şi Braşca, 30 iulie 1848.*
[17] N. Grămadă, *Sătenii şi stăpânii în Bucovina între 1775 şi 1848*, Cernăuţi, 1834, p. 92.
[18] *Idem*, p. 92-93.
[19] M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, p. 370.

https://biblioteca-digitala.ro

huțul din Putila, nu știa nici el decât propria-i limbă. Această situație explică de ce unii deputați țărani au putut fi lesne influențați și manipulați de cercurile imperiale[20].

Din partea minorităților a fost ales Anton Kral, neamț, directorul liceului din Cernăuți. Ca reprezentant al județului Sucevii, a fost ales Ioan Dolenciuc, țăran rutean. Au fost aleși șapte deputați țărani și un singur intelectual. N-a fost ales nici un singur boier sau intelectual român[21].

Între cei șapte deputați, Mihai Bodnar-Bodnărescu, omul ales de electori în circumscripția Rădăuți, se va dovedi printre cei mai activi. Prieten bun cu Miron Ciupercă, deputatul câmpulungenilor, cunoscut și apreciat și de Anton Kral, dar și de fruntașii intelectualilor români, Eudoxiu, George și Alecu Hurmuzachi, deputatul Mihai Bodnar-Bodnărescu primește scrisori, memorii și petiții de la alegători. El se va pronunța ferm și consecvent pentru despărțirea Bucovinei de Galiția și acordarea statutului de autonomie. Argumentează această cerință esențială în cuvinte simple, de o logică și forță de convingere, dar și de o frumusețe tulburătoare: "judecați fraților, voi, singuri: nu-i mai bine dacă își face cineva mămăligă singur, cum vrea el, decât să i-o facă altul, cum vrea acela?"[22].

Ulterior, conducătorii revoluției din Bucovina și în special Hurmuzăcheștii, vor condiționa și subordona și ei dezideratul problemelor sociale și economice, politice, culturale și religioase, de dezlipirea Bucovinei de Galiția și constituirea ei cu rangul de provincie autonomă. În acest comitet de acțiune românesc, frații Hurmuzachi erau cei mai influenți. Completându-se reciproc, Alexandru având un temperament și o fire de poet, George moștenise corectitudinea, iar Eudoxiu erudiția părinților săi, pe toți unindu-i un sentiment național, nepărăsind nici o clipă ideea națională. Pentru ei Bucovina era românească și prima acțiune ce se va desfășura va avea ca prim obiectiv autonomia Bucovinei[23].

Între 4/16 octombrie 1848 și până în 20 septembrie/2 octombrie 1850, românii din Bucovina au editat și difuzat gazeta bilingvă, germano-română, "Bucovina". Programul ziarului era indicat de nevoile politice ale Bucovinei din acea perioadă. Ziarul a fost înființat pentru a sprijini acțiunea începută de intelectualii români pentru dobândirea autonomiei Bucovinei, pentru eliberarea elementului românesc din Bucovina de sub jugul Galiției[24]. Iată ce afirmă George Hurmuzachi în primul număr al gazetei sale: "Bucovina care nu este cea mai de pe urmă perlă în frumoasa cunună de țări a Austriei s-a trezit la viață nouă".

Revoluția avea să se declanșeze la Viena la 13 Martie 1848, răsturnând guvernul lui Metternich și impunând împăratului Ferdinand (1835-1848), instituirea unui guvern responsabil, libertatea presei și a adunărilor, organizarea de gărzi civile și alegeri libere pentru Adunarea Constituantă[25].

La 22 martie a avut loc la Cernăuți, capitala Bucovinei, o adunare populară, înființându-se un comitet de acțiune, condus de Doxachi Hurmuzachi, cu rolul de a redacta un program de revendicări. Totodată s-au format șase companii ale gărzilor naționale, atât la Cernăuți cât și în alte orașe bucovinene, cum ar fi Suceava, unde comandantul celor două unități era Serafim Cărușel, care fusese în tinerețe ostaș voluntar în armata napoleoniană[26]. În același timp, preoții și călugării, vor organiza și ei, tot la Cernăuți, în aceeași lună, o întrunire în cadrul căreia se vor formula primele ce-

[20] *Bucovina*, Cernăuți, 10/1849.
[21] T. Bălan, *Frații George și Alexandru*, ..., p. 5.
[22] M. Iacobescu, *Mihai Bodnar-Bodnărescu (1816-1867)*, în Analele Bucovinei, Ed. Academiei Române, nr. 2/1997, p. 347.
[23] T. Bălan, *Frații George și Alexandru*, ..., p. 6.
[24] *Idem*, p. 4.
[25] I. Nistor, *Istoria Bucovinei*, ..., p. 89.
[26] I. Grămadă, *Din Bucovina de altă dată*, București, 1926, p. 9.

https://biblioteca-digitala.ro

reri ale clerului[27]: autonomia Bisericii ortodoxe, democratizarea conducerii ei, administrarea şi gospodărirea averilor şi veniturilor ei să se facă în viitor de către un organism naţional, format din Consistoriu şi din conducerea Fondului Bisericesc şi formarea unei mitropolii ortodoxe a tuturor românilor din imperiu[28].

Spre sfârşitul lunii martie 1848, tinerii români aflaţi la Buda lansau şi difuzau un "Apel către românii de pretutindeni"[29], prin care arătau că "fraţii noştri bucovineni se îngrijesc destul de puţin de naţionalitate, deoarece jugul balaurului de Metternich i-a apăsat cu totul"[30]. Sub presiunea valului revoluţionar, care cuprindea aproape toate provinciile imperiului, la 15 martie 1847, împăratul Ferdinand I promite o nouă constituţie, al cărei proiect va fi publicat la 15 aprilie 1848[31].

Masele populare, în frunte cu gărzile naţionale cer acum o nouă lege electorală, bazată pe desfiinţarea censului şi pe dreptul la vot universal[32]. Prin patenta imperială din 17 aprilie 1848, s-a hotărât ca în ziua de 15 mai să fie pusă în aplicare noua dezrobire a ţăranilor în Galiţia şi Lodomeria şi implicit şi în Bucovina. Guvernatorul Galiţiei, contele Stadion a ţinut să întrebe mai întâi pe proprietarii bucovineni dacă este necesar să extindă patenta şi asupra Cercului bucovinean. Proprietarii bucovineni, Mustazza, Gafencu, Capri, Zotta, Popovici, Goian, Petrovici, Costin, Vasilco, Doxachi Hurmuzachi şi Louis Mikuli vor vedea ca inadmisibilă, din punct de vedere legal, extinderea patentei imperiale. Totuşi, ei credeau că defiinţarea clăcii s-ar putea proclama, în principiu şi în Bucovina, rămânând însă ca termenul aplicării şi condiţiile de despăgubire pe seama proprietarilor să se fixeze numai de Adunarea Constituantă, care urma să fie convocată pe data de 26 iunie 1848. Tocmai această atitudine rezervată a marilor proprietari faţă de dezrobirea ţăranilor a produs mari nemulţumiri în rândurile ţărănimii, ceea ce a avut drept urmare faptul că în alegerile pentru Constituantă nu a reuşit nici un candidat din rândul marilor proprietari[33].

În acest context, în preajma alegerilor pentru Constituantă, fruntaşii români bucovineni vor convoca pentru ziua de 20 mai 1848 o mare adunare naţională la Cernăuţi, la care vor lua parte oameni veniţi din toate colţurile Bucovinei, reprezentanţi ai tuturor claselor sociale. Preşedinte al Adunării a fost ales Doxachi Hurmuzachi, sub conducerea căruia a fost elaborat un program alcătuit din 12 "dorinţe", privind întreaga viaţă politică, culturală şi economică a Bucovinei. În primul rând se cerea:

- Separarea Bucovinei de Galiţia şi constituirea ei în "ţară de coroană autonomă"[34];
- Conservarea caracterului ei istoric prin crearea de şcoli naţionale de toate gradele şi introducerea limbii române în administraţie şi în viaţa publică;
- Organizarea administraţiei ţării pe baza autonomiei provinciale;
- Întocmirea unui cadastru funciar şi înfiinţarea unui institut de credit;
- Dezrobirea ţăranilor prin desfiinţarea clăcii şi a dijmei;
- Garantarea libertăţii religioase şi proclamarea principiului de egalitate între toate confesiunile din Bucovina;
- Descătuşarea comerţului prin revocarea măsurilor vexatorii de la graniţă şi prin disciplinarea poliţiei de frontieră;
- Desfiinţarea controlului fiscal;
- Reducerea preţului sării[35];

[27] M. Iacobescu. *Din istoria Bucovinei*, ..., p. 373.
[28] I. Nistor. *Istoria bisericii din Bucovina*. Bucureşti, 1916, p. 68-75.
[29] M. Iacobescu. *Revoluţia de la 1848, moment*, ..., p. 21.
[30] A. Stan. *Revoluţia română de la 1848*. Bucureşti, 1990, p. 54-55.
[31] M. Iacobescu. *Revoluţia de la 1848, moment*, ..., p. 22.
[32] I. G. Sbiera, *Op. cit.*, p. 10.
[33] I. Nistor. *Istoria Bucovinei*, ..., p. 92-93.
[34] Idem. *Un capitol din viaţa culturală*, ..., p. 46.
[35] Idem. *Istoria Bucovinei*, ..., p. 94.

https://biblioteca-digitala.ro

- Scoaterea Bisericii ortodoxe din Bucovina de sub dependența mitropoliei din Carlowitz și alegerea episcopului de către o adunare a clerului și mirenilor, care să reglementeze și administrarea fondului religios ortodox în interesul națiunii[36];
- Reglementarea tuturor chestiunilor de administrație bisericească[37].

Acest program va fi dezvoltat și completat în iunie 1848, sub titlul "Petiția țării". Adunarea va alege o delegație condusă de boierul liberal Doxachi Hurmuzachi, delegație aleasă din "sânul Adunării", care să prezinte împăratului "dorințele" Bucovinei, a unei provincii "care deși mică, era reprezentanta unei națiuni, a națiunii române"[38].

Astfel, la 24 iunie 1848, populația Bucovinei va alege cei opt deputați, șapte țărani și un intelectual. Această recunoaștere a drepturilor naționale a trezit în rândul românilor bucovineni un entuziasm de nedescris. George Hurmuzachi avea să afirme: "Bucovina, nu mai puțin decât celelalte ale sale provincii-surori, a simțit apăsarea de fier a căzutului despotism și ea a sîngerat prin mii de răni, și ea a avut un trecut întunecos și fără mîngîiere din nici o parte. Din pricina depărtării sale de la centrul puterii de stat, necunoscută sau puțin cunoscută, uitată, părăsită, în tot felul tratată cu o mînă de mastihă, ani îndelungați ținută de o birocrație obraznică și incapabilă, Bucovina a băut un pahar al durerilor mult mai amar decât celelalte provincii austriace. Cu atîta mai adînc simțeam ocara noastră, cu cît suferințele noastre erau mai mari, cu atît mai sinceră și mai vie este bucuria noastră, pentru sborul ce s-a făcut în instituțiile noastre politice, sbor a cărui importanță este universală. Cu atît mai mari, în sfîrșit, sunt așteptările noastre, pe care noi le întemeiem pe acestea, pentru dezvoltarea intereselor noastre"[39].

Aceste cuvinte ilustrează starea de spirit care domnea în Bucovina la 1848. Mai mult, ei încearcă a veni în ajutor și românilor din Moldova, așa cum reiese din scrisoarea pe care un grup de români bucovineni au adresat-o, în mai 1848, mitropolitului Meletie Brandaburul, bucovinean și el, de origine din Iași[40], arătând că: "bucovinenii care gustă toată fericirea și toate rodurile binecuvîntate ale unei cîrmuiri umane, nu pot privi cu nepăsare la iubiții lor frați din Moldova, cari, departe de a fi părtași de scumpele lor drituri, suspină sub jugul celui mai crud despotism, ce se numește ocîrmuire națională"[41].

De asemeni, bucovinenii, prin același George Hurmuzachi, declarau, în același timp, că nu vor "lipsi de a se ocupa și de soarta fraților lor români din Ungaria și Transilvania"[42].

Lucrările parlamentare s-au deschis oficial la 22 iulie 1848 la Viena și s-au prelungit aproape opt luni, până la 17 martie 1849, desfășurându-se în condițiile unor lupte și dificultăți foarte complexe[43]. În această perioadă, împăratul Ferdinand I renunță la tron în favoarea fratelui său, Francisc Iosif (1848-1916), care va primi coroana imperială la 2 decembrie 1848[44]. Influențate puternic de mersul revoluției, de regrupările politice, de desele schimbări și remanieri de guverne, de mutarea reședinței de la Viena la Kremsier, sau de abdicarea împăratului, dezbaterile parlamentare au fost, în același timp, dominate de puternice contradicții între naționalitățile din impe-

[36] Idem. *Un capitol din viața culturală*. .... p. 47-48.
[37] Idem. *Istoria Bucovinei*, ... p. 95.
[38] Idem. *Istoria bisericii din Bucovina*. .... p. 67.
[39] *Bucovina*. nr. 1/1848.
[40] I. Nistor. *Un capitol din viața culturală*. .... p. 67.
[41] Idem. *Istoria Bisericii din Bucovina*. .... Anexa nr. 4. p. 222.
[42] Idem. *Un capitol din viața culturală*. .... p. 48.
[43] M. Iacobescu. *Revoluția de la 1848*. .... p. 24.
[44] I. Nistor. *Istoria Bucovinei*. .... p. 94.

BIBLIOTEOA

https://biblioteca-digitala.ro

riu care îşi făceau un principiu esenţial de guvernământ din dictonul machiavelic "divide et impera"

Aşa cum precizam, cel care avea să susţină drepturile bucovinenilor în parlamentul de la Viena a fost Anton Kral, singurul intelectual din delegaţia bucovineană. Astfel, într-un manifest lansat în aprilie 1849 către populaţia Bucovinei, Kral avea să relateze: "parlamentul n-a răspuns întru totul aşteptărilor noroadelor, dar, preciza el, vina nu e numai a parlamentului, ci mai mult a particularei naturi a statului austriac şi a sistemului ocîrmuitor de dinaintea lunii martie care, în loc să apropie deosebitele naţionalităţi unele de altele, le pune în necontenită duşmănie"[45].

Predominantă în cadrul acţiunilor revoluţionare din imperiul habsburgic a fost problema naţională, iar pentru românii din Bucovina, steaua conducătoare a întregii lor activităţi[46].

Neamţul Kral avea să reuşească să atragă de partea sa şase din cei opt deputaţi, care aveau să se pronunţe în numele principiului formulat de Kral privind "egala îndrituire a tuturor naţionalităţilor", pentru autonomia Bucovinei. Pe poziţii adverse s-au situat ţăranii Luchian Cobiliţă din Putila (Câmpulung Rusesc) şi Vasile Murgoci din Coţmani. Aceştia, ca reprezentanţi ai rutenilor din Bucovina, au înaintat memorii împotriva separării Bucovinei de Galiţia. Riposta deputaţilor români s-a soldat cu alcătuirea unui memoriu. Pe o poziţie foarte fermă pentru acordarea statutului de autonomie şi apărarea intereselor naţionale, s-au situat deputaţii Mihai Bodnar şi Miron Ciupercovici, care vor înainta parlamentului acel memoriu, cerând: autonomia Bucovinei, alegerea în dregătorii a pământurilor, îndeosebi, înfiinţarea şcolilor naţionale de toate gradele, inclusiv a unei universităţi[47]. Ei cereau: "păstrarea naţionalităţii", adică: "a legii, limbii şi a obiceiurilor noastre, pe care, noi, din moşi strămoşi le avem şi anume prin întemeierea de şcoli naţionale în toate satele, la care şcoli limba maicei să se înveţe; prin introducerea limbii ţării la toate diregătoriile şi prin aşezarea în slujbe diregătoreşti mai ales pe pământenii noştri". Ei mai cereau "ca să fie Bucovina o ţară pentru sine stătătoare şi osebită de Galiţia, pentru ca noi bucovinenii de altă limbă, de alte obiceiuri, şi cu alte trebuinţe suntem decum sunt galiţienii, pentru aceea deosebiţi de Galiţia să fim, însă tot sub împăratul nostru al Austriei" Pe terenul bisericesc ei cereau ca "fondosul legii noastre să se administreze de bărbaţi aleşi de legea noastră" şi "să se ridice taxele preoţeşti şi să se oprească amăgirea de la legea noastră la Uniaţi, care atâta amărâre în biserica noastră şi atâtea separări şi duşmănii în popor pricinuiesc şi naţia noastră înjosesc". Pe terenul şcolar se cere "ca şcoala latinească din Cernăuţi să se ridice în şcoală înaltă, ca să putem şi noi ţăranii pe copiii noştri la învăţături mari a-i da şi aceea aici la noi dar nu tocmai pe la Liov şi Viena". Pe terenul economic se cerea "să se ridice pentru totdeauna robota, dijma şi toate beilicurile, fie ele sub orice nume" şi "să fie oprit sătenilor noştri de a vinde locuri la străini"[48]. Românii din Bucovina, pe lângă activitatea din cadrul Parlamentului, vor trimite şi la Olmutz, la Kremsier "deputaţii naţionale", cu aceleaşi revendicări, în iunie şi august 1848, ca şi în ianuarie şi februarie 1849. Semnificativ în acest sens este memoriul prezentat la 20 ianuarie 1849 de aceiaşi Mihai Bodnar şi Anton Kral împăratului, ce conţinea vechea dorinţă de recunoaştere a autonomiei Bucovinei.

După înfrângerea revoluţiei în Moldova, Ţara Românească şi Transilvania, Bucovina avea să devină locul de refugiu a numeroşi revoluţionari români. Astfel, la Cernăuţi, se aflau capii mişcării revoluţionare din Moldova şi Transilvania, printre care: Mihail Kogălniceanu, Vasile Alecsandri, Al. I. Cuza, Costache Negruzzi,

[45] *Bucovina*, nr. 10 1849, p. 52.
[46] T. Bălan, *Fraţii Georgie şi Alexandru Hurmuzachi*, ..., p. 6.
[47] M. Iacobescu, *Revoluţia de la 1848*, ..., p. 26.
[48] T. Bălan, *Un capitol din viaţa culturală*, ..., p. 53.

https://biblioteca-digitala.ro

Constantin Rola, Timotei Cipariu, Gheorghe Barițiu, Aron Pumnul şi alții, constituindu-se astfel "un adevărat congres al intelectualității de pretutindeni"[49], din care va porni ideea unirii tuturor țărilor române într-o Românie Mare, sub egida Casei de Habsburg[50].

În ceea ce priveşte reglementarea raporturilor dintre țăranii asupriți şi marii proprietari, problemă ce frământa toate categoriile de țărani, deputații aleşi din parlament, cunoscând în amănunt această problemă, se vor situa pe o poziție ferm revoluționară, pe care o vor exprima limpede şi cutezător. În acest sens, când la începutul lunii august 1848, parlamentul a luat în discuție aeastă problemă, Anton Kral a cerut ca în Comisia pentru desființarea boierescului să fie ales şi cel puțin un reprezentant al țărănimii din acest teritoriu[51]. La 11 august 1848, deputatul ales din Rădăuți, Mihai Bodnar, demascând abuzurile ce le săvârşeau marii proprietari, arendaşii şi funcționarii imperiali, ceru în parlament desființarea boierescului şi a tuturor servituților feudale, fără nici o despăgubire[52]. Mihai Bodnar, împreună cu alți deputați bucovineni au mai propus: desființarea dăjdiilor către preoți şi salarizarea acestora din fondul religios, uşurarea obligațiilor militare şi de graniță, încetarea colonizării Bucovinei, restabilirea drepturilor pe care țăranii le-au avut din moşi strămoşi, de a aduce lemn din pădure şi de a folosi păşunile, de-a vâna şi pescui, de-a face mori, pive şi de-a fi liberi să le stăpânească, de-a putea extrage slatina "unde pînă acum este şi unde s-ar mai găsi"[53].

Revendicări sociale asemănătoare au trimis prin plângerile lor parlamentului şi țăranii din alte sate bucovinene, cum ar fi: Pătrăuți, Dărmăneşti, Marginea, Horodnic, Liteni. Toate aceste plângeri arătau că soarta țărănimii bucovinene nu se îmbunătățise, chiar dacă fusese desființată iobăgia, în Austria în 1781, iar în Ungaria în 1785. Sarcinile urbariale foarte mari, ajungeau în continuare la 150 zile de muncă pe an, iar zilele de clacă erau de 6-12 pe an, în Bucovina fiind introduse de către arendaşii şi proprietarii străini "normele urbariale" din Galiția, astfel încât, țăranii bucovineni "gemeau de o potrivită cu concetățenii lor austrieci ci sub insuportabilele sarcini urbariale"[54].

În acest context, sub presiunea frământărilor şi răscoalelor țărăneşti cât şi datorită activității susținute de deputații țărani în parlament, în condițiile în care țărănimea refuza să mai execute boierescul şi alte obligații, prin legile din 7 septembrie 1848 şi 15 august 1849 a fost desființat boierescul şi s-au satisfăcut o bună parte din revendicările sociale ale țărănimii[55]

Acordarea în 1849 a statutului de autonomie pentru Bucovina şi desființarea boierescului, cu toate limitele existente, au fost, fără îndoială, cele mai de seamă cuceriri ale revoluției de la 1848 în Bucovina[56]

Situația țărănimii bucovinene, după împroprietărirea din 1848, avea să rămână în continuare dificilă, ca de altfel, mult timp în zbuciumata istorie a românilor, vechile obligații fiind înlocuite cu altele, Ion Nistor afirmând că, "din ghearele boierescului țăranii ajunseră în altele şi mai nemiloase, ale beției şi cămătăritului". Constituția din 4 martie 1849 va admite separarea Bucovinei de Galiția şi crearea ducatului autonom al Bucovinei[57]. Pe lângă acest deziderat principal, care a fost cea mai importantă cucerire a revoluției de la 1848, s-au adăugat şi altele: decizia din septembrie 1848, ca toa-

[49] I. Nistor, *Manifestațiunile românilor de la 1848*, Cernăuți, 1925, p. 8.
[50] Idem, *Istoria Bucovinei*, ..., p.97.
[51] M. Iacobescu, *Revoluția de la 1848*, ..., p. 29
[52] I. G. Sbiera, *Op. cit.*, p. 13.
[53] Colecția de Documente a M.N.B., fond. 1848, Documentul *Fraților țărani din Bucovina*, Voitinel, 6 17 noiembrie 1848.
[54] I. Nistor, *Un capitol din viața culturală*, ..., p. 60.
[55] Colecția de Documente a M.N.B., *Loc cit.*, p. 1-8.
[56] M. Iacobescu, *Revoluția de la 1848*, ..., p. 30.
[57] I. G. Sbiera, *Op. cit.*, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro

te "judecățile civile și criminale să se facă după principiile publicității și oralității", desființarea dărilor urbariale și dominicale în octombrie același an[58], crearea în toamna anului 1848 a unei catedre de limba și literatura română la liceul din Cernăuți, înființarea școlii normale de învățători și la care s-a admis principiul predării cursurilor în limba maternă[59], difuzarea deciziei ca "în cel mai scurt timp" funcționarii din acest ținut să învețe limba română, deoarece – se preciza în patenta imperială din februarie 1849 – "necunoașterea acestei limbi în viitor va depărta pe oricine de la competența deținerii oricărei dregătorii"[60]; aplicarea în martie 1849 a unui ansamblu de legi noi, între care și o nouă lege a presei; introducerea limbii române, în locul celor germană, latină și elină, la Institutul de Teologie din Cernăuți[61] și altele.

Desigur, un mare merit în îndeplinirea acestor deziderate l-au avut și deputații țărani, detașându-se prin perseverența, tenacitatea, atașamentul față de aspirațiile lumii rurale în special și față de revendicările naționale în general, mai ales Miron Ciupercă, deputatul câmpulungenilor, cât și Mihai Bodnar-Bodnărescu, cel al rădăuțenilor. Bucovinenii au rămas chiar și în această epocă tristă, mădularele vii ale neamului românesc, istoria lor de la anexare și în continuare nefiind decât o neîntreruptă serie de suferințe, lupte și frământări ale unui neam pentru a se putea menține în caracterul său propriu național.

Desființarea boierescului, ce fusese anunțată oficial la 17 aprilie 1848 nu a fost însă urmată și de împroprietărirea țăranilor, de aceea lupta pentru rezolvarea problemei țărănești a continuat. În vara anului 1848 a izbucnit răscoala țăranilor de la Dorneşti[62], care va fi ulterior înăbușită în sânge. În primăvara anului următor, rechizițiile și prestațiile pentru trupele ruse, foametea, epidemiile de holeră au determinat un nou val de nemulțumiri. Între 1-6 septembrie 1849 s-a produs o nouă răscoală a țăranilor din împrejurimile Rădăuțiului, care au reușit să ocupe primăria orașului cerând: scutirea de robotă și de dijmă, împroprietărirea cu pământ. Autoritățile imperiale vor trece la represalii, l-au prins și executat pe conducătorul răscoalei, Ionică Văcărean Tolocariu, i-au închis pe unii țărani. Sub presiunea acestor răscoale s-a trecut la împroprietărirea unor țărani fără sau cu prea puțin pământ. În acest scop, s-au folosit 80 000 de ha din moșiile Fondului Bisericesc[63].

În același timp, continua lupta pentru dreptate a țăranilor din fostul ocol al Câmpulungului Moldovenesc. În 1861, Eudoxiu Hurmuzachi va tipări la Viena "Strigătul după ajutor al comunelor aparținând ocolului Câmpulung Moldovenesc din Bucovina"[64] Alături de Hurmuzachi s-au aflat Miron Ciupercovici și țăranul Ilie Niculiță. Memoriul avea drept motto: "Dreptatea este temelia stăpânilor, a apăra dreptatea" și "Țăran sărac, țară săracă, rege sărac".

În urma cercetărilor făcute de comisia mixtă din partea autorităților imperiale și a câmpulungenilor, întocmită de împăratul Franz Iosif I, în 1862, a trecut în posesia țăranilor, între anii 1863-1872, aproape jumătate din suprafața revendicată de câmpulungeni. Țăranii aveau să ridice pe Rarău o movilă, ca însemn pentru noua delimitare a proprietăților lor și în amintirea victoriei parțiale a luptei pentru dreptate, ea s-a numit și se mai cheamă și astăzi "Movila lui Hurmuzachi"[65].

Se poate constata că soarta țăranilor bucovineni nu s-a îmbunătățit prea mult în urma frământărilor naționale și economice din 1848. Totuși, prin contactul bucovine-

[58] *Bucovina*, nr. 4 1848.
[59] *Idem*, nr. 12 1848, p. 81-82.
[60] *Idem*, nr. 1 1849, p. 4.
[61] I. Nistor, *Un capitol din viața culturală*, ..., p. 59.
[62] M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, ..., p. 445.
[63] P. Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, 1975, p. 71-72.
[64] T. Bălan, *Din istoria Câmpulungului*, ..., p. 135-291.
[65] M. Iacobescu, *Din istoria Bucovinei*, ..., p. 447.

https://biblioteca-digitala.ro

nilor cu românii din celelalte țări, prin izbânzile obținute, a mărit forța lor de rezistență națională. Deşi fără mari succese naționale, ei vor ieşi din aceste frământări generate de revoluția paşoptistă "înălțați sufleteşte şi oțeliți pentru noi lupte naționale"[66], pe care le vor relua de fapt în 1860, imediat ce sistemul absolutist se va prăbuşi din nou.

Odată cu dobândirea statutului de autonomie, a stemei şi drapelului proprii, Bucovina a obținut şi dreptul de a trimite reprezentanți în Parlamentul de la Viena, în Delegațiunea austriacă şi în Casa Magnaților, fapt ce îi dădea posibilitatea să-şi organizeze şi o anumită viață politică proprie, revoluția de la 1848 căpătând astfel, pentru românii bucovineni, o profundă semnificație istorică.

Le rôle des députés paysans dans le déclenchement et le déroulement de la révolution roumaine de 1848 en Boucovine
(Résumé)

L'ouvrage met en relief la façon de laquelle les événements de 1848 en Boucovine se sont déclenchés, ont évolués et pris fin dans le contexte sinueux et complexe à l'intérieur de l'Empire Habsbourg, ainsi que l'importance et les conséquences de ces événements dans la vie et l'évolution ultérieure des Roumains de Boucovine.

On insiste sur le rôle des députés paysans dans la résolution partielle et temporaire de certaines révendications sociales, culturelles, nationales et religieuses suivant la révolution, surtout sur l'activité des députés paysans Miron Ciuperca et Mihai Bodnar, grands connaisseurs des problèmes de la Boucovine.

On surprend la situation des paysans de la Boucovine dans les années précédant la révolution, pendant celle-ci et dans la période d'après.

[66] I. Nistor. *Un capitol din viața culturală*, ..., p. 62.

https://biblioteca-digitala.ro

Din activitatea lui Sigismund Pop, la 1848-1849

GELU NEAMȚU

La 31 de ani Sigismund Pop era unul dintre cei mai apreciați politicieni români din părțile ungurene sprijinit și protejat de autoritățile ungare.

Fost student al "Academiei de Drepturi" de la Oradea (1834-1835), unde au învățat și Emanuel Gojdu, Gavril Mihali, Ioan Gozman, Aloisiu Vlad, George Popa și Ioan Dragoș, Sigismund Pop se identifică perfect cu această grupare, cu modul ei de a gândi și a acționa.

Un timp, ca preot ortodox a fost profesor la Beiuș, iar în 1847, editează la Pesta "Cuvântări bisericești pe sărbători, dumineci și deosebite întâmplări", carte adnotată cu interesante comentarii privind cultura românească.

Ajuns concepist în capitala Ungariei, Sigismund Pop știe să se facă binecunoscut ca român educat în spirit maghiar, partizan fără rezerve al revoluției maghiare. În această poziție în cursul anului 1848 și 1849 va fi intens folosit de către autorități în diverse misiuni.

În atmosfera plină de emoție a sfârșitului de martie, Sigismund Pop se pune în fruntea unui grup de intelectuali români din Pesta și salută, într-un manifest tipărit, realizările revoluției din Ungaria și primele ei cuceriri materializate în ștergerea iobăgiei. Autorul manifestului care indubitabil a fost S. Pop (deoarece începutul manifestului este aproape identic cu prospectul gazetei "Amicul poporului" pe care-l va edita nu peste multă vreme) știe că e bine să fie proguvernamental. Astfel stând lucrurile S. Pop își îndreaptă ascuțișul criticilor sale împotriva supremației sârbești în biserică deoarece aceasta împiedica înaintarea culturii și accesul la funcții al românilor. Sigismund Pop și cei din jurul său îndeamnă la apărarea revoluției ungurești, la respingerea propagandei sârbești și deci la solidarizarea cu maghiarii.

Iată câteva fragmente din manifest:

"Fraților români!

De când s-au risipit împărăția romanilor, noi românii care suntem strănepoții vechilor romani am fost tot asupriți și supuși ..."

Și iată cum începe prospectul ziarului "Amicul Poporului". "De când au apus și s-au risipit împărăția romanilor, noi românii care suntem strănepoții vechilor romani tot subjugați și asupriți de alții am fost"

Asemănarea este clară, iar încheierea manifestului este un lait motiv pe care Sigismund Pop îl va respecta tot timpul revoluției.

"Noi românilor, în timpurile aceste, numai cu ungurii trebuie să dăm mâna și cu alt neam nu, căci numai ei sunt nouă prieteni adevărați fiindcă voiesc pacea și fericirea a mijloci în toată țara"[1]

[1] Biblioteca Academiei Române, mss. rom. nr. 1060, f. 205.

https://biblioteca-digitala.ro

Introdus în politica pestană, Sigismund Pop are acum curajul să propună mai marilor săi un proiect care să ştie că le va face mai mare plăcere, fiind de o utilitate politică evidentă - propune deci în 2 aprilie în Casa Comitatului Pesta editarea unei gazete populare pentru români. Proiectul fu primit cu deplină aprobare[2].

Făcându-se atât de util în ceea ce priveşte atragerea românilor pentru a sprijini revoluţia ungară, Sigismund Pop se va găsi şi în fruntea eliberatorilor lui Eftimie Murgu alături de Nicolae Bojincă şi liberalul Nyáry Pál pe data de 8 aprilie 1848.

Este interesant că V. Cheresteşiu care citează Gazeta de Transilvania în cartea sa "Adunarea Naţională de la Blaj"[3] omite să precizeze că de fapt deţinuţii politici, cu Stancici în frunte, au fost eliberaţi încă din 15 martie. În ceea ce-l priveşte pe E. Murgu gazeta emite bănuiala că el nu a fost eliberat odată cu ceilalţi deţinuţi politici deoarece este român. Oricum "Robia nemeritată de ar ţinea numai trei minute este crimă în contra omenirei şi noi credem că lui Murgu îi vor fi căzut mult mai grele cele 24 de zile din urmă ale robiei decât cei trei ani trecuţi în neagra temniţă"[4], mai adaugă aceeaşi Gazetă.

Evenimentul va lăsa urme în cariera lui S. Pop, deoarece îl va apropia de E. Murgu cu care va colabora atât ca deputat în dietă, cât şi mai târziu ca redactor la gazeta "Democraţiea"[5]. Sigismund Pop acţionează şi ca un purtător de cuvânt al românilor bănăţeni şi ungureni, informând presa ungară asupra revendicărilor acestora. Un astfel de articol publică în "Nemzeti Uiság"[6] din 11 mai 1848. Şi cu această ocazie îmbrăţişează punctul de vedere oficial, că treptat, în urma democratizării ţării se vor dobândi drepturile naţionale ale românilor, iar pentru a se realiza aceasta, mai întâi trebuie anexată Transilvania la Ungaria, iar românii să devină cetăţeni maghiari.

În articolul său din "Foaia Naţională" , S. Pop revine cu punctul său de vedere că românii ungureni şi bănăţeni vor în primul rând să aibă şcoala şi biserica lor independentă de ierarhia sârbească. Articolul este remarcat şi de foaia lui George Barițiu, care îl consideră "foarte bine lucrat şi care îi dă dreptate" că "nemulţumirea românilor din Banat până atunci nu va înceta, până când românii atât în şcoale cât şi în biserici nu vor avea aşăzaţi bărbaţi cu suflet şi cu trup de români..."[7]

La toate manifestele şi articolele antisârbeşti, George Barițiu atrage însă atenţia ca românii să nu devină unelte ale intereselor străine şi precizează poziţia românilor ardeleni: "Noi nu vom suferi ca maghiarii să ne sfarme naţionalitatea noastră , însă nu vom ajuta nici slavo-croaţilor să-i sfarme pe maghiari"[8].

Se vede limpede care este diferenţa dintre poziţia românilor bănăţeni şi ungureni şi dintre românii ardeleni. Aşa se şi explică de ce primii au mers cu revoluţia ungară, iar cei din urmă au luptat în propria lor revoluţie. Poziţia filomaghiară a intelectualităţii româneşti din Banat şi Parţium se întăreşte la adunarea de la Pesta din 3/15 mai 1848 unde şi Sigismund Pop se află între delegaţi[9]

Pentru ca gazeta lui Sigismund Pop să apară mai repede, intervine chiar Wesselenyi Miklós, care-i scrie în acest sens lui Kemény Zsigmond în 30 aprilie 1848 rugându-l să intervină, la rândul său, pe lângă Ötves şi Teleki László. Iar în scrisoarea aceluiaşi Wesselenyi (din 22 aprilie 1848) către Stuller Ferenc, Sigismund Pop este recomandat ca o persoană "cunoscută şi conştiincioasă" Stuller Ferenc este rugat să-l

---

[2] "Organul luminării", nr. 68 din 14 apr. 1848, p. 386.
[3] V. Chereşteşiu, *Adunarea Naţională de la Blaj*, Bucureşti, 1966, p. 161.
[4] "Gazeta de Transilvania", nr. 29 din 8 aprilie, 1848, p. 119.
[5] G. Neamţu, *Din istoria presei româneşti - "Amicul Poporului" (1848)* şi *"Democraţia"* în AIIL din Cluj, IX, 1966, p. 283-299
[6] Apud "Gazeta de Transilvania", XI, nr. 37 din 6 mai (st.v.) 1848, p. 156
[7] *Idem.*
[8] *Idem*, nr. din 22 apr. (st.v.).
[9] T.V. Păcăţean, *Cartea de Aur*, I, Sibiu, 1904, p. 343-347.

https://biblioteca-digitala.ro

"aibă în vedere" pe Sigismund Pop şi să vorbească cu Kossuth Lajos despre el[10]. Cam tot în această perioadă aprilie - 30 mai, mai apare un manifest intitulat "Fraţilor români" semnat de "tinerimea română din Pesta" în care se găsesc ideile lui Sigismund Pop, în plus fiind de această dată apelul către ardeleni de a îmbrăţişa poziţia românilor ungureni, pentru că se afirma în document "noi avem un viitoriu frumos, iar viitoriul vostru fără noi e cu totul îngropat". Şi în încheiere ajunge la esenţă (la ceea ce autorităţile ungare doreau atât de mult, folosindu-i în politica lor cu atâta dibăcie pe românii ungureni şi bănăţeni) "Ne doare fraţilor inima de jalnica voastră soarte! Dorinţa noastră este ca cât mai curând să vă vedem scăpaţi de ea; însă nu e cu putinţă ca să puteţi altminterea scăpa de jug, numai aşa dacă veţi da mâna cu noi; dacă părtiniţi din inimă împreonarea Ardealului cu ţara noastră!"[11]

Tot în acelaşi scop este tipărit şi manifestul "Fraţi români" publicat de Silviu Dragomir, însă datat greşit "Pesta, 24 septembrie 1848"[12]. De data aceasta manifestul este semnat de Sigismund Pop, G.Mihali, T. Serb, Iosif Man şi Şt. Ioanovici. Manifestul nu poate fi din 24 septembrie deoarece el face apel din nou la uniune, deci trebuie să fie de dinainte de 30 mai 1848 când uniunea a fost deja proclamată în dieta feudală de la Cluj. Iată elementul de datare din document: "iubiţilor fraţi! Numai un cuget, numai o voinţă ne lipseşte şi toate dorinţele noastre sunt înfiinţate. Acesta e împreunarea! Zic împreunare cu Ţara Ungurească şi împărtăşirea în toate drepturile şi legile ei cele nobile, mărinimoase şi potrivite omenimei"

Da, există şi un alt apel "Fraţi români!" chiar din 24 septembrie 1848, semnat de cei cinci deputaţi români în dieta de la Pesta, însă el este mult mai lung şi până acum nepublicat. Pentru o mai bună cunoaştere a poziţiei respectivului grup de deputaţi români, redăm apelul în anexă. Originalul este scris în chirilice[13].

La toate apelurile la uniune scrise de bănăţeni şi ungureni (până şi Eftimie Murgu va ajunge ca la stăruinţele autorităţilor ungare să scrie o astfel de proclamaţie), "Foaia pentru minte ..." a lui Bariţiu dă următorul răspuns: "Voi fraţilor! Ne înşiraţi bunătăţile care le aveţi acolo în ţara ungurească, care dacă sunt aşa cum le spuneţi, noi ne bucurăm ca fraţii de fericirea fraţilor lor, dar noi nu pricepem aceea ce ziceţi voi, că fericirea noastră ar atârna singur de la unirea Ardealului cu ţara ungurească; noi ştim că fericirea atârnă de la libertate, aceasta e legată de firea omenească iar nu de uniunea cu ţara ungurească!" [...] "Voi fraţilor nu aveţi naţionalitate recunoscută şi garantată prin legi, şi după spiritul legilor ungureşti nici nu puteţi avea; limba română, ereditatea cea sântă a voastră, n-are influenţă în trebile statului, ea e condemnată şi restrânsă numai în biserică până le va plăcea ungurilor să o scoată de acolo;" [...] "Voi bine ştiţi, că naţionalitatea românilor fără limbă română nu poate fi, şi aceea încă o ştiţi, că libertatea fără naţionalitate e ca trupul fără suflet". În finalul articolului românii ungureni sunt chemaţi alături de românii ardeleni "Iar dacă s-ar întâmpla să nu putem da mâna curând, cel puţin, vă rugăm fraţilor! să nu daţi mâna cu altul în contra noastră. Maramureşeni, bănăţeni, cei din Sătmar, Bihor şi din toate părţile aduceţi-vă aminte că suntem fraţi şi cum că ca fraţii sântem datori a ne ajuta unii pre alţii în timp de nevoie"[14]

Sigismund Pop nu este numai folosit de superiorii săi ci are chiar şi iniţiative. Astfel dintr-o călătorie, Pesta - Oradea, plasa Beiuş, în 7 mai 1848, scrie ministrului de Interne al Ungariei, Szemere Bertalan, ce mult a activat el în favoarea noului regim

[10] G. Neamţu. *Din istoria* ... p. 285.

[11] Institutul de Istorie Cluj Napoca. Colecţia de documente 1848. foto: 4194 - 4195.

[12] S. Dragomir. *Revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848 - 49*. II. Sibiu. 1944. p. 31 - 32.

[13] Documentul l-am transcris în urmă cu 30 de ani când Arhiva Istorică a Filialei Cluj a Academiei. Fond Blaj. Dosar Diverse, nu fusese inventariată. Acum documentele trebuie să se afle la Arhivele Naţionale Cluj Napoca.

[14] "Foaie pentru minte ..." nr. 22 din 31 mai 1848. p. 174 - 176. *"Răspuns la prochiămăcinnea românilor din Ungaria!"* Semnează "Mai mulţi romani. carii au fost de faţă la adunarea din Câmpul Libertăţii".

https://biblioteca-digitala.ro

pentru "a însămânța pământul nedegradat de acolo cu sămânță nealterată şi sănătoasă". Inițiativa sa consta în propunerea ce i-o face ministrului de a-l câştiga pe protopopul Atanasie Boțco. Iată cum sunau respectivele rânduri: "Eu aş găsi potrivit să-l câştigăm pe numitul protopop de partea noastră cu un onorariu de 400 fl., înaintea introducerii noului sistem. El are în subordine 302 localități fiind un fel de monarh sufletesc al lor"[15]. La sfârşitul lunii mai ministrul de interne Szemere îl trimite pe S. Pop într-o misiune mai de anvergură în Bihor, Sătmar şi Ardeal, în care să încurajeze, să emită proclamații (în care să nu atace raționamentele adversarului, ci să le ignore). Să atragă preoții promițânu-le îmbunătățirea situației lor. Trebuia să încerce atragerea de partea maghiarilor şi a presei româneşti din Transilvania. Despre călătoria sa S. Pop trebuia să informeze prin rapoarte amănunțite[16]. Despre această misiune, ministrul Szemere îl înştiințează şi pe împuternicitul guvernului maghiar în Transilvania, pe baronul Perényi Szigmond, căruia îi scrie în 2 iunie: "Pe Eftimie Murgu - despre care se poate afirma că este un apostol român - l-am câştigat după multă trudă. A scris proclamația pe care am tipărit-o. Acum va activa în regiunea Caraşului. Preotul român Sigismund Pop va străbate Bihorul, Aradul şi Transilvania. Va duce cu dânsul legea în româneşte, cu explicații şi proclamații". Şi oricâtă încredere avea în S. Pop, tot îi scrie lui Perényi: "să binevoiți a-l supraveghia pentru a-şi îndeplini misiunea cu sîrguință"[17]. În răspuns, Perényi îi descrie ministrului ce entuziasm se manifestă pentru uniune în Clujul unguresc, dar că "Din păcate, însă, se arată multă aversiune față de ea în special în rândurile maselor agitate". [...] "Am considerat necesar să se trimită pentru corectarea ideilor greşite ale populației pe Sigismund Pop şi Szöllösi, caractere ferme, apostoli cu bunăvoință. Până la sosirea lor am trimis în rândurile românilor din regiunea Blajului şi Sibiului, pe Jura Gheorghe jude nobiliar în comitatul Maramureşului care cunoaşte bine limba română şi firea poporului român. În felul acesta cei trei vor avea date precise la îndemână pentru sprijinirea acțiunii lor"[18].

Pe 15 iunie S. Pop îl şi informează pe Szemere Bertalan despre adunarea de la Ulmeni (Solnocul de Mijloc) şi despre alegerile de deputați în Chioar în care românii au fost bătuți pentru că doreau un deputat român. Timid îl apără pe candidatul român spunând: "Apoi fie Petru, fie Pavel deputat, important este să fie un bun patriot"[19]. Într-o lungă scrisoare, din 18 iunie, Perényi ne oferă noi amănunte despre misiunea lui S. Pop:

"I-am atras atenția asupra lui S.Pop ziaristului Barițiu din Braşov, care de când a plecat nu s-a mai întors aici, dar despre care noile veşti nu relatează favorabil în privința cauzei noastre. Influența lui Sigismund Pop [asupra lui Barițiu] poate fi mult uşurată de faptul că s-au cunoscut anterior; faptul că gazeta sa este foarte agreată, trebuie să-l câştigăm cauzei noastre. Cred că s-ar putea compensa paguba sa pe care ar suferi-o prin editarea de către dânsul a unor foi scrise în spiritul românesc. Apare încă acolo [la Braşov] o altă gazetă [românească] cu influență mai mică; autorul acesteia fiind preot ar putea fi cumpărat prin promisiuni şi prin avansare"[20] Grea misiune a avut Sigismund Pop la 1848. Ne explicăm acum de ce răsplata a fost un fotoliu de deputat în camera superioară. Activitatea sa ca deputat am expus-o mai de mult[21], are câteva momente de sclipire în 7 august şi 26 august 1848, după care intră iarăşi în conul de umbră al anonimatului. Din cuvântarea sa din 26 august să reținem un pasaj

[15] *Documente privind revoluția de la 1848 în Țările Române. C. Transilvania.* III. Bucureşti. 1982. p. 304 - 305.
[16] "Századak". 1915. p. 252 - 255 (28 mai 1848). Cf. S. Dragomir. *Op. cit.*. V. p. 348 - 349.
[17] *Documente* 1848. V. p. 426 - 427.
[18] *Idem.* VI. p. 126. (Cluj, 7 iunie 1848).
[19] *Idem.* p. 526 - 527.
[20] *Original.* Arhivele statului Budapesta. Fond Az. 1848 - 49 - i Miniszteriumi levéltár. Belügyminiszterium. 454 1848. E. Inst. de Ist. Cluj Napoca. Foto: 798 - 800.
[21] G. Neamțu, *Deputații români în dieta de la Pesta 1848 - 1849.* în AII C., XIII. 1970. p. 127 - 143

https://biblioteca-digitala.ro

care are rezonanța unei conștiințe dezamăgite: "Așa este, noi recunoaștem că națiia maghiară au împărțit cu noi toate drepturile sale însă numai pe hârtie; căci în viață lucrurile decurg altfel. De câte ori nu am zis noi către popor că are aceasta sau acela drept; el însă văzând că nu poate pune în lucrare dreptul ce zicem că-l are, ce ne răspunde nouă alta, decât că toate sunt minciuni și înșelătorii"[22]

Remarcabil este și momentul "Un răspuns național dat baronului Nicolae Iojica"[23] (semnat de opt deputați români printre care și E. Murgu). Deși S. Pop este primul semnatar, George Bogdan Duică, îl atribuie în exclusivitate lui Murgu ceea ce nu se justifică. Sigismund Pop în urma cuvântului său din dieta în care apără "cauza română", fu atacat violent de 11 magnați ardeleni care într-un articol din "Közlöny" negară "simplu toate tiraniile ce s-ar face românilor ardeleni". "Gazeta de Transilvania" susține însă acuzele lui S. Pop declarând: "dn. Pop este dator caracterului său privat și public, nației și patriei sale a deschide acelor magnați ochii cu tot felul de documente autentice a le arăta că se înșală cumplit, că mai vârtos dn. guvernator nu cunoaște neauzitele blăstămății ale subalternilor, în urmă că proprietarii ardeleni ajutați de oficialii publici și de foștii lor vătafi, dregători, prefecți, gătesc o reacție înfricoșată: readucerea iobăgiei"[24].

Încep apoi tulburările în țară așa încât acum S. Pop este folosit la scrierea unor alte proclamații care să liniștească spiritele, ca proclamația din anexă, și cea din "Amicul poporului", intitulată "Frați chioreni"[25].

Când în 23 octombrie 1848 batalionul I năsăudean sosește la Vaț și soldații nu vor să depună jurământul pentru guvernul maghiar, generalul baron Hrabovsky care i-a primit, îi trimite la ei pe deputatul Emanuil Gojdu și pe deputatul Sigismund Pop care vorbesc în limba lor, însă cu toate promisiunile făcute de cei doi deputați, nici unul dintre ostași nu cedă și nu depuse jurământul[26].

De remarcat și faptul că la baza acțiunii de împăciuire a lui Ioan Dragoș stă propunerea lui Sigismund Pop din prima jumătate a lui aprilie din 1849, adresată lui Madarasz Lászlo. Mai apoi grupul deputaților români s-au adresat împreună lui Kossuth Lajos și și-au oferit serviciile pentru a mijloci o reconciliere cu românii ardeleni, ceea ce s-a bucurat de acceptul acestuia[27].

Alegerea lui Ioan Dragoș ca mesager al împăciuirii i-a supărat pe ceilalți doi candidați la această misiune: Al. Buda și Sigismund Pop[28]

De altfel S. Pop rămâne statornic un partizan al împăciuirii româno-maghiare. În 5 iunie 1849, din Seghedin, împreună cu Alexandru Buda trimit lui Szemere Bertalan o scrisoare în acest sens: "aș dori însă, ca gurvernul să îndrepte toate puterile și străduințele sale asupra împăciuirii de preferință totale și sigure a naționalităților. Noi românii nu am fost nicicând atât de norocoși, ca guvernul să nu ne fi cinstit cu încrederea sa; nu, ci dimpotrivă ici-colea trebuia să observăm și amare suspiciuni..."

Referindu-se apoi la cauza românilor, cei doi deputați consemnează: "groaznicele încâlciri ale acestei cauze nu s-au ivit din vina românilor" și atrag atenția guvernului asupra faptului, că "dacă acesta dorește să depună temelia asigurării în perspectivă a păcii interne, în ceea ce nu mă îndoiesc, atunci să se folosească în acest scop de toate mijlocele necesare. Iar dacă va fi așa, noi, în scopul cauzei națiunii noastre nu ne

[22] "Gazeta de Transilvania", nr. 71 din 1848, p. 294.
[23] "Foaie pentru minte" , nr. 32 din 9 aug. 1848, p. 149.
[24] "Gazeta de Transilvania", nr. 72 din 1848, p. 299.
[25] "Amicul Poporului", nr. 18 din 1848, p. 276 - 277. (17 29 sept. 1848)
[26] V. Șotropa, *Pățaniile batalionului I năsăudean în 1848 - 49* în Arhiva Someșeană, nr. 14 din 1931, p. 379 - 456.
[27] Z. Toth, *Emlékönyv Kossuth Lajos születesének 150 evfordulojára*, II. Budapest, 1952, p. 327.
[28] T.V. Păcățean, *Op. cit.*, I, p. 571.

https://biblioteca-digitala.ro

vom da înapoi de la nici un sacrificiu şi la primul şi cel mai mic apel al guvernului vom face tot ce putem"[29]

Indiferent dacă cei doi au fost mânaţi de sinceritarte sau de necesitate, trebuie remarcat curajul lui S. Pop şi Al. Buda care îşi asumau o misiune atât de periculoasă imediat după eşecul lamentabil a celei precedente din mai 1849 care s-a încheiat cu carnagiul maiorului Hatvani împotriva românilor de la Abrud şi cu omorârea lui I. Dragoş ca trădător. Se pare că era prea târziu pentru asemenea gesturi, dezastrul Ungariei urmă vertiginos, iar deputaţii români din dietă care au votat şi ei detronarea dinastiei habsburgice vor ajunge în închisoare, alături de deputaţii dominanţilor, aşteptând să li se hotărască soarta de către Haynau.

În închisoare Sigismund Pop îşi revizuieşte poziţia şi constatăm că şi el a gândit ca ardelenii, şi la capătul revoluţiei ungare şi el vedea "un terorism cumplit şi o amalgamizare nesuferitoare" astfel încât "Ablegaţii români nicicând nu s-au învoit la planurile maghiarilor". Dar se scuză el, "ce putea să facă când erau înconjuraţi de un element străin, în a cărui mână era puterea săgetătoare". În pofida unei astfel de situaţii ingrate, S. Pop vede că "Noi totuşi trebuie să plătim întocmai ca maghiarii, nu pentru vina noastră, ci pentru păcatele lor". Aşa scria în 19/31 martie 1850 S. Pop către I. Maiorescu şi A.T. Laurian, cerându-le în numele tuturor deputaţilor români din dieta pestană, o intervenţie pe lângă împărat sau guvern pentru a li se uşura situaţia măcar din acel punct de vedere căci şi ei, la timpul lor, s-au expus "pentru toate faptele năciunii noastre apărându-ne de calomniile contrarilor noştri. Faceţi dară ceva pentru noi, de cum vă socotiţi că meritâm iubirea sau mai puţin, compătimirea"[30].

Soluţii de intervenţii se găsesc. Astfel către autorităţile austriece va fi adresat un apel al fruntaşilor români din ţinutul Şomcutei în favorul fostului deputat Sigismund Pop. Şi aici, sunt foarte numerose semnături, se evocă acelaşi punct de vedere invocat încă de la începutul revoluţiei de către ardeleni: "Prevăzut-au naţiunea română că promisiunile spre asecurarea altor naţiuni de la rebeli date au fost numai amăgituri, neavând dânşii alt scop, fără sub pretextul egalităţii, extinderea naţionalităţii sale şi subjugarea altor popoare, voind cu nemărginit despotism a domni peste alte naţiuni". Şi că "maghiarii totdeauna, de mulţi secoli au nutrit în pieptul lor o nespusă ură naţională în contra românilor, pentru care tot spre apăsare şi totală extirpare a românilor au cugetat"[31]. Se mai relevă în acest interesant document că S. Pop a ţinut mai multe adunări populare în Chioar "luminând" poporul la credinţă către înalta Curte Împărătească. Aceste cuvântări au avut drept efect asupra românilor din Chioar refuzul de a se înscrie ca recruţi în armata ungară, refuzul de a se înscrie în gărzile naţionale maghiare, şi în final, poporul s-a ridicat cu arme în contra rebelilor unguri, trimiţând totodată deputaţii la Năsăud pentru a depune jurământul faţă de tron şi naţiune.

Se mai enumără câteva fapte favorabile românilor cum ar fi opoziţia lor împotriva alegerii candidatului Ludovic Kovács de la Baia Mare, când românii au fost bătuţi zdravăn cu ciomegele (în ciuda acestui fapt, majoritatea guvernamentală a validat alegerea "nelegiuită"); S. Pop a respins şi alegerea deputaţilor din Transilvania ca "nelegiuită", şi ca deputat "totdeauna s-a opus în contra ocârmuirii maghiare unde a putut".

Este interesant că se aminteşte şi de faptul că deputaţiunea română de la Innsbruk la Pesta revenită, "a dat mână bună domnul Sigismund Pop şi cu acea deputaţiune română, care la dânsul ţinu cluburile sale cu împreunată voinţă a conlucrat planul acela, întru a cărui urmare toată naţiunea română în Transilvania s-au ar-

[29] I. Deák *1848 A szabadságharc története levelekben ahogyan a kortársak látták*, Budapest, f.a.; p. 373 - 374 (doc. 308).
[30] "Convorbiri literare", XXXIII, 1899, p. 795 - 796.
[31] S. Dragomir, *Op. cit.*, I, p. 192 - 196.

https://biblioteca-digitala.ro

mat în contra rebelanților, pentru care lucru [S. Pop] multe a fost silit a suferi, ca să nu se dovedească a fi machinat planuri în contra revoltanților"[32]. Memoriul lui S. Pop din arest către căpitanul auditor, din Pesta, 24 iunie 1850, este scris în acelaşi spirit. Este invocată scrisoarea către Szemere din Seghedin, 5 iunie 1849 citată mai sus cu explicația că nu a vrut să rămână în Seghedin, ci a mers la Beiuş de unde voia să plece "în Transilvania la armata română transilvăneană, ceea ce am şi făcut pentru ca să dau acolo românilor un raport verbal".

El, afirmă în continuare, ştia că "românilor li s-au isprăvit proviziile şi mă gândeam că în caz că românii tratează, vor câştiga timp să se aprovizioneze, pentru ca să poată lupta şi mai departe. Mai voia să atenueze "ura armatei maghiare împotriva românilor, care mai târziu ar fi putut deveni teribilă". Şi ultima explicație la scrisoare: "Voiam ca această scrisoare să fie cu timpul un document pentru aceea, că românii n-au fost instigați ci că ei de aceea luptă pentru că revoluționarii s-au răzvrătit împotriva puterii legale împărăteşti şi se străduiau să o suprime"[33].

Când citeşti astfel de documente ai impresia că analizezi viața unui om cu personalitate dublă. Nu ştii când anume a fost el mai sincer. Adevărat este însă că grupul deputaților români nu s-a bucurat de o încredere deplină a guvernului maghiar, motiv pentru care Kossuth Lajos a întreținut un spion în mijlocul lor, pe Kerestes Ambrus care trebuia să raporteze orice mişcare a acestora[34].

Ca deputat al dietei ungare care a votat detronarea habsburgilor pedeapsa care l-ar fi aşteptat pe Sigismund Pop ar fi fost foarte aspră şi ar fi mers până la execuție. Nu este deci de prisos a menționa şi faptul că unul dintre "documentele" care l-au salvat de la moarte (şi chiar de la închisoare) a fost şi *paşaportul* pe care i l-a semnat Avram Iancu în cursul "aventurii" sale din munți. Despre acest fapt scrie Rubin Patiția în "*Jurnalul*" său: "Acest Pop Zsigo când intrară muscali în Ungaria la 1849 a fugit din Debrețin în Muntii Apuseni, unde petrecu 6 săptămâni din ospitalitatea moților, apoi fu prevăzut cu pasport de la Iancul, cu care document scăpă de la moarte în furci, la care era espus"[35].

Dar poate nimeni nu a prins atât de bine situația deputaților români din dieta ungară (între care se afla şi S. Pop) ca şi George Barițiu: "Cei din Ungaria oameni tineri, foarte deştepți, şi ca români mărturisiți pe față, ieşiți însă din academii de drepturi sau de la universitatea din Pesta, avuseră în spiritele lor toate ideile revoluționare ale acelei epoci în mod cu totul unilateral, unguresc, aşa precum conveneau ele partidei antiaustriece"[36]. În concluzie, asemenea bărbați, ca Sigismund Pop şi ceilalți deputați români sunt greu de judecat; ca istoric, neavând la dispoziție toate documentele, nu poți şti pe care dintre părți a servit-o mai mult şi de care s-a ataşat mai tare. Este ca un agent dublu. Numai bunul Dumnezeu poate să-l judece, numai EL ştie ce a fost în sufletul lui.

Astfel de oameni ai interesului şi ai parvenirii este sigur însă că nu întăresc națiunea, ci sunt un ferment al disoluției acesteia. Sunt un produs al perioadelor de criză şi de mari transformări, când individul pentru a supraviețui sau chiar a parveni îşi schimbă total ideile şi devine un oportunist notoriu. Astfel de oameni au fost, sunt şi vor mai fi. Numărul şi poziția lor, pentru națiune este însă o serioasă problemă, având în vedere că dacă numărul acestora se înmulțeşte peste măsură şi sunt şi bine şcoliți, ba chiar lideri de opinie, sprijiniți material serios atât din interior cât şi din exterior,

[32] *Idem*
[33] *Idem*, p. 196 - 198
[34] Z. Tóth, *Magyarok es romanok*, Budapest, 1966, p. 330.
[35] Rubin Patiția, *Jurnal*..., Muzeul Alba-Iulia, XXXIX 519, f.40-45.
[36] G. Barițiu, *Părți alese* ..., II, p. 526 - 527.

https://biblioteca-digitala.ro

vor lucra ca simpli simbriaşi pentru oricine, împotriva oricui, chiar şi împotriva propriei naţiuni. Nimic nou sub soare.

ANEXA

Fraţilor români !

I.

Într-un timp scurt, foarte mari strămutări s-au făcut.

Voi cari înainte de martie aţi fost iobagi, vă îngârjobaţi de lanţurile robiei.

Anii sclaviei au fost grozavi, şi ruşinători de omenime.

Voi încă şi acuma bine vă puteţi aduce aminte de timpurile acelea, şi doară unii dintră voi şi acuma sâmt greomântul acelora, care l-au purtat pre umerii săi.

Nu e de lipsă a înşira pre lung greotăţile acelea, care aţi fost siliţi voi a le purta, nu; căci voi mai tare le-aţi sâmţit acelea, de cât eu să fiu înstare a le aduce acelea înainte.

Voi aţi lucrat, şi aţi asudat ziua şi noaptea şi rodul ostănelelor voastre l-au mâncat alţii.

Aţi făcut domnului de pământ robotă, şi i-aţi dat dejmă.

Drumurile, şi podurile de ţară numai voi le-aţi făcut, şi domnii au umblat în căruţă pre ele, iară voi pe la poduri plăteaţi şi vamă.

Pământul, care l-aţi lucrat, nu au fost al vostru, şi cu dreptul grăind, voi aţi fost numai nişte arindatori.

Florintul de cap, florintul de casă şi tot feliul de porţie numai voi aţi plătit.

Numai voi aţi dat cătane, deşi nu aţi avut ce apăra; căci pământul şi aşa era a domnului de pământ (spaiei).

Cătanele numai voi le-aţi ţânut, şi îmbrăcat, voi le-aţi dat şi de mâncare.

Pre scurt: înainte de luna lui martie numai nobilii (nemeşii) erau părtaşi drepturilor acelora, a cărora drepturi părtaş trebue să fie tot ţăranul.

Greotăţile ţării numai iobagii le-au purtat, iară de drepturile ţării numai nemeşimea s-au bucurat. Aceasta au fost fărădelege, şi păcat strigător la cer !

II.

Nedreptatea aceasta au răcunoscut-o mai pre urmă şi boierimea ţării; şi la dieta trecută au împărtăşit drepturile sale şi iobăgimei; au făcut-o părtaşă celor mai sfinte drepturi, care le poate da omului D-zeu şi constituţia.

Fraţilor români ! acuma sântem asemenea în drepturi cu ceialalţi lăcuitori ai ţării; nu sântem mai mult iobagi, ci toţi cetăţeni de-opotrivă.

Au încetat darea de dejmă, au încetat robota cea nedreaptă şi apăsătoare.

Patria în privinţa noastră nu e mai mult maştehă (vitregă), ci mumă dulce, carea pre toţi de-o potrivă ne hrăneşte şi ne sprijineşte.

Greotăţile ţării de acuma înainte nu le vor purta numai plugarii; ci le vor purta toţi lăcuitorii ţării; şi le va purta fieşte care întru acea măsură, în carea să bucură de bunătăţile ţării.

Porţia nu numai noi o vom plăti, ci o vor plăti şi grofii, baronii şi nemeşii.

Nu numai noi vom da cătane, ci de acuma înainte vor cătăni şi grofii, baronii şi nemeşii, sânguri în persoana sa.

https://biblioteca-digitala.ro

În timpurile trecute prindeau cătanele cu fune, şi ştreang, şi fieşte cine să îngrozea de cătănie; căci ocârmuirea austriacă să purta neomeneşte cu cătanele, le bătea cu bâta şi cu vargele însă de acuma înainte noua ocârmuire a țării noastre se va purta cu cătana omeneşte; căci după legea cea noaă e oprit a pedepsi pre cătane cu bâta şi cu vergele.

În tot chipul ni s-au mai uşurat greutățile; şi înmulțit drepturile.

Până acuma şi peste puterea noastră am lucrat neştiind pentru cine, neştiind cui ? iară acum pământul care îl avem e slobod, şi de sântem lucrători, numai pentru noi înşine ne ostănim.

Robota nu împedecă mai mult lucrarea noastră, nici dejma nu mai împuținează bucatele noastre.

Pre bucata de pământ, ce o biruim, sântem domni, şi stăpâni, putem face cu ea ce voim.

În locul naşterii noastre noi singuri ne alegem birăul, jurații, şi pre toți aceia, a cărora datorință este a priveghea asupra bunului comunității, şi a ținea buna orânduială.

Pre la comitaturi şi noi avem încurgere în alegerea diregătorilor, a cărora chemare este a susținea pacea şi liniştea de obşte, a privighea asupra averii, şi a judeca asupra faptelor noastre.

De nu suntem mulțămiți cu dânşii; la alegerea nouă avem drept a ne arăta nemulțămirea cu ei prin aceea, că îi vom depune, şi vom alege pre alții în locul lor.

Legile se fac la dieta țării, însă la dieta țării nu putem merge toți; căci atuncea cine ar sfârşi pre acasă lucrurile noastre ? Aşa dară avem drept a trimite la dietă în locul nostru astfeliu de om, despre carele sântem învinşi că e omul nostru, şi că va lucra pentru binele nostru. Aşa dară legile pre sama noastră le fac oamenii noştri.

Şi oare poate fi mai frumos, şi mai mare drept, decât când legile să fac după dorința, şi după binele nostru ?

Până acuma alții au făcut legi pentru noi, acuma şi noi luăm parte la facerea acelora.

Mare dobândă fraților ! Mare deosebire între timpul trecut şi între timpul de față.

Să întâmplă şi acuma pre la alegeri ici colea câte o nedreptate; însă nu trebue zăuitat aceea, că noi sântem încă o nație tânără, sântem ca pruncu când învață a umbla, mult poticneşte până i să întăresc picioarele. Pricina nedreptăților (abuzurilor) acestora nu este legea, ci unii voitori de rău, pre carii, ca să răbdăm pentru dânsa până atuncea, până ce se va împuteri.

Se află voitori de rău, şi ațâțători cu inimă necurată, carii cele mai mici sminte şi nedreptăți le întrebuințează spre a întărâta deosebitele nații, una asupra altia. De unii ca aceştia nu ascultați, căci de veți porni după sfatul acelora uşor se poate întâmpla ca să picați iarăşi în robia şi ticăloşia de mai-nainte.

De veți simți apăsare, de veți vedea cum că cineva voieşte a călca drepturile noastre cu picioarele, atuncea căutați dreptatea la județele covincioase şi de nu veți afla dreptate acolo aşterneți jalba voastră ministeriumului; căci acesta e drept, voieşte binele vostru şi va lecui ranele voastre.

Ce poate fi mai prețios înaintea omului decât legea sa, pentru lege în timpurile de mai demult s-au născut cele mai crâncene războaie şi au curs ca valea sângele cetățenilor pentru apărarea ei.

Acelea au fost timpuri grozave; însă mulțămită lui D-zeu ! că au trecut şi au ajuns timpul acela, când fieştecare se poate ruga lui D-zeu după cum îl învață mintea şi cunoştința sufletului său.

https://biblioteca-digitala.ro

Au trecut pentru totdeauna certele religioase căci oamenii timpului nostru au văzut cum că minții şi inimii nu se pot pune Hotare. Legea noastră e sfântă şi aceea e asigurată prin o lege mai nouă.

Legea noastră au cuprins locul acela de carele era vrednică, şi s-au slobozit din lanțurile acelea în care o au fost bătut puterea cetățenească.

Preoții şi învățătorii noştri după înțălesul legii îi va plăti țara. În privința aceasta nu avem ce ne plânge mai mult. Legea țării ne-au îndestulat.

În sfârşit naționalitatea e coroana tuturor drepturilor.

Naționalitatea o fac limba, portul şi obiceiurile (datinile poporului).

Limba nostră română va domni în bisericile, şcoalele şi căşile noastre; aceasta nimenea nu o poate să o răpească de la noi, dară nici că voieşte cineva a ni-o răpi.

Portul şi obiceiurile noastre le-am păstrat de mii de ani, şi precum le-am păstrat până acuma, aşa le vom păstra cu ajutoriul lui D-zeu şi de aci înainte.

Fraților români ! grăiți şi spuneți ce vă mai trebue ? noi sântem învinşi cum că alta nu ne mai trebue, decât că trăind în pace să ne putem împuternici.

Acela care nu voeşte pacea pre timpul acesta, e vrăjmaş țării, vrăjmaş (inimic) nației sale, şi e primejduitoriul drepturilor câştigate.

III.

Din toate acestea ați văzut că câte drepturi am dobândit deodată, şi toate drepturile acestea le-am dobândit prin mijlocirea nației ungureşti.

De trei sute de ani s-au luptat ungurii după drepturile acestea, şi după ce le-au câştigat, le-au împărțit cu toți lăcuitorii țării de-o potrivă. Ei nu au făcut deosebire întru aceea, că cesta e ungur, cela e român, al treilea e sârb - ei deşi numai singuri s-au luptat; totuşi tuturora le-au împărtăşit drepturile câştigate.

Şi cum au mulțămit o parte a lăcuitorilor aceea, cum că atâta au dobândit ?

Ascultați numai fraților români ! şi vă însemneşti bine.

După ce s-au şfârşit dieta din anul trecut, şi după ce glasul libertății au străbătut în toate unghiurile şi coturile țării, nu să afla om, carele să nu fi binecuvântat pre deputații aceia, carii au făcut aşa de sfinte, şi de folositoare legi.

Însă cu cât au fost mai mare dobânda şi bucuria concetățenilor, cu atâta mai tare s-au silit Viena a ne învenina dulceața şi bucuria libertății.

I-au picat cu durere Vienei, că de aci înainte nu va mai putea mânca banii noştrii, nu va mai putea trage averea noastră întră scurmoşii ei părești; şi că nu ne va mai tiraniza ca pre nişte robi.

Au trecut o mie de ani decând stă țara ungurească; în tot anul s-au săpat mulțime de aur şi de argint din adâncul pământului: şi de atâta vreme câtă sâlă de blagă ar trebui să aibă țara noastră ?! Şi totuşi nu are, şi pentru ce nu are ? nu are pentru că toată blaga au înghițit-o Viena, pre noi de toate ne-au despoiat, şi ne-au adus la straiță de cerşitoriu - Şi fiindcă acuma i s-au închis calea de a ne mai jefui aceasta îi cade foarte cu greu, foarte cu durere.

Au întrebuințat dară toate modurile, ca să facă ceartă între locuitorii țării cămărila* din Viena; nu s-au îngrozit a se întinde şi la cele mai înjosite mijloace, numai ca să-şi poată arădica iarăşi domnirea sa.

Aşa mai înainte de toate au întărâtat pre croați asupra ungurilor, lui Jelacici, banului Croației, au trimis bani, puşte şi prav; şi toate acestea le-au trimis pre de ascuns, că bunul nostru stăpânitoriu de toate acestea să nu ştie nimica; căci craiul nostru

* Cămărila se numesc oamenii curții cei vicleni, căci binele ce il voieşte craiul, la spatele lui il strică, în tocmai ca sluga necredincios, carele înşală pre stăpânul său.

https://biblioteca-digitala.ro

Ferdinand nu voieşte ca să fie certe între popoarele sale ba încă când au auzit cum că Jelacici ațâța pre croați asupra ungurilor, l-au pus jos din diregătorie. Însă pre lângă toate acestea, voitorii de rău, prin ascuns nu au încetat a sămăna ură şi certe printră popoară şi aşa s-au arădicat certele întră croați, sârbi şi unguri, care certe strică pacea întră oameni şi primejduiesc drepturile câştigate.

Voi iubiților frați ! ați auzit, ba poate că unii dintră voi au şi văzut grozăviile, care s-au născut din răsculare sârbilor. Oamenii din părțile de jos toți sunt îngroziți, nimenea nu ştie că oare mai sculasă-va viu pre ziua de mâine ?! Sârbii aprind satele şi pre lăcuitori îi aduc la straiță de cerşitor, cu un cuvânt; țara e în foarte mare primejdie, în aşa primejdie nu au fost de mult.

IV.

În astfel de împrejurări grele ne putem teme: că deacă vor învinge vrăjmaşii noştrii, atuncea iarăşi vom veni la robia de mai nainte. Drept aceea, ca să nu ni se întâmple una ca aceasta, trebuie să luăm sama la următoarele:

La puterea rusască, la răsculare sârbilor, şi la reacție.

Să le cercăm acestea pre rând, şi mai nainte de toate puterea rusească.

În Țara Românească trezindu-să poporul din adâncul somn, în carele au dormit de sute de ani, şi-au cerut drepturile sale, bărbații aceia, carii nu pre limbă, ci în inimă poartă dragostea către popor, sprijinind cererea poporului, au hotărât dinpreună cu poporul român ca cu toți locuitorii țării să fie slobozi şi de o potrivă înaintea legilor !

Aceasta nu au plăcut boierimei care erea îndătinată ca şerpele a trăi numai din sângele bietului țăran; deci o parte mare dintră boeri au chiemat întru ajutor, pre împăratul rusesc, ca prin puterea acestuia să calce drepturile poporului, şi să-l facă iarăşi rob.

Şi gândiți fraților: că împăratul rusesc au împins de la sine pre blăstămații aceia ? ba fraților ! nu i-au împins;ci au pornit cu oastea sa către Țara Românească, ca pentru vre-o câțiva boieri să zugrume libertatea poporului întreg !

Însă nu e de mirare aceasta, căci cel ce e tiran poporului său, nu poate să fie prieten libertății unui popor străin.

Întru adevăr rusul e de o lege (religie n.ns. GN.) cu noi; însă tocmai pentru că e de o lege cu noi nu ar trebui să calce şi să zugrume slobozenia poporului român.

Legea lui H[ristos] voeşte, ca toți oamenii din lumea aceasta să fie fericiți, să se iubească unii pre alții, şi să fie slobozi, însă împăratul rusesc nu voeşte fericirea, nu voeşte slobozenia, nu voeşte arădicarea poporului, şi în loc de a sămăna dragoste întră oameni; samănă dojmănie şi ură.

Aşa dară noi românii nu putem să avem nici o dragoste către împăratul rusesc; ba fiind el vrăjmaşul sângelui nostru, şi vrăjmaşul libertății, cu un fel de greață ne întoarcem de către dânsul.

Împăratul rusesc e cel mai mare tiran; supuşii lui sânt robi cu carii lucrează după voință; întru o mână ține sbiciul, iară în cealaltă ştreangul, cu care acață pre supuşii săi. Noi apriat mărturisim cum că către un tiran ca acesta nu avem nici o dragoste; ba de am şti cum că în noi să mai află vre-o picătură de sânge, carea ne-ar trage către ruşi, şi aceea am slobozi-o din trupul nostru. Cum am putea noi să avem dragoste către împăratul rusesc, când el voeşte a apăsa pre frații noştrii din țară; ce de s-ar întâmpla, mai pre urmă şi pre noi ne-ar face robi !

Şi vedeți fraților ! rusul e foarte puternic, fiind soiul acesta foarte lățit; mai aproape de ruşi în privința limbei stau sârbii, având şi numai o lege.

Şi de vom privi la timpurile trecute uşor putem vedea cu ce dragoste s-au purtat sârbii cu noi.

https://biblioteca-digitala.ro

Sârbii au venit în țara ungurească pre la anul 1690 supt patriarha Arsenie Cernovici; și de 158 de ani, de când sânt aicea au răpit la sine toată puterea bisericească; și pre noi românii din toate ne-au închis afară !

Sârbii au umplut toate diregătoriile cele mai mari bisericești, și pre noi pre români ne-au tras supt puterea sa.

Aceasta foarte bine știți voi fraților de prin Arad, Bihor, Becheș, Cenad, Timișoara și Căraș ! bine cunoașteți nedreptățile acelea, care ni le-au făcut nouă hierarhia (preoțimea) sârbească.

Întru un timp la atâta ajunseră lucrul, cât era să ne răpească și limba; și băgând limba sârbească în bisericile și școalele noastre, voia să ne sârbească.

Pricina necreșterei și necultivărei noastre e hierarhia sârbească; aceasta s-au silit a ne ține în robie ca să poată domni preste noi.

De am fi fost noi despărțiți de către sârbi, acuma națiia noastră nu ar fi în cea necultivată stare în care să află pre timpul acesta.

Nu este om, carele să poată tăgădui adevărul acestora; acestea sânt adevăruri curate, curate ca soarele.

Este dară cu putință ca noi românii să ținem cu sârbii în protiva ungurilor ?

Nici decum ! ba toată puterea trebue să o adunăm și să apărăm țara dimpreună cu frații noștrii unguri împotriva sârbilor.

Toți știți aceea cum că sârbii în Bănat s-au răsculat asupra ungurilor, zicând cum că ei cer drepturi.

Doamne sfântule ! dar oare ce fel de drepturi voesc ei ? doară aceea, ca ei să fie domni, iară celelalte popoare să fie supușii lor ? dară oare ungurii cu cât au mai mari drepturi decât ei. Aceasta fraților e numai crimpiță; ei vreu a se spăla pre sine, diavolul însă înaintea lumii tot deavol rămâne.

Ungurii nu voesc a răpi ceva de la dânșii, pre ei îi cunosc de frați; de limba lor nu se încaeră nimenea, legea lor e slobodă, ce dară poftesc mai mult ? numai răutatea și blăstămățiia i-au atâțat pre ei asupra ungurilor; și cum că pre ei nu îi povățuește vreo voință curată, se vede și de acolo, că ei fără deosebire jefuesc, ucid și aprind; iată în Bănat mai multe sate românești s-au făcut jertfă sârbilor! au pângărit muerile și fetele de român, pruncii i-au aruncat în foc, și multe alte grozăvii au făcut; și totuși ei îndreznesc a zice către români, ca să țină cu ei ! Aceasta fraților ar fi atâta, cât a păși cu dracu în ortăcie. Aceasta noi românii nu putem să facem, căci voim a rămânea credincioși către împăratul, și către țara noastră. De aci ușor putem vedea cum că libertatea în gura sârbilor e numai amăgire, și că țintirea lor nu poate fi alta, decât să se rumpă de către coroana ungurească, și [să] se facă o stăpânire mare slavonă, ce de vor putea face, noi românii sântem periți, noi atuncea nu am putea fi mai mult români, nu, ci ar trebui să ne sârbim !

Așa dacă binele nostru poftește, ca noi din toată puterea să ne împotrivim sârbilor; binele nostru poftește, ca să ne însoțim cu ungurii împotriva lor; căci de se vor împuternici sârbii, atuncea pre noi întru toată întâmplarea ne va înghiți slavismul; însă de unguri nici când nu avem să ne temem, căci precum noi suntem sânguri, așa și ei nu au nici o rudenie cu alte popoară; și noi și ungurii sântem orfani; noi la olaltă trebuie să ținem, și să ne luptăm, căci numai așa vom fi tari și feriți.

Să aruncăm o privire și asupra croaților. Oh acești oameni nenorocoși sânt atâțați mai cu seamă prin partida reacționară. Și ce zic ei ? că să bat pentru naționalitate, și neatârnarea patriei sale! Lucru minunat ! sau doară ungurii au voit să răpească naționalitatea lor ? Ferească D-zeu ! ba încă le-au dat slobozenie a se ocârmui pre sine în limba lor. Și ce vor să zică cu neatârnarea țării lor! Acea cum că ei nu voesc să fie oameni slobozi supt constituția țării ungurești; ci voesc să geamă supt jugul Austriei;

https://biblioteca-digitala.ro

ei dară nu să bat pentru neatârnare, ci după robie; voesc a ajuta pre Austria, ca aşa noi mai uşor să ne pierdem neatârnarea ! ei nimica nu voesc a dobândi, ci numai aceea voesc ca noi să pierdem. Lucru minunat, şi ne mai auzit ! Acesta încă nu are pereche în istorie, ca un popor din bună voia sa să se lapede de slobozenie, şi să se arunce în braţul robiei; şi tocma aceasta să întâmplă la croaţi ! Însă noi gândim cum că aci poporul e amăgit; şi numai povăţuitorii săi sânt de vină, carii pentru interesuri străine sânt gata a jertfi binele poporului său ! Căci poate altul, decât cel nebun să poftească: ca din om slobod să se facă rob ?

Cu un cuvânt: toate faptele croaţilor sânt îndreptate spre aceea, ca să se reaşeze starea de mai nainte, însă introducerea stării de mai nainte e atâta, cât a ajunge iarăşi acolo, ca domnul de pământ să belească pe iobagi, precum l-au belit până acuma; ca domnul de pământ să fie toate, iară bietul plugariu nimica. Cui îi place asemenea stare, acela ortăcească-să cu croaţii şi cu sârbii, şi fie ucigătorul libertăţii; însă carele nu pofteşte asemenea stare, acela nu poate face alta decât a să însoţi cu ungurii împotriva croaţilor şi a sârbilor.

În sfârşit să cercăm şi reacţia*. Supt aceasta să înţeleg oamenii ocârmuirei căzute, care ca să- şi câştige iarăşi puterea, nu să sfiesc a întrebuinţa oricât de înjosite mijloace. Înaintea oamenilor acestora nimica nu e sfânt; ei sânt gata a face prin vicleşugurile sale cele mai crâncene vărsări de sânge; numai ca să se poată înălţa la treapta ocârmuirei. Aceştia ziua şi noaptea sapă groapă libertăţii popoarelor; şi de s-ar împlini pofta lor, atuncea numai tirani şi robi ar fi pre faţa pământului. Acuma nu mai îndrăznesc a lucra la lumină, ci s-au tras în întunerec, şi acolo gătesc laţuri propăşirii omeneşti. De la oamenii aceştia s-au născut toată tulburarea ce domneşte în ţară. Aceştia au aţâţat pre croaţi şi pre sârbi ca să se scoale asupra libertăţii. Oameni sălbatici şi afurisiţi ! da ce v-au făcut vouă ţara Ungurească ? sau doară gândiţi cum că voi vă veţi ajunge scopul ? Ba ! nici când ! Căci popoarele ţării ungureşti bine văd, cum că cu arădicarea voastră, fericirea lor va scădea, şi tocmai pentru aceea, să vor sârgui a zdrobi capul reacţiei oriunde se va arăta aceea.

V.

Aşa dară ca nu cumva întră atâtea patimi, şi laţuri să ne pierdem slobozenia, noi românii nu putem alta să facem, decât să ţinem cu ungurii.

Ungurii se poartă cu noi frăţeşte, aşa dară şi noi să ne purtăm cu dânşii frăţeşte, şi să-i ajutăm în primejdia lor, căci ajutându-i pre ei ne ajutăm şi pre noi; altmintrea şi ei, şi noi suntem periţi !

Fugiţi fraţilor români de amăgitorii aceia, carii zic: că ungurii sânt neprietenii noştri; căci aceia nu voiesc alta decât a tulbura pacea între voi, şi a vă duce la starea de mai nainte, la jug, şi la dobitocie ! Aceia foarte bine ştiu cum că de vom ţine, cu ungurii, vom fi tari, şi ei nu îşi vor putea împlini drăceştile sale planuri. Feriţi-vă de dânşii ca de foc.

Fiţi în pace, căci numai pacea va face: ca să gustaţi din mireasma (dulceaţa) libertăţii; iară tulburarea păcii va naşte năcaz şi amar; şi noi bine ştim, cum că voi v-aţi săturat de aceea.

Mântuitorul nostru H[risto]s ori încătrău s-au dus, vorba cea dintâie i-au fost : "pace vouă" - ascultaţi şi voi de dânsul, şi fiţi în pace.

* Reacţie se numeşte tendinţa aceea, după carea mulţi să silesc a introduce robia de mai nainte, robota, dejma, cătănia deapururea, şi altele ca acestea. Capul acestora sânt sârbii, şi croaţii; însă mai ales Jelacici.

https://biblioteca-digitala.ro

VI.

Însă aceasta nu e destul; deşi vom fi noi în pace, şi vom trăi frăţeşte cu ungurii; pentru aceea totuşi de vom şedea numai cu mânile puse pre piept, nici ţara nu o vom mântui de primejdie; nici libertatea noastră nu o vom putea asigura !

Ce să facem dară !

La arme fraţilor ! la arme ! nu întârziaţi, că ţara şi libertatea noastră e în primejdie.

Voi sânteţi aceia, a căror strămoşi au dărăpănat Cartago, au supus Ahaia, au domnit peste mările Italiei, Spaniei, Franciei şi Britaniei; voi mlădiţele celi mai strălucite naţii - voi veţi putea suferi ca sârbii şi croaţii să se urce (sue) asupra voastră ? atuncea voi nu aţi fi vrednici să vă mai numiţi români, şi prin aceasta aţi batjocori vestea, numele şi mărirea strămoşilor voştri.

Vrăjmaşii ne-au înconjurat din toate părţile; şi între atâtea popoare numai naţia ungurească voeşte a să lupta pentru libertate; să dăm dară mâna cu dânsa, şi cu putere împreunată să răsipim pre toţi vrăjmaşii slobozeniei noastre.

Fraţilor ! pre mormântul strămoşilor voştri, pre moaştele lui Trăian vă rugăm: deşteptaţi-vă odată ! căci libertatea e primejduită. Noi ca români grăim cătră voi iară ca cătră români; şi tare credem, cum că voi ne veţi înţălege pre noi; căci tot acela sânge de român bate şi în vinele noastre, care bate şi în vinele voastre !

În numele sfintei cruci, şi a evangheliei grăim cătră voi, ca să prindeţi la arme, ca sfântul apostol Pavel, şi într-o înţălegere cu ungurii să ne apărăm unii pre alţii; mai bine să perim cu mărire decât să fim robi !

Noi credem cum că de vom ţinea noi românii cu ungurii, noi vom învinge, şi nu numai noi vom fi fericiţi, ci şi strănepoţii noştri. Însă dinpotrivă, noi vom peri ca nişte vai de noi ! şi strănepoţii noştrii în mormânt încă ne vor blăstăma.

Nu, noi nu ne vom face vrednici de blăstăm; noi ne vom lupta, şi vom învinge, şi ne vom face vrednici de binecuvântare. D[umne]zeu şi sfânta trăime ne ajute ! Datu-s-au în Pesta în 24 septemb[rie] 1848.

Sigismund Pop, Gavril Mihali, Teodor Serb, Iosif Mani, Ştefan Ioanescu
Ablegaţi români.
În tipariu lui vazul Cosma

Sigismund Pop's activity in 1848-1849
(Summary)

Sigismund Pop, spokesman for the Romanian revolutionists from Banat and Transylvania, deputy of the Pesta Parliament, was a supporter of the Romanian - Hungarian pacifist policy at 1848-1849.

He is one of the authors of several manifests addressed to the Romanians from Transylvania, one of them being the manifest of September the 24th 1848, published now for the first time together with this paper.

https://biblioteca-digitala.ro

Aniversarea la Baia Mare, a Revoluției române de la 1848, în revista "Tribuna" din Sibiu, din 3/15 mai 1898

IOAN SPĂTAN

Cele câteva rânduri apărute în "Tribuna" Sibiului, din 28 aprilie (10 mai) 1898 şi intitulate "Latinitatea e de vină?", spun foarte multe la trecerea a 50 de ani de la acel mai 1848. Credem că ar fi edificator pentru ceea ce ne-am propus, prezentarea articolului respectiv şi aceasta deoarece credem că ne vine ca o mănuşă şi la 150 de ani de la marea adunare națională românească de la Blaj.

"O polemică interesantă s-a desfăşurat în presa de la Bucureşti. Care e cauza decadenței în mişcarea națională - asta-i întrebarea.

Răspund unii: latinitatea noastră e de vină. Suntem foc de paie.

Răspund alții: Nu latinitatea, nu temperamentul nostru e de vină. Latinitatea e virtutea, nu viţiul nostru. Viţiul e fanariotismul unora, caracterul schimbăcios al unora.

Iată ce scrie Drapelul la această temă:

Se apropie ziua de 3 mai, de două ori importantă pentru neamul românesc: importantă prin mişcarea de deşteptare națională a românilor de peste munți, în 1848 şi prin mişcarea națională în favoarea celor subjugați, începută acum câțiva ani în România liberă, prin fundarea Ligei. Atât Liga, cât şi Comitetul național al studenților universitari, se pregătesc a sărbători această dată.

Un ziar care a dus o frumoasă luptă în chestia națională, L'Indépendance Roumaine are curajul să spună un mare şi trist adevăr ocupându-se de această mare aniversare: s-a dus entuziasmul de altădată, a pierit avântul care făcuse să se ştie în toate colțurile lumei că printre chestiile mari la ordinea zilei, trebuie să se numere chestia românilor subjugați de unguri.

Aşa este. A pierit entuziasmul şi avântul de altădată. E o mare datorie patriotică din partea oricărui român să recunoască acest adevăr şi să-l proclame .....

L'Indépendance Roumaine dă vina pe uşurința caracterului latin, care lesne se aprinde, lesne se consumă, ca un foc de paie: luminos şi grandios, dar de scurtă durată şi fără căldură"

Autorul acestor rânduri nu este de acord întrutotul cu concluziile la care a ajuns ziarul liberal din România. Şi el spune:

"Destul calomniază alții latinitatea şi-i găsesc toate păcatele din lume, ca să mai fie nevoie să mai lovim noi în noi înşine. Latinitatea, având un suflet mai complex, a dat la iveală manifestațiuni de toate felurile şi de toate calitățile; duşmanii le-au văzut numai pe cele rele şi au insistat asupra lor scoțându-le mereu în relief şi scoțând mereu ochii cu dânsele.

https://biblioteca-digitala.ro

Purtându-se astfel, dușmanii latinității se arată politicieni abili, e drept, dar falși istorici"[1].

Aplecându-se asupra periodicelor, a lucrărilor și a diverselor informații privind semicentenarul revoluției pașoptiste, suntem, credem noi, îndreptățiți să dăm crezare ziarului liberal.

Dar să revenim la pregătirea sărbătoririi zilei de 3/15 mai în Transilvania pentru a putea prezenta ce s-a făcut pentru această zi la Baia Mare și împrejurimi.

Marți, 28 aprilie (10 mai) 1898, "Tribuna" din Sibiu publica Apelul pentru serbarea de la 3/15 mai, semnat de Dr. Ioan Rațiu, George Pop de Băsești, Iuliu Coroianu, Dionisie Vaida, Dr. Teodor Mihali, Rubin Patița și Dr. D. Ciuta.

Să ne aplecăm puțin asupra acestui apel prezentându-l în ceea ce are el mai reprezentativ:

"Frați români!

Numai câteva zile ne mai despart de ziua cea mare, când se va împlini o jumătate de secol de la cea dintâi și cea mai mare adunare națională, pe care părinții și străbunii noștri, deșteptați de glasul timpului, au ținut-o la Blaj, pe Câmpia Libertății, statorind și proclamând acolo, înaintea lui Dumnezeu și a lumei întregi, cu convingerea și cu tăria ce le-o dă un public de 40 de mii: principiile și pretensiunile naționale, care și astăzi construiesc temelia credeului nostru politic.

Un sentiment de religiozitate ne cuprinde sufletul gândindu-ne, prin cursul unui semi-secol, la modul cum s-au știut manifesta românii atunci și un cutremur ne zguduie ființa întreagă privind în jur și cumpănind în minte extrem de grava situație ce ni s-a creat. Dar din adâncul sufletului îndat răsare scânteia nădejdii sfinte, care alungă întunericul prezentului și o tainică voce ne zice, cu glas mângâietor: Înainte, căci veți învinge.

Când ne gândim acum la faptele îndeplinite și la suferințele îndurate de poporul nostru în decursul celor cincizeci de ani, tot mai mult ni se întărește credința că, mai curând sau mai târziu, toți vom învinge, pentru că cu noi este dreptatea, și cu noi este Dumnezeu.

Vom învinge, pentru că un popor care a știut da dovezi așa de strălucite de conștiența și de maturitatea sa politică, cum au dat românii la 1848, este un popor de viață, menit să săvârșească încă fapte mari în istoria omenirii".

După prezentarea a ceea ce mărturiseau românii de la 1848 privind naționalitatea, cum spunea Simeon Bărnuțiu că "naționalitatea este libertatea noastră cea din urmă și limanul mântuirii noastre viitoare", după ce este prezentat un fragment din jurământul solemn al pașoptiștilor transilvăneni "voi susține totdeauna națiunea noastră română pe calea cea dreaptă și legiuită și o voi apăra cu toate puterile în contra oricărui atac ori asupriri; nu voi lucra niciodată contra drepturilor și a intereselor națiunii române, ci voi ține și apăra legea și limba noastră română, precum și libertatea, egalitatea și frățietatea", se ajunge la situația anului 1898:

"Astăzi, când orizontul nostru s-a întunecat așa de înspăimântător, ziua de 3/15 mai 1848 ne apare într-o lumină sfântă, pe care trebuie să o luăm cu atât mai vârtos de călăuză a pașilor noștri, că ea este lumină aprinsă de neamul nostru în cele mai critice timpuri. La razele ei s-a arătat lumii că suntem, că voim să fim și că vrednici de a fi suntem.

La razele acestei lumini vedem pilde mărețe de abnegație pentru neam, de eroism pentru dreptate și de martiriu pentru naționalitate și libertate.

[1] "Tribuna", Sibiu, nr. 91, 28 aprilie (10 mai), 1898, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

La lumina acestei zile vedem cel mai strălucit exemplu de unire între fraţi şi de legătură tare între popor, de la opincă până la vlădică, pentru apărarea celor mai scumpe comori ale existenţei noastre.

Şi astăzi când aceste comori ne sunt ameninţate şi mai atacate decât oricând înainte: astăzi când căile funeste prevăzute cu fior de părinţii noştri sunt bătucite deja de contrarii noştri şi când toate mijloacele puterei şi toate apucăturile vicleniei sunt puse în aplicare contra existenţei şi fiinţei noastre naţionale, şi când împrejurările reclamă cu adevărat toate puterile vii ale naţiunei la solidară lucrare de apărare, - astăzi mai mult ca orişicând altădată ni se cere ca să urmăm exemplele strălucite ale părinţilor noştri de la 1848.

Iată de ce ne ridicăm glasul, ca să apelăm, cu toată căldura, la toată suflarea românească, ca să se gătească cu tot sufletul şi cu tot zelul de celebrarea în mod vrednic, după cum se cuvine unui popor conştiu, memoria măreţei zile de 3/15 mai".

Dar iată chemarea cu care se încheie apelul:

" Să dovedim, fraţi români, că una suntem în credinţă, sentimente şi aspiraţiuni cu vrednicii noştri părinţi şi să serbăm cu toată solemnitatea posibilă ziua de 3/15 mai!

Să arătăm lumii că ţinem la neamul nostru, şi că hotărâţi suntem a nu ne da naţionalitatea noastră odată cu capul!

În faţa lui Dumnezeu şi a lumei întregi să dovedim că ţinem neclintit la jurământul sfânt al celor 40.000 de români şi acolo la Blaj să o arătăm aceasta franc şi deschis, ca şi părinţii noştri.

Să mergem acolo ca să reînviem forţele sufletului nostru şi celebrând solemn memoria celei mai mari adunări a poporului românesc să ne întărim bărbăţia şi hotărârea de a lupta pentru aceleaşi sfinte drepturi şi atunci putem fi siguri că vom învinge"

Apelul nu rămâne indiferent autorităţilor maghiare. Corespondentul Tribunei trimite o telegramă în 12 mai de la Blaj cu următorul conţinut:

"Protopretorul a oprit adunarea convocată în ziua de 3/15 mai. Opreliştea, înmânată azi d-lui Aurel C. Domşa v-am expediat-o în copie"

Dar să dăm calendarul înapoi cu o zi. La 11 mai, adunarea convocată pe 3/15 mai la Blaj a fost înştiinţată la oficiul pretorial competent. Iată acest act:

"Onorate domnule protopretor!

Subscrişii venim cu toată stima a vă înştiinţa că dimpreună cu alţi colegi din diferite părţi ale ţării am convocat, după cum se vede din aci alăturatul număr al ziarului Tribuna o adunare de popor, care se va ţine la Blaj la 3/15 mai 1898, cu următoarea ordine de zi:

1. Deschiderea adunării de către unul din convocatori.
2. Alegerea unui preşedinte şi a doi notari.
3. Discurs comemorativ despre adunarea românilor din 3/15 mai 1848.
4. Conchisele adunării.
5. O adresă omagială către Maj. Sa Monarhului.
6. Hotărârea dispoziţiunilor pentru înaintarea acestei adrese.

Blaj, la 11 mai 1898
Dr. Alexandru Pop
Aurel C. Domşa, Sofron Stan
Dr. E Băianu"[2]

La această înştiinţare reprezentantul guvernului, protopretorul răspunde cu următoarea hotărâre:

"Onoratului domn Aurel Domşa şi soţilor săi - La mâna celui dintâi. în Loc.

[2] "Tribuna". Sibiu. nr. 95. 2 14 mai. 1898. p. 1

https://biblioteca-digitala.ro

Înștiințarea ce ați făcut privitor la adunarea intenționată a se ține la Blaj la 15 a lunei curente, nu o iau la cunoștință și opresc ținerea adunării de popor pentru că după pasajul de introducere al paragrafului 1 din articolul de lege 44 de la 1868, toți cetățenii Ungariei formează în privința politică, conform principiilor fundamentale ale constituțiunei, o singură națiune, națiunea maghiară (!) indivizibilă, prin urmare atari adunări de popor, la care e convocată numai o naționalitate din patrie, fie aceea orișicare și în care se pune temei unei organizațiuni pe bază de rasă, nu se pot permite, fiindcă legea exclude ca în Ungaria cetățenii să se poată organiza pe bază de rasă și de naționalitate cu excluderea altor neamuri și naționalități.

Adunarea de popor anunțată nu s-a putut lua la cunoștință și ținerea ei a trebuit să fie oprită și pentru aceea că, după cum dovedește numărul 92 al ziarului Tribuna acludat la înștiințare, se intenționează a se serba aniversarul al 50-lea de la realizarea principiilor de libertate, egalitate și în general a principiilor de libertate politică și cetățenească întâmplată în anul 1848, iar pentru serbarea acestuia (a aniversarului) articolul de lege V din 1898 a declarat ziua de 11 aprilie ca sărbătoare națională, deci fiecare naționalitate din Ungaria în acea zi a fost chemată a serba aniversarul al 50-lea al anului 1848.

Totodată fac atenți pe domnii care au înștiințat că în 15 l.c. nu voi suferi în Blaj nici un fel de serbare cu caracter de demonstrație ori aglomerație de popor și întrucât a încerca așa ceva în ciuda hotărârilor mele de oprire, pentru urmări voi face responsabili pe stimații domni care au anunțat adunarea.

De la pretorial
Blaj, 11 mai 1898
Simonffy
protopretor"[3]

Văzându-se pus într-o astfel de situație, Dr. Ioan Rațiu răspunde protopretorului la 13 mai, răspuns din care prezentăm câteva fragmente:

"În conțelegere cu mai mulți fruntași și în conglăsuire cu opiniunea publică românească am convocat pe ziua de 3/15 mai a.c. o adunare de popor la Blaj.

Scopul nostru era cel mai loial, intențiunea noastră cea mai curată.

Voiam să prăznuim una dintre cele mai înălțătoare zile ale istoriei noastre naționale; voiam să celebrăm memoria celei mai mari și mai mărețe adunări a poporului nostru.

Din partea noastră, evident aceasta era o datorie și un drept. O datorie, care ni se impunea tuturor din pietate și respect național și care se întâlnea cu șoapta sufletului nostru, și un drept, care oriunde în lumea civilizată este respectat, cu atât mai mult într-un stat de drept cu pretenții de liberalism"

Dr. Ioan Rațiu își încheie poziția sa și a românilor pe care îi reprezintă astfel:

"...Este evident pentru noi și pentru toată lumea că suntem frustați în intențiunea noastră cea mai curată și printr-un act de volnicie ni se deneagă un drept cetățenesc și firesc. Astfel suntem puși prin forță majoră în imposibilitatea absolută de a sărbători în mod demn memoria acestei zile, care sfântă este în analele istoriei noastre naționale.

Ne vedem deci constrânși a ceda forței majore și a desista de la ținerea adunării convocată la Blaj pe 3/15 mai, ceea ce facem prin aceasta, protestând totodată în contra noii încălcări de drept și denunțând lumii culte acest sistem de forță brutală și terorism, ce se exercită contra noastră"

[3] "Tribuna", Sibiu, nr. 95, 2 14 mai. 1898, p. 1-2.

https://biblioteca-digitala.ro

Apelul pentru serbarea de la Blaj, interzicerea ei, răspunsul şi contramandarea ei de către Dr. Raţiu a avut ecou şi dincolo de Carpaţi. Comitetul Naţional Studenţesc din Bucureşti a lansat către ţară un manifest - apel pentru aniversarea a 50-a a zilei de 3/15 mai 1848 în care se spunea, printre altele:

"Români!

Fraţilor noşti de peste Carpaţi le este înăbuşit glasul simţământului lor naţional, nu le este îngăduită manifestarea largă şi deschisă pe care ar dori să o facă în amintirea acestei mari zile.

Puşcăriile umede şi murdare, biciuirile solgăbirăilor, gloanţele honvezilor sunt pregătite pentru cei care vor să-şi deie la lumină, în toată plinătatea lor, sentimentele care le încălzesc inima, care le copleşesc sufletul.

În noi e dar toată nădejdea lor.

.....

Fiecare manifestare a noastră face să tresalte milioane de milioane de suflete îndurerate; fiecare vorbă a noastră de simpatie şi solidaritate le sporesc puterile de rezistenţă şi încrederea în izbânda dreptei lor cauze.

.....

Ungurii vor trebui să aibe încă o dată dovada nestrămutatei iubiri pe care o avem pentru fraţii noştri; vor trebui să-şi amintească din nou că glasul plin de suferinţe al acestor fraţi ne tulbură veşnic sufletul şi că idealul nostru e veşnic viu în conştiinţa poporului românesc"[4].

Transilvănenii erau conştienţi de solidaritatea fraţilor lor din România. Iată ce se spune în acelaşi ziar privind această problemă:

"Apelul lansat de fruntaşii noştri şi publicat în Tribuna a făcut să tresară toate inimile româneşti. Gazeta Transilvaniei reproduce Apelul în întregime la loc de frunte. Tribuna poporului reproduce numai partea finală a apelului.

Cu toate acestea, în faţa terorismului exercitat de stăpânitorii noştri volnici şi brutali, poporul nostru puţin, foarte puţin va putea manifesta pe faţă sentimentele sale de pietate şi entuziasm.

Credem însă că cu atât mai pătrunzătoare manifestaţiuni se vor face în România liberă".

Să nu credem că ziua de 3/15 mai a trecut neobservată cu toată interdicţia ţinerii adunării de la Blaj.

În Transilvania şi Banat românii au comemorat cum au putut trecerea celor 50 de ani da la acea zi memorabilă.

Ajungem astfel la Baia Mare la 3/15 mai 1898. Iată cum e prezentată această zi în Tribuna sibiană:

"De multă vreme nu am fost fericiţi să avem o sărbătoare naţională ca ziua de ieri,adică 3/15 mai, pentru aducerea aminte a istoricei adunări a românilor din 1848.

Sunt oare câţiva ani, de când cei din frumoasa şi romantica ţară a lui Pintea Viteazul, românii de sub poalele Ţibleşului şi jurul codrilor acestui Pintea-năzdrăvanul, erau în amorţeală şi nu horiau nici Doina lui Lucaciu, ba se sfiau a cânta şi Hora lui Pintea Viteazul.

În situaţia asta tristă, iată că din vălmişeala ce ne-a împăienjenit ochii şi ne-a cauzat amorţeala, ca ploaia de primăvară nutritoare a pământului sec şi însetat avem nespusă bucurie că iubitul nostru părinte din Şişeşti, dl. Dr. Vasile Lucaciu, ne surprinde cu declaraţia, că s-a săturat de întorsăturile unora de care, după experienţa de 3 ani, în cauza naţională, mişeleşte a fost înşelat şi că se va acompania adevăraţilor luptători naţionali.

[4] "Tribuna". Sibiu. nr. 95. 2 14 mai. 1898. p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Momentan după această declarație primim convocatorul adunării naționale da la Blaj pe 3/15 mai 1898, care pe toți ne-a umplut de bucurie și veselie și la care după preferințele noastre materiale (pentru că și în jurul nostru e scumpete mare de bucate) am fost hotărâți mai mulți a merge la Blaj, deși forța brutală din mai multe motive a voit a ne împiedeca, când apoi gata de a colători am primit dureroasa veste, cum că adunarea e oprită.

Noi eram pregătiți la una ca aceasta, însă deși mâhniți până la suflet pentru opreliștea adunării, totuși am avut și avem acea mângâiere, că părintele nostru Lucaciu lepădându-se de șarpele, care în rai a ademenit pe Eva să greșească și lepădându-se și de Satană, care și pe mântuitorul nostru Isus Christos cu toate promisiunile l-a ispitit - la cea mai apropiată vreme vom fi fericiți a-l vedea la rândul său în șirul luptătorilor naționali, neclintiți rămași în slujba dreptei și sfântei cauze naționale, având nădejdea de bună reușită și deplină izbândă.

.....

În ținutul Baia Mare, Baia Sprie și Cavnic, în toate bisericile românești s-au ținut slujbe și s-au ridicat către tronul atotputernicului rugăciuni fierbinți pentru cauza națională, apoi în cele mai multe locuri s-au făcut parastase pentru odihna celor răposați.

În mai multe sate petrecerile obișnuite cu focuri și dans, apoi convenirile au fost cu bună vreme oprite, însă unde nu au putut ajunge jandarmii, totuși s-au ținut.

Pe lângă toate aceste aceste silnicii și volnicii a celor de la putere, declarația francă și pentru toți îmbucurătoare a iubitului nostru părinte Lucaciu, la toți ne-a cauzat nespusă bucurie și veselie, care a înălțat pe sus de toate epocala însemnătate a prăzmuireai zilei de 3/15 mai 1898.

Fie ca iubiții noștri luptători în cea mai apropiată vreme cu puteri unite să reînceapă lupta pentru câștigarea drepturilor noastre".

Atât s-a putut face și în Baia Mare la aniversarea a 50 de ani de la acea memorabilă zi de 3/15 mai 1898. Cum să se poată face mai mult când guvernul maghiar prin ziarul Egyetertes spunea, printre altele:

"Acești oameni, încrezuți în nebunia lor, în loc de a-și da silința a face tot mai des vălul cu care mâna binefăcătoare a timpului a acoperit faptele grețoase și de sânge ale înaintașilor lor, dimpotrivă îl ridică, ca mai bine să se vadă de sub el cadavrele victimelor ucise și mutilate în mod barbar, aceste reminiscențe strigătoare la cer ale sălbăticiei bestiale.

E verosimil că apelul va avea puțin rezultat, căci evenimentele cinstite se vor abține de la adunătura din Blaj și e întrebare, că autoritățile concede-vor adunătura"[5]

După aceste cuvinte credem că nu exixtă loc pentru comentarii privind tema noastră dar și împăcarea atunci, a celor două nații. Ce s-a făcut la 50 de ani în Transilvania și Banat a demonstrat, de fapt, că jignirile și interdicțiile adresate națiunii române nu fac decât să o ambiționeze și mai mult pentru ceea ce se va întâmpla peste 20 de ani: să fii stăpân în țara ta!

[5] "Tribuna", Sibiu, nr. 94, 1/13 mai, 1898, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

La commémoration de la révolution roumaine de 1848 à Baia Mare, dans la revue "Tribuna" de Sibiu, 3 15 mai 1898
(Résumé)

50 années après les événements révolutionnaires de mai 1848 à Blaj, dans la revue "Tribuna" de Sibiu parait un article intitulé "C'est la faute de la latinité", qui est, en essence, une polémique dévelopée dans les pages de la presse bucarestoise concernant la cause de la décadence du mouvement national. Le même article présente le déroulement des fêtes d'anniversaire du semicentenaire de la révolution de 1848, minutieusement préparées. A Baia Mare, la fête nationale a accablé le romantique pays de Pintea le Vaillant du pied du Tibles, étant maintenant dominé par la puissante personnalité du prêtre Vasile Lucaciu.

https://biblioteca-digitala.ro

Asociații de ajutor reciproc ale minerilor din bazinul Baia Mare, în secolul al XIX-lea

LIVIU TĂTAR

Punctul de pornire în istoria organizațiilor și asociațiilor muncitorești îl constituie pretutindeni asociațiile de ajutor reciproc.

Asociațiile de ajutor reciproc nu au apărut odată cu mișcarea muncitorească modernă: "Rădăcinile asocierii muncitorilor cu scopul de a se ajuta reciproc se găsesc în uniunile calfelor membre de breaslă, care au avut și ele un caracter în întrajutorare"[1]. După cum arată acad. Pascu: "Breasla a reprezentat de asemenea o organizație de ajutor reciproc"[2] iar dintre bunurile mișcătoare ale breslei, la loc de cinste era lada ... simbolul instituției, al breslei[3] Cotizațiile periodice, de obicei lunare, plătite de calfe și meșteri, furnizau un fond de ajutoare pentru cazuri de boală, decese, ajutoare ocazionale etc.

Mișcarea muncitorească modernă a preluat, la începuturile sale, aceste forme organizatorice, din cauza lipsei unui sistem de asigurări sociale de stat. De fapt, asociațiile de ajutor reciproc au avut tocmai rolul de a suplini lipsa unui sistem de asigurări sociale de stat. Înafară de casele de ajutor și asociațiile muncitorești, care aveau posibilități reduse de întrajutorare, pentru muncitorii din sectorul particular nu a existat, până la Legea asigurărilor din 1912, nici un fel de organizație centrală și permanentă care să asigure pensii pentru cei ajunși în situația de a nu mai putea munci[4]. În aceste condiții întrajutorarea rămâne singura soluție, pe care înșiși patronii aveau interesul să o stimuleze deoarece fără o minimă asigurare în caz de boală, accident sau bătrânețe era foarte greu să se găsească forță de muncă.

Dacă crearea asociațiilor de întrajutorare în întreprinderile particulare era un act colectiv neoficial, înființarea lor în întreprinderile de stat era reglementată prin anumite acte normative.

"O remarcă cu caracter general, valabilă pentru toate reglementările referitoare la pensii, este aplicabilitatea acestora numai la salariații statului"[5] În industria minieră relațiile de producție capitaliste s-au manifestat mai de timpuriu și anume încă în secolul al XVI-lea[6]. Era normal ca, primele forme organizatorice ale mișcării muncitorești de pe teritoriul țării noastre să apară, de aceea, în industria minieră.

La Kremnitz, în Slovacia, minerii își creează asociații de întrajutorare încă de pe la 1600[7]. După ce autoritățile austriece și-au consolidat stăpânirea asupra

---

[1] L. Fodor, L. Vajda: *Contribuții la istoria mișcării sindicale din Transilvania*, București, 1957, p. 11.
[2] Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, 1954, p. 260.
[3] *Idem*, p. 311.
[4] *Mișcarea muncitorească și legislația muncii în România. 1864-1944*, (colectiv), București, 1972, p. 27.
[5] *Idem*, p. 27.
[6] *Istoria României*, Vol. II, București, 1962, p. 562.
[7] Arh. St. Baia Mare, fondul minelor, Dosar nr. 24 1872, fila 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Transilvaniei prin pacea de la Satu Mare din anul 1711 şi mai ales după ce au pierdut Silezia în urma războiului de 7 ani, ele au acordat o mare importanţă dezvoltării industriei extractive transilvănene. Se profila de pe atunci strategia industrială a Habsburgilor de a dezvolta extracţia minereurilor din provinciile răsăritene în folosul industriei prelucrătoare din provinciile apusene. Au loc numeroase reorganizări ale administraţiei miniere centrale şi locale, noi acte normative jalonează tot mai precis cadrul organizatoric al industriei miniere.

Numeroşi specialişti şi muncitori mineri din Slovacia sunt colonizaţi la Baia Mare, Baia Sprie, Cavnic şi Vişeu[8]. În paralel cu creşterea continuă a proporţiilor producţiei are loc un proces de modernizare a tehnicilor şi mijloacelor extractive. Creşterea numărului de muncitori la minele proprietate de stat de la Cavnic, Baia Sprie şi Baia Mare a impus necesitatea creării unor asociaţii de întrajutorare. Proprietatea de stat asupra minelor a determinat modul specific de întemeiere şi funcţionare a asociaţiilor de ajutor reciproc ale minerilor. Ele au primit numele de "bruderlade" (lada frăţească, în limba germană), ceea ce dovedeşte inspiraţia lor corporatistă medievală nu numai sub aspect semantic, ci şi organizatoric, cu precizarea că în acest caz patronul era statul, reprezentat prin funcţionarii săi din administraţia minerilor.

La prima vedere s-ar putea crede că, întrucât conducerea asociaţiilor "bruderlade" a devenit o rotiţă a proverbialei maşinării birocratice austriece, acestea nu aveau nici o viaţă muncitorească proprie. În realitate muncitorii prin însuşi faptul asocierilor organizate constituiau o forţă autonomă în continuă creştere, care nu putea să nu vină treptat în contradicţie cu cadrul organizatoric creat de statul austriac. Asociaţiile "bruderlade" au fost organizaţii muncitoreşti care urmăreau: "îmbunătăţirea situaţiei materiale a membrilor lor"[9], activitatea lor constituind un capitol al mişcării muncitoreşti moderne. Pledează în acest sens faptul că marea majoritate a muncitorilor mineri erau în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea angajaţi salariaţi, concentrarea lor atingând un nivel neîntâlnit în alte sectoare.

Sub o faţadă medievală asociaţiile de tip "bruderlade" ale minerilor ascund o relaţie social-economică burgheză, între patronii proprietari şi muncitorii salariaţi. În bazinul minier maramureşan ele apar încă în a doua jumătate a secolului XVIII şi, ca atare sunt cu mult mai vechi decât organizaţiile similare ale minerilor de la Steierdorf – Anina (1860), considerate de L. Fodor şi L. Vajda ca primele asociaţii de ajutor reciproc ale minerilor din Transilvania. Asociaţiile "bruderlade" ale minerilor din bazinul Baia Mare sunt totodată cu 5-6 decenii mai vechi decît Asociaţia de ajutor de boală, înmormântare şi de ajutor de călătorie a tipografilor din Braşov" (1846), considerată până acum prima organizaţie muncitorească de pe teritoriul României. Studierea documentelor de arhivă care au emanat de la aceste asociaţii impune reconsiderarea începuturilor organizaţiilor muncitoreşti de pe teritoriul ţării noastre, care sunt mai îndepărtate în timp decât s-a crezut. Fără a avea cunoştinţă de documente din alte centre şi bazine miniere, care s-ar putea să fie şi mai vechi, vom prezenta conţinutul câtorva acte de corespondenţă care sunt păstrate la filiala Baia Mare a Arhivelor Naţionale şi care relevă câteva aspecte ale organizării şi funcţionării asociaţiilor miniere de ajutor reciproc de tip "bruderlade".

Printr-o adresă a casierului monetăriei statului din Baia Mare, din decembrie 1789, către Inspectoratul superior al minelor de la Viena se face cunoscut că soldul Casei (lăzii) principale frăţeşti din Baia Mare era de 2 764 florini şi 11 Kreuzer-I, bani care trebuiau înaintaţi Casei principale de la Viena (Haupfkassa). Aceasta dispunea de

[8] C. Stephani, *Oberosterreicher in der Maramures* in "Jahrbuch des oberosterreichischen musealvereines" 115 Band I. Linz, 1970, p. 215.

[9] L. Fodor, L. Vajda, *Op. cit.*, p. 14.

https://biblioteca-digitala.ro

un sold de 23 000 florini. Casierul monetăriei din Baia Mare cerea permisiunea ca o parte din cei 2764 florini de care dispunea Casa principală frățească (Hauptbruderlade) din Baia Mare să fie oprită pentru repararea sediului Casei frățești din Cavnic, restul urmând să fie trimis la Viena[10]. Din adresă rezultă sistemul organizatoric al asociațiilor de ajutor reciproc al minerilor. La nivelul exploatării miniere sau localității există o Casă frățească (Bruderlade), la cel al bazinului minier o Casă principală frățească (Hauptbruderlade) iar la nivelul central o Casă principală centrală (Hauptkassa). O altă adresă[11] din 27 ianuarie 1789 către Inspectoratul superior al minelor de la Viena are următorul conținut: "Nu este necunoscut faptul că negustorii din Cavnic au sesizat în numeroase rânduri oficiul regal al minelor, fapt constatat şi de Preaînaltul Inspectorat superior regal minier, că şubrezenia construcțiilor din lemn a produs degradarea mărfurilor prin prăbuşirea acoperişului, din care cauză ei au cerut aprobarea ca cei 100 de florini contribuție percepută negustorilor din Cavnic de Casa principală frățească (Hauptbruderlade) să fie alocați reconstruirii lor, asigurate în acelaşi timp mai bine de pericolul de incendiu; se vor acorda banii pentru a construi cea de-a cincea prăvălie, pentru a repara cârciuma, distileria de țuică, şi se vor face mai multe magazii de mărfuri fără ca prin acestea întreprinderile regale să fie dezavantajate".

Din acest document rezultă că o parte din fondurile asociației de tip "bruderlade" era folosită la construcția şi repararea de prăvălii, magazii de mărfuri, cârciumi, etc. Negustorii locali erau obligați şi ei la o contribuție bănească deoarece asociația "bruderlade" administra pe cheltuiala proprie spațiile comerciale. Un document de la începutul secolului trecut[12] atestă faptul că "hauptbruderlade" a acordat ajutoare de boală şi muncitorilor de la topitoriile statului Ferneziu (azi cartier al municipiului Baia Mare) rezultând că minerii şi metalurgiştii formau asociații de ajutor reciproc conduse de aceleaşi organe ierarhice, în cazul de față Casa principală frățească din Baia Mare. Existența asociațiilor de ajutor reciproc la sfârşitul secolului XVIII şi începutul secolului XIX nu s-a limitat la mineri ci s-a extins şi la metalurgiştii din Baia Mare. Asociația acorda ajutoare şi văduvelor membrilor cotizanți care decedau. În legătură cu cererea de pensie a văduvei Illosvay pentu soțul ei ce nu a avut calitatea de angajat permanent, ci a muncit sezonier, se dispune ca pensia să fie acordată exclusiv de la Casa frățească la care a cotizat[13] Deducem că numai angajații permanenți beneficiau de ajutoare şi pensii integrale, care depăşeau de regulă cuantumul contribuției proprii prin cotizare datorită contribuției echivalente a statului patron. Angajații sezonieri primeau ajutoare şi pensii numai în limitele contribuției lor financiare la fondurile Casei frățești, fără nici un adaus de la stat. Din documentele prezentate nu rezultă câți membri aveau casele frățeşti din bazinul băimărean, participarea lor în organele de conducere, cuantumul cotizației lunare şi cel al pensiei şi al ajutorului de boală, etc.

Documentele emanate de la asociațiile "bruderlade" sau referitoare la activitatea lor devin mai numeroase în preajma revoluției burghezo-democratice din anii 1848-1849 şi mai ales, după înfrângerea acesteia. Un document din 1846 atestă acordarea pensiei de urmaş celor 4 copii minori ai văduvei Magdalena Rabay, care fusese funcționar la Direcția minelor[14], dovadă a faptului că funcționarii dispuneau de un sistem propriu de întrajutorare sub patronajul statului. Alte documente, care s-ar cere cercetate mai în detaliu probează participarea minerilor din bazinul băimărean la revo-

[10] Arh. St. Baia Mare, fond citat, dosar nr. 66/1789, filele 1-2.
[11] *Idem*, dosar 67/1789, filele 1-3.
[12] *Idem*, dosar 88/1801, fila 1.
[13] *Idem*, dosar 155/1829, fila 1
[14] *Idem*, dosar nr. 320/1846.

https://biblioteca-digitala.ro

luția din 1848-1849[15]. Ele constau în scrisori și procese verbale privind ordinele primite de la comandantul armatei revoluționare maghiare și modul de executare al acestora hotărâte în ședințele conducerii Direcției miniere. Din asociații făceau parte, cum am arătat mai sus, mineri și metalurgiști. Asociația "bruderlade" din Baia Mare acorda și împrumuturi minerilor și metalurgiștilor de la întreprinderile statului[16] desfășura o bogată activitate în domeniul asigurărilor sociale[17]. În aceleași domenii își făceau simțită prezența asociațiile "bruderlade" de la Cavnic și Borșa[18] precum și cele de la Băița și Băiuț[19]. Asociațiile de ajutor reciproc ale minerilor de la exploatările Strîmbu Băiuț și Rodna achitau în mod curent pensii de bătrânețe și boală membrilor cotizanți[20]. Un moment important în istoria mișcării muncitorești din Transilvania l-a reprezentat crearea Asociației generale a muncitorilor din Timișoara în anul 1868, care avea și o subsecție de întrajutorare[21]. Secții de ajutor reciproc aveau și Asociația generală a muncitorilor din Cluj creată în 1869 precum și cea din Arad, din care făceau parte patronii[22]. Cu toate că nu aveau un caracter predominant politic, ca secții ale Internaționalei I-a, aceste asociații satisfăceau și necesitățile de întrajutorare ale membrilor lor. Între anii 1872-1880 se crează la Arad, Timișoara, Reșița, Lugoj, Oradea, Cluj, Orăștie, etc. organizații muncitorești de ajutor reciproc care vor cuprinde peste 6 600 de membri[23]. Creșterea continuă a numărului de asociații de ajutor reciproc a determinat autoritățile maghiare să impună un statut al acestora pe întreaga Ungarie în anul 1872[24]. În articolul 1 se arăta că asociația de tip "bruderlade" este o societate a muncitorilor, o frăție "a acestora" o: "instituție de utilitate publică" (art. 6) care dispune de o avere ce nu se poate înstrăina (art. 7). Din asociațiile "bruderlade" fac parte membrii subvenționați (art. 14), membrii contribuabili și beneficiari (art. 15), membrii invalizi (art. 18), precum și membrii beneficiari fără contribuție la formarea fondurilor (art. 16).

La înscrierea în asociație se plătea o taxă (art. 46), iar ulterior o cotizație lunară. Deoarece asociația asigura pensia de urmaș pentru soția și copiii membrului contribuabil decedat ea ținea evidența membrilor săi de familie, acorda aprobarea căsătoriei (art. 55) sau a recăsătoriei (art. 54), dând amenzi celor care nu respectau hotărârile sale (art. 56). Statul sau patronul acordau subvenții asociațiilor de ajutor reciproc (art. 46). Capitalul de care dispunea asociația putea fi investit în industrie pentru a aduce beneficii în folosul membrilor săi. (art. 63-64). Pentru membrii bolnavi se asigură tratament gratuit (art. 72) și medicamente gratuite (art. 73) iar pentru cei decedați se asigurau cheltuielile de înmormântare (art. 80).

Prin intermediul asociației noii angajați încheiau contracte individuale cu patronul, care putea fi statul sau un particular (art. 144), se asigura calificarea muncitorilor (art. 191-192) și plasarea absolvenților din școlile de arte și meserii sau alt gen de școli (art. 195). Organul de conducere al asociației era adunarea generală a membrilor (art. 220), care alegea conducerea operativă, Sfatul administrativ (art. 220).

Din ea făceau parte un număr de reprezentanți aleși de muncitori. Aprobat în același an Statutul a creat cadrul juridic al activității asociațiilor de ajutor reciproc. Ele aveau o cuprinzătoare sferă de atribuții, dintre care cele miniere și pe aceea de a asi-

[15] *Idem*, dosar nr. 332 1848.
[16] *Idem*, dosar nr. 381 1854.
[17] *Idem*, dosar nr. 392 1856 și 395 1857.
[18] *Idem*, dosar nr. 419 1860 și dosar nr. 427 1861.
[19] *Idem*, dosar nr. 435 1862.
[20] *Idem*, dosar nr. 3 1871.
[21] A. Egyed, *Istoricul asociațiilor muncitorești din Transilvania între anii 1868-1872*, în "Studii", nr. 6 (1956), p. 36.
[22] *Idem*, p. 41 și p. 40.
[23] *Amintiri literare despre vechea mișcare socialistă*, București, 1975, p. 28.
[24] Arh. St. Baia Mare, fond citat, dosar 24 1872.

https://biblioteca-digitala.ro

gura pe muncitorii mineri cu alimente, în cadrul sistemului "truck", prin care muncitorii nu aveau dreptul să le cumpere decât de la magazinele societăților miniere.

Între 1886-1890 numărul muncitorilor care aparțineau întreprinderilor miniere din subordinea Direcției minelor din Baia Mare şi care ca atare, erau membri ai asociațiilor de tip "bruderlade" era de 4 761.

După cum este cunoscut atribuțiile principale ale asociațiilor de ajutor reciproc au fost preluate ulterior de sindicat, care au depăşit însă limitele înguste ale întrajutorării, marcând un salt la un nivel superior de organizare al clasei muncitoare de pe teritoriul patriei noastre.

Associations d'aide mutuelle des mineurs du bassin de Baia Mare au XIX-ème siècle
(Résumé)

Les associations d'aide mutuelle des mineurs du Bassin de Baia Mare, du type "bruderlade" apparaissent dans la deuxième moitié du XVIII-ème siècle. On présente le contenu de quelques documents conservés dans la Filiale de Baia Mare des Archives Nationales, documents concernant l'organisation et le fonctionnement de ces associations du XIX-ème siècle. Elles étaient formées de mineurs et de métalurgistes et avaient une riche activité dans le domaine des assurances sociales. On concluait par leur intermédiaire des contrats individuels avec le patron, on assurait la qualification des ouvriers; ces associations étaient conduites par un rassemblement général des membres. Les attributions de ces associations seront plus tard l'affaire des syndicats.

https://biblioteca-digitala.ro

Aspecte ale dezvoltării economice a zonei Baia Mare şi implicaţiile acesteia în mişcarea de emancipare naţională a românilor, la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX

LUCIA POP

Un domeniu aparte în istoria fiecărui popor sau fiecărei naţiuni îl constituie viaţa economică. Cercetarea complexelor fenomene specifice acesteia scoate în evidenţă strânsa interdependenţă şi condiţionarea reciprocă dintre economic, social, politic şi cultural. Falsa imagine pe care o creează statisticile, procentele, dispare, fiind dezvăluite adevăratele sensuri şi fundamente ale acestor informaţii seci şi aride, adică munca, sacrificiile şi chiar speranţele în mai bine ale oamenilor de-a lungul timpurilor. Studiul evoluţiei economice este acela care dezvăluie momentele de criză sau dezvoltare într-o anumită perioadă a istoriei şi implicaţiile acestora asupra celorlalte domenii de activitate.

Pe fondul social, economic şi politic din Transilvania, caracteristic perioadei istoriei moderne, se aprofundează în mod simţitor cercetarea cauzelor sărăciei şi înapoierii economiei în scopul găsirii căilor de eliminare ale acestora. Putem vorbi aşadar nu numai de existenţa ci de intensificarea unei gândiri economice, în prima jumătate a sec. XIX care în Transilvania avea o caracteristică esenţială şi anume îmbinarea social-economicului cu politicul şi naţionalul. Aceasta este o realitate evidentă desigur mai pronunţată la gânditorii români care erau convinşi de faptul că eliberarea socială este de neconceput fără eliberare naţională. Această convingere fiind, de altfel, rodul *Şcolii ardelene* adeptă a "luminării poporului" şi a *Supplex*-ului - o adevărată sinteză de gândire social-politică şi economică. Se conştientizează tot mai mult că puterea economică a unei naţiuni se bazează în primul rând pe muncă.

La începutul sec. XIX, firava burghezie română din Transilvania este adepta liberalismului care era principalul argument cu care aceasta ataca sistemul complicat de îngrădiri şi reglementări feudale susţinând cu tenacitate necesitatea eliberării muncii, descătuşarea industriilor, comerţului, creditului, dezvoltarea pieţei şi a capitalurilor. "Cine nu ştie că libertatea - scria Gazeta de Transilvania în 1844 - este sufletul şi principiul oricărui comerţ şi oricărei industrii"[1].

Desfiinţarea iobăgiei în 1848 şi a barierelor vamale în 1850, încadrarea în sistemul vamal unic, a atras după sine o considerabilă creştere cantitativă dar şi calitativă a economiei transilvane. Regimul dualist austro-ungar, instaurat în 1867, după cum ştim, accelerează procesul de exploatare şi deznaţionalizare a românilor din Transilvania care vor fi supuşi unui program de marginalizare în domeniul politic-

[1] N. Ivaneiu Văleanu, T. Ionescu, I. Pinczes, *Gândirea economică din Transilvania (1784-1918)*, Bucureşti, 1981, p. 35.

https://biblioteca-digitala.ro

administrativ. Iată un motiv pentru care ei se vor orienta îndeosebi spre domeniul economic şi cultural.

Cu puternice rădăcini în viaţa rurală, burghezia românească din Transilvania se implică mai puternic în domeniul agrar de altfel mai puţin abordat dar răscolit de pătrunderea elementelor capitaliste. Această orientare este determinată pe de o parte de fondurile băneşti modeste iar pe de altă parte de lipsa unei concurenţe serioase. Aspectul neplăcut al acestei politici economice era rezistenţa acerbă din partea aristocraţiei conservatoare care, în majoritate, de naţionalitate maghiară, va declanşa o intensă propagandă îndeosebi prin presă şi în şedinţele parlamentare. Cu toate contradicţiile existente burghezia românească îşi sporeşte puterea economică, se avântă şi câştigă teren îndeosebi în lupta pentru formarea şi apoi consolidarea unei reţele de institute de credit cu capital românesc care în a doua jumătate a sec. XIX şi începe. sec. XX va avea un rol covârşitor nu numai în dezvoltarea economică ci şi în mişcarea de emancipare socială şi naţională. Reprezentanţi de seamă ai "inteligenţei transilvane" din această perioadă abordează cu competenţă şi profunzime problemele economice. Astfel George Barițiu a scris peste 700 de articole pe această temă şi a sesizat faptul că în problema băncilor şi a creditului se întrepătrund şi se ciocnesc interesele economice şi politice cu cele naţionale[2].

Convins de faptul că "banul aduce bani", Barițiu este adeptul înfiinţării instituţiilor specializate româneşti, lucru care nu va fi uşor date fiind contradicţiile dintre burghezie şi moşierimea maghiară şi marea burghezie austriacă pe de o parte şi pe de alta dintre acestea şi burghezia română. S-a dat o adevărată luptă pentru înfiinţarea băncilor cu capital românesc în Transilvania, luptă în care s-au angajat cu tenacitate marcante personalităţi ale vieţii politice şi mişcării de emancipare naţională precum Ioan Raţiu, Iuliu Coroianu, George Pop de Băseşti, Vasile Lucaciu, Partenie Cosma, Teodor Mihali, Vasile Goldiş şi aşa mai departe.

Evoluţia instituţiilor financiare ale burgheziei româneşti a fost destul de rapidă mai ales în ultimele decenii ale sec. XIX. Până în 1871 iniţiativele sunt puţine şi timide. În anul 1868 a luat fiinţă primul institut de credit românesc numit "Societatea de păstrare şi împrumut din Răşinari" (mulţumită dascălului Visarion Roman). După anul înfiinţării băncii "Albina" din Sibiu, 1872 şi până în 1900 se înfiinţează în principalele centre urbane şi chiar comunale, instituţii financiare care vor forma sistemul bancar românesc în Transilvania. Astfel în 1888 sunt consemnate 17 bănci, în 1892, 37 iar în 1900 numărul lor se ridică la 97[3]. În ce priveşte proporţia deţinerii capitalului: cel românesc 20%, cel maghiar 50% iar cel săsesc 30%[4].

Faptul că acest domeniu, financiar-bancar, foarte important, capătă noi dimensiuni şi o nouă structură, atrage după sine, implicit şi dezvoltarea celorlalte sectoare ale vieţii economice. Plasa Baia Mare, ca şi comitatul Sătmarului, din care făcea parte, se încadrează în aceste evoluţii istorice amintite, neuitând, desigur, particularităţile impuse de specificul zonei şi mai ales de prezenţa vie a unor personalităţi cu importante roluri pe scena istoriei naţionale*. Preponderenţa muntoasă a reliefului, a făcut din bazinul băimărean, încă din timpuri de demult, un important nucleu minier cu pondere serioasă în economia ardeleană. Datele statistice legate de acest domeniu sunt fluctuante de la o perioadă la alta, bunăstarea locuitorilor depinzând foarte mult de nivelul productivităţii miniere. Astfel în perioada de care ne ocupăm, producţia obţinută în minele statului şi în cele particulare a fost remarcabilă fapt care a atras după

[2] "Gazeta de Transilvania", VI, nr. 3/10 ian. 1878, p. 12.
[3] N. Petra, *Băncile româneşti din Ardeal şi Banat*, Bucureşti, 1936, p. 31.
[4] N. Ivanciu, T. Ionescu, I. Pinczes, *Op. cit.*, p. 135.
* Din 1876 oraşul Baia Mare este incadrat in noul sistem administrativ al Comitatului Satu Mare, devenind centru de plasă, cu 38 de sate aparţinătoare, pierzând statutul de oraş liber regesc.

https://biblioteca-digitala.ro

sine dezvoltarea simțitoare și a celorlalte sectoare ale economiei. Exemplificăm cu anul 1892 când s-au obținut 103 Kg. aur în valoare de 144 000 florini și 2 188 Kg. argint în valoare de 196 000 florini, ținând cont de faptul că dintr-o tonă de minereu se obțineau în medie 10 gr. de aur iar argintul între 30 - 400 gr.[5]

În a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în industria minieră a bazinului băimărean, ca și peste tot, se intensifică pătrunderea capitalului străin, francez și german îndeosebi, se fac, înzestrări cu utilaje moderne iar în jurul anilor 1900 folosirea intensivă a energiei electrice în transportul minereurilor și în eliminarea apelor din galerii[6]. Este deci o consecință firească, creșterea productivității și implicit a bunăstării populației locale așa cum am specificat înainte. Asistăm la importante schimbări în aspectul orașului Baia Mare, la un adevărat proces de modernizare a lui, căpătând o înfățișare civilizată și primitoare[7]. În general aspectul orașului Baia Mare, în această perioadă, este o împletire de rustic și urban, peisajul frumos al munților și dealurilor din împrejurimi accentuând acest dialog al contrastelor.

Piața orașului Baia Mare în primii ani ai secolului XX

În viața economică a populației locale, un rol secundar l-a avut întotdeauna agricultura, terenul arabil ocupând o suprafață mică, în schimb erau întinse livezi cu pomi fructiferi. Au fost perioade în care comerțul cu fructe a luat o amploare foarte mare, constituind o adevărată sursă de venituri.

În ce privește meșteșugurile și celelalte ramuri ale industriei, în afară de minerit înregistrează producții necesare numai pentru acoperirea nevoilor localnicilor. Totuși trebuie să menționăm faptul că desființarea breslelor meșteșugărești, aceste instituții economice urbane medievale devenite anacronice, în anul 1872, a impulsionat dezvoltarea economică. Asociațiile meșteșugărești și industriale iau locul breslelor, oferind și posibilitatea învățării meseriilor în școli de specialitate care funcționau pe lângă ele.

În domeniul financiar-bancar, în orașul Baia Mare și împrejurimi apar inițiative de timpuriu, acestea datorate în primul rând influențelor benefice ale marilor bărbați ai neamului, Vasile Lucaciu, George Pop de Băsești, care erau conștienți de necesitatea afirmării românilor pe tărâm economic și luptau pentru acest lucru. Ia ființă în Baia Mare, în anul 1868, "Casa de economii orășenească", demersurile începând cu zece ani înainte.

Conform Statutelor de funcționare, apărute mai târziu, scopul înființării acestei instituții financiare era de a dezvolta spiritul de economii și de a înlesni strângerea de capitaluri, de a satisface nevoile de credit ale agriculturii, industriei și ale comerțului, de a înmulți veniturile orașului[8]. O bancă românească cu adevărat puternică va lua ființă în Baia Mare în anul 1906. Iată ce scrie "Gazeta de Duminică" cu un timp înainte: "Cu bucurie am aflat că frații noștri din Baia Mare și jur sunt în pragul înființării unui

[5] R. Merutiu. *Regiunea Baia Mare și Baia Sprie*. Cluj. 1936. p. 61-62.
[6] Arh. St., Fond *Direcția minelor și uzinelor metalurgiei Baia Mare*, act nr. 834 1893.
[7] Muz. Ist. BM. Colecția de fotografii, inv. nr. IM. 256 și IM. 2.158.
[8] *Statutele modificate a Băncii orașului Baia Mare. Casă de economii fondată în anul 1868*. Baia Mare. 1922. p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

institut de bani românesc, ca astfel să poată scoate pe bietul nostru popor din mâinile străinilor"[9]. Aceeaşi publicaţie va scrie după înfiinţarea ei: "Dee Dumnezeu ca această bancă să se dezvolte cât numai se poate mai bine şi să devină un sprijin puternic al fraţilor noştri din alte părţi"[10]. Ceea ce s-a şi întâmplat deoarece în direcţiunea acestei bănci se aflau oameni ca George Pop de Băseşti şi Vasile Lucaciu care deja câştigaseră experienţă şi în acest domeniu. George Pop de Băseşti era membru fondator dar şi director la un număr de şase instituţii bancare din această zonă şi în conducerea celor mai puternice bănci româneşti din Transilvania precum "Albina" din Sibiu sau "Economul" din Cluj[11]. Mai mult decât atât, George Pop de Băseşti era unul dintre cei mai cunoscuţi şi competenţi specialişti în operaţiile de vânzare-cumpărare de terenuri, el fiind mare proprietar cu concepţii moderne asupra contabilizării pământului[12]. Băncile acordau credite ipotecare cu valori mari doar acelor consorţii de săteni pentru care girau personalităţi politice ale vremii şi acest lucru îl făceau des George Pop de Băseşti, Vasile Lucaciu, Teodor Mihali, ajutând în felul acesta foarte mult ţărănimea românească[13]. Vasile Lucaciu, el însuşi provenind dintr-o familie simplă de ţărani, cu un puternic simţ al dreptăţii, amplificat de sentimente moştenite sau dobândite în lungile sale peregrinări prin lume, a luat întotdeauna apărarea acestei categorii sociale năpăstuite de soartă, înţelegându-i păsurile şi necazurile. În cei aproape 30 de ani (1885-1914) cât a fost părinte sufletesc al ţăranilor din Şişeşti şi împrejurimi, deşi activitatea sa politică în slujba naţiunii române îl solicita aproape în întregime, a găsit timpul necesar pentru a se implica şi în viaţa economică a zonei. Despre aceasta avem consemnată următoarea descriere: "În partea deluroasă de la S de Valea Săsarului se găseşte Şişeştiul, un sat împrăştiat pe coastele dealului care prezintă aici un relief foarte variat, o repetată alternanţă de dealuri şi văi. Pe acest relief variat casele sunt împrăştiate printre grădini care sunt adevărate livezi cu pomi roditori, deasupra cărora se ridică foarte mulţi nuci, bătrâni care dau satului înfăţişare interesantă"[14].

Iată pentru ce Vasile Lucaciu a considerat necesar ca încă de pe băncile şcolii, copiii de pe aceste meleaguri să dobândească temeinice cunoştinţe despre pomicultură asigurându-le şi condiţii deosebite pentru aplicarea lor în practică. Mai mult decât atât, s-a străduit să introducă unelte mecanizate pentru lucrarea pământului şi chiar să facă cercetări pentru îmbunătăţirea soiurilor de pomi fructiferi, îndeosebi a mărului*.

Asemenea marilor personalităţi politice ale vremii, Vasile Lucaciu a sprijinit procesul de înfiinţare al băncilor de credit şi în lumea satului, implicându-se atât de mult încât a stârnit îngrijorarea autorităţilor locale. Împreună cu protopopul Alexiu Berinde şi preotul Nicolae Lupan a înfiinţat asemenea instituţii în Seini şi Chiuzbaia fiind numiţi "preşedinţi provocatori ai naţiunii române" în raportul primarului Băii Mari către prefectul judeţului Satu Mare în anul 1891[15].

Este uşor de observat că, în general, în comitetele de conducere ale acestor instituţii financiare din Transilvania erau angajaţi mulţi preoţi, ei dealtfel, nu au rămas indiferenţi nici faţă de alte sectoare ale vieţii economice. Aşa cum spune inimosul preot Mărcuş din Mădăras, ei aveau mare influenţă asupra poporenilor, îi conving pe aceştia să-şi "depună creucerii disponibili pentru păstrare" la aceste asociaţiuni de credit, dându-l exemplu pe protopopul din Seini care în scurtă vreme de la înfiinţarea

[9] "Gazeta de Duminică", nr. 21, 1905, p. 6.
[10] *Idem*, nr. 51, 1906, p. 6.
[11] *Anuarul băncilor române 1910*, XI, Sibiu, 1909, p. 15.
[12] V. Boerescu, *Consideraţii privind rolul băncilor româneşti în domeniul agrar*, în "Studii asupra băncilor româneşti din Transilvania (1867-1918)", Cluj Napoca, 1996, p. 39
[13] *Idem*, p. 27.
[14] R.Meruţiu, *Op. cit.*, p. 43.
* Informaţii culese de la Mihai Andreica şi Mihai Butica din Şişeşti.
[15]

https://biblioteca-digitala.ro

băncii "a ridicat biserică frumoasă şi o casă parohială" iar credincioşii mulţumesc lui Dumnezeu "că a condus în mijlocul lor un bărbat la care întru-atâta zace la inimă binele poporului său"[16]. În sprijinul aceleiaşi idei vine textul aşternut pe dosul formularului de comandă, la Viena, pentru sigiliul băncii "Perşeiu" din Chiuzbaia, înfiinţată în anul 1887. Deşi textul nu este semnat, mai mult ca sigur, autorul este preotul Nicolae Lupan, unul dintre iniţiatorii acestei instituţii şi are formularea unei rugăciuni pentru "intreprinderea aceasta a poporului tău românesc care s-a făcut pentru mîntuirea lui de toată asupreala contrarilor săi şi cu îndurarea şi binecuvîntarea tale cereşti ... dăruieşte credincioşilor tăi tărie, înţelepciune şi unire frăţească, că această intreprindere a lor să fie încununată de un succes strălucit spre lauda numelui Tău şi spre mîntuirea poporului tău român"[17].

George Barițiu salută şi el inițiativele demne de laudă ale preoților români pe tărâm economic, după cum reiese din scrisoarea adresată protopopului Alexiu Berinde din Seini, la 9 mai 1886: "... Rog pe Dumnezeu părinților noştri ca cel puțin două mii de preoți de ambe confesiuni româneşti să urmeze exemplul Reverendissimei Voastre, fără zgomot, fără paradă, însă pe calea legii ... să dea dovadă de înțelepciune, răbdare şi muncă multă"[18].

În primii ani ai secolului XX economia transilvană a fost zguduită de o criză destul de puternică (1900-1903) care a afectat şi zona oraşului Baia Mare îndeosebi industria minieră. Procesul de redresare a fost destul de dificil şi s-a desfăşurat în condițiile intensificării pătrunderii capitalului străin şi a acentuării exploatării lucrătorilor. Totuşi, pe de altă parte, asistăm la o vădită impulsionare a manifestărilor româneşti în domeniul politic şi mai ales cultural. Trebuie subliniată influența deosebită pe care a avut-o ASTRA nu numai asupra dezvoltării culturii româneşti şi asupra conştiinței naționale ci şi a vieții economice în aceste părți ale țării. Membrii activi ai ASTREI au avut şi im-portante rosturi în viața politică, economică şi în complicatul mecanism de conducere şi administrare a oraşului Baia Mare. Astfel amintim aici pe avocatul dr. Teofil Dragoş care pe lângă activitatea sa politică (membru al PNR) s-a îngrijit, în calitate de preşedinte, de buna desfăşurare a băncii Aurora, încă de la înființarea ei (1906).

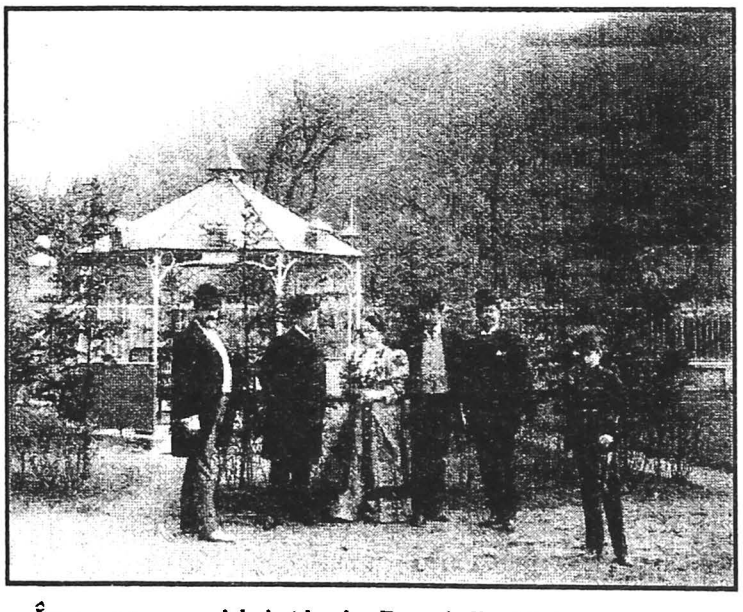

În curtea casei lui Alexiu Pocol din Valea Borcutului, 1910, de la stânga la dreapta: Alexiu Pocol, contele Francois de Russy (consul al Franței la Bucureşti), Maria Pocol (soția lui Alexiu Pocol), contele Claude de Fontenelle (consul al Franței la Bucureşti), Inocențiu Pocol (fiul)

Fără a fi literalmente o personalitate a vremii, Alexiu Pocol, a fost, ceea ce numim noi astăzi "un om de afaceri", care s-a implicat în politică dar şi în mişcarea națională şi culturală. Spirit întreprinzător, la început arendaş apoi mare proprietar al minelor de aur şi argint din Valea Borcutului,

[16] Articolul semnat de protopopul Ludovic Mărcuş a apărut în "Foaie bisericească şi scolastică". I. nr. 19. iulie. 1888.
[17] Muz. Ist. BM. Colecția documente istorie modernă, inv. nr. IM 1407.
[18] Arh. St., Colecția de documente. inv. nr. 330. act nr. 28/1886.

https://biblioteca-digitala.ro

devine un nume binecunoscut mai ales în domeniul industriei miniere. Deşi a fost catalogat ca un "exploatator nemilos" s-a ocupat îndeaproape de îmbunătăţirea condiţiilor de lucru în subteran, stimulând şi pe alţi proprietari în procesul de modernizare al tehnologiilor de extracţie. Făcând parte din anturajul unor marcante personalităţi politice sau culturale, nu de puţine ori a fost gazda onorabilă chiar şi pentru diplomaţi străini.

Poetul Cincinat Pavelescu, aflat în 1906 în compania lui Tache Ionescu la Sinaia, scrie următoarele versuri:

" Muncit de 'naltul ideal
Ce adânc în suflet îl nutreşti
Clădişi căsuţa ta pe deal
Cu fruntea-n cer şi ochii-n zări
Să fie faru-ntregei ţări
Româneşti.

Tache Ionescu al nostru
Şi Pocol din Lozna Mare au un punct
d'asemănare adorat ca un tezaur
Ce supune chiar natura
Şi-i puternic ca lumina
Unu mina
Altu gura d'aur"[19].

O caracteristică evidentă a vieţii şi activităţii unor lideri ai mişcării naţionale româneşti din această perioadă istorică este generozitatea nu numai spirituală ci şi materială, concretizată în diferite momente pe care le consemnează documentele. Astfel despre George Pop de Băseşti se spuneau următoarele, imediat după moartea sa: "în conducerea economiei s-a dovedit de un bărbat prudent, cu calcul real, nepretenţios şi cruţător atunci când era vorba de plăcerile proprii, cu mâna largă însă când cerea nevoile culturale, politice şi economice ale neamului cari totdeauna au aflat în dânsul un zălos şi fervent sprijinitor"[20].

Asemenea lui şi alţi mari români, precum părintele Lucaciu, Teodor Mihali sau unii chiar mai puţin cunoscuţi, au pus mai presus de toate interesele naţionale făcând cu bună ştiinţă sacrificii pentru susţinerea acestora.

Aspects du développement économique de la zone de Baia Mare et ses influences sur le mouvement d'émancipation nationale des Roumains à la fin du XIX-ième siècle et le début du XX-ième siècle (Résumé)

A la fin du XIX-ième siècle et au début du XX-ième siècle, période dans laquelle on intensifie la pénétration des relations capitalistes en Transilvanie, un remarquable procès de développement économique se déploie, dont le rôle important le détient le réseau des institutions bancaires roumaines, recemment constituées.

Baia Mare s'y intègre ayant à coup sûr des particularités dictées en premier lieu par les spécifiques de la zone minière.

Concomitant et avec bien des interférences, le mouvement d'emancipation nationale des Roumains se déploie sans de nouvelles valences. Des noms bien connus tels: Basile Lucaciu, Georges Pop de Băseşti, Teodore Mihali ont eu de remarquables contributions dans le développement économique de la ville Baia Mare, à cette époque-là.

[19] Muz. Ist. BM. Colecţia documente istorie modernă, mss., Cincinat Pavelescu, inv. nr. IM 1879.
[20] "Cultura Creştină", VIII, nr. 3-4, februarie, 1919, p. 46.

https://biblioteca-digitala.ro

Vasile Lucaciu, începutul activității politice

LIVIU BOTEZAN

Vasile Lucaciu s-a născut la 22 ianuarie 1852 în comuna Apa din actualul județ Satu Mare, unde tatăl său Mihail era învățător[1]. Din 1858 Mihail s-a mutat cu familia sa la Baia Mare tot ca învățător la şcoala confesională greco-catolică de aici. La această şcoală a urmat Vasile Lucaciu clasele primare între 1858-1862, avându-l ca dascăl pe tatăl său. La Baia Mare a frecventat şi ciclul gimnazial romano-catolic între 1862-1866, deci în anii regimului liberal-constituțional, când printre disciplinele de învățământ s-au predat şi limba şi literatura română, precum şi "prelegeri de istorie a poporului român", datorate profesorului Ştefan Bilțiu. Desigur, în gimnaziu a primit şi cele dintâi cunoştințe de maghiară, germană şi latină. După absolvirea gimnaziului a urmat prima clasă de liceu la Ungvár, unde fratele mamei sale Nicolae Toth, episcop rutean, i-a asigurat întreținerea. Aici şi-a însuşit temeinic maghiara, deoarece toate materiile şcolare se predau în această limbă. A doua clasă liceală a început-o la Ordinul călugăresc al premonstratensilor de la Oradea. Obligat să se autoîntrețină, dând meditații copiilor bucătarului de la episcopia romano-catolică, s-a lăsat amăgit de un ofițer care i-a prezentat cariera armelor în culori deosebit de trandafirii. Drept urmare s-a angajat voluntar într-o unitate militară, unde timp de câteva luni a fost nevoit să suporte un regim deosebit de sever. Numai prin intervenția unchiului său, episcopul Toth, a reuşit să redevină civil şi elev la acelaşi liceu al premonstratensilor. Promovând clasa cu succes, în toamna anului 1868 s-a prezentat la un concurs de burse inițiat de episcopul Ioan Vancea de la Gherla pentru continuarea studiilor la Colegiul Urban "De propaganda Fide" din Roma. Obținând bursa, între 1868-1874 a studiat filosofia şi teologia la Roma. S-a reîntors din capitala Italiei cu titlul de doctor în filozofie, înzestrat cu temeinice cunoştințe de specialitate şi cu o vastă cultură. La "De Propaganda Fide" a deprins, deasemenea, arta oratoriei şi şi-a consolidat cunoştințele de latină, italiană şi franceză, pe care le va folosi ulterior în lupta lui politică pentru drepturile naționale ale românilor. Revenit acasă şi-a echivalat studiile la Seminarul teologic din Gherla, s-a căsătorit cu Paulina (născută Şerbac) şi a primit parohia din Sâncrai pe Grui. În această localitate, din actualul județ Sălaj, numită azi Sâncraiu Silvaniei, a slujit ca preot din 1875 până în 1878. În toamna anului 1878 va fi numit profesor de limba şi literatura română la liceul "regesc" din Satu Mare, pentru elevii români, cu sprijinul episcopului Mihail Pavel de la Oradea, care a intervenit pentru el la ministerul de resort la Budapesta[2].

---

[1] Mihail Lucaciu era originar din Iogib, unde părinții săi s-au numărat printre iobagii conților Károly până în 1848. De fapt, numele lor de familie a fost Luca, dar a devenit Lucaciu cu prilejul unui recensământ al populației.

[2] C. Mezea, *Dr. Vasile Lucaciu. Leul de la Şişeşti. Viața şi faptele lui*, Satu Mare 1936, p. 9-13; A. Juga, *Cu privire la Vasile Lucaciu. Acte, documente, procese*. Baia Mare, 1940, p. 7-12; Blaga Mihoc, *Vasile Lucaciu, militant pentru realizarea statului național unitar român. Contribuții documentare*, în "Crisia", Oradea, 1979, p. 493-454.

https://biblioteca-digitala.ro

Numit profesor, V. Lucaciu se va înscrie ca student la secția fără frecvență a Facultății de litere şi filozofie, catedra de limbi romanice de la Universitatea din Budapesta. Acest lucru reiese din trei scurte scrisori trimise publicistului şi omului politic Alexandru Roman, care funcționa ca profesor de limba şi literatura română la catedra respectivă. În prima epistolă, din 29 decembrie 1879, îl informa pe Al. Roman că a depus cererea de înscriere la prima sesiune de examene pentru luna mai 1880 şi-l ruga să intervină la profesorul Stöczel pentru a o aproba. Prin a doua scrisoare, din 21 aprilie 1880, îl anunța că a primit rezoluția ministerială ce conținea tezele fixate pentru prezentarea lucrării "domestice în scris". Îl asigura că se va strădui să le redacteze "cât mai curând şi mai bine". În acest sens îi cerea să-i indice bibliografia pe care trebuia să o studieze în vederea elaborării tezelor cu caracter lingvistic şi a pregătirii susținerii examenului oral din luna decembrie. A treia epistolă, din 28 ianuarie 1881, relevă pe de o parte că urma să susțină un examen de limba latină, iar pe de altă parte că i s-a impus ca disciplină secundară filozofia. În partea finală îi mărturisea lui Al. Roman că intenționa să pregătească, până în luna mai, examenul special cu care era programat[3].

Vasile Lucaciu a funcționat ca profesor de limba şi literatura română, precum şi de religie, din 1878 până în 1885. Răstimpul a coincis cu intensificarea măsurilor luate de guvernul "liberal" al grofului Tisza Kálmán care loveau în interesele naționalităților nemaghiare şi vizau deznaționalizarea lor. Astfel, în 1878, la propunerea Guvernului Tisza, Parlamentul de la Pesta a adoptat o lege care instituia delictul de "agitație împotriva națiunii maghiare". Unul din motivele adoptării ei s-a datorat acțiunilor de solidaritate ale românilor transilvăneni şi bănățeni cu frații lor de peste Carpați în timpul războiului de independență din 1877-1878. A urmat în 1879 prima lege şcolară care purta numele ministrului educației şi instrucțiunii publice Tréfort Agoston. Ea prevedea obligativitatea însuşirii limbii maghiare de către învățătorii nemaghiari în timp de patru ani pentru a o putea preda în şcolile primare confesionale ale naționalităților.

Prima lege şcolară a lui Tréfort a determinat înființarea la Satu Mare în 1882 a "Societății Széchenyi" (Széchenyi társulat). Scopul ei declarat a fost de a stimula însuşirea cât mai temeinică a limbii maghiare de către elevii şcolilor confesionale nemaghiare din comitatele nord-vestice Satu Mare şi Maramureş. Dispunând de fonduri, asociația a anunțat prin presă că va acorda premii în bani acelor învățători care se vor strădui şi vor reuşi să-i învețe pe copii să vorbească limba ungurească şi totodată să-i educe în "spirit patriotic" maghiar. Anunțul îi îndemna pe învățători să se înscrie la concurs, dar îi avertiza că numai aceia vor fi premiați care vor dovedi în fața unei comisii că toți elevii dintr-o clasă şi-au însuşit cunoştințe temeinice de limbă maghiară şi nu numai unul sau câțiva dintre ei. Premii speciale se promiteau acelor învățători care prin reuşita strădaniilor lor vor putea trece la predarea în limba maghiară şi a altor discipline şcolare. Cu acelaşi scop, al maghiarizării naționalităților, va vota Parlamentul ungar în 1883 a doua lege şcolară a lui Tréfort. Aceasta sporea numărul orelor afectate predării limbii maghiare în liceele şi gimnaziile naționalităților, deşi ele, ca şi şcolile primare confesionale, nu erau subvenționate de statul ungar[4].

În conjunctura internațională creată de recunoaşterea independenței României de către principalele puteri europene, din ultimele luni ale anului 1880 au apărut în "Gazeta Transilvaniei" o serie de articole de fond intitulate semnificativ: *Solidaritate*. Ele vor fi urmate în ianuarie-februarie 1881 de o succesiune de comentarii cu titlul:

[3] BAR, București, secția de corespondență, fond Al. Roman, ms. 110296, 110297 şi 110298. Toate trei scrisorile au fost publicate de Balga Mihoc în *Op. cit.*, p. 508-509.

[4] E. Brote, *Chestiunea română în Transilvania şi Ungaria*. București, 1895, p. 208-209; T. V. Păcățianu, *Cartea de aur*, vol. VII, Sibiu, 1913, p. 33-34; "Gazeta Transilvaniei", nr. 235 din 6/18-XII-1882.

https://biblioteca-digitala.ro

Schițe din viața noastră națională. În partea lor finală se sugera convocarea conferinței reprezentanților cercurilor electorale – cum se numeau congresele Partidului Național Român – invocându-se apropierea alegerilor pentru Parlamentul de la Pesta. În acest scop se propunea ca mai întâi să se constituie comitete sau cluburi în toate cercurile electorale locuite de români. La 1 martie "Gazeta" a publicat apelul "Către alegătorii români din Transilvania", semnat de N. Popea și G. Barițiu, primul în calitate de președinte, iar al doilea de secretar al comitetului central electoral al P.N.R. Apelul chema toate cercurile electorale să-și trimită câte doi delegați la conferința fixată pentru 12 mai la Sibiu cu scopul de a discuta și adopta o atitudine unitară în problema alegerilor parlamentare, cât și față de politica agresivă adoptată de guvernul lui Tisza Kálmán. Numerele "Gazetei" din prima jumătate a lunii martie conțineau recomandări referitoare la alegerea delegaților în cadrul adunării alegătorilor din fiecare cerc electoral. Cu ocazia acestor adunări urmau să se constituie și comitetele sau cluburile cercurilor electorale. La mijlocul lunii martie a apărut un al doilea apel adresat de astă dată alegătorilor din comitatele bănățene și "ungurene" care înainte de 1867 n-au făcut parte din Transilvania, ci din Ungaria[5].

"Gazeta Transilvaniei" din a doua jumătate a lunii martie și din aprilie 1881 consemnează adunări electorale în aproape toate comitatele locuite de români. Una din aceste consemnări e redată cu titlul: *Solidaritatea sătmărenilor*. În ea se relata că la inițiativa protopopului G. Marcheșiu s-a desfășurat în localul școlii confesionale greco-catolice din Carei adunarea alegătorilor români din comitatul Satu Mare. Cu această ocazie s-a constituit mai întâi comitetul electoral comitatens și apoi comitetele celor șase cercuri electorale. Cel ales în cercul electoral din Satu Mare avea cinci membri și anume: protopopul Ioan Marcu, preotul Alexandru Frențiu, avocații Ioan Șavaniu și Ioan Pop și Vasile Lucaciu "profesor de limba română la liceul regesc". Adunarea s-a încheiat cu desemnarea a câte doi delegați de fiecare cerc electoral pentru conferința sau congresul de la Sibiu[6].

Alegerea lui Vasile Lucaciu între membrii cercului electoral din Satu Mare nu reprezenta totuși debutul lansării sale în lupta politică. Începutul poate fi plasat în anii 1879 – 1880. Din acești ani datează legăturile lui cu George Barițiu și cu Aurel Mureșianu, cărora le trimite articole și comentarii critice la adresa atitudinii autorităților din comitatul și orașul Satu Mare de nerespectare a dreptului la existența națională a nemaghiarilor. Într-adevăr, la 10 aprilie 1879, îi scrie lui Barițiu pentru a se plânge de pasivitatea intelectualilor români sătmăreni și îndeosebi de atitudinea protopopului din Satu Mare "sub a cărui conducere, precum se vede, se deznaționalizează și biserica română". Pentru a-l determina pe protopop să-și precizeze poziția, îl ruga pe Barițiu să publice comentariul alăturat scrisorii, ceea ce acesta a și făcut în "Observatorul"[7] În anul 1880 V. Lucaciu s-a manifestat cu hotărâre, sub forma a trei scrisori, apărute în "Gazeta Transilvaniei" contra manevrelor ce vizau înlocuirea limbii române cu cea maghiară în oficierea slujbei religioase la biserica greco-catolică din orașul Satu Mare. În cea dintâi epistolă atenționează asupra manevrei cercurilor șovine din Satu Mare soldată cu impunerea în calitate de curator al parohiei greco-catolice a unui maghiar, deși a avut contracandidați un român și un ucrainean. A doua scrisoare relevă că la această sesizare la Satu Mare a avut loc o consfătuire a intelectualilor români patronată de protopopul Ioan Marcu. Participanții au adoptat o petiție înaintată Ordinariatului diecezan al Gherlei și noului episcop de aici Ioan Szabó. Prin ea semnatarii

[5] "Gazeta Transilvaniei", nr. 84, 100, 101, 102, 103 și 104 din 1880 și nr. 15, 16, 17, 18, 22, 23, 24 și 25 din 1881.
[6] *Idem*, nr. 42 din 9/21 aprilie 1881.
[7] BAR, secția manuscrise, fond G. Barițiu, ms. 996; "Observatorul", nr. 27 din 4/16-IV și nr. 28 din 7/19-IV-1879; scrisoarea publicată de G. Ploeșteanu în studiul: *Vasile Lucaciu și George Barițiu sau continuitatea luptei pentru drepturi naționale a românilor transilvăneni*, în Satu Mare – "Studii și comunicări", 1975, p. 99-100.

https://biblioteca-digitala.ro

cereau: să nu se ia în considerare statutele parohiei din 1878, întrucât erau "infectate de buba străinismului"; să se respingă necondiționat şi imperativ introducerea maghiarei ca limbă rituală a parohiei în locul celei române; să se anuleze alegerea curatorului maghiar, componența senatului şcolar şi a tuturor "oficialilor" parohiei, deoarece s-a efectuat într-o adunare fără participarea intelectualilor români competenți în chestiuni ce priveau învățământul şi biserica; să se organizeze noi alegeri în cadrul unei adunări care să fie girată de un comitet pregătitor. O mai mare importanță prezintă a treia scrisoare, întrucât conține un scurt istoric al parohiilor greco-catolice din orașul şi comitatul Satu Mare. Din punct de vedere istoric până în 1854, când s-a înființat dieceza episcopală a Gherlei, unele din aceste parohii au aparținut episcopiei de la Oradea şi altele de aceea a Ungvárului. Ultima era formată în cea mai mare parte din ruteni sau ucraineni care s-au unit cu Biserica Romei la mijlocul secolului al XVII-lea. Dar la Seminarul teologic care s-a înființat pentru ei la Ugvár limba de predare n-a fost ucraineana, ci maghiara. Preoții formați aici mergând în parohii au utilizat limba maghiară la slujba religioasă şi la predici. Consecința a fost că pe parcursul a aproape două veacuri, până la mijlocul sec. al XIX-lea, un număr însemnat de ucraineni s-au maghiarizat prin intermediul bisericii. După 1700, când şi românii transilvăneni s-au unit cu Biserica Romei cei din comitatele nord-vestice au fost anexați episcopiei rutene a Ungvarului. Preoții formați la Ungvár care li s-au repartizat au introdus şi în parohiile româneşti limba maghiară la slujba religioasă şi la predici. Norocul a fost că cea mai mare parte a parohiilor româneşti vor fi preluate la începutul sec. al XIX-lea de noua episcopie greco-catolică de la Oradea, constituită în 1777. Câteva parohii din regiunea Satu Mare, Carei au rămas totuşi în componența episcopiei rutene. De aceea s-au maghiarizat până la mijlocul veacului al XIX-lea şi aşa au rămas până astăzi.

Parohia din oraşul Satu Mare a făcut şi ea parte din episcopia Ungvárului până în 1854. Ultimul reprezentant al preoților ruteni maghiarizați din această parohie a fost protopopul Gulovich. În 1858, fiind cooptat între canonicii Capitlului diecezan de la Gherla, a putut fi înlocuit cu Petru Bran. Discipol al lui Simion Bărnuțiu, Petru Bran a introdus limba română atât la slujba religioasă, cât şi în cele două şcoli confesionale (una de fete şi una de băieți) din parohie. Treptat a introdus limba română şi la predici, în sensul că două dumineci la rând predica în ungureşte, iar în cea de a treia în româneşte. Din 1862 a devenit şi profesor de limba şi literatura română pentru elevii români care frecventau liceul din Satu Mare. Dar curând după încheierea dualismului, începând din 1868-1869, cercurile şovine din oraş s-au servit de cele câteva familii de ruteni maghiarizați care i-au cerut să predice numai în limba maghiară. Petru Bran s-a opus, deoarece majoritatea credincioşilor parohiei erau români. Familiile rutene au înaintat atunci un memoriu Consistoriului diecezei Gherlei, iar după ce aceasta l-a respins s-au adresat Ministerului Cultelor şi Instrucțiunii Publice de la Budapesta. La somația ministerului, episcopia Gherlei l-a delegat să aplaneze conflictul pe nimeni altul decât pe Gulovich. Acceptând să facă jocul politic al celor ce se aflau în spatele rutenilor, a trimis o telegramă din partea acestora la Blaj, prin care amenințau că dacă nu li se va da satisfacție vor părăsi parohia greco-catolică. Fără a se informa asupra situației reale, mitropolitul Ioan Vancea l-a demis pe Petru Bran din funcția de protopop şi de preot al parohiei. Primind o altă lovitură în 1874, când a fost destituit şi din funcția de profesor, deoarece contribuise la formarea conştiinței naționale a elevilor săi, Petru Bran şi-a sfârşit viața în 1877 într-un azil de alienați de la Budapesta[8]

[8] "Gazeta Transilvaniei", nr. din 31-I 12-II, nr. 13 din 14 26-II şi nr. 18 din 2 14-III-1880.
Se impune să se precizeze că şi Biserica Ortodoxă a fost folosită în evul mediu pentru slavizarea şi grecizarea românilor sud-dunăreni prin impunerea în oficierea slujbei religioase şi la predici a limbii sârbe, bulgare sau greceşti. Procesul continuă şi azi, deoarece şi acum românii ce nu s-au slavizat încă au preoți sârbi, bulgari sau greci care folosesc limba proprie în biserică. Un proces similar s-a produs după 1867 în Basarabia, când limba rusă a înlocuit româna în efectuarea slujbei religioase sub pretex-

https://biblioteca-digitala.ro

Ţinând seama de pătania predecesorului său de la catedra de limba şi literatura română de la liceul din Satu Mare, Vasile Lucaciu n-a semnat cea de a treia scrisoare, iar celelalte două le-a iscălit "Un credincios mirean". La fel va proceda şi cu corespondenţa pe care o va trimite în anii următori "Gazetei Transilvaniei" de la Braşov şi "Observatorului" de la Sibiu, fie fără semnătură, fie cu pseudonumele Casiu, Silviu, Oşanul, Codreanul etc. Paternitatea ei reiese din temele asemănătoare abordate în aceste două publicaţii şi în scrisorile adresate mentorului său G. Bariţiu. Devenind din 1880 principalul corespondent al acestor organe de presă pentru nord-vestul Transilvaniei, încă din 1881, G. Bariţiu îl considera pe V. Lucaciu "drept model între luptătorii români" din acea zonă, alături de Marchiş şi Bilţiu, care se situau la înălţimea timpului şi chemării lor, ştiind "să inspire şi să conducă"[9]

Începând din 1882 până în 1885, când va fi nevoit să părăsească oraşul Satu Mare, principala preocupare a lui V. Lucaciu se va concentra asupra combaterii "Societăţii Széchenyi" Preocuparea se va reflecta deopotrivă în articolele şi comentariile apărute în cele două publicaţii româneşti şi în epistolele păstrate în fondul G. Bariţiu. Astfel în scrisoarea de la începutul lunii iulie 1882 creionează atmosfera creată intelectualilor români sătmăreni odată cu înfiinţarea "Societăţii Széchenyi". Ea consta în spionarea şi denigrarea îndeosebi a preoţilor români, precum şi în făurirea unor planuri privind desfiinţarea catedrei de limba şi literatura română de la liceul din Satu Mare. Drept răspuns, câţiva intelectuali sătmăreni s-au consultat şi au decis să redacteze un manifest în numele tuturor românilor din comitat. Iniţial s-a plănuit ca manifestul să fie iscălit de un număr cât mai însemnat de români cu ocazia unei consfătuiri. Până la urmă s-a considerat că acest lucru nu era totuşi oportun în condiţiile atmosferei de intoleranţă creată de "Széchenyi társulat". De aceea îl înaintează fără iscăliturі pentru a fi publicat. G. Bariţiu a publicat manifestul în "Observatorul" din luna iulie 1882 cu titlul: *Reflecţiuni la insultele unor corifei* ... După ideile pe care le dezvoltă, manifestul aparţine, dacă nu în totalitate, în cea mai mare parte lui Lucaciu. Una din aceste idei suna ca un avertisment dat liderilor "Societăţii Széchenyi", cărora trebuia să li se spună răspicat că "suntem şi voim a rămâne români şi ne vom apăra din răsputeri de orice încercare de maghiarizare". Textul "reflexiunilor" era însoţit de o notă a redacţiei în care se recomanda să nu se confunde liderii asociaţiei sătmărene cu întreg poporul maghiar[10].

Idei ale manifestului au apărut cu câteva zile mai devreme într-un articol din "Gazeta Transilvaniei" intitulat: *Manevre nouă de maghiarizare*. Articolul începe astfel: "Înfiinţarea Societăţii Széchenyi în comitatul nostru este un afront făcut mai ales nouă românilor ..., îl respingem aşa cum merită, cu indignaţiune". În continuare autorul articolului preciza că nu era împotriva învăţării limbii maghiare, ci contra impunerii ei în mod forţat, în detrimentul celorlalte discipline şcolare şi mai ales a limbii materne. O limbă străină se învaţă de cei care au nevoie de ea şi nu prin mituirea învăţătorilor cu premii de către "Széchenyi társulat". Românii, asemenea celorlalte popoare din Ungaria, nu vor accepta să-şi părăsească limba şi naţionalitatea, deoarece au conştiinţa naţională consolidată, la fel ca şi maghiarii[11].

În eforturile lui de a preveni asupra pericolului pe care-l reprezintă "Societatea Széchenyi", din a doua jumătate a anului 1882 V Lucaciu va publica articole critice, pe de o parte contra învăţătorilor ce acceptau să se transforme în instrumente ale dez-

tul că şi românii erau ortodocşi. El continuă în zilele noastre în acele parohii basarabene care au rămas sub patronajul Patriarhiei ruseşti de la Moscova. În ele slujba religioasă se săvârşeşte în limba rusă. Numai în Mitropolia de la Bălţi, patronată de Patriarhia de la Bucureşti, limba română a înlocuit-o pe cea rusă în biserică.

[9] "Observatorul", nr. 64 din 8/20-VIII-1881; G. Ploeşteanu, *Op. cit.*, p. 100.

[10] BAR, fond G. Bariţiu, ms. 996; G. Ploeşteanu, *Op. cit.*, p. 101-102; "Observatorul", nr. 54 din 10/22 iulie 1882.

[11] "Gazeta Transilvaniei", nr. 71 din 23-VI/5-VII-1882.

https://biblioteca-digitala.ro

naționalizării, pe de altă parte la adresa preoților, protopopilor și canonicilor care, în calitatea lor de îndrumători și inspectori școlari, ar fi trebuit să-i tragă la răspundere pe astfel de dascăli și mai ales să intervină pentru apărarea școlilor confesionale românești, amenințate a fi înlocuite cu cele de stat sau comunale. O astfel de critică se găsește în epistola adresată lui G. Barițiu cu data de 5 decembrie 1882, pe care îl roagă s-o publice în "Observatorul". Critica se referea la pasivitatea înalților prelați de la Gherla care n-au întreprins nimic pentru a salva un azil al școlii confesionale din Șomcuta Mare menit a asigura educarea pruncilor în spirit moral-religios greco-catolic. Dispariția azilului va permite consiliului comitatens să propună Ministerului de la Pesta înființarea unei școli comunale cu limba de predare maghiara. Consecința va fi că "românii din Șomcuta Mare se pot deznaționaliza frumușel pe banii lor proprii"[12].

Pentru a ilustra contribuția unor preoți la extinderea procesului de denaționalizare în satele sătmărene, într-un comentariu apărut într-un număr al "Gazetei" din primăvara anului 1883 îl dă ca exemplu pe bătrânul protopop Ioan Dărăbanțu din comuna Vetiș. Acest protopop a predicat timp de 50 de ani numai în limba maghiară. Drept urmare, deși Vetișul era localitate românească, dacă cei în vârstă mai vorbeau românește, generațiile tinere nu mai știau limba maternă. Eforturile noilor protopopi Marcu din Satu Mare și Marchiș din Carei s-au dovedit tardive. De altfel autoritățile comitatense taxau atari eforturi ca "daco-românism". În plus, dacă cei doi protopopi încercau să tempereze zelul acelor învățători care pentru "30 de arginți" deveniseră instrumente ale maghiarizării, aceștia se plângeau la Ordinariatul diecezan, iar canonicii de la Gherla care au absolvit teologii romano-catolice le luau apărarea. De aceea îmbrățișa ideea episcopului Pavel de a înființa la Oradea un Seminar teologic românesc, asemănător cu cel de la Blaj[13].

În aceeași ordine de idei a acționat cu un an mai devreme, când a căutat să profite de convocarea sinodului mitropoliei greco-catolice la Blaj pentru a-i propune, prin intermediul "Gazetei", să discute și problemele referitoare la: înființarea unor "seminarii domestice", cu limba de predare română, necesare absolvenților unor facultăți teologice romano-catolice, pentru a le ușura adaptarea la spiritul pretins de biserica românească; identificarea unor surse de venituri pentru asigurarea funcționării instituțiilor de învățământ cu profil mediu și superior; interzicerea cultului divin în altă limbă decât în cea română canonică; uniformizarea cântecelor bisericești la nivelul întregii "provincii mitropolitane" etc.[14]

Ca urmare a unei vizite efectuate în vara anului 1884 în Maramureș, V. Lucaciu nu a ezitat să denunțe, prin intermediul "Gazetei" învățători din acest comitat, alături de cei din Satu Mare, care s-au lăsat seduși de premiile oferite de "Széchenyi társulat". Printre învățătorii pe care-i nominaliza că s-au lăsat cumpărați cu arginții trădării figurau cei din comunele maramureșene Brebu, Vad, Cornești, Călinești, Sârbi și Budești, dar și din localitățile sătmărene Medieșu Aurit, situat în apropiere de Baia Mare, Leschia din Țara Chioarului și Vama din Țara Oașului. Invocând aceste exemple, V. Lucaciu făcea observația justă că rătăcirea învățătorilor menționați s-a datorat nu numai atitudinii tolerante a preoților, ci și lipsei unor biblioteci sătești care să dispună de cărți și de ziare românești. Dacă învățătorii respectivi ar fi fost abonați la ziare românești, în alt mod s-ar fi manifestat față de capcana premiilor oferite de asociația maghiarizatoare din Satu Mare. De aceea reia ideea abordată în 1882-1883 a necesității impulsionării reuniunilor de învățători[15]

[12] BAR, fond G. Barițiu, ms. nr. 996.
[13] "Gazeta Transilvaniei", nr. 23 din 25 II 9-III-1883.
[14] *Idem*, nr. 56 din 16/26 mai 1882.
[15] *Idem*, nr. 144 din 14/26-VIII, nr. 146 din 17 29-VIII și nr. 150 din 22-VIII 3-IX-1884.

https://biblioteca-digitala.ro

V. Lucaciu s-a străduit în anii 1882-1884 să impulsioneze prin intermediul presei atât activitatea asociației învățătorești, cât și inițiativele pentru constituirea reuniunii femeilor sătmărene și maramureșene. Dacă învățătorii puteau contribui în mod hotărâtor la formarea conștiinței naționale a copiilor de vârstă școlară, femeile ca mame aveau posibilitatea să o consolideze în cadrul familiilor. Pentru ca ele însele să fie educate în spiritul mândriei de neam era necesară înființarea Reuniunii femeilor. Importanța impulsionării reuniunilor învățătorești și a înființării celor ale femeilor o abordează mai întâi în scrisoarea trimisă lui G. Barițiu cu data de 15 martie 1883 și o reia în câteva articole apărute în "Gazeta" din vara anului 1884. Spre sfârșitul acestei veri va acționa pentru transformarea planului privind înființarea Reuniunii femeilor sătmărene într-o realitate. Cu acest scop a contribuit la organizarea unui bal cu o largă participare care a avut loc la Bicsad în ziua de 26 august 1885. Înainte de a începe petrecerea, doamnele și domnișoarele prezente au fost invitate la o "conferință ad-hoc", care a început cu un scurt discurs rostit de către protopopul Țării Oașului, Alexandru Erdös. Acesta i-a dat cuvântul lui V. Lucaciu care a dezvoltat o serie de argumente referitoare la necesitatea constituirii reuniunii. Apoi, pentru constituirea ei, a propus alegerea unui comitet de 13 doamne și domnișoare pentru a întocmai statutul reuniunii. Președintă a comitetului a fost aclamată Ana Bilțiu, soția protopopului cu același nume. Aceasta a condiționat primirea președinției de acceptarea de către V. Lucaciu a rolului de secretar al comitetului. El a dat citire imediat statutului reuniunii, ceea ce denotă că totul s-a desfășurat după un plan pe care l-a conceput anterior. Procesul verbal care consemna aprobarea statutului a fost autentificat de către o comisie de trei doamne desemnate de către participante. Conferința s-a încheiat cu votarea delegației care urma să prezinte statutul ministerului de resort pentru a-i da girul oficial[16]. Pe lângă acțiunile întreprinse pentru constituirea Reuniunii femeilor sătmărene și pentru impulsionarea asociației învățătorești prin intermediul presei, cu același scop de a contribui la educarea sentimentului mândriei și solidarității naționale în vederea contracarării activității "Societății Széchenyi", V. Lucaciu a încercat, împreună cu avocații sătmăreni S. Deseanu și I. Pop, să scoată un ziar pentru românii din comitatele Satu Mare, Ugocea, Maramureș, Sălaj și Bihor în anul 1883. Într-adevăr, la începutul anului 1883 cei trei i-au trimis lui G. Barițiu un manifest tipărit cu semnăturile lor pentru a-l face cunoscut prin intermediul "Observatorului". Autorii lui motivau că "fără un organ de publicitate local" nu era posibilă apărarea "inteligenței noastre bisericești și civile" contra suspicionării și timbrării ei ca "nepatriotică" de exponenții politicii maghiarizatoare. Ziarul ar fi urmat să apară o dată pe săptămână, în formatul "Gazetei Transilvaniei", să dezbată probleme de natură politică, economică și culturală ce reflectau cu precădere preocupările românilor din nord-vest și să-i ajute totodată să-și întărească "sentimentul lor național românesc". Încercarea a eșuat, deoarece comitetul central al P.N.R. a răspuns la apelul ce i-a fost adresat că fondurile băneşti de care dispunea partidul erau atât de reduse, încât nu putea sprijini inițiativa editării unui ziar la Satu Mare, fie el doar săptămânal. De altfel, însuși Lucaciu recunoștea, în epistola trimisă lui G. Barițiu la 15 martie 1883, eșecul cu cuvintele: "cauza ziarului nostru mai că a căzut"[17]. Eșecul înființării ziarului nu a umbrit meritele lui Lucaciu în apărarea drepturilor naționale. Desigur activitatea lui publicistică a rămas mai puțin cunoscută până în 1885 datorită faptului că articolele și comentariile publicate în principalele ziare românești i-au apărut nesemnate sau cu pseudonime. Totuși, în mediile intelectuale îndeosebi a ajuns să i se aprecieze meritele până în 1884. Cu atât mai mult cu cât în primăvara acestui an a luat atitudine împotriva încercărilor guvernului Tisza

[16] *Idem*, nr. 158 din 1 13-IX-1884.
[17] BAR, fond G. Barițiu, ms. 996; Arhiva Bibliotecii Academiei Române din Cluj-Napoca, ms. 8 și 122.

https://biblioteca-digitala.ro

Kálmán de a crea un partid moderat român, cu ajutorul mitropolitului ortodox Miron Romanul şi a magnatului Iosif Gáll, care patrona ziarul renegaţilor "Viitorul". În apelul semnat cu pseudonimul "Un membru al Partidei Naţionale din comitatul Satu Mare", apărut în "Gazeta Transilvaniei", el conjura românii sătmăreni şi din celelalte regiuni transilvănene să nu participe la întrunirea moderaţilor programată pe data de 14 martie la Budapesta, deoarece ea nu urmărea decât sciziunea în mişcarea politică românească[18].

Meritele lui V. Lucaciu vor fi apreciate cu ocazia întrunirii alegătorilor români din comitatul Satu Mare, care a avut loc la Seini în ziua de 2 mai 1884. Întrunirea s-a convocat pe de o parte pentru a se reînnoi comitetul electoral comitatens, iar pe de altă parte cu scopul de a desemna delegaţii la noul congres al P.N.R. care trebuia să decidă atitudinea partidului faţă de alegerile parlamentare ce urmau să se producă nu peste mult timp. La întrunirea de la Seini au participat 90 de protopopi şi preoţi, avocaţi, învăţători, notari comunali şi săteni cu drept de vot. Pentru desfăşurarea normală a consfătuirii s-a ales un comitet coordonator format dintr-un preşedinte şi din doi secretari. Preşedinte al comitetului a devenit protopopul Ioan Marcu, iar secretari avocatul Ioan Savaniu şi profesorul Vasile Lucaciu. La încheierea întrunirii de la Seini cei trei vor fi aleşi şi în noul comitet comitatens al P.N.R. În cadrul lui, Lucaciu şi Savaniu, vor îndeplini tot sarcinile de secretari. Deocamdată V. Lucaciu nu a fost delegat să reprezinte alegătorii sătmăreni la congresul de la Sibiu, dar alegerea lui ca membru al comitetului electoral comitatens reprezintă un pas important în ascensiunea sa spre vârfurile ierarhiei P.N.R. Întrunirea de la Seini mai prezintă importanţă şi pentru că acum s-a luat pentru prima dată în discuţie propunerea apărută încă în 1883 în "Observatorul" de a se extinde Astra şi în comitatele din Banat şi Parţium. În vederea studierii propunerii şi adaptării unui proiect de hotărâre în acest sens s-a ales o comisie formată din zece persoane, printre care figura şi Vasile Lucaciu[19].

Anul 1884 a marcat însă nu numai un pas în ascensiunea lui Vasile Lucaciu spre vârfurile ierarhiei P.N.R., ci şi începutul conflictului cu liderii "Societăţii Széchenyi". La deschiderea conflictului a contribuit învăţătorul Augustin Sabău din satul Blidari. Acesta s-a aflat printre participanţii la petrecerea de la Bicsad. Întrucât figura printre învăţătorii care au adresat cereri de premiere pentru zelul depus în predarea limbii maghiare către "Széchenyi társulat", V. Lucaciu l-a abordat şi a încercat să-l convingă să renunţe la premiu. Învăţătorul nu a renunţat, ci s-a prezentat la Baia Mare unde a primit 50 de florini. Fiindcă el a relatat unora din participanţii la balul de la Bicsad despre convorbirea avută cu Vasile Lucaciu, fratele acestuia Constantin l-a întâmpinat pe Sabău în gara de la Baia Mare şi i-a propus să dea o declaraţie că donează banii primiţi ca premiu "pentru scopuri româneşti", urmând ca ulterior să i se restituie 60 de florini în loc de 50. Învăţătorul nu numai că a răspuns şi la propunerea lui Constantin cu un refuz, dar s-a lăsat convins de un membru al "Societăţii Széchenyi" să se prezinte în faţa primnotarului Lajos György din Baia Mare şi să dea la 21 octombrie 1884 o declaraţie referitoare la "presiunile exercitate asupra lui de cei doi fraţi Lucaciu". Declaraţia va fi publictă în ziarul sătmărean de limbă maghiară "Szamos" din 2 noiembrie 1884 de către "un membru" al "Societăţii Széchenyi" însoţită de un comentariu. Comentariul insinua că articolele apărute în "Gazeta Transilvaniei", prin care se condamnau acţiunile de deznaţionalizare a românilor prin intermediul învăţătorilor, proveneau din Satu Mare şi îl aveau ca autor pe profesorul V. Lucaciu. Insinua, de asemenea, că tot el era acela care exercita "presiuni dacoromâne" asupra învăţătorilor, încât, deşi existau cel puţin 150 de şcoli confesionale

[18] Gazeta Transilvaniei", nr. 17 din 10/22-II-1884.
[19] *Idem*, nr. 72 din 15/27 mai şi nr. 73 din 16/28 mai 1884.

https://biblioteca-digitala.ro

româneşti în comitatul Satu Mare, doar 19 dascăli au înaintat "Societăţii Széchenyi" cereri de premiere, însă şi dintre aceştia şase şi le-au retras. Pentru a-şi întări argumentele, autorul comentariului invoca educarea elevilor români de la liceul din Satu Mare în spiritul daco-românismului cu ajutorul orelor de limba şi literatura română. În acest sens dădea exemplul unui elev care în primii doi ani de liceu manifestase sentimente filo-maghiare, dar după ce a frecventat orele de limba şi literatura română predate de V. Lucaciu a "devenit un daco-român înfocat". Acuza educării sentimentului naţional nu o rezuma la elevi, ci o extindea la nivelul întregului comitat[20]. Comentariul din ziarul "Szamos" s-a repercutat peste câteva zile în senatul sau consiliul oraşului Satu Mare, care a luat în discuţie cererea lui Vasile Lucaciu de a fi confirmat virilist. Potrivit unei legi din 1870, viriliştii aveau dreptul de a fi membri ai consiliului orăşenesc şi de a participa la adunările lărgite ale acestuia, alături de primar, viceprimar, secretari şi ceilalţi funcţionari orăşeneşti. Legea prevedea că pentru a fi virilist trebuia să locuieşti într-un oraş înzestrat cu un drept de municipalitate cel puţin doi ani, să ai o anumită pregătire intelectuală şi să dispui de un serviciu sau de o ocupaţie după care să plăteşti ca impozit aşa-numita "cuotă dublă" V. Lucaciu îndeplinea aceste condiţii, deoarece de şase ani funcţionase ca profesor la liceul din Satu Mare, cu un salariu de 700 florini, după care plătise impozitul respectiv. Cu toate acestea procurorul orăşenesc Hermán Mihály s-a opus includerii lui V. Lucaciu pe lista viriliştilor sub pretextul că cererea lui de a se stabili în Satu Mare nu avea o vechime de cel puţin doi ani. Procurorul a fost secondat de alţi vorbitori care l-au acuzat pe Lucaciu de "tendinţe antipatriotice" contrare "ideii de stat maghiar". Unii dintre vorbitori au propus desfiinţarea catedrei de limba şi literatura română de la liceu, motivând că numărul elevilor români era redus şi, în plus, cunoşteau limba maghiară. Cei mai mulţi dintre participanţii la şedinţa consiliului orăşenesc, care a avut loc în prima săptămână a lunii noiembrie, , au optat pentru soluţia înaintării unei cereri către Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice din Budapesta pentru a ordona o anchetă asupra activităţii didactice a lui V. Lucaciu. Pentru această soluţie se va pronunţa şi Consiliul comitatului Satu Mare[21].

Ministerul budapestan a răspuns sesizării dând dispoziţii directorului liceului din Satu Mare să ancheteze activitatea lui Lucaciu. Directorul s-a conformat şi a raportat că din punct de vedere al competenţei profesionale nu i se putea imputa nimic anchetatului. În schimb, i se putea reproşa educarea sentimentului naţional la elevi cu ocazia lecţiilor de limbă şi literatura română. În urma acestui raport, la sfârşitul anului şcolar 1884-1885 a fost chemat în audienţă la ministrul Tréfort. Audienţa a avut loc în iulie 1885 şi cu ocazia ei ministrul i-a propus să accepte postul de profesor de limba latină la liceul din Losonc. Desigur, pentru a-l îndepărta din Satu Mare şi a-l pune în imposibilitatea de a mai desfăşura vreo activitate politică în slujba idealului său naţional. Pentru a-l tenta, Tréfort i-a promis că la Losonc îl va numi profesor "definitiv" cu un salariu de 1400 florini, ceea ce reprezenta dublul retribuţiei de la liceul din Satu Mare. Tot cu scopul de a-l convinge să primească postul de profesor la Losonc, ministrul a recurs şi la episcopul Ioan Szabo de la Gherla, care atunci se afla la Budapesta. La insistenţele episcopului a promis că va merge la Losonc, dacă ministrul îi va accepta câteva condiţii pe care i le va înainta. În caz contrar episcopul a trebuit să-i promită că-l va numi preot într-o parohie din dieceza Gherlei[22].

Reîntoarcerea la Satu Mare a coincis cu şedinţa Consiliului orăşenesc din 6 iulie 1885 care a hotărât eliminarea definitivă a lui Lucaciu din rândurile viriliştilor.

[20] *Idem*, nr. 203 din 26-X 7-XI-1884.
[21] *Idem*, nr. 204 din 24-X 9-XI şi nr. 207 din 1 13-XI-1884.
[22] C. Mezea, *Op. cit.*, p. 21-27; A. Iuga, *Op. cit.*, p. 46-55.

https://biblioteca-digitala.ro

Tot acum a decis ca primarul să-i aducă la cunoştinţă că pe viitor i se interzicea să mai participe la adunările lărgite ale municipalităţii. Împotriva acestor decizii Lucaciu a înaintat recurs Ministerului de Interne de la Budapesta, demonstrând că îndeplineşte toate condiţiile prevăzute de lege pentru a fi considerat virilist. Ministerul i-a dat dreptate şi i-a indicat primarului din Satu Mare să-l repună în drepturile sale. Primarul i-a adus la cunoştinţă hotărârea ministerială, invitându-l totodată să participe la şedinţa publică a municipalităţii din 7 septembrie 1885. În această zi s-a prezentat în sala Consiliului orăşenesc. Fiindcă la masa principală nu mai erau locuri s-a aşezat pe o bancă laterală alături de alţi câţiva cetăţeni. După puţin timp a observat că aceşti cetăţeni s-au îndepărtat de el în urma unor bilete primite de la procurorul Hermán Mihály. Odată izolarea încheiată, a luat cuvântul deputatul dietal Boros Bálint care i-a cerut primarului să-l informeze dacă i-a adus la cunoştinţă lui Lucaciu hotărârea Consiliului orăşenesc din 6 iulie. Primarul a răspuns afirmativ, însă şi-a justificat invitarea la şedinţă prin dispoziţia Ministerului de Interne. Atunci vorbitorul l-a atacat direct pe Lucaciu dându-i calificativul de "om îndrăzneţ şi obraznic". Apoi i-a cerut primarului să-l scoată din sala de şedinţe a consiliului motivând că statutul municipalităţii interzicea participarea la dezbateri a celui ce era luat în discuţie. Lucaciu a cerut să i se dea cuvântul pentru a se apăra împotriva acuzaţiilor ce i se aduceau, însă neadmiţându-i-se propunerea a părăsit sala de şedinţe.

Procesul verbal al şedinţei consiliului din 7 septembrie relevă că eliminarea lui din rândurile virilişţilor şi interdicţia de a mai participa la şedinţe era "justificată" cu argumentele potrivit cărora: a renunţat la postul de profesor de la Losonc oferit de minister; a primit în schimb parohia din Şişeşti şi astfel prin plecarea din Satu Mare şi-a pierdut dreptul de virilist prevăzut în dispoziţia Ministerului de Interne; ar fi avut legături cu "iredenta" din România care preconiza o răscoală antimaghiară.

Printr-o scrisoare publicată în "Gazeta Transilvaniei" V. Lucaciu atrăgea atenţia asupra substratului şovin al măsurilor luate împotriva sa la Satu Mare. Totodată demonstra că nu el, ci senatul sau consiliul orăşenesc sătmărean sfida legea şi dispoziţiile ministerelor care-i dădeau dreptul la calitatea de virilist. Dacă acuzele ce i se aduceau ar fi fost reale, Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii Publice nu i-ar fi oferit postul de profesor la Losonc, iar Ministerul de Interne nu l-ar fi repus în dreptul de virilist. Dimpotrivă, l-ar fi pus sub urmărire penală. În partea finală a scrisorii dezvăluie că de fapt toată campania denigratoare la care a fost supus timp de un an a avut drept ţel principal nu atât compromiterea persoanei sale, cât dorinţa celor mai şovine elemente din consiliul orăşenesc şi din cel comitatens, precum şi din conducerea "Societăţii Széchenyi" de a lichida catedra de limba şi literatura română de la Liceul din Satu Mare sau de a o transforma într-un instrument de maghiarizare a elevilor români. Argumente asemănătoare a dezvoltat şi în recursul înaintat procurorului "regesc" şi într-o scrisoare adresată consiliului orăşenesc din Satu Mare[23].

Campania denigratoare dusă contra lui V. Lucaciu s-a repercutat defavorabil nu numai asupra carierei sale, ci şi în privinţa statutului Reuniunii femeilor sătmărene. Statutul va fi prezentat de Ana Bilţiu subprefectului Ujfalusi cu prilejul vizitei acestuia la Baia Mare din 11 februarie 1885 pentru a fi înaintat Ministerului de Interne în vederea aprobării. El va fi însă respins câteva zile mai târziu. Într-adevăr, la 16 februarie a apărut în ziarul "Szatmármegyei Közlöny" o informaţie în acest sens. Respingerea statutului a fost adusă la cunoştinţa primăriei din Baia Mare printr-o adresă cu data de 25 februarie, semnată de viceşpanul Ujfalusi. Adresa era însoţită de dispoziţia conform căreia primăria era autorizată să-i avertizeze pe iniţiatorii Reuniunii femeilor că,

[23] "Gazeta Transilvaniei", nr. 134 din 1 13-X, nr. 203 din 12 24-X, nr. 225 din 9 21-X, nr. 226 din 10 22-X şi nr. 227 din 11 23-X-1885.

https://biblioteca-digitala.ro

dacă vor încerca totuşi să o activeze, vor suporta rigorile legii. A fost suficient ca alături de Ana Bilţiu să figureze şi numele lui Lucaciu pentru ca statutul să fie respins, deşi era aproape identic cu cel aprobat al Reuniunii femeilor sălăjene. Decizia mergea pe linia interzicerii în acelaşi an 1885 a Asociaţiei culturale "Iulia" înfiinţată de studenţii români de la universitatea din Cluj şi apoi a Societăţii de lectură a elevilor români de la gimnaziul din Baia Mare[24].

Anul 1885 a adus pentru Vasile Lucaciu stabilirea lui ca preot în parohia Şişeştilor cu data de 5 septembrie st. n. În această zi a părăsit casa părintească din Baia Mare şi, împreună cu familia sa, a trecut prin Baia Sprie, îndreptându-se spre noul său domiciliu. La intrarea în hotarul parohiei Şişeştilor a fost întâmpinat de toţi locuitorii celor patru sate care o formau (Bontăeni, Dăneşti, Unguraş şi Şişeşti), care au ţinut să fie prezenţi cu mic, cu mare. În numele locuitorilor i-a urat bun venit învăţătorul printr-o scurtă cuvântare. În răspunsul său Lucaciu i-a asigurat că socoate parohia ca pe un pământ al făgăduinţei şi că-şi va dedica întreaga viaţă ridicării celor patru sate din punct de vedere economic şi cultural-religios cu ajutorul şcolii şi al bisericii[25].

Cu stabilirea la Şişeşti s-a încheiat activitatea didactică depusă de Lucaciu la Satu Mare timp de şapte ani. Răstimpul cât l-a petrecut în acest oraş l-a folosit şi pentru desfăşurarea unei laborioase activităţi culturale şi ştiinţifice. Preocupările lui cultural-ştiinţifice se reflectă într-un raport al intelectualităţii din Satu Mare în cauza limbii şi literaturii române, care însoţea o scrisoare trimisă lui Bariţiu cu data de 7 iulie 1880. Chiar dacă Bariţiu nu i-a publicat "raportul", sfătuindu-l să amâne discuţiile referitoare la limbă până în toamnă, el demonstrează că în strânsă legătură cu disciplina şcolară pe care o preda la liceul din Satu Mare, precum şi cu facultatea pe care o urma la fără frecvenţă, el avea şi preocupări lingvistice[26].

Într-o măsură mai cuprinzătoare şi-a manifestat preocupările lui cultural-ştiinţifice prin editarea "Revistei catolice" începând cu anul 1883, precum şi prin elaborarea şi tipărirea "Instituţiilor filozofice". "Revista catolică" a editat-o cu precădere pentru preoţii greco-catolici. Prin paginile ei s-a străduit să le insufle convingerea că biserica pe care o slujeau avea menirea de a asigura credincioşilor, pe lângă o educaţie moral-religioasă, şi întărirea conştiinţei lor naţionale. De altfel, şi în articolele apărute în presă el a dat o atenţie deosebită caracterului naţional românesc al Bisericii greco-catolice. În acest sens a insistat ca absolvenţii teologiei romano-catolice să fie iniţiaţi şi în chestiuni privind caracterul naţional al Bisericii pe care o slujeau. O epistolă adresată cu data de 16 octombrie 1885 canonicului Borgovan din Gherla arată că V. Lucaciu era preocupat să informeze prin paginile "Revistei catolice" şi chestiuni curente specifice diecezei gherlane. Aşa se explică de ce îi cerea să-l informeze despre: schimbările petrecute în statutul preoţilor; circulare diecezane mai importante; fapte din viaţa seminarului teologic din Gherla; implicarea Capitlului diecezan în dezbaterea şi rezolvarea unor cauze publice etc. În partea finală a scrisorii deplângea lipsa unei tipografii româneşti la Baia Mare, ceea ce-l obliga să colaboreze cu tipografi maghiari care, necunoscând limba română, comiteau multe greşeli. Or, corectarea acestora scumpea costul revistei. De aceea îi solicita sprijin pentru a tipări "Revista catolică" la Gherla. Scrisoarea trimisă lui Borgovan constituie şi o dovadă că Lucaciu a continuat să redacteze revista după ce s-a stabilit la Şişeşti, de fapt până în 1887[27].

Probabil aceleaşi dificultăţi tipografice l-au determinat să recurgă la sprijinul lui G. Bariţiu pentru a-şi tipări "Instituţiile filozofice" la editura Kraft din Sibiu. "In-

[24] *Idem*, nr. 55 din 9/21 martie 1885.
[25] *Idem*, nr. 224 din 8/20 septembrie 1885.
[26] BAR, fond G. Bariţiu, ms. nr. 242; "Observatorul", nr. 70 din 30-VIII/11-IX şi nr. 72 din 6/18-IX-1880; G. Ploeşteanu, *Op. cit.*, p. 100.
[27] BAR, mss. nr. 75532.

https://biblioteca-digitala.ro

stituțiile filozofice" au reprezentat manuale sau lucrări de logică, metafizică, etică și istoria filozofiei. La 13 noiembrie 1881 îl ruga pe Bariţiu să anunțe în "Observatorul" volumul de Logică la prețul de 2 florini exemplarul. Îi cerea, de asemenea, să informeze cititorii publicației sale că urmau să apară și volumele de Metafizică, Etică și Istoria filozofiei. Apariția celui de al doilea volum al "Instituțiilor filozofice" reiese dintr-o scrisoare cu data de 27 aprilie 1884, prin care îi propunea lui Bariţiu s-o menționeze la rubrica "bibliografie"[28].

La rândul său V. Lucaciu l-a ajutat pe G. Bariţiu să-și valorifice "Memorialul" într-un număr important de exemplare. Astfel, la 18 februarie 1882 îi aducea la cunoștință că a reușit să vândă 50 de exemplare intelectualilor sătmăreni, numai că nu toți i-au achitat prețul integral și de aceea va întârzia cu trimiterea banilor. În schimb, în ianuarie 1885 îl informa că-i expedia 12 florini pentru exemplarele valorificate. Alți 6 florini îi trimitea o lună mai târziu. Cu această ocazie îi solicita încă 250 exemplare din "Memorial" pentru a le plasa intelectualilor din comitatele Bihor și Maramureș[29]

Chiar dacă V. Lucaciu a mai continuat să publice "Revista catolică" și după ce s-a stabilit la Șișești, totuși noul mediu rural va fi mai puțin propice continuării activității cultural-științifice. Noul mediu se va dovedi mai favorabil implicării lui deschise în lupta politică, deoarece ca preot a încetat să mai fie salariat al statului. La Șișești va căuta și va găsi noi modalități pentru a contribui la cultivarea conștiinței și solidarității naționale. Una dintre aceste modalități a constat în inaugurarea unor adunări populare la care să participe nu numai enoriașii parohiei sale, ci și țărani și intelectuali din localități mai apropiate sau mai îndepărtate din comitatul Satu Mare și chiar din Maramureș și Sălaj. O participare de peste o mie de țărani și circa o sută de intelectuali din aceste comitate a reușit să asigure pe 20 iunie 1886 sub pretextul sfințirii pietrei de temelie a unei noi biserici la Șișești, care va fi dedicată "Sfintei uniri a tuturor românilor". Începută cu o slujbă religioasă, întrunirea a continuat până seara cu cântece și jocuri românești. Referindu-se la reușita serbării și la personalitatea organizatorului ei, corespondența care consemna evenimentul sublinia că prin stabilirea lui Lucaciu la Șișești regiunea de sub poalele falnicului Gutin a "câștigat un puternic sprijin, o fortăreață culturală". Influența noului venit asupra satelor din regiune s-a resimțit la scurt timp în folclorul local, determinând apariția următorului vers popular: "Este un izvor la Șișești, din el bând, la el dorești"[30]

Prestigiul și influența lui Lucaciu asupra sătenilor din parohia Șișești și din localitățile învecinate s-a manifestat și cu prilejul alegerii din noiembrie 1886 a unui reprezentant al acestora în Consiliul comitatens. De fapt, încă la alegerile din toamna anului precedent cei cu drept de vot din Șișești, Unguraș și Chiuzbaia l-au desemnat ca reprezentant al lor pe V. Lucaciu. Dar atunci unii și-au dat votul pentru Vasile Lucaciu, iar alții pentru Lukács László, Lucaci Bazil, Lukács Vázui sau pentru "popa nost". Membrii comisiei oficiale n-au recunoscut că alegătorii au votat sub aceste denumiri una și aceeași persoană, proclamându-l învingător pe candidatul maghiar. Învățând din experiența anului precedent, la scrutinul din 15 noiembrie 1886 alegătorii s-au deplasat în mod organizat sub conducerea învățătorilor. Îndrumați de învățători, alegătorii români au completat de astă dată buletinele de vot cu numele corect al lui Vasile Lucaciu. Drept urmare, președintele comisiei Wagner a fost nevoit să anunțe că rezultatul scrutinului i-a dat câștig de cauză lui Lucaciu cu 112 voturi, contracandidatul său maghiar neobținând decât 36 de voturi. În felul acesta V. Lucaciu, exclus în

[28] *Idem*, mss. nr. 996.
[29] *Idem*. G. Ploeșteanu. *Op. cit.*, p. 102-104.
[30] "Gazeta Transilvaniei", nr. 138 din 21-VI/3-VII și nr. 164 din 23-VII/4-VIII-1886.

https://biblioteca-digitala.ro

toamna anului 1885 din consiliul oraşului Satu Mare, spre sfârşitul anului 1886 a devenit membru al adunării consiliului comitatens sătmărean[31].

Mediatizând în presă pentru nedreptăţile ce i s-au făcut în 1885, Vasile Lucaciu îşi va spori prestigiul în 1886 prin acţiunile pe care le va întreprinde, îndeosebi prin afirmarea lui ca luptător dârz şi neînfricat pentru drepturile naţionale ale românilor. De aceea în primăvara anului 1887 va fi ales de către cercul electoral Baia Mare printre delegaţii desemnaţi să participe la noul congres al P.N.R., convocat pentru luna mai la Sibiu. Congresul s-a desfăşurat în zilele de 7-8 mai 1887 şi şi-a început lucrările cu un discurs al lui G. Bariţiu. Pentru coordonarea lucrărilor congresului s-au ales trei preşedinţi, care să conducă alternativ dezbaterile şi anume: G. Bariţiu, V. Babeş şi I. Raţiu, iar pentru redactarea proceselor verbale ale şedinţelor patru secretari în persoana lui N. Oncu, I. Mihu, I. Isac şi V. Lucaciu. Ca secretar Lucaciu a citit scrisoarea adresată congresului de către Al. Mocioni, care va apare mai întâi în "Luminătorul" şi apoi va fi reprodusă integral în "Gazeta Transilvaniei". Congresul s-a încheiat în 8 mai cu adoptarea proiectului de rezoluţie şi cu alegerea noului comitet central al P.N.R. Noul comitet central a fost alcătuit din următoarele 11 persoane: G. Bariţiu, V. Babeş, I. Raţiu, G. Pop de Băseşti, A. Mureşianu, I. Coroianu, I. Slavici, N. Oncu, N. Fechete-Negruţiu, E. Brote şi V. Lucaciu. Aşadar, dacă în preajma congresului de unificare din 1881 V. Lucaciu a fost ales în comitetul electoral al oraşului Satu Mare, în 1884 a devenit secretar al comitetului electoral al comitetului comitatens sătmărean, iar în 1887 va fi promovat în rândurile celui mai înalt for al P.N.R., alături de veteranii generaţiilor din 1848-1849 şi din 1861-1865, precum şi de mai tinerii reprezentanţi ai tribuniştilor[32].

În concluzie, anii 1878-1887 reprezintă perioada când Vasile Lucaciu s-a implicat în lupta împotriva politicii oficiale promovate de guvernul ungar condus de contele Tisza Kálmán în chestiunea naţionalităţilor. Această politică viza să transforme Ungaria multinaţională, refăcută prin pactul dualist din 1867 în graniţele ei medievale, într-un stat unitar şi indivizibil maghiar. Întrucât în ansamblul populaţiei Ungariei dualiste proporţia numerică a naţionalităţilor era de aproape 2/3, iar al maghiarilor de ceva mai mult de 1/3, politica guvernului Tisza urmărea să schimbe acest raport printr-o serie de măsuri care să asigure într-un timp cât mai scurt deznaţionalizarea unui procent cât mai însemnat de nemaghiari. Cu acest scop a pus la dispoziţia autorităţilor locale existente la nivelul comitatelor şi comunelor importante fonduri băneşti pentru a mitui cu ajutorul lor şi a unor avantaje materiale, slujitorii şcolilor şi bisericii naţionalităţiilor, adică învăţătorii şi preoţii, dar şi alţi intelectuali care să provoace sciziuni în rândurile partidelor naţionale. Întrucât în comitatul Satu Mare astfel de iniţiative s-au manifestat cu deosebită agresivitate, V. Lucaciu le-a sesizat curând după ce s-a stabilit ca profesor în oraşul cu acelaşi nume. Înzestrat cu un larg orizont cultural şi cu solidă conştiinţă naţională datorată educaţiei primite în familie şi la şcoală, îndeosebi în timpul studiilor făcute la Roma, el s-a încadrat în rândurile acelor intelectuali sătmăreni care n-au ezitat să combată prin intervenţii personale, prin presă şi prin intermediul organizaţiilor locale ale Partidului Naţional Român: încercările de a înlocui limba română cu cea maghiară în biserici; ademenirea învăţătorilor cu premii pentru zelul depus în predarea limbii maghiare la elevii lor; coruperea unor elemente renegate care să constituie partide satelite şi să susţină printr-o presă aservită subvenţionată propaganda guvernamentală referitoare la "avantajele" maghiarizării. Aşa se explică implicarea lui V. Lucaciu încă în anii 1879-1881 în apărarea folosirii limbii române la slujba religioasă a parohiei din Satu Mare, iar din 1882 în combaterea premierii învă-

[31] *Idem*, nr. 267 din 28-XI/10-XII-1887.
[32] *Idem*, nr. 91 din 26-IV/8-V, nr. 92 din 28-IV/10-V, nr. 93 din 29-IV/11-V şi nr. 94 din 30-IV/12-V-1887.

https://biblioteca-digitala.ro

ţătorilor de către "Societatea Széchenyi" pentru zelul depus în însuşirea de către micii şcolari a limbii maghiare. Tot astfel se explică şi strădaniile lui Lucaciu de a impulsiona activitatea asociaţiilor învăţătoreşti, de a înfiinţa Reuniunea femeilor sătmărene şi de a organiza adunări şi petreceri populare ca mijloace de educare a tinerelor generaţii în spiritul mândriei de neam şi al solidarităţii naţionale. Înrolarea lui Vasile Lucaciu în rândurile luptătorilor pentru apărarea fiinţei naţionale a poporului român i-au adus suspendarea din postul de profesor de limba şi literatura română la Liceul din Satu Mare şi obligaţia de a se stabili în 1885 ca preot în parohia Şişeştilor. Curajul şi hotărârea demonstrate în afirmarea drepturilor naţionale îi vor fi însă răsplătite prin alegerea lui în 1881 în comitetul electoral al P.N.R. din oraşul Satu Mare, apoi în 1884 în comitetul comitatens al partidului, iar în 1887 în cel mai înalt for al acestuia, comitetul central electoral, alături de veterani din 1848-1849 şi 1861-1865.

Vasile Lucaciu politischer Tatigkeitsbeginn (Zusammenfassung)

Geboren im Jahre 1852, entwickelte Vasile Lucaciu seinen fortgeschrittenen kulturellen Horizont vor allem durch sein Studium am Akademiekollegium „De propaganda Fide" aus Rom und an der universität aus Budapest. Beginnend mit dem Jahr 1878 ist er als Professor für rumänische Sprache und Literatur am Gymnasium in Satu Mare tätig. Hier gelang es ihm siene Schüler im Sinne des Volksstolyes yu lehren und ihnen somit ein solides nationales Bewußtsein einyuflößen. Er selbst, im selben Sinne erzogen, zögert nicht, gegenüber der offiziellen Politik, von der ungarischen Behörde befördert, seine Haltung zu zeigen. Diese yielte auf die Denationalisierung der Rumänen und der anderen, nicht ungarischen, Nationalitäten. Er setzte seine Ansichten mit Hilfe der Presse und der Versammlungs- oder Beratungsgelegenheiten durch. Dieses veranlaßte die lokalen Vertreter der Regierungspolitik ihn aus seiner Stellung als Professor abzusetzen und ihn aus der Stadt Satu Mare zu entfernen. Gezwungen sich in der Şişeşti Parrochie als Priester anzusiedeln, führt er, mit entsprechenden Mitteln, den Kampf für die Verteidigung des nationalen Daseins des rumänischen Volkes weiter, was ihm, im Jahre 1887, bei einem Kongreß der Rumänischen Volkspartei seine Wahl im Zentralwahlkomitee brachte.

https://biblioteca-digitala.ro

Un manuscris inedit despre "Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș"

NICOLAE JOSAN

În anul 1970, Muzeul Național al Unirii Alba Iulia a intrat în posesia unuia dintre cele mai cuprinzătoare fonduri documentare și anume fondul personal al marelui om politic, preot dr. Vasile Lucaciu, supranumit "Leul de la Șișești". Fondul, aflat până atunci în proprietatea nepotului, pe nume tot Vasile Lucaciu, pe atunci director al spitalului C.F.R. din Cluj Napoca, cuprinde 970 de documente. În majoritatea lor, aceste documente se referă la bogata activitate politică a lui Vasile Lucaciu, la Partidul Național Român din Transilvania, al cărui secretar general a fost, precum și la problemele cultural-politice ale Maramureșului[1]. Printre acestea se numără și un manuscris despre "Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș" redactat de vicarul greco-catolic maramureșean Tit Bud, care cuprinde date importante despre înființarea și activitatea acestei asociații culturale.

Pornind la drum în 1861, la începutul etapei liberal-constituționale austriece, din perioada 1860-1867, cu câteva luni înaintea "Asociațiunii transilvane pentru literatura și cultura poporului român" (ASTRA), ea se numără printre cele mai vrednice societăți cultural-naționale românești zonale, care au luat ființă în împrejurări favorabile pentru emanciparea, pe diverse planuri, a popoarelor asuprite din monarhia habsburgică[2].

Atunci când, pentru a anihila acerba opoziție maghiară la orientarea sa politică, inaugurată în 1860-1861, Viena a promovat, în unele importante funcții la Cancelaria Aulică pentru Transilvania, guvernul Transilvaniei, Tabla Regească de la Târgu Mureș și la conducerea unor jurisdicții, în calitate de comiți supremi, un număr destul de important de români, care în anii respectivi au reușit să facă, propriei lor națiuni, unele servicii importante[3].

Printre aceștia din urmă se numără Iosif Man, deținătorul funcției de comite suprem al Maramureșului, cu sediul la Sighet, în anii 1861-1867, poziție din care el a reușit să mobilizeze în jurul său pe toți adevărații patrioți români maramureșeni , inclusiv pe vrednicii membri ai familiei Mihali, dintre care unul, Victor, va ajunge mitropolit unit la Blaj, iar altul, Ioan Mihali, se va face remarcat prin publicarea în 1900 a valoroasei lucrări "Diplome maramureșene din secolele XIV-XV"[4] O mare valoare pentru cauza emencipării românilor maramureșeni a avut-o și colaborarea cu oamenii bisericii greco-catolice de la Gherla, condusă de valorosul cărturar Ioan Alessi. Prin grija acestuia în fruntea bisericii maramureșene a fost numit, ca vicar, Mihail Pavel,

[1] Muzeul Național al Unirii Alba Iulia, *Documente*, inv. nr. 5361-5728.
[2] *Idem*, inv. nr. 5716.
[3] N. Josan, *Ioan Pușcariu (1824-1912). Viața și activitatea*, Biblioteca Musei Apulensis, Alba Iulia, 1997, p. 56.
[4] *Idem*, p. 176

https://biblioteca-digitala.ro

viitorul episcop unit al Oradei. Acesta a întreținut o caldă prietenie cu comitele suprem Iosif Man. De colaborarea acestora a beneficiat, din plin, oropsitul popor maramureşean. Constatând starea materială cu totul precară a acestuia şi mai ales lipsa acută de şcoli din zonă, încă la 5 februarie 1861 acesta a convocat o adunare a fruntaşilor români locali. Printre aceştia s-au aflat: Gavril Mihali, Septemvir, Vasiliu Mihael, Ioan Jurcă vicecomite, Petru Mihali deputat dietal, Petru Lipcsey, Sigismund Pop, Nicolau Joody, Vasiliu Dragoş, Ioan Fabian, Ioan Dunca, Mihail Rednic, Georgiu Anderco, precum şi mai mulți preoți din vicariat. În acea adunare s-a decis înființarea Preparandiei române din Maramureş şi tot atunci s-a decis să se solicite de la Înaltul Erariu, casele "unite" Szegedy din Sighet, împreună cu un teritoriu intravilan de 4 iugăre. Grație, în special, zelului comitelui suprem Iosif Man acestea s-au şi obținut prin rezoluția imperială din 13 aprilie 1861. Peste câteva luni, la 3 septembrie 1861, la Sighet s-a întrunit o nouă adunare a fruntaşilor români, în care s-a decis a se întocmi statutele "Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureş", care avea menirea principală de a înființa Preperandia şi a susține funcționarea acesteia. Cu întocmirea respectivelor statute au fost încredințați vicarul episcopal Mihail Pavel, asesorul de tribunal Petre Lipcsey, precum şi avocații Ioan Fabian şi Petru Mihalyi.

Binefacerile acestei "Asociațiuni", cea mai veche dintre societățile culturale româneşti zonale, au fost nespus de mari, şi acestea s-au vădit clar în scurtă vreme. Încă din 1861/1862 preparandia dorită s-a înființat şi a început să funcționeze, în special datorită meritelor vicarului Mihail Pavel şi a zelosului profesor Ioan Buşiția, fost "dascăl" la Târgu Lăpuş, de unde a fost transferat la amintita preparandie.

Tot în decursul acestui an şcolar s-au emis primele liste de subscripție, cu 7.000 de florini, în favoarea preparandiei, care a "produs" în 10 ani, 120 de învățători bine pregătiți şi foarte apreciați de autoritățile bisericeşti de la Gherla.

În anul 1870 la Sighet s-a înființat o Preparandie de stat cu limba de predare maghiară. Cu aceasta a devenit ilusoriu orice ajutor oficial de stat în favoarea Preparandiei româneşti, iar "Asociațiunea" s-a văzut nevoită să inițieze noi măsuri în favoarea acesteia.

În aceste condiții, la 18 august 1872 s-a obținut, printr-o nouă rezoluție imperială, aprobarea ca preparandia română să-şi folosească fondul colectat pentru zidirea unei clădiri noi, destinată a servi drept internat sau "convict" pentru elevii preparandiei.

În adunarea generală a "Asociațiunii", ținută la 20 august 1872, s-a ales un comitet însărcinat cu această lucrare, comitet compus din Vasiliu Mihalca, vicecomite, Petru Lipcsey, jude de tribunal şi Dr. Ioan Mihalyi, fiscal comitatens.

Deşi s-a dispus de un capital modest, de numai 2000 florini, acesta a asigurat zidirea unui "palat" românesc impunător, cu încăperi capabile să adăpostească 50 de elevi.

Valoarea acestuia, întăbulat sub numele de "Convictul gr. cat. român" în cartea funduară a oraşului Sighet, a fost calculată mai târziu la 120.000 coroane.

În anul 1885, clădirea fiind gata, s-a convocat din nou "Asociațiunea", (pentru 21 noiembrie 1885), s-a ales un nou comitet, menit a se îngriji de inaugurarea şi susținerea "convictului"

Acest comitet, compus din Vasiliu Mihalca, vicecomite, ales preşedinte, Mihail Kekénesdy, vicar, ales vicepreşedinte şi protopopul Tit Bud, ales ca notar, a decis şi a asigurat deschiderea "convictului" începând cu anul şcolar 1886-1887, când s-au şi primit în acest internat 12 "studenți".

Dar au fost necesare noi jertfe importante pentru susținerea "convictului" Aproape 50 de fruntaşi români (mireni, preoți, învățători) şi un număr important de

https://biblioteca-digitala.ro

comunități sătești s-au făcut membrii fondatori ai "Asociației", plătind taxa de 200 sau 100 de florini, alții donând acesteia alte sume de bani.

În 16 ani de existență și funcționare a amintitului internat, Asociațiunea a cheltuit pentru susținerea în Convict a elevilor, suma de 33.308 florini sau 66.616 coroane, cu ajutorul cărora, până în 1902 au fost întreținuți 87 elevi internişti, dintre care mulți au devenit "docenți" pentru Maramureş sau prestigioşi cărturari.

Mulțumiri speciale pentru aceste rezultate deosebite se cuvin, îndeosebi, lui Petru Mihalyi, președintele Asociațiunii și lui Dr. Ioan Mihalyi, casierul acesteia[5].

Întocmirea mai multor variante de istoric al Asociațiunii de către Tit Bud, dovedeşte conlucrarea şi interesul bisericii din zonă pentru emanciparea multilaterală a românilor, aflați pe atunci într-o situație foarte precară, respectiv într-o situație de sărăcie şi înapoiere culturală cruntă. Deşi în apropiere se aflau importantele şcoli de la Năsăud, susținute cu tărie de către episcopia greco-catolică de la Gherla, totuşi acest lucru nu a putut influența decisiv starea învățământului primar, popular din Maramureş. Se simțea acut nevoia unei preparandii a acesteia, care să faciliteze accesul fiilor de români maramureşeni la calitatea de învățători, căci până în ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, situația din acest punct de vedere era total necorespunzătoare. De aceea, puținii cărturari din zonă au simțit nevoia de a face eforturi deosebite pentru îmbunătățirea acesteia.

În acest scop s-a înființat Asociațiunea în folosul căreia mulți au înțeles să facă mari jertfe materiale. Datorită faptului că scrierile lui Tit Bud despre Asociațiune se referă şi la propria sa activitate, mai ales după 1880, le putem atribui un caracter memorialistic. O întrebare firească se pune în legătură cu prezența amintitului istoric între documentele rămase de la marele om politic Vasile Lucaciu. Explicația este caracterul larg al preocupărilor acestuia în decursul a mai multor ani în apropiere de oraşul Baia Mare, dobândind un puternic renume în aceste locuri în care şi-a petrecut cea mai mare parte a vieții sale, împreună cu familia.

Mai mult ca sigur, trimițându-i o variantă de istoric al Asociațiunii lui Vasile Lucaciu, Tit Bud a făcut acest lucru, ținând cont tocmai de marea autoritatea a acestuia între contemporanii săi precum şi de influența sa în cadrul ASTREI. Datorită faptului că aceasta şi-a propus să se extindă şi în părțile nordice, Tit Bud s-a văzut într-o situație jenantă față de compatrioții săi deoarece nu voia ca maramureşenii care au depus jertfe uriaşe în slujba culturii şi a învățământului românesc, prin intermediul Asociațiunii lor proprii, să fie considerați ca refractari la cultură şi antipatrioți. Era de fapt o destăinuire, făcută unui om apropiat, care cunoştea ca nimeni altul situația şi posibilitățile oamenilor locului, că aceştia, în pofida dorinței lor firești, nu ar fi putut să facă față onorabil la solicitările a două societăți culturale, din cauza nedorită a sărăciei, considerând deci mai potrivit să se mențină în cadrul societății lor proprii, prin intermediul căreia obținuseră unele rezultate concrete notabile, îndeosebi prin înființarea şi susținerea Preparandiei şi a "convictului" acesteia de la Sighet.

Amintitul manuscris nu a fost singura scriere a lui Tit Bud despre societatea maramureşeană dar va fi dintre primele, fiind întocmită în anul 1902. În anii 1905 şi 1906 el va mai publica câteva fascicole cuprinzând Analele societății precum şi o broşură despre parohia greco-catolică din Sighet. La rândul său vrednicul profesor Ioan Buşiția a scris despre Preparandia română din Maramureş în "Gazeta Transilvaniei", nr. 12/1880. Ulterior bibliografia privind problemele culturii şi ale învățământului românesc din Maramureş s-a îmbogățit cu autori şi titluri precum: Zenovie Pâclişanu, cu lucrarea *Din istoria bisericească a Maramureşului* în "Cultura creştină" de la Blaj, an III, 1913, p. 289-333; Virgil Şotropa, cu lucrarea *Istoria şcolilor năsăudene*, publi-

[5] Muzeul Național al Unirii Alba Iulia. *Documente*. inv. nr. 5716.

https://biblioteca-digitala.ro

cată la Năsăud în 1913; Vasile Căpâlneanu, care s-a ocupat în principal de publicarea cuprinzătorului volum *Maramureşenii în luptă pentru libertate şi unitate naţională. Documente (1848-1918)*, D. G. A. S., Bucureşti, 1981, fiind şi autorul studiului *Reuniunea învăţătorilor români din Maramureş (1883-1918)*, publicat în "Marmaţia", III, 1977, p. 84-90; Emil Domuţa, cu lucrarea *Înfiinţarea Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureş şi activitatea sa în perioada 1860-1869*, în "Acta Musei Napocensis", XXI, 1984, p. 251-254.

ANEXĂ

Asociaţiunea pentru cultura poporului român din Maramureş[6]

. Anul 1860 a fost de mare însemnătate şi fericitor pentru poporul românesc din Maramureş, deoarece în acel an a venit ca june în s(atul) Slatina şi vicar al Maramureşului neuitatul episcop Michail Pavel.

Vicariatul român din Maramureş s-au înfiinţat în anul 1778 în timpul reginei Maria Teresia "Pro remalius situatis Districtibus Valachicis cum annis su plurisa parentibus vacanti Episcopatus Magno Varadiensis".

Însă după ce s-au urmat seria episcopilor români din Maramureş şi după ce parochiile române din acest comitat a ajuns sub jurisdicţiunea episcopilor ruteni de la Muncaciu (Ungaria), Maramureşul numai când şi când a avut câte un vicar de origine română, ba în urmă a pierdut şi parochia Sighetului menită pentru reşedinţă vicarilor români. Acest pas de mai târziu în 1871 s-a recâştigat prin M. Pavel pre seama românilor şi azi în Sighet este parochia română cu biserică, şcoală, casă parochială şi sediul vicarial.

În 1783 adunându-se parochiile din Maramureş către diecesa nou înfiinţată a Gherlei, afară de parochia Sighetului, care a rămas în mâna rutenilor, a fost lipsă ca să se dispună în Maramureş un vicar român, care să apere intersele bisericilor, a şcolilor şi a poporului.

Episcopul prim al Gherlei, Ioan Alessi, a aflat pre bărbatul acomodat în persoana lui Michail Pavel, şi deşi ar fi avut mare lipsă de dânsul ca notar consistorial, totuşi l-a trimis în Maramureş, dispunând-l de paroch în Sat Slatina, deodată şi vicar român al Maramureşului.

Starea învăţământului şcolar din Maramureş a fost foarte slabă, a lipsit cu desăvârşire docenţi şi în şcolile câţi a fost, învăţa (pe şcolari) cantori bătrâni aşa zicând numai rogaţiunile şi ceva din catechism. Pre teritoriul diecesei Gherlei era numai una preparandia la Năsăud.

Văzând vicariul Michail Pavel starea aceasta desolată a lucrurilor şi a învăţământului, şi-a propus înainte de toate, a organisa în comitat învăţământul şcolar. Şcolile i-a plăcut neuitatului vicar episcop în toată viaţa lui, şciind bine că a cui e şcoala (a) aceluia şi poporul.

În timpurile acelea în fruntea Maramureşului a stat Iosif Man comite suprem, un bărbat zelos şi doritor pentru înaintarea intelectuală a poporului român.

Dânsul a fost amic bun cu Michail Pavel. Către dânsul s-a adresat dară vicariul Maramureşului şi l-a rogat să-i stea în ajutor pentru înfiinţarea unei preparandii româ-

[6] *Idem*, inv. nr. 5716.

https://biblioteca-digitala.ro

ne în Sighet şi astfel crescându-se docenţi libili (?!), să se crească şi poporul cel de la sat.

Afară de comitele suprem Iosif Man a mai fost în comitat şi alţi bărbaţi zeloşi precum Gavril Mihal (Mihalyi), septemvir, Vasiliu Mihal (Mihalyi), vicecomite, Ioan Jurcă vicecomite, Petru Mihalyi, ablegat dietal, Petru Lipcscey, Sigismund Pop, Nicolau Joody, Vasiliu Dragoş, Ioan Fabian, Ioan Dunca, Michail Rednic, Georgiu Anderco şi mai mulţi dintre clerul din vicariat.

Adunarea primă pentru înfiinţarea preparandiei române din Maramureş s-a ţinut în Sighet la 5 faur 1861, sub presediul lui Iosif Man, comitele suprem, fiind notar al şedinţei Petru Mihalyi.

În aceea adunare s-au decis înfiinţarea preparandiei române din Maramureş. Tot atunci s-a decis a se cere de la În. Erariu ca don căsile unite Szegedy din piaţa Sighetului cu un teritor de 4 jug. intravilan. Acele case şi intravilan, mulţămită zelului neuitatului Iosif Man, s-au dobândit adeca Majestatea Sa, bunul nostru Împărat şi Rege Apostolic, cu resoluţiunea prea înaltă din 13 aprilie 1861 a binevoit a dona intravilanul de sub numărul 168 din piaţa Sighetului, preţuit atunci la 1200 floreni, pentru poporul român din Maramureş, pentru înfiinţarea unei preparandii române, cu expresa poruncă, cum că căşile şi intravilanul donat să se poată folosi numai spre scopul menit.

După aceasta, în adunarea din 3 septembrie 1861 s-a decis a se face statutele "Asociaţiunii pentru cultura poporului român din Maramureş", cu menirea de a înfiinţa preparandia română.

Pentru facerea proiectului de statute s-a esmis Michail Pavel, vicar, Petru Lipcsey, asesore la tribunal, Ioan Fabian şi Petru Mihaly, advocaţi.

Proiectul de statute s-au făcut şi s-au primit, dar între schimbările politice despre acele timpuri, s-au apobat numai în 10 iulie 1868.

Astfel în 1861 s-au înfiinţat cea dintâiu "Asociaţiunea pentru cultura poporului român" din patrie şi în specie din Maramureş, fiind asociaţiunea noastră cea mai veche din asociaţiunile române din patrie.

Binefacerile acelei asociaţiuni au fost şi sunt nespus de mari. În an(ul) şcolar 1861-1862 deja s-a înfiinţat preparandia română din Sighet sub diriginţa vicarului Michail Pavel şi a zelosului profesore Ioan Buşiţia, bărbat învăţat din Transilvania.

A fost lucru creu înfiinţarea preparandiei române din Sighet, dar mai grea a fost susţinerea ei. Însă mulţumită zelului bărbaţilor fruntaşi români, a clerului şi a poporului şi mai ales a vicarului Michail Pavel aceia preparandia a sustat 10 ani numai din ofertele poporului român din Maramureş.

Îndată cu înfiinţarea asociaţiunei şi a preparandiei române din Sighet, s-a esmis liste de subscriere şi în anul prim deja s-au subscris aproape 7.000 floreni.

Din preparandia română din Sighet a ieşit în cei 10 ani 120 docenţi bine cualificaţi, dintre care (unii) mai vieţuiesc şi azi. Cum că acei docenţi a(u) fost la culmea misiunei lor, pot adeveri bărbaţii aceia, care a ieşit din şcolile conduse de dânşii.

În şcolile din Maramureş s-au sistemizat plăţile docenţilor şi le-au ajuns acele docenţi bravi, încât pre la 1870 deja şcolile din Maramureş, după cele de la Năsăud, a(u) fost cele mai lăudate din diecesa Gherlei, ceia ce se poate adeveri (prin) circumscrise episcopeşti şi a inspectorilor şcolari.

În anul 1870 înfiinţându-se în Sighet una preparandie de stat şi făcându-se paşii pentru strămutarea preparandiei de la Năsăud la Gherla, ca să fie una preparandie diecesană, a fost cu neputinţă a se susţine preparandia română din Sighet. Drept aceea *Asociaţiunea pentru cultura poporului român din Maramureş* a început a dezvolta activitatea sa pentru înfiinţarea unui internat pentru pruncii şcolari.

https://biblioteca-digitala.ro

Spre scopul acesta s-a esoperat una resoluțiune prea înaltă din 17 august 1872, în înțelesul căreia Majestatea sa apostolică regească a binevoit a concede, ca fondul dăruit de preparandia română să se folosească pentru zidirea şi înființarea unui convict român.

În adunarea generală a Asociațiunei din 20 august 1872 pentru efeptuirea zidirei internatului s-au ales un comitet statator din membrii: Vasiliu Mihalca, vicecomite, Paul Lipcscey, jude la tribunal şi Dr. Ioan Mihalyi, fisc. comitatense.

În acel timp asociațiunea a dispus numai de un capital de 2061 fl. 20 cr. şi cu această sumă modestă s-au început zidirea convictului şi s-au condus prin Dr. Ioan Mihalyi cu un zel şi perseverență atât de mare, încât numele acelor 3 membri, mai ales a lui Ioan Mihalyi, debue să fie înscris cu litere neşterse în istoria poporului român din Maramureş şi în inima fiecărui mărmățan.

Cu un capital modest de 2.000 floreni avem astăzi în Sighet un palat frumos cu ridicătură şi cu încăperi de a putea primi 50 elevi.

Valoarea acelui zid astăzi este 120 mii coroane şi este întăbulat cu titlul "Convictul gr. cat. român"

A debuit câțiva ani până ce s-au potut redica acel zid frumos, în care răstimp asociațiunea ținea numai când şi când câte o adunare pentru a se consulta despre zidire şi a primi rațiociniul totdeauna corect a cassarilor săi.

În urmă a sosit timpul, ca să se deschidă alumnatul român din Sighet.

Spre scopul acesta s-a conchemat adunarea generală a Asociațiunei pre 21 noiembrie 1885, în care s-a ales de preside Vasiliu Mihalca, de vicepreside Michail Kekénesdy, vicar şi de notar Tit Bud, protopop. În adunarea aceia s-a decis deschiderea alumnatului român din Sighet, ceia ce în anul şcolar 1886/1887 s-a şi efeptuit, primindu-se în internat 12 studenți.

Ca să se poată susține convictul, a debuit de nou să se aducă poporului român din Maramureş (jertfe) şi a şi adus şi aduce continuu, căci aproape 50 inşi, mireni, preoți, docenți şi comunități s-au făcut membrii fondatori ai Asociațiunei, cu taxa de 200 floreni şi 100, din an în an fac oferte de sute de florini pentru susținerea convictului.

De la deschiderea convictului român din Sighet a trecut 16 ani şi de atunci pân' la finea anului şcolar trecut, asociațiunea a speşit cu întreținerea elevilor din institut 33.308 floreni sau 66.616 coroane.

O sumă considerabilă depusă pre altariul culturei poporului român din Maramureş.

Aive abia se află ținut românesc în patrie, care să fie adus atâtea jertfe pentru cultura poporului român, ca aceste 49 comune române din Maramureş.

Mare e jertfa aceasta, mai ales dacă luăm în considerare că românii din Maramureş sunt miseri, locuiesc în nesce ținuturi muntoase şi nefructifere.

În convictul român din Sighet de la 1887 până acuma s-au crescut 87 elevi internişti şi s-au ajutorat mulți cu locuință, iar alții cu vipt.

Dintre elevii crescuți în acest convict avem deja preoți profesori, advocați, diregători, notari, docenți, farmacişti, pădurari şi un redactore, pre D. Vasiliu Meşter de la Tribuna.

Avem de a mulțămi, foarte mult, zelului presidelui Asociațiunei noastre, Magn.(atul) D. Petru Mihalyi, ablegat dietal, care conduce asociațiunea din 1887 şi fratelui său Dr. Ioan Mihalyi, cassariul Asociațiunei noastre, carii precum în tinerețele sale aşa şi acuma în etate înaintată a fost şi sunt patronii cei de funte a Asociațiunei şi ai convictului nostru.

Anii trec şi cu dânşii trecem şi noi, dar faptele rămân.

https://biblioteca-digitala.ro

Am aflat drept aceea de lipsă a descrie aceste şi până ce se va eda istoricul Asociaţiunei pentru cultura poporului român din Maramureş.

Dar şi pentru aceia ca să se ştie cum că care e causa, că în Maramureş nu se înfiinţează un despărţământ a Asociaţiunei generale pentru literatura română şi cultura poporului român.

Puţini câţi suntem în Maramureş, cu jertfe mari susţinem Asociaţiunea noastră şi convictul român din Sighet. A susţine două asociaţiuni nu suntem în stare.

Cu susţinerea convictului din Sighet şi alor 18-22 elevi anuantim facem serviţiu poporului român din Maramureş, iar ca să luăm asupra noastră şi alte greutăţi nu ne poate obliga nimenea.

Sighetul Maramureşului, la 14 oct. 1902.

Tit Bud
vicariul Maramureşului,
vicepresidele Asociaţiunei şi directorul Convictului.

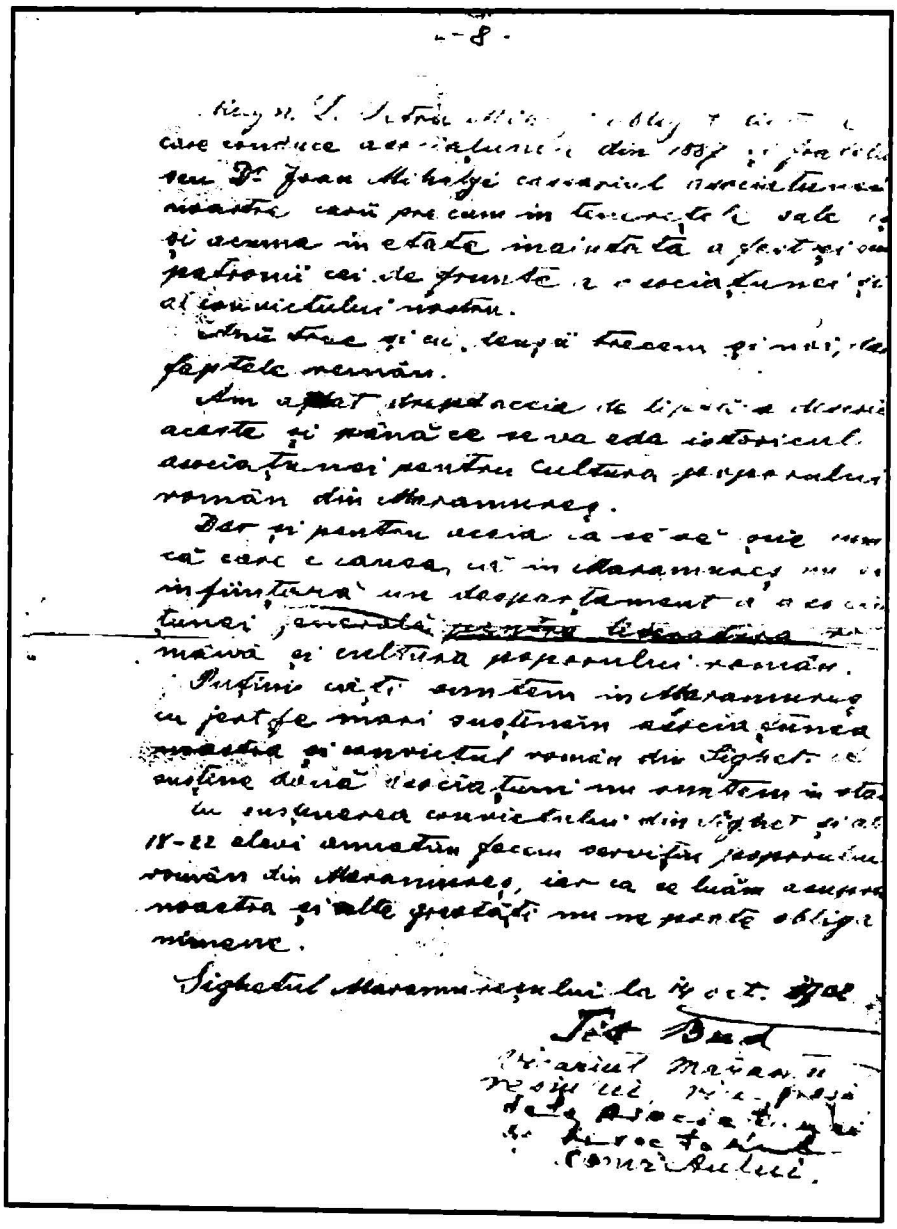

Ultima pagină din "Istoricul" lui Tit Bud

https://biblioteca-digitala.ro

Un manuscrit innedit sur "L'association pour la culture du people roumain de Maramureş"
(Résumé)

Dans l'an 1970, le Musée d' Histoire Alba Iulia, maintenant le Musée National de l'Union Alba Iulia, a acquéri le fond documentaire Vasile Lucaciu, l'un des plus larges fonds de sa collection, comprenant 970 pièces. Parmi ceux-ci se trouve et un court historique de "l'Association pour la culture du people roumain de Maramureş", l'oeuvre de vicar gréco-catholique, de 1902, Tit Bud.

Dans la prémière partie de l'étude, on presente les moments fondamenteaux de l'historique d'Associations, d'après le text original de cet-ci, sur l'Association de Maramureş, et un étude consacré a cette association, en 1984, par E. Domuţa.

Dans le final de cette partie de l'etude, on montre que le matériel a été élaboré par auteur pour Vasile Lucaciu, avec l'ésperance que cet-ci, avec sa grande popularité, déterminera les chefs d' "ASTRA", de n'insister plus pour la création d'un propre département en Maramureş, parce que les habitants roumains de Maramureş, à cause de leur misère situation matérielle, ne pouvaient pas faire face a deux associations culturelles importants. Ils préferent de demeurer attachés a leur propre association de Maramureş, pour laquelle ils ont deposé et deposent des grands sacrifices materiaux, notamment pour la Préparandie de Sighet, leurs plus notable réalisation.

https://biblioteca-digitala.ro

Înfiinţarea şi dezvoltarea unei biblioteci publice la Baia Mare (1880 - 1950)

VALERIU ACHIM

Ideea înfiinţării unei biblioteci publice la Baia Mare a apărut la sfârşitul secolului al XIX-lea, odată cu aceea a înfiinţării unei asociaţii muzeale băimărene şi a unui muzeu orăşenesc. Lupta pentru existenţa acestor organisme de cultură, concepute în perioada austro-ungară, cu un scop bine definit - a început prin 1885. Unul dintre intelectualii cu incontestabile merite în această privinţă a fost prof. acad. dr. Schönherr Gyula, care, printr-un serial de articole[1], pledează pentru culturalizarea generală prin muzee, cazinouri, cercuri de citit, asociaţii pentru tineret. Asociaţia muzeală trebuia să lupte pentru un muzeu cu secţiile: bibliotecă, istorie, etnografie şi ştiinţele naturii[2].

Trec însă mai bine de zece ani de la primele discuţii contradictorii pe tema dacă noua asociaţie - cea muzeală - trebuia sau nu să facă parte din asociaţia mai veche Széchenyi, până când, la data de 31 august 1899, să ia fiinţă *Asociaţia muzeală băimăreană*[3] - şi 15 ani până la deschiderea primei expoziţii a *Muzeului orăşenesc Baia Mare*, la 19 iunie 1904[4]

În prima dare de seamă a Asociaţiei muzeale băimărene (în 1900) se arată că cca. 800 volume de cărţi aşteaptă un spaţiu corespunzător[5]. Fondul s-a creat, firesţe, din donaţii. Dacă în anul creării asociaţiei numărul pieselor muzeale era de 633, în anul 1901 numărul acestora a crescut la 2444, în anul 1904, la 6938, în preajma izbucnirii primului război mondial, la 11.489, inclusiv cărţi[6]

Problema lipsei de spaţiu va reveni însă de foarte multe ori pe ordinea de zi a asociaţiei muzeale băimărene, mai ales privind fondul de carte. Deşi obiectele muzeale vor fi expuse publicului în 1904, cărţile vor sta încă multă vreme închise în tot felul de spaţii necorespunzătoare. Pentru a ilustra acest lucru vom reda câteva citate din dările de seamă anuale ale asociaţiei.

Astfel în darea de seamă pe anul 1901 se scrie: "Dacă în anul în care a trecut n-am putut obţine realizări mai mari, acest lucru se datoreşte singurului motiv că pentru bunurile muzeului nu s-a găsit un spaţiu corespunzător. Cărţile, documentele şi

---

[1] "Nagybánya és vidéke". *Megyei múzeum egylet* (Asociaţia muzeală judeţeană), an XI, nr. 43, 27 x 1885; *idem*, nr. 14, 15, 16, 17, 18, din 1886, semnate cu pseudonimul Désényi ori Désényi Gyula.

[2] *Idem*, anul XII, nr. 15, 13 IV 1886.

[3] Lakatos Otto, *A nagybányai városi múzeum* (Muzeul orăşenesc Baia Mare), an XXV, nr. 36, 31.X.1899; *A Nagybányai múzeum - egyesület értesítője*. Az 1900 iki egyesületi évről (Buletinul Asociaţiei Muzeale Băimărene. Până în anul 1900). Nagybánya, Molnár Mihály Könyvnyomtató müintézetéből 1901.

[4] Schönherr Gyula, *A Nagybányai városi múzeum megnyitása alkolmából 1904*. Évi junius hó 19-ikén Beszédek I. Dr. Schönherr Gyula elnöki megnyitása (Cuvântarea preşedintelui dr. Schönherr Gyula, cu prilejul deschiderii Muzeului orăşenesc Baia Mare, 19 iulie 1904), în *A Nagybányai múzeum - egyesület értesítője (Buletinul Asociaţiei Muzeale Băimărene)*. Az 1904-iki egyesületi évről(Despre Asociaţie până în 1904). Nagybánya 1905, p. 1-8.

[5] A Nagybányai múzeum - egyesületi évről *(Ibidem)* ,p. 20-23.

[6] După Registrul de intrare a Muzeului orăşenesc Baia Mare. Arhiva Muzeului judeţean Maramureş.

https://biblioteca-digitala.ro

lucrurile vechi, adunate cu sârguință de albină, încă tot în vechiul şi strâmtul loc se află ..."[7] Sau din darea de seamă pe 1904: "Biblioteca nu se poate încă deschide din lipsă de spațiu ... până în prezent am stat (cu biblioteca n.n.) în localul Conventului minoriților care, din cauză că-şi lărgeşte spațiul, s-a abzis de această cedare gratuită de până în prezent"[8].

O informație mai completă asupra situației bibliotecii înființată pe lângă muzeu ne-o redă un corespondent al ziarului "Nagybánya" (Baia Mare), din 16 februarie 1905, care prin articolul "*A muzeum könyvtára*" (Biblioteca muzeului), relatează că s-a încheiat operația de inventariere a bibliotecii, după ce ani de zile cărțile au stat nearanjate, o parte la etajul clădirii Ordinului minoriților, într-o cameră, iar o altă parte pe coridorul muzeului, într-un spațiu strâmt şi fără lumină[9].

În ziua de 10 august 1905 în Baia Mare izbucneşte un mare incendiu, care afectează mai multe clădiri, din care trei proprietatea oraşului (clădirea unde este azi complexul hotelier "Minerul" şi jur). Într-una din aceste clădiri este găzduit şi muzeul care, din cauza incendiului, deşi nu este afectat în mod direct, se vede obligat să se mute. În acest fel, o parte din obiecte ajung la arhiva oraşului, o altă parte în magazia unui pompier binevoitor[10].

La un timp după incendiu se discută entuziasmat despre necesitatea construirii unui nou sediu pentru muzeu şi, firește, pentru bibliotecă. Se stabileşte tipul de clădire, care urma să aibă cinci camere spațioase, se fixează locul pentru amplasare, se întocmeşte devizul de cheltuieli.

Conducerea oraşului Baia Mare nu-şi onorează însă angajamentul. Şi astfel, redeschiderea muzeului are loc la 1 iulie 1906, în câteva săli închiriate de la Ordinul minoriților, la etaj (Piața Libertății nr. 6, intrarea din str. Crişan), unde va funcționa aproape 25 de ani. Acolo erau depozitate şi cărțile[11].

În 1910, preşedintele Asociației muzeale, dr. Schönherr Gyula, moare. Activitatea asociației slăbeşte. Entuziasmul membrilor scade. Destrămarea imperiului habsburgic se apropie de sfârşit. Izbucnirea primului război mondial aduce închiderea muzeului şi păstrarea valorilor lui pentru alte vremuri. Este evident că, în condițiile vitrege pentru românii transilvăneni de dinaintea Unirii, marea majoritate a fondului o constituie cartea editată în limba maghiară. Cu toate acestea, prin unele exemplare rare, nu puține cu referire la Baia Mare şi fostul județ Satu Mare, prin cartea tipărită în limba latină, germană etc., prin manuscrisele şi documentele pe care le conținea, înființarea acestei biblioteci documentare publice la Baia Mare constituia, la vremea aceea, un moment de progres cultural.

X X X

După actul istoric al desăvârşirii unității de stat a României, din 1918, activitatea cultural-ştiințifică s-a desfăşurat în cadrul național întregit. Ea s-a îmbogățit prin aportul substanțial al noilor provincii şi a contribuit la consolidarea statului național unitar.

Cercetând documentele vremii rezultă că, pe linie muzeală, în primii doi-trei ani de la Unire, forurile administrative româneşti au fost intens preocupate de soarta patrimoniului muzeal din Transilvania, în sensul păstrării lui intacte, al reorganizării şi valorificării lui conform noilor cerințe politico-sociale ale României reîntregite.

---

[7] *A Nagybányai muzeum - egyesület értesítője. Az 1903-iki egyenleti évről* (Anuarul asociației muzeale bănărene), vol. 1903, Nagybányai ... 1904, p. 7

[8] *Idem*, p. 34.

[9] "Nagybánya", *A muzeum Könyvtára* (Biblioteca muzeului), anul III, nr. 7, 16.II.1905

[10] Idem, *A nagy tűzvész* (Marele incendiu) anul III, nr. 33, 17 august 1905.

[11] Idem, *A muzeum - egyesület közgyulése* (Adunarea generală a asociației muzeale), anul V, nr. 11, 14.III.1907.

https://biblioteca-digitala.ro

Semnificativă, din acest punct de vedere, este circulara Consiliului Dirigent Român nr. 4983, din 22 mai 1919, trimisă direcțiunii Muzeului orășenesc Baia Mare, prin care se scria, textual: "(...) Până la alte dispoziţiuni, fără ştirea şi învoirea noastră, nu vi se dă voie a îndepărta nimic din ce ține de averea instituției de sub conducerea D-voastră ..."[12] Totodată se cere să se trimită la Sibiu, pe adresa Resortului Cultelor şi al Instrucțiunilor Publice, câte un exemplar din statute, regulamente şi instrucțiuni de funcționare, spre studiere.

La această dispoziție, la altele ulterioare, primăria oraşului Baia Mare răspunde că s-au luat măsuri de securitate a obiectelor muzeale, deci şi a cărților, cheile aflându-se la primar. Spre sfârşitul anului 1920, Inspectoratul muzeelor din Cluj manifestă interes pentru sprijinirea muzeelor cu fonduri băneşti în scop de întreținere, plata custodelui, pentru "românizarea" şi aranjarea expoziției[13].

Primul custode titrat al muzeului după Unire a fost profesorul Aurel Coza, în perioada 1923-1926, profesor al Liceului "Gheorghe Şincai", despre a cărui prestigioasă activitate vorbesc numeroase documente, articole în presa locală etc. Astfel, într-un articol apărut în ziarul "Baia Mare", din 7.X.1926, un corespondent avizat scria: "Demn de pomenit este muzeul, destul de mare, şi cu multă orânduială în el. Conducătorii de azi merită laude, căci deşi l-au moştenit, au început să-l îmbogățească cu obiecte din viața şi istoria românilor"[14]. Între timp, profesorul Aurel Coza fiind numit directorul Liceului "Vasile Lucaciu" din Careii Mari, la conducerea muzeului (1927-1940) se perindă Ioan Bozga - profesor, dr. Emilian Iacob - jurist, Ioan Ardelean - jurist, Traian Tănase - profesor.

Biblioteca va avea, în general, soarta muzeului. La data de 15 mai 1930, din motive economice, conducerea oraşului dispune mutarea muzeului şi a bibliotecii din localul Ordinului minoriților (str. Crişan nr.2), în casele Băncii oraşului (str. Crişan nr. 9) - fost sediu al Arhivelor statului, în numai două camere. Cu ziua de 1 septembrie 1930, muzeul oraşului se declară deschis în noul local. Pentru folosirea cărților din bibliotecă se fixează o taxă săptămânală de 5 lei pe volum sau număr anual de revistă. Accesul la bibliotecă se stabileşte pentru ziua de joi, între orele 3 - 5 p.m.[15]

Cu prilejul mutării se face şi un inventar de predare-primire, aşa numitul inventar "Bozga", constatându-se existența a 6517 cărți[16]. Despre starea în care erau păstrate şi aranjate cărțile edificator este un extras dintr-un raport întocmit de către Ioan Ardelean, concurent la custodiat, înaintat conducerii oraşului. "În vechiul local - se scrie în raport - aceasta (biblioteca n.n.), a fost aranjată - tot din motivul lipsei de spațiu - în bucătărie, cameră şi cameră de baie, parte prin rafturi, parte grămadă pe jos şi în sertarele de jos ale rafturilor (...). În noul local biblioteca a fost depozitată, cărțile în bucătărie, iar dulapurile şi rafturile în curte (...). Starea obiectelor este sub toată critica: murdare, prăfuite, îmbâcsite de aer stătut şi mucegai, astfel că expunerea şi aranjarea lor în forma aceasta nu se poate admite (...). Cărțile din bibliotecă de asemenea sunt în mare parte mucegăite şi complectamente prăfuite. O scuturare generală este absolut necesară"[17].

Înregistrăm aici o constatare tristă despre felul în care administrația regimurilor trecute a înțeles să soluționeze problema vitală a unei instituții de profil expozițional şi documentar: spațiul. De altfel reacția unor organisme de cult, direct interesate într-un oarecare sens - au şi folosit prilejul din 1930, scriind într-un memoriu urmă-

[12] Arhivele Muzeului județean Maramureş (M.J.M.) *Consiliul Dirigent Român*. Resortul Cultelor şi al Instrucțiunii Publice. Sibiu, 22.V.1919, nr. 4983-19191. Secția IX, dos.nr.1.

[13] Fil. Arh.Stat. Maramureş. Fond nr. 1. *Primăria oraşului Baia Mare*.Acte administrative, nr. 2017, 16.IV.1930.

[14] „Baia Mare", anul I, nr. 3, 7.X.1926.

[15] Fil.Arh.Stat., Maramureş, Fond nr. 1. *Primăria oraşului Baia Mare*. Acte administrative nr. 4758, 26.VIII.1930.

[16] *Ibidem*.

[17] *Idem*, 23.XII.1930.

https://biblioteca-digitala.ro

toarele: "observăm cu cea mai mare tristeță, că muzeul orășenesc mutându-se, nu obține un loc spațios, monumental și corespunzător, ci în locul localului strâmt, unul și mai strâmt, în locul celor patru camere, numai două"[18]. Evident foloseau acest prilej pentru a solicita primăriei orașului retrocedarea unor bunuri donate muzeului și bibliotecii cu mulți ani înainte[19].

Un moment semnificativ în istoria culturii românești l-a constituit promulgarea, în 1932, a *Legii pentru organizarea bibliotecilor și muzeelor publice comunale*, inițiată și aprobată de guvernul Iorga[20].

Noua lege, la capitolul Biblioteci, în cadrul primului articol prevede: "Pentru răspândirea și adâncirea culturii în toate straturile poporului, fiecare municipiu, comună urbană și rurală sunt obligate să înființeze o bibliotecă publică, accesibilă tuturor, cu cărți și publicații de literatură, artă și știință de valoare culturală și morală". La art. 2 se precizează că în comunele în care populația minoritară trece peste 30% se va organiza o secție deosebită pe lângă biblioteca comunală respectivă, cu cărți și publicații în limba acelei minorități.

În cadrul celorlalte articole se fac precizări cu privire la fondurile bugetare necesare (art. 5), cu mențiunea expresă că "Ministerul de interne nu aprobă bugetele comunale dacă ele nu prevăd sumele necesare pentru fondul de bibliotecă", iar mai departe "Municipiile și comunele urbane și rurale vor pune la îndemâna bibliotecilor înființate camerele de nevoie" etc.[21].

Apariția noii legi va avea meritul să repună în centrul atenției organelor administrației locale, soluționarea unor probleme de fond, de cadre, de spațiu. La dispoziția nr. 13.857/1932 a prefecturii județului Satu Mare, prin care cere să fie informată asupra felului cum s-a pus în aplicare legea nr. 1241/1932, primăria orașului Baia Mare răspunde că dispune de un muzeu bogat în obiecte, pe lângă care se găsește încă din vechi timpuri și un număr considerabil de cărți de știință, istorice, de literatură ș.a. în limba maghiară. Informează totodată că achiziționarea de cărți românești de la preluarea în administrarea românească a acestui așezământ de cultură se poate zice că a fost inexistentă, deoarece - scria textul - "cărți românești sunt numai câteva volume trimise de Academia Română"[22].

În urma repetatelor insistențe din partea Prefecturii, Comisia interioară a orașului Baia Mare reia în dezbatere această situație precară a muzeului orașului și a bibliotecii, și printr-o hotărâre cu nr 5399/1932, stabilește achiziționarea localului Băncii orașului, rezilierea contractului cu chiriașul Banca populară "Gutinul" și ing. Gomboși. Ulterior, prin hotărârea nr. 3032/1934, evacuarea întregii clădiri din str. Crișan nr. 9 fiind un fapt împlinit, numește în funcția de custode al muzeului și bibliotecii pe profesorul Traian Tănase.

Noul custode, desfășurându-și activitatea într-o perioadă de mari frământări sociale și politice, când se accentuează pericolul fascist și posibilitatea izbucnirii unui nou război mondial, când pe plan politic se instaurează dictatura regală etc., numai datorită robusteței și optimismului ce-l caracteriza, a reușit să învingă nenumăratele greutăți. Astfel, în scurt timp, reorganizează muzeul, ocupând toate spațiile puse la dispoziție de Comisia interioară. S-a preocupat și de bibliotecă, având oarecare specialitate în acest domeniu, deoarece între anii 1927 - 1928, Traian Tănase a condus

[18] *Idem*, nr. 2378, 12.V.1930.
[19] *Idem*, nr. 2017, 16.IV.1930.
[20] *Legea pentru organizarea Bibliotecilor și Muzeelor Publice Comunale*, în "Monitorul oficial", nr. 89, joi, 14 apr. 1932, nr. 1241.
[21] *Ibidem*.
[22] *Muzeul județean Maramureș*, nr. 3, 19.III.1937. Redăm textul acestei adrese: "Domnule primar, Subsemnatul, Dr.Traian Tănase, custodele Muzeului orașului, cu onoare Vă aduc la cunoștință, că am primit gratuit, din partea Academiei Române, următoarele publicații: Memoriile secțiunei literare -2 vol.;Memoriile secțiunii istorice-6 vol.;Memoriile secțiunii științifice-4 vol.;Anuarul arhivei de folclor-3 vol.;Anale-4 vol.;Diferite alte publicații și discursuri de recepție ale Acad. Române"-14 vol.

https://biblioteca-digitala.ro

biblioteca Institutului de istorie universală a Universității din Cluj[23]. În bugetul primăriei au început să se prevadă sume pentru achiziții de cărți românești (5.000 lei pentru anul financiar 1933/34). Între timp, în 1936 este mutată în aceeași clădire și arhiva orașului, custodele muzeului devenind, în același timp, și arhivar.

Ultimii ani ai deceniului IV, al sec. XX, vor fi copleșiți de o activitate administrativă impusă orașului de situația internațională. Problemele muzeului, bibliotecii și arhivei orașului vor trece pe plan secundar.

În anul 1940, de tristă amintire, Germania hitleristă și Italia fascistă, în cadrul dictatului de la Viena, au silit România să cedeze Ungariei horthyste partea de nord a Transilvaniei. Orașul Baia Mare făcea parte din zona cedată vremelnic Ungariei.

La data de 17 septembrie 1940, dr. Traian Tănase, custode al muzeului, bibliotecii și arhivei orașului, a fost eliberat din funcție. Predă bunurile profesorului pensionar Rácz Miklos, omul de încredere al noului regim. Cu acest prilej, în cadrul procesului verbal de predare-primire, se arată că biblioteca orașului nu era inventariată, în schimb "arhiva din anii 1900-1928 este frumos aranjată"[24].

Ulterior se procedează la întocmirea unui inventar complet, din care rezultă că biblioteca, în 1940, dispunea de 4.084 volume cărți, 94 colecții reviste și ziare și 56 de hărți[25], toate în limba maghiară (majoritatea), latină, germană. Cărțile românești cumpărate în anii 1932-1940 pentru muzeu nu apar în acest inventar. E posibil să fi fost evacuate odată cu retragerea administrației românești, ori să fi fost pur și simplu neglijate de regimul horthyst, sau eliminate.

Ne găsim la sfârșitul unui sfert de veac de administrație românească pe aceste meleaguri - ocupația horthystă putând fi considerată un accident istoric. Cu toate lipsurile, limitele și neîmplinirile acestor ani, pentru viața muzeului și bibliotecii locale, ca și pentru a întregii țări, acești ani au însemnat un pas înainte pe drumul progresului și civilizației.

Nenumăratele dezbateri ale problemei muzeale în presă, repetatele ședințe ale Comisiei interioare cu aceeași ordine de zi, interesul manifestat pentru această instituție de către Ministerul Învățământului, Cultelor și Artelor, de către Academia Română, de către Prefectura județului Satu Mare, dovedesc o înțelegere a faptului că *muzeul*, *biblioteca* și *arhiva*, ca instituții de cultură, *pot avea un rol important în procesul modern de instruire și educare al oamenilor*.

Limitele activității de muzeu și de bibliotecă, sub toate aspectele ei, au fost și limitele epocii. Trebuia să vină alte vremuri, cu alte norme și principii de viață, pentru ca activitatea culturală, pusă în slujba omului, să se poată manifesta plenar.

X X X

După eliberarea din 1944, până spre 1950, documentarea este extrem de greoaie, deoarece arhiva acelei perioade, după unele surse, ar fi fost distrusă. Este cert însă că *Muzeul orășenesc Baia Mare*, cu bibliotecă și arhivă, din 1951 devine regional, probabil concomitent cu înființarea Bibliotecii regionale, iar din 1955 se mută în actualul sediu al secției de artă a *Muzeului Județean Maramureș*, din str. 1 Mai nr. 8.

[23] M.Kir. „Nagybánya Városi" (orașul regal Maghiar Baia Mare). nr. 392. 18.IX.1940.

[24] *Ibidem*. În procesul verbal de predare-primire, a muzeului, în care era incorporată biblioteca și arhiva, dr. Traian Tănase menționează că în 1937, când au fost transportate documentele orașului de la primărie, cca. 70 căruțe cu acte, cărți, au fost aruncate sub poartă, pe scări - fără nici o ordine, și în consecință i-au trebuit 3 ani, pentru a pune arhiva în starea în care se află.

[25] Inventarul cărților din Biblioteca muzeului din Baia Mare, în anul 1940, aflat la Biblioteca Muzeului județean Maramureș: Cărți religioase...243 buc.; Cărți de drept...349 buc.; Despre stat (politice)...294 buc.; Științe medicale...251 buc.; Matem. și ist.nat. ...449 buc.; Filozofie, estetică, pedag....175 buc.; Istorie și geografie...698 buc.; Filologie și literatură...1104 buc.; Bibliografie muzeologică, arhivistică, enciclopedie...206 buc.; Diverse...189 buc.; Cărți pentru tineret...126 buc.; Reviste, ziare...94 colecții; Hărți...56 buc.

https://biblioteca-digitala.ro

În vechiul local, din str. Crișan nr. 9, rămâne, până în anii 1986, *Filiala Baia Mare a Arhivelor Statului* atunci unitate nou înființată.

În ceea ce privește fondul de carte al bibliotecii muzeului, aflăm că acesta în perioada 1944-1950, a fost mult îmbogățit cu cărți transferate de la alte instituții, ca de pildă de la Muzeul din Baia Sprie, ori confiscate de la moșieri[26], numărul total al volumelor acestei biblioteci, în trimestrul I al anului 1951, fiind de 14.259 volume[27].

Ulterior, circa 9.000 volume de cărți, fie că au fost transferate Bibliotecii regionale, fie că, din lipsă de spațiu, au fost duse la Satu Mare, constituind, acolo, un prețios fond documentar. Cercetări ulterioare e posibil să lămurească și această problemă.

Înainte de a încheia succinta prezentare a activității pentru înființarea și dezvoltarea unei biblioteci publice la Baia Mare în perioada 1880-1950, voi preciza doar că, după ultimul inventar (prin anul 1981), biblioteca Muzeului județean Maramureș dispune de 18.406 volume de cărți, din care aproxi-mativ 9.000 volume formând fondul nou, preponderent în limba română, achiziționat în ultimii 30 de ani, la care se adaugă un număr de reviste și ziare din țară și străinătate.

Fostul sediu al Bibliotecii Județene de pe str. Vasile Lucaciu din Baia Mare.

Biblioteca constituie pentru muzeografi și alți cercetători un prețios și permanent instrument de lucru. La începuturi ea făcea parte organică din ființa muzeului, alături de care s-a născut și s-a dezvoltat, de a ajuns ceea ce este acum (în 1981 n.n.), și poate deveni în viitor.

(Lucrarea a fost susținută în cadrul Sesiunii de comunicări științifice a Bibliotecii județene Maramureș, în anul 1981, la a 30-a aniversare de la înființare; în funcția de director fiind atunci Valentin Băințan).

[26] Arhiva Muzeului județean Maramureș. Baia Mare. Dosar nr. 16. 1951. act. nr. 26; idem. Dosar nr. 10. act. nr. 85. 9.IV.1953: 2.360 buc. cărți și reviste ale muzeului din Baia Sprie (din sec. XVIII-XIX); 1.500 volume cărți din biblioteca fostului conte Teleki, din Satulung.

[27] *Idem*. Dosar nr. 10. act. nr. 85. 9.IV.1953: 4.754 volume cărți au provenit de la moșierul Karponay, iar 307 volume cărți de la Gárgany-Nagy.

https://biblioteca-digitala.ro

ANEXA

Titluri de manuscrise şi cărţi donate muzeului încă din primii ani de la înfiinţare:

1. *Articuli dietales pro liberi Regiaque civitate Nagybánya.* (Articolele dietei oraşului Baia Mare)
2. *Felsöbánya az kir.rend.tan.város szabály - rendeleteinek gyüjteménye.* (Colecţia statutelor oraşului liber regal Baia Sprie) Nagybánya, 1913.
3. *A nagybányai bérczes erdökre vonatkozó 1824, 1825, 1828, jegyzökönyvnek és 1829. jun. 11-iki udvari Kamarai leirat forditásai* (Protocolul referitor la pădurile oraşului Baia Mare şi rescriptul Camerei Aulice din 1829, iunie 11, în traducere) Nagybányán 1888.
4. Stoel Béla. *A videki hitelrendszer* (Regulile creditelor de la ţară, din împrejurimi) Nagybánya, 1900.
5. *Iskolai értesitök.* A nagybányai áll. Fögimnazium értesitöje 1888-89, 1899, 1900-05.06. A nagybányai elemi gazdasági népiskola és késdedovó 1910-11, 11-12. A polgári leányiskola 1909-10. (Anuare şcolare. Anuarul gimnaziului superior de stat Baia Mare pe anii 1888-89, 1899-1900-05.06. A şcoalei primare de economie şi a grădiniţei oraşului Baia Mare pe anii 1910-11, 11-12. A şcoalei civice normale de fete 1909-10).
6. *Iskola értesitök.* Szab. Kir. Nagybányai város községi tanadajának értesitöje 1881-81, 82-83, 86-87, 88-89, 1893-94, 98-99, 1902-03, 04-05. A minorita rendiek vezetése alatt álló gyimn. értesitöje 1856-57, 57-58, 64-65, 71-72, 72-73, 79-80, 80-81, 81-82, 83-84, 84-85, 86-87. (Anuare şcolare. Anul grădiniţei oraşului l.r. Baia Mare pe anii 1881-82, 82-83, 86, 87, 88-89, 1893-94, 98-99, 1902-03, 04-05. Anuare şcolare ale gimnaziului confesional a ordinului minoriţilor pe anii 1856-57, 57-58, 64-65, 71-72, 72-73, 79-80, 80-81, 81-82, 83-84, 84-85, 86-87.
7. *Compendium Antiquatetum Romanorum libri* (Compendiul cărţilor romanilor din antichitate). Argentorati, 1540.
8. Palmer Kálman, *Nagybánya és környéke* (Baia Mare şi jur). Nagybányán 1894.
9. Pop Zsigmond (Törökfalvi). *Emlékbeszéd a nagybányai kaszinó egyesület* 50-ik évfordulójának 1883-evi dec. 1-én megtartott öröm unnepélyen (Discurs comemorativ cu prilejul sărbătorii a 50 de ani de existenţă a asociaţiei Cosinei din Baia Mare, ţinut cu ocazia serbării din ziua de 1 dec. 1883).
10. Pop Zsigmond, *Petöfi Sándor életének legboldogabb szakából* (Din anii cei mai fericiţi ai lui Petöfi Sandor). Nagybányán, 1896.
11. Esze Tamás, *A nagybányai pénzveröhaz II.* Rákoczi Ferencz korában. (Monetăria oraşului Baia Mare din timpul lui Francisc Rakolcsi II). Numizmatikai kozlemények 1939-40. Bp.1940.
12. *A.B.C. zum Gebranche der walachischen Juged.* (A.B.C.-ul despre obiceiurile tineretului valah). Hermanstadt 1788.
13. *Dictionnaire Royal Français - Anglais et Anglais - Français* ... (Dicţionar regal francez-englez şi englez-francez). per. M.Boyer. xv-ed.tom.I. Lyon, 1783.
14. *A nagybányai Muzeum Egyesület értesitöje, 1904.* (Anuarul societăţii muzeale băimărene). Nagybánya 1905.

https://biblioteca-digitala.ro

15. *A nagybányai M. Kr. állami fögimnazium tanári könyvtárának cimjegyzéke.* (Registrul bibliotecii profesorale a gimnaziului superior de stat a oraşului l.r. Baia Mare). Nagybánya, 1911.
16. *Nagybányai városi muzeum.* (Muzeul oraşului Baia Mare).
17. *Jelentés Nemes Imre Nagybánya szab.kvi. bányaváros polgármestérének.* A város 1873 évi állapatárol. (Raport despre situaţia oraşului pe anul 1873 prezentat de Emeric Nemeş, primarul oraşului l.r. Baia Mare). Szatmáron, 1874.
18. *A nagybányai gazdasági egylet értesitöje* (Anuarul asociaţiei economice din Baia Mare). Nagybánya, 1895.
19. *A nagybányai jótékony nöegyesület XXXIX-évi jelentése 1900.* (Raportul Asociaţiei de binefacere a femeilor din 1900, cu ocazia împlinirii a XXXIX de ani de existenţă). Nagybánya, 1901.
20. *Nagybányai képes naptár 1877.szerk.Havasi Mihaly.* (Calendarul ilustrat al oraşului Baia Mare pe anul 1877). Nagybánya.
21. *A Nagybányai részvénytakarékpénztár évi jelentései és számadái 1890-tól.* (Raportul anual cu socotelile Casei de economii a oraşului Baia Mare pe sau începând cu anul 1890).
22. *Szatmárvármegyei naptár I. 1899.* (Calendarul judeţului Satu Mare). Nagybányán.
23. *Nagybánya.* (Baia Mare). Hétilap 1903-tól 1913, 1915 évf.F.
Nagybánya és Vidéke-Hétilap. (Baia Mare şi jur). 1875-1905. 1907-1914, 1916-31, 1933 évf. Nagybánya. Diferite hărţi cu oraşul Baia Mare, din 1783, 1809, ş.a.m.d.

Fondation et développement d'une bibliothèque publique à Baia Mare (1880 -1950)
(Résumé)

L'ideé de fonder une bibliothèque publique à Baia Mare est apparue à la fin du XIX-ème siècle, en même temps que la fondation d'une association muséale. En fait l'évolution de la bibliothèque est étroitement liée à celle du Musée de la ville de Baia Mare (inauguré en 1904), dont le patrimoine détenait un fonds considérable de livres. Le nombre de livres ne cesse d'augmenter. Vers 1930 leur nombre se levait à 6517, déposés dans un très petit espace, et en 1951 il y avait 14259 tomes. La majorité des livres provenait de donnations ou de transferts d'autres institutions.

https://biblioteca-digitala.ro

Primul ziar românesc la Baia Mare, "Gutinul" 1889-1890

VALERIU ACHIM

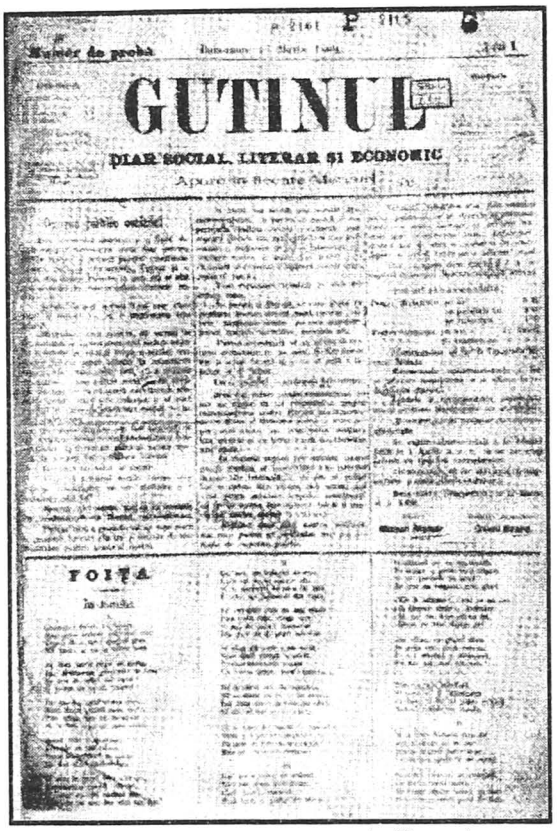
GUTINUL

DIAR SOCIAL, LITERAR ŞI ECONOMIC

FOIŢA

Marcând împlinirea unui veac şi a unui deceniu de la apariţia săptămânalului băimărean "Gutinul", avem un bun prilej de a reflecta asupra rosturilor acestei prestigioase apariţii, care în ciuda meteoricei sale existenţe, de numai 12 luni (17 martie 1889 - 26 martie 1890), a abordat o foarte largă paletă problematică, şi nu în ultimul loc cea istorică, facilitând astfel o mai deplină înţelegere a contextului economico-social şi politic, a climatului naţional-cultural în care românii din nord-vestul ţării, din întreaga Transilvanie, supuşi unui necruţător proces de deznaţionalizare, luptau pe terenul afirmării naţionale, al câştigării unor drepturi politice, şcolare, culturale şi bisericeşti.

Trecutul istoric al românilor constituia pentru redactorii "Gutinului" un nesecat izvor de mândrie naţională, un punct de referinţă pentru a demonstra, viu şi convingător, prestigioasa etnogeneză a românilor de pretutindeni, continuitatea lor indubitabilă în spaţiul carpato-danubiano-pontic, lupta lor necurmată împotriva vicisitudinilor vremurilor, motive temeinice, pentru a privi cu mândrie şi încredere viitorul propriei naţiuni, de la care se aşteptau, acum - la răscruce de secole - un plus de coeziune, solidaritate şi unitate între fraţi.

Toate cele 14 articole, cu conţinut istoric, se înscriu pe aceste coordonate majore ale naţiunii noastre. Să nu uităm că suntem în anii celui mai strict "pasivism" politic, dar şi în anii eroici când în subsidiar se pregătea marea acţiune memorandistă din deceniul următor (1892 - 1894), dar şi noi legi ale regimului dualist austro-ungar, prin care se conturau măsuri suplimentare, mai energice, pentru deznaţionalizarea conaţionalilor, ca de pildă *Legea cu privire la funcţionarea grădiniţelor de copii*, promulgată în anul 1891.

Trecutul de glorie şi obidă al Chioarului apare, sub semnătura lui Nicolae Nilvan (scris Nicolau), în nu mai puţin de cinci articole, ca o veritabilă cronică a acelor istorice locuri, cu o populaţie aproape în întregime românească (95%), considerat mult timp ca municipiu, şi plasat geograficeşte ca un tampon de rezistenţă românească

https://biblioteca-digitala.ro

la limitele dintre Transilvania medievală şi Ungaria habsburgică, suferind, din această cauză, repetate amputări şi împărţiri teritoriale între comitatele Solnocului de Mijloc, Solnoc-Dăbâca şi Sătmar.

Se atestă existenţa în Chioar, încă la începuturile îndepărtate ale evului mediu, a unor cnezate, iar mai apoi districte - precum în Maramureş, Ardud şi Seini - care, arată N. Nilvan, "au fost stăpânite toate de români", inclusiv după ce Bogdan (apare din eroare Dragoş n.n.) a emigrat cu supuşii săi în Moldova, însoţit nu numai de maramureşeni, ci şi de "capii districtelor Ardediu, Seini şi Chioar, cu cea mai mare parte a supuşilor lui", locurile vacante rămase fiind donate de regele Ludovic al Ungariei lui Balc şi Drag, "fruntaşi români fugiţi din Moldova"[1]. Deci, tot unor români.

Poporul din Chioar îşi alegea dregătorii din trei în trei ani, "mare parte dintre membrii familiilor române nobile", nu de puţine ori vehement criticaţi de adversarii politici pe motiv că "aceştia ar fi apăsat şi supt poporul". Dând o replică hotărâtă acestor critici, într-un articol din cele menţionate se scrie: "Ba tocmai din contră, se poate constata că dregătorii români şi-au identificat interesele lor cu a(le) poporului din care s-au născut, (fapt) ce se vede şi de acolo că şi-au păstrat cu scumpătate limba şi religiunea strămoşească"[2].

Cuvinte de laudă şi cinstire sunt aduse la adresa unor personalităţi ale locului, cum de pildă lui *Sigismund Victor Pop*, om politic şi ziarist român, ajuns din 1860 căpitan suprem al Districtului Chioar, calitate în care pune bazele "Casei pretoriale" din Şomcuta Mare şi introduce ca limbă protocolară (adică oficială, n.n.) limba română, alături de cea maghiară. La fel este pomenit urmaşul acestuia la conducerea districtului, Ioan Şorban, care "pentru activitatea sa referitoare la organizarea şcoalelor poporale e şi astăzi în bună memorie la chioreni". Sunt amintite şi numele unor ierarhi ecleziastici, proveniţi din Chioar, ca de pildă al arhiepiscopului Ioan Vancea de Buteasa, despre care se ştie că şi-a onorat cum se cuvine înaltu-i scaun[3].

Un loc important în cadrul relatărilor istorice ale lui N. Nilvan îl ocupă participarea chiorenilor la revoluţia română din 1848/1849, subliniind poziţia înaintată a celor peste 20.000 de chioreni care, sub comanda sublocotenentului Atanasie Moţ Dâmbu, s-au înrolat sub steagul împărătesc, reprezentat în părţile Năsăudului de către regimentele grănicereşti, având în frunte pe colonelul Urban. Sunt stigmatizate represiunile întreprinse prin Chioar, de către maiorul Katona Miklos, comandantul taberei militare din Baia Mare, care în numele revoluţiei maghiare kossuthyste, "la Berchez a spânzurat mulţi români", iar la Săcălăşeni a susţinut o luptă armată deschisă împotriva răsculaţilor din Chioar, rezultatul fiind dezastruos pentru români: 68 morţi, mai mult de 100 răniţi, 18 prizonieri[4].

Eroului legendar Pintea Viteazul îi sunt dedicate două articole, semnate de Nicolae Nilvan şi Vasile Vaida (scris Vasiliu), prin care, evocând cu simpatie figura de luptător a haiducului Pintea, încadrat ca o necesitate istorică în mişcarea populară a "curuţilor" lui Francisc Rakóczi al II-lea (numit de autor Racolţa), este subliniată ideea că "poporul român din jurul Băii Mari şi din comitatele vecine până astăzi cu oarecare mândrie povesteşte despre Pintea Viteazul, şi pentru susţinerea memoriei lui, mai multe locuri frumoase le-au numit după numele lui: «Poiana Pintii», «Piatra Pintii», «Fântâna Pintii»" ş.a.m.d.[5].

---

[1] "Gutinul", ziar social, literar şi economic. Apare în fiecare miercuri. Baia Mare, anul II, nr. 1, 1890.
[2] *Idem*, nr. 3, 15 iunie 1890.
[3] *Idem*, nr. 5, 29 ian. 1890.
[4] *Idem*, nr. 4, 22 ian. 1890; *Maramureşeni în luptă pentru libertate şi unitate naţională. Documente 1848-1918*. Ediţie îngrijită de: Vasile Căpâlnean, Ioan Sabău, Valeriu Achim, Buc., 1981, doc. nr. 19.
[5] "Gutinul", anul I, nr. 32, 6 nov. 1889.

https://biblioteca-digitala.ro

Făcând referiri la biografie, se susține că Pintea Grigore se naște la Măgoaja, crește în familia Rat din "Pitiiritea", (azi Peteritea n.n.) că era deosebit de talentat, încât "știa frumos a hori și a șuiera", dar despre care străinii zic că "nu a fost un erou al libertății poporului român, ci un căpitan de hoți". Să nu ne mire astăzi această etichetare, deoarece așa erau numiți în vreme, de către oficialități, toți cei ce luptau împotriva dominației habsburgice, a aristocrației conservatoare ungare, inclusiv Francisc Rákóczi II, principe al Transilvaniei, conducătorul răscoalei din 1703 - 1711[6].

Luptând împotriva nobilimii, pentru o soartă mai bună a iobagilor, împotriva dregătorilor erariali (adică ai domeniului regal sau imperial n.n.), din Baia Mare, partizani ai împăratului de la Viena, împotriva împăratului însuși, care în jurul anului 1700 introdusese catolicismul printre români "în multe părți cu sila"[7], Pintea Viteazul, având nevoie de praf de pușcă și alimente, "tăbărâse sub murii cetății Băii Mari", pe care o ocupă, și tot aici, Pintea, după cum se consemnează într-unul din articole, " a căzut jertfă vitejiei și poftei sale de avere". Într-un fel spus "poftei sale de avere", întrucât veniturile sale erau împărțite, după cum se știe, săracilor.

"Blestem și recunoștință pentru un singur om ! Ce mare contrast !"- constată V. Vaida, semnatarul articolului. Apoi continuă cu o interogație: "Oare lacrimile recunoștinței nu o să stingă, de-a lungul vremei, focul blăstămului?". Și tot el răspunde, de îndată lapidar: "Nu știu!"[8]. Ceea ce nu se putea ști ori scrie atunci, se știe bine astăzi, și anume, că figura lui Pintea Grigore de Măgoaja a rămas vie, atât în istorie, cât mai ales în creația inestimabilă a poporului nostru, în folclor, balada haiducească *Horea lui Pintea Viteazul* circulând oral în largi spații transilvane, ea fiind publicată de cel puțin patru folcloriști români de prestigiu: Athanasie Marinescu, Ioan Pop Reteganul, Petru Mihuțiu și Tache Papahagi[9].

Un interes deosebit a manifestat redacția săptămânalului "Gutinul" pentru desfășurarea lucrărilor adunării generale a Societății istorice maghiare, din 6 august 1889, ținută la Sighetu Marmației, în cadrul căreia s-au susținut trei comunicări - "disertațiuni", cum li se spunea în vreme - având ca temă generală atestarea documentară a românilor în secolele XIII- XV. Prima comunicare a fost susținută de Szilágyi István, directorul Gimnaziului reformat din Sighetu Marmației, care a ajuns la concluzia eronată și malițioasă, că "înainte de veacul al XIII-lea, Maramureșul a trebuit să fie lipsit de locuitori"; a doua comunicare a fost susținută de dr. Csánky Dezsö, cercetător al Arhivelor de Stat din Budapesta care, încercând să explice cum s-a umplut acest gol geografic, afirmă, fără reticență, că "românii din Maramureș sunt rămășițele păstorilor veniți de peste Dunăre și că sunt de origine slavi"[10].

Făcând o analiză critică asupra acestor două comunicări, ziarul "Gutinul" constată că primul referent a voit "a detrage din originea românilor și a maramureșenilor", deoarece "este cu neputință a crede că în Maramureș în veacurile 10-13 n-ar fi fost locuitori, căci dacă se află documente în veacul al 13-lea, este semn cum că a locuit cineva pe aici și mai înainte"[11]; al doilea referat era considerat de ziar un "lucru de râs", prin strădania "dizerantului" de a dovedi originea noastră slavă, ajungându-se la concluzia că acești cercetători "fac istoria cum le place lor". Cel de-al treilea referat, intitulat *Diplomele privitoare la Maramureș*, a fost susținut de dr. Ioan Mihalyi (Ion), care, bazându-se pe o amplă cercetare, "a documentat contrariul aserțiunilor antevorbitorilor"[12].

---

[6] *Idem.*
[7] Este vorba de religia greco-catolică.
[8] "Gutinul", anul I, nr. 38, 18 dec. 1889.
[9] D. Pop, *Folcloristica Maramureșului*, Editura Minerva, Buc., 1970, p. 47-48.
[10] "Gutinul", anul I, nr. 23, 4 sept. 1889.
[11] *Ibidem*
[12] *Ibidem*

https://biblioteca-digitala.ro

Considerând lucrarea drept "clasică", şi faptul că dr. Ioan Mihalyi "se ocupă serios cu istoria poporului român din Maramureş", redacţia îi publică "dizertaţia" în întregime, subliniind idei mai importante precum: "ori şi care generaţiune sau popor trebuie să cunoască faptele şi modul de cugetare a strămoşilor săi..."[13]; ori "despre numele comitatului (Maramureş, n.n.) se face amintire deja în o diplomă editată în anul 1199... *Ar fi însă greşeală a crede că înainte de anii pomeniţi, comitatul nostru să fi fost un ţinut nelocuit...*"[14].

Dr. Ioan Mihalyi este primul învăţat al acestor locuri care aduce în sprijinul tezelor istorice şi argumentul arheologic, prezenţa pe teritoriul Maramureşului a numeroase obiecte din bronz, morminte din perioada migraţiunii popoarelor, *"bani de-a împăraţilor bizantini, cei de mai înainte* (adică dacici şi romani, n.n.) *cu miile se află, şi în multe locuri". Şi apoi firească concluzie: "din ce se vede că deja şi în seclii străvechi în acest ţinut era viaţă şi o activitate laborioasă"*[15].

Autorul "dizertaţiunii" regretă, în fine, că timpul scurt nu i-a permis să facă referiri mai ample şi la raporturile de drept, la numele de persoane şi denumirile de locuri, la tradiţionala instituţie a "keneziatelor", despre care "toate diplomele noastre conţin multe date preţioase". Acum se mulţumeşte doar să precizeze că toate diplomele pe care le avem, "acele toate, fără excepţiune, au fost date pentru merite câştigate în războiu", iar strămoşii noştri, cari au câştigat acele diplome, departe de a se înstrăina, *"erau cu cea mai mare alipire către religia şi naţionalitatea lor, şi originea (respectiv naţionalitatea, n.n.), lor au dorit să apară şi din diplome..."*[16].

În coloanele acestui ziar şi-au făcut loc şi relatări despre legăturile tradiţionale dintre Transilvania şi celelalte două principate româneşti. Astfel, două articole ample, semnate de acelaşi Nicolae Nilvan, relatează, cu lux de amănunte, despre tratativele dintre familiile domnitorului Vasile Lupu, al Moldovei, şi principele Transilvaniei, Gheorghe Rakoczi I, pentru căsătoria fiilor lor Ruxandra şi respectiv Sigismund, tratative întrerupte de teama că "racolţeştii vor să facă propagandă calvină printre moldoveni"[17]. De un oarecare interes s-a bucurat, în coloanele săptămânalului "Gutinul" şi intenţia vicecomitelui Nicolae Szaplonczai (de fapt Săpânţan, n.n.), de a ridica la Borşa un monument în memoria eroilor căzuţi acolo, în anul 1717, în lupta împotriva ultimei năvăliri a tătarilor prin Transilvania, apreciind că "ideea e frumoasă şi vrednică de laudă". Apoi articolul continuă, întrebându-se că oare aduce-şi-vor aminte cei ce lucrează pentru ridicarea acestui monument "că acei eroi (...) au fost români şi astfel monumentul ridicând ar trebui să corespundă caracterului acelora cari l-au meritat?". Articolul se încheie lapidar şi sentenţios: *"Pe scurt, eroilor români monument român li se cuvine..."*[18].

În cadrul rubricii "Românii în lumină străină" erau redate, periodic, informaţii prin care se confirmau ori se infirmau aprecieri făcute la adresa românilor când "cu bunăvoinţă la silinţele noastre", când "cu maliţia tendenţioasă şi nu arareori cu ignoranţă". Un exemplu de denigrare la adresa naţiunii noastre, prezentat şi demascat de "Gutinul", l-a constituit apariţia cărţii dr. Fr. Umlauft, intitulată: "*Die österreichische ungarische Monarchie*", Ediţia a II-a, 1883, în care printr-un capitol întreg, semnat de un oarecare V. Berg (un transfug), se fac afirmaţii denigratoare la adresa poporului român, precum că: "Cultura spirituală a românului e aproape nulă... Gradul de cultură al românilor e foarte inferior... Poezia la români nu e acasă. Poeţi mai însemnaţi lip-

[13] *Idem*, anul I, nr. 29, 16 oct. 1889.
[14] *Idem*, anul I, nr. 30, 23 oct. 1889.
[15] *Ibidem*.
[16] Ibidem; *Maramureşeni în luptă pentru libertate şi unitate naţională...*, doc. 101; V. Achim, *Dr. Ion Mihalyi de Apşa susţinând vechimea şi continuitatea românilor maramureşeni*, în Anuarul "Marmaţia" IV, Baia Mare, 1978, p. 57-64.
[17] "Gutinul", anul I, nr. 26, din 25 sept.; nr. 27 din 2 oct. 1889.
[18] *Idem*, nr. 7, 15 mai 1889.

https://biblioteca-digitala.ro

sesc de tot. Românii sunt plini de superstiții și țin mult la presemne, vrăji etc.; vrednică de amintit este credința în vampiri"[19].

Explicația acestor afirmații denigratoare constă - după aprecierea recenzentului - în faptul că "poporul nostru se afirmă pe toate terenele, și că lumea nu poate trece cu vederea rapidul progres cel îl face această viță a nobilei rase (citește națiuni, n.n.) latine"[20]. Este o constatare obiectivă cu o valoare perenă.

Ne oprim aici cu exemplificările, considerând că prin cele relatate am reușit să dovedim, măcar în parte, că publicația de la Baia Mare, apărută în urmă cu peste un veac, și-a justificat pe deplin existența, aducând o contribuție esențială, deși numai pentru un moment istoricește determinat, la popularizarea curajoasă a trecutului nostru istoric, la formarea tinerei generații în spiritul respectului și a dragostei pentru propria-i națiune, pentru idealurile sale de libertate, de progres, de solidaritate și unitate națională.

Premier journal roumain à Baia Mare,
"Gutinul" 1889-1890
(Résumé)

On présente la méritante revue parue à Baia Mare grâce à l'effort de quelques intellectuels roumains préoccupés à nous faire mieux connaître l'identité nationale, à un moment d'affirmation sur le plan politique de la conscience nationale des peuples soumis à la couronne.

La période suit au mouvement mémorandiste et précède la lutte pour l'union de la Transylvanie avec la Roumanie et la réunification de l'Etat national roumain.

[19] *Idem*, anul II, nr. 2, 11 ian. 1890.
[20] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Legătura dintre limba şi fiinţa naţională în ziarul "Gutinul"

NICOLAE FELECAN

Apariţia în 1889 la Baia Mare a ziarului "Gutinul" marchează nu numai realizarea unei mai "veche dorinţă şi o lipsă de mult simţită ... de ... literarie românească"[1], cât mai ales posibilitatea, prin paginile lui, de o "însufleţire pentru tot ce e bun şi frumos - pe lângă o sinceră iubire de patrie şi respectare de legi - alipirea către legea, limba şi datinile strămoşeşti ..."[2].

În acest aspect, "alipirea către ... limba" sau mai bine zis de propagare a cunoştinţelor de limbă românească, privite sub un raport dialectic, de cunoaştere a limbii din aceste ţinuturi nordice şi apoi de cultivare a ei, ca un mod de afirmare plenară a conştiinţei naţionale, pe care colaboratorii ziarului "Gutinul" s-au străduit să o facă, ne propunem să ne ocupăm în cele ce urmează.

Avem astăzi o imagine generală bine conturată asupra modului cum s-au dezvoltat preocupările pentru cunoaşterea şi cultivarea limbii române în decursul timpului[3]. Dar dimensiunile reale ale curentului culegerii faptelor de limbă, adâncimea la care au pătruns aceste preocupări în straturile intelectualităţii din toate ţinuturile, motivele care le-au generat, necesită încă unele precizări. Numai investigaţiile amănunţite în arhive, în publicaţiile locale şi provinciale pot scoate la iveală materiale noi, pot evidenţia nume necunoscute până acum pe terenul culegerii faptelor de limbă şi al cultivării acesteia.

Cele câteva articole cu referire specială la problemele de limbă dovedesc preocupări intense ale cărturarilor din ţinuturile Maramureşului şi Sălajului asupra acestora, conştienţi că orice om de cultură este dator şi poate contribui la cunoaşterea lor. "Puţini oameni sunt chemaţi a lucra pentru înaintarea cultivării unei limbi ... însă niciunul nu este care să nu poată ajuta ceva, a duce o petricică la edificiul măreţ, a da o prindere de mână măeştrilor"[4].

Înainte de a trece la analiza lor, ţinem să arătăm, pe baza faptelor desprinse din coloanele ziarului, motivele care au determinat asemenea preocupări. În primul rând conştiinţa clară a faptului că folosirea şi propagarea limbii române în aceste ţinuturi este o chezăşie a unirii tuturor românilor, o trezire a conştiinţei noastre naţionale.

Nu se poate, desigur, afirma că preocupările de limbă în ziarul "Gutinul" constituiau o noutate, dar ele se încadrau într-un curent general, profund angajat în sens naţional. Ele apar, în special, sub imboldul unor lucrări valoroase din Principatele

---

[1] "Gutinul", An I, număr de probă, Baia Mare, 17 mar. 1889, p. 1.

[2] *Idem*, An I, nr. 1, 3 apr. 1889, p. 2.

[3] Vezi, printre altele: Gh. Bulgăr, *Problemele limbii literare în concepţia scriitorilor români*, Bucureşti, 1966; I. Coteanu, I. Dănăilă, *Introducere în lingvistica şi filologia românească*, Bucureşti, 1970; *Istoria ştiinţelor în România. Lingvistica*, Bucureşti, 1977.

[4] I. Secleşan, *Limba şi cetitul*, "Gutinul", I, nr. 12, 19 iunie 1889, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Unite, îndeosebi după apariția primului volum din *Etymologicum magnum Romaniae* al lui B. P. Hașdeu[5].

La adăpostul acestor preocupări, ziarul se vedea absolvit de orice atitudine politică, așa cum își propusese inițial: "... foaia noastră fiind socială, nu putem să primim programa unei partide, cum de exemplu poate să facă o foaie politică, ci trebuie să dezbatem chestiunile sociale fără privire la una sau altă partidă, și ne vom spune părerile noastre independenți de orișice influență față de orișicine..."[6], dar contribuia, în felul acesta, la formarea și educarea conștiinței naționale. "Numai prin limbă și știință națională ne putem înălța cu toții la treapta cea mai înaltă a conștiinței naționale, ne putem câștiga cunoștințele de lipsă, care în urmă o să ne ferească de potigniri păgubitoare"[7]

Legătura dintre limbă și existența națională era foarte limpede înțeleasă și clar exprimată. "Apoi pentru noi românii dincoace de Carpați, oameni care dacă nu ne vom da strădanie a ne crea o aristocrație spirituală, nu ne vom asocia - asocierea fiind asigurarea cea mai temeinică a intereselor noastre vitale, nu ne vom fi frați după adevăr - limba și literatura națională nu numai că este mijloc de propășire, dar este chiar condiția de la care stă pusă în atârnare însăși viața noastră națională și care de va înceta a fi națională, în acea clipită am înceta și noi de a mai fi națiune. Și noi voim din suflet ca națiune să fim !"[8].

Este interesant de reliefat și ideea, foarte justă, izvorâtă din conștiința clară că lanțul carpatic n-a fost pentru poporul român un obstacol în calea unirii tuturor românilor. Din contră, Carpații au constituit dintotdeauna un scut și o punte de legătură pentru un popor supus necontenit năvălirilor și atacurilor din partea altor popoare. "Potop după potop trecuse peste poporul român, căci soarta l-a așezat în calea undelor, în calea valurilor de popoare ... Perdut-au românii averi neprețuite, vieți singuratice nenumărate, *corabia Carpaților* (s.n.) însă le-a apărat viața ca popor și ca popor românesc trăiește și azi, aici, unde și ieri și alaltăieri, din moși și strămoși și ca popor prin limba sa dulce și frumoasă se deosebește de alte neamuri"[9].

Legătura dintre limbă și națiune, limba fiind înțeleasă ca o trăsătură definitorie a națiunii[10], a fost exprimată, începând cu epoca iluministă, de numeroși învățați, printre care Paul Iorgovici: "limba și națiunea cu același pas pășesc", Eftimie Murgu: "limba și națiunea sunt legate într-olaltă în modul cel mai intim"[11]. Ea se reflectă clar și în articolele apărute în "Gutinul". "Vorba, limba, este dară măsura comună, cea de toate zilele, a spiritului și a inimei, adecă a culturei, prin ea ne împărtășim spiritul și inima noastră altora, adecă cultivăm pe alții"[12]

Calitatea limbii ca element distinctiv, definitoriu chiar, al conceptului de popor, legătura dintre limbă și ființa națională, sunt aspecte inseparabile, despre care Vasile Vaida[13] scria: "Singură limba națională, căci numai ea se potrivește la firea unei

---

[5] *Etymologicum magnum Romaniae*. tom. I. București. 1886; tom. II. 1888; tom. III. 1893; tom. IV. 1898 cuprinde exclusiv studiul istoric închinat lui Negru Vodă, prin urmare el nu poate fi considerat operă lexicografică. Vezi M. Seche. *Schiță de istorie a lexicografiei române*. II. București. 1969. p. 9 - 34.

[6] "Gutinul". I. nr. 1. p. 1.

[7] V. Vaida. *Literatura*. în "Gutinul". I. nr. 24. 11 sept. 1889. p. 2.

[8] *Ibidem*.

[9] P. P. Petrișor. *O privire fugitivă preste strămoșii limbei române*. "Gutinul". I. nr. 17. 24 iul. 1889. p. 1.

[10] Cf. conceptul actual de *națiune* "formă de comunitate umană istoricește determinată, caracterizată prin comunitate de limbă, de teritoriu, de viață economică, politică (statală) și de cultură. Un element important îl constituie de asemenea conștiința națională, sentimentul apartenenței la o anumită națiune". în *Dicționar de filozofie*. București. 1978. s.v. . p. 486.

[11] Apud Petru Oallde. *Apărarea și cultivarea limbii române în Banat, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*. în LL. 1980. I. p. 122. nota 4.

[12] I. Secleșan. *Op. cit.*, p. 1.

[13] Născut în anul 1867 în satul Nadiș, lângă Cehu Silvaniei, județul Sălaj. Face școala elementară și liceul în satul natal și la Baia Mare. Prin 1888 se numără printre studenții Seminarului teologic din Gherla, unde colaborează la revista manuscrisă "Steaua Mării" a societății de cultură "Alexi-Șincai". Termină teologia în 1891 și funcționează mai întâi la Oarța de Jos, județul Maramureș, apoi la Crișteiec, județul Sălaj, unde se stinge la 16 iulie 1897, în vârstă de numai 30 de ani. Vezi *Schematismus*

https://biblioteca-digitala.ro

naţiuni, singură numai literatura naţională, căci numai ea este substanţa felului de gândire şi simţire, mai bine zis substanţa tuturor gândurilor şi a tuturor simţirilor ce a preocupat cândva pe un popor, - poate fi potrivită pentru împărtăşirea sumelor de idei şi simţiri cu întreg poporul şi nu numai cu o parte a aceluia"[14]; ... "limba şi literatura noastră naţională, ..., pentru noi este o chestiune de viaţă"[15].

Esenţial este că între existenţa noastră naţională şi apărarea limbii se aşează, mereu, un justificat semn de egalitate. "Strămoşii noştri, oameni mândrii de originea lor, conştienţi de demnitatea eului naţional, nutriţi de fălnicia unui viitor strălucit, adese dădură lovituri năpraznice celor care în oarba lor trufie nu se sfiiră să le atace cel mai scump odor al lor, limba naţională"[16].

Pe fundalul acestor idei generale, clar exprimate în coloanele ziarului, începe munca asiduă de adunare şi prezentare a faptelor de limbă, căci "pentru oamenii de ştiinţă, care se ocupă în mod special cu studiul limbei române, căutând să-i descopere şi să-i stabilească odată pentru totdeauna legile fonetice şi gramaticale, este de mare interes să ştie cum se vorbeşte această limbă în diferitele provincii locuite de români? Ce cuvinte, ce forme gramaticale sunt în uz la poporul român din fiecare ţinut, şi care este modul de pronunţare a cuvintelor în cutare sau cutare district"[17]. Prin urmare, ziarul "Gutinul" va găzdui numeroase culegeri de poezii populare, căci în ele "se oglindeşte lămurit modul de cugetare şi graiul viu al poporului din aceste provincii"[18], alături de câteva articole speciale de lingvistică. Dintre acestea se impune atenţiei studiul lui Emil Bran[19], *Graiul românesc din Sălăgiu de lângă Someş*, apărut în numerele 6, 7 şi 10 din anul 1889, care are drept scop de a "espune fenomenele fonetice, caracteristice ale graiului românesc din Sălagiu de lângă Someş, precum şi câteva cuvinte ce nu se întrebuinţează în alte părţi sau pe care le auzim amintindu-se mai rar"[20]

Lucrarea interesează nu numai prin faptul că este printre cele mai vechi preocupări de acest fel la noi şi cele dintâi asupra graiului sălăjan, ci şi prin fenomenele importante pe care le ridică. Dacă adăugăm la acest studiu şi *Răspunsul la câteva întrebări din "Chestionarul D-lui B. P. Haşdeu pentru adunarea datelor privitoare la limba română"*[21], ne putem da seama de truda depusă de Emil Bran pentru însuşirea cunoştinţelor şi tehnica ştiinţifică de care avea nevoie pentru a-şi redacta studiile de lingvistică care îl pasionau. Surprind în lucrările amintite asocierile pe care autorul le face între diferitele zone ale acestei părţi nordice de ţară - Sălaj, Chioar, Maramureş, Oaş - reliefând astfel concordanţele şi diferenţele existente între ele. Sunt, în felul acesta, studii de dialectologie apropiate celor realizate în zilele noastre.

Pe aceeaşi linie se înscrie şi articolul semnat de P. P. Petrişor, *O privire fugitivă preste străinismii limbei române*[22], în care se fac câteva precizări utile privind folosirea neologismelor. Autorul se situează pe poziţia "puriştilor moderaţi" care preconi-

---

venerabilis cleri diocesis Szamasujvariensis. Gherla. 1894. p. 165 şi 1898. p. 233; L. Ghergariu. *Vasile Vaida*. în CL. XVII. 1972. p. 135.

[14] V. Vaida, *Op. cit.*, p. 1.

[15] V. Vaida. *Op. cit.*, p. 2.

[16] V. Vaida. *Ceva despre muzică la noi la români*. "Gutinul". I. nr. 15. 10 iul. 1889. p. 1.

[17] P. Dulfu. *Despre adunarea poesiilor poporale*. "Gutinul". I. nr. 5. 1 mai 1889. p. 1.

[18] P. Dulfu. *Op. cit.*, p. 1.

[19] Născut la 11 februarie 1864 în satul Tohat. judeţul Maramureş. Îşi face studiile secundare la liceul din Baia Mare. unde îşi trece şi examenul de bacalaureat în 1884. Între anii 1884-1888 urmează cursurile Seminarului teologic din Gherla: în ultimii doi ani funcţionând ca profesor de caligrafie şi desen la şcoala normală din localitate. Colaborează la "Steaua Mării" cu poezii originale. traduceri şi studii de lingvistică. După terminarea studiilor. în 1888. Emil Bran lucrează la Văguşel. apoi. după un an la Biuşa. în 1895 în Băiţa de sub Codru. iar din 1905. timp de 18 ani. în Dragomireşti. Moare la Cluj. la 29 ianuarie 1941. Vezi: V. Pop. *Istoricul Societăţii "Alexi-Şincai" de la anul 1881/82 - 1886/87*. în "Steaua Mării". XIX. nr. 31-32. p. 273; "Bunul păstor". V (1938). nr. 10-12. p. 2-3. D. Pop. *Emil Bran. culegător de folclor*. în "Studii şi articole". vol. I. Baia Mare. 1970. p. 69-92.

[20] "Gutinul". I. nr. 6. 8 mai 1889. p. 1.

[21] "Gutinul". I. nr. 28. 29. 30. 31.

[22] "Gutinul". I. nr. 17 şi nr. 18.

https://biblioteca-digitala.ro

zau să se ia ca bază "comoara actuală reală a graiului poporal românesc"[23], respingând teoria "puriştilor radicali" care cereau să fie înlăturate din limba română toate cuvintele nelatine. P. P. Petrişor afirmă că turcisme: *para* "ban", *saca* "buticea de purtat apă spre vânzare", *sarma* "găluşcă", *hasna* "tezaur", *basma* "năframă", *boia* "vopsea", *mahala* "suburbiu", toate cu accentul pe ultima silabă, "sunt adânc înrădăcinate în viaţa de toate zilele, încât ar fi zadarnică încercarea a le desrădăcina numaidecât"[24]. Despre ultimul afirmă chiar că este mai bine să fie folosit şi fiindcă e mai răspândit şi fiindcă "îţi aduce aminte de turci şi de orient", în timp ce *suburbiu* "e foarte puţin folosit şi în graiul viu şi mai rar ... apoi, e ceva prea latin, prea apusean"[25].

Evoluţia ulterioară a lexicului românesc dovedeşte că şi alte cuvinte turceşti, ca: *basma, boia, sarma*, nu numai că n-au ieşit din uz, ci au intrat chiar în limba literară. Autorul preconizează însă înlocuirea cuvintelor regionale cu altele folosite pe întreg teritoriul românesc. Propunând însă înlocuirea lui *vizitiu* prin *cocis*, a lui *stafie* prin *duh necurat* etc., se află în contradicţie, datorită necunoaşterii ariei de circulaţie a lor şi chiar a tendinţelor de dezvoltare ale limbii, inclusiv a vocabularului, cu însăşi teza pe care o enunţă: "... să înceteze orice preocupare de provincialism şi o atingere mai deasă a unora cu alţii să facă să răsune graiul neaoş românesc mai des, mai limpede, mai liber din gura fiecărui român"[26].

Dezvoltarea ulterioară a limbii noastre a urmat calea firească, fără înlăturarea cuvintelor nelatine, idee reliefată, de altfel, în articolul citat: "... doresc ca conştiinţa latinităţii noastre să ne insufle un îndemn şi mai puternic, pentru a preţui cât mai mult comoara care e a noastră şi a ne cultiva limba frumoasă în direcţiunea care ne-o indică natura ei ..."[27].

Aceeaşi preocupare a manifestat-o ziarul şi pentru ortografia în şcoală. "Un lucru principal de la care atârnă rezultatul învăţământului poporal, şi lăţirea de carte românească între popor, este şi ortografia"[28]. În ciuda faptului că trăim "în mijlocul celor mai conservativi etimologişti, afirmă ziarul, ... a sosit timpul ca şi în şcoalele noastre poporale să se introducă ortografia cu semne (fonetică)"[29]. Această ortografie, îmbinată desigur aşa cum apare ea şi astăzi cu elemente etimologice, sintactice, fonetice, nu numai că s-a impus, dar "ortografia cu semne este cu mult mai uşor de învăţat, iară interesele culturale ale poporului nostru pretind imperios de la noi ca întru instruirea lui să ne folosim de atari mijloace, prin care *mai uşor poate să înveţe a citi şi scrie* (s.n.)"[30]. Faptul contribuie şi la "unitatea limbii" spre care "datori suntem cu toţii să năzuim", căci "numai aşa se poate, dacă, cu toţii ne vom folosi de aceeaşi ortografie în scriere şi citit"[31]. "Unitatea limbii" de care se vorbeşte aici a fost şi va fi mereu. "Strămoşii ne-au lăsat drept moştenire un dar frumos de a vorbi, graiul românesc, o frumoasă şi bogată galerie de icoane a nemărginitului suflet; un tezaur pe care de teamă ca să nu-l fure, adese l-au păzit ei în ascuns, de care tezaur, comoară, s-a lipit însă oarecum scoarţă de lut şi mucegai"[32]. De aceea, se afirmă în alt loc "dorinţa ni-e de a-l păstra, de a-l cultiva şi de a-l folosi spre binele nostru şi al acelora care îl posedă împreună cu noi... şi, în fine, îl vom lăsa ereditate scumpă urmaşilor noştri"[33].

---

[23] "Gutinul", I, nr. 18, p. 1.
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*.
[26] *Idem*, p. 3.
[27] *Ibidem*.
[28] "Gutinul", II, nr. 4, p. 1.
[29] *Ibidem*.
[30] *Ibidem*.
[31] *Ibidem*.
[32] P. P. Petrişor, *Op. cit.*, p. 1.
[33] Pentru a completa lista, adăugăm şi articolul de toponimie, V. B., *Originea numelui "Bucovina"*, "Gutinul", I, nr. 19, 7 aug., p. 2, cu a cărui etimologie, de la numele generalului Bukow, nu suntem de acord.

https://biblioteca-digitala.ro

Suntem îndreptăţiţi deci să considerăm, în încheiere, că cele câteva articole despre limba română[34], strecurate în coloanele ziarului "Gutinul", au avut drept scop, nemărturisit, formarea şi dezvoltarea conştinţei naţionale, aşa cum şi-au propus şi alte ziare şi reviste ale vremii. "Cultura naţională e conştiinţa naţională - se arată în "Tribuna" de la Arad - iar pentru înfiriparea ei trebuie o educaţie naţională"[35]. "Caracterul naţional - se specifică într-un ziar apărut la Caransebeş - se manifestă în limbă, în modul de gândire şi simţire, în datinile şi moravurile, tradiţiunile şi idealurile naţionale, în poesia şi industria naţională, în portul naţional şi în altele"[36].

Din acest punct de vedere, lupta românilor din aceste ţinuturi, pentru apărarea şi cultivarea limbii, s-a impus ca o necesitate obiectivă, constituind o direcţie principală de manifestare a mişcării culturale din fostele comitate "Sătmar, Sălaj, Maramureş, Ugocea şi o parte din Solnoc-Dobîca".

Faţă de cele câteva persoane care au semnat articolele amintite se cuvine să avem sentimentele pe care prof. I. Simionescu le arăta vorbind despre rolul lui Gh. Asachi în istoria noastră culturală şi naţională: "Mulţi socot demni de pomenire numai pe acei care au lăsat în urma lor "lucrări solide", fie gânduri adânci, fie opere mari. Semănătorii gândurilor mai modeste, dar premergătoare pentru înţelegerea şi înălţarea altora de mai târziu, trebuie să aibă parte de aceeaşi recunoştinţă din partea noastră. Fără ei, fără stăruinţa lor istovitoare, lumina zorilor n-ar fi mijit mai de timpuriu; dezvoltarea ulterioară ar mai fi zăbovit"[37].

Relations entre la langue et l'être national dans le journal de "Gutinul"
(Résumé)

L'auteur se propose dans l'article ci-dessus de mettre en évidence la voie par laquelle les problèmes de langue roumaine ont pénétré dans le journal de Baia Mare "Gutinul".

Appuyé sur les dates offertes par cette publication, l'auteur conclut que les préoccupations linguistiques s'encadraient parfaitement dans un courant général à caractère profondément national. Elles ont eu pour but secret la formation et le développement de la conscience nationale chez les Roumains de Transylvanie chose envisagée d'ailleurs à l'époque par d'autres revues et journaux.

[34] I. Secleşan, *Op. cit.*, p. 1
[35] "Tribuna" (Arad), IX, 1905, nr. 57, p. 1.
[36] "Foaie diecesană", (Caransebeş), XVII, 1902, nr. 36, p. 1.
[37] I. Simionescu, *Oameni aleşi*, Bucureşti, 1926, p. 73.

https://biblioteca-digitala.ro

Aspecte medico-sanitare oglindite de ziarul "Gutinul" din Baia Mare (1889 - 1990)

FELIX MARIAN

La 17 martie 1889 vedea lumina tiparului la Baia Mare primul organ de presă în limba română din nord-vestul Transilvaniei, intitulat "Gutinul" cu precizarea că era "ziar social-literar şi economic" având ca editor pe Michail Molnar, iar ca "redactor răspunzător" pe Gavril Szabo. Scopul declarat al ziarului era a împlini "o veche dorinţă şi o lipsă de mult simţită (...) pentru comitatele Sătmar, Maramureş, Ugocea şi o parte din Solnoc-Dobâca, în care nu se află nici o astfel de intreprindere românească".

Apariţia acestei publicaţii la Baia Mare, într-o perioadă istorică frământată, la răscruce de secole, plasează existenţa acesteia în centrul evenimentelor politice şi sociale de cel mai larg interes naţional. Nu întâmplător "Revista Catolică" scoasă de dr. Vasile Lucaciu la Şişeşti saluta cu satisfacţie această apariţie.

"Gutinul" îşi propunea şi a spijinit cu mijloacele sale un obiectiv cultural de mare însemnătate în acea vreme, anume cultivarea sentimentului patriotic şi formarea "unei legături sociale între publicul român" îndemnându-l la solidaritate şi coeziune în acţiune, în vederea înfăptuirii idealului unităţii naţionale.

În acest cadru, nici numele luat nu este întâmplător, "Gutinul" fiind muntele din partea locului al cărui vârf – se spunea în ziar – sta "ca o santinelă neclătită, în forma unei coroane de stânci" oferind geografic o minunată privelişte asupra împrejurimilor băimărene şi maramureşene, dar în perspectiva timpului.

Ziarul "Gutinul" a căutat să aibă opinii independente şi nu s-a sfiit să dezvăluie greşelile sociale şi opresiunea naţională, contribuind la emanciparea economică, socială şi culturală a populaţiei româneşti, având privirile "ţintite spre viitor".

Articolele publicate au ţinută intelectuală, informaţia este bogată şi "de tot soiul", chestiunile luate în discuţie sunt de importanţă majoră pentru momentul istoric respectiv şi emană peste timp, adăugându-se şi farmecul limbii, o savoare aparte, trezind şi azi interesul cititorului. Intervenţii curajoase se fac în ceea ce priveşte starea învăţământului şi a şcolii, folosirea avuţiei obşteşti, apărarea drepturilor românilor, inclusiv cele de ordin economic, pornindu-se de la ideea generală că "emanciparea culturală trebuie însoţită de promovarea bunei stări materiale a poporului".

Un loc meritoriu şi-au găsit în paginile ziarului "Gutinul" aspectele din sfera medico-sanitară. Ele priveau o serie de probleme referitoare la simptomatologia, profilaxia şi tratamentul unor boli, articole cu conţinut educativ-sanitar, diferite informaţii din lumea medicală şi altele.

În cadrul unui ciclu de articole sub genericul "Convorbiri medicale" în mai multe numere sunt prezentate o serie de aspecte referitoare la afecţiuni ale aparatului respirator. Autorul acestor materiale N. N. Hârsu prezintă într-un limbaj accesibil no-

https://biblioteca-digitala.ro

ţiuni de anatomie şi fiziologie a căilor respiratorii, cauzele care duc la apariţia guturaiului. Sunt descrise apoi pe larg simptomele şi evoluţia îmbolnăvirii, complicaţiile care pot să survină, dacă nu se iau măsurile necesare.

Se remarcă accentul care se pune pe măsurile curativo-profilactice. Se menţionează că dacă "guturaiul se agravează sau dacă vedem că are de gând să devie cronic, atunci să ne grăbim a consulta pe medic, căci de multe ori o cercetare minuţioasă din partea acestuia descopere (...) începutul unei îmbolnăviri a întregului organism, pe care le poate trata şi vindeca. În astfel de cazuri leacurile băbeşti sunt lesne primejdioase"[1].

Sunt recomandate apoi o serie de măsuri preventive "vom aminti înainte de toate ca să ne păzim de răceală; dacă catarul se agravează, atunci nici nu ieşim din casă". Ca tratament se recomandă "aburi de apă caldă trasă prin nas, precum şi injecţiuni cu o soluţiune călduţă de 1% clorură de sodă"[2]. Se mai indică şi alte măsuri cum ar fi cele care prevăd ca "batistele să nu fie nici de lână, nici de mătase, ci de in". Se mai recomandă apoi ca "buza superioară ca şi marginile nasului se vor unge cu vreo grăsime (seu, oleu de migdale) spre a le feri de eroziune, precum şi mirosul oleiului de terebentină vărsat pe apă fiartă ca şi praful de acid salicilic suflat înăuntrul nasului"[3]

Se mai arată apoi că "persoanele care foarte des şi foarte lesne capătă guturai, pot depărta această dispoziţiune neplăcută prin frotaţiuni cu un ştergar udat, pe tot corpul. Băile reci sunt şi ele de folos, dar să nu se facă fără consultaţiunea medicului"[4].

În aceeaşi manieră sunt enumerate date privind anatomia laringelui, apoi simptomatologia şi complicaţiile care pot surveni în cazul afectării acestui organ. Se insistă şi în acest caz asupra măsurilor curativo-profilactice pe care trebuie să le cunoască populaţia. Se relevă astfel că "din punct de vedere igienic se cere ca laringele să nu lucreze - adecă să nu vorbim - ca aerul să fie curat şi călduţ şi ca mâncările să nu fie sărate şi pipărate, nici fierbinte şi nici prea rece; murăturile sunt vătămătoare, asemenea şi fumatul"[5].

Tot ca măsuri preventive se mai arată că "de multe ori s-a văzut că răguşeala apare îndată ce am fost udaţi de ploaie sau dacă am fost udaţi la picioare. Omul răguşit nici nu trebuie să se plimbe pe stradă şi de e silit să o facă, atunci trebuie să închidă gura printr-un "respirator" (un aparat mic de sârmă de argint sau de aur, ce se pune înaintea gurei şi a nasului, pentru ca aerul inspirat să fie curăţit şi încălzit) sau printr-un şal; inspiraţiunea şi expiraţiunea se va face numai prin nas. Ca mijloace se pot întrebuinţa ouă nefierte şi mucilag de gumă"[6].

O altă îmbolnăvire care este tratată dealungul a mai multor numere este trahomul, afecţiunea oculară cu răspândire în mediul rural şi urban. Materialul e structurat pe o serie de capitole: Infecţiunea, Desvoltarea boalei, simptomele ei mai de frunte şi urmările; Originea şi lăţirea acestei boli, Procedura în contra tracomei de caracter epidemic; Vizitarea locuitorilor; Îngrijirea morboşilor; Dispoziţiuni preventive; Epidemiologia tracomei în locuinţe închise; Controlarea; Procedura în oraşe.

Este scos în evidenţă faptul că "trachoma în mai multe părţi ale patriei se tot lăţeşte şi după firea sa, nu numai păgubeşte locuitorii în interesele lor economice, ci le reduce şi forţa lor de apărare. După ce lăţirea ei se face numai prin contaj (atingeri), de bună seamă prin o instrucţiune corespunzătoare a poporului ar fi posibil a o opri în

[1] N. N. Hârsu. *Despre guturai.* "Gutinul" An II. nr. 1-8 ian. 1890. p. 2.
[2] *Ibidem.*
[3] *Ibidem.*
[4] *Ibidem.*
[5] N. N.Hârsu. *Răguşeala.* "Gutinul" An II. nr. 8-19. feb. 1890. p. 3.
[6] *Ibidem.*

https://biblioteca-digitala.ro

progresul ei. De unde atât autoritățile oficioase cât şi oricare inteligent are a-şi privi de strânsă datorință, a-şi câştiga cunoştință despre firea acestei boale şi prin instrucțiune şi sfătuire corespunzătoare a influența şi asupra poporului"[7]. Se mai recomandă în continuare că "deoparte morboşii aceştia să fie luați sub îngrijire (...) şi pe de altă parte cei sănătoşi să fie cu precauțiune şi să se păzească de molipsire"[8].

Tot ca măsuri curativo-profilactice se mai prevăd ca "mai înainte de toate e lipsă ca prin admonițiuni, şi unde acestea nu duc la scop, prin intervenirea autorităților civile, să silim pe cei bolnavi a se supune la îngrijire medicală (cură) şi încă până atunci ce medicul îi va declara de însănătoşați. Ce-i drept cura e cam lungă, se poate extinde şi peste mai multe luni, dar rezultatul ei e sigur"[9].

În ceea ce priveşte o altă afecțiune - difteria - este menționat faptul că pentru vindecarea ei se recomandă pucioasă care se foloseşte în modurile următoare: "prin suflarea în gâtul bolnavului a floarei de pucioasă, prin gargarisme sau mai bine dându-se pacientului, din ceas în ceas, câte o linguriță din o poțiune compusă din floare de pucioasă, ciocolată pisată şi glicerină"[10].

În paginile ziarului "Gutinul" întâlnim şi referiri la efectele fumatului şi alcoolismului asupra sănătății. Sunt prezentate astfel "multe întâmplări nefericite ca urmări ale fumatului" extrase dintr-o broşură apărută în perioada respectivă, cu mențiunea "ca să se comunice şi cu poporul nostru, care se vede bucuros dacă pruncii de 10-12 ani deja fumează (...) şi nu-şi aduce aminte bietul popor cum că cât de mult strică pruncului fumatul"[11]. Se mai arată că "sunt mulți tineri slabi la cap şi nepricepuți la cari defectele acestea provin parte din fumat, parte că locuiesc continu în chilii pline de fum de tabacă"[12]. Mai este relevat faptul că "poporul nostru pune frunze de tabacă pe pieptul pruncilor, ba şi pe capul acestora. Apoi în contra râiei spală pruncii cu zamă de tabacă şi învelesc mâinile sau picioarele pruncilor cu pânza muiată în această zamă; prin aceste se învenineză şi mor prunci mulți"[13]

Tot pe aceeaşi temă "Efectele fumatului" într-un alt număr al ziarului se remarcă ştirea despre conferința Dr. Favarger. medicul băilor de la Ansee, în fața Societății medicilor din Viena având ca subiect "Otrăvirile cronice ale tutunului" El arată că fumatul fără cumpăt provoacă tot felul de boli ale sistemului nervos şi ale organelor respiratorii. Cei care fumează peste măsură "sunt expuşi pericolului de a pătimi de palpitare de inimă"[14] La fumători adesea se ivesc suferințe de stomac. Ca remediu se recomandă ca "fumătorul să se păzească de a fuma pe stomacul gol, ci mai bine numai după prânz şi să nu bea sau să înghită niciodată fumul"[15].

În articolul intitulat "Medicina în contra beției" se arată că în Suedia şi Norvegia beția se pedepseşte cu închisoare. Vinovatul primeşte dimineața şi seara o pâine şi vin sau rachiu, după cum cel arestat bea vin sau rachiu. Dar pâinea i se dă într-un blid plin cu vin sau rachiu în care a stat muiată o oră. Dacă la început bețivul mănâncă cu plăcere pâinea, după câteva zile îi produce o adevărată repulsie. După această cură, bețivul este cu totul vindecat. "Cât de bine ar fi să se introducă şi la noi o astfel de lege!" se arată în finalul articolului[16].

Deasemeni au mai fost relevate informații cu privire la stațiunile balneare din Ardeal, precum şi din străinătate. Se specifică numărul oaspeților la unele "scălzi" din

[7] Tracoma. "Gutinul" An I. nr. de probă. 17 martie 1889. p.3.
[8] *Ibidem.*
[9] *Ibidem.*
[10] *Vindecarea difteriei.* "Gutinul" An I. nr. 24-11 sept. 1889. p. 2.
[11] *Despre pericolele fumatului.* "Gutinul" An II. nr. 12-19 martie 1890. p. 3.
[12] *Ibidem.*
[13] *Ibidem.*
[14] *Efectele fumatului.* "Gutinul" An I. nr. 21-21 aug. 1889. p. 3.
[15] *Ibidem.*
[16] *Medicina contra beției.* "Gutinul" An II. nr. 7-12 feb. 1890. p. 2.

https://biblioteca-digitala.ro

Ardeal: la Vâlcele - 600, la Bazna - 270, la Zizin - 69, la Ocna Sibiului - 89[17]. În ceea ce priveşte sezonul de scaldă în 1889 în Karlsbad se menţionează că "au stat sub cură 32.678 persoane; dintre oaspeţi 9.941 au fost din Austro-Ungaria, 20.619 de prin toate statele Europei, iar 2.118 din America şi Asia"[18].

În paginile ziarului "Gutinul" corespondenţele sunt selectate cu grijă pentru valoarea subiectelor abordate, iar rubricile de informaţii sunt alcătuite cu simţ al inditului. Multe ştiri sunt preluate după alte publicaţii, solicitate a face schimburi reciproce de exemplare, încât raza informaţiei atinge întreg spaţiul românesc şi e bine implantată şi în cel european, cu date şi evenimente de ultimă oră.

Sub titlul "Se caută un medic român" se publică o notiţă preluată din "Tribuna" din Sibiu: "Oraşul Sebeşul Săsesc, locuit de 5.000 de români şi înconjurat de o mulţime de comune româneşti, duce lipsă vădită de ajutor medical. Avem ce-i drept doi medici în oraş (de naţionalitate germană), dar dintre aceştia unul mai bătrân şi-a făcut stare atât de fumoasă încât nu mai este avizat la praxa medicală, iar al doilea este atât de ocupat, încât îi este peste putinţă să satisfacă treburile locale. Este cea mai bună ocaziune pentru un medic tânăr ca să se stabilească în acest oraş (...) ar fi în interesul reciproc să vină un medic de naţionalitate română. Inteligenţa română din loc, dar mai ales trebuinţele locale (...) garantează medicului care se aşede în acest oraş praxă extinsă şi venite satisfăcătoare"[19].

O scurtă notiţă inserată într-unul din primele numere ale ziarului băimărean menţionează ştirea preluată din "Epoca" referitoare la decorarea prof.dr. Victor Babeş cu Crucea de Cavaler al Ordinului "Steaua României"[20]. Tot o ştire privind activitatea ilustrului medic scoate în evidenţă faptul că "la Institutul bacteriologic al d-lui profesor Babeş au sosit opt oameni atinşi de turbări, la care a început a li se şi aplica tratament"[21]. O altă latură a activităţii marelui om de ştiinţă român este relevată de un număr din ianuarie 1890 în care se arată că "Dl. Dr. Victor Babeş face la Bucureşti experienţe asupra influenţei şi sperează că va duce la un rezultat folositoarele-i experienţe"[22].

La rubrica "Varietăţi" a ziarului, un articol se referă la cauzele miopiei care "tot mai mult se manifestează la copii". Profesorul de oftalmie Dr. Forster, directorul Clinicii Universitare din Breslau "a atras atenţiunea părinţilor şi pedagogilor la o cauză care, credea el, contribuie la miopia copiilor. El susţine că gulerile prea strânse la gât produc miopia, deoarece sângele este împiedecat de a circula normal. În 300 de cazuri de miopie care s-au prezentat acestui profesor, el a constat la copii gulere şi îmbrăcămintea prea strânse la gât"[23].

Tot în cadrul acestei rubrici permanente se întâlneşte articolul "Influenza-epidemia ce bântuie în Rusia" din care aflăm că "în St.Petersburg sunt după datele oficiale mai mult de 40.000 cazuri, pe când ziarele relatează că suma adevărată ar fi de 140.000". Se arată în continuare că "nici Ţarul şi familia împărătească nu a fost cruţată, numai împărăteasa a scăpat până acum de această boală. Corpuri întregi de armată, funcţionari ai statului, lucrători de fabrici, toţi zac bolnavi. Fabrici au sistat lucrul şi unele tramvaiuri nu mai funcţionează, chiar călători nu mai sunt (...). Epidemii analoage au mai bântuit de repetate ori în Rusia şi cea din urmă a fost observată

[17] *Scăldile ardeleneşti*, "Gutinul" An I. nr. 17-24 iul. 1889. p. 3.
[18] *Sezonul de scaldă în 1889 în Karlsbad*, "Gutinul" An I. nr. 30-23 oct. 1889. p. 3.
[19] *Se caută un medic român*, "Gutinul" An I. nr. 26-25 sept. 1889. p. 2.
[20] *Varietăţi*, "Gutinul" An I. nr. 2-10 apr. 1889. p. 3.
[21] *Idem*, An I. nr. 11-12 iun 1889. p. 3.
[22] *Idem*, An II. nr. 4-22 ian. 1990. p. 2.
[23] *Idem*, An I. nr. 12-19 iun 1889. p. 3.

https://biblioteca-digitala.ro

pe la anii 1833-36. Şi în Viena şi Elveţia s-au observat unele cazuri de boală "influenza" deşi nu în caracter epidemic[24].

Un alt număr de la începutul anului 1890 inserează ştirea cu privire la conferinţa renumitului profesor de la Universitatea din Viena, dr. Nothnagel despre "influenza" la Societatea medicilor. El a declarat că "boala e molipsitoare şi că ea se întinde prin anumite bacterii, care se sporesc foarte repede şi pier. N-a putut însă descoperi bacteriile, dar zice că e convins că ele există"[25].

O notiţă din aceeaşi perioadă recomandă un remediu în contra influenzei. "Doctorii parizieni recomandă lapte fiert amestecat cu ceai, care se bea de mai multe ori pe zi. Cei din Berlin sfătuiesc a se evita contactul cu multă lume; a se evita schimbarea repede de temperatură; a nu se expune la vânt; a respira cu gura închisă; a conserva în casă o temperatură de 14-15 grade"[26].

"Influenza culorilor asupra sănătăţii" se intitulează un articol care menţionează influenţa culorilor asupra sănătăţii. Deosebite boli "dispar sau devin mai grele după culoarea apartamentelor în care zac bolnavii"[27]. Între altele culoarea violetă se zice că are efectul cel mai binefăcător asupra sănătăţii. După experienţele recente ale unui doctor elveţian se constată că "nebunii pot fi curaţi prin culori"[28].

Trecând în revistă articolele cu problematică medico-sanitară din ziarul "Gutinul" din Baia Mare ne putem da seama că alături de numeroasele materiale de factură culturală, socială sau de altă natură şi cele vizând sănătatea şi-au găsit locul binemeritat în paginile acestui ziar. După cum reiese din lectura lor ne putem da seama de preocuparea gazetarilor vremii pentru oglindirea aspectelor medico-sanitare, de diversitatea subiectelor abordate dealungul numerelor apărute.

După mai multe schimbări apărute în redacţie, inclusiv din cauza unor împrejurări politice nefavorabile ziarul "Gutinul" îşi încetează apariţia cu nr. 13 din 26 martie 1890, deci după aproximativ un an "dar sperăm că nu pentru totdeauna", cum scrie, de acum, Gavril Barbul, noul editor. Gazeta sibiană "Tribuna" consemna următoarele: "Regretăm că am pierdut, şi numai pentru deocamdată, acest ziar, care sprijinea în mod puternic tendinţele culturale în părţile maramureşene şi sătmărene. Sperăm (...) că cercurile române din aceste părţi vor face tot posibilul pentru a susţine şi în viitor această foaie".

Tot prin ce a făcut, în doar un an de apariţie, ziarul băimărean "Gutinul" constituie o pagină modestă, dar luminoasă în istoria presei româneşti. Cei peste mai bine de o sută de ani trecuţi de la apariţia meteorică a acestei publicaţii nu au reuşit să stingă din conştiinţele urmaşilor flacăra respectului pentru strădania înaintaşilor. Încrederea exprimată în 1890 în reactivarea acestui ziar îşi găseşte abia acum împlinirea, ca o expresie elocventă a grijii actualei generaţii de oameni de spirit din Maramureş faţă de tot ce a avut mai valoros trecutul nostru istoric.

[24] *Influenza-epidemia ce bântue în Rusia*. "Gutinul" An I. nr. 38-18 dec. 1889. p. 3.
[25] *Varietăţi*. "Gutinul" An II. nr. 3-15 ian. 1890. p. 2.
[26] *Remediu contra influenzei*. "Gutinul" An II. nr. 4-22 ian. 1890. p. 3.
[27] *Influenţa culorilor asupra sănătăţii*. "Gutinul" An I. nr. 12-19 iun. 1889. p. 2.
[28] *Ibidem*.

https://biblioteca-digitala.ro

Medico-Sanitary Aspects Reflected by the Newspaper "Gutinul" from Baia Mare 1889 - 1890
(Summary)

The first means of press in Romanian in North-Western Transylvania - "Gutinul" - appeared in Baia Mare between 1889 - 1890, and contributed to the economic, social and cultural emancipation of the Romanian population from this region of the country.

A remarkable place in the newspaper was held by certain aspects of the medico-sanitary field.

They concerned certain diseases, articles on educational-sanitary problems, information on health - resorts, as well as from the medical world of those times.

https://biblioteca-digitala.ro

Profesorul Dr. Gheorghe Bilaşcu (1863-1926), eminent fiu al Maramureşului*

FLOREA MARIN

În ziua de 22 iulie a anului 1926 se stingea din viaţă, în Clinica Chirurgicală I din Cluj, profesorul Gheorghe Bilaşcu, la vârsta de 63 de ani, din cauza unei septicemii.

El a fost, în anul 1919, fondatorul şcolii româneşti de stomatologie la Cluj, primul profesor de clinică stomatologică de la Facultatea de medicină românească din Cluj, cel care a modernizat clinica pe care o conducea. Duşman al şarlatanismului în stomatologie, a fost organizator, împreună cu D. D. Niculescu, al primului "Congres al doctorilor dentişti" din România, în anul 1920.

Profesorul Gheorghe Bilaşcu a venit la Cluj, de la Facultatea de Medicină din Budapesta, la chemarea pământului natal şi la invitaţia Comisiei Facultăţii de Medicină în frunte cu decanul acesteia profesorul Iuliu Haţieganu. A părăsit Budapesta nu fără regrete, aducând cu el amintiri acumulate în peste două decenii de activitate în frumoasa şi vesela metropolă a maghiarilor, aşezată pe malurile Dunării. Cabinetul şi eleganta locuinţă a predat-o doamnei dr. Laura Seni, ardeleancă, descendentă din cunoscuta familie de cărturari români Seni. Dr. Laura Seni prin frumuseţea, sensibilitatea şi delicateţea ei a devenit muza poetului maghiar Gábor Olah, care sub influenţa ei, a învăţat limba română şi a tradus din lirica lui Eminescu poezii publicate într-un volum la Budapesta.

La Cluj a locuit în Piaţa Unirii, într-un apartament situat deasupra Cinematografului Tineretului.

Preocupări pentru cunoaşterea vieţii şi activităţii profesorului Gh. Bilaşcu au mai avut: Hugo Raţiu[1], dr. Felix Marian de la Baia Mare[2], Gh. Petrescu şi Sever Popa[3], Eleodor Deatcu[4], Virgil Salvanu[5], Florea Marin[6].

Viaţa şi activitatea profesorului Gh. Bilaşcu[7]

S-a născut în 27 aprilie 1863 în comuna Petrova-Maramureş ca urmaş al voievodului de Bereg şi Ung, D. Tatomir, atestat documentar încă din secolul al XIV-lea[8]. Este, deci, urmaş al dacilor liberi ce au avut curajul să-i ţină la distanţă pe romani. A

---

* Lucrarea a fost prezentată de autor, dr Florea Marin - membru emerit al Academiei de Ştiinţe Medicale din România - la şedinţa din 21 iunie 1996, dedicată comemorării a 70 de ani de la moartea profesorului Gh. Bilaşcu, de la Clinica Stomatologică din Cluj-Napoca şi la manifestările "Zilele academice clujene", din 18 - 23 noiembrie 1996.

[1] H. Raţiu. *Gheorghe Bilaşcu. Figuri reprezentative ale medicinii şi farmaciei clujene*, vol I, 1980.

[2] F. Marian. *Gheorghe Bilaşcu*, în "Viaţa medicală" nr. 182, 18.II.1993.

[3] G.Petrescu, S. Popa. *Gheorghe Bilaşcu (1863-1926)*, în "Adevărul de Cluj", 14 iunie, 1996.

[4] E. Deatcu. *Prof. Gheorghe Bilaşcu-figură reprezentativă a medicinii clujene*, în "Adevărul de Cluj", 27 aprilie 1995.

[5] V. Salvanu. *Soarta unui izvor*, în "Adevărul de Cluj", din 6 iunie 1995.

[6] F. Marin. *Vieţi dedicate omului*, vol. II, Cluj-Napoca, 1994, p. 98-103.

[7] *Ibidem*.

[8] A. Filipaşcu. *Istoria Maramureşului*, Bucureşti, 1940 şi F. Marian, în "Viaţa medicală" nr. 182, VI-1992.

https://biblioteca-digitala.ro

urmat şcoala primară în satul natal. Liceul la Sighetu Marmaţiei şi Facultatea de Medicină la Budapesta, unde în 1890 obţine titlul de doctor în medicină şi chirurgie.

Remarcat încă din timpul studenţiei, a lucrat ca preparator la disciplinele de Anatomie descriptivă, Fiziologie, Obstetrică şi Oftalmologie, apoi ca asistent la Ortopedie şi Chirurgie (în sanatoriul renumitului chirurg Döllinger). Cu această vastă formaţie medico-chirurgicală, după ce şi-a însuşit întregul "câmp al chirurgiei", în 1898 la vârsta de 35 ani, îmbrăţişează disciplina de stomatologie urmând exemplul macedoromânului Dumitru Nedelcu din Banat - întemeietorul Catedrei de stomatologie din Budapesta[9] - intră în corpul didactic al Facultăţii de medicină din Budapesta şi ajunge până la funcţia de şef de lucrări, sub conducerea profesorului Árkövy, savant de renume mondial, la Secţia dentară a Policlinicii din Budapesta.

La "Badea Gheorghe Bilaşcu", românii din metropola maghiară au găsit întotdeauna o mână de frate să-i ajute, în acea epocă de mari frământări naţionale.

Ca medic practician Gh. Bilaşcu era de neîntrecut, mai ales în tehnica manuală, fiind supranumit la Budapesta "regele dentiştilor". Mai târziu a inovat un cleşte numit "Elevatorul Bilaşcu", foarte util în extracţiile dificile.

Între 1907-1919 publică o serie de lucrări dintre care amintim: "Încercări de transplant dentar" şi o serie de studii valoroase privitoare la anestezie în stomatologie.

În 1919 - anul împlinirilor româneşti - a fost chemat la Cluj, la început ca profesor agreat, iar din 1924 ca profesor titular. A fost primul profesor de stomatologie al Facultăţii româneşti de medicină de la Cluj, pe care a înzestrat-o din punct de vedere tehnic şi a modernizat-o plecând de la concepţia sa integralist-funcţională.

Foştii lui elevi şi-l amintesc cu figura deschisă de bonom, vorbind cu pitoreasca limbă românească, nerafinată, din Maramureşul voievodal, ţinutul său de origine[10] La propunerea sa, stomatologia a devenit la Cluj disciplină obligatorie, cu lucrări practice şi cursuri, pentru toţi studenţii anului IV. În biblioteca clinicii, creată de el şi ţinută mereu la zi, studenţii şi cadrele didactice găseau întreaga literatură stomatologică necesară. Între cadrele formate de Gh. Bilaşcu amintim pe Gh. Bârlea, Alexandru Bălin - ambii din Maramureş - Ioan Aleman, Inocenţiu Băbuţiu, Alma Mohora Popoviciu prima femeie doctor dentist din România, Livius Ghidrai, ş.a.

Dintre valoroasele lucrări (după 1919) amintim: "Importanţa gurii în susţinerea stării de nutriţie", "Homofilia", "Tumorile maligne şi benigne" ş.a.

A efectuat prima radiografie dentară în România.

A întemeiat periodicul bilingv "Revista stomatologică"[11].

A colaborat la revistele de stomatologie contemporane, din centrul Europei şi din ţara noastră, publicând lucrări de mare valoare: "Încercări asupra implantării dinţilor", "Erupţii dificile ale molarului III şi tratamentul aplicat de mine", "Anestezia în stomatologie" ş.a.

Notăm că profesorul Gh. Bilaşcu a dus o luptă neîmpăcată împotriva practicării ilicite a stomatologiei, fiind convins de răul imens ce-l aduc aceşti clandestini, sănătăţii publice[12].

Ca majoritatea tinerilor români ai epocii, medicul Gheorghe Bilaşcu a făcut şi politică naţională. Sprijinit de tineretul român din Budapesta şi de întreaga suflare românească a circumscripţiei Vişeu, în 1906 a candidat pentru a fi ales deputat, dar această cinste nu i-a revenit, decât după Unire în anul 1919, reuşind atunci în calitate de deputat în Parlamentul României să convingă politicienii şi să obţină legiferarea ca studiul stomatologiei să devină obligatoriu la Facultatea de medicină.

[9] Specializat la Viena în clinica condusă de vestitul profesor Carabella.
[10] O.Pecurariu, *Manuscris*, oferit autorului şi păstrat în arhiva ştiinţifică a acestuia.
[11] A.Popovici Mohora, *Cine a fost profesorul Gh. Bilaşcu*. Manuscris oferit autorului.
[12] H. Raţiu. *Op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

S-a stins din viață în 22 iulie 1926, prea devreme față de ce ar mai fi dorit și ar mai fi putut să realizeze.

"Fântâna lui Bilaşcu" de la Făget-Cluj

Profesorul Gheorghe Bilaşcu era - așa cum s-a spus - un mare iubitor al naturii. În peregrinările sale în jurul Clujului, pe văile și dealurile Făgetului între Feleac și Mănăștur, pe la mijlocul cărării care duce de la cabana veche spre vârful Peana, paralel cu coama dealului, a observat un izvor cu apă bogată, cristalină.

Vestitul profesor, se oprea adesea cu prietenii în acel loc: se odihnea, asculta sau spunea glume și istorioare. Când era singur savura murmurul izvorului concentrându-se meditativ la multiplele probleme ale stomatologiei pe care le rezolvase sau urma să le rezolve. Revenind mereu aici, s-a hotărât să construiască în acel loc o fântână*. Căutând meșteri pricepuți în această meserie a luat legătura cu cei mai buni fântânari localnici: Ion Vanea de la Florești, Avram Biji de la Someșeni și Ioan Székely, zidar-faianțar din Cluj. Profesorul a primit un larg sprijin din partea "Turing-Clubului", care a patronat construcția, și a mănăștureniilor, care au făcut, cu dragă inimă, muncă voluntară, astfel că, în câteva luni a fost terminată. Un zid în spatele căruia era captat izvorul cu apă rece potabilă, ce curgea printr-o mică conductă într-un bazin de ciment căptușit cu faianță albă. Împrejurul fântânii a fost construit un gărduleț protector. Pe zid, deasupra gurii de apă a fost implantată inscripția "Fântâna lui Bilaşcu" - așa cum ceruseră mănăștureniii să fie numită și sub această denumire este cunoscută și azi. Pe platoul din partea de miază-zi au plasat bănci pe care excursioniștii se așezau și savurau gustarea adusă de acasă, limpedea apă a izvorului și frumusețile pădurii de fag. Inaugurarea s-a făcut în cadrul unei serbări la care au participat, în afară de o parte a corpului didactic al Facultății de medicină din Cluj, intelectualitatea, muncitorii și țăranii din împrejurimi. Profesorul Gh. Bilaşcu, ca după o trudă cu sudoare, și-a spălat fața cu apă cristalină din micul bazin, apoi luând o cană cu apă, după ce a băut-o adresându-se celor prezenți a zis: "În fine, avem și noi de unde să bem în Făget o apă limpede curat românească". Cu timpul, de-a lungul anilor, fântâna s-a deteriorat.

Pentru comemorarea morții profesorului în ziua de 22 iulie, ani de-a rândul, medicii stomatologi din Cluj, foștii săi colegi, prieteni, colaboratori și elevi, cunoscuți, foști pacienți se adunau la fântână. Depănându-și amintirile povesteau istorioare, întâmplări, glume sau discutau actualitățile din domeniul stomatologiei.

Un gând ne străbate inima, sublinia unui dintre ei (Gh. Bucin), să refacem fântâna și să redăm aspectul inițial. Este vorba nu numai de o amintire, dar și de o necesitate cum susține arhitectul Virgil Salvanu, dr. Ion Alexandru Dan, dr. Florea Marin, ș.a.

O pietricică banală provocatoare de moarte

Între profesorii din prima generație de medici, din noua Facultate românească de medicină de la Cluj, ca mari iubitori ai naturii se înscrie în cap de linie: Gheorghe Bilaşcu, Ion Gavrilă, Titu Vasiliu, Leon Daniello, Ion Goia și mulți alții. Pe vreme bună sau rea, iarna-vara, se echipau și solitari sau în grup în fiecare duminică sau în alte zile de sărbătoare, urcau dealurile Făgetului, străbăteau pădurea Hoia, sau se plimbau pe dealurile Fânațelor Clujului, sau spre Feleac. Nu de puține ori, străbăteau depresiunile nordice ale arcului carpatic, Munții Maramureşului sau Apusenii românești. Dar, așa cum se întâmplă uneori: cine-ți face cel mai mare bine, îți poate face și cel mai mare rău"... prof. Gh. Bilaşcu a căzut victimă pasiunii lui de turist. Cu ocazia unei excursii, aventurându-se pe o cărare abruptă, o pietricică colțuroasă i-a intrat în

* Se pare că pe la sfârșitul secolului trecut izvorul mai fusese amenajat de către membrii familiei Majlath și anume episcopul romano-catolic Majlath dar între timp totul se distrusese. Vezi Virgil Salvanu, articolul citat.

https://biblioteca-digitala.ro

bocanci. Pasionat de drumeție, nedându-i atenție, eroziunea determinată de pietricică s-a infectat provocându-i limfangită** locoregională şi apoi septicemie***. Era în iulie 1926, sulfamidele abia apăruseră şi nu intraseră în practica zilnică. Eforturile disperate ale profesorului Iacob Iacobovici, ale echipei sale de chirurgi, precum şi ale devotatei sale soții*, au fost zadarnice. Profesorul Gheorghe Bilaşcu s-a stins din viață plâns de toți care l-au cunoscut. Dorința sa a fost să fie înmormântat în cimitirul din comuna natală.

Ultima "călătorie" la Petrova

Aşa cum dorise, rămăşițele sale pământeşti au fost transportate de la Cluj la Petrova (Valea Vişeului) în mormântul părintesc. După funeraliile care i s-au făcut la Cluj - triste dar solemne, pe măsura renumelui său de om de ştiință - un mic convoi de maşini s-a îndreptat către nordul Transilvaniei trecând prin oraşele şi satele care leagă Clujul de Maramureş. Dar se părea că nici natura nu accepta moartea prematură a marelui medic: ploi torențiale au umflat apele pârâului Sălăuța şi podul dintre comunele Salva şi Hordău - satul natal al lui George Coşbuc - s-a rupt, astfel că întregul convoi a trebuit să aştepte câteva ore până când podul a fost reparat. În aceste triste împrejurări a fost însoțit pe drumul fără de întoarcere de prieteni, între care era şi prof. Iacob Iacobovici. Părintele Morariu, parohul bisericii din Salva i-a aşteptat îmbrăcat în odăjdii ca pe episcop ...

În cimitirul din comuna Petrova, la mormântul său şi al strămoşilor, pe marmura neagră, sub portretul profesorului Gheorghe Bilaşcu, sunt săpate următoarele slove ce reflectă înalta sa măsură de savant şi patriot:

Un devotat al ştiinței şi al neamului
Mare, prin iscusința profesiei sale
Bun, prin sentimentele sale umane
Generos, prin faptele sale.

Bustul său, un pios omagiu adus de colegii şi elevii săi în curtea Clinicii stomatologice Cluj, pare că veghează şi acum destinul acestei clinici. Un alt bust, plasat în holul noii Clinici stomatologice, simbolizează aceleaşi idei.

Testamentul profesorului Gheorghe Bilaşcu, elaborat la 12 decembrie 1915 la Budapesta în ajunul plecării pe front, este următorul:

"Las toată averea mea mobilă şi imobilă Veneratului Capiteu de Alba Iulia şi Făgăraş din Blaj pentru susținerea unei şcoli confesionale cu limba de predare românească în comuna mea natală Petrova, şi pentru stipendii la tinerii lipsiți de mijloace materiale, pentru orice carieră. Întâetatea să se dea la fii de țărani, economi de pământ, pentru că ei sunt pătura sănătoasă şi izvorul nesecat din care cu vremea trebuie să răsară mărirea şi puterea neamului românesc. Condiția minimă pentru a fi cineva părtinit din fundația mea, este să fie tânăr român, cu purtare bună, având toate presemnele că se va alege din el om stăruitor şi de caracter fiindcă noi românii în primul rând avem nevoie de bărbați cu inima nobilă şi de caracter sobru"[13]. Nu a avut urmaşi direcți.

Acesta a fost "Badea Gheorghe Bilaşcu", fost "rege al dentiştilor" la Budapesta adică medic desăvârşit şi eminent patriot român. Amintirea lui va dăinui în memoria veşnică a maramureşenilor, în Clinica Stomatologică clujeană înființată de el şi în izvorul cu fântâna ce-i poartă numele, din pădurea Făget de lângă Cluj.

** Inflamație a vaselor sau trunchiurilor limfatice.
*** Infecție generală a organismului, de obicei bacteriană, cu evoluție severă, caracterizată prin prezența unui focar septic, existența bacteriilor în sânge şi formarea unor metastaze septice prin însămânțare pe cale hematogenă a diferitelor țesuturi.
* Căsătoria oficială cu D-na Ida ce provenea dintr-o familie aristocrată maghiară s-a realizat numai cu două zile înainte de moartea profesorului. Informație la Alma Popovici Mohora, mss.
[13] Al. Filipaşcu, *Op. cit.*, p. 241-242.

https://biblioteca-digitala.ro

Professor Gheorghe Bilaşcu (1863 - 1926), Famous Son of Maramures (Summary)

Gheorghe Bilaşcu was born on the 27th of April, 1863 in the village of Petrova - Maramureş county, in a family of wealthy peasants descendents of the voievodes of the Bereg and Ung.

He attended the primary school in his native village, the high - school in the town of Sighetu Marmaţiei and the Faculty of Medicine in Budapest.

In 1919, he became a professor at the Romanian Faculty of Medicine in Cluj, were he organized the dental (stomatologic) department, as the founder of the Romanian Stomatologic School.

He elaborated a series of papers with special, certain priorities such as: the dental transplant, the anaesthesia in stomatology, made the first dental X-ray radiograph in Romania, founded a bilingual stomatologic magazine and invented a device instrument called "the Bilaşcu elevator"

He begneathed his fortune to the Greek-catholic Episcopate (Diocese) of Alba Iulia from Blaj, to support a Romanian confessional school for the Romanian hard-working children. He had no direct descendants. He died intestate on the 22 nd of July in 1926, as a resultat of septicaemia and was inhumed in the churchyard of his native village.

In the University of Cluj, the memory of Professor Gheorghe Bilaşcu, has been kept preserved by two bust-statues that represent him, one in the courtyard of the old Stomatologic Clinic and another one in the hall of the new Clinic, both of them watching the fate of the Romanian Medical School.

https://biblioteca-digitala.ro

Realităţi social-economice pe moşia grofului Blomberg din Gârdani, la începutul secolului XX

PAMFIL BILŢIU

Transilvania, aşa cum se ştie, are un trecut istoric zbuciumat, în mare parte datorat stăpânirii străine care a impus un regim de asuprire şi înăbuşire a celor mai elementare drepturi ale omului. Nici localităţile rurale nu au rămas în afara acestui zbucium ci aveau să-l traverseze cum a făcut Gârdani, sat aparţinător comunei Sălsig, situat în bazinul Văii Someşului.

Perioada în care această localitate s-a aflat sub stăpânirea baronului Blomberg constituie cel mai întunecat episod poate din întreaga ei existenţă.

Despre perioada de stăpânire a satului de către acest străin ştim puţine lucruri. Primele documente în care ne apare menţionat datează din 1876 când Blomberg adresează o plângere către notarul comunei Mânău asupra unor pagube pe care i le-ar fi făcut locuitorii satului pe moşia lui, iar notarul Bertolon Andraş îi pune rezoluţia[1]

Anumite date de ordin biografic ne lipsesc şi ele. Se ştie că Ludovic Blomberg, de origine austriacă, se distinge între militarii unei mari unităţi armate, din această ţară, salvându-i drapelul în timpul unor bătălii. Bravura i-a adus ca recompensă ridicarea lui la rangul de baron şi dreptul de a primi, tot ca recompensă, moşii întinse, provenite prin acapararea lor de către vechiul imperiu de la ţăranii din Gârdani şi jur (Sălsig şi o parte din Mânău).

Tradiţia ne aminteşte că împroprietărirea s-a făcut în secret şi noaptea pentru a nu stârni revolta ţăranilor proprietari: "Noaptea s-o marcat tăt satu şi tăt atunci o mai tăiet şi din altele, ce erau mai pe aproape şi până unde mere locu Baronului s-o fost pusă tăbliţă cu numele lui. Ţăranii numa atâta o ştiut dimineaţa că pământurile nu mai sânt a lor, că tăte îs a unui străin care nici româneşte nu şti"[2]. Averea cu care baronul Blomberg a fost împroprietărit nu a fost deloc mică dacă ne raportăm la acele vremuri. Aşa cum ne arată documentele suprafeţele intrate în posesia lui erau următoarele: teren arabil 243 iughere, fânaţe 86, teren de păşunat 55 iughere, teren cu pădure 1100 iughere. Total 1484 de iughere[3].

După ocuparea satului de către acest baron austriac, situaţia social-economică a locuitorilor din Gârdani şi satele din jur, de care am amintit, s-a înrăutăţit brusc. Singura sursă de existenţă o constituia munca cu ziua pe moşia baronului, care nu îi plătea cu produse ci în bani la preţ de nimic pentru ca, mai ales la ieşirea din iarnă, să

[1] Petri Mór. *Szilagy varmegye monographia*. Volumul III. Budapesta, 1902, p. 432.
[2] Informaţii primite de la Ştefan Oşan, inv. 80 ani, 1969.
[3] Petri Mór. *Op. cit.*, p. 432.

https://biblioteca-digitala.ro

le poată vinde produsele alimentare de bază la prețuri exorbitante, acestea fiind: "făina de mălai, picioicile, silvoița, cureciul etc., iar la sărbători fărină de grâu, nucile, merele, oloiul, clisa şi pălinca"[4]

Datorită exploatării țăranilor averea baronului creştea considerabil, sporirea ei fiind proporționată şi de exploatarea resurselor naturale şi bogățiilor proprii, în rândul cărora ocupa un loc aparte exploatarea pădurii de stejar în suprafață de peste 1000 iughere. Lemnul de stejar era sumar prelucrat şi transformat în "jlipe" (grinzi ecarisate) într-un atelier propriu la care lucrau toți țăranii la un salar de nimic. Vârfurile arborilor tăiați erau transformate în metri şteri de lemn de foc şi vândute tot sătenilor la prețuri ridicate.

Locuitorii satului, posesori de căruțe, erau "tocmiți" la transportul "jlipelor" care erau duse la Ulmeni, Dej, ori Zalău la prețuri de nimic.

Într-un document, Ioan Criț, solicită baronului "vo două roate o batăr bani de cumpărat că până la capătu drumului aşe de lung să rump obedele că îi greutate în jlipe nu poveste"[5].

Ceva mai târziu, când prelucrarea lemnului a sporit şi se crease stocuri de astfel de grinzi ecarisate, baronul trece la recrutarea de căruțaşi din Maramureşul istoric din rândul celor nevoiaşi.

Conducerea şi administrarea micii unități de prelucrare a stejarului a fost încredințară câtorva evrei sigheteni care administrau şi transportul[6].

Proporțiile pe care le-a luat brusc averea baronului Blomberg, la puțină vreme după ocuparea moşiilor de la Gârdani şi jur, ne sunt limpede exprimate de anexele gospodăriei sale construite într-un timp record. Încă de la început la sediul moşiei de la Gârdani a construit două grajduri de mare întindere care adăposteau peste două sute de capete de animale. Consecutiv a construit cotețe care puteau adăposti peste patru sute de porci, o magazie pentru cereale având o capacitate de zece vagoane, precum şi o pivniță şi ea cu capacitate de trei vagoane, actualmente surpată.

În vederea sporirii averii baronul a pus accent pe cultura viței de vie pe suprafață de cinci ha, precum şi pe dezvoltarea pomiculturii, în care scop a amenajat o livadă ce însuma cinci sute de iughere[7].

Ca oricare dintre baronii şi moşierii străini care şi-au instalat mari gospodării şi au acaparat moşii pe aceste meleaguri, ne referim la Teleki sau Decey, unul avându-şi sediul la Satulung, celălalt la Țicău, baronul Blomberg avea ambiția construcțiilor edilitare grandioase, expresia unui anumit orgoliu. Baronul durează un castel cu 24 de încăperi, care a rămas multă vreme cea mai impunătoare construcție din spațiul zonei fiind sediul familiei Blomberg. Potrivit documentelor familia era compusă din următorii membrii: Blomberg Laszlò, cu anul naşterii necunoscut, Blomberg Varvara, probabil soția baronului, născută în 1887, Blomberg Friedrich, frate al Varvarei, născut la 1872, Blomberg Eliza, fiică, născută la 1908, Blomberg Estera, născută la 1910, fiică şi Blomberg Iuliu, născut la 1917[8].

Tot în incinta sediului baronul construieşte o locuință imensă, în care locuiau birişii şi personalul din administrația moşiei[9].

Dar averea baronului ne este bine pusă în evidență şi din obiectele ce alcătuiau inventarul castelului. Cele 24 de încăperi cu mobilier rococo, de provenință străină, valorau o sumă uriaşă. Uşile exterioare şi din interior erau în întregime sculptate în stil rococo. Nici măcar cei apropiați nu ştiau că şi clanțele de la uşi erau din aliaje în care

[4] Arh. St. Cluj. Fond Comitatul Solnocul de Mijloc. Seria adm.. Dosar 27.
[5] *Ibidem.*
[6] *Ibidem.*
[7] Arh.Consiliului popular comunal Sălsig. Dosar 7. fila 18.
[8] Arh.Consiliului popular comunal Sălsig. registrul de naționalități. p. 15.
[9] Arh. St., Cluj. *Op. cit.*

https://biblioteca-digitala.ro

ponderea o deținea aurul, acestea intrând ca piese de mare valoare în inventarul castelului.

O parte a averii se constituia drept un tezaur alcătuit din piese de uz gospodăresc sau decorative din care nu lipseau porțelanurile de proveniență austriacă, tablouri de pictori renumiți, la care se adaugă mari cantități de tacâmuri din aur şi argint, mari cantități de bijuterii adăpostite în scrinuri de mare valoare, sculptate în stilul rococo. Între piesele de decor mai trebuie să amintim statuiete şi ele de valoare, lucrate de artişti faimoşi ai vremii, precum şi biblioteca amenajată în dulapuri sculptate şi ele în rococo.

Biblioteca număra circa o mie de volume şi cuprindea cărți legate în piele, foarte prețioase, în limbile latină, franceză, maghiară, germană. Inventarul acestei prețioase biblioteci s-a distrus într-un incendiu izbucnit la castel în timpul celui de al doilea război mondial când castelul a fost şi jefuit.

Fetele baronului posedau şi biciclete ceea ce era o raritate la sat pe acea vreme şi stârneau curiozitatea țăranilor la vederea acestora când îşi efectuau obişnuitele plimbări.

Situația materială înfloritoare a baronului Blomberg ne mai este exprimată şi de amenajările de ordin gospodăresc şi ornamentale realizate la sediul moşiei. În exterior castelul avea o alee pavată cu bolțari de marmură albă şi străjuită de abrori ornamentali, care asigura legătura cu drumul național. De asemenea întreaga incintă a castelului era împrejmuită cu gard din arbuşti ornamentali din diferite specii rare, unii rămaşi până astăzi, care ne ilustrază acelaşi orgoliu al baronului şi care se încadrează în tradiția vremii dacă avem în vedere exteriorul Castelului de la Satulung sau Pribileşti.

Averea sa a devenit treptat capital depus la mai multe bănci străine din Germania, Austria, Ungaria[10].

Situația țăranilor din Gârdani s-a înrăutățit şi mai mult după preluarea administrației de către fiul acestuia Ludovic, zis Laycsi. Acesta a instaurat un regim de cruzime față de populația rurală. Încălcarea unor reguli de protecție şi apărare a averii erau sancționate cu cruzime. Dacă vreun țăran era prins culegând ciuperci în pădurea baronului, strângând uscături sau culegând fructe de pădure era biciuit de către birişii baronului şi slugile lui, care inspectau curent moşia călare. Cei care erau prinşi furând din recoltă, tăind lemne din pădurile sale, erau duşi la castel, biciuiți, bătuți cu scorbaciul, apoi pedepsiți cu zile de lucru pe moşie sau după caz trimişi în judecată sau închişi în cotețul găinilor ca să fie mâncați de păduchi sau închişi în cotețul porcilor, fapte ce constituiau pedepse dintre cele mai umilitoare pentru locuitorii satului.

Baronul îşi etala suveranitatea față de săteni şi prin salutul cu care aceştia trebuiau să se adreseze, prin modul cum țăranii trebuiau să îl oficieze în fața stăpânului. La întâlnirea cu baronul după ce se descopereau, trebuiau să facă o plecăciune până la pământ şi să rostească formula "Să trăiască Măria Sa cu sănătate".

Orgoliul său şi modalitățile prin care căuta să se diferențieze de obştea satului ne apar exprimate şi de alte aspecte ale comportamentului său față de săteni, prin care se etala orgoliul său nestăvilit. Mai ales la zile de sărbătoare, baronului îi plăcea să se plimbe în uniformă austriacă pompoasă, care aşa cum ne spune tradiția locală, era "plină de acțibilduri, bumbi de aur şi golonduri, care sclipeau de-ți luau ochii" Adesea baronul umbla călare pe cal alb "ca perna de gras sau se plimba cu cocia lui luxoasă, trasă de cai albi"[11].

[10] *Ibidem.*

[11] Informații primite de la Ion Oşan. înv.

https://biblioteca-digitala.ro

Potrivit documentelor, contele Blomberg, care i-a urmat tatălui său, mai îngăduitor cu sătenii, decedat la Gârdani şi înmormântat, alături de alți membrii ai familiei în cripta situată pe o buză de deal la ieşirea din sat a fugit în timpul evenimentelor din 1919, când țăranii din Gârdani au luat stăpânire cele cinci sute de hectare de pământ ale contelui fugit[12].

Se pare că în timpul ocupației horthyste contele Blomberg şi-a reluat moşia pe care a administrat-o până la eliberarea teritoriului ocupat vremelnic de armata română, când acesta se retrage cu armata maghiară, după care se pare că revine şi se stabileşte la Satu Mare, unde şi-a trăit ultima parte a vieții.

Abandonând moşia şi averea, tradiția spune că, şi-a ascuns tezaurul de familie alcătuit din piesele cele mai valoroase din aur şi argint, locul respectiv cunoscându-l o slugă de a lui credincioasă, care, după plecarea baronului dezgropându-l pentru a şi-l însuşi a fost surprins de autoritățile române şi tezaurul a intrat în proprietatea statului.

Din această perioadă a ocupației horthyste datează şi un proces, care ne pune în lumină lăcomia baronului care a mers până acolo încât a interzis efectuarea excursiilor şcolare în pădurile sale.

Procesul s-a purtat între baron şi Ştefan Oşan, fost învățător în sat, care împuşcase un cerb pe domeniile sale. Iată ce ne-a relatat cel în cauză: "Eu am fost vânător mare în tinerețile mele. Şi mi-am scos drept de vânat pe întreg teritoriul satului Selsig, în vecinătatea căruia se afla pădurea baronului. La o vânătoare văd că se apropie de mine un cerb. Iau arma de pe umăr şi cerbul cade ucis de glonțul puştii mele. L-am dus acasă. După o săptămână mă pomenesc cu baronul acasă la mine care mă şi ia la rost:

Ce făcut tu la mine Vasile? Nu ştiut că nu slobod să puşti iosagurile mele? Lasă că arăt eu la tine. Cu aceste cuvinte a plecat. M-a dat în judecată. Procesul a durat mai mulți ani şi pe lângă că m-a costat mulți bani am fost purtat pe drumuri. Am câştigat până la urmă procesul. Din pielea animalului mi-am făcut o haină pe care o am şi acum. O păstrez ca pe un obiet aparte purtător de amintiri".

Perioada de stăpânire a Baronului Blomberg corespunde cu intențiile acestui stăpân străin de a introduce capitalul la țară precum şi a unor relații cvasi-feudale în viața țăranilor de pe aceste locuri.

Réalités sociales - économiques sur la propriété du comte Blomberg (Résumé)

On a basé l'ouvrage sur des recherches d'archive et on explore un chapitre d'histoire néexploré jusqu'à présent, mettant en relief les relations sociales entre le comte et les paysans, les sources et les moyens d'augmentation de sa fortune qui s'est constituée en capital déposé aux principales banques européennes.

Les autres mettent en évidence les données liées à la structure de cette fortune, à la manière par laquelle on l'a gérée, à la composition des annexes de la fortune, des produits vendus aux paysans et surtout à la vie dure menée par les habitants sur les terres de ce maître.

[12] *Maramureşul şi Unirea (1918)*, Baia Mare, 1968, p. 85.

https://biblioteca-digitala.ro

Adunarea generală anuală a Despărțământului sălăjean-chiorean al ASTREI de la Şomcuta Mare (3 august 1904)

IOAN MUSCĂ

Despărțământul "Sălăgian – Chioran" al Asociațiunii transilvane pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român fiinţează, sub această denumire, din 3 august 1891[1]. Hotărârea o luase Adunarea anuală a despărțământului, desfăşurată în localitatea Selsig atunci în comitatul Sălaj (azi Sălsig – sat, comună, jud. Maramureş), ca urmare a unirii despărțămintelor Sălaj şi Chioar (sau al Şomcutei). Cele două despărțăminte au fost organizate după Adunarea Generală Anuală a Astrei din anul 1869, ținută la Şomcuta în zilele de 10 – 11 august, când s-a pus problema descentralizării organizației în unități mai mici dar mai eficiente: despărțămintele şi agenturile[2].

În anul 1892[3] Despărțământului Sălăjean – Chiorean i se vor alipi unele localități, desprinse din proiectatul Despărțământ Gârbou, care nu s-a putut constitui. Pentru actualizare amintim că începând cu anul 1897/1898 se va scoate din titlul asociației cuvântul "Transilvană", astfel că denumirea ei rămâne: "Asociațiunea pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român"[4] Proiectele ulterioare de reorganizare ale Astrei din anii 1899, 1908 prevedeau descentralizarea Despărțământului XVI, Sălăjean – Chiorean şi organizarea a două despărțăminte[5]. Desprinderea se va produce la 2 decembrie 1912, când la Şomcuta Mare are loc, în sala de şedințe a Institutului de Credit "Chioreana", "Adunarea de organizare pentru înființarea Despărțământului Chior" (Chioar)[6]. În componența despărțământului, cu sediul în Şomcuta, vor intra comunele aparținătoare cercului pretorial (de atunci) Şomcuta Mare, iar ca director va fi ales Ioan Sârbu, protopopul tractului.

Adunarea cercuală a Despărțământului XVI, Sălăjean-Chiorean al Asociațiunii pentru Literatura Română şi Cultura Poporului Român, ținută la 3 august 1902 în localitatea T. Santău (azi Santău – sat, comună, jud. Satu Mare; atunci în comitatul Sălaj), desemnează ca loc de desfăşurare a viitoarei adunări cercuale anuale (din 1903) Şomcuta Mare[7]. În şedința comitetului despărțământului din 2 aprilie 1903, Andrei Cosma (casier) propune ca fruntaşii din Şomcuta să fixeze data adunării în aşa fel încât să nu coincidă cu Adunarea Generală Anuală a Astrei, care în acest an va avea loc la Baia Mare[8]. În 1903 adunarea cercuală s-a ținut la Giumelciş (azi Plopiş –

---

[1] Arh. St. Sibiu, *Fond Astra*, doc. nr. 356/1891, f. 10; "Transilvania", [Sibiu], XXIII, nr. 1 din 15 ianuarie 1892, p. 24; nr. 2 din 15 februarie 1892, p. 33; I. Muscă, în *Acta MP.*, Zalău, XXVIII, 1994, p. 501.

[2] "Transilvania", [Braşov], II, nr. 20 din 15 octombrie 1869, p. 237-238; nr. 22 din 15 noiembrie 1869, p. 266.

[3] "Transilvania", [Sibiu], XXII, nr. 6 din 15 iunie 1891, p. 189.

[4] Arh. St. Sibiu, *Fond Astra*, doc. nr. 217 1898, f. 1, 3v; "Transilvania", [Sibiu], XXVIII, nr. IX-X din nov. – dec. 1892, p. 381.

[5] Arh. St. Sibiu, *Fond Astra*, doc. nr. 476 1908, f. 4, 5; "Transilvania", [Sibiu], XXX, nr. I – II din ianuarie – februarie 1899, p. 148, 151.

[6] Arh. St. Sibiu, *Fond Astra*, doc. nr. 2033 1912, f. 2, 6.

[7] *Idem*, doc. nr. 71/1903, f. 6.

[8] *Idem*, doc. nr. 435/1903, f. 7v.

https://biblioteca-digitala.ro

sat, comună, jud. Sălaj) în ziua de 2 august 1903 stil nou şi nu în Şomcuta, deoarece "acelea părţi se pregăteau la întâmpinarea Astrei în Baia Mare"[9].

Şedinţa comitetului din anul următor din 9 iunie fixează ziua de 3 august st. n., data ţinerii adunării cercuale anuale a despărţământului în localitatea Şomcuta[10]. Comitetul decide ca Ioan Pop Reteganul, redactorul ziarului "Gazeta de Duminecă" din Şimleu şi Ioan Sârbu, protopop în Şomcuta să pregătească "discursuri populare", iar cei abilitaţi să înştiinţeze dacă agenturile Băseşti (azi – comună, jud. Maramureş; atunci în comitatul Sălaj) şi Şomcuta fuseseră înfiinţate aşa cum se propusese anterior[11]. Tot cu această ocazie se discută, dacă ajutorul de 400 coroane să fie distribuit şcolilor sărace numai din comitatul Sălaj sau şi celor din Chioar? Propunerea este avansată comitetului central al Astrei de la Sibiu, pentru a lua o decizie.

"Gazeta de Duminecă", din 24 iulie 1904, publică invitaţia, programul, precum şi alte informaţii despre organizarea adunării: cu acest prilej va avea loc adunarea generală a Reuniunii Femeilor Române Sălăjene; intelectualitatea din localitate, în frunte cu Nicolae Nilvan, va organiza un bal; Ioan Pop Reteganul va ţine o "disertaţie" instructivă pentru popor[12]. Toate aceste amănunte oferite, aveau menirea de a atrage un număr cât mai mare de români.

Programul adunării propunea următoarele puncte: "1. La ora 8 – serviciul divin în biserica greco-catholică din Şomcuta; 2. La ora 10 dimineaţa, deschiderea adunării cercuale prin directorul despărţământului; 3. Raportul secretarului despre activitatea comitetului pe anul de gestiune 1903/4; 4. Raportul casierului despre starea casei şi înaintarea bugetului pe anul viitor; 5. Alegerea comisiilor pentru cenzurarea rapoartelor de sub punctele 3 şi 4; 6. Disertaţiunea ce se va ţine din partea insinuatorului până în ziua adunării; 7. Deosebitele propuneri ce se vor aduce pe tapet; 8. Închiderea adunării cercuale. Şimleul-Silvaniei, la 15 iulie 1904 st. n."[13]. Semnează, dr. C. Meseşian, secretarul desp. şi Alimpiu Barboloviciu, vicarul şi directorul desp.

Cu o zi înainte de începerea adunării, oaspeţii sunt aşteptaţi de un comitet de primire, format din dr. Aurel Nilvan, George Radocea, Atanasiu Mateiu, în gara Satulung (azi, comună, jud. Maramureş). De aici sunt transportaţi cu trăsurile spre localitatea Şomcuta Mare, prilej pentru redactorul "Gazetei de Duminecă" de a remarca starea diferitelor culturi compromise de seceta mare din vară: "Ca-n toată ţara, aşa e şi aici, când e vorba de recolta acestui an: grâu destul, nutreţ puţin, otavă nici de leac, cucuruz mai numai ca şi otava, poame ar fi, dar nu să desvoltă frumos şi cad de secetă"[14]. Ajunşi în Şomcuta sunt primiţi cu mare amabilitate şi cazaţi de localnici pe la diferite locuinţe. Până la începerea adunării, redactorul amintit mai sus, are timp să străbată localitatea şi să consemneze următoarele: "E un Ardeal în miniatură/Şomcuta n.n./, ocolit de dealuri, şi plin, dar plin de pomi roditori. Nuci de toată frumuseţea, încărcaţi de fructe frumoase, meri, peri, pruni, chiar şi aluni încărcaţi de fructe, văzui prin grădinile bravilor Şomcutani, cari sunt 3318 de suflete, din cari peste 1350 Români, mai toţi nobili, 190 papistaşi, 65 ref./reformaţi n.n./, 3 unitari, 700 jidovi, 10 streini. Fala românilor din Şomcuta e frumoasa lor biserică cu 2 turnuri, chiar în mijlocul opidului, ocolită de tei. Lângă biserică e şcoala conf./confesională n.n./ română; un edificiu ca acesta, care ar avea loc şi într-un oraş mare. Apoi casele parochiale ca şi care rari case parochiale mai avem chiar noi românii, ar putea fi chiar şi reşedinţă episcopească. Oarecândva era Şomcuta capitala districtului cetăţii de piatră şi avea o frumoasă şi numeroasă inteligenţă română. Azi de n-ar fi institutul de credit şi eco-

[9] *Idem*. doc. nr. 81 1904. f. 5.
[10] *Idem*. doc. nr. 620 1904. f. 3v.
[11] *Idem*. f. 3v-4.
[12] "Gazeta de Duminecă". [Şimleul Silvaniei]. I. nr. 30 din 24 iulie 1904. p. 5-6.
[13] *Idem*. p. 6.
[14] *Idem*. nr. 33 din 14 august 1904. p. 5.

https://biblioteca-digitala.ro

nomii "Chioreana" în frunte cu directorul ei dl. Nicolae Nilvan, puțină inteligență ar avea: protopopul Ioan Sârbu, fost prof./profesor n.n./gimn./gimnazial n.n./ din Năsăud, învățătorii pens. Teodor Blaga și vestitul cântăreț Elie Pop, amploiații bancei și câțiva funcționari de la judecătorie"[15].

Fondul "Astrei" de la Direcția Județeană Sibiu a Arhivelor Naționale conservă procesul – verbal al adunării[16] (anexa – copie xerox), tabelul membrilor înscriși cu acest prilej[17] (anexa2 – copie xerox), etc. Ziarele prezente la eveniment, "Gazeta Transilvaniei" prin redactorul Augustin Paul Delaletca și "Gazeta de Duminecă" prin I. P. Reteganul, completează informația despre desfășurarea: ședințelor adunării despărțământului și adunării anuale a Reuniunii Femeilor Române Sălăjene, a banchetului, balului, drumului de întoarcere, ș. a. Articolele din "Gazeta de Duminecă"[18] (ziar consultat de noi) nu se mulțumesc numai cu o descriere factologică dar și critică aspectele mai puțin reușite în desfășurarea și conținutul programului general, prilejuit de acest moment.

Adunarea începe, prin serviciul divin celebrat de vicarul foraneu al Silvaniei, Alimpiu Barboloviciu, care îndeplinea și funcția de director al despărțământului, preotul local și un preot din satul vecin, la ora 8 dimineața. Cu această ocazie se servește și un parastas pentru președinții decedați ai Asociațiunii și pentru Ioan Popescu, fiu al Chioarului, decedat fiind ca profesor pensionar în România[19]. Accentele critice ale presei se referă la lipsa celebrului cor dealtădată al lui Elie Pop[20], cântări bisericești neadecvate ritului greco-catholic, folosirea neadecvată a spațiului interior (navelor bisericii) și a ornamenticii după "tipic": "De abia așteptam să aud vestitul cor și mai vestitul dascăl Elie Pop. Când colo, îi cor ca peri în palmă. Atunci mi-am zis Doamne, oare ce blăstăm e pe noi, de ceea-ce unul ridică, vine altul și tot strică? În cor au cântat câțiva tineri, cred că învățători ori doară teologi. Ori cine a cântat, melodia de la *"Cuvine-să cu adevărat"* e rusească și o putem lăsa pentru rușii din Bicsad; avem noi cântările bisericești puse pe note de Musicescu, Dima, Cunțianu, (tatăl poetei) Vidu, ș. a., de ce adecă ar fi să luăm melodie rusească?

Relativ la ajustarea internă a bisericii ar fi de observat: bisericile de rit grecesc sunt cu 2 strane pentru cântăreți, cea dreaptă și cea stângă – în Șomcuta e numai o strană pentru cântăreți și corul; în biserica de rit grecesc sunt scaune numai pentru neputincioși pe lângă pareți (chiar și la catedrala din Blaj), în Șomcuta e plină biserica de strane ca la catolici; în bis. de rit grecesc nu sunt suferite chipurile cioplite ci numai zugrăvite, aci paremi-să văzui noul chip cioplit; icoanele de la amvon încă nu sunt pictură bisericească grecească, iar șederea femeilor în partea bisericei numită *sânta*, nu ar fi permisă; *tinda* e locul lor, așa prescrie tipicul și ritul nostru și de ele trebue să ne ținem"[21].

Ședința I[22] a adunării se deschide la orele 10. Președinte este ales Alimpiu Barboloviciu. Din prezidiu mai făceau parte Ioan Pop Reteganul – notar și membrii: George Pop de Băsești, Nicolae Nilvan, Andrei Cosma, N. Medan – proprietar în Șomcuta Mare, Ioan Sârbu. Erau prezenți în sală membri ai Astrei, din alte despărțăminte: dr. Ciuta din Bistrița, Ghețe, directorul gimnaziului din Năsăud, Francisc Hosszu Longin, avocat în Deva (ginerele lui G. P. de Băsești), violonistul Juga, candidat de avocat în Deva. Fiind o "zi de lucru" la mijlocul săptămânii, prezența la adu-

[15] *Ibidem.*
[16] Arh. St. Sibiu. *Fond Astra*, doc. nr. 1212/1904, f. 9-13.
[17] *Idem*, f. 1-3, 13v.
[18] "Gazeta de Duminecă", I, nr. 33 din 14 august 1904, p. 5-6; nr. 34 din 21 august 1904, p. 3-4.
[19] Arh. St. Sibiu. *Fond Astra*, doc. nr. 1212/1904, f. 9.
[20] Despre corul din Șomcuta, "Gazeta de Duminecă" în numerele 34, 39, 43, 44, 45, 47, 48 publică mai multe articole polemice.
[21] "Gazeta de Duminecă", I, nr. 33 din 14 august 1904, p. 5.
[22] Arh. St. Sibiu. *Fond Astra*, doc. nr. 1212/1904, f. 9-10.

https://biblioteca-digitala.ro

nare a populației române din localitate a fost neînsemnată, iar din localitățile învecinate lipseau chiar și intelectualii. Puțini la număr s-au adunat chiar și la slujba din biserică[23]

În cuvântul de deschidere Alimpiu Barboloviciu vorbește despre importanța Astrei pentru poporul român, accentuînd asupra interesului pentru cultivarea limbii materne cu ajutorul literaturii naționale. Răspunde protopopul Ioan Sârbu, care urează bun venit comitetului, oaspeților, nemembrilor sosiți și-i îndeamnă a contribui, fiecare după posibilități, la susținerea și progresul Asociațiunii.

Raportul secretarului despărțământului, dr. Coriolan Meseșianu, despre activitatea comitetului pe anul 1903/1904, în lipsa acestuia de la adunare din motive familiale, este citit de Ioan Pop Reteganul. Adunarea validează activitatea depusă de comitet.

La punctul 4 din program, casierul Andrei Cosma citește raportul despre starea casei. Făcând un studiu amănunțit asupra numărului de membri înscriși de pe teritoriul despărțământului constată că: din 6 funcționari publici, 1 este membru al Astrei; din 15 notari comunali – 1 membru; dintre meseriași – nici unul; din 36 proprietari cu peste 100 jugăre – 9 membri (2 fondatori, 3 pe viață, 6 ordinari); din 14 avocați – 8 (1 fondator, 2 pe viață, 5 ordinari); din 4 medici – nici unul (scrie în "protocol" ..., iar presa că ar fi toți membri); din 12 protopopi – 5 (1 pe viață, 4 ordinari), la care se adaugă vicarul (care este membru de 30 de ani); din 15 funcționari de bancă – 10; din 200 învățători – nici un membru; din 145 preoți – 9 membri (136 nu). Raportul mai sesizează că N. Medan și Petru Pop, protopop, deși au achitat taxa, nu au primit diploma de membru. La propunerea președintelui adunarea mulțumește raportorului pentru interesantul studiu prezentat. George Pop de Băsești este în asentimentul celor invocate mai sus despre raportul casierului, dar își exprimă regretul pentru dezinteresul românilor din zonă față "de cauzele noastre naționale"[24].

Tot la acest punct, Adunarea mulțumește lui Andrei Cosma nu numai în calitate de casier al despărțământului dar și în calitate de director al Băncii "Silvania" pentru efortul depus în administrarea fundațiilor "George Filip" – care trece de 44 000 de coroane, și "Dimitrie (Tăncu Siciu)?" – trece peste 10 000 de coroane. Conform dorinței fiilor celor doi fondatori, din anul 1905 "partea cuvenită" se va folosi pentru scopuri culturale.

În continuare are loc alegerea comisiilor: pentru censurarea rapoartelor citite (Vasiliu Pop, protopop în Oarța, Ioan Ghețe, profesor și director la gimnaziul din Năsăud, Dr. Gyurko, avocat în Jibou); pentru înscrierea de membri și încasarea de taxe (Dr. Aurel Nilvan, George Radocea, contabil în Șomcuta, Atanasiu Mateiu, casier în Șomcuta). Cu aceasta prima ședință a adunării se încheie.

Urmează în continuare Adunarea Generală anuală a Reuniunii Femeilor Române Sălăjene[25]. În prezidiu se aleg doamnele: Maria Cosma, născută Dragoș – președinte, văduva Susana Pop, Livia Gyurko, Nilvan, văduva Marcu, născută Butean. După cuvântul de deschidere, secretarul reuniunii, dr. Victor Nilvan citește raportul, care conține istoricul Școlii de fete din Șimleu și rezultatele examenului de la sfârșitul anului. Dl. Cosma citește raportul casieriței, după care se alege comisia de censurare (compusă din doamnele I. Nilvan, Marcu, V. Nilvan – prima comisie; a doua – Gyurko, Medan, Dossa). În continuare adunarea votează pentru ca doamna Nilvan să devină vicepreședintele reuniunii și se fixează localitatea Buciumi ca loc de desfășurare a adunării anuale viitoare, împreună cu adunarea despărțământului Sălăjean – Chiorean al Asociațiunii.

[23] *Ibidem.*
[24] Arh. St. Sibiu, *Fond Astra*, doc. nr. 1212/1904, f. 10.
[25] "Gazeta de Duminecă", I, nr. 33 din 14 august 1904, p. 6.

https://biblioteca-digitala.ro

După terminarea primei părți a programului zilei, casierul Andrei Cosma urma să împartă gratuit mai multe "cărți poporale", comandate în acest scop la Sibiu. Spre deziluzia intelectualilor prezenți, nu a reușit să împartă decât vre-o zece, ceea ce îi determină pe reprezentanții ziarelor prezente, să constate cu stupoare: "în unele părți nici cărțile de pomană nu trebuiesc nimănui, necum să mai dea bani pe ele! Trist dar adevărat! Am văzut cu ochii"[26].

Banchetul[27] care a urmat, a fost frecventat de 52 de persoane, mai mulți chiar decât cei prezenți la ședințe. În timpul lui s-a toastat: directorul pentru reuniunea femeilor; I. Sârbu - pentru Asociațiune și întemeietorii ei (Șaguna și Șuluțiu), pentru vicarul Barboloviciu, directorul dezinteresat și neobosit al despărțământului; A. Cosma pentru comitetul central al Astrei; Nilvan pentru reprezentanții presei; I. P. Reteganul pentru A. Cosma – sufletul despărțământului; A. Paul, după ce arată cei presa, pentru doamne; dr. A. Nilvan – în numele tineretului. Presa laudă comitetul de organizare pentru calitatea bună a mâncărurilor și a băuturii, dar critică muzica care a abundat în cântece "străine urechei noastre".

Ședința a II-a[28] începe la orele 16, sub președinția lui Andrei Cosma și având ca notar pe Ioan Pop Reteganul. Se dau citire rapoartelor comisiilor alese în ședința de dimineață și au loc dezbateri pe marginea acestora.

Din raportul comisiei pentru înscrierea de membri reiese, că s-au înscris 13 membri ordinari și 5 membri ajutători, de la care s-a încasat suma de 140 de coroane. Adunarea, mulțumită de activitatea comisiei, acceptă primirea lor în rândul membrilor ordinari și propune comitetului cercual, să li se întocmească diplomele.

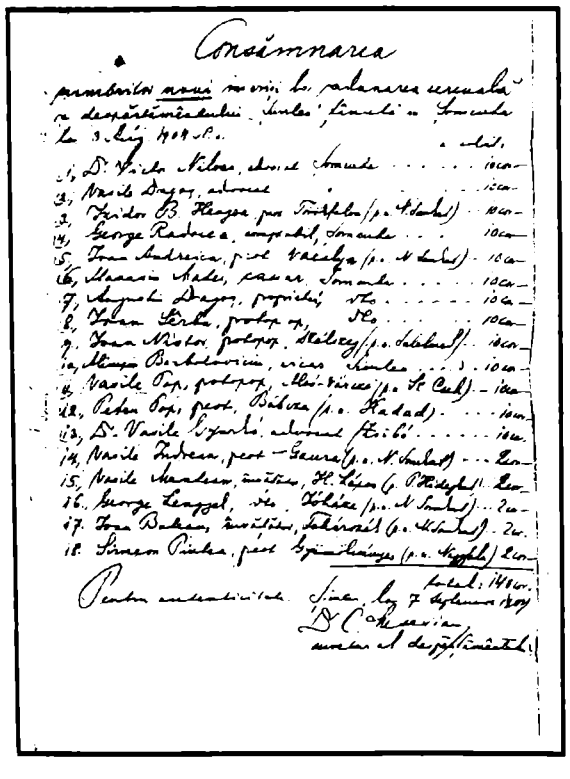

Raportul comisiei pentru censurarea raportului casierului constată, că documentele au fost corecte, iar bugetul pe anul viitor 1904/5 să fie lăsat a se întocmi de subcomitet.

Pe marginea raportului secretarului se fac mai multe observații legate de unele aspecte din activitatea despărțământului. În primul rând este apreciată activitatea comisiei de administrare a fondului "Nichita", formată din Alimpiu Barboloviciu, George Pop de Băsești și Andrei Cosma. Împreună cu fondul cultural sălăjean dispune de un capital de 29000 coroane și aduce un venit anual de 900 coroane.

Mai mulți oratori, în cuvântul lor, dezbat problema găsirii unei modalități de atragere a cât mai multor persoane în rândul membrilor Astrei. Adunarea concluzionează că preoții, învățătorii, întocmai ca și avocații, medicii, funcționarii băncilor, proprietarii mai înstăriți "să fie recercați" în scris direct prin comitetul despărțământului.

În continuare se propune și apoi se aprobă, ca loc de desfășurare a adunării generale anuale a despărțământului, în anul 1905, localitatea Buciumi. Cei prezenți sunt informați despre ținerea adunării generale a Astrei din acest an, în septembrie, la

[26] *Idem*, nr. 34 din 21 august 1904, p. 3.
[27] *Ibidem*.
[28] Arh. St. Sibiu, *Fond Astra*, doc. nr. 1212, f. 10v-13v.

https://biblioteca-digitala.ro

Timişoara iar cei care doresc să reprezinte Despărţământul Sălăjean – Chiorean la adunare să se anunţe preşedintelui, pentru a fi împuterniciţi.

Spre sfârşitul şedinţei, Augustin Paul, redactorul Gazetei Transilvaniei din Braşov, ţine conferinţa despre "Ioan Popescu – fiu al Chioarului" (fost om de şcoală şi profesor în România). Se hotărăşte ca această conferinţă, să fie publicată în ziarul "Gazeta de Duminecă" împreună cu fotografia comemoratului, precum şi tipărirea ei într-o broşură în 1 000 de exemplare, care să fie distribuită gratis în Sălaj şi Chioar.

Celelalte două conferinţe anunţate, ale lui Nicolae Nilvan şi Ioan Pop Reteganul, nefiind timp a se citi, se propun spre publicare în ziar, sau se vor citi la adunarea viitoare.

Şedinţa Adunării Despărţământului Sălăjean – Chiorean al Astrei se încheie cu cuvântarea preşedintelui Andrei Cosma. Procesul verbal al adunării este verificat şi semnat de membrii comisiei Nicolae Nilvan şi Simeon Pintea şi semnat de Alimpiu Barboloviciu în calitate de vicar al Silvaniei, director al despărţământului şi preşedinte al Adunării iar Ioan Pop Reteganul ca notar.

Seara la orele 20 a urmat balul, la care numărul participanţilor a fost mai mare şi decât la banchet prin prezenţa tinerilor din acele părţi: "Nu ştiu ce mai are Chioarul, dar fete frumoase şi feciori voinici văd că are. ... Ţine-i Doamne, că ei sunt viitorul naţiunei! Şi jucat-au tinerii aceştia cu tot focul tinereţei lor până mai în ziua albă, iar dacă urmaşul vestitului Nuţu ştia trage mai bine de arcuş, doară şi a doua zi ar fi continuat. La o romană am numărat 30 părechi de jucători ştii colea; *"Pe sub mână şi la mână!"* Şi lucru interesant – cavaleri erau mai mulţi decât domnişoare, supărarea lor! Venit-au şi venerabilii noştri fruntaşi de s-au veselit la jocul tinerilor noştri mult iubiţi şi au stat mai până la pauză"[29].

Drumul de întoarcere, a doua zi, este descris de articolele presei, prin consemnarea localităţilor parcurse, relieful, bogăţiile solului, aspecte etno-folclorice: "A doua zi, la orele 10, am plecat cu trăsura lui Ghete Nicolae la Răstoci la tren. Din Şomcuta vine drumul spre Ardeal în comuna Buciumi, unde ţineau sărbătoare, Foca, feciorii jucau în şură cu fetele la scârţâitul diplei, apoi mergând tot în sus pe valea Bârsăului am ajuns în comuna Gaura, care ca şi Buciumul e plină de pomi. Pe lângă drumul ţerii de amândouă părţile sunt plantaţi pomi roditori cu coronile sus, tot un nuc şi 2 pomi sârbeşti ori turceşti. Stau foarte frumos, unii sunt încărcaţi de poame, dar nimenea nu îi bântue, semn că locuitorii acestor ţinuturi sunt oameni de omenie. Cărăuşul spune, că astfel de pomi a plantat statul în întreg comitatul Sătmarului începând de la Gura Prislopului unde-i graniţa spre Ardeal, până la Baia Mare.

Pe lângă strâmta Vale a Bârsăului sunt cucuruzele mai bunişoare decât pe dealuri şi pe şesurile cele arse de soare şi de seceta ast grozavă. La Gura Prislopului este o fântână minunată în partea dreaptă cum mergi către Ardeal. Are apă foarte bună şi prinde bine bieţilor călători cu deosebire în dricul verii, celor ce merg de la bal ...

Pe la orele 2, fui în Răstoci, unde mă pusei pe tren. (...)

Cât văzui din Sălagiu şi Chioar venii la convingerea că acele ţinuturi şi potrivite-s pentru pomăt, dar nici nu sunt neglijaţi pomii în aceste părţi, ci nici nu putem zice că nu s-ar mai recere mult, până să putem zice că au ajuns pe Saşii din Ardeal, al căror ţinut e mai vitreg pentru pomi decât Sălagiu şi Chioarul, că ori-cum – dar Ardealul e mai aspru"[30].

Ecouri de la adunare au persistat în presa sălăjeană şi în zilele următoare. Articolul "Lucruri slabe. Grijă puţină"[31], apărut în două numere ale "Gazetei de Duminecă", critică activitatea desfăşurată în despărţământ din ultimii ani, altădată considerată

[29] "Gazeta de Duminecă", I, nr. 34 din 21 august 1904, p. 2-3; nr. 35 din 28 august 1904, p. 2-3.
[30] *Ibidem*.
[31] "Gazeta de Duminecă", I, nr. 34 din 21 august 1904, p. 2-3; nr. 35 din 28 august 1904, p. 2-3.

https://biblioteca-digitala.ro

ca model. În opinia ziarului "Gazeta de Duminecă", vinovații principali sunt intelectualii, care s-au implicat prea puțin în popularizarea ideilor promovate de Asociațiune în rândul celor peste "145 mii de suflete românești" de aici. Chiar din rândul lor, care se numără la 446, numai 43 sunt membri ai Astrei. Este criticată atitudinea senatelor școlare, care nici măcar nu au înaintat cereri, pentru a primi cărți și instrumente de scris gratuit din suma de 400 coroane, pusă la dispoziție de Asociațiune pentru ajutorarea școlilor sărace. Din 200 de școli au formulat astfel de cereri numai 13. Exemplul este completat cu ceea ce s-a întâmplat la Șomcuta, când Andrei Cosma a vrut să împartă gratuit cărțile populare aduse, n-a avut cui. Prin acest articol ziarul trage un semnal de alarmă conducătorilor, "pentru a pune capăt acestei decadență a spiritului public românesc în acest colț de țară, după cum zice și "Gazeta Transilvaniei", ar trebui să se manifeste mai constant, ca pretutindenea".

În concluzie putem spune că Adunarea Generală Anuală a Despărțământului Sălăjean-Chiorean de la Șomcuta, a fost una obișnuită. A făcut bilanțul activității desfășurate într-un an de zile, constatându-se cele mai mari merite în dezvoltarea fundațiilor cultural-naționale din zonă, merite în asigurarea unor cărți de culturalizare pentru locuitorii satelor, popularizarea unor mari personalități ale neamului, Astrei și locale – prin cuvântări, conferințe și prelegeri, grija pentru atragerea a cât mai multor membri în rândurile Asociațiunii. Este de apreciat și spiritul critic de care au dat dovadă raportorii și cei înscriși la dezbateri, când au abordat probleme negative din activitatea despărțământului. Adunarea a facilitat cunoașterea zonei, nu numai de către cei sosiți din afara despărțământului, dar prin ziarele prezente, pe o arie mai extinsă locuită de români. Meritele le-au fost recunoscute și localnicilor, pentru buna organizare a evenimentului și ospitalității acordate.

The yealry general meeting of ASTRA's Salaj-Chiorean county from Șomcuta (the 3rd august 1904)

(Summary)

The Yearly General Meeting of ASTRA's Salaj-Chiorean county (Transylvanian Association for Romanian Literature and Culture) from Somcuta that took place on August the 3rd 1904, was an ordinary meeting. It made a survey upon the activities of that year establishing the greatest merits in developing of national cultural foundations in the area, and also the greatest step in assuring some culturalization books for the village inhabitants, the acquaintance of some great ASTRA's national and local personalities through speeches, conferences and lectures, carrying for making as many people as it could join the Association.

It is to be appreciated the critical spirit of the reporters and of all those who subscribed to the debates when they tackled the negative problems of the county's activity.

The meeting eased the cognition of the area not only to the people from outside the county but, through newspapers, to a great number of other Romanians.

The inhabitants were appreciated for the good organization of the event and for their hospitality.

https://biblioteca-digitala.ro

Un document inedit din satul Rus (zona Baia Mare), privind ocupația horthystă

TRAIAN URSU

Într-un manuscris, intitulat "Istoricul parohiei: Rus-Şindreşti compus de preotul Vasile Bârsan",* autorul prezintă, în ultimele 26 de file*, suferințele locuitorilor celor două sate, în urma Diktatului de la Viena din 30 august 1940, impus României de Germania şi Italia, prin care partea de nord a Transilvaniei (43.000 km^2 şi 2,6 milioane locuitori, majoritatea români), a fost predată Ungariei horthyste.[1]

Celelalte 50 de pagini conțin date istorice despre satele amintite, mai ales despre satul Rus - reşedința parohiei, Şindreştii fiind filie a acesteia.

Găsim, în text, informații despre bisericile parohiei înființate odată cu venirea aici, ca preot, a lui Vasile Bârsan, "într-o frumoasă zi de 17 aprilie 1932" şi despre activitatea religioasă.[2] Sunt prezentate apoi: casa parohială, şcoala, obiceiurile şi tradițiile, privind muncile agricole, nunțile, botezurile şi "credințele deşarte", ocupațiile locuitorilor, ca: agricultori, crescători de animale, pomicultori şi mineri. "Ocupația de căpetenie le este agricultura. Puțini sunt cari să nu-şi aibă pământul lor, măcar cât de puțin. Pământul îl lucră bine, dar se cere multă jertfă până se ajunge la bucate fiind de tot slab. Pentru îngrăşarea pământului scot mal polochim** din pământ de la adâncimea de 6-10-12 metri. Terenurile sunt mai potrivite pentru fânațe şi pomărit.

Meseriaşi nu prea sunt, dar ei se ocupă cu multă isteține cu făcutul roatelor de car, cu butnărit, fierărie, adecă tot ce văd la oraşe, numai din cauza streinilor nu au putut a se specializa şi a şi le însuşi ca mijloace de viață, traiu. Sub stăpânirea ungurească, comerțul şi meseria era în mâna streinilor, mai ales evrei maghiarizați cari erau favorizați de stăpânire şi aşa ajungea pe mâna lor totul

În Rus erau doi evrei, în mâna lor era tot comerțul. S-au îmbogățit şi durere nu numai sub stăpânirea străină, ci şi în cursul stăpânirii noastre, tot numai ei au fost ajutați a deține licențele de comerț.

Industria casnică: femeile cunosc foarte bine lucratul cânepei şi lânei. Le torc şi țes foarte frumos. Toate îmbrăcămintele de casă şi le țes cu mâna proprie. Fac gube, covoare, vestoane de lână, de toată frumusețea.

În Rus, pe vremuri a fost un olar, destul de vestit. Pe locul unde a lucrat şi azi se găsesc cioburi de oale. În general toți au aplecare spre lucruri frumoase, şi când ar putea ajunge la specializări ar face mult mai mult, ca cei care azi îi nesocotesc"[3].

---

* Manuscrisul a avut inițial 76 de file numerotate, din care lipsesc, însă filele: 39,40,43,56 şi 59. Textul prezintă de asemenea, ştersături.

[1] *Istoricul parohiei Rus-Şindreşti compus de preotul Vasile Bârsan*, p. 61. (În continuare se va cita: *Mss.*). (În realitate 42.243 kilometri pătrați şi peste 2.600.000 de locuitori).

[2] *Idem*, p. 38.

** Marnă - rocă sedimentară compusă din carbonat de calciu şi argilă, în proporții variabile, de obicei de culoare cenuşie.

[3] *Idem*, p. 27.

https://biblioteca-digitala.ro

Autorul manuscrisului vorbeşte despre onomastica locuitorilor, ca şi despre asociaţiile religioase înfiinţate după anul 1932, în cele două sate. "Se începe organizarea credincioşilor în Reuniuni Mariane, Cultul Sfintei Inimi, Agru ş.a."[4], apoi "pe la finea anului (1935 n.n.) se şi întemeiază Societatea Rozarului"[5]. Prin aceste reuniuni se realizează multe din obiectele de podoabă şi de cult din bisericile parohiei. Astfel, "în ambele comune (Rus şi Şindreşti n.n.) s-au făcut câte o pereche de prapori de pânză şi lucru de mână, de către femeile din Reuniunea Mariană"[6]

De asemenea, sunt nominalizaţi eroii din primul război mondial, fiind "din comuna Rus 16 persoane. Sunt următorii: Vasile Bolchiş, Atanasiu Morariu, Atanasiu Mihalca, Ilie Leu, Dumitru Cerneştean, Teodor Păşcan, Danil Cădariu, Ioan Ciceu, Flore Rus, Pavel Chira, Gheorghe Ardelean, Andreiu Pop, Teodor Cădariu, Dumitru Timariu, Vasile Timariu, Doroftei Pop. Din comuna Şindreşti, filia parohiei Rus: Dumitru Pop a lui Gheorghe, Gavril Pop a lui Gheorghe (fraţi), Ioan Cerneştean a lui Constantin, Filip Lăpuşan a lui Ioan, Teodor Nicoară a lui Artemiu, Gavril Nicoară a lui Nechita, Ioan Ruge a lui Onisim, Petru Nicoară a Luchii, Pavel Ruge a lui Cornel, Gheorghe Bolte a lui Anania, Nechita Pălincaşiu, Gheorghe Mureşan 1. Gavril, Ioan Roşca a lui Pantelimon, Dumitru Cineghe"[7], în total 14 români căzuţi şi de aici.

Manuscrisul reprezintă de fapt o cronică a faptelor mai importante, care au avut loc în această parohie, din 1932 şi până la sfârşitul anului 1944.

Prezentăm în continuare evenimentele din perioada iunie 1940 - noiembrie 1944, trăite de către locuitorii celor două sate, Rus şi Şindreşti, aşa cum au fost percepute şi consemnate de preotul Vasile Bârsan. Ele se înscriu în contextul general dramatic cunoscut, trăit de românii din Transilvania de Nord sub ocupaţia horthystă.

Autorul ne spune: "În 27-28 (26-28 n.n.) iunie c(urent) (1940 n.n.) Rusia pretinde României să-i cedea Basarabia şi Bucovina de Nord. Se ţin două consilii de coroană, după cari, se face cedarea. Este începutul desmembrării României. După aceasta creşte pofta ungurilor... le trebuie Ardealul. Se ţin consfătuiri cu ei la Turnu Severin, dar nu se ajunge la rezultat. Sunt poftiţi apoi la Viena, să-i împace «neamţul»"[8]. Preotul nominalizează în continuare, dar de fapt, incorect, pe semnatarii actului-diktat impus României: Valer Pop, care, deşi delegat în acest scop de către guvernul de la Bucureşti, nu-l semnase totuşi,din cauza panicii create, la protocolul semnării, de leşinul lui Mihail Manoilescu, ministru de externe al României, (delegat la Viena, neamintit însă de preotul Bârsan în cronica sa), înainte de semnarea, de către acesta a actului de cedare[9]. Revenind la Valer Pop, menţionăm, în context, din reflexiile sale de mai târziu, asupra discuţiilor cu Ungaria privind Transilvania şi impunerea României a diktatului de la Viena, discuţii la care participase: "România trebuie să privească lucrurile în faţă şi să vadă realitatea crudă: câtă vreme vom avea o minoritate maghiară de un milion şi jumătate de suflete, puternic închegată, cu o conştiinţă naţională pronunţată, bucurându-se de o mare forţă economică şi culturală, dominând oraşele, iredentismul maghiar nu se va stinge şi ori de câte ori situaţia internaţională va fi prielnică, Ungaria va contesta Unirea Ardealului cu România şi va revendica Ardealul sau cel puţin o parte a acestui pământ românesc. Frăţia şi colaborarea româno-maghiară va fi numai o iluzie gata să se răzbune asupra părţii care va fi crezut fără reticenţe în ea"[10], avea să afirme omul politic român.

[4] *Idem*, p. 8, 17, 31.
[5] *Idem*, p. 47.
[6] *Idem*, p. 68.
[7] *Idem*, p. 36.
[8] *Idem*, p. 60.
[9] V. Pop, *Bătălia pentru Ardeal*, f.a., p.190; A.Simion, *Dictatul de la Viena*, Cluj, 1972, p. 199.
[10] V. Pop, *Op. cit.*, p. 229-230.

https://biblioteca-digitala.ro

Autorul manuscrisului din Rus îl aminteşte, ca prezent, şi pe prim-ministrul Gigurtu, despre care ştim, însă, că nu a fost la Viena în acea împrejurare.

Aflăm apoi despre retragerea armatei române, din dispozitivul din nord-vestul României, care intră în satul Rus "în 31 august la ora 5 dim(ineaţa)". De asemenea despre abdicarea lui Carol al II-lea, căruia "îi urmează fiul său Mihai I, iar ca prim-ministru ajunge generalul Ion Antonescu", precum şi faptul că "se mai cedează din corpul României şi bulgarilor partea de sud a Dobrogei"[11].

Horthyştii au adus cu ei, în localităţile ocupate din Transilvania de Nord, foame şi sărăcie, căci, scria preotul din Rus, "îndată după intrarea ungurilor toate s-au primit pe bon, mâncare, încălţii, haine, petrol ş.a."[12]; aceeaşi foame şi sărăcie pe care le consemnează şi rapoartele preoţilor ortodocşi români, terorizaţi şi apoi alungaţi din parohiile episcopiei Maramureşului, desfiinţată de ocupanţi în primele zile ale lunii septembrie 1940[13].

Referitor la jefuirea locuitorilor din Rus, de bunurile lor alimentare, aflăm că jandarmii horthyşti rechiziţionează "aproape toate cerealele de la oameni. În general se rabdă foame foarte multă. Oamenii au ajuns de macină cocenii de cucuruz şi-i mâncă. Cu greu se poate primi făină de măzăriche «borş» dar şi aceasta e foarte scumpă. Încălţii, încep a face de pânză, pe care o leagă de picioare cu sfoară. Impozitele s-au urcat că abia se mai pot plăti. Din fiecare porc tăiat trebuie să se depună pentru stăpânii zilei 3 kg unsoare. Au fost multe cazuri că nu a avut porcul tăiat decât atâta unsoare cât să o dai lor[14] Au fost luate animalele din gospodării, diminuîndu-se şi astfel posibilităţile alimentare ale oamenilor şi, totodată, capacitatea lor de muncă. În 1943 "comuna Rus a dat pentru stat 46 buc(ăţi) vite mari, Şindreşti 46 buc(ăţi) vite"[15].

În timp ce bărbaţii sunt duşi "pe front şi la lucru" (în tabere de exterminare, n.n.), "femeile şi copii acestor suferă de frig şi foame. În acest an (1943 n.n.) a trebuit să se dea statului după fiecare jugăr de pământ cultivat 100 kg de grâu, apoi după fânaţe 150 kg fân, din fiecare porc tăiat 4 kg unsoare (deci, cota creşte n.n.). La îmblătitul grâului au stat agenţi ai statului şi jandarmii, ca bietului om, din truda lui să nu-i lase decât decuri pentru mâncare. Lâna oilor o iau încă pentru ei"[16].

Românii vor mai trăi un jaf asemănător între 1947 şi 1957, de data aceasta la scara ţării, câtă a rămas atunci după ocupaţia bolşevică din 1944 şi în urma Păcii de la Paris din 1947.

Învăţământul a fost supus şi el legilor şovine horthyste, conform cărora limba de predare în şcoli avea să fie maghiara. Revizoratul şcolar nu aprobă funcţionarea şcolilor confesionale, dar - scrie autorul - nici "ca să ne permită ca în şcoală să fie limba de predare cea românească, căci la noi nu se găseşte nici măcar un ungur"[17]. Rămăsese aici un învăţător român Victor Mărcuş, "dar a venit şi unul de ungur Ştefan Bodnar de confesiune reformată. Are ca studii clasele primare şi acum dă examene la şcoala normală, dar ca elev particular"[18]. În Şindreşti, nu s-a admis învăţător român. Acolo "vine învăţătoare Policsek Mária, mare unguroaică şi munceşte pentru maghiarizarea copilaşilor din toate puterile"[19]. Şi, pentru că, părinţii copiilor ceruseră ca limba de predare în şcoală să fie româna, învăţătoarea îi ameninţă pe elevi; "ca părinţii lor să nu ceară ca copii(i) să le înveţe româneşte în şcoală, căci toţi cei ce ar cere acel

[11] *Mss.*, p. 60-61.
[12] *Idem*, p. 61.
[13] F. Dudaş. *Eroare în Maramureş*. Oradea, 1991, *passim*.
[14] *Mss*: p. 64-65.
[15] *Idem*, p. 69.
[16] *Idem*, p. 67.
[17] *Idem*, p. 62.
[18] *Idem*, p. 69.
[19] *Idem*, p. 62.

https://biblioteca-digitala.ro

lucru vor fi aruncați peste graniță în România"[20]. Iar, când această învățătoare a plecat din Şindreşti, în 1943, "a rămas în locul ei Hegedüs Eugenia unguroaică romano-catolică, cu clase primare numai", deşi în Şindreşti era "tânărul Gavril Ciocotişan absolvent al şcoalei normale de înv(ățători) din Gherla", care a cerut acel post, "dar a fost respins, pentru că este român"[21].

Jignirile şi amenințările, teroarea verbală şi fizică au fost practici curente ale horthyştilor. Astfel, la "18 sep. c(urent), (1941, n.n.), Váradi Elek fost croitor, azi funcționar la notariatul din Dumbrăvița, - notează autorul manuscrisului - ne comunică, că în cursul unei săptămâni ungurii merg şi după celălalt Ardeal"[22]. Despre respectivul croitor - funcționar mai aflăm că "este un călău al românilor. Nu este ocazie, - spune preotul din Rus - la care să nu ne jignească". Însăşi preotul este înjurat de acesta, spunîndu-i "rablău" pentru că nu şi-ar fi achitat impozitele, deşi - ne asigură autorul - "în realitate impozitele îmi erau toate plătite, ba mă încasase şi pentru anul viitor o bună parte"[23].

Pe măsură ce pierderea războiului era tot mai evidentă "ungurii - scrie Vasile Bârsan - se poartă față de noi românii, mai rău ca fiarăle sălbatice. Nu avem nume înaintea lor. Ne insultă la orice ocazie. Spun că românii sunt de vină, că ne bat ruşii, că nu au luptat cu credință şi că nu sunt hitlerişti buni. Cu toate ocaziile ne comunică că merg şi după Ardealul de Sud, căci România nici nu va mai exista"[24]. Despre intenția ocupării întregului Ardeal, preotul Vasile Bârsan află şi de la un colonel de jandarmi, pe când era deținut în închisoarea din Satu Mare. Acel individ le spusese deținuților: "iar acum (era începutul lunii septembrie 1944, n.n.), trupele ungureşti şi germane vor aduce şi cealaltă parte din Ardeal şi apoi vor înceta şi acestea" (arestările, n.n.)"[25].

Autorul manuscrisului prezentat aici surprinde şi prozelitismul practicat de horthyşti asupra credincioşilor, aparținând cultului unit cu Roma - greco-catolic - când notează: "dintre bărbații ce sunt concentrați (pe front şi la lucru n.n.) începe a scrie femeilor că îi silesc să părăsească legea românească adecă unită şi să treacă la cea ungurească adecă reformată, sau romano-catolică"[26]. De menționat, în contextul lipsei de respect pentru credință, că, în aceeaşi strădanie, ocupanții încercau în satele ortodoxe convertirea credincioşilor la greco-catolicism[27].

Persecuțiile față de populația românească s-au manifestat, în perioada 1940 - 1944 în forme diferite şi cu grade diferite de duritate. Unele dintre practici au putut fi constatate şi în cele două sate Rus şi Şindreşti: domiciliul forțat, închisoarea, concentrări în lagăre de muncă, detaşamente de români şi evrei pentru deminarea câmpurilor din fața trupelor din linia întâi de front, ca şi concentrările pentru front, cu predilecție pentru linia întâi.

În legătură cu recrutările pentru front şi pentru lagărele de muncă, din cele două sate, în luna iunie 1944, autoritățile horthyste au concentrat mulți bărbați, "făcându-se şi conscrierea femeilor şi fetelor de la 16 - 50 de ani, tot în vederea concentrării"[28].

Pentru câteva persoane din satul Rus şi Şindreşti, horthyştii au recurs la pedeapsa (pentru ce?), cu domiciliul forțat şi detenția în închisoare, măsura fiind de natură să întimideze întreaga zonă. Au avut domiciliul forțat: familia preotului Vasile

[20] *Idem*, p. 64.
[21] *Idem*, p. 69.
[22] *Idem*, p. 62
[23] *Idem*, p. 68.
[24] *Idem*, p. 70.
[25] *Idem*, p. 74.
[26] *Idem*, p. 67.
[27] F. Dudaş, *Op.cit.*, p. 46.
[28] *Mss.*, p. 71.

https://biblioteca-digitala.ro

Bârsan - soț, soție, copii, servitoarea, mama preotului aflată în vizită; învățătorul Victor Mărcuș cu familia - soț, soție, un fiu, mama preotesei și o nepoată, Ileana Cupșan. Toate aceste persoane erau din Rus. Din satul Șindrești, a avut domiciliul forțat Ambrozie Mureșan. Pentru toți, domiciliul forțat a început în noaptea de 25 august 1944, când subnotarul din Dumbrăvița, Dercseni László le comunică: "... nu aveți voie nici personal nici membrii familiei sau alte persoane locuitoare în gospodăria voastră, nici servitorii, să părăsească locuința, ce vi s-a designat (ca) domiciliu forțat. Nu aveți voie a comunica cu nimeni nici prin vorbă nici în scris, nu vă este permis a primi oaspeți sau vizitatori, nu aveți voie a trimite telegrame, nici a vă folosi de telefon, nici a trimite scrisori sau colete, nici a primi astfel de lucruri, cari de altfel stau sub control. Să le țineți cele de mai sus, căci în caz contrar veți fi internați. Vă mai fac cunoscut că nici pentru ocupația dv. zilnică nu aveți voie a părăsi locuința, nici pentru procurarea vreunor articole necesare traiului, ci aceste dorinți le veți putea comunica controlorilor, sau patrulei care va face controlul dv. și care le va comunica aceste dorinți antistiei (cancelariei n.n.) comunale, care la rândul său va lua măsurile necesare[29]. Arestul și supravegherea erau atât de severe că nu era voie nici să iasă din casă pentru a-și lua apa de băut de la fântână, încât, - spune preotul - "începem a suferi, nu avem apă de beut, nu avem lucruri necesare traiului", iar recolta din câmp se pierde[30]. Mai mult, preotul fiind controlat de un grup de funcționari horthyști, spune următoarele despre jandarmul din localitate, Képesi István, prezent și el în acel grup: "îmi pune baioneta în piept și îmi comunică și el că: «nu am voie a părăsi domiciliul, nu am voie a servi Sf. Liturghie, nu am voie a spovedi sau boteza, căci dacă voiu îndrăzni a face ceva mă va duce în lagăr ca pe jidani»"[31].

Patru persoane: trei din Rus, Vasile Bârsan, Victor Mărcuș și Ileana Cupșan și una din Șindrești, Ambrozie Mureșan, sunt arestate în 2 septembrie 1944 și duse în Dumbrăvița, de unde mai sunt arestați următorii: preotul Adrian Lupan, Onuț Dobrican și încă trei români, fiind duși la Baia Mare, și ținuți acolo, spune Vasile Bârsan: "mai aspru ca făcătorii de rele". Duși apoi la Satu Mare, "la tribunal în închisoare". Preotul ajunge "în celula nr. 19, alături de păr(intele) Ioan Ilieș din Tămășești (jud. Maramureș n.n.) și încă un român din Viile Satu Mare". A doua zi, la o alarmă, fiind duși în adăpost toți deținuții, autorul constată: "Eram mulțime multă de români și românce, de la fiica preotului Ulmeanu Vasile din Firiza - ceia cu mama ei - și ce era de 6 luni și până la bătrâni ce abia duceau povara anilor. Eram mulți preoți, călugări, apoi advocați, medici și plugari"[32].

Documentul de care ne ocupăm consemnează, firesc și retragerea trupelor germane și maghiare înfrânte de cele românești și "ruse". În retragere, trupele de ocupație jefuiesc tot ce le iese în cale. Odată cu acestea fug și funcționarii din administrația horthystă.

"Marți 17 octomvrie, - scrie preotul - pe la ora 15 au ajuns trupele ruse în Rus. Au venit prin Șindrești. Li s-a făcut primire frumoasă cu drapele trei culori. Au poposit pe grădinile din fața bisericii. Populația a adus tot felul de mâncări și beuturi. S-au aflat mulțumiți rușii...Când au plecat (în aceeași zi spre Baia Mare n.n.) oameni mulți au mers cu ei și i-au călăuzit"[33], fiind, deci, în acel moment, o bună înțelegere între cele două părți.

Ridicarea și deportarea evreilor în lagărele naziste de exterminare, de către autoritățile de ocupație horthyste, constituie un alt moment dramatic din viața satului

[29] *Idem*, p. 72.
[30] *Idem*, p. 73.
[31] *Idem*, p. 72-73.
[32] *Idem*, p. 73-74.
[33] *Idem*, p. 75.

https://biblioteca-digitala.ro

Rus, consemnat în acest manuscris. Lăsăm la o parte orice comentariu, redând chiar cuvintele preotului: "în ziua de 3 mai, jandarmii unguri au ridicat evreii din sat şi i-au dus în Dumbrăviţa, de aici i-o dus în ghetou pe Valea Borcutului, de aici în ghetoul din Baia Mare, lângă fabrica «Phönix», iar de aici i-au băgat în vagoane de vite câţi au încăput, au plumbuit vagoanele şi i-au dus, unde nu se ştie. Averea evreilor au împărţit-o ungurii între ei spuind (spunând n.n.) că «aceea este avere naţională». Lucrul acesta l-au făcut cu toţi evreii din ţară. Din Rus au dus 4 persoane. Anume pe: Lupu Herşcoviciu, pe fratele lui Samuil Herşcoviciu pe soţia acestui Hani Rozenfeld şi pe fiica lor Sprinţa Herşcoviciu. Pâine pentru drum şi slănină le-a dat dna. Maria Mărcuş soţia învăţătorului din loc. şi preotul din loc. Vasile Bârsan. Hainele acestor evrei - bogaţi - au fost duse la cancelarie în Dumbrăviţa şi le-au împărţit între ungurii ce erau funcţionari la notariat, purtându-le fără ruşine îndată după primire. La notariat erau: dr. Bálint I. Gábor notar, Dercseni László subnotar, Váradi Elek şi Toth István scriitori"[34]. Iată de ce ni se pare potrivit a cita în context cuvintele medicului Oliver Lustig din Oradea, victimă şi el, împreună cu familia, a holocaustului nazist: "generaţiile de azi nu pot răspunde pentru fărădelegile de atunci. Au însă datoria morală de a recunoaşte - de altfel ele nici nu pot fi scoase din istorie - de a le analiza cauzele care le-au generat, de a le combate, de a face totul să nu se mai repete"[35].

Între ultimele evenimente ale anului 1944, consemnate de preotul Vasile Bârsan, cu care, de altfel, se încheie manuscrisul prezentat, merită a fi amintit un fapt, mai greu de crezut şi puţin cunoscut ca realitate. Şi anume că, administraţia românească instalată la 30 octombrie în Baia Mare, "pe ziua de 16 noemvrie c(urent) a trebuit să se retragă toţi jandarmii şi administraţia română ce venise în Ardealul de Nord. Ungurii încep a ieşi la iveală toţi. Au îndrăzneala de a se reîntoarce la posturile lor, chiar şi cei care au fost din Ungaria veche". Dar, ordinea se restabileşte şi mulţi din cei neaveniţi, părăsesc zona. "De la Dumbrăviţa a trebuit să fugă notarul Bálint şi soţia, apoi Váradi, îi urmărea populaţia să le plătească fărădelegile. Dercseni L. a rămas pe loc"[36].

Nu putem încheia prezentarea acestui document, privind ocupaţia horthystă din nord-vestul Transilvaniei, fără a ne aminti cuvintele lui Mihail Manoilescu, ministrul de externe al României, care a fost nevoit să semneze actul-diktat de la Viena, la 30 august 1944, trăind şi simţind toată tragedia acelui moment. O facem şi pentru că părintele Vasile Bârsan din Rus îl scăpase din vedere în depănarea tristelor evenimente ale anului 1940, pe care le trăise România. "Ca într-o melodramă de gust învechit, dar plină de deznodăminte drepte, toţi cei vinovaţi de mutilarea Transilvaniei şi-au primit o cumplită pedeapsă. Hitler s-a prăbuşit sub ruinele Reichului său; Mussolini a fost împuşcat de un fugar la o margine de drum; von Ribbentrop a sfârşit prin spânzurătoare; Ciano la stâlp sub gloanţele poruncite de bunicul copiilor lui; Teleki s-a sinucis când nemţii l-au descoperit că îi trăda; Csáki a murit în condiţii stranii la două luni după funestul arbitraj, iar Bárdossy, ministrul ungar de la Bucureşti, devenit în urmă prim-ministru, a fost executat în 1946.

Transilvania noastră e vrăjită!"[37].

---

[34] *Idem*, p. 71.

[35] O. Lustig. *Denaturări şi falsificări care jignesc şi profanează memoria victimelor terorii horthyste*, in "Magazin Istoric", an XXI. nr. 5 (242) mai 1987. p. 80.

[36] *Mss.*, p. 75-76.

[37] F. Dudaş. *Op.cit.*, p. 17.

https://biblioteca-digitala.ro

Unpublished Document from the Village of Rus, Baia Mare Area, Regarding the Horthist Occupation (1940 - 1944)
(Summary)

The manuscript record is a chronicle of the 1932 - 1944 period, belonging to the Rus parish, a locality situated 12 km from the town of Baia Mare, written by the Greek- Catholic priest Vasile Bârsan. The notes concern the neighbouring village of Şindreşti, too.

The last 26 pages contain the abominable actions committed by the Horthist occupants against the inhabitants of these Romanian villages, between September 1940 - October 1944 respectively after the Dictate imposed to Romania by Germany and Italy, regarding the surrender of the Northern Transylvania (43.500 km^2, with a population of 2.6 million inhabitants, most of them Romanians.)

There are written down actions such as: the replacement of the Romanian teachers with Hungarian ones brought from Hungary, the robbery of the villagers, depriving them of their most useful goods (food, cereals, cattle, fodders, etc.), the attemps of Catholicization of the Greek-Catholic believers (the United Romanians) from this parish, sentencing them to forced place of residence and the arresting of the most notable villagers, the robbery and arresting of the Jews, their concentration in labour camps in Baia Mare and eventually, their sending away to unknown places.

Also recorded the joy of the inhabitants at their liberation by the Romanian and Soviet Army on the 17th of October, 1944, following the retreat of the occupation troops as well as of the Horthist administration in this area.

https://biblioteca-digitala.ro

Şase secole de la atestarea documentară a mănăstirii "Sf. Mihail" din Peri – Maramureş ca stavropighie patriarhală. Expoziţie de istorie şi artă veche religioasă - catalog. Simpozion ştiinţific

VIORICA URSU

Vechea mănăstire, care a încetat să mai existe în jurul anului 1700, se afla pe malul drept al râului Tisa, (vizavi de oraşul Sighetu Marmaţiei), pe culmea unui deal (înalt de 525 m), situat între satele Biserica Albă şi Bocicoi, la 3 km de oraşul Slatina - localităţi din Maramureşul istoric, aflate azi în componenţa Ucrainei, regiunea Transcarpatică, raionul Rahovo. Locul mănăstirii se găseşte acum în hotarul comunei Gruşevo (Peri) şi se numeşte până astăzi "Cetăţea", sau "Coasta Mănăstirii"

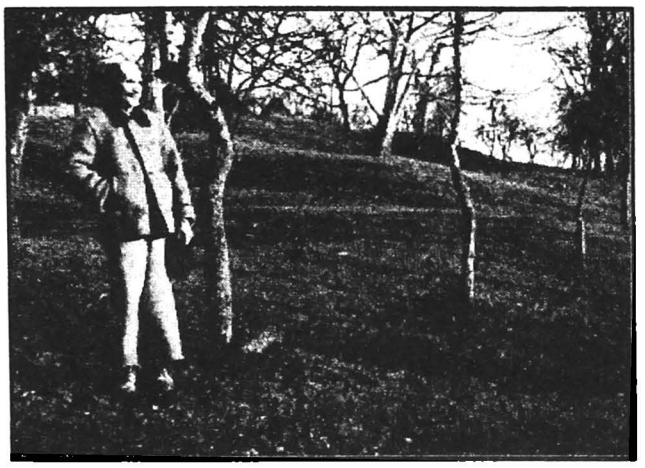

Locul mănăstirii Peri, fotografie din anul 1950 (donaţie, prof. dr. Ioan M. Bota Floreşti - Cluj

Vestit centru de spiritualitate românească, mănăstirea Peri, dacă ar mai fi existat, şi-ar fi sărbătorit, poate, şase secole şi jumătate de la întemeiere, iar la 13 august 1991, şase sute de ani de la ridicarea sa la rangul de stavropighie (mănăstire subordonată direct patriarhiei)[1], rang aproape similar cu cel de episcopie.

Lăcaşul a fost construit şi înzestrat, se pare, la mijlocul secolului XIV, de Sas Vodă, fiul lui Dragoş, legendarul descălecător în Moldova. Această invocată "moştenire din bătrâni" a fost apoi refăcută şi, de asemenea, dăruită cu averi, la rândul lor, de Balc Vodă şi de fratele său Drag, fii şi respectiv nepoţi ai voievozilor amintiţi[2].

Drăgoşeştii - voievozi ai Maramureşului, comiţi ai Sătmarului, Ugocei, Beregului şi ai secuilor, cum se intitulau - au jucat un rol politic şi militar important în zonă şi în epocă. Au fost ocrotitori ai neamului lor, ai credinţei strămoşeşti[3], construind pe domeniile proprii, mai cu seamă din Maramureş şi Chioar, mai multe mănăstiri şi biserici. În aceeaşi idee şi gândind la o autonomie a bisericii românilor faţă de ie-

---

[1] M. Păcurariu, *Mănăstirea "Sfântul Mihail" din Peri Maramureşului - la 600 de ani de la prima atestare documentară*, în "Ortodoxia maramureşană", an II, nr. 2, 1997, p. 157.

[2] I.Mihalyi de Apşa, *Diplome Maramureşene din sec. XIV - XV*, Sighet 1900, doc. 53.

[3] I. Lupaş, *Din trecutul românilor maramureşeni*, în "Graiul românesc", I nr. 4, 1927, p.31. vezi şi Gr. Nandriş, *Despre mănăstirea din Peri*, "Graiul românesc", nr. 2, 1928, p.21-26.

https://biblioteca-digitala.ro

rarhii străine[4], cei doi voievozi închină mănăstrirea lor din Peri cu hramul "Sf.Mihail", patriarhiei Constantinopolului, obținând prin documentul datat 13 august 1391 şi semnat de patriarhul Antonie al IV-lea, rangul amintit[5].

Astfel, starețului mănăstirii din Peri îi revenea titlul de exarh al patriarhiei, cu autoritate asupra următoarelor ținuturi: Sălaj, Ugocea, Bereg, Ciceu, Unguraş, Bihor şi, bineînțeles Maramureş, Sătmar, Chioar[6] În calitatea dobândită, egumenul avea următoarele prerogative: să supravegheze şi să îndrume preoții şi enoriaşii din ținuturile de sub jurisdicția exarhatului din Peri, să cerceteze şi să judece neînțelegerile dintre preoți, după lege şi canoane, să vegheze ca numai patriarhul să fie pomenit la slujbe, să sfințească mănăstiri şi biserici noi[7].

Exarhatul astfel constituit reprezenta o organizație religioasă unitară a românilor de pe un teritoriu vast al Transilvaniei, fiind de fapt începutul vechii episcopii ortodoxe româneşti a Maramureşului şi servind ca model pentru organizări viitoare: episcopiile Vadului, Gioagiului şi Silvaşului.

Istoria mănăstirii - sediu, cu intermitențe al Episcopiei Maramureşului va fi vreme de trei secole un zbucium necontenit pentru supraviețuire. După moartea voievozilor binefăcători ai mănăstirii şi după ce urmaşii lor părăsesc Maramureşul, la mijlocul veacului al XV-lea, stabilindu-se la Beltiug - Drăgoşeştii devenind Dragffieşti şi catolici - se manifestă tot mai pregnant tendințele de acaparare a bunurilor şi prerogativelor mănăstirii. Faptul a generat o dispută acerbă între stavropighia din Peri şi, mai cu seamă, mănăstirea "Sf. Nicolae" din Muncaci[8]. Aceasta devenise reşedință a episcopiei rutene a Muncaciului care, după o temporară reuşită în amintita dispută, se mutase la Peri. Românii vor stărui însă, pentru autonomia bisericii lor şi pentru episcopi proprii la Peri. Se ducea, de fapt, lupta pentru apărarea limbii române în biserică, în plin secol al XVI-lea.

Să menționăm, în fugara evocare, că Mihai Viteazul, apărător al credinței şi neamului său, simbol al unității acestora, acordase toată atenția bisericii româneşti a Maramureşului, trimițând în scaunul ei episcopal, pe starețul mănăstirii Tismana, "un călugăr cărturar", cum îl numise N. Iorga. Este semnificativ şi faptul că, la 2 iunie 1601, episcopul de atunci al Maramureşului, Petronie, împreună cu episcopul Efrem, rezident la mănăstirea Habru, de lângă Baia Mare, răspund la rândul lor, solicitării domnului român, venindu-i în sprijin în capitala Moldovei[9].

Mănăstirea din Peri, după ce îşi redobândise prin procese repetate şi câştigate, proprietățile şi parțial prerogativele, suferă mari distrugeri în timpul răscoalei lui Emerik Tököly, pierzându-şi din nou averea, însuşită prin abuz, de data aceasta de nobilii: Redy, Kapi, ori dăruită de principele Transilvaniei Mihail Apaffi, căpitanului cetății Hust[10], şi moştenită, apoi, de Buday etc. Proprietățile bătrânei mănăstiri sunt răscumpărate de stat după 1703, când aceasta nu mai exista decât ca un morman de dărâmături. Căci, în timpul luptelor dintre curuți şi lobonți, mănăstirea a fost definitiv distrusă. Vremea a acoperit apoi, printre ruinele sale şi pe cele ale bisericii mănăstirii, construcție din piatră, pentru aceea vreme, important monument de cultură - după părerea lui N. Iorga[11]

---

[4] S.Reli, *Biserica Ortodoxă din Maramureş în vremurile trecute*, Cernăuți, 1938, p.52-53.

[5] Textul documentului patriarhal, traducere din greceşte, la N.Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIV, partea I, Bucureşti, 1915, p. 13-15.

[6] R.Popa, *Țara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti, 1970, p. 252-253.

G. Rafiroiu, *Mănăstirea din Peri*, Oradea, 1934, p.19-22.

[8] Gr. Nandriş, *Op.cit.*, p.23-25.

[9] Damaschin Coravu, *Mănăstirea din Peri şi importanța sa istorică*, în "Mitropolia Olteniei. Articole şi studii." Craiova, 1982, p.510; O.Ghitta, *Un colaborator al lui Mihai Viteazul - episcopul Serghie*, în Anuarul Inst. de Ist. şi Arh. Cluj Napoca, XXVII, 1986 - 1987, p. 37

[10] G.Bariț, *Părți alese din istoria Transilvaniei*, ed. II -a, vol.I, Braşov,1993, p. 117-122.

[11] N.Iorga, *Istoria bisericii româneşti şi a vieții religioase a românilor*, Bucureşti, 1928, vol. I, p. 62.

https://biblioteca-digitala.ro

Aşadar, în împrejurările amintite, dintre cele mai vitrege, lăcaşul de închinare, purtător de cruce încetează fizic să mai existe. Moral însă, instituţia în sine, ideea unei autorităţi bisericeşti intrate în conştiinţa românilor continuă, căci, la 1693, Iosif Stoica, episcop între 1690-1711 - cunoscut datorită încăpăţânării cu care refuzase să accepte unirea cu biserica catolică, intrând astfel în conflict cu autorităţile austriece, după ce îşi atrăsese şi duşmănia Congregaţiei calvine, căci a respins şi propunerile acesteia, înscrie în Antimisul său: "...din mila lui Dumnezeu episcop ortodox al Maramureşului exarh al patriarhiei constantinopolitane, administrator al mitropoliei Bălgradului"[12].

Pe lângă mănăstirea din Peri s-au format preoţi[13], deci a funcţionat o şcoală, şi tot aici, după părerea unor istorici, s-au tradus, copiat şi tipărit cele mai vechi cărţi de cult româneşti - adevărate monumente ale limbii noastre naţionale. Este vorba despre "Psaltirea Scheiană", "Psaltirea Voroneţiană", "Codicele Voroneţian", "Psaltirea Hurmuzaki" etc., de pe la sfârşitul sec. al XV-lea, şi începutul sec. al XVI-lea[14].

Ar mai fi de adăugat, în acelaşi context, opinia mai multor istorici privind şi activitatea unei tipografii la mănăstirea Peri, pe la sfârşitul sec. al XVII-lea[15].

Mănăstirea din Perii Maramureşului rămâne astfel cea mai importantă dintre mănăstirile noastre, din această parte de ţară, şi cea mai veche, al cărei nume şi documente se păstrează. Este locul să amintim şi că dintre cele 20 de mănăstiri româneşti, datând din Evul Mediu, care au existat în cuprinsul actualului judeţ Maramureş, a supravieţuit secolelor şi vicisitudinilor, una singură, de fapt cea mai tânără, mănăstirea Moisei, construită la 1600[16].

Vorbind despre vechile noastre mănăstiri din Maramureş, Chioar, din toată Transilvania şi din întreg spaţiul românesc şi evocând mănăstirea din Peri la 600 de ani de la menţiunea sa scrisă, ne gândim cu veneraţie la cei care au apărat şi cultivat prin ele limba, credinţa şi identitatea noastră ca popor, fiind secole de-a rândul singurele focare de lumină, adevărate centre de rezistenţă creştinească şi româneas-că[17]

În ceea ce priveşte isoria mănăstirii Peri, suntem în situaţia, doar, de a trece în revistă şi de a readuce în atenţie date istorice mai vechi – rezultatele unor cercetări pe care istoriografia românească le-a înregistrat între cele două războaie mondiale, căci interesul pentru acestă mănăstire şi pentru instituţiile de cult, în general, a scăzut (desigur, din motive subiective, care ţin de ultimele decenii), ca să nu spunem că s-a transferat, aproape în exclusivitate, în sfera învăţământului superior teologic. Excepţia de la "regulă" o fac, istoria artei (cuprinzând arta religioasă), preocupările pentru cartea veche românească (care este, de fapt, carte de cult) şi unele cercetări arheologice. Credem, însă, că manifestarea noastră va fi de natură să trezească interesul pentru cercetări viitoare privind acest obiectiv[17], ca şi alte aşezăminte demult dispărute, dar cu importante semnificaţii în istoria naţională[18].

---

[13] M. Păcurariu, *Mănăstirea "Sf. Mihail" din Peri Maramureşului la 600 de ani de la prima atestare documentară*, in "Ortodoxia Maramureşeană", Baia Mare, an II, nr. 2, 1997, p. 163. Comunicare prezentată la Simpozionul de la Baia Mare, dedicat aniversării vechii mănăstiri dispărute.

[14] Damaschin Coravu, *Op. cit.*, p. 509.

[15] M. Păcurariu, *Op. cit.*, p. 161. Autorul exclude posibilitatea de a fi existat la Peri această tipografie, ca şi tipărirea aici a primelor cărţi - cu texte rotacizante - în limba română.

[16] A. Popa, *Bisericile de lemn din Ardeal*, in "Anuarul Comisiunii monumentelor istorice" - secţia pentru Transilvania, 1932-1938, vol. IV, p. 116-127

[17] Menţionăm efortul merituos al dlui A. Russu, dela Institutul de Arheologie şi Istoria Artei din Cluj-Napoca, care, în colaborare cu Universitatea de Stat din Ujgorod, Institutul de Studii Carpatice şi cu sprijinul material al Muzeului Judeţean Satu Mare, a cercetat, sub aspect arheologic, locul mănăstirii din Peri. Începută în anul 1997, cercetarea a continuat în 1998, (vezi relatarea ziaristului Gheorghe Pârja, de la cotidianul "Graiul Maramureşului", din 6 oct. 1997 şi 6, 21 iulie 1998).

[18] Viorica Ursu, *Un document inedit privind relaţiile Chioarului cu ţările române în Evul Mediu*, in "Marmaţia" 4, Baia Mare, 1978, p. 180 - 181 şi, Viorica Ursu, *În legătură cu memoriul din 1614 adresat autorităţilor imperiale, de românii din ţinutul Băii Mari, Chioarului şi Sătmarului*, in "Marmaţia" 5-6, Baia Mare, 1981, p. 193.

https://biblioteca-digitala.ro

Am socotit o datorie de credință să aducem în atenția contemporanilor noștri istoria acestui lăcaș de închinare, vestit cu secole în urmă, care a fost mănăstirea "Sf. Mihail" din Peri. Influența și autoritatea sa explică și mulțimea bisericilor și mănăstirilor din spațiul în care își exercita jurisdicția și care au preluat hramul "Sf. Mihail"[19] Întâmpinarea noastră privind evocarea mănăstirii din Peri a găsit înțelegerea conducerii Inspectoratului de cultură al județului Maramureș și al Episcopiei Ortodoxe a Maramureșului și Sătmarului, care au sprijinit organizarea și reușita manifestărilor de la Baia Mare, respectiv: Expoziția documentară și de artă religioasă " **Mănăstirea Peri, Maramureș - 600",** al cărei vernisaj inedit, a impresionat, prin solemnitate și prin numărul mare de participanți și care a avut loc, duminică, 10 august 1991. Atunci, după slujba din Biserică, sute de credincioși, în frunte cu pr.protopop Gavril Mociran și pr.paroh Vasile Trif, însoțiți de corul Bisericii "Sf.Treime", condus de prof.Gheorghe Parascineț, au făcut neîncăpător spațiul expoziției dedicate mănăstirii din Peri, despre care, mulți auzeau, cu mirare, pentru prima dată. După sfințire, s-au rostit rugăciuni de pomenire și cuvinte de cinstire a ctitorilor și clerului vechii mănăstiri dispărute.

* * *

Inedită pentru municipiul Baia Mare și județul Maramureș, prin conținutul și mesajul său, căci obiecte de cult nu mai fuseseră prezentate într-o instituție publică de cultură, expoziția dedicată mănăstirii din Peri s-a bucurat de interes, chiar curiozitate din partea publicului. Obiectele expuse au fost privite cu pietate și admirație pentru frumusețea și sfințenia lor, pentru ingeniozitatea, sobrietatea, echilibrul și rafinamentul artistic, expoziția contribuind astfel la apropierea oamenilor de aceste valori, la înțelegerea profunzimii și statorniciei credinței la români.

Expoziția sintetizează istoria bătrînei mănăstiri, subliniind însemnătatea sa spirituală și culturală. Prezintă, cu ajutorul unor hărți, fotografii documentare și documente (faximilate), biserici - monumente istorice din județul Maramureș, păstrate până astăzi și care au aparținut unor vechi mănăstiri dispărute, ori locuri care poartă încă denumirea de "Mănăstire",amintind de existența, cu secole în urmă, a unor mănăstiri, care nu au mai ajuns până la noi (cele de la Peri, Groși, Șomcuta, ș.a.).

Expoziția prezintă vechi și prețioase obiecte de cult - potire, discuri, crucifixuri, icoane, sfeșnice, pecetare (prescurnicere) etc., carte veche și rară,care au servit sute de ani în bisericile noastre împlinirii datinilor creștine. Ilustrează, de asemenea, prin exemplarele expuse, circulația cărții vechi de cult tipărite în centre din țările române , prezența ei în satele Maramureșului și semnificația acestui fapt - legăturile spirituale între români, dincolo de realitățile politice ale vremurilor. În același context, este subliniată grija domnilor din Țara Românească și Moldova pentru românii din Transilvania, pentru viața lor spirituală, amintindu-i pe Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu - ctitori și binefăcători de peste munți, de biserici și mănăstiri. Au fost expuse și prețioase obiecte de cult donate unor vechi mănăstiri din Maramureș și Chioar.

Piesele, multe provenind din vechi biserici, care astăzi nu mai există, se păstrează în colecțiile Muzeului de Istorie și ale Muzeului de Etnografie și artă Populară din Baia Mare, ori în câteva cunoscute colecții particulare din Baia Mare și Sighetu Marmației.

Piesele inedite, sau mai puțin cunoscute, sunt descrise pe larg:

1. **Inel sigilar**, descoperit în biserica cnezială de la Giulești, sec. XIV

[19] Episcop Vasile al Oradiei, *Rolul Mănăstirii din Peri Maramureșului*, în "Mitropolia Ardealului", nr. 1-3/1978.

https://biblioteca-digitala.ro

Piesă din argint, având pe plăcuță, simbolul creştin al pelicanului sfâşiindu-şi pieptul pentru a-şi hrăni puii. Pe margine, inscripția: + I.M. IV.DO.AT.
D-1,8 cm.
Muz.Ist. BM. Nr.inv. IF. 2073

2. **Inel sigilar**, descoperit în biserica cnezială de la Giuleşti, sec. XVI
Piesă din argint, având pe plăcuță gravată imaginea stilizată a Pomului vieții încadrat de Adam şi Eva.
D plăcii: 1,6 cm.
Muz.Ist. BM. Nr.inv. IF. 2070

3. **Cahlă**, Baia Mare, breasla olarilor, sec.XV-XVI.
Ceramică nesmălțuită, galbenă. Placa modelată înaintea arderii, redă scena jertfei pelicanului (aici, probabil, o altă pasăre), care îşi sfâşie pieptul hrănindu-şi puii. Scena este flancată de doi stejari cu frunze şi ghindă, în cel din dreapta, cuibul cu trei pui, aşteptând hrana.
I-16 cm; Placa-23x23 cm
Muz.Ist. BM. Nr.inv.IF.142

4. **Tipar pentru turte** (pască de Paşti). Atelier din Baia Mare, 1608.
Piesă din fier forjat, având forma unui cleşte de dimensiuni mari, cele două plăci dreptunghiulare se suprapun prinzând aluatul şi imprimând pe cele două fețe motivele gravate. Pe una din plăci sunt redate stilizat Răstignirea şi, respectiv, Învierea Domnului, respectiv, figurile: Iisus răstignit, iar de o parte şi de alta a crucii, Sf.Maria şi Sf. Ioan, în genunchi, plângându-L. Scena este înscrisă într-un cerc de frunze de laur. Alăturat, tot într-un cerc de lauri, este redată, de asemenea, stilizat, dar, cu aceeaşi expresivitate şi pietate, scena învierii lui Iisus. Autorul gravurii dovedind mult rafinament artistic. Deasupra crucii: INPI. În intervalul dintre cercurile amintite, alte două cercuri mici dispuse simetric în partea de sus şi de jos, care înscriu câte o cruce împodobită cu frunze de laur. Pe cea de a doua placă, într-un chenar sugerând parcă un blazon de forma unui trapez, inițialele: MG, anul: A 1608 şi inițialele: IM, încadrând două ciocane încrucişate - simbolul minier al oraşului Baia Mare, iar sub ele, inițialele: PE.

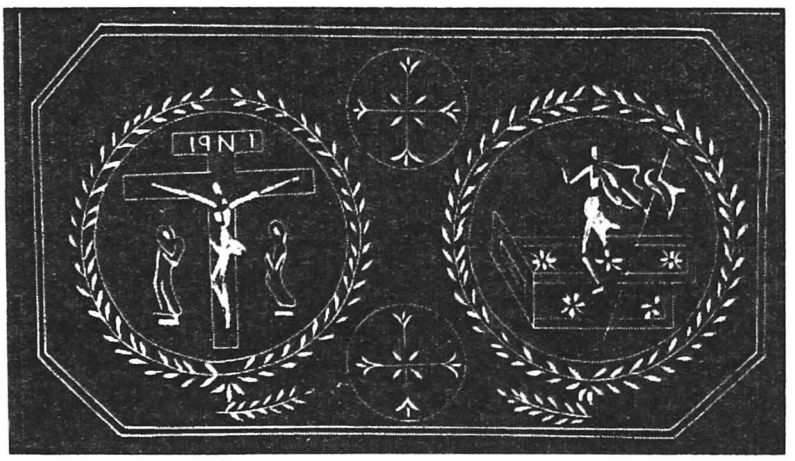

Tipar pentru turte (pască de Paşti), Baia Mare, 1608

L-78 cm; Plăci: L-21,5 cm.; l-13,5 cm. Muz. Ist. BM. Nr.inv. IF. 535.

5. **Lacăt de biserică**. Atelier din Baia Mare, sec. XVII.
Piesă masivă, pentru două chei, din fier turnat şi forjat, având corpul dreptunghiular, ornamentat, pe ambele fețe cu câte o cruce în relief, pe toată suprafața. Locul pentru cheie are miezul în formă de inimioară, iar pe cea de a doua față în formă de treflă. Două brațe laterale, similare ca ornamentație (crucea în relief), pornesc în sus, unindu-se printr-o bară şi realizând toarta masivă a lacătului. Doi butoni laterali din aramă, decorează şi ei piesa.
Î-11,5 cm; L-12 cm; l-4 cm. Muz.Ist. BM. Nr. inv. IF 202.

https://biblioteca-digitala.ro

6. **Mucarniță** (foarfece pentru curățat şi stins lumânări), atelier din Baia Mare (?), sec. XIX. Piesă din argint turnat, cizelat, gravat, prevăzută pe una din fețe cu o mică casetă, pe care se află gravate literele UI, frumos caligrafiate. Semnul de meşter reprezentând inițiale IS, sunt redate într-un mic cerc L-14,5 cm; Caseta: L-3,4 cm; Î-1,9 cm; G.- 300 gr. Muz. Ist. BM. Nr.inv. IF.2704

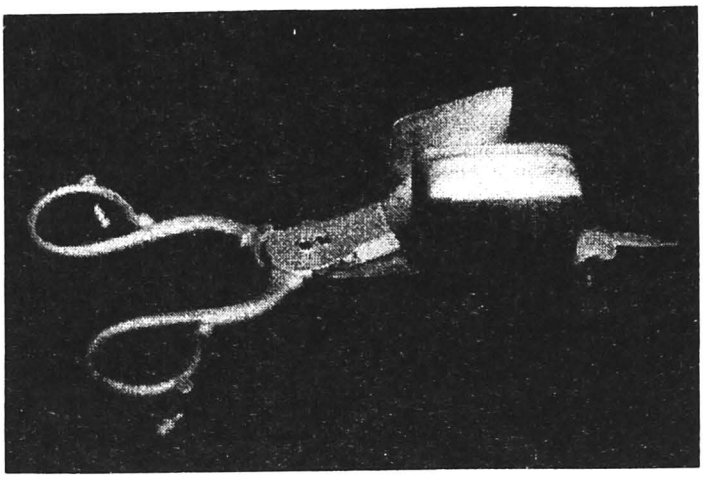

Mucarniță din argint, sec. XIX

7. **Mucarniță**, atelier din Baia Mare, sec. XIX.
Piesă din fier forjat, modelată manual, cutie semicirculară, decor din linii incizate pe ambele brațe.
L-13,5 cm. Muz. Ist. BM. Nr.inv. IF 125.

8. **Potir**, atelier braşovean, 1715
Pahar de cult cu picior şi talpă, argint bătut, cizelat, gravat şi aurit. Piciorul suplu este ornamentat cu brâie realizate prin incizii şi un nod proeminent. Talpa larg evazată, de formă lobată, sugerează o rozetă cu şase petale, legătura între ele făcând-o un alt motiv ornamental de forma frunzei de trifoi stilizate.

Potir de la Ştefan Cantacuzino, mănăstirea din Biserica Albă, 1715.

Paharul are gravat, pe suprafața exterioară, un text dispus pe patru rânduri, în limba română cu caractere chirilice, având cuvinte prescurtate: "ACE[S]T POTIR. I[L] INCHINĂ. ŞI IL [P]RINOSĂŞTE MĂRIA SA. LUMINATUL DOMNU. AL ȚĂRII RUMÂNEŞTI. IO Ş[T]EFAN. KANTACUZI [N] O.VOEVOD SFINTE [I. MĂNĂSTIRE. DE LA MARAMUREŞ UNDE. SĂ.PRĂZNUIEŞTE HRAMUL ÎNĂ[L]ȚAREA DOMNULU IH[RISTO]S SPRE. POMENIREA NUMELU[I]. ŞI SPĂSENIA SUFLETULU[I] MĂRII SALE.L[EA]T 7224". Este menționat obiectul donației, numele domnului Țării Româneşti, dedicația pentru mănăstirea din satul Biserica Albă - Maramureş şi data, respectiv, anul 1715, sau 1716.
Î- 22 cm;D.gură- 7,9 cm; D.talpă - 13,3 cm; G.- 3555 gr. Muz. Ist. BM. Nr.inv. IF.2705.

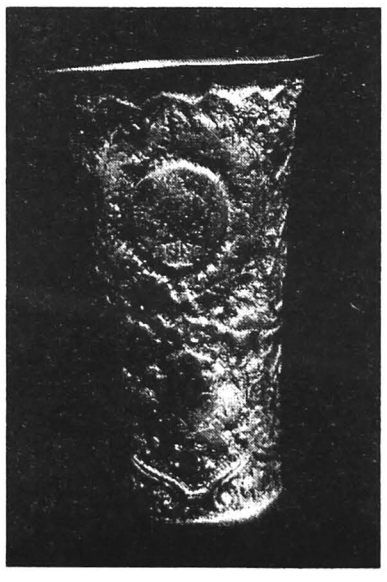

Pahar din argint, 1629.

9. **Pahar**, atelier braşovean , 1629.
Argint bătut, ştanțat, cizelat, gravat. Corpul cilindric, suplu, uşor evazat spre buza răsfrântă şi ea. Decor bogat din frunze de vie şi struguri. Pe una din fețe, într-un medalion marcat de o cunună de

https://biblioteca-digitala.ro

frunze de stejar cu ghindă, o stemă alcătuită de un scut sfertuit, având un soare, un turn, un scut şi un simbol indescifrabil. Deasupra scutului, o coroană, iar de o parte şi alta, lei rampanți. Jos, lizibile,literele: FA... încadrate de cifrele, câte două ale anului 1629. Pe cealaltă parte a paharului, o eşarfă cu litere chirilice.

Î- 23 cm; D- 13,1 cm; d-7,9 cm; G.- 500 gr. Muz. Ist. BM. Nr.inv. IF. 2755.

Discos de la familia lui Toma Cantacuzino, mănăstirea din Şomcuta, 1716.

10. **Discos**, atelier transilvănean, 1716.

Taler din cositor de formă circulară, simplu, aproape plat, cu marginea uşor înălțată şi buza reliefată. În interior, pe margine, în monogramă, literele L.M., subliniate de linii mici curbe. Pe dosul discului, un text gravat pe margine: ACEST TALER L-AU DAT MARIA GHINĂRĂREASA GHINĂRARULUI D TOMA CANTAKOZINO ŞI S-A DA (T) SĂ FI (E) DISCOS TRECĂ(ND) MĂRIA SA ACI ÎNT(RU) POMENIREA PĂRII(N)ȚILOR POMETI MATEI LEAT 7225.

D. 29 cm.

Parohia Ortodoxă Şomcuta Mare. Piesa provine de la vechea mănăstire ortodoxă, dispărută, din localitate.

11. **Candelă**, atelier transilvănean, sec. XVIII

Aramă, bătută, cizelată, parțial aurită, argintată. Corpul sferoidal ajurat, decorat cu bujori înscrişi în medalioane succesive, cu un brâu decorat cu palmete. Un alt brâu proeminent decorat cu evantaie întrepătrunse separă partea de jos a corpului, semicirculară, ajurată, decorată cu palmete încadrând o stea cu colțurile alungite şi având în centrul ei un bumb sferic proeminent. În partea de sus, friză de palmete. Gâtul neted, marcat spre buză de un brâu proeminent decorat cu palmete, pe care se sprijină buza plată. Pe umăr, trei torți pentru lanțuri aplicate care se întâlnesc în formă de cupolă. Torțile sunt turnate în formă de "S" stilizat şi aplatizat.

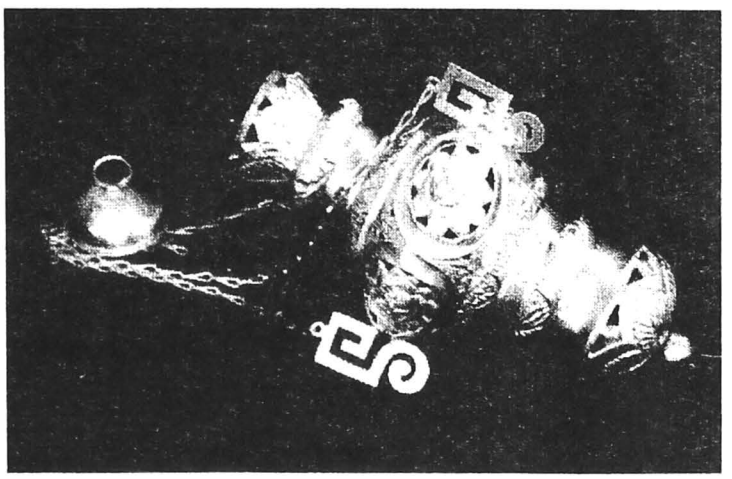

Candelă, sec. XVIII.

Î-26 cm; D gurii-7,5 cm; Muz. Ist. BM. Nr. inv. IF 2836.

12. **Candelă**, atelier transilvănean sec. XIX.

Aramă, bătută, cizelată. Forma piesei, tronconică, decor vegetal - ramuri cu frunze şi flori de trandafir - înscris în registre succesive de forma arcului frânt, terminată cu o buză aplicată. Între ogive, decor vegetal. În partea de jos, o friză decorată cu ove. Baza uşor rotunjită.

Î-8 cm; D gurii- 5,9 cm. Muz. Ist. BM. Nr. inv. IF. 4687.

13. **Cădelniță**, atelier transilvănean, sec. XIX.

https://biblioteca-digitala.ro

Aramă turnată, parțial bătută și aurită. Focarul semisferic, decorat cu palmete alungite, se sprijină pe un picior abia vizibil și talpă circulară, evazată, decorată cu un brâu proeminent dintr-un șirag de perle, la bază cu o friză de ove. Partea superioară, piriformă, ajurată. Capac sferoidal, cu inele, trei lanțuri din plăcuțe cu decor perlat care conturează mici casete ovale lângă focarul de capac.
Î-24,5 cm; D-13,5 cm. Muz. Ist. BM. Nr. inv. IF 4773.

14. **Sfeșnic**, atelier transilvănean, sec. XIX.
Bronz turnat, ștanțat, gravat. Fusul cilindric suplu, întrerupt de inele proeminente decorative, succesive. Partea de jos, tronconică, baza triunghiulară, masivă, decorată cu trei capete de îngeri cu aripi desfășurate, aplicați la mijlocul fețelor. Colțurile decorate imită perle succesive așezate vertical, frunze de acant și volute.
Î-55,5 cm; L fețelor - 21 cm. Muz. Ist. BM. Nr.inv. IF 2659.

15. **Clopot**, atelier,din Baia Mare, sec. XIX.
Bronz turnat. Clopot simplu, decorat cu două cercuri ușor reliefate. O brățară din oțel asigură prinderea clopotului în suportul din lemn de stejar lung de 88 cm. Limba, din fier forjat.
Î-30 cm; D-21 cm. Muz. Ist. BM. Nr.inv. IF. 759.

16. **Clopot**, atelier transilvănean, 1721.
Bronz turnat, decorul constituit dintr-un cerc proeminent în partea de jos a suprafeței. Pe partea superioară, între două frize de mici volute succesive în relief, un text cu caractere latine și cuvinte prescurtate: 1721. A.M.D.G.: B.M.V.H: COLL: SOC. IESVS NBA. Coroană cu patru brațe, susținere centrală. Lipsește limba.
Î-25 cm; D-23cm..Muz. Ist. BM. Nr.inv.IF. 765.

17. **Cruce de turlă**, atelier local, Chiuzbaia – Baia Sprie, sec. XVII.
Piesă din fier forjat, având brațele terminate în formă de buzdugan și urmărite, asemenea unui contur, de o altă cruce cu brațele mai mici, egale și capetele ușor evazate, fixate cu cuie pe brațele principale. În unghiurile drepte, elemente de decor (păstrate în număr de trei), în formă de volută. Pe brațul de sus este fixată o semilună. Provine de la biserica de lemn care a existat în Chiuzbaia.
Î-93 cm; l- 53 cm. Muz. Ist. BM. Nr. inv. IF.2706.

18. **Cruce de turlă**, atelier local, sec. XVIII.
Piesă masivă din fier forjat.
Î- 74 cm; l- 42,5 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 305.

19. **Cruce pentru acoperiș de biserică**, atelier local, sec. XVIII.
Piesă, din fier forjat, provenind de la o biserică de lemn.
Î- 64 cm; l- 31 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 354.

20. **Potir**, lemn cioplit, modelat, Coroieni - Lăpuș, sec. XVII-XVIII.
Pahar cilindric, înalt, talpă tronconică, decor cu motive incizate în zigzaguri.
Î-20,3 cm; D-9,5 cm; D-talpă- 9 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 192.

21. **Discos**, lemn cioplit, șlefuit, Coroieni - Lăpuș, sec. XVII-XVIII.
Piesă de formă ovală.

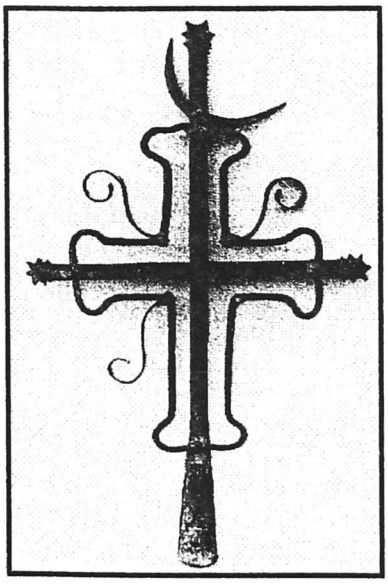

Cruce de turlă, biserica din Chiuzbaia, sec. XVIII.

https://biblioteca-digitala.ro

D-18 cm; d-16,5 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 192.

22. **Cruce de mână**, meşter anonim, Moldova, sec. XVII.
Lemn sculptat. În registrul principal, pe una din feţe, Iisus răstignit, redat stilizat, braţul drept al crucii lipseşte. Piesă păstrată fragmentar, lipsind braţul stâng. Pe cea de a doua faţă, sculptura, realizată cu aceeaşi fineţe şi grijă pentru detaliu, redă chipul Maicii Domnului cu Pruncul Iisus în braţe, cu coroană şi veşminte împărăteşti.
Crucea provine de la o veche mănăstire, dispărută, din Şomcuta Mare.
Î-27,5 cm; L-12,3 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 29.

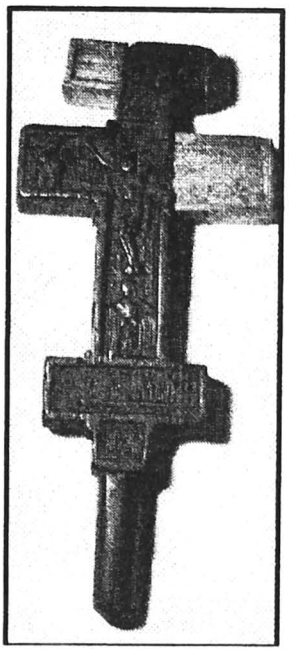

Cruce de mână, cca. 1600.

23. **Cruce de mână**, lemn, Botiza - Maramureş, sec. XVII.
Î-29,5 cm; l- 22 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. L.417.
24. **Cruce de mână**, lemn pictat, Buciumi - Chioar, sec. XVIII.
Î-52 cm; l-32 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 297.
25. **Troiţă de mână**, autor anonim, din Ţara Românească, sec. XVIII.
Lemn, cioplit, gravat, pictat cu roşu purpură, verde şi aur. Hristos Pantocrator, gravat şi pictat schematic, poartă nimb aurit, eşarfă de purpură, redată parţial. Deasupra capului, înscris în planul central al crucii, prescurtat: I [i] N[azarineanul] T[arul] I[iudeilor]; N[azarineanul] X[ristos].
Pe braţele late ale crucii de o parte şi de alta, câte o coloană cu litere în registre suprapuse. Sub braţele crucii, legate de acestea, de o parte şi de alta, câte o cruce mică cu capetele de sus şi de jos uşor evazate, având gravate şi pictate cu litere prescurtate numele lui Iisus Hristos: IH În registrul de jos, baza crucii centrale şi a crucilor mici este comună. Piciorul suplu se termină tronconic. Pe verso, anul 1849 şi textul: "găsit de mine Petru Stănilă la 1849".
Î-27,9 cm; L-12 cm. Muz. Ist. BM. Nr. inv. IM. 1389.

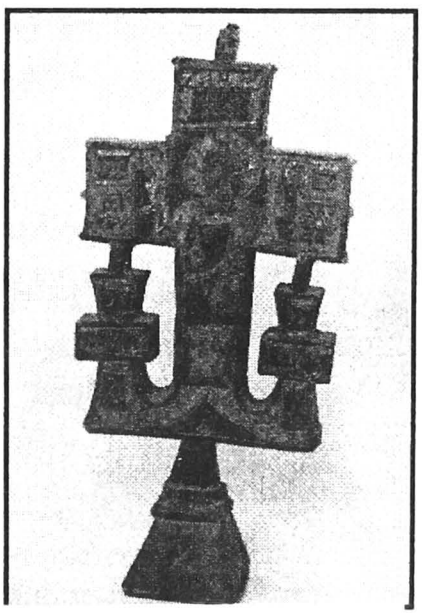

Troiţă de mână din Muntenia, sec. XVIII.

26. **Statuetă**, atelier transilvănean, sec. XVIII.
Lemn sculptat, pictat cu alb, negru şi aur. Reprezintă un sfânt, probabil Sf.Anton, sau un prelat catolic, redat în picioare, rugându-se poartând veşminte de ierarh. Spatele statuetei lat, plat, soclul proeminent. Starea de conservare precară.
Î-23 cm. Muz. Ist. BM. Nr.inv. IF 2658.

27. **Sfeşnic - ripidă**, meşter din Maramureş, sec. XVIII. Biserica de lemn din Breb.
Lemn sculptat, pictat. Fusul cilindric, pictat asemenea unei panglici înfăşurate, susţine o ripidă, care are într-un disc centrat cu chenar alveolat, chipul Sf. Marii cu nimb înconjurat de vrejuri realizate prin traforare şi pictate.

https://biblioteca-digitala.ro

Sfeşnic - ripidă, biserica din Breb, sec. XVIII.

Pe cealaltă parte, în discul central, un serafim pictat. Deasupra ripidei, trei suporți pentru lumânări. Piesa se sprijină pe o talpă în cruce.

Î-146 cm; Ripida – 25x30 cm. Parohia Ortodoxă Breb - Maramureş, (preot Mircea Antal, nepot al Patriarhului Miron Cristea).

28. **Pecetar**, Maramureş, sec. XVIII.

Lemn cioplit, corp tronconic scund, toartă inelară, inscripția gravată pe talpă: IS HS; NI KA -"Victoria lui Iisus Hristos" (asupra morții).

Î-5,7 cm; Baza: 3,5 x 2,8 cm. Muz.Ist.BM. Nr.inv. IF 1031.

29. **Pecetar,** lemn sculptat, gravat, Cuhea - Maramureş, sec. XVII-XVIII.

Î-10,5 cm. Colecția Muz. Etn. BM. Nr. inv. L 89.

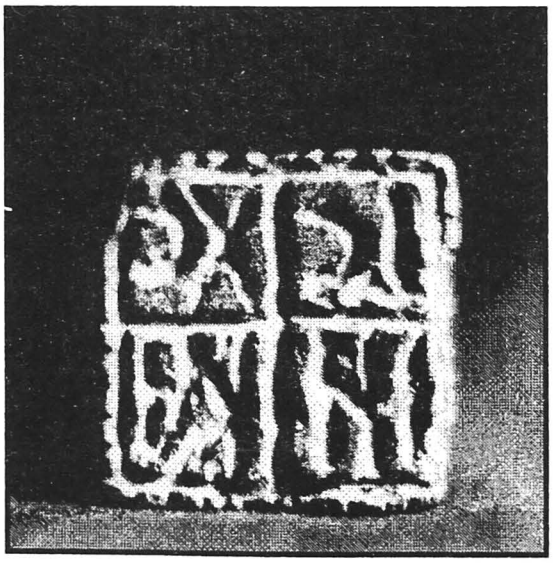

Înscris pe talpa pecetarelor.

30. **Pecetar**, lemn modelat, şlefuit, Maramureş, sec. XIX.

Corp tronconic, cu suprafața netedă, cu o perforație la partea superioară.

Î- 12 cm. Colecția Pr. Petru Bologa, com. Apa - Satu Mare

31. **Pecetar**, lemn sculptat, Maramureş, sec. XIX.

Piesă monumentală, corp tronconic, subțiat în partea superioară şi terminat în cruce cu brațe aplatizate şi evazate, decor cu "dinți de lup", brad stilizat şi ghindă.

Î-11 cm. Colecția dr. Victor Pop, Sighetu Marmației*.

32. **Pecetar**, lemn sculptat, Maramureş, 1904.

Coloană, cu 7 registre suprapuse, decor din romburi succesive incizate.

Î-15 cm. Colecția dr. Victor Pop, Sighetu Marmației.

33. **Pecetar**, lemn sculptat, Maramureş, sec. XIX.

Bisericuță cu turla supradimensionată, având muchiile decorate cu crestături mărunte.

* Colecția aflată acum la Muzeul Maramureşan din Sighetul Marmației.

https://biblioteca-digitala.ro

Î-12 cm. Colecţia dr. Victor Pop, Sighetu Marmaţiei.

34. **Pecetar**, lemn sculptat, sec. XVIII.
Figurină antropomorfă feminină, decor din cruciuliţe incizate şi "dinţi de lup".
Î-11 cm. Colecţia dr. Victor Pop, Sighetu Marmaţiei.

35. **Pecetar**, lemn sculptat, Maramureş, sec. XVIII-XIX.
Piesă masivă, uşor aplatizată, laturile ondulate, subliniate de un chenar, la partea superioară, un decupaj formînd o toartă. Câte o cruce simplă, gravată pe ambele feţe, încadrată de mici romburi, (dinţi de lup)
Î-11 cm.
Colecţia dr. Victor Pop, Sighetu Marmaţiei

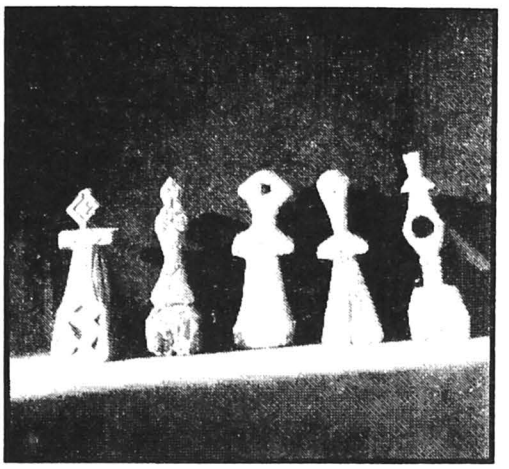

Vechi pecetare din lemn.

36. **Pecetar**, lemn sculptat, gravat, Maramureş, sec. XVIII.
Cruce cu cele trei braţe egale aplatizate, terminate în treflă, în partea de jos formă romboidală şi soclu proeminent. Pe una din feţe, Hristos răstignit, redat stilizat, iar pe cealaltă, un spic, de asemenea stilizat. Pe soclu, inscripţia: A; PO*m* DO*m*.
Î- 10 cm. Colecţia dr. Victor Pop, Sighetu Marmaţiei.

37. **Pecetar**, lemn sculptat, Maramureş, sec. XIX.
Cruce cu stâlpi flancând soclul, deasupra crucii, toartă, decor cu dinţi de lup.
Î- 16,5 cm. Colecţia dr. Victor Pop, Sighetu Marmaţiei.

38. **Pecetar**, lemn sculptat, Maramureş, sec. XIX.
Cruce, soclu supradimensionat, decor din linii incizate orizontale şi verticale în registre suprapuse.
Î- 12 cm. Colecţia dr. Victor Pop, Sighetu Marmaţiei.

39. **Pecetar**, lemn sculptat, Maramureş, sec. XIX.
Cruce, cu braţe evazate, subliniate de un chenar, deasupra un buton, soclu în trepte succesive decorate cu incizii şi dinţi de lup.
Î- 11,5 cm. Colecţia dr. Victor Pop, Sighetu Marmaţiei

40. **Pecetar**, lemn modelat, Maramureş, cca. 1900. Piesă în formă de clepsidră, înscrisă într-un cadru dreptunghiular
Î- 13 cm. Colecţia dr. Victor Pop, Sighetu Marmaţiei.

41. **Icoană pe lemn** "Învierea lui Hristos", Lăpuş, sec. XVIII.
Autor necunoscut. Iisus deasupra mormântului, purtând un giulgiu de purpură, în mâna dreaptă un prapur, de asemenea, din purpură, terminat cu cruce greacă.
De o parte şi de alta a nimbului, text cu caractere cirilice: ÎNVIEREA LUI H[RISTO]S.
Î- 56 cm; L-39 cm. Muz. Ist. BM. Nr. inv. IF 4686.

42. **Icoană pe lemn**, autor, Radu Munteanu, "Iisus Învăţătoriul", Coroieni - Lăpuş, sec. XVIII.
Î-77 cm; l-57 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O.183.

43. **Icoană pe lemn**, autor necunoscut, "Iisus Hristos".
Î-43,5 cm; l-26,5 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 311.

44. **Icoană pe lemn**, autor necunoscut, "Sf. Maria cu pruncul", Sălniţa - Chioar, sec.XVIII.
Î- 61 cm; l- 44,5 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 277.

https://biblioteca-digitala.ro

45. **Icoană pe lemn**, autor necunoscut, "Sf. Maria cu pruncul", Gârdani - zona Codru, sec. XVIII.
Î-87 cm; l- 62 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 312.
46. **Icoană pe lemn**,autor necunoscut, "Sf. Maria cu pruncul".
Î-44 cm; l- 27,5 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 310.
47. **Icoană pe lemn**, autor necunoscut, "Sf.Petru şi Pavel", Lăpuş, sec. XVIII.
Î-47,5 cm; l-36 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 373.
48. **Icoană pe lemn**, Petre de Preluca,"Arhanghelul Mihail", Sălnița - Chioar, sec. XVIII.
Î-85 cm; l-52,5 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 224.
49. **Icoană pe lemn**, "Arhanghelul Mihail", Ciolt - Chioar, sec. XVIII.
Î-62 cm; l-49,5 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 335.
50. **Icoană pe lemn** "Intrarea în Biserică", Baia Mare, sec. XVIII.
Î-31 cm; l-27 cm. Muz. Etn. BM. Nr. inv. O. 374.
51. **Carte Românească de Învățătură**, Varlaam (Cazania mitropolitului Varlaam, al Moldovei), Iaşi, 1643. Parohia Ortodoxă Şomcuta Mare. Provine de la vechea mănăstire dispărută, din Şomcuta Mare.
52. **Noul Testament**, Bălgrad, 1648, Muzeul Mănăstirii Rohia
53. **Îndreptarea Legii**, Târgovişte; 1652. Muzeul Mănăstirii Rohia
54. **Viața şi petrecerea sfinților**, Iaşi, 1682-1686, Dosoftei (mitropolitul Moldovei). Muzeul Mănăstirii Rohia.
55. **Evanghelia de la Snagov**, 1697. Muzeul Mănăstirii Rohia.
56. **Chiriacodromion**, Alba Iulia, 1699. (Tipărit prin grija domnului Constantin Brâncoveanu). Parohia Ortodoxă Botiza.
57. **Apostol**, Râmnic, 1747. Parohia Ortodoxă Oarța de Jos.
58. **Catavasier**, 1750. Colecția dr. Victor Pop, Sighetu Marmației.
59. **Antologhion**, Bucureşti, 1766. Parohia Ortodoxă Baia Sprie.
60. **Octoich**, Blaj, 1769. Parohia Ortodoxă Asuaju de Sus.
61. **Biblia**, Blaj, 1795 (Biblia lui Clain). Muzeul Mănăstirii Rohia.
62. **Antimis**, Viena, 1751.
Gravură pe pânză de in de formă dreptunghiulară, imprimată cu negru. În prim plan, scena "Punerii în Mormânt", totul în fața unui portic cu serafimi şi a unei cruci monumentale. În cele patru colțuri şi în cercuri: cei patru evanghelişti - Matei, Ioan, Luca, Marcu. De o parte şi de alta, Cetatea Ierusalim şi Muntele Golgota. În chenar, un text în limba greacă.

Icoană pe lemn, "Arhanghelul Mihail", Ciolt (Chioar), sec. XVIII.

Noul Testament de la Bălgrad, 1648. Mănăstirea Rohia.

https://biblioteca-digitala.ro

L - 54 cm; l - 44 cm. Colecția pr. Vasile Trif, Baia Mare.

63. **Machetă**: Biserica de lemn-monument, din Şurdeşti.
I-80 cm; Scara: 1/100. Inv. Centrul Județean de Proiectări Maramureş, Baia Mare.

64. **Machetă**: Biserica de lemn din Săcălăşeni,
I-50 cm; Scara: 1/100. Inv. Consiliul Județean Maramureş.

Antimis, Viena, 1751.

65. **Fotografii - document** (18x24 cm), din anul 1950: locul mănăstirii din Peri - Maramureş (azi în hotarul comunei Gruşevo – Ucraina).
Muz.Ist. BM. Nr. inv.IF. 2753 şi 2754.

66. **Fotografii - document**, (18x24 cm), din anul 1966-1967: ruinele bisericii voievodale a Bogdăneştilor din Cuhea, sec. XIV; temelia bisericii din piatră aparținând cnezilor din Giuleşti, sec. XIV.
Muz. Ist. BM. Nr. inv. IF. 4861 şi 4862.

67. **Medalie jubiliară** dedicată aniversării mănăstirii din Peri. Baia Mare, 1991.
Metal patinat. Av.: în legendă, MĂNĂSTIREA PERI - MARAMUREŞ 1391 - 1991. În câmp, o vignetă înscrisă în chenar, având în mijloc capul de bour din stema Moldovei, iar în partea de sus o cruce supraînălțată (motiv decorativ dintr-un manuscris bisericesc din sec. XVII). Rv.: în legendă, VECHI CENTRU DE SPIRITUALITATE ROMÂNESCĂ, o cruce greacă, iar în câmp: PERI 600 ANI BAIA MARE AUG - SEPT 1991.
Proiect, Viorica Ursu. Comanda Inspectoratului pentru Cultură al județului Maramureş, la Monetăria Statului, Bucureşti.
D- 6 cm. Muz. Ist. BM. Nr.inv. IF.1413.

68. **Semn de carte**, menționând aniversarea mănăstirii Peri. Baia Mare, SC MARATEX S.A., 1991.
Suport textil, pe galben cu chenar cafeniu. Text: MĂNĂSTIREA PERI - MARAMUREŞ 1391-1991, VECHI CENTRU DE SPIRITUALITATE ROMÂNEASCĂ, scris cu cafeniu şi negru, în frontispiciu, cu roşu, vigneta înscrisă în chenar.
L-33 cm; l- 8,5 cm. Muz.Ist.Nr.inv. IF.1416.

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE

R.Popa, Corina Nicolescu, Viorica Ursu, *Cnezatul Marei*, Baia Mare, 1969

Arta metalelor prețioase în România, Bucureşti, 1963

Un document inedit privind relațiile Chioarului cu Țările Române în Evul Mediu (discosul din Şomcuta Mare), în "Marmația 4", Baia Mare, 1968

Viorica Ursu, *De la domnii Țării Româneşti, pentru mănăstirea din satul Biseica Albă - Maramureş* (despre potir), în prezentul volum.

D. C. Giurescu, A.Pănoiu, *Feronerie veche românească*, Bucureşti, 1972

Viorica Ursu, *Mesaj de Paşti, de acum patru veacuri*, în "Graiul Maramureşului", serie nouă, an.VIII, nr.1871, Baia Mare, 3 apr., 1996

A. Socolan, A.Toth, *Zugravi ai unor biserici de lemn din nord-vestul României*,în "Marmația" I, Baia Mare, 1969

M. Porumb, *Vechi icoane din Maramureş (sec. XV-XVIII)*, în SCIA, seria Artă plastică, nr. 1/1975

M. Porumb, *Icoane din Maramureş*, Cluj Napoca, 1982

I. Bianu, M.Hodoş, *Bibliografia românească veche (1508-1830)*, Tom. I (1508 - 1716), Bucureşti, 1903

A.Socolan, *Circulația cărții vechi româneşti în nord-vestul României*, în „Marmația" I, Baia Mare, 1969

A. Socolan, *Circulația în Maramureş a cărților româneşti tipărite în Moldova până la 1850*, în "Marmația", vol II, Baia Mare, 1971

Szádeszky Lajos, *Iparfejlödesé és a czéhek története Magyarországon*, vol. I, II, Budapesta, 1913

Anca Pop-Bratu, *Pecetarele din Maramureş*, în SCIA, s. Arta plastică, tom. 27, Bucureşti, 1980

R. Pop, *Glasul pecetarelor*, Oradea, 1993

I.Pop, *Pecetare maramureşene*,Baia Mare, 1995

G. Bălan, *Despre antimise*, în "Cultura creştină", an XIX, nr. 3-4, Blaj, 1939

* * *

Din aceeaşi dorință de mai bună cunoaştere şi prețuire a trecutului mănăstirii Peri şi a semnificației acesteia, Muzeul, în colaborare cu Inspectoratul județean pentru Cultură şi având sprijinul Episcopiei Ortodoxe a Maramureşului şi Sătmarului, a organizat în ziua de 11 septembrie a aceluiaşi an un simpozion, la care şi-au adus contribuția şi istorici clujeni.

În deschiderea lucrărilor, după evocarea vechii mănăstiri, de către Viorica Ursu (moderatorul simpozionului), care a făcut cunoscută şi motivația organizării acestei manifestări ştiințifice şi culturale, s-au prezentat comunicări privind semnificația rangului atât de înalt dobândit de mănăstire prin actul patriarhal din 1391 şi măsura în care se poate vorbi despre un "exarhat al Perilor", rolul Drăgoşeştilor - ctitori de biserici şi mănăstiri - în organizarea bisericească din zonă şi din epocă, însemnătatea mănăstirii maramureşene ca centru cultural, respectiv de copiat, tipărit şi tradus a vechilor cărți de cult în limba română. De asemenea, s-au prezentat date referitoare la istoria altor mănăstiri din Maramureş şi Chioar, contemporane cu cea din Peri şi care,

https://biblioteca-digitala.ro

ıasemenea ei, n-au reuşit să supravieţuiască vitregiilor: cele din Biserica Albă, Bârsaıa, Şomcuta Mare.

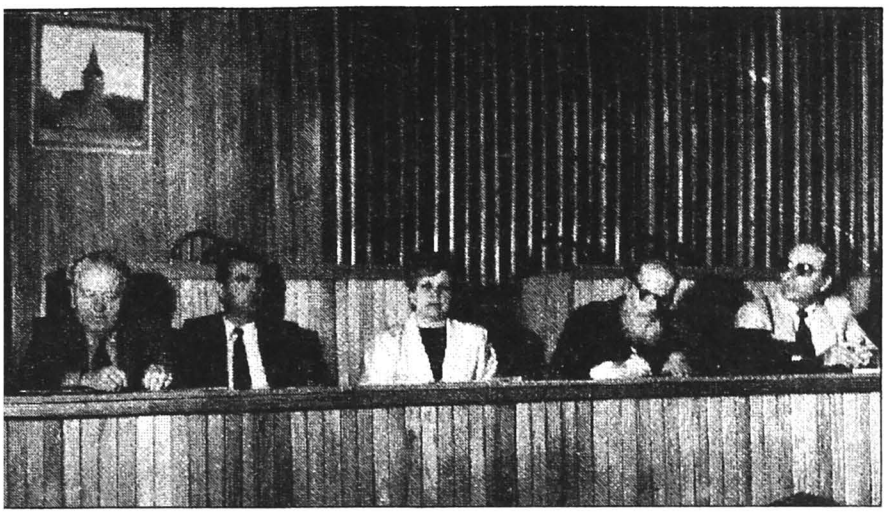

Aspecte de la Simpozionul dedicat aniversării mănăstirii Peri, la 600 de ani de la atestarea sa ca stavropighie patriarhală, Baia Mare, 11 septembrie, 1991

După cuvântul de bun venit, adresat participanţilor la simpozion, de prof. Ion Săcălean, consilier şef la Inspectoratul pentru Cultură, şi salutul prefectului judeţului Maramureş, Ioan Dulfu, au fost prezentate comunicările: Mircea Păcurariu (prof.univ. Institutul Teologic Ortodox - Sibiu), *Mănăstirea "Sf. Mihail" din Perii Maramureşului - la 600 de ani de la prima atestare documentară*[*]; Valer Hossu (istoric din Cluj-Napoca), *Consideraţii privind stavropighia Perilor în contextul luptei Drăgoşeştilor pentru revenirea în scaunul Moldovei*; Vasile Augustin (pr.consilier, Episcopia Ortodxă, Baia Mare), *Aspecte juridico-economice privind stavropighia Peri*; Petru Bologa (preot, Apa, jud.Satu Mare), *Date privind vechimea şi însemnătatea mănăstirii Bârsana, sec.XIV-XVIII*; Viorica Ursu (muzeograf, Muzeul judeţean din Baia Mare), *Donaţii cantacuzine pentru vechile mănăstiri din Somcuta Mare şi Biserica Albă - Maramureş*; dr. Marius Porumb (director, Institutul de arheologie şi istoria artei, Cluj Napoca), *Arta veche a Maramureşului, ca document istoric şi de cultură românească;* Pamfil Bilţiu (Biblioteca judeţeană Maramureş), *Manuscrisul bisericesc de la Chiuzbaia din sec. XVIII*[**]; Traian Ursu, *Biserici - monumente istorice păstrătoare ale hramului mănăstirii din Peri*; Ioan Igna (director, Muzeul judeţean Maramureş), *Mă-*

[*] Lucrare publicată în "Ortodoxia maramureşeană", anul II, nr. 2, Baia Mare, 1997.
[**] Lucrare publicată în "Pro Unione", anul II,nr. 2, Baia Mare, 1999.

https://biblioteca-digitala.ro

năstirea din Peri, reflexii peste timp; PSS Iustinian Chira (episcopul Eparhiei Ortodoxe a Maramureşului şi Sătmarului), *Cuvânt de cinstire şi de pomenire pentru ctitorii şi binefăcătorii vechilor mănăstiri din Maramureş, pentru clerul mănăstirii Peri.*

După ce participanţilor le-au fost înmânate medaliile aniversare ale mănăstirii Peri şi semnul de carte, realizate cu acest prilej, asistenţa a audiat un concert coral cu piese din repertoriu bisericesc, susţinut de corul „Capela Rivulina", dirijat de prof. Gheorghe Parascineţ - momentele contribuind la atmosfera deosebit de solemnă a acestei ceremonii.

Vizitarea expoziţiei de istorie şi artă religioasă, dedicată aniversării mănăstirii din Peri şi agapa oferită de Episcopia Ortodoxă a Maramureşului invitaţilor, au încheiat simpozionul dedicat aniversării mănăstirii din Peri, la 600 de ani de la atestarea sa ca stavropighie patriarhală.

Manifestarea de la Baia Mare a rămas singura, dedicată aniversării vestitului lăcaş de spiritualitate românească, fiind şi acesta un motiv pentru care ne-am străduit să-l consemnăm.

Six siècles depuis l'attestation documentaire du Monastère "Sf. Mihail", Peri-Maramures. Exposition d'histoire et d'art religieux. Symposium scientifique. Catalogue
(Résumé)

Le site du monastère disparu aux environs de l'année 1700 se trouve sur la rive gauche de la Tisza, à la frontière de la localité Peri (Grusevo), à présent en Ucraine, région Transcarpatique.

L'évocation historique du célèbre monastère d'antan réfère au fait que, le 13.08.1391, celui-ci a été déclaré monastère dépendant directement du patriarche, par le document signé par Antonie le VI-ème, patriarche du Constantinople, et remis aux voïvodes de Maramures Drag et Balc, neveux de Dragos Voda, fondateur de la Moldavie.

Le monastère "Saint-Michel" de Peri a reçu des prérogatives importants, pour un espace étendu peuplé par les Roumains, constituant le début de la fondation de l'évêché orthodoxe du Maramures. On passe en revue les principales dates concernant l'histoire de l'ancien monastère. On présente également la chronique du symposium et de l'exposition organisés à Baia Mare en aout-septembre 1991 et dédiés à la commémoration de 600 ans de l'attestation du monastère de Peri.

L'auteur publie à cette occasion le catalogue sélectif de l'exposition concernée la première exposition de Baia Mare avec de vieux objets de culte: récusite et livres religieux, icônes, maquettes, photos et autres documents.

https://biblioteca-digitala.ro

Cartea veche românească din secolul al XVII-lea, de pe teritoriul Maramureşului istoric. Catalog

VIORICA BÂRSAN

Cultura românească are o vechime considerabilă pe meleagurile maramureşene. Ea s-a dezvoltat şi răspândit întâi prin viu grai, apoi, paralel, prin slova scrisă şi tipărită.

În contextul culturii spirituale maramureşene o importanţă deosebită o capătă circulaţia cărţii vechi româneşti, fie manuscrisă, fie tipărită, deoarece reprezintă un document de o inestimabilă valoare. Regretăm, că nu putem prezenta realitatea existentă din secolele respective, deoarece un număr însemnat de cărţi s-au distrus şi înstrăinat fără urme.

De la început precizăm că românii de pe aceste meleaguri au achiziţionat cărţi din toate centrele tipografice şi că n-au ţinut seama de graniţele existente între cele trei ţări surori. Cartea ieşită din tiparniţele moldovene şi muntene a pătruns masiv în Maramureş.

Cercetările pentru depistarea şi evidenţa bunurilor culturale susceptibile de a face parte din patrimoniul cultural naţional, au evidenţiat un bogat fond de carte veche românească, pe teritoriul întregului judeţ Maramureş. La ora actuală aceste cărţi se află concentrate în depozitul de carte veche din Sighetu Marmaţiei.

Criteriul adoptat pentru descrierea titlurilor este cel cronologic - alfabetic. Descrierea fiecărui titlu s-a făcut după foaia de titlu, prin raportarea la Bibliografia românească veche. Atestările documentare au fost reproduse în forma originală, înlocuindu-se doar alfabetul chirilic cu cel latin. În felul acesta s-au păstrat formele arhaice ale cuvintelor, particularităţile regionale, ca mărturii ale evoluţiei scrisului pe aceste meleaguri vechi româneşti.

I. CARTE ROMÂNEASCĂ DE ÎNVĂŢĂTURĂ. Varlaam. Iaşi 1643.

Bibliografie: B.R.V.I. (45), p. 137-139; Florea Mureşan, Cazania lui Varlaam. 1643-1943, Cluj, 1944.

Atanasie Popa, Cazania lui Varlaam, Timişoara 1944.

Florian Dudaş, Cazania lui Varlaam în Vestul Transilvaniei, Timişoara, 1979.

Paginaţie: titlu + 2 f. nenumerotate + 384 f. + 116 f. + 4 f. nenumerotate.

Format: în folio. Coloană: 1. Rânduri: 19 şi 28.

Textul este tipărit cu negru şi roşu.

Conţine 23 de xilogravuri, frontispicii, vignete, iniţiale simple şi ornate. Are două foi de titlu, diferite greşeli de numerotare a filelor care individualizează cele două imprimări: A şi B. Ambele foi de titlu prezintă pe verso stema Moldovei cu cele 10 stihuri iar următoarele două file nenumerotate "Cuvântul împreună către toată

https://biblioteca-digitala.ro

seminția românească" al domnitorului Vasile Lupu şi "Predoslovia către cetitori" a lui Varlaam.

1. EXEMPLARUL DE LA BORŞA II

Inv. 245/2. Varianta B.

Paginație: exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu, cele două f. nenumerotate de la început şi cele patru f. de la sfârşit.

10 - 384 f. + 115 f.

Lipsesc din partea I; f. 1 - 9, 183, 346

" " " II; f. 37 - 43, 57 - 58, 78, 110 - 114, 116

Filele 10 - 11 de la început sunt manuscrise.

Dimensiuni: L = 31 x 18,2 cm.

B = 29,9 x 18,6 cm.

Legătura: C_1 din lemn şi piele ornamentată cu vrejuri dispuse în chenare marginale, în cele patru colțuri din interior flori stilizate, în mijloc un medalion înscris într-un romb ornamentat floral. În medalion scena religioasă. C_2 lipseşte. A avut încuietori metalice.

Mărturii documentare: pe f. 53 - 59.

"Cu voia Tatălui şi cu ajutorul Fiului şi cu săvârşirea Sfântului Duh (text în slavonă) cumpărat-au această carte ce se cheamă Ucitelnă Ionuț Cataramascul, cu soțul său, cu Lupa, frate-său Petrea, soru-sa Ana, şi o au pus în besereca cee nouă în Borşe, unde este hramul soborul Sfântei Arhanghel Mihail şi Gavril, ca să le fie pomana în veci, şi au plătit de legat nepotu-său Timiş Dumitru, cu soțul său, Ionă, ginere-său, Zat Nicoară, soțul său." (caractere chirilice).

pe f. 59 v. - 77.

"Această sfântă carte au legatu-o a tria oară Ion a lui Pavel a Petri şi cu soața sa, Părască, căci le este mărădic cataramascului, şi Petri, fratine-său, şi tatăl său, Pavel, şi fratele lor Pavel ... *, să le fie pomană acestora ce au plătit şi au datu-o în besereca ce din sus în sat, în Borşe, unde preutul Mihai, popa Gheorghie, şi cine va îndrăzni, au popa, au diiac, au mirian să o fure sau să o vândă, unul ca acela să fie afurisit, anatima, maranata, treclet, proclet, sub blăstămul 318 de părinți sfinți, şi la înfricoşatul județ a lui Hristos să fie părîş arhanghel Mihai şi Gavril. Velat 1790. Feor. 15. Scris-am eu, Timiş Ioan dascălul şi depu ce au lecatu-o, au dat 8 mărieş." (caractere chirilice).

2. EXEMPLARUL DE LA DESEŞTI.

Inv. 13. Varianta B.

Paginație: exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu iar cele patru file de la sfârşit sunt lipite la începutul cărții cu ocazia unei restaurări ulterioare.

384 f. + 114 f.

Lipsesc din partea a II-a; f. 55 - 60; 61 - 114.

Dimensiuni: L = 31 x 18,2

B = 29,9 x 18,6

Legătura: C_1 din lemn şi piele ornamentată cu motive florale dispuse în chenare marginale, în cele 4 colțuri din interior este câte o floare stilizată, în mijloc un medalion cu "răstignirea", în-

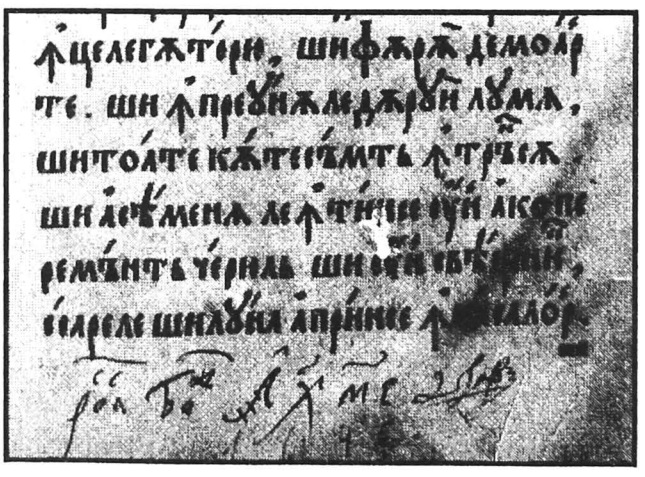

Varlaam, Carte Românească de învățătură. Iaşi, 1643 - mărturie documentară din 1645, de pe exemplarul de la Deseşti.

https://biblioteca-digitala.ro

scris într-un romb ornamentat floral. În partea inferioară legăturii, imprimat în piele numele lui Ioniță Voița, cunoscut sub numele de Moldoveanu sau Suceveanu, venit în Maramureş ca legător de cărți şi copist pe la anul 1760 la Mănăstirea din Crăceşti (azi satul Mara).

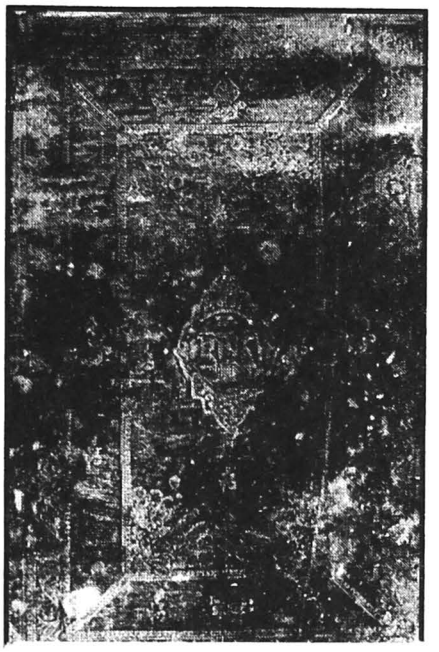

Varlaam, Carte Românească de învățătură. Iaşi, 1643 - legătura exemplarului de la Deseşti, realizată de copistul şi legătorul de cărți Ioniță Voița Suceveanul.

Mărturii documentare:

pe f. 1 - 12.

"Cu îndemînarea tatălui şi cu puterea duhului sfînt, cumpărat-am această carte anume sfinte evanghelie rumânească. Anume robul lui Dumnezeu Pintea Drăguş cu jupîneasa sa Teodora şi cu feciorii Vasalie şi Lupu Marchiş, fata Drăguş Anuță şi ... * Temaş şi părinții Drăguş şi jupîneasa lui Parasca şi pentru robul său! Toți moşii şi strămoşii şirul tot şi l-a făgăduit la hramul unde iaste Prepodomna Paraschiva, ce cine va fi slujitor la acel sfânt prestol dator a sluji şi-a ruga Dumnezeu pintru păcatele lui şi a rodu a tot ce cin sar ave a luva de la prestoiul lui Dumnezeu să fie proclet anatema şi vă ave cu mine județ la zua de apoi amin. Anul domnului 1645." (caractere chirilice).

pe f. 12 v. - 17 (continuare).

"În numele tatălui şi a fiului şi a sfîntului duh, iată eu preuteasa lui popa Ionu Drăguş şi Drăguş Griga şi Drăguş ... *. Mărădicul lui Drăguş Pinte au plătit de legat, au dat 9 mărieşi. Scris-am în luna lui septembrie în 4 zile. An de la mîntuirea lumii 1766".

3. EXEMPLARUL DE LA HĂRNICEŞTI.

Inv. 158. Varianta B.

Paginație: exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu şi cele două file nenumerotate de la început.

1 - 384 f. + 116 f. + (4) f.

Dimensiuni: L = 31 x 20 cm.

B = 28,3 x 18,2 cm.

Legătura: lemn şi piele ornamentată cu motive florale dispuse în chenare marginale. În cele patru colțuri din interior câte-o floare stilizată, aceleaşi flori mărginesc cele patru colțuri ale rombului. Scena religioasă din interior este ştearsă. A avut încuietori metalice. Pe C_1 v. este lipit un text slavon manuscris.

Mărturii documentare:

pe f. 6 v. - 21.

"În numele Tatălui şi a Fiului şi Duhului Sfînt. Iată eu, Opre Luca, din Vidicul Secmariului, anume din Vereşmortu, eată eu, Opre Luca, şi cu jupîneasa mea, Năstafă, amu cumpăratu, această sfîntă carte, anume Evanghelie Uciteanu, amu cumpăratu, amu cumpăratu, pîntru păcatele noastre şi pîntru păcatele părinților noştri anume Mihaiu şi Simion, şi feciori noştri, Nechita şi Anna, şi a fraților mei Petre şi Dumitru, şi moşilor mele, Năstască, Măriuță şi Ana, şi pîntru unchi mei, Nicoară şi Toaderu, şi a feteloru, Ionă şi moşi mei, Luca, Siadrulu, şi ai Năstafei părinți din Călineşti Brîndan Gorghie şi Năstafă, şi frați ei, Găvruş şi Ivană, Ionu, şi a moşiloru săi, Brândău Ionaş şi Mărincuşă şi Perese şi Dumitru. Să ştie că amu datul-o la besereca în satu în Hărniceşti, unde-i hramul Naşterei Precestei, să ne fie pomană no-

https://biblioteca-digitala.ro

uă şi feciorilor noştri, şi a fraţilor noştri, a toţi pînă al 7 rodu, să le fie pomană. Iară cine va fi preutu, ca să aibă * a-i pomeni la sfîntul pristolu, ca şi pre voi Hristos, amin. Iară de o va fura, sau o vinde, să aibă judeţu ca şi Iuda, anu Domnului 1707, luna aprilie în 13 zile. Scris diacul Grigorie ot Hărniceşti". Pe ultima filă de protecţie şi pe C_2:

"Începătura de viaţă lui Alecsandru Inpăratu din Machedonia, din cetate Filipuşu, cum lua lume totă, şi cîte războe făcu şi batu cu tote dihanile, cîte fura pre pămîntu de Domno făcute, şi cumu fu înpăratu preste toţi împăraţi, în vreme ce era anul anilor 1200 din ceputul Lumi. Atunce Împărăţe la Indie Poriu împăratu, şi împărăţie la Roma Tarachenie înpărat, şi înpărăţie, la Machedonia Filipu înpărat, şi înpărăţie la Eghipetu Eftinava înpărat şi Eroe filozofu forte mare frufigono (!) şi fără macatoriu şi de stele cetetoriu, şi era atâta de măestru, cît cu fărumecele sale luo dinu tolte ţeră din 4 diun prejurul lui toată omîna în ţara lui, şi bunătate loru, şi tota baga în ţara sa, în Eghipet, era în cele 4 ţări din prejurulu lui ia fomete şi scumpătate, iară în a lui ţară, în Eghipet, iara tote bucate destule şi biuşîgu destula, iara încelelalte 4 ţera din prejurul lui fomete şi scumpete şi boale grele, şi înpăratu Neftinava înpărat ... (caractere chirilice).

4. EXEMPLARUL DE LA MOISEI

Inv. 111. Varianta B.

Paginaţie: exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu, cele două file de la început şi filele nenumerotate de la sfârşit.

140-155 f. + 157 - 162 + 175 - 227 + 282 - 364 + 367 - 384 + 1 f. - 36 + 38 - 59.

Lipsesc din partea I: 1 - 139, 156, 163 - 174, 278 - 281, 365 - 366.

" " " II: 1 - 37, 60 - 116.

Dimensiuni: B = 26,8 x 17,2 cm.

Legătura lipseşte.

Exemplarul este foarte deteriorat. Sunt intercalate pagini manuscrise întregi.

5. EXEMPLARUL DE LA ROZAVLEA

Inv. - . Varianta B.

Paginaţie: exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu, cele două file numerotate de la început.

1 - 384 f. + 50 f.

Lipsesc din partea I: f. 219 - 228, 248

" " " II: f. 51 - 116

Dimesiuni: L = 31 x 18,2 cm.

B = 29,9 x 18,6 cm.

Legătura C_1 ornamentată floral, ornamentele sunt şterse. La fel C_2.

Mărturii documentare: Distruse de-o legătură necorespunzătoare.

6. EXEMPLARUL DE LA VIŞEU DE MIJLOC

Inv. 231. Varianta B.

Paginaţie: exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu, cele două file nenumerotate de la început, filele de la sfârşitul cărţii sunt lipite în interior după fila 348.

2 - 384 f. + 113 f.

Lipsesc din partea a II-a: f. 114 - 116.

Dimensiuni: L = 30,5 x 20 cm.

B = 29,3 x 18,5 cm.

https://biblioteca-digitala.ro

Legătura: C_1 din lemn şi piele ornamentată cu vrejuri dispuse în chenare marginale, în colţurile din interior flori stilizate, la mijloc romb cu scena crucificării. În colţare arabescuri. C_2 ornamentată simplu, liniar. Rest de încuietori metalice.

Mărturii documentare:

f. 2 - 13.

"Această carte sfântă ce iaste tîlcul sventei Levanghelie, cumpăratu-o-au Tomoioagă Roman cu feciorul său, Simion, şi Tomoioaga Onaşco, drept 16 florinţi, şi o au dat în svînta beserecă în Vişeu - de - Mijloc, unde iaste hramul sventei prepodobnei Paraschiva să le hie pomană, şi lor şi părinţilor şi a tot rodul. Iar cine o va lua sau o va fura din Besereca, au poarte cum nu se cade, să hie blăstămat de 318 de părinţi svenţi ce au făcut săborul în Nicheia. În zilele lui Racoţi Gheorghi, craiul Ardealiului, şi Becleani Istoan, în cetatea Hustului, şi vladica Vasilie Tarasovici, şi protupop popa Ionaşco din Vişeu de Mijloc". (caractere chirilice).

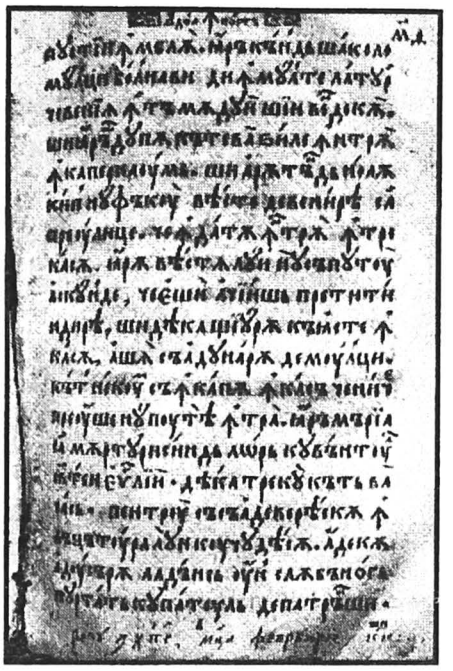

Varlaam, Carte Românească de învăţătură. Iaşi, 1643 - mărturie documentară din 1683, de pe exemplarul de la Vişeu de Mijloc.

f. 14 - 17 (slavonă).

"În anul 1651, smeritul Mihail Molodeţ, arhiepiscop, cu mîna sa au scris şi cu pecetea sa au întărit ... " (caractere chirilice).

f. 17 v. - 21.

"Anul 1782, ianuarie 26, au plătit legătura cărţii aceştia a do oară robii lui Dumnezeu Tomoioaga Vasile şi cu feciorul lui, Luca Tomoioagă, Pătraş şi cu soaţa sa Ioană, noru-sa, Maricuţa, şi noru-sa Palaghie, şi Andrei, soaţa lui Palaghie". (caractere chirilice)

f. 19 : "anul 1753".

f. 43 - 53 v. (slavonă).

"În anul 1651, smeritul Mihail Molodeţ, arhiepiscop de Maramureş şi altele, şi cu mîna sa au scris şi cu pecetea sa a întărit şi a cumpărat această carte, anume Evanghelie învăţătoare, robul lui Dumnezău Roman Tomoioagă, pentru iertarea păcatelor sale şi ale soţiei sale şi ale fiilor săi, şi s-a dat la hramul preapodoamnei Paraschivei, în satul Vîşeul de Mijloc, dă-i Doamne, bună sănătate şi iertare de păcate ... amin. Mihail Molodeţ, arhiepiscop". (caractere chirilice)

Varlaam, Carte Românească de învăţătură. Iaşi, 1643 - pecetea arhiepiscopului de Maramureş, Mihail Molodeţ.

La p. 53 v., 58 v., se află pecetea arhiepiscopului Mihail Molodeţ.

f. 194.

"Io popa Lupul din Vişeu de Mijloc ... * în anul domnului 1743" (caractere chirilice).

f. 384 v.: "1741".

I. NOUL TESTAMENT, BĂLGRAD; 1648

Bibliografie: B.R.V.I. (54), p. 165 - 170

Paginaţie: f. titlu + (5) f. + 330 f.

Format: 2. Coloane: 1.

https://biblioteca-digitala.ro

Rânduri: 34.

Textul tipărit cu negru şi roşu. încadrat în chenar. Ornat cu motive florale, prezintă frontispicii şi iniţiale ornate. Cele 5 file de la început cuprind cele două prefeţe. Predoslovie pentru Măriia sa craiul Ardealului şi Predoslovie către cetitori.

7. EXEMPLARUL DE LA BORŞA II

Inv. 12.

Paginaţie: Exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu şi cele 5 file de la început care cuprind cele două prefeţe.

1 - 285 f.

Lipsesc: f. 286 - 330.

Dimensiuni: B = 30,1 x 19 cm.

Legătura: lipseşte.

Nu are însemnări.

8. EXEMPLARUL DE LA BUDEŞTI - SUSANI

Inv. 19.

Paginaţie: exemplar incomplet.

f. titlu + (5). + 330.

Dimensiuni: L = 30,3 x 19 cm.

B = 28,8 x 18,6 cm.

Legătura: lemn şi piele cu ornamente acoperite de-o restaurare necorespunzătoare.

Rest de încuietori metalice.

Mărturii documentare:

f. 180.

"Această sfântă carte o am cumpărat eu popa Ionu de la Mădăras după ce au arsu besereca turcii? 1695".

9. EXEMPLARUL DE LA BUDEŞTI - JOSANI

Paginaţie: exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu şi prima parte din carte până la Faptele Sfinţilor. Are la sfârşit pagini manuscrise.

135 - 320 f. + (4) f. ms.

Lipsesc: 1 - 134 f.

321 - 330 f.

Dimensiuni: L = 28,9 x 18 cm.

B = 28 x 17,5 cm.

Legătura: lemn şi piele cu ornamente florale într-un chenar marginal, la mijloc romb ornamentat floral (Răstignirea) C_2 are în mijloc un romb cu Maica Domnului cu Pruncul. Rest de încuietori metalice.

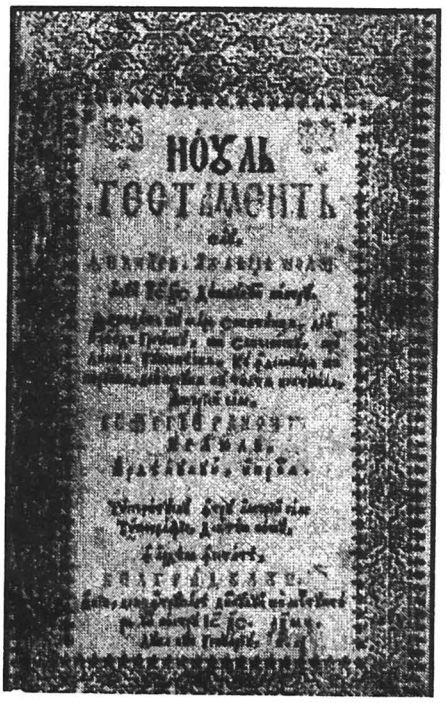

Noul Testament, Bălgrad (Alba Iulia), 1648 - foaia de titlu a exemplarului de la Giuleşti - Mănăstire.

10. EXEMPLARUL DE LA GIULEŞTI (Mănăstire)

Inv. 134.

Paginaţie: exemplar incomplet. Are foaie de titlu.

https://biblioteca-digitala.ro

f. titlu + (5) f. + 327.
Lipsesc: f. 328 - 330.
Dimensiuni: L = 28 x 17 cm.
B = 27 x 16 cm.
Legătura: lemn şi piele. Ornamentele sunt şterse, se observă la mijloc o cruce. Rest de încuietori metalice.

11. EXEMPLARUL DE LA RONA DE JOS.
Inv. 1.
Paginaţie: exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu şi cele 5 file cu prefeţele. De la f. 7 - 17 text manuscris.
(17) f. ms. + 18 - 312.
Lipsesc f. 1 - 6, 313 - 330.
Dimensiuni: L = 29 x 18,5 cm.
B = 28,3 x 18 cm.
Legătura: lemn şi piele foarte deteriorate.

12. EXEMPLARUL DE LA ŞIEU.
Paginaţie: exemplar incomplet, foarte deteriorat, fără foaie de titlu, fără prefeţe.
f. 115 - 301.
Lipsesc: f. 1 - 14, 302 - 330.
Dimensiuni: B = 29 x 18.
Legătura lipseşte.

I. ÎNDREPTAREA LEGII. TÎRGOVIŞTE 1652.
Bibliografie: B.R.V. I. (61), p. 190 - 203; IV (61), p. 201;
Ioan N. Floca, Originea Dreptului scris ..., în mitr. Ardealului (Sibiu) 1969, 1 - 2.
Paginaţie: (25) f. + 796 p.
Format: 2. Coloane: 1. Rânduri: 36.
Textul, imprimat cu negru şi roşu, este împodobit cu xilogravuri şi ornamente tipografice. Titlul este încadrat într-o gravură ce reprezintă în câmpul de jos, între altele stema Ţării Româneşti.

13. EXEMPLARUL DE LA BORŞA II.
Inv. 243/1.
Paginaţie: exemplar incomplet, are foaia de titlu şi primele 25 file, care sunt foarte deteriorate.
(25) f. + 788 p.
Lipsesc: f. 789 - 798.
Dimensiuni: L = 30 x 20 cm.
B = 28,5 x 19,5 cm.
Legătura: lemn şi piele.
C_2 ornamentată printr-un chenar floral stilizat dispus marginal. Cîmpul din interior ornamentat geometric. C_2 este mai bogat ornamentată, dar ornamentele sunt foarte puţin vizibile.
Mărturii documentare:
f. (7);
"Această pravilă este a părintelui Clise ... hului Haralampie". (caractere chirilice).

Îndreptarea Legii. Târgovişte, 1652 - foaia de titlu a exemplarului de la Borşa II

https://biblioteca-digitala.ro

f. 1 - 39.

"În numele Tatălui şi al fiului şi al duhului sfîntului Amin se ştie că astă - sfîntă pravilă o am cumpărat noi anume Steț Popa Lupul am dat 10 florinți vonaş şi feciorul meu Dumitru 3 florinți vonaş şi a satului florinți vonaş şi oam dat satului Borşei la îmbei beserecilor sale fie pomană în veci. Unde este hramul voevozilor ingeri Mihai şi Gavril iară cine o va fura şi ne ertat de Dumnezeu şi să fie afurisit de 318 de părinți sfinți carei au făcut sobor la Nicheea şi sfinți îngeri Mihail şi Gavrilă, să-i fie părîş la înfricatul a lui Hristos județ. Robu Onîi 1746 meosița noebrie 8 zile. Scris-am eu dascălu Ştefan o selo obfşe". (caractere chirilice).

III. DOSOFTEI, VIAȚA SFINȚILOR. IAŞI, 1682 - 1686.

Bibliografie: B.R.V.I. (73), p. 240 - 246; IV (73), f. 204;

G. Pascu, Istoria literaturii române din sec. XVII, Iaşi 1922, p. 129.

Cartea s-a tipărit în 4 volume între 1862 şi 1866, şi prezintă următoarea paginație:

Vol. I. (4) + 248 f.

Vol. II. 88 f.

Vol. III. peste 152 f.

Vol. IV. nu se ştie precis, fiindcă a rămas neterminat.

Format: 2.

Coloane: 1. Rînduri: 35 sau 36.

Tiparul este negru.

Textul are ornamente, frontispicii şi ilustrații. Pe verso foii de titlu se află aceeaşi stemă şi versuri ca cele din Psaltirea de la 1673, + 4 v. noi. Pe filele următoare (2-4) se află dedicația lui Dosoftei către Ioan Duca Voievod şi predoslovia către cititori.

13. EXEMPLARUL DE LA ONCEŞTI.

Inv. 7/a.

Paginația: Au fost probabil legate împreună toate cele patru volume, dar au mai rămas trei volume incomplete. Exemplarul este foarte degradat.

Vol. I. f. 37 - 248 (mici greşeli de numerotare).

Vol. II. f. 1 - 84 (cu foarte mari greşeli de numerotare).

Vol. III. f. 1 - 60 (cu foarte mari greşeli de numerotare).

Lipsesc: Vol. I. f. 1 - 36.

Vol. II. f. 33, 34.

Vol. III - de la 61 la sfârşit.

Dimensiuni: L = 31 x 19,5

B = 28 x 19

Legătura: lemn şi piele. C_1 ornamentată floral, în interiorul chenarelor marginale. În mijloc scenă religioasă ştearsă. C_2 ornamentată la fel, se văd urme indescifrabile din numele legătorului cărții.

Mărturii documentare:

Vol. I.: f. 55 v.

"Fosta omeie Maramureşului în tabără ... (indescifrabil) 1704 ... *". (caractere chirilice)

f. 191 v. "Scris-am eu Tiple Ilieşu anul 1782". (caractere chirilice).

f. 192 "Scris-am eu popa din Budeşti anul 1746". (caractere chirilice).

f. 200 "1838 - ik esztndöben December 15 - ik napján én Szüts Basilius Vántsfalvi lelkész olvasván szent Miklos élétet a taudait ... " (În ziua de 15

https://biblioteca-digitala.ro

decembrie al anului 1838 eu S. B., preotul din Onceşti, citind viaţa ... a Sfîntului Nicolae). (limba maghiară).

f. 218 "Scris-am eu Tiple Ilieşu ani de la mîntuirea lumii" (continuare)

f. 219 "1783".

F. 219 verso. "Răpăuzat-au robu lui Dumnezeu Iura Vasalie fiindu astută în anul 1783 în luna lui martie în 15 zile". (caractere chirilice).

Vol. II.

f. 9 "Iată eu Tiple Iliescu am scrisu precum mam învăţat domnul Hs. şi maica precista anulu domnului 1790 miseţa marte în 6 zile". (caractere chirilice).

f. 16 v. - 17.

"... aki ezen Szent Konyvben fog olvasni meg emlékeszék ... mind pediglen arol achi ezen Szent Könyvet vette nagy mind Néhai Nemes Gergely az az Griga Diaculuy, kiis Tiz formtokan vette a Vancsfalvi, Anya Szent egyhazszszárara örök emlékezetre" (cel care va citi din această carte sfîntă săşi aducă aminte ... precum şi despre cel care şi-a cumpărat această carte sfântă şi anume răposatul Némes Gergely (alias Griga Diacului), care a cumpărat-o pentu veşnicie cu 10 florini pentru comunitatea credincioşilor din Onceşti). (limba maghiară).

Dosoftei. Viaţa Sfinţilor, Iaşi 1682-1686 - filă cu nr. 8 din exemplarul de la Onceşti.

f. 37: "Tana stîngă dedesupt de se va plăti cu şti cine te vi de rău părul ţenul drept cel deasupra de să va clăti veselie spune părul ţeni drepte cel dedesupt de să v ... (acestea sunt fragmente din filele unui manuscris folosit la restaurarea cărţii). (caractere chirilice).

f. 73 v. "Te va trezi sprînceana dreaptă de ... să mor un cocon va dobîndi sărin stînga sa piu de lucate, ... amundouă odată de să vor ... ce va ave de să va clăti în ... ". (caractere chirilice).

f. 74 v. "Scris-am eu Tiple Iliescu precum am ştiut şi m-am învăţat domnul Hs. să fie miluit". (caractere chirilice).

f. 75 "1890".

Vol. III.;

f. 35 "Scris-am eu Tiple Iliescu adecă şi pentru neprieteni să nu ne bucurăm cînd pătimesc rău". (caractere chirilice).

f. 38 "Răpăusat-au robul lui Dumnezeu Iura Vasalie în luna lui martie în 15 zile în anul 1783 fiind astupă". (caractere chirilice).

Pe foarte multe file sunt făcute însemnări cu caracter religios, mici rezumate ale capitolelor respective.

Dosoftei. Viaţa Sfinţilor, Iaşi 1682-1686 - filă cu însemnări marginale din exemplarul de la Oncesti.

IV. BIBLIA. BUCUREŞTI. 1688

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie: B.R.V. I. (86), p. 281 - 291;
IV. (86) p. 206 - 207.
Paginație: (5) f. + 932 p. + 1 f.
Format: 2. Coloane: 1 şi 2.
Rânduri: 59.

Textul este tipărit cu negru şi roşu, prezintă numeroase ornamente. Pe verso foii de titlu se află stema lui Ştefan Cantacuzino, urmată de versuri scrise de Radu logofăt. Următoarele file nenumerotate, cuprind predoslovia domnitorului şi scrisoarea către domnitor a patriarhului Dositei.

14. EXEMPLARUL DE LA IEUD.

Paginație: exemplar incomplet, lipseşte foaia de titlu şi f. (3) de la început. Filele exemplarului sunt foarte uzate. (4) f. + 1 - 428 p.

Lipsesc: f. (3) 411 p. 412, 428 p. - 932.
Dimensiuni: L = 36,7 x 27,3
Blocul cărții: 35,6 x 25,2
Legătura: În interiorul chenarelor marginale 4 colțare florale, la mijloc romb. Ornamente şterse.
Mărturii documentare nu are.

Biblia, Bucureşti, 1688 - filă cu însemnări de proprietate din exemplarul de la Ieud.

V. CHIRIACODROMION. 1699

Bibliografie: B.R.V. I. (115), p. 372 - 377, IV. p. 538.
Paginație: f. titlu + (2) f. + 415 f.
Format: 2. Coloane: 1. Rînduri: 31.

Textul, tipărit cu negru exceptând foaia de titlu şi prima foaie unde întâlnim câteva rânduri şi inițiale tipărite cu roşu. Foaia de titlu este încadrată de un chenar din motive florale şi lanț; pe verso este stema Mitropoliei Bălgradului, însoțită de versuri. Cele două foi nenumerotate de la început conțin prefața lui Mihail Isvanovici.

15. EXEMPLARUL DE LA BOTIZA.

Exemplar complet.
Paginație: f. t. + (2) f. + 415 f.
Dimensiuni: L = 28,5 x 19
B = 26,5 x 16,7
Legătura: carton şi piele.
Nu are mărturii documentare.

16. EXEMPLARUL DE LA BUDEŞTI.

Inv. 5.
Exemplar incomplet.
Paginație: f.t. + (2) f. + 413 f.
Ultimele file 414 - 415 sunt manuscrise.
Dimensiuni: L = 28 x 18
B = 26,5 x 16,5

https://biblioteca-digitala.ro

Legătura: Lemn şi piele. C_1 ornamentată floral în chenare marginale. Chenarele sunt unite prin flori stilizate. În interiorul celui de-al doilea chenar, şi în cele patru colţuri, flori stilizate. La mijloc romb cu scena religioasă. C_2 ornamentată prin linii şi figuri geometrice, dispuse într-un chenar floral.

Mărturii documentare:

f. 1. v. - f. 3;

f. 4 v. - f. 15

"Eu, popa Gherasim din Homorodul - de - Jos dau această carte, ucitelna, sptu legătura de 40 de florinţi cînudu hi-voiu di bini, sămi slobază carte la mînă. Scris-am în terebeşti, dinaintea lui... Ion şi feciorul lui Popa Gliga, Atriea diacul. Eu, popa Dirasin, scriu de rîndul socru-mea anume, şi mi-erea preoteasa lui popa Petre, su tîmplatu murea... în vremea cumi anume în Mueaeşi, lasea-ta în na..., ce amu luat fata ei, anume Ionă, deci socru-mea fiindu neispovedete, totu vomu cuminecatu şi amu grijit, ca o maică, deşi deslegarea nu amu cetitu atunci, ce m'amu dus la sabor, şi amu spus rîndulu socromea; soborul au fostu ... la popa Văsiu, şi au fostu popa Ion de juji, şi popa Costin din Jerauşa, şi alţi mai mulţi; deci au aflat aşa toţi, a-i făcu seredaru şi să o deslegu. Deci l-amu făcut însucu, şi deacu, amu adus pre nepotu Văsiu săborul m'au împuternicit şi tote să le facu, ce săcade, bine, deplinu ... şi aşa amu făcut prim cumăndări; şi, copîşăul, încă amu dat 4 mărieşi ... şi-au trebuit socromea tote di n'amu, numai noe potori amu aflat; ştiu înţelepţi cu ce să facu acăla. Deci eu, popa Dirasim, le ertu tote pe doezeci de florinţi mai sus m'au, mă şti Dumisău, şti muera mea, Ionă; pîntr'acea scriu aici, la această sfîntă carte cu totu. Deci, de s'av afla cineva după moartea mea, din feciorii şi fete a socru-meu, sacotă rămaşi la proncii mei, nemica n'au rămas alta fără numai 4 cărţi. Aceasta şi molitanicu şi o saltire şi dasvejiu. Deci dacă oru da acei 20 de florinţi în mîna pruncilor mei, apoi să fie slobezi a părţi aceasta patru cărţi. Dară, de se va scula cineva să ee cărţile fără ... de la prunci mei, fără bani, să fie afurisit cu acălea 40 de leturdii ce am făcut, şi cine va face acea dreptate să taemu că ma ajugăndu la înţelept; eu popa Dirasim, aşa lasu, aducându-mi aminte de morte în tot ceasulu. Cine nu să dae samă în ea judeţului". (caractere chirilice).

17. EXEMPLARUL DE LA GLOD

Paginaţie: exemplar incomplet. Nu are foaie de titlu.

(1) f. + 415 f.

Dimensiuni: L = 28,7 x 18,5

B = 27,5 x 18

Legătura: lemn şi piele, ornamentele sunt şterse. Rest de încuietori metalice.

Mărturii documentare:

"Din îndemnarea Părintelui şi sîrguire Fiului şi obîrşire Duhului Svînt, şi blagoslovenie preosvîntului chir arhiepiscopului Iosifu Stoicai al Maramurăşului, cumpărat-au această carte, anume Evanghelia Ucitelnă, în zilele pealuminatului Grai Iosifu Leopoldu, a ţări Ungureşti; cumpăratu-a această carte Tuşnea Nechita, şi cu jupâneasa dumisale Marie, şi cu fecioru dumisale Iacobu şi Griga, Văsîi, Ionu, Cari îş lăcuitori în Glod slatincă, în varmiga Maramurăşului, în eraşul-de-sus; dat-au 22 de florinţi, şi o au dat pomană în Glod slatinca, la besereca undea este hramul lui sfîntu Niculai, pîntru păcatele sale şi a părinţilor săi, anume Hilip, Acsene, Dănilă ... ; nime să nu să afle a o lua de-acolea; cine să va afla a o lua vr'u om, blăstămat să hie, anatima, maranafta şi cine o va fura, să hie neertat de Hristos; amin. 1700, mesiţa Dechemvrie 17 zile, protupop Ştefan Petrovai". (caractere chirilice).

https://biblioteca-digitala.ro

18. EXEMPLARUL DE LA HOTENI

Inv. 135.

Paginație: exemplar complet.

La sfârșit are lipită o foaie manuscrisă cu caracter religios.

F. +++ (2) f. + 415 f.

Dimensiuni: L = 28 x 18,5

B = 28,9 x 17.

Legătura: Carton și piele, ornamentat floral, la mijloc cruce mică. Ornamentele au fost aurite. Rest de încuietori metalice.

19. EXEMPLARUL DE LA POIENILE IZEI

Inv. 13.

Paginație: exemplar incomplet.

f.t. + (2) f. + 412 f.

Lipsesc f. 413 - 415.

Dimensiuni: L = 28,7 x 18,5

B = 27 x 17,9

Legătura: stofă și carton.

Mărturii documentare:

f. 409 v.

"Cînd au fost anul domnului 1747, mesița martie 15, aceasta cinstită carte, anume Ucitelna, o au legat, mai pe urmă vreme au plătit Nechita Dănese drept 16 potori, pentru păcatele sale". (caractere chirilice).

20. EXEMPLARUL DE LA VIȘEU DE JOS

Inv. 9.

Paginație: exemplar complet.

f.t. + (2) f. + 415 f.

Dimensiuni: L = 28 x 19

B = 27 x 18.

Legătura: lemn și piele, C_1 ornamentată floral, în mijloc romb cu scenă religioasă. C_2 ornamentată cu flori stilizate și vrejuri.

filă de gardă:

"Anul 1836", "Deak Baszilu am in vatatu la Nasiu kantor în 3 ianuar 1869". (caractere latine).

f. 2 - 15.

"Intru liubovul neobișa a presvintei de Dumnezău Născătoare Marii a cherui este hramul Blagoveștenie, același cinstite carte de învețeture, anume Evanghelie Ucitelna, l'u cumpărat jupînul Bora Vasilie și cu jupîneasa sa Iustina și audatu într'însa de 10 florinți și satulu ajutor și cu Pop Ștefănuț, iară 10 florinți; care să nu fie depărtate dintr-icela loc, subt acela blăstăm; anul Domnului 1700". (caractere chirilice).

Chiriacodromion, Bălgrad (Alba Iulia), 1699 - foaia de titlu a exemplarului de la Vișeu de Jos.

https://biblioteca-digitala.ro

LISTA ABREVIERILOR

f. - fila
p. - pagina
v. - verso
lb. rom. - limba română
lb. lat. - limba latină
lb. magh. - limba maghiară
vol. - volumul
loc. - localitate
C_1 şi C_2 - coperta 1 şi 2
B - blocul cărţii
L - legătura cărţii
... * - pasaj indescifrabil, şters ori distrus, prin tăierea filelor cu prilejul legării ulterioare a exemplarului.

Dimensiunile sunt redate în centimetri.

https://biblioteca-digitala.ro

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Bianu I. şi Hodoş N. — *Bibliografia românească veche (1508 - 1830),* tom.I. 1508-1716, Bucureşti, 1903; tom.II. 1716 -1808, Bucure}ti; 1910

Bianu I., Hodaş N., Simionescu D. — *Bibliografia românească veche (1508 - 1830),* tom.III (1809-1830) Bucureşti, 1936

Bîrlea I., — *Însemnări din bisericile Maramureşului,* Bucureşti, 1909

Dudaş Fl., — *Carte veche românească în Bihor,* Oradea, 1977

Iorga N., — *Inscripţii şi însemnări ardelene şi manuscrise, I.,* în "Studii şi Documente", XII, Bucureşti, 1909

Norga N., — *Tipografia la români,* în "Scrieri despre artă", Bucureşti, 1968

Moldovan V., — *Vizitaţie canonică în Maramureş,* Gherla, 1913

Mureşan Fl., — *Cazania lui Varlaam,* 1643 - 1943, Cluj, 1944

Pascu C-tin, — *Cartea românească veche,* Sibiu, 1976

Socolan A., — *Circulaţia cărţii vechi româneşti în nord-vestul Transilvaniei,* în "Marmaţia I", pag. 29-32

Socolan A., — *Circulaţia cărţii vechi româneşti pînă la 1850 în nord-vestul României* (Teză de doctorat)

Ştrempel G., — *Copişti de manuscrise româneşti pînă la 1800, I,* Bucureşti, 1959

Tomescu M., — *Istoria cărţii româneşti,* Bucureşti, 1968

INDICELE CRONOLOGIC

al vechilor tipărituri româneşti din sec. al XVII-lea existente astăzi pe teritoriul Maramureşului istoric.

Cazania lui Varlaam. 1643

1. Borşa II
2. Deseşti
3. Hărniceşti
4. Moisei (Mănăstire)
5. Rozavlea
6. Vişeu de Mijloc

Noul testament. Bălgrad (Alba Iulia) 1648

7. Borşa II
8. Budeşti - Susani
9. Budeşti - Josani
10. Giuleşti (Mănăstire)
11. Rona de Jos
12. Sieu

https://biblioteca-digitala.ro

Îndreptarea legii. Tîrgovişte. 1652

13. Borşa II

Viaţa şi petrecerea sfinţilor. Iaşi. 1682-1686

14. Onceşti

Biblia. Bucureşti. 1688

15. Ieud

CHIRIACODROMION. Bălgrad. (Alba Iulia) 1699

16. Botiza
17. Budeşti
18. Glod
19. Hoteni
20. Poienile Izei
21. Vişeu de Jos

XVII th Century Romanian Old Books
(Summary)

The catalogue displays in a cronological order the XVIIth century Romanian old books to be found on the present territory of the Maramureş county. These books are gathered in the old book storage from Sighetu Marmaţiei.

The existence of these books in the northern part of our country is an unquestionable proof of the uniterrupted diffusion and use of the old books over the area inhabited by Romanians. This fact brought an important contribution to the development of the idea of the common origin, too, parving the way to the building of the statal unity of all Romanians.

https://biblioteca-digitala.ro

Manuscrise slave din secolele XVI-XVII, de la Biserica din Vişeu de Mijloc - Maramureş

VORICA BÂRSAN

Pe teritoriul ţării noastre cultul divin în limba slavă a pătruns încă din secolul al IX-lea şi acest lucru este un fapt de istorie culturală românească pe care nu-l putem ignora, oricum l-am aprecia. Slavonismul, oricât ar părea de paradoxal, a contribuit într-o măsură oarecare la păstrarea intactă a unităţii noastre etnice[1].

Cultura în limba slavonă este prezentă pe întreg pământul locuit de poporul român, inclusiv Transilvania care, deşi organizată sub egida statului ungar şi încă din secolul al XI-lea, pusă oficial sub jurisdicţia bisericii catolice, nu încetează a fi un teritoriu de cultură românească, mai întâi în limba slavonă, apoi în limba vorbită de poporul român. Cultura de limbă slavonă a românilor din Transilvania, Maramureş, Crişana şi Banat, le-a permis să reziste tentativelor de asimilare religioasă şi culturală, creând o distincţie netă între cuceritori şi cuceriţi[2]

Începuturile literaturii sunt legate la noi de limba slavonă, ce umple o întreagă epocă istorică şi cuprinde în primul rând scrieri religioase, dar şi juridice, istorice, filologice şi beletristice. Chiar dacă, slavonismul a dus la o anumită ruptură de cultura apusului, fenomenul trebuie apreciat în lumina unor situaţii istorice concrete[3].

Adoptarea slavonei ca limbă liturgică a asigurat românilor accesul la o tradiţie de cultură care-şi avea sursa în Bizanţ[4]. Manuscrisele slave erau înainte de toate religioase şi ele au apărut pe lângă mănăstiri, adevărate focare de cultură în epoca respectivă. În limba slavonă s-au scris primele noastre cronici originale, de mare însemnătate pentru cultura şi istoria românească şi tot în limba slavonă a apărut cel mai vechi monument literar românesc cunoscut din epoca feudală: "Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Theodosie"

Românii din Transilvania, Maramureş şi din alte teritorii întreţineau legături religioase permanente, dar uneori raporturile depindeau de conjunctura politică internă sau externă. Astfel, biserica ortodoxă din Maramureş era sub jurisdicţia unui episcop cu sediul la mănăstirea Peri, Muncaci sau alt schit. Cu toate acestea, mulţi episcopi au avut legături directe cu ierarhii bisericii moldovene sau muntene, după cum grăiesc actele acelor vremuri. Lupta cu vlădicii ruteni din Muncaci se termină, din păcate, în defavoarea românilor, totuşi legăturile noastre cu Moldova şi Ţara Românească erau extinse între mănăstiri şi slujitorii lor. Din Moldova, mai ales, veneau călugări în Maramureş, pentru copiatul, legatul cărţilor şi înfiinţarea unor şcoli tempo-

[1] NICOLAE CARTOJAN, *Istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, 1980, p.15.
[2] GEORGE IVAŞCU, *Istoria literaturii române*, vol. I, Bucureşti, 1969, p. 30-31.
[3] P.P. PANAITESCU, *Începuturile şi biruinţa scrisului în limba română*, Bucureşti, 1965, p. 71.
[4] ALEXANDRU TĂNASE, *O istorie umanistă a culturii române*, vol. I, Iaşi, 1995, p. 188.

https://biblioteca-digitala.ro

rare[5]. Mulţi tineri maramureşeni studiau în Moldova şi se întorceau acasă ca preoţi pe la biserici şi schituri. Cu toate interdicţiile, circulaţia manuscriselor, a cărţilor tipărite şi a slujitorilor bisericeşti n-a putut fi oprită de-o parte şi de alta a munţilor Carpaţi.

Se pare că din cele 94 de manuscrise semnalate în Maramureş, 37 erau slavone şi aproximativ 57 româneşti. Vicisitudinea vremurilor şi inconştienţa oamenilor a făcut ca acest tezaur să dispară aproape în totalitate.

Considerăm necesară prezentarea acestor mărturii preţioase ale unui trecut frământat. În paginile ce urmează vom prezenta cele trei manuscrise: Apostol slavon, Evangheliar slavon şi un Liturghier slavo-român.

APOSTOLUL SLAVON are 250 de file numerotate ulterior. El are începutul, dar nu are sfârşitul. Fiecare epistolă este precedată de o introducere. Blocul cărţii este de format mare (29,5 x 20 cm.). Filigranul hârtiei este Mistreţul - marcă de hârtie cunoscută pentru documentele şi manuscrisele moldovene din primele ¾ ale secolului al XVI-lea, probabil din fabrica de hârtie a oraşului SCHWEIDNITZ - Silezia.

Textul este scris pe o singură coloană, cu 24 de rânduri pe o pagină plină, litera este semiuncială şi imită tiparul. Scrisul este îngrijit, cu cerneală neagră de bună calitate. Manuscrisul a fost legat de mai multe ori, ultima legătură este din lemn şi piele cu ornamente liniare şi geometrice. Manuscrisul este opera unui copist moldovean, scris într-o slavă bisericească de redacţie medio-bulgară. Ornamentica leagă acest manuscris slavon de vestita şcoală de caligrafie de la Mănăstirea Neamţ, unde ştim că arta miniaturii cunoaşte o evoluţie mult mai bogată decât în Transilvania şi Ţara Românească. În ceea ce priveşte execuţia artistică, manuscrisele noastre, mai ales cele din Moldova, sunt din mai multe puncte de vedere superioare manuscriselor slave de sud din acelaşi timp şi chiar celor ruseşti[6]

Frontispiciile ca şi la manuscrisele moldovene sunt formate din cercuri secante, cu funii împletite, ieşite pe lateral şi sus la mijloc sub formă de palmete. Unele frontispicii sunt formate din antrelaxuri conturate cu roşu sau antrelaxuri bicromatice, pe un singur sau pe două registre. Folosirea unor spaţii albe, dă un plus de frumuseţe frontispiciilor. Predomină culorile roşu, roşu-cărămiziu, verde-smarald, verde-oliv, galben-crom. Gama cromatică este destul de largă. Îndreptările tipiconale şi literele mici sunt trasate cu roşu, literele mijlocii cu roşu şi negru, iar literele mari (iniţialele) sunt ornate cu roşu şi verde. În manuscris întâlnim mici vignete florale.

Însemnările de pe acest manuscris sunt numeroase, cele în slavonă sunt distruse de legăturile succesive ale cărţii, iar cele în chirilică românească vorbesc despre peripeţiile acestui manuscris, în drumul său din Moldova spre Maramureş. În cele ce urmează le voi aminti pe cele mai importante. La fila 55 (verso), în chirilica românească s-a putut descifra: "acest prasin l-au lăsat la noi, Dumitru Solomonescu, fratele lui Vasile, eu şi au luat eu Dumitru altă carte a nostră, în locul acestii căci şi-au lăsat această carte răsipită şi stricată..... de eu Nechita Pop Ştefancul din Ilişeşti am tocmit şi amu dires această carte, cu cheltuiala mea şi o am dat în besearecă la mănăstioară la Bocovătu (?), de aiasta dăm ştire ca să n-aibă alţii treabă cu aiastă carte. Şi-am datu pre ea galbeni ....." Pe fila 190 este o însemnare făcută probabil de un diac sau de un preot cunoscător de limbă maghiară "Budfalvi Bud Demetér Lelkesz 1846." Această însemnare revine mereu pe filele manuscrisului. Fila 227 are o însemnare în limba română cu caractere chirilice: "Scris-am eu Şimon Popa Ştefan strănepot a lui Brutan Vasile alias Şimon, că în anul Domnului 1799 au fost ca acele geruri, că toate apele şi Dunăre şi Mările au fost îndeţate, căte de un stat de om. În zilele împăratului Franţiscus arhiereu Andrei Bacinski." Tot la fila 227 (verso), apare un desen sub for-

[5] AUREL SOCOLAN, *Circulaţia cărţii vechi româneşti în nord-vestul Transilvaniei*, în "Marmaţia", vol. I, Baia Mare, 1969, p. 29-32.

[6] ION BOGDAN, *Scrieri alese*, Bucureşti, 1968, p. 527.

https://biblioteca-digitala.ro

ma unui cartuş, ţinut la bază de o mână, într-un chenar roşu cu negru o însemnare în limba slavonă: "cu voia Tatălui şi Fiului şi-a Sfântului Duh, Dumitru Vlaciov a cumpărat acest prasin, pentru fii săi Gavril şi Paraschiva şi l-a dat pe el bisericii unde este hramul arhiereilor Mihail şi Gavril." Şi se încheie cu: "acest prasin l-a scris ieromonahul Partenie de la Mănăstirea Neamţului, anul de la facerea lumii 7069", sub care apare scris în chirilică românească: "A fost scris la Mănăstirea Neamţului în anul 1561". Referitor la ieromonahul Partenie s-ar putea să fie cel amintit de P. P. Panaitescu în lucrarea sa: *Manuscrise slave din biblioteca Academiei R.P.R.*, vol. I, care spune că pe un Triod - Penticostar scris la mănăstirea Neamţ în sec. al XVI-lea, apare o însemnare din anul 1573 făcută de ieromonahul amintit. Prin frumuseţea scrisului şi armonia cromatică a frontispiciilor, modestul călugăr din secolul al XVI-lea, de la o mănăstire din Moldova, întregeşte galeria de caligrafi şi miniaturişti români, iar achiziţionarea lui în epocă de către o biserică din Maramureş, atestă unitatea spirituală a românilor şi circulaţia intensă a manuscriselor şi cărţilor tipărite în epoca respectivă.

EVANGHELIARUL SLAVON are 296 de file numerotate ulterior. El are începutul, dar îi lipseşte sfârşitul. Textul este redactat de doi copişti. Copistul 1 de la fila 1-257 şi de la fila 265-296, iar copistul 2 de la fila 258 la fila 264. În text apare Sfânta Evanghelie de la Matei, capetele Evangheliei de la Marcu ş.a.m.d. şi se încheie cu un Sinaxar al celor 12 luni. Blocul cărţii este de format mare (30 x 19,5 cm.). Textul este scris pe o singură coloană cu 26 de rânduri pe pagină. Litera este semiuncială de culoare neagră şi maronie la copistul 1 şi o literă cursivă neîngrijită la copistul 2. Filigranele hârtiei sunt: mistreţul, coroana cu cruce şi crucea simplă. Toate acestea plasează manuscrisul în Moldova şi Ucraina secolului al XVI-lea. Prima şi ultima parte sunt de ortografie medio-bulgară, iar textul introdus ulterior de redacţie ucraineană. Manuscrisul a fost legat de mai multe ori, ultima legătură având motive geometrice şi-o cruce centrală pe coperta faţă.

Paginile manuscrisului sunt decorate cu iniţiale de mari dimensiuni, cu vignete, cu frontispicii şi cu miniaturi în plină pagină. Manuscrisul are la început un frontispiciu ce imită o împletitură realizată în culoare roşie, alte frontispicii sunt realizate în culori reci ca: albastru cerulleum, verde de China, care este încălzit de prezenţa portocaliului spre roşu, pe un fond galben crom. Frontispiciile sunt sub formă de grilaj, uşor filigranat, în care predomină formele circulare şi rectangulare. Uneori, frontispiciul este format dintr-un entrelax tratat în câmp rectangular, cu prezenţa a 6 patrate, ale căror linii interioare configurează o cruce simbolică. Iniţialele sunt mici, mijlocii, iar iniţiale mari sunt ornate în culorile predominante în frontispicii. Titlurile evengheliilor, zacealele şi îndreptările tipiconale sunt scrise cu roşu.

Din miniaturile celor patru evenghelişti au rămas doar Luca şi Ioan, Matei şi Marcu fiind distruse.

Evanghelistul Luca scrie şezând îmbrăcat în veşminte de mare arhiereu. Pe fundal apare o biserică prezentată în perspectivă, faţada vestică a bisericii are un portal de acces, cu uşa închisă şi zăvoarele accentuate. Predomină culorile albastru şi roşu. Faţada sudică este prezentată în tentă oranj. Ferestrele de pe latura sudică sunt de factură gotică, dar arcatura este de factură romanică. Învelitoarea tratată coloristic într-o nuanţă albăstrie, te duce cu gândul la acoperişurile de ardezie[7].

A doua miniatură îl reprezintă pe evanghelistul Ioan, iar biserica de pe fundal este de factură bizantină. Biserica este acoperită cu o cupolă. Gama cromatică este restrânsă la verde-oliv. La ambele miniaturi tehnica folosită este tempera pe hârtie, miniaturistul are o mână sigură şi-o cunoaştere evidentă a desenului.

[7] Dr. G. POPESCU - VÂLCEA, *Miniatura românească*, Bucureşti, 1981, p. 20-27.

https://biblioteca-digitala.ro

Însemnările de pe manuscris sunt numeroase, dar ca şi la primul manuscris le voi prezenta doar pe cele mai importante. Legăturile repetate au distrus însemnările făcute în slavonă rămânând cele în chirilică românească. De la fila 14 - la fila 31, în josul paginii stă scris: "Anul Domnului 1655." "Această Sfântă Evanghelie pomană au fost lui Nan şi a lui strămoşului nostru, a lui Grad Dan, deci era periptă şi bătrână, ruptă şi s-au aflat nepoţii lui Nan, strămoşul său giupânul Grad Dan şi frate-său cu Grad Dumitru..... şi au dat-o pomană în sfânta besearecă în Vişeu de Mijloc, unde este hramul Sfintei Paraschiva. În zilele lui Rakoţi Georgiu craiul Ardealului şi Rădoi Ferenţi în Cetatea Hustului şi Vlădicul Mihail Molodete. Amin." Menţionez că, episcopul ortodox Mihail Molodeţ al Maramureşului a fost hirotonisit de către mitropolitul Varlaam al Moldovei.

La fila 143 este scris în limba slavă de redacţie ucraineană: "Anul 7165. Această carte Evenghelie scrisă de mine, cu mâna mea, greşitul diac Ioan în satul Nancova, de lângă cetatea Hust. 1655." Însemnările dovedesc cu prisosinţă, circulaţia intensă a manuscrisului în epocă şi rapiditatea achiziţionării lui, de către obştea românească din Vişeu de Mijloc.

LITURGHIERUL SLAVO-ROMÂN este parţial distrus. Rugăciunile de la început sunt scrise în slavonă, îndrumarul şi actenia mică în chirilică românească. Rugăciunile româneşti sunt intercalate între cele slavone. Partea a II-a, de la fila 63 "Rânduiala la sfinţirea apei" s-a scris numai în româneşte. Este deteriorat, cu 82 file numerotate ulterior. Blocul cărţii este mic (18,5 x 15 cm.). Textul este scris pe o singură coloană cu 17 rânduri pe o pagină. Sunt scrise cu roşu iniţialele mici, îndreptările tipiconale şi capitolele de început, restul este scris cu o cerneală de culoare neagră maronie. Literele sunt mici, drepte şi uniforme.

Datorită stării avansate de degradare, nu am putut stabili marca hârtiei. Legăturile sunt simple din piele şi lemn, cu rest de încuietori metalice. Copistul este un bun cunoscător al limbii române, după cum reiese din textele româneşti: "Pleacă Doamne urechea ta şi mă ascultă, carele ai vrut a te boteza în Iordan şi ai sfinţit apele, blagosloveşte-ne pre noi, pre toţi". Însemnările sunt puţine, dar interesante. De la fila 35 - fila 39 este scris în chirilică românească: " Această carte anume Liturghier pisal ot selo Vişău....." Deşi anul este şters, probabil a fost scris spre sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea.

La fila 62 (verso) este scris tot în chirilica românească: "Această sfântă Leturghie să ştie că au cumpărat Morarul şi cu soţul său Chesea, pentru sufletul părinţilor dumisale, Gavril şi Ileană, Gheorghie şi Dotia, Dumitru, Georgiţă, Iosip, Ionaş cu Năstasie şi-au dat-o pomană în zvânta besearecă, în Vişău de Mijloc, să ne fie pomană în veci (urmează aprigul blestem de înstrăinare), continuând cu: "Aici am scris eu mult greşitul Grigorie Homozica, în zilele lui Racoţi Franţisc, anul 1709"

Secole de-a rândul limba slavonă s-a scris în cancelarii şi s-a cântat, citit şi scris în biserici. Căpătase forţă şi calitate de limbă sacră, aşa cum era latina în Occident şi greaca în Orient.

Mănăstirile au fost în trecutul românesc, prin neîntrerupta activitate de cultură şi de artă, centrele din care pulsa viaţa spirituală în toate cuprinsurile neamului[8] Textele tălmăcite şi modelele de artă religioasă create în chiliile mănăstirilor erau copiate de preoţii de mir şi de către cărturarii şi artiştii laici şi răspândite mai departe în lumea satelor[9]. Marele învăţat Nicolae Iorga arăta pe bună dreptate că istoria Ardealului este o istorie de sate şi de preoţi[10] Dar, cu toată pătrunderea culturii slavone în ţările noastre, sufletul a rămas românesc. Să rezişti vreme de trei secole, atunci când domni-

[8] ŞTEFAN METEŞ, *Istoria Bisericii româneşti din Transilvania*, vol. I, Sibiu, 1935, p. 300-333.
[9] NICOLAE CARTOIAN, *Op. cit.* p. 43.
[10] NICOLAE IORGA, *Sate şi preoţi din Ardeal*, Bucureşti, 1902. p. 8.

https://biblioteca-digitala.ro

torul şi preotul îţi dădeau acte oficiale şi făceau slujba religioasă în limba slavonă, îţi trebuie forţă, statornicie şi răbdare şi poporul român le-a avut şi încă le mai are.

16th - 17th century Manuscripts from Vişeu de Mijloc, Maramureş (*Summary*)

There had been a great many important Slavonic and Romanian manuscripts in Maramureş but as time passed by many of them had gradually disappeared and the few ones that were kept and preserved, certify the intense diffusion and use of the manuscript book among the thee Romanian provinces. The enclosed Slavonic manuscripts are genuine works of art due to their calligraphy miniature and decorative pattern.

Although the Slavonic language was not known by the people, being used only in practising religion and in the court offices, both the written liturgical Slavonic literature and the laic one have organically integrated in to the Romanian literature and culture.

https://biblioteca-digitala.ro

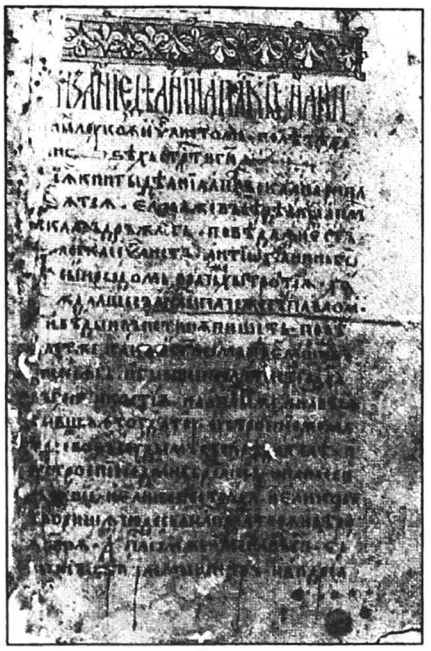

Fig.1

Fig.2

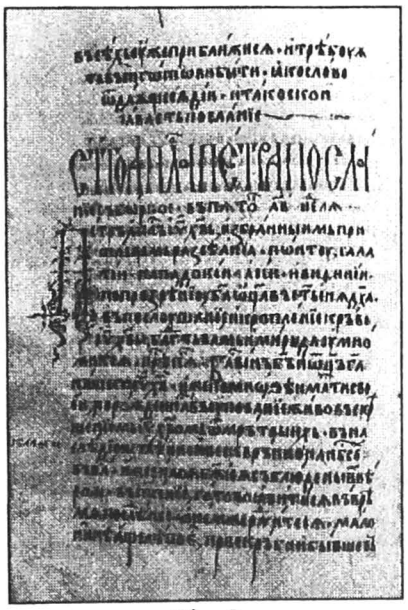

Fig.3

Fig.4

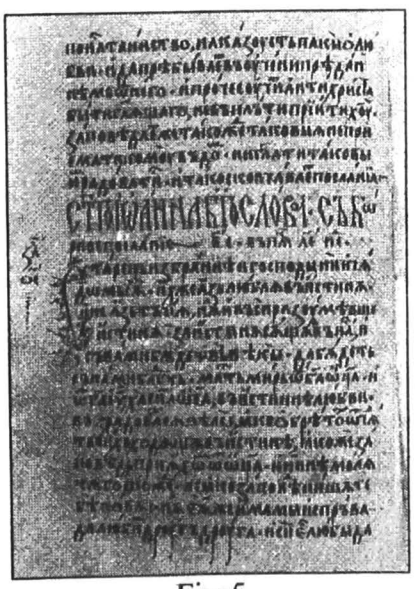

Fig.5

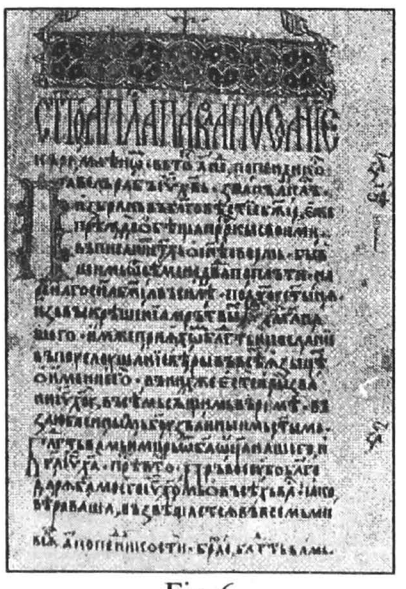

Fig.6

https://biblioteca-digitala.ro

Fig.7

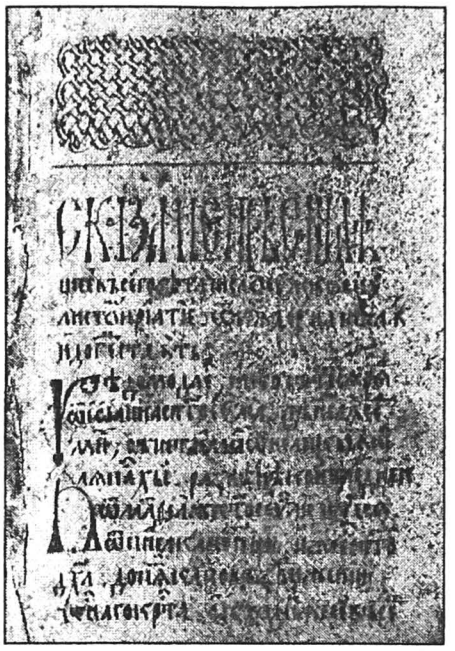

Fig.8

Fig.9

Fig.10

Fig.11

Fig.12

https://biblioteca-digitala.ro

Fig. 13

Fig. 14

Fig. 15

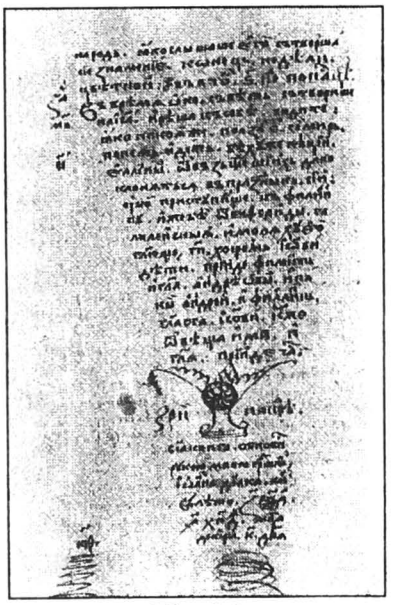

Fig. 16

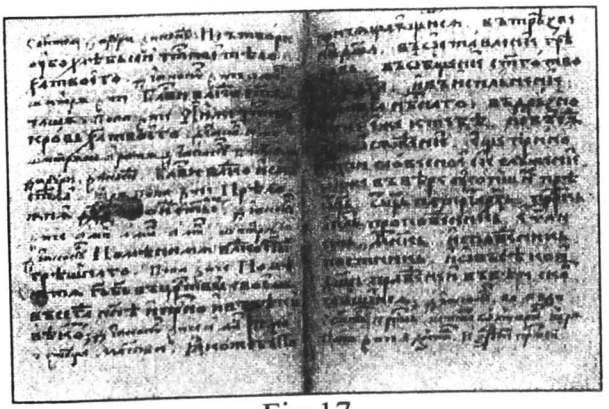

Fig. 17

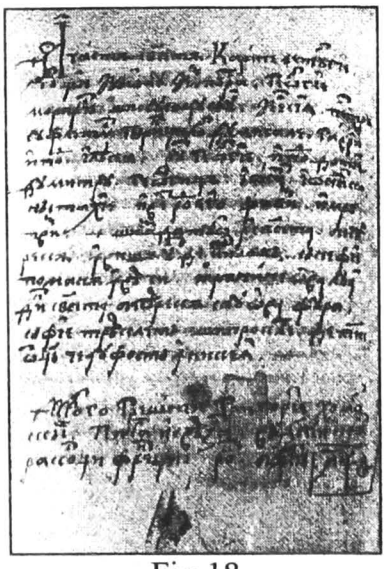

Fig. 18

https://biblioteca-digitala.ro

LISTA ILUSTRAȚIILOR

Fig. 1 Vignetă florală, bicromatică - Apostolul slavon
Fig. 2 Frontispiciu format din entrelaxuri bicromatice, pe două registre şi inițiala ornată "P"- Apostolul slavon
Fig. 3 Inițiala "P" ornată cu roşu şi negru - Apostolul slavon
Fig. 4 Frontispiciu bicromatic, pe un singur registru şi inițiala "I" ornată cu roşu şi negru - Apostolul slavon
Fig. 5 Îndreptare tipiconală şi inițiala "S" ornată cu roşu - Apostolul slavon
Fig. 6 Frontispiciu bicromatic cu palmete laterale şi inițiala ornată "P" - Apostolul slavon
Fig. 7 Cartuş cu o însemnare în slavonă făcută de Ierohomonahul Partenie în anul 7069 (1561) - Apostolul slavon
Fig. 8 Frontispiciu ce imită o împletitură şi inițiala ornată "K" - Evangheliarul slavon
Fig. 9 Frontispiciu sub formă de grilaj, uşor filigranat, în care predomină formele circulare şi rectangulare. Inițiala "K" ornată cu negru. În josul paginii o însemnare manuscrisă în chirilica românească din 1655 - Evangheliarul slavon
Fig. 10 Frontispiciu format din entrelaxuri colorate şi inițiala ornată "Z" - Evangheliarul slavon
Fig. 11 Însemnare manuscrisă făcută de diacul Ioan din Nancova în 1655 - Evangheliarul slavon
Fig. 12 Evanghelistul Luca - Evangheliarul slavon
Fig. 13 Frontispiciu format din entrelaxuri, cu prezența unor patrate ale căror linii interioare configurează o cruce simbolică şi inițiala ornată "P" - Evangheliarul slavon
Fig. 14 Evanghelistul Ioan - Evangheliarul slavon
Fig. 15 Frontispiciu format dintr-un entrelax tratat în câmp rectangular, cu prezența a 6 patrate şi inițială ornată cu motivul şarpelui - Evangheliarul slavon
Fig. 16 Pagină cu însemnare manuscrisă din 7165 (1655) făcută de diacul Ioan din Nancova - Evangheliarul slavon
Fig. 17 Filă de manuscris cu alternanță slavo-română - Liturghierul slavo-român
Fig. 18 Pagină de manuscris cu însemnare din 1709 făcută în chirilica românească - Liturghierul slavo-român

https://biblioteca-digitala.ro

Colecția de opaițe și lămpi vechi de mină a Muzeului de Istorie din Baia Mare. Catalog selectiv. Expozițiile de la Baia Mare (1994) și Iași (1996)

VIORICA URSU

Colecțiile de piese care privesc istoria mineritului păstrate în Muzeul de Istorie din Baia Mare sunt reprezentate prin unelte manuale specifice, recipiente, instalații vechi - toate utilizate secole de-a rândul în minele bazinului băimărean. Obiectele ilustrează această îndeletnicire, de care se leagă însăși începuturile și dezvoltarea orașului Baia Mare. Între piesele de minerit, opaițele și lămpile vechi de mină - în număr de 140 - constituie o colecție aparte, care prezintă incontestabil interes științific, răspunzând și curiozității publicului interesat de istorie.

Iluminatul locurilor de exploatare în subteran a constitit întotdeauna o problemă de mare importanță, iar perfecționarea acestuia a permis o organizare mai bună a activității miniere, adică locurilor de muncă, un randament sporit și, nu în ultimul rând, mai multă siguranță a vieții minerilor.

Sistemul de iluminat cu flacără deschisă utilizat în minele din Bazinul minier Baia Mare și în alte exploatări lipsite de substanțe inflamabile, a evoluat în timp, de la torțe, lumânări, opaițe din lut ori din metal (fier și cupru), cu fitile din cânepă îmbibate în seu sau ulei, până la lămpile de carbid. De altfel, mijloacele de iluminat în subteran au fost aceleași și au evoluat asemănător în tot spațiul european.

Prezentăm în evoluție cronologică și tipologică vechile mijloace de iluminat în mine, prin exemplarele cele mai reprezentative pentru grupe și subgrupe de piese. Se impune, credem, precizarea că, în cadrul acestora, piesele sunt asemănătoare, fără însă, a fi identice. Adică, fiecare din ele rămâne unicat. Descriem în continuare, din fiecare grupă și subgrupă a pieselor din colecția de care ne ocupăm, câte un exemplar:

a). Opaițe din ceramică, asemănătoare ca formă opaițelor romane, cu corpul în formă de frunză, partea alungită permițând prinderea, iar la partea îngroșată fiind prevăzute cu un mic cilindru pentru fitil.

- opaiț mic, ceramică roșie, sec. XIII - XVI; L (vasului) - 85 mm, I (pereților) - 35 mm Inv. IF. 230 (fig. 1.)
- opaiț, ceramică galbenă, sec. XIV - XVI: L - 162 mm, I - 62 mm, Inv. IF. 224 (fig. 2)

b). Opaițe din fier forjat sau turnat, ori din cupru, cu corpul deschis, aproape circular, prevăzute cu un cioc pentru fitil și toartă pentru prindere, sau cârlig pentru agățare.

- opaiț mic cu toartă, fier forjat, sec. XVI - XVIII; D 85 mm, I- 15 mm, IF. 211 (fig. 3)

https://biblioteca-digitala.ro

- opaiț cu dispozitiv de fixare a fitilului şi cârlig de agățare, fier forjat, sec. XVII-¼ XIX. D - 90 mm, I - 20 mm, Inv. IF. 180 (fig. 4)
- opaiț din cupru bătut, cizelat, gravat - decor cu motive vegetale pe peretele exterior, datat 1724, prevăzut cu lanț şi cârlig, D - 150 mm, I - 28 mm, Inv. IF. 225 (fig. 5)

c). Opaițe din metal (fier, cupru), turnat, cu corpul închis în formă de vioară, prevăzute la capătul alungit cu o deschizătură pentru umplere cu ulei şi pentru fixarea fitilului, iar pe capac, cu un dispozitiv mobil de reglare a acestuia. Au toartă în formă de "L" întors sau "S" şi lanț cu cârlig de agățare. S-au utilizat de la sfârşitul sec. XVIII, până la începutul sec. XX.

- opaiț din fier; L - 180 mm, I - 28 mm, IF. 184 (fig. 6)
- opaiț mic din fier; L - 111 mm, I - 9 mm, Inv. IF. 2713
- opaiț din aramă cu toartă din fier; L - 134 mm, I - 22 mm, Inv. IF. 2723
- opaiț mic din aramă; L - 120 mm, I - 19 mm, Inv. IF. 4666 (fig. 7)

Opaițe confecționate manual din tablă (de fier sau aramă), bătută, nituită, având forma identică celor prezentate mai sus.

- opaiț din tablă de fier; L - 155 mm, I - 28 mm, Inv. IF. 201 (fig. 8)

d). Opaițe din metal (fier, cupru), turnat, cu corpul închis, în formă de pară, cu toarta arcuită, cu sistem de umplere şi reglare asemănător grupei precedente. Poartă însemnele mineritului pe toartă.

- opaiț din fier; L - 115 mm, I - 22 mm, Inv. IF. 219 (fig. 9)
- opaiț mic din fier; L - 102 mm, I - 20 mm, Inv. IF. 2715
- opaiț din aramă; L - 130 mm, I - 27 mm, Inv. IF. 2734

O piesă mai puțin tipică, singulară în colecție - opaiț din fier turnat, cu corpul închis, în formă de scut, cu toartă verticală proeminentă. L - 111 mm, I - 28 mm, Inv. IF 117 (fig. 10)

Consemnăm şi o matriță din gresie pentru opaiț mic în formă de pară, L - 90 mm, I - 35 mm, Inv. IF. 288 (fig. 11)

e). Lămpile de mină cu carbid (carbură de calciu), apărute în anul 1890 şi extinse în secolul nostru au revoluționat iluminatul subteran, prin lumina mai puternică, albă şi lipsa fumului. Fabricată din tablă de oțel cositorită, lampa are un rezervor cilindric prevăzut cu un dispozitiv lateral, care eliberează gazul rezultat din reacția chimică şi întreține flacăra reglabilă. Aceasta se reflectă într-un disc de metal lucios ("oglindă"), sporind lumina reflectată. Lămpile sunt prevăzute cu toartă şi cârlig de agățare.

- lampă cu carbid, din tablă de oțel cositorită, începutul sec. XX; I - 130 mm, D - 85 mm, Inv. IF. 218 (fig. 12)
- lampă cu carbid din tablă de cupru, datând din anii '30; I - 119 mm, D - 85 mm, Inv. IM. 2132 (fig. 13)
- lampă cu carbid, din cupru, cu toartă puternic arcuită. Piesa, îngrijit lucrată şi păstrând oglinda, datează din anii ' 60; I - 145 mm, D -70 mm, Inv. IM. 2126 (fig. 14)
- lampă mică cu carbid, din tablă de cupru, prevăzută cu un adaos la oglindă, asemănător unui far, în interiorul căruia este închis (nu însă ermetic, existând orificii pentru aerisire) dispozitivul de ardere. Lampa, prevăzută cu toartă pentru cingătoare, reprezintă ultimul tip, deci mai perfecționat dintre lămpile cu carbid, datând din anii '60- '70, ; I - 165 mm, D - 60 mm, Inv. IM 2169 (fig. 15)

https://biblioteca-digitala.ro

- lampă mică cu carbid, din tablă de oțel vopsită, asemănătoare ca formă cu cea precedentă, lipsind însă, oglinda; I - 165 mm, D - 45 mm, Inv. IM. 2127 (fig. 16)

În toate cazurile, opaițele și lămpile din cupru - unele dintre piese, îngrijit lucrate și chiar decorate - au fost purtate și utilizate de ingineri și maiștri mineri.

Din categoria lămpilor cu carbid, deși deosebită prin formă și dimensiuni, face parte și piesa cu nr. Inv. IM. 2138. Din tablă de oțel și garnituri de alamă, având rezervorul cilindric piesa datează din perioada interbelică, fiind destinată iluminatului într-un spațiu de mai mari dimensiuni din subteran; I - 710 mm, D. 190 mm, (fig. 13)

Astăzi, sistemul de iluminat în adâncuri, cu flacără deschisă, ca și cel cu flacără protejată în lămpi închise, este înlocuit cu mijloace de iluminat electric.

Piesele deținute de Muzeul de Istorie din Baia Mare - 9 păstrate din colecția veche și 191 reprezentând achiziții de după 1977 - provin din cercetări de teren efectuate în Baia Mare, în zona minelor de la Dealul Crucii, de pe Valea Roșie, Valea Borcutului, ca și din Tăuții Măgherăuș, Băița, Nistru, Ilba, Baia Sprie, Cavnic și Borșa.

O selecție a acestor obiecte muzeale a făcut obiectul unor expoziții de interes, nu numai pentru specialiști ci și pentru un public larg. A fost remarcată forma mai puțin obișnuită, chiar ingenioasă a acestor obiecte, multe dintre ele, cu aspect îngrijit, decorate, chiar, dar mai ales atât de importante în activitatea de exploatare a zăcămintelor din subteran.

Opaițele și lămpile vechi de mină reușesc să sugereze și o anume trăire sufletească - omenească speranță de supraviețuire și întoarcere din adîncuri a celor pe care i-au însoțit.

*

Expoziția **"Vechi mijloace de iluminat în mină"** a fost organizată în Baia Mare, la Casa Iancu de Hunedoara, în anul 1994, la aniversarea a 500 de ani de la nașterea lui Georgius Agricola (1494 - 1555), autorul celebrului tratat despre minerit "De re metalica". Cartea, prețioasă și rară și prin numeroasele ilustrații (gravuri), pe care le conține - păstrată în două exemplare - reprezentînd două ediții, din 1556 și, respectiv, din 1769 - în biblioteca Muzeului din Baia Mare, a fost, de asemenea, expusă cu acest prilej.

Să mai precizăm că, expoziția de care vorbim, a prezentat opaițele și lămpile de mină împreună cu principalele unelte tradiționale de minerit, contemporane cu mijloacele de iluminat în subteran: ciocane, țâncușe, cu vechi mijloace de transport manual și mecanic, machete de vagoneți, cu mijloace de zdrobit și măcinat minereu: pive, machete de șteampuri și altele. Ilustrațiile - reproduceri după gravurile lui Ge.Agricola - au completat expoziția.

La solicitarea Muzeului Politehnic "Ștefan Procopiu" din Iași, expoziția amintită, dar intitulată "**Opaițe și lămpi vechi de mină**", a fost reeditată, piesele fiind prezentate, în anul 1996, în sălile Palatului Culturii.

La Iași, însă, mijloacelor vechi de iluminat în subteran și uneltelor tradiționale de minerit li s-au adăugat prețioase eșantioane de minerale (flori de mină), multe provenind din Bazinul minier Baia Mare. Încât, sobrietății fierului forjat și strălucirii alamei, s-au adăugat frumusețea formelor și reflexele multicolore ale acestora, expoziția generând un adevărat spectacol muzeistic.

https://biblioteca-digitala.ro

Bibliografie:

Viorica Ursu, *Opaițe de mină din colecția Muzeului Județean Maramureş*, în "Revista Muzeelor", nr.6 din 1977.

Alica Paulusová, *Banicke kahance v zbiercah Solovenského Narodneho Múzea v Bratislave*,în "Sbornik Slovenského Narodného Múzea", Historia 7, LXI,1967.

Georg Agricola, *Vom Bergwerct*, cap. 6, Basel, 1556.

Fáller Ienö, *Io szerencsét ! Események képek a buyasrat múltjából*, Budapest, 1975.

https://biblioteca-digitala.ro

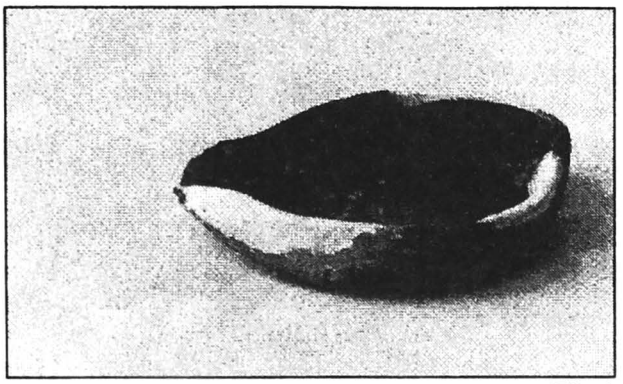

Fig.1

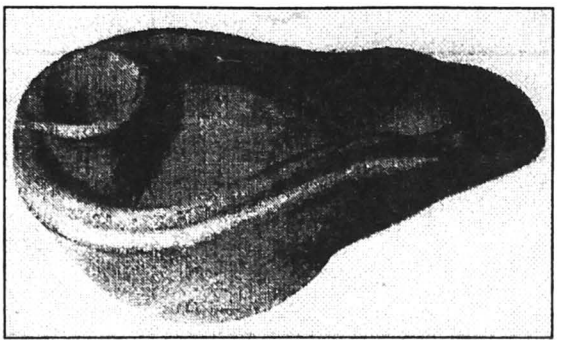

Fig.2

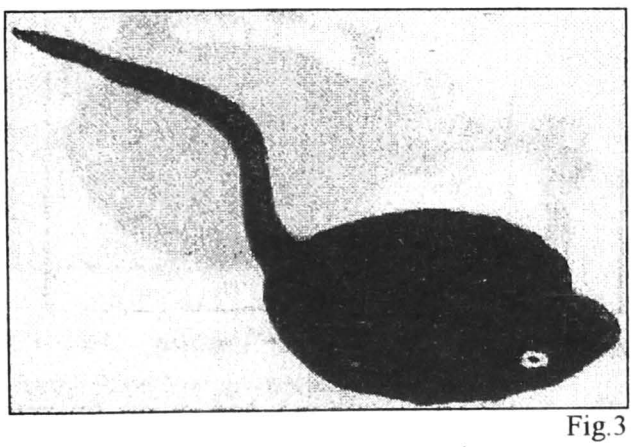

Fig.3

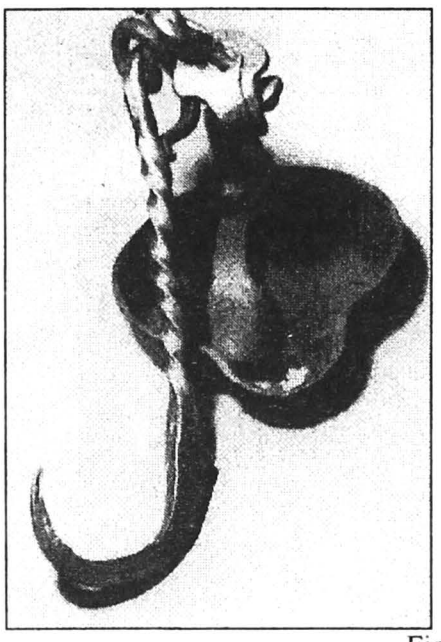

Fig.4

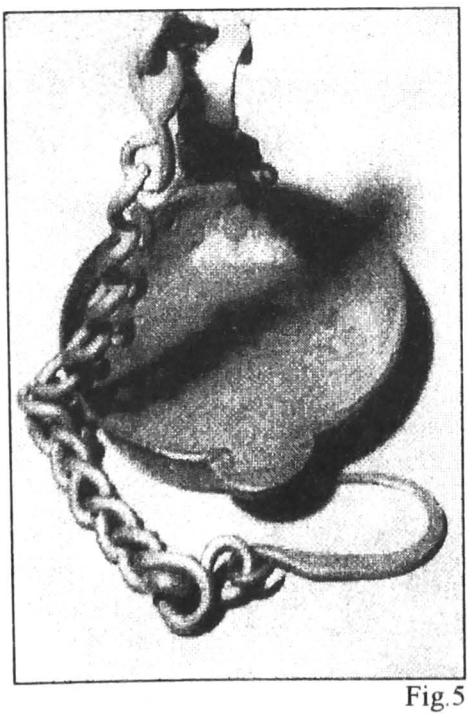

Fig.5

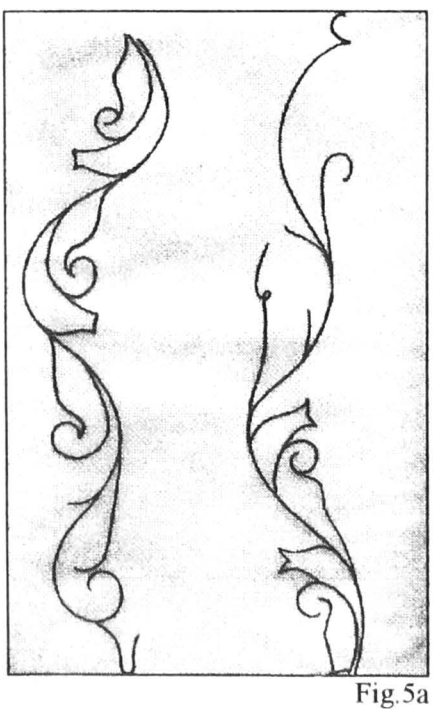

Fig.5a

https://biblioteca-digitala.ro

Fig.6

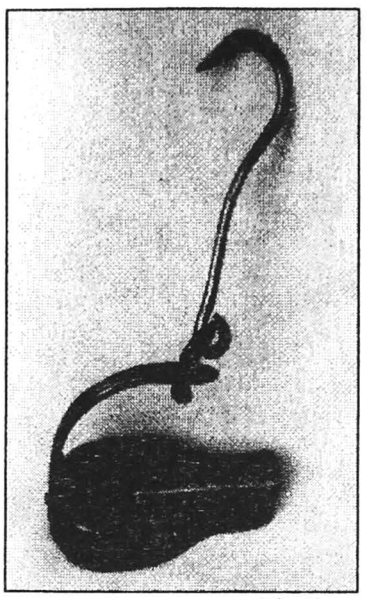

Fig.7

Fig.8

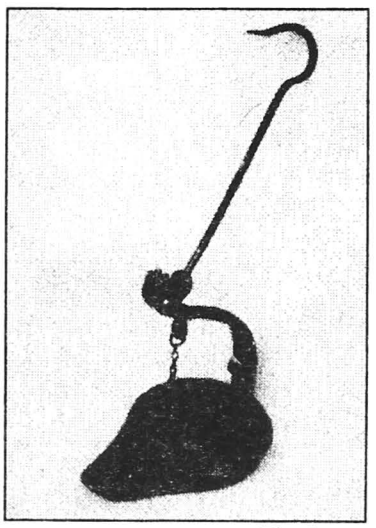

Fig.9

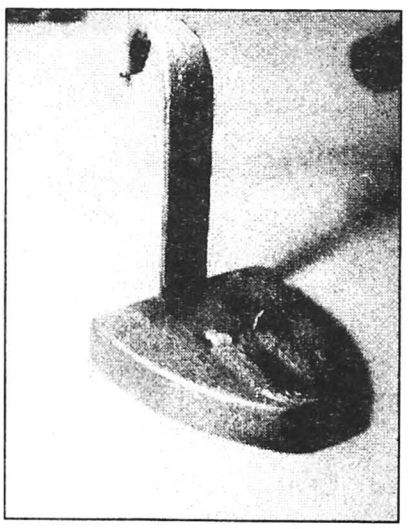

Fig.10

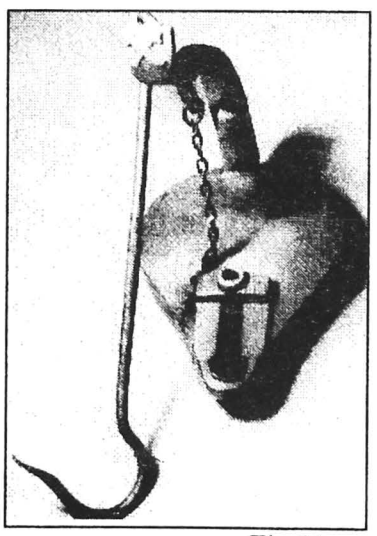

Fig.11

https://biblioteca-digitala.ro

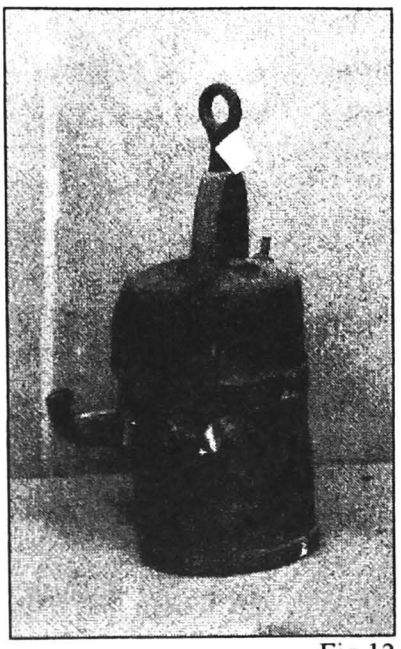

Fig.12

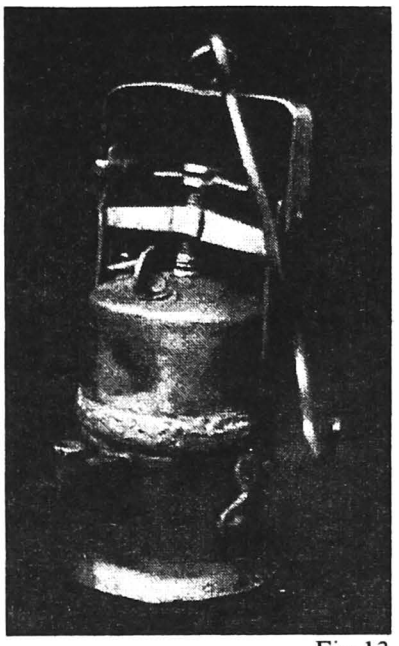

Fig.13

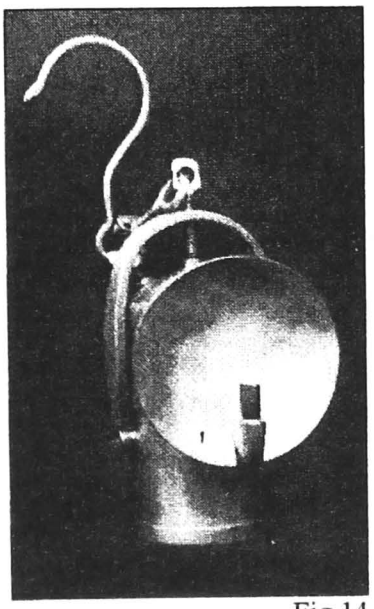

Fig.14

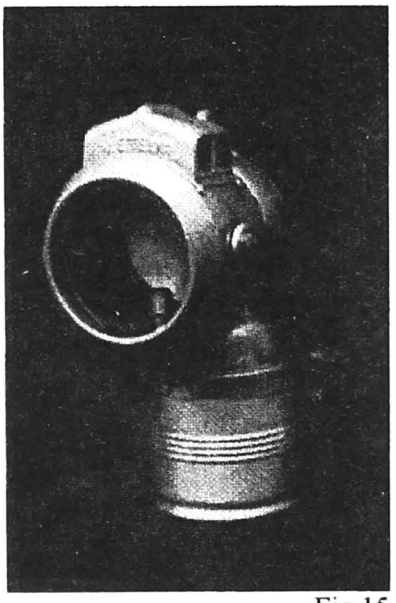

Fig.15

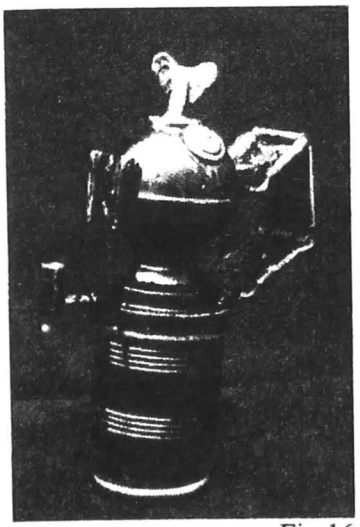

Fig.16

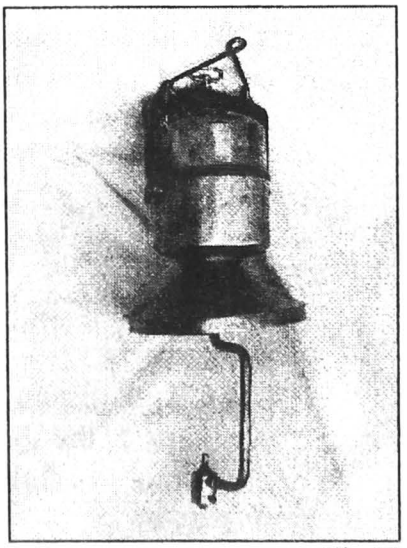

Fig.17

https://biblioteca-digitala.ro

Collection of old mine lighting means of the Historical Museum of Baia Mare
The exhibitions at Baia Mare (1994) and Iaşi (1996)
(Summary)

Open flame lighting practiced in the mines of Baia Mare basin and in other flameproof gas mines has developed from torches, candles, clay or metal (iron and copper) rushlights , provided with hemp wicks soaked in tallow or oil, to the carbide lamps. Otherwise, the underground lighting means were the same and developed simultaneously all over Europe.

The collection suggests the evolution of mining activity together with specific manual tools that have been used for centuries in the Baia Mare mines. Further, the chronological and typological evolution of rushlights and mine lamps are presented , providing the most representative ones belonging to the collection.

We present a piece of each exposed group and subgroup.

a) Ceramics rushlights having the same shape as the roman ones, with an elongated leaf shaped body allowing gripping. Its thickend part is provided with a small cylinder for the wick.

- small rushlight, red ceramics, dating 14th-16th century. Length (of the vessel) = 85 mm, Height (of the walls) = 35 mm, Inv.IF. 230 (Figure 1)
- rushlight, yellow ceramics, dating 15th-17th century. Length = 162 mm, Height = 62 mm, Inv. IF. 224 (Figure 2).

b) Wrought or cast iron or copper rushlights with open body, nearly circular, provided with a nozzle for the wick and a gripping arm or hanging hook.

-small rushlight with arm, wrought iron, 16th-18th century.Diameter = 85 mm, Height = 15 mm, Inv. IF. 211 (Figure 3).

-rushlight provided with wick fastening device and hanging hook, wrought iron, dating from the 17th-first quarter of 19th century.D = 90 mm, Height = 20 mm, Inv.IF. 180, (Figure 4)

-beaten, chased, engraved copper rushlight with flower motifs on the exterior wall, dating 1724, provided with chain and hook with nippers for the mounting and clining of the wick. Diameter = 150 mm, Height = 28 mm, Inv. IF. 225 (Figure 5).

c) Metallic rushlights (cast iron and copper) closed, violin shaped body, provided with an oil filling and wick fastening opening and on the cap with a mobile adjustement device.They are equiped with an "L" or "S" shaped arm and a chain with hanging hook.They were used from the end of the 18th century up to the beginning of the 20th century

-iron rushlight, Length = 180 mm, Height = 28 mm, Inv.IF. 184 (Figure 6)

-small iron rushlight, Length = 111 mm, Height = 9 mm, Inv. IF. 2713

-copper rushlight, with iron arm, Length = 134 mm, Height = 22 mm, Inv. IF. 2723

-copper rushlight with iron arm, Length = 134 mm, Height = 14 mm, Inv. I.F. 4666 (Figure 7)

- hand-made beaten, niveted (iron or copper) sheet rushlights, having the same shape as the above mentioned ones.
- iron sheet rushlights, Length = 155 mm, Height = 28 mm, Inv. I.F. 201, (Figure 8)

https://biblioteca-digitala.ro

d) Cast metal rushlights (copper, iron), enclosed, pear shaped body with curved arm, equipped with a filling and adjustment system as that of the previous group.The arm is marked by the distinguishing sign of mining.

- iron rushlight: Length = 115 mm, Height = 22 mm, Inv.IF. 219 (Figure 9)
- small iron rushlight: Length = 102 mm, Height = 20 mm, Inv. IF. 2715
- copper rushlight:Length =100 mm, Height = 27 mm, Inv.IF. 2734

A less common piece, considered to be a unique piece of the collection is a cast iron rushlight with an enclosed shield shaped body provided with a prominent, vertical arm.Length = 111 mm, Height = 28 mm, Inv. I.F. 177 (Figure 10)

We also record a grit die for pear shaped small rushlight, Length = 90 mm, Height = 35 mm, Inv. IF. 228 (Figure 11)

e) The carbide mine lamps (calcium carbide) that occured in 1890 and developed in our century have renewed the underground lighting offering stronger white light without smoke.These lamps were manufactured of thin plated steel sheet and some of copper.

- thin plated steel sheet carbide lamp, dated from the 1st half of the 20th century, Height = 130 mm, Diameter = 85 mm, Inv. IF. 218 (Figure 12)
- carbide lamp of copper- aprox. 1930 Height = 119 mm, Diameter = 85 mm, Inv. IM. 2132 (Figure 13)
- carbide lamp made of copper, Height = 145 mm, Diameter = 70 mm, Inv. IM. 2126 (Figure 14)
- small carbide lamp made of copper, Height = 165 mm, Diameter = 60 mm, Inv. IM. 2169 (Figure 15)
- amall carbide lamp made of copper, Height = 165 mm, Diameter = 45 mm, Inv. IM. 2127 (Figure 16)
- big carbide lamp for illuminating large places; Height = 710 mm, Diameter = 190 mm, Inv. IM. 2138 (Figure 17)

In all cases the copper rushlights and lamps were worn and used by mining engineers and foremen.

Nowdays in the mines the open flame lighting system is replaced by electrical lighting means.

A selection of exhibits from the collection of old mining lamps were presented in two important exhibitions, at Baia Mare (1994) on the occasion of celebrating 500 years since the German Scientist Georgius Agricola was born and at Iași (1996).

https://biblioteca-digitala.ro

Iuliu Pop (1915 – 1996) - ultima expoziție din viața artistului fotograf. Baia Mare, 1995

VIORICA URSU

Domnul Iuliu Pop, în prea marea lui modestie, nu vorbea despre sine*, doar, poate, răspunzând la vreo provocare, despre copilăria petrecută în parte şi la Şişeşti, când tatăl său slujise în **Biserica Unirii Tuturor Românilor**. Atunci evoca cu veneraţie chipul părintelui Vasile Lucaciu, care, de câte ori se întorcea "din lume", îşi făcea vreme să adune copii în jurul său, să-i întrebe de "carte" şi să le împartă bănuţi de argint.

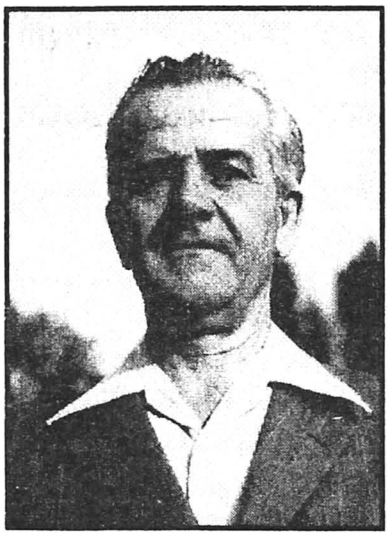

Iuliu Pop (1915 - 1996).

Seamăn al nostru, dar de-o mai mare bunătate, Iuliu Pop era gata oricând să împărtăşească din tainele pasiunii sale de o viaţă - fotografia şi, în aceeaşi măsură să facă din aceasta sau din proiecţia diapozitivelor, oricui o bucurie. Căci, oricare ar fi starea noastră sufletească, contemplarea imaginilor surprinse de ochiul domniei sale, prin expresivitate şi frumuseţe, sau prin raritate pur şi simplu, ne crează, cu adevărat o mare bucurie.

S-a născut la 6 iulie 1915 la Negreşti-Oaş, fiind unul din cei cinci copii ai preotului Andrei Pop.

A fost preocupat de fotografie, din anii de liceu, de la Satu Mare, primul îndrumător fiindu-i colegul şi prietenul său, Ioniţă G. Andron, avocat, mai târziu, cunoscut colecţionar de artă populară şi, la rândul său, regretat artist fotograf.

Iuliu Pop a studiat dreptul la Cluj, devenind jurist - profesiune pe care a slujit-o cu demnitate peste patru decenii, căutând adevărul, adică dreptatea pentru oameni.

În 1942 încearcă primele fotografii artistice, fotografia rămânând pentru tânărul avocat o statornică pasiune.

Prima participare la o expoziţie de fotografii artistice - Bucureşti, 1964. Apoi, la Tg. Mureş - 1965, Baia Mare - 1966, Bucureşti - 1967.

În 1968, a devenit membru al Asociaţiei Artiştilor Fotografi - AAF din România.

Din 1969, aproape anual, lucrările sale au fost selecţionate pentru alte patruzeci de expoziţii de artă fotografică din: Bucureşti, Cluj-Napoca, Iaşi, Timişoara, Tg. Mureş, Sibiu, Braşov, Craiova, Ploieşti, Baia Mare, Satu Mare, Sighetu Marmaţiei,

* Din acelaşi motiv , o fotografie-portret al artistului fotograf a fost întotdeauna greu de găsit. Cea reprodusă aici, aparţine domnului Andrei Doru Pop din Baia Mare, nepot al său.

https://biblioteca-digitala.ro

Iuliu Pop, student la Cluj în 1932.

Carei. În perioada 1969 - 1977 a participat la patru saloane internaționale de artă fotografică, organizate la Sala Dalles din București. Din 1975, devine membru al Federației Internaționale a Artiștilor Fotografi - A.F.I.A.P. Între 1977 - 1982, a participat cu fotografii și diapozitive la expoziții internaționale de artă fotografică, la alte manifestări expoziționale, științifice și culturale, în Germania - 1977, Canada și China - 1978, Ceyton și Cehoslovacia - 1979, India - 1980, Austria - 1981, Olanda - 1982.

Lucrările sale au fost apreciate cu douăzeci de distincții - diplome și premii - acordate de Ministerul Culturii, A.A.F.R. și A.F.I.A.P., de alte instituții din țară și din străinătate.

A colaborat la nenumărate publicații - ziare, reviste de cultură, lucrări științifice, albume, cataloage de artă, sau turistice - cu sute de fotografii artistice și documentare.

La solicitarea Centrului județean de proiectări Maramureș, în perioada 1978 - 1985, a realizat un documentar important "Monumentele istorice din județul Maramureș", ilustrat cu 1686 de prețioase fotografii - de la ansambluri, la detalii arhitecturale și artistice, lucrarea fiind, în același timp și o adevărată cronică ilustrată a vieții satelor din această parte a României.

Expoziții personale de artă fotografică ale lui Iuliu Pop au fost organizate în: 1971 la Baia Mare - Casa de Cultură a Sindicatelor, 1975 la București - Studioul Institutului de Artă Teatrală și Cinematografie și, de asemenea, la Satu Mare - Muzeul județean, în 1976 la Budapesta - Casa de cultură "Csepel", 1976 la New York - Biblioteca Română la Pittsburg, Berkeley, Amhert, Portland (SUA), în 1979 la Roma - Academia Română, Sulmona (Italia) - Palatul Culturii, 1980 la Baia Mare - Casa de Cultură a Sindicatelor, și la Sighetu Marmației - Muzeul Maramureșean, în 1981 la Wasington, "Seattle University", "Berkeley University", la Detroit, Los Angeles, Minneapolis, Milwankee (SUA) și Vancouver (Canada), în 1989 la Ivano-Frankisk (Ucraina) - Muzeul Regional, în 1990 la Grenoble (Franța) și la Nyregyhaza (Ungaria) - Muzeul Satului, în 1991 la Kindberg (Austria) - Montanmuseum.

Biserica de lemn din Rogoz (Lăpuș), construită în anul 1661. Detaliu de acoperiș.

În anul 1995, cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani, Muzeul de Istorie din Baia Mare a organizat pentru artistul fotograf o expoziție aniversară, care s-a bucurat de un larg interes și apreciere. Căci, Iuliu Pop fost prețuit la Baia Mare, în Maramureș, în Chioar, în Lăpuș, în Țara Oașului, ținuturi de atâtea ori umblate de dânsul și în care și-a făcut vechi și trainice prietenii. Dar, omenia și arta sa au fost cunoscute și apreciate în multe alte locuri din țară și din lume.

Întrebându-ne la ce anume era sensibil și exigent autorul zecilor de mii de fotografii - din care un mănunchi le cuprinsese ultima expoziție amintită - fără să fi crezut atunci că va fi și ultima din viața sa - răspunsul ar putea fi: în a reda și a surprinde frumosul, binele, uneori greul vieții satului și al oamenilor lui, ori în a reda veșnicia care "s-a născut la sat". Poate la Cuhea, sau la Plopiș, poate la Racșa Oașului, sau la Rogoz în Lăpuș, în oricare din satele noastre, dar, mai sigur, în toate la un loc.

E greu de deslușit în arta de fotograf a lui Iuliu Pop, dacă spiritualitatea satului, în toate formele manifestării sale - căci fotografiile degajă deopotrivă cântec și

https://biblioteca-digitala.ro

suspin, liniște și zbucium - l-a îndemnat să facă din fotografie o mare pasiune. Sau, fotograf fiind, și-a ales din universul satului inepuizabile subiecte pentru lucrările sale.

Bătrân din Chioar ("Apus de Soare"), Săcălășeni 1975.

Fotografii, clișee, diapozitive, zeci de mii - toate clasificate cu multă migală – și care se află acum la Muzeul Județean din Satu Mare, după cum puteau să se păstreze și în Baia Mare - înfățișează chipuri de bătrâni coborâți parcă din cronici, oameni istoviți de munca la câmp, ori mai cu voie bună, fete și feți frumoși în zi de sărbătoare, la nuntă și la joc. De fapt, nu-i scăpa nimic artistului, eroii săi fiind surprinși și la cioplitul lemnului și la rugăciune și la țesut, la legănat ori la hodină, când mai era loc și pentru ea.

În acest exhaustiv tablou al vieții, în derularea-i necontenită, se regăsesc, nu în ultimul rând și mărturiile istoriei: bătrâne biserici de lemn cu detaliile podoabelor lor arhitecturale, cu pereți acoperiți de pilde sfinte pictate, cu icoane, cu pecetare - acestea adevărate și superbe monumente miniaturale ale spiritului, ori machete ale unor grandioase monumente - cu cărți vechi și sfinte, toate mărturii de preț, purtând adesea însemnări despre oameni și fapte.

Și pentru că fotografiile lui Iuliu Pop opresc parcă timpul, un timp raportat la istorie - căci surprind aspecte semnificative ale realității trăite și simțite - fotografiile acestea capătă voit și valoare de documente istorice.

Împrumutând un pic și din sufletul artistului, fiecare lucrare ne reține privirea și gândul, de parcă ar fi în măsură să vorbească de la sine despre părticica de univers pe care o cuprinde.

Iuliu Pop, autorul celor optzeci de lucrări expuse în 1995 la Muzeul din Baia Mare, toate cu mare încărcătură emoțională, a fost și un distins și statornic colaborator al acestei instituții, cele mai reușite manifestări științifice și culturale ale noastre, beneficiind din plin de sprijinul său dezinteresat. I-am fost mereu, de aceea, îndatorați, iar gândul expoziției s-a născut și din sentimentul acestei plăcute datorii. Proiectase alte și alte colaborări, fiind bucuros de orice solicitare. A pregătit cu emoție o expoziție pentru Basarabia, era nerăbdător să ajungă la Chișinău și aștepta răspunsul muzeelor de acolo, la o insistentă ofertă a sa. Avea un anume mesaj pentru frații de peste Prut și sperase să-l ducă, personal.

Cruce veche de căpătâi din Hoteni (Maramureș).

O scurtă dar grea suferință, a pus însă capăt bucuriei de a trăi a acestui om de rară noblețe. Moare la 23 aprilie 1996, fiind înmormântat la Seini.

* * *

Lucrările - fotografii alb-negru, cu dimensiuni de 24x30 cm - cuprinse în expoziția de la Muzeul din Baia Mare, în 1995, au fost următoarele:
"Regele regilor", prescurnicer din lemn, sec. XVIII, **"Cruce veche de căpătâi"**, din Hoteni, **"Madona cu Pruncul"**, detaliu din Troița de la Berbești, sculptură în lemn, sec. XVIII, **"Biserica de lemn din Rozavlea"**, 1726, **"Biserica de lemn din Ungureni"**, sec. XVIII, **"Biserica de lemn din Șurdești"**, 1721, **"Biserica de lemn din Valea Stejarului"**, sec. XVII-XVIII, **"Crâsnicul din Cuhea"**, în pragul vechii bise-

https://biblioteca-digitala.ro

rici de lemn din sat, sec. XVIII, **"Stâlp de poartă"** din Ieud, **"Cioplitură în lemn"**, **"Motivul soarelui"**, detaliu de poartă din satul Mara (cioplită de Traian Bilțiu Dăncuș, în anul 1936), **"Fuse din Maramureș"**, **"Melița"**, **"Bunica toarce"**, **"Guba albă"**, **"Oale din Săcel"**, **"Cojocarul Hotea"**, **"Țapinar"**, - fotografii reprezentînd meșteșuguri și arta populară tradițională din Maramureș, Chioar, Oaș; **"Generații"**, **"Portret de fetiță"**, **"Maternitate"**, **"Adorație"**, **„Familia"**, **"Frații"**, **"Prietenii"**,**"Zi de sărbătoare"**, **"Guba albă"**, **"Povestind"**, **"Grija jocului"**, **"Oșan"**, **"Înțeleptul"**, **"Apus de soare în Chioar"**(portret de bătrân din Săcălășeni, 1975), **"Iarba dracului"**- bătrân din Borșa, cu pipă, **"Stăpânul pământului"** (lucrări din ciclul "Bătrânii satelor"), **"Chemători la nuntă"**, **"Mireasă din Cămârzana"**, **"Tulnicari"**, **"La colindat"**, **"La petrecanie"**, **"Stâna"**, **"La fân"**, **"Cosașii"**, (reprezentând obiceiuri din sat și momente din munca la câmp), **"Miorița"**, **"În poiană"**, **"Joc în pădure"**, **"Valea rea"**, **"Primăvara"**, **"Pe râturi"**, **"Satul Răzoare"** (din zona Lăpuș), **"Cu carul pe coline"**, "**După apă"**, "**Pe drumul Prislopului** ", din Maramureș, spre Moldova (peisaje). Numeroase fotografii reprezintă variante - notate, în această expoziție, ca și în altele precedente: I, II, III - ale subiectelor enumerate mai sus.

https://biblioteca-digitala.ro

Iuliu Pop (1915-1996) – the Last Exhibition During the Artist's Lifetime (Summary)

He was born at Negresti Oas on July, 6th 1915, in the family of the priest Andrei Pop.

He was interested in photography eversince his high school years wich along the years became a steady and important hobby of his life.

He was a student at the Faculty of Law and after that he worked as a legal expert and lawyer.

In spite of all the hardships he suffered, he was a man of a rare kindness and modesty.

His first participation at an exhibition of artistical photography Bucharest, 1964.

There were also many other participations almost yearly.

In 1968 he became a member of the Romanian Artist in Photography Association (AAFR).

Between 1969- 1977 he took part in many international shows in Bucharest.

Since 1975 he also became a member of the International Association of the Artists in Photography(AFIAP).

Between 1977-1982 he exhibited in Germany, Canada, China, Ceylon, The Tchekoslovakia, India, Austria and Holland.

He was awarded 20 diplomas and prises both in the country and abroad.

He was a fellow-labourer to various newspapers and cultural magazines, scientific and art publications providing them hundreds of artistical photographies.

His honours list counts twelve personal shows in the art of photography,organized by different institutions of Culture among which eight were abroad.

As for the shows in America and Canada, they were exhibeted in more than twenty cities.

The main topic of his works is to be found in the Romanian village with its characteristic totocteristic universe; the bad and the good, the young and the old along with the wisdom of its peasants, the customs and traditions blended with history, which in fact is the so called "The eternity that was born in the village".

The exhibition we refer to, was organized by The History Museum of Baia Mare in 1995, when Iuliu Pop turned 80 years old, was visited and apreciated by a lot of admirers of his work.

The artist passed away in the Spring of 1996.

https://biblioteca-digitala.ro

Muzeul Memorialului de la Sighet

IOAN CIUPEA

La 20 iunie 1997 a avut loc inaugurarea oficială a "Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei" de la Sighetu Marmaţiei. Au fost prezente personalităţi reprezentative ale societăţii civile, ale instituţiilor statului şi numeroşi invitaţi de peste hotare.

Parlamentul României a fost reprezentat prin dl. Ion Diaconescu, Preşedintele Adunării Deputaţilor, Guvernul prin dl.Valeriu Stoica, ministrul Justiţiei, ministrul Lucrărilor Publice şi al Amenajării Teritoriului, dl. Dinu Gavrilescu, ministrul Agriculturii, dl. Vasile Berci, prefectul judeţului Maramureş.

Au fost de asemenea reprezentate Consiliul Europei, prin dna. Isil Gachet şi ţări europene, prin ambasadorii acreditaţi la Bucureşti.

Asistenţei i-au fost prezentate mesajele transmise de preşedintele României, dl. Emil Constantinescu, de fostul suveran, Regele Mihai I şi de dl. Daniel Tarchys, secretarul general al Consiliului Europei, generoasele idei ale acestora conferind momentului inaugural al Memorialului de la Sighet semnificaţii aparte. În primul rând se impune a fi apăsat subliniată întâlnirea fericită a mesajelor ce veneau din istorie cu acelea ale actualităţii, ale unui trecut şi prezent între care s-a interpus brutal traumatizanta jumătate de secol trăită de societatea românească. Transformarea unei închisori comuniste emblematice într-un spaţiu al Reculegerii şi Rugăciunii, în care Memoria victimelor să fie omagiată devenind Memorie a urmaşilor, a situat Sighetul în chiar punctul de convergenţă al proiecţiilor asupra stării prezente a societăţii. Mesajele amintite veneau să susţină devenirea Sighetului într-un simbol al regăsirii Memoriei colective şi, mai mult decât atât, al Memoriei ca terapie. O societate răvăşită de Crivăţul istoriei are nevoie mai mult decât orice, de asemenea simboluri.

Acesta a fost semnul sub care au stat iniţiativa şi eforturile stăruitoare ale Alianţei Civice, care, încă de la înfiinţarea ei, în 1990, şi-a făcut un ţel din credinţa că edificarea societăţii civice în România este o necesitate capitală, dar şi că societatea românească însăşi are disponibilităţile care să facă posibil acest proces. Proiectul înfiinţării "Memorialului Victimelor Comunismului şi al Rezistenţei" care să cuprindă un muzeu al gulagului românesc şi un centru internaţional de studii asupra totalitarismului şi-a găsit numeroşi susţinători din ţară şi de peste hotare. Între aceştia se cuvine amintit sprijinul constant pe care iniţiativa l-a primit din partea Consiliului EuropeiRealizarea acestui proiect a pretins elaborarea unor programe - restaurare, muzeografie, istorie orală, studii documentare şi tipărituri - pentru coordonarea şi administrarea dezvoltării cărora fiind necesară înfiinţarea Fundaţiei "Academia Civică". Conducerea executivă a fundaţiei, asigurată de dna. Ana Blandiana - preşedinte, dl. Romulus Rusan şi de ing. Gheorghe Avramescu, filialele de peste hotare şi colectivele

https://biblioteca-digitala.ro

specializate constituite au reuşit să facă efectivă derularea programelor amintite, care, iată, au ajuns să rodească.

Restaurarea clădirii fostei închisori de la Sighet a fost încredinţată unei echipe de proiectare condusă de dl. prof. univ. Mircea Mihăilescu (Cluj-Napoca) şi, pentru execuţie, firmei "Stelid" (Baia Mare), condusă de dl. ing. Raul Stebel şi dl. ing. Florin Anania. Programul cuprindea şi construcţia unui "Spaţiu de Reculegere şi Rugăciune", proiectat de dl. arhitect Radu Mihăilescu (Timişoara), realizat de firma Stelid şi susţinut financiar de dl. Mişu Cârciog (Londra). Încheiate fiind lucrările de restaurare de la parterul clădirii şi construcţia monumentului amplasat în curtea mică a închisorii, la 20 iunie 1997 au fost inaugurate "Spaţiul de Reculegere şi Rugăciune" şi expoziţia muzeală.

Deschiderea acestei expoziţii a însemnat de fapt trecerea de la o altă etapă a devenirii proiectatelor muzeu al gulagului românesc şi centru internaţional de studii asupra totalitarismului care vor beneficia de rezultatele activităţii celorlalte programe ale fundaţiei, coordonate direct de dna. Ana Blandiana şi de dl. Romulus Rusan. Sute de comunicări ştiinţifice şi mărturii individuale sau colective prezentate la cele patru ediţii anuale ale Simpozionului "Memorial Sighet", volumele tipărite şi imensul volum al depoziţiilor înregistrate permit evaluarea dimensiunilor eforturilor de până acum ale cercetătorilor români şi străini şi ale studenţilor angrenaţi în investigaţiile de teren. Programului de muzeografie, coordonat de dna. Dorana Coşoveanu (Ministerul Culturii), îi era astfel asigurată o considerabilă bancă de date, care să contribuie la fundamentarea discursului specific.

Cum expoziţia permanentă este principalul mod de comunicare dintre muzeu şi public şi cum primul se află mereu în căutarea formulelor optime de structurare a ideilor mesajului şi a modalităţilor adecvate de transmitere a acestuia, în cele ce urmează se va stărui asupra încercărilor de rezolvare pentru care s-a optat în realizarea acestei prime tentative de abordare a unei asemenea tematici. Este superfluă glosarea aici pe tema complexităţii problematicii, din orice unghi de vedere ar fi luată, de la cel ideologic, la cel al stadiului cercetărilor şi până la cel strict, tehnic, muzeografic.

Evidentul caracter de experiment muzeografic al expoziţiei deschise în cadrul Memorialului Sighet este urmarea, pe de o parte, tocmai a complexităţii tematicii, iar, pe de altă parte, a restrictivei palete expresive, în principal fiind vorba de puţinătatea mărturiilor originale rămase. Cu toată grija făptaşilor de a şterge urmele crimelor comise, în arhive există o mulţime de probe care au fost şi, mai ales, vor fi cercetate de istorici. Istoricul - muzeograf nu poate rămâne doar la expunerea copiilor după documente. Adecvarea soluţiilor de prezentare a gravului mesaj ce trebuie transmis vizitatorului, mai mult sau mai puţin avizat - şi aici reproducem aidoma întrebarea unui copil al Sighetului: "Ce rele au făcut oamenii aceştia de au fost închişi?" - pretinde asumarea unei mari responsabilităţi. De acest sentiment au fost stăpâniţi toţi cei implicaţi în programul de muzeografie şi, nu în ultimul rând, cei cărora li s-a încredinţat realizarea expoziţiei: pictorul Ştefan Câlţa (prof. univ., Academia de Artă "Nicolae Grigorescu", Bucureşti) şi semnatarul acestor rânduri (Muzeul Naţional de Istorie a Transilvaniei, Cluj - Napoca).

Încercând prezentarea câtorva probleme ale organizării expoziţiei, în afară de eternele condiţionări: timp scurt şi cheltuieli minime, trebuie pornit de la faptul că se impunea o formulă de consonanţă cu monumentalul "Spaţiu de Reculegere şi Rugăciune" şi, totodată, conformă funestei funcţionalităţi a spaţiilor din clădirea închisorii. La parter se află o zonă, "celularul", care se oferea a fi pandantul idealitic şi afectiv al impunătoarei construcţii memoriale de afară. Aici, în "celular", în cele 10 celule mici şi 4 celule mari, între 1950 şi 1955, au îndurat regimul atroce al detenţiei mari perso-

https://biblioteca-digitala.ro

nalități politice, științifice și culturale ale României. Aici a fost supusă exterminării o mare parte a elitei românești, aducând Sighetului trista faimă de "închisoare a demnitarilor", ("a miniștrilor"). În celulele mici se cuvenea așadar, să fie prezentate biografiile unora dintre oamenii de frunte ai țării; se răspundea astfel unei duble determinări, pe de o parte aceleia de a rămâne fideli sumbrei realități consumate între acele ziduri, iar, pe de altă parte, ilustrării prin exemplificare a unei conponente esențiale a politicii și ideologiei regimului comunist: distrugerea elitelor și, deopotrivă, a individualității umane. Acolo au fost reconstituite biografiile unor mari personalități sortite exterminării în faza carcerală și, ulterior, eliminării lor din conștiința colectivă, precum: Iuliu Maniu, Constantin I. Brătianu, Gheorghe Brătianu, Iuliu Hossu, Alexandru Todea, Ilie Lazăr, Alexandru Lapedatu, Emil Hațieganu, Nicolae Mărgineanu, Nichifor Crainic, Florin Ștefănescu-Goangă, Marton Aron, Liviu Galation Munteanu, Corneliu Coposu. De ce doar aceste personalități? Deoarece doar atât s-a reușit până în iunie 1997, în reconstituirea biografiilor fiind folosite cu precădere imagini recuperate din publicații ale vremii sau depistate la urmași. În continuare se va urmări întregirea biografiilor deja prezentate și realizarea altora. Se are în vedere reconstituirea de biografii exemplare, dată fiind valoarea excepțională a personalităților încarcerate, dar și a biografiilor pentru o anume categorie socio-profesională, politică, confesională sau etnică, precum: fețe bisericești, țărani, studenți-elevi, (o celulă ilustrează prin câteva imagini detenția, la Sighet, a grupului de tineri maramureșeni -"Lotul Vișovan"), militari, scriitori, artiști, național-țărăniști, liberali, social-democrați, legionari, germani, basarabeni și bucovineni, exilați etc. Problematica unora dintre aceste categorii sociale a fost deja atinsă în cele patru celule mari, destinate tocmai ilustrării unor fenomene ale procesului de comunizare și de rezistență anticomunistă. Astfel, în una dintre aceste celule au fost schițate dramele trăite de oamenii bisericii și ale deportaților din Bucovina de Nord. O altă celulă a fost destinată prezentării eroilor rezistenței armate anticomuniste din Munții Făgărașului și victimele politicii de distrugere a elitei armatei române. În spațiul rezervat temelor: "Deportările din Bucovina de Nord" și "Rezistența armată anticomunistă din Munții Făgărașului", au fost conturate, cu ajutorul imaginilor fotografice, două destine individuale excepționale: Anița Nandriș și Elisabeta Rizea, destine "salvate" de la fatalitatea anonimatului.

Ultimele două celule mari prezintă "Rezistența armată din fosta regiune Cluj" și "Propaganda comunistă tipărită din timpul campaniei electorale din anul 1946". Prima temă a fost realizată de colectivul: Paula Ivan, Livia Ardelean și Florica Muntean de la Filiala clujană a Arhivelor Naționale pe baza cercetărilor de documente deținute de instituție, ilustrând elocvent marea desfășurare ce urmărea anihilarea eroicelor grupuri de rezistență, iar cea de a doua expune o colecție de afișe din fondurile Muzeului Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca. În acest din urmă caz apare evident dezechilibrul cantitativ dintre materialele de propagandă comuniste și cele ale opoziției democratice, ca reflectare a situației existente în epocă, dovadă a faptului că era deja pornită uriașa mașinărie propagandistică politico-ideologică care, în scurt timp, va dobândi exclusivitatea pe acest teren al promovării singurului "adevăr" admis de statul totalitar comunist.

Cele spuse până aici despre secțiunea "celularului" credem că punctează suficient ideile care au guvernat discursul propus vizitatorilor memorialului. Se mai impune precizat faptul că primelor două săli dinaintea "celularului", săli cu care începe vizitarea, li s-a rezervat rolul de prefață a întregului circuit muzeal.

În prima încăpere a expoziției vizitatorul este întâmpinat de grupul de sculpturi în lemn care îl au ca autor pe artistul Aurel Vlad. Lucrările sale au darul de a introduce pe cel care trece pragul memorialului în universul fricii, spaimei și terorii, a deznă-

https://biblioteca-digitala.ro

dejdii şi disperării, trăite de societatea românească. Este un impact copleşitor care înseamnă o şansă pentru muzeograf, dar, deopotrivă, şi un handicap. Se trece apoi în a doua sală în care, cu limbajul istoricului, sunt prezentate două teme: "Teroarea şi victimele" şi "Harta gulagului românesc", precum şi două momente importante ale anului 1947 şi anume: înscenarea de la Tămădău şi detronarea Regelui Mihai I. Aceste momente realizau legătura cu genericul simpozionului din anul 1977 - "1947 - Căderea Cortinei".

După parcurgerea circuitului de la parterul închisorii în ordine: sala sculpturilor, sala "prefaţă tematică", celulele mici şi celulele mari, vizitatorul este îndrumat spre "Spaţiul de Reculegere şi Rugăciune" construit în "curtea mică".

Actuala expoziţie începe deci în universul artei - între oameni îngroziţi, oameni la capătul puterilor, oameni care mai speră, oameni care se roagă, oameni măiestru ciopliţi în lemn de Aurel Vlad, al cărui har ne face să le auzim şi să le înţelegem suferinţa - continuă printre oamenii mărturisiţi de fotografiile şi documentele adunate de muzeograf şi se încheie în reculegerea şi rugăciunea la care ne îndeamnă monumentul creat de arhitectul Radu Mihăilescu, un mausoleu închinat mărturiilor unei ţări martirizate.

Acestea au fost deci, într-o sumară prezentare, intenţiile şi ceea ce au reuşit să concretizeze din ele organizatorii expoziţiei deschise în spaţiile de la parterul închisorii din Sighet. Este o propunere de tratare a unei tematici de o atât de mare complexitate, este o schiţă a ceea ce credem că trebuie şi poate să fie muzeul Memorialului de la Sighet. Cel puţin pentru etapa construirii, la un prim nivel, a fondului minimal de mărturii pretins de ilustrarea convingătoare a temelor la care, procustian, este redusă realitatea dramatică a vieţii unei societăţi timp de aproape o jumătate de secol, aşa cum a fost aceea din România epocii comuniste. Temele care vor fi abordate în etapa următoare momentului inaugural au fost precizate în cadrul unor reuniuni ale participanţilor la programul de muzeografie, organizat de Fundaţia "Academia Civică" în toamna anului 1997. Doar simpla enumerare a principalelor teme ce urmează a fi prezentate expoziţional o credem suficientă pentru a convinge că tratarea acestora va conduce la prefigurarea unei imagini dorite a fi cât mai cuprinzătoare.

Densitatea temelor: totalitarismele secolului XX, comunizarea României ca proiect al Kremlinului, sistemul represiv, adevărul oficial şi gândirea arestată, rezistenţa armată în munţii României, deportările, colectivizarea agriculturii, rezistenţa ţăranilor, viaţa în temniţe şi în lagărele de muncă, viaţa celor rămaşi acasă, ("al doilea cerc al suferinţei"), "Fenomenul Piteşti", femeile în gulag, exilul românesc, rezistenţa prin cultură, revolta anticomunistă de la Braşov - 15 noiembrie 1987, opozanţi şi dezidenţi, ş.a. va permite întregirea şi nuanţarea progresivă a problematicii pe măsură ce vor avansa cercetările arhivelor şi colecţionarea celor mai sugestive mărturii.

Cercetarea acestor teme, întreprinse în variate modalităţi şi din perspective diferite, este deja concretizată într-un volum considerabil de lucrări tipărite - mai mult sau mai puţin elaborate, acoperind secvenţial sau mai larg o tematică, recuperând factologic sau încercând generalizări ori teoretizări, unele vădit subiective, teziste sau partizane, altele dorindu-se detaşat obiective - toate acestea vin să complice mult sarcina muzeografului.

Pentru conturarea propriei imagini asupra uneia sau alteia dintre teme, acesta se vede obligat să parcurgă o bibliografie vastă, cu titluri ce se corectează şi nuanţează reciproc, dar, care, doar într-o mică măsură îi oferă - prin anexe documentare utilizabile - datele necesare compunerii discursului specific: prezentarea excepţională a respectivei teme.

https://biblioteca-digitala.ro

Decurge de aici obligativitatea unui travaliu propriu pentru constituirea unui cuantum de mărturii care, în expoziție, să susțină inteligibil o anume temă, ceea ce presupune adesea refacerea itinerariului investigațiilor arhivistice, de bibliotecă sau teren, urmărind depistarea pieselor de maximă relevanță pentru articularea demersului său.

Chiar şi în condițiile incompletei acoperiri documentar ilustrative, credem preferabile aşteptării încercările de prezentare parțială sau în formula unor schițe suficient de sugestive.

Adecvarea modalităților de expunere, în sensul facilitării intervențiilor ulterioare, va permite oricând întregiri la prezentarea unei teme sau echilibrări între temele propuse vizitatorilor.

Astfel, treptat şi din aproape în aproape, imaginea dramaticei epoci a istoriei va dobândi un relief mai precis conturat, cu dominante clar marcate şi planuri secunde expresiv diferențiate.

Problema cea mai spinoasă ridicată de organizarea unei expoziții cu o tematică atât de complexă rămâne aceea a tiraniei documentului dactilografiat, ograf sau tipărit (mărturii de arhivă, memorialistică, presă şi diverse texte imprimate). O diminuare a ponderii acestor categorii de mărturii poate fi obținută prin folosirea imaginii fotografice şi a înregistrărilor audio - vizuale. Este de prisos a mai adăuga că depistarea celor mai sugestive imagini pretinde conlucrarea cât mai multor specialişti din domeniile istoriei şi tehnicilor audio-vizuale, care se vor asocia unei game, sperăm, cât mai largi şi variate a pieselor tridimensionale evocatoare a condițiilor vieții dintre şi de dincolo de zidurile închisorii.

Încheiem cu convingerea că, din învățămintele acestei prime etape a experimentului muzeografic propus, expoziția din cadrul Memorialului Sighet va reuşi să se apropie câtva de ceea ce se aşteaptă de la ea.

https://biblioteca-digitala.ro

The Memorial Museum in Sighet
(Summary)

On the 20th of June, 1997, there took place the official inauguration of "The Memorial to the Victims of Communism and Resistance" in Sighet.

Outstanding personalities of the civil society, state institutions and a large number of guests from abroad were invited to the event.

The project of setting up the Memorial intended to contain a museum dedicated to the Romanian Gulag and an International Centre for research studies on Totaliarinism and found a large numer of supporters both in the country and from abroad.

It is worthwhile mentioning the constant, steady support of the Council of Europe for this initiative.

The Carrying on the project was conditioned by the elaboration and fulfillment of certain programmes reguired by this work: reseach and documentation studies, restoration and other museum works, printings, etc., all of them being coordinated by the foundation "The Civic Academy".

The ground floor of the former prison was restored and then the Collecteduess and Prayer Room was built up, in memory of the elite personalities who had been put to torture and extermination in this prison by the Communist Regime.

The exhibition was organized within the ground floor of the prison, starting with "The hall of Sculptures", which presents wooden carved people terrified, at their wit's end but praying as they still hope.

Ten of the small cells and four of the larger ones display the biographies of great political, scientific and cultural personalities such as: Iuliu Maniu, Constantin I. Brătianu, Gheorghe Brătianu, Iuliu Hossu, Alexandru Todea, Ilie Lazăr, Alexandru Lapedatu, Emil Hațeganu, Nicolae Mărgineanu, Nichifor Crainic, Florian Ştefănescu - Goangă, Marton Aron, Livia Galation Munteanu, Corneliu Coposu who, among others suffered an extremely merciless inprisonment regime between 1950 - 1955.

That's all that has been done so far, but other works will certainly follow.

https://biblioteca-digitala.ro

Monumente din județul Maramureș, ridicate în memoria evreilor deportați în lagărele naziste

TRAIAN URSU

În a doua jumătate a lunii aprilie 1944, în Ungaria şi în teritoriile pe care le cotropiseră, inclusiv în nordul Transilvaniei, autoritățile horthyste au început concentrarea evreilor în ghetouri, în vederea deportării lor în lagărele naziste de exterminare. Acțiunea în sine, ca şi zelul cu care s-a făcut, par cu atât mai inexplicabile, cu cât, la data la care ne-am referit, sfîrşitul celui de al doilea război mondial era apropiat şi sigur, învingătorii fiind şi ei cunoscuți.

După ocuparea Austriei, la 11 -12 martie 1938, a Cehoslovaciei, după Acordul de la Műnchen, din 29-30 septembrie 1938 şi în urma atacului asupra Poloniei, de la 1 septembrie 1939, zeci de mii de evrei din țările amintite s-au îndreptat spre România, unicul drum de salvare a evreilor din teritoriile cotropite de horthyşti. Căci, chiar din 1933, de la instaurarea regimului nazist al lui Hitler şi începutul refugiului populației evreieşti din Germania şi pînă în 1940, nu s-a cunoscut "nici un caz în care oficialitățile române să fi trimis înapoi pe cineva"[1]. Cei mai mulți evrei, însă, din teritoriul ocupat de Ungaria, prin Diktatul de la Viena din 30 august 1940, au fost deportați şi exterminați, cu tot sprijinul dat de misiunile diplomatice româneşti de la Cluj, Oradea şi Budapesta, precum şi cu tot riscul populației româneşti, din rândul căreia au fost "oameni care, fără să ceară bani, luau din Cluj (dar şi din alte localități, de-alungul frontierei româno-ungare n.n.), grupuri de refugiați de câte 10-12 evrei" şi-i treceau în România, salvând viața a mii de persoane[2]. De asemenea, diplomații români au fost cei care au informat Crucea Roşie Internațională despre crimele din lagărul de la Auschwitz, fapt care a fost recunoscut de un martor "la procesul foştilor demnitari maghiari" şi care martor "lucrase la Crucea Roşie de la Geneva"[3].

Din teritoriul transilvan ocupat, au fost deportați 151.125 de evrei (după recensământul ungar din 31 ianuarie 1941 n.n.), dintre care 84 - 85 % au fost exterminați[4]. Alte surse însă, precizează 166.000 evrei deportați în lagărele morții[5], din Germania şi Ucraina, unde au fost ucise peste 150.000 de persoane.

Deportarea evreilor din Ungaria horthystă, a fost hotărâtă de către Adolf Eichmann, la 12 martie 1944, la Linz. "Primii care au îndurat noile măsuri, trecând, fără să ştie, încă un prag pe drumul spre neființă, au fost evreii maramureşeni, credincioşi şi sărmani"[6]. Strângerea evreilor din Maramureş în ghetouri a început la 20 apri-

---

[1] Manase Radnev, *Drumul vieții. Mărturii recente din România şi Israel*, în "Magazin istoric", 9/1992, p. 51.
[2] *Ibidem*.
[3] Mihai Marina, *Nu puteam rămâne impasibil* ! în "Magazin istoric", 6/1976, p. 41.
[4] Oliver Lustig, *În România "soluția finală" hitleristă nu a putut fi aplicată*, în "Magazin istoric", 6/1988, p. 25.
[5] *Remember. 40 de ani de la masacrarea evreilor din Ardealul de Nord sub ocupația horthystă*, Bucureşti, 1985, p. 59; Oliver Lustig, *Op. cit.*, în "Magazin istoric", 7/1988, p. 7.
[6] *Remember...*, p. 19.

https://biblioteca-digitala.ro

lie 1944. Despre condiţiile inumane pe care au fost nevoiţi să le îndure aici, aminteşte, în 1946, în declaraţia sa, SS Haupt Sturmführer Dieter Wisliceny: "eu - declară acesta - am trecut la începutul lui aprilie prin Munkács, să supraveghez ghetoizarea. S-a prezentat la mine comandantul jandarmeriei din Sighetu Marmaţiei şi mi-a spus că nu este în stare să efectueze ghetoizarea în Sigehtu Marmaţiei, deoarece lipsesc clădirile corespunzătoare, instalaţiile sanitare. Trebuie, sau să-şi abandoneze activitatea, sau să i se ia surplusul de oameni şi să fie duşi în Ungaria de Apus, ori chiar în Germania...

Cum am sosit la Budapesta m-am îndreptat spre Eichmann şi i-am atras atenţia: Baky îl va chema în curând la telefon şi îi va cere să decidă. La prânz între orele 2 şi 3 ne-am întâlnit în cabinetul lui Baky ... Secretarul de stat Baky i-a povestit lui Eichmann care este situaţia în Maramureş, apoi i-a spus: te întreb deci, dragă Adolf, să abandonăm ghetoizarea, ori eşti dispus să-i preiei de la noi pe evrei?

Mein lieben Laci (Dragul meu Laci), cu aprobarea pe care mi-a avansat-o forul meu superior pot să-ţi declar imediat, acum, că suntem gata să-i preluăm pe toţi evreii.

Întreaga discuţie - încheie Dieter - (care a pecetluit soarta evreilor din nord-vestul României, teritoriu ocupat de Ungaria horthystă n.n.), n-a durat nici 15 minute"[7].

Evreii, concentraţi în ghetourile din Sighet şi Vişeu de Sus, erau bătuţi şi maltrataţi pentru a spune unde au ascuns eventualele valori. Se căuta mai cu seamă aur. Femeile şi fetele erau controlate de moaşe şi "experte" improvizate; multe fiind cazurile de îmbolnăvire şi chiar decese după asemenea "controale". "Un ghetou care şi-a cucerit o faimă tristă pentru felul cum se bătea acolo, a fost cel din Sighet. Un supravieţuitor din ghetou, care a scăpat şi de la Auschwitz, aprecia că în lagărele germane a fost mai puţin bătut decât acasă la Sighet". Despre cele două ghetouri, mai sus amintite, se poate spune că au fost singurele vizitate de Eichmann, care "a ţinut să se convingă personal de buna desfăşurare a operaţiunilor, mai ales pentru a putea corecta <ineficienţele>"[8].

Horthyştii au deportat zilnic, spre lagărele de exterminare, un număr atât de mare de evrei - circa 12000 - 14000 - încât i-au surprins, "nepregătiţi", pe naziştii care le administrau. Ca urmare, "Rudolf Höss* a fost nevoit să se deplaseze de câteva ori la Budapesta pentru a pune de acord ritmul exagerat al deportărilor horthyste cu capacităţile de gazare şi ardere de care dispunea Birkenau-l"[9], deşi fuseseră luate măsuri speciale ca: repunerea în funcţie a cuptoarelor vechi, scoase din uz, arderile în kilometri de şanţuri, "amenajate" pentru zilele când era depăşită capacitatea cuptoarelor[10]. Numărul mare al deportaţilor şi ritmul susţinut erau rezultatul meticulozităţii, preciziei şi zelului jandarmilor şi poliţiştilor horthyşti, care "au scotocit fiecare casă din fiecare sat şi, pe baza datelor de la serviciile de <evidenţă a populaţiei> şi a <listelor speciale> întocmite din timp, i-au strâns <om cu om> pe toţi evreii din nordul Transilvaniei în ghetouri, apoi, înghesuindu-i câte 80-90 într-un vagon de vite, i-au expediat la moarte în trenuri de câte 50 de vagoane"[11]. Aşa se explică faptul că, la 6 iunie 1944 deportarea evreilor, din Transilvania de Nord, practic, era încheiată. Referitor la acest ritm susţinut, unul din adjuncţii lui Eichmann, Kurt Becker, spunea: "Deportarea a 150.000 oameni ar fi trebuit să dureze doi ani şi au făcut-o doar în câteva zile, pentru că am fost ajutaţi de unguri[12]. Afirmaţia acestui nazist e confirmată de preşedintele

[7] Oliver Lustig, *Denaturări şi falsificări care jignesc şi profanează memoria victimelor terorii horthyste*, în "Magazin istoric", 5/1987, p. 74-75, (cf. Magyar Nemzet "Naţiunea ungară", 24 august 1984).

[8] *Remember...*, p. 25.

* Rudolf Höss, locotenent colonel SS, fostul comandant al lagărului, care fusese avansat inspector general în centrala lagărelor de concentrare, a fost detaşat la Auschwitz, în calitate de comandant.

[9] Oliver Lusting, *Op. cit.*, p. 70-71.

[10] *Idem*, p. 70.

[11] *Ibidem.*

[12] *Remember...*, p. 31.

https://biblioteca-digitala.ro

Tribunalului Popular din Budapesta, care a funcționat în primii ani după cel de al doilea război mondial, precizând că atitudinea populației Ungariei se datora propagandei șoviniste și rasiste- horthyste. "În ciuda prezenței trupelor germane - spunea - și a violentelor pretenții ale lui Hitler, această acțiune sângeroasă (deportare n.n.) n-ar fi putut fi efectuată atât de complet, dacă din partea populației creștine s-ar fi manifestat o împotrivire mai mare, așa cum s-a întâmplat în alte părți. Și Iankó Péter își continuă remarca: "această acțiune rușinoasă, inumană a fost posibilă nu numai datorită guvernării Sztójay, ci și datorită inducerii în eroare și exacerbării urii poporului ungar printr-o propagandă antisemită de decenii, și, nu în ultimul rând datorită ațâțării instinctelor gregare ale lepădăturilor flămânde de pradă"[13].

Facem, în context, precizarea că martorii acestor cutremurătoare fapte, unii au fost până nu demult în viață, alții încă mai sunt. Când, însă, nu vor mai fi nici ei, vor rămâne, firesc, în afara documentelor păstrate cu durere și sfințenie, monumentele. Ele au fost ridicate de cei ce au trăit adevărata suferință și, deci, rămân credibile. Cât despre literatura istorică privind aceste evenimente, este necesar a fi tratată cu discernământ, căci, de pildă, *Erdély története, (Istoria Transilvaniei)*, apărută în Editura Academiei Ungare din Budapesta, în 1986, neagă holocaustul. Cartea, apărută în trei volume, a alocat mai puțin de cinci rânduri de text dramei evreilor din teritoriul ocupat de Ungaria în 1940[14].

Pentru zecile de mii de evrei din localitățile actualului județ Maramureș deportați de horthyști, spre a fi exterminați în lagărele din Germania și Ucraina, au fost ridicate, până în anul 1947, șase însemne memoriale: trei monumente la Sighetu Marmației, Seini, Șomcuta Mare și trei plăci comemorative la Baia Mare, Baia Sprie și Sighetu Marmației.

BAIA MARE. În anul 1945 a fost dezvelită placa memorială de pe clădirea Comunității evreiești din strada Someșului (fostă Sâmbetei), nr. 3. Placa din marmură neagră, de 125/55cm., are un text în trei limbi: română, ebraică și maghiară. **"Glorie eternă evreilor victimelor fașizmului! În memoria evreilor morți și dispăruți din**

---

[13] Oliver Lustig, *Op. cit.*, p. 73, (cf. Lévai Ienő, *Zsidósors Magyarországon (Destin evreiesc în Ungaria)*, Magyar Téka, p. 139).

[14] Oliver Lustig, *Op. cit.*, p. 69, (cf. *Erdély története*, Akademiai Kiadó, Budapest, 1986, p. 1757. (Iată conținutul acelor rânduri: "După ocupația germană (a Ungariei, martie n.n.), în 1944, autoritățile ungare - în pofida protestelor curajoase ale intelectualilor progresiști și ale capilor bisericești, ca de pildă, a episcopului Márton Áron - au transportat o parte importantă a populației evreiești din Transilvania de Nord, vreo 90 - 100 de mii de oameni, în lagăre de concentrare din Germania, condamnându-i la pieire" (Cf. Oliver Lustig, *Op. cit.*, p. 69). Și acum să enumerăm neadevărurile și falsurile emise de autori, privind istoria contemporană. Înainte, însă, ne întrebăm: câte falsuri și neadevăruri pot comite aceștia "autori", și alții de teapa lor, când e vorba de istoria epocilor mai vechi?

1. Deportările și exterminarea evreilor (dar și a românilor n.n.) au început încă din anul 1941, fiind duși pe frontul din Ucraina pentru deminarea câmpurilor din fața trupelor ce luptau în linia întâi. Pierderile din rândurile celor deportați erau catastrofale, dar nu suficient de mari cum le dorea aparatul represiv horthyst. Ca urmare, au fost folosite și iernile de acolo, cu geruri de - 30° C, pentru a satisface dorințele criminalilor. Crima era înfăptuită în mod cinic și sadic. Cei ce se odihneau în barăci, ziua sau noaptea, după cum le erau schimburile, erau scoși în curte pentru a fi fugăriți până transpirau abundent. Atunci se ordona un "culcat!", poziție în care erau ținuți circa 20 de minute. Când se ordona "ridicarea!" rămâneau jos, înghețați 30 - 40 % din efectiv. Ultima alergare, înfometarea de luni și luni de zile, frigul năprasnic din zonă precum și efortul depus la deminări, toate la un loc își făceau efectul, asasinarea în masă a celor ce nu aveau naționalitatea horthyștilor, adică nu erau unguri. De fapt asasinatul acesta era premeditat. Efectivul era mereu "împrospătat" cu alte mii și mii de condamnați. Unul din locurile de plecare, spre câmpurile minate din răsărit, deci spre moarte, era gara plasei Seini, azi oraș în județul Maramureș. (Informația am primit-o de la dl. Erwin Clein, din Satu Mare în anul 1971. Era unul din supraviețuitorii lagărelor horthyste de exterminare din Ucraina. A fost îmbarcat în gara Seini, în vara anului 1941).

2. Nu a avut loc nici un protest al intelectualității maghiare împotriga legilor antisemite, emise încă din 1920, și nici împotriva acțiunii de exterminare a evreilor sau ale altor etnii din teritoriile cotropite de Ungaria, acțiune începută în anul 1941 și finalizată în anul 1944. A fost un protest al episcopului Márton Áron, dar el nu era cap bisericesc din Ungaria, ci din România. Era episcop de Alba Iulia.

3. Horthyștii nu au transportat, ci au deportat evreii, și nu doar o parte, ci întreaga suflare evreiască din Transilvania de Nord, pentru exterminare.

4. Cei deportați au fost 166.000 de persoane și nu 90 - 100.000 cât se afirmă în cele câteva rânduri. Au scăpat cu viață, marcați însă pentru tot restul existenței lor, doar 15-16.000 de evrei.

5. Deportarea nu era spre lagăre de concentrare, ci direct în lagărele de exterminare din Germania.

6. Ultimele cuvinte ale citatului, alcătuit din cele câteva rânduri, amintite mai sus; "condamnându-i la pieire", sunt o sintagmă care are ca scop crearea dubiului asupra înfăptuirii sau nu a acțiunii, aici, a pieirii lor. Cititorul poate crede sau nu "pieirea" respectivilor evrei. Unii, probabil vor fi destui, vor vrea să creadă că de fapt n-au "pierit", ăsta fiind de fapt, scopul urmărit de către autorii opului.

https://biblioteca-digitala.ro

Baia Mare şi jur, în urma deportărilor executate de fascişti în anul 1944". "Örök dicsöség a fasizmus áldozsául esett zsidöknak! Á fasiszták által 1944 évben eldeportált Nagybányai és vidéke elpustult és eltünt zsidósagának emlékére!". Cheltuielile pentru dezvelirea acestei plăci au fost suportate de către Comunitatea evreiască din localitate.

La dezvelirea însemnului memorial a participat o companie de soldaţi şi fanfara militară a unei unităţi a Armatei Române aflată în Baia Mare, în frunte cu comandantul acestei unităţi, un colonel[15].

BAIA SPRIE. În anul 1946, prin grija Comunităţii evreieşti din localitate, pe clădirea sinagogii a fost fixată o placă din andezit, de 95/55 cm. Această placă are un text în limbile ebraică, română şi maghiară, identic cu cel de pe placa din Baia Mare, cu deosebirea că acolo e menţionat numele oraşului Baia Sprie. În interiorul sinagogii au fost expuse alte două plăci, din marmură albă, în care au fost săpate numele pentru o parte, numai, a celor deportaţi de horthyşti, spre moarte. După demolarea cu forme legale a sinagogii din Baia Sprie, în anii şaizeci, cele trei plăci, care-i amintesc pe cei dispăruţi în cuptoarele de gazare şi ardere, au fost depuse în holul sinagogii din Baia Mare[16].

SEINI. În cimitirul evreiesc a fost dezvelit, la 25 august 1946, monumentul martirilor, "ridicat în amintirea celor nouă victime, evrei ucişi mişeleşte cu două zile înainte de eliberare, în comuna Săbişa, de o bandă szálášisto-horthystă"[17]. Victimele au fost executate în curtea casei de la numărul 161, din Săbişa, sat ce aparţine de oraşul Seini. Cadavrele au fost înhumate în acelaşi loc. În februarie 1945 s-a procedat la deshumarea lor. Erau şapte evrei şi doi români. Evreii au fost reînhumaţi în cimitirul evreiesc din Seini, iar românii în cimitirul ortodox din Săbişa[18]. Facem şi menţiunea că, Seiniul atunci, reşedinţă de plasă, a fost unul din locurile de concentrare şi plecare (din gară), spre câmpurile minate din Răsărit şi spre lagărele de exterminare din Germania.

Monumentul ridicat este din piatră fasonată şi are înălţimea de 370 cm. În partea de sus are o piatră rotundă, în formă de disc solar, pe care este săpată "Steaua lui David". Pe faţa de nord sunt trei plăci de marmură neagră, de 230/50 cm. Pe placa de sus este săpat sfeşnicul cu şapte braţe, iar pe cea centrală, se află o inscripţie în ebraică şi numele a şase martiri identificaţi, menţionaţi în grafie latină: " ...**Perl Simon (din) Crăciuneşti, Fraimovits Ladislau (din) Săplanţa, Bergher Aron (din) Berehovo, Clein Wilhelm (din) Sătmărel, Polaşec Moise (din) Vişău, Levcovits Maximilian, Anonimus!...**". Mormântul comun are, de jur împrejur, o bordură din beton. În spatele monumentului se află o piatră din gresie, înaltă de 65 cm., pe care este fixată o placă din marmură neagră, de 44/44 cm., cu inscripţie în ebraică şi anul "**1946**". În colţul din dreapta, jos, numele meşterului pietrar al monumentului: **"ifj Hirip Sándor Seini**". Cheltuielile au fost suportate de către Comunitatea evreilor din Seini[19].

La dezvelirea monumentului au participat oficialităţi laice şi religioase din judeţ (Satu Mare, pe atunci), şi din Seini precum şi prefectul judeţului, dr. Mihai Şuta. "Tot cu această ocazie s-a înmormântat şi săpunul RIF, săpun fabricat din cadavrele

[15] Informaţiile ne-au fost date de dl. Ludovic Kahan, preşedintele Comunităţii evreieşti din Baia Mare, la 09.07.1986. Vezi,Traian Ursu, *Carnet de teren VI*, p. 176-178.

[16] Informaţiile primite de la dl. Ludovic Kahan.

[17] *La Seini a fost dezvelit monumentul ridicat în amintirea celor nouă victime ucise de către hoardele szálášisto-horthyste*, articol în "Sătmarul", an. I, nr. 37, miercuri 28 august 1946.

[18] Informaţia primită de la dna. Bârsăuan Maria, născută Pop, în această casă în anul 1918. Vezi, *Carnet de teren, VI*, p. 124.

[19] Informaţia primită de la dl. Friedman Sender, evreu din Seini, str. Cuza Vodă. S-a născut în satul Boineşti, judeţul Satu Mare, în anul 1912. Vezi, *Carnet de teren, VI*, p. 182-185.

https://biblioteca-digitala.ro

nenorociților evrei, deportați în lagărele din Auschwitz, Bergen-Belsen, Buchenwald, Nordhausen etc.[20].

SIGHETU MARMAȚIEI. Monumentul memorial, în amintirea evreilor deportați din zona Maramureș, a fost ridicat pe locul unei sinagogi, în anul 1946, sau 1947. Are forma unui zid orientat cu fața principală spre nord, spre centrul orașului. Baza monumentului o constituie o platformă de 10/9,5 m., având pe fațadă șapte trepte. Monumentul propriu-zis are un postament din două trepte, înalt de 40 cm., de pe care se ridică un soclu cu o bază de formă dreptunghiulară de 370/345 cm, înaltă de 180 cm. Pe soclu se înalță acel zid, cu o bază dreptunghiulară de 365/145 cm. și care, până la coamă, măsoară 6,20 m. Pentru că partea de sus a zidului are grosimea mai mică decât baza, forma lui este a unui trunchi de piramidă patrulateră, neregulată. La est și vest, platforma, prezentată mai sus, are două ziduri din piatră de carieră, placate, deasupra, cu pietre de formă cubică. Zidurile acestea sunt groase de 150 cm și înalte de 180 cm. Fiecare zid are câte o nișă cu trei trepte. La capetele zidurilor se află patru vaze pentru flori, fiecare având formă de paralelipiped. Platforma, postamentul, soclul și zidul sunt construite din beton.

Monumentul mai are două plăci din marmură albă, de 90/60 cm., cu inscripții în limbile română și ebraică, prin care vizitatorul este anunțat că: **"În luna mai a anului 1944, 38.000 cetățeni evrei din Maramureș au fost exterminați în lagărele naziste. Eliberați de glorioasa Armată Sovietică ridicăm acest monument în amintirea victimelor urgiei fascisto-hitleriste. Luptăm împotriva noilor hitleri- imperialiștii, ca asemenea crime contra omenirii să nu se mai întâmple niciodată"**. Între cele două plăci, la baza zidului, apare cifra "**1944**", care indică anul genocidului comis de horthyști împotriva evreilor. În partea de jos a zidului e redat sfeșnicul cu șapte brațe.

Tot în Sighetu Marmației, dar în cimitirul evreiesc, se află un mormânt în care a fost depusă o ladă de săpun "RIF" a cărui semnificație îngrozitoare este cunoscută. Ceremonia funerară a avut loc în data de 29 mai 1946, în prezența unui mare număr de participanți.

Mormântul, din beton, cu o bază dreptunghiulară de 230/145 cm. și înalt de 100 cm, are o placă din marmură albă de 93/162 cm cu inscripție în limba ebraică.

Ambele însemne memoriale, atât monumentul martirilor evrei, din centrul orașului, cât și mormântul-monument, din cimitir, au fost ridicate de către Comunitatea evreilor din Sighetu Marmației.

ȘOMCUTA MARE. Monumentul martirilor evrei, din această localitate, a fost ridicat de către Comunitatea evreilor de acolo și se află în curtea casei de pe str. Someș nr. 10. La construirea monumentului s-a folosit beton și marmură. Pe un soclu în trepte, înalt de 195 cm, cu baza de 275/220 cm, se înalță un obelisc de 210 cm. Partea centrală a obeliscului, din marmură albă, este încadrată de două coloane din marmură neagră, care au în partea superioară două potire. Pe fațada principală, orientată spre nord, sunt două plăci din marmură. Una, de culoare albă, de 55/80 cm, are un basorelief ce reprezintă scena zguduitoare a momentului intrării convoiului deportaților pe poarta unui lagăr de exterminare. Convoiul deportaților este încadrat de soldați cu pene la pălării, biciuind oamenii sleiți de puteri și neputincioși în fața forței brute. Drumul convoiului este presărat cu morți și muribunzi, în general copii, iar în fruntea lui, doi bărbați poartă, pe o targă, un muribund sau un om sleit de puteri. Mamele își strâng copiii în brațe, aceștia fiind între primele victime ale unui convoi ajuns în lagărul morții. Masa de oameni, hăituiți de torționari și asasini, este dominată de un coș uriaș, din interiorul lagărului, din care ies rotocoale de fum plutind peste coloana de-

[20] *Idem*, vezi nota 19.

https://biblioteca-digitala.ro

portaților şi ilustrând cinicul dicton nazist, despre lagărele de exterminare: "intrarea pe poartă, ieşirea pe coş". Cealaltă placă, de culoare neagră, de 60/80 cm, conține o inscripție în limbile română, ebraică şi maghiară:**"În memoria evreilor morți în lagărele de concentrare". "A koncentrácions taborokban mártirhalált hal deportáltak embekere". "1944-1945".** Termenul de "concentrare", în loc de deportare, era folosit încă din 1947, încercându-se şi aici la noi eludarea unui adevăr istoric. Cine era interesat atunci ?

Ambele plăci din marmură au fost lucrate de maiştrii pietrari Jamnicky Rudolf (1914-1988) şi Gyulai Vasile (1914-1974), ca şi monumentul, care a fost executat după proiectul pietrarului Ioan Flontaş (1905-1983), în anul 1947[21].

Dei monumenti in memoria degli ebrei deportati
nei campi nazisti di sterminio
(Riassunto)

Dall'avvento al potere del regime di Horthy in Ungheria, nel 1920, le minorità nazionali del paese sono state tenute nel terrore. Lo stesso comportamento inumano lo hanno avuto i rappresentanti del regime di Horthy pure verso la popolazione nonungherese dei territori ricevuti "in dono" da Hitler e da Mussolini, tra gli anni 1938-1940.

Dopo il Dettato di Vienna, del 30 agosto 1940, con il quale la Transilvania di nord "fu donata" all'Ungheria, gli assassini di Horthyi hanno rivolto la loro attenzione criminale sui romeni di questa regione. Più tardi, gli stessi criminali si buttarono sulla popolazione ebrea; nella primavera dell' anno 1944 tutti gli ebrei della zona furono spediti nei campi di sterminio nazisti. Dai 166.000 ebrei, circa 150.000 persone perseró la vita in quei campi.

Gli ebrei che sono riuscciti a salvarsi da quell'olocausto hanno fatto edificare per la memoria dei loro consanguini martiri della regione di Maramureş dei monumenti memoriali nelle località di: Baia Mare, Baia Sprie, Seini, Sighetu Marmației e Şomcuta Mare.

[21] Informațiile primite în data de 08.01.1983, de la dl. Iamniczky Rudolf, din Baia Mare. Monumentul a costat 20 milioane lei, atunci, în anul 1947.

https://biblioteca-digitala.ro

Manifestări ştiinţifice şi culturale organizate de Muzeul de Istorie din Baia Mare. Calendar retrospectiv, 1980 – 2000*

VIORICA URSU
LUCIA POP

Sesiune de comunicări ştiinţifice **"Existenţă, continuitate şi unitate naţională"**, Baia Mare, Casa de cultură, 31 mai 1980. (V.A.).

Almanah muzeal, **"Cetatea Chioarului - monument istoric ocrotit de lege"**, Remetea Chioarului, Căminul cultural, 8 noiembrie, 1980. (V.U.şi T.U.).

Expoziţie memorială şi evocare **"Petre Dulfu (1856-1953), eminent dascăl şi scriitor"** Tohat- Ulmeni, Şcoala veche, 10 martie 1981. (V.A.şi G.B.).

Deschiderea pentru publicul vizitator a **Turnului măcelarilor din Baia Mare,** monument istoric sec. XV – XVIII, în urma lucrărilor de restaurare şi amenajare muzeală. Expoziţia, **"Arme albe şi de foc, din colecţia Muzeului de Istorie"**, Baia Mare, august, 1981. (V.U.).

Deschiderea "**Târgului artizanilor maramureşeni"** - valorificarea culturală a zonei de protecţie a monumentului medieval "**Turnul Măcelarilor**" şi a meşteşugurilor tradiţionale din zonele judeţului Maramureş, Baia Mare, august, 1982. (V.U.).

Colocviile muzeului: **"Cetatea Chioarului. Cercetări 1976-1980"** Baia Mare, Muzeul Judeţean, 29 apr.1983. (V.U.şi T.U.).

Expoziţie memorială **"Petru Bran, Petre Dulfu, Florian Ulmeanu"**, Tohat - Ulmeni, Şcoala veche, 5 mai,1983. (G.B.).

Evocare, **" 9 Mai dimensiune istorică naţională şi internaţională"**, Făureşti, Capela Eroilor, monument istoric (1932-1933), redeschis, după restaurare (prin grija pr. Al. Câmpeanu) şi pictare (pr. V. Trif), cu participarea Corului bărbătesc din Finteuşu Mare, dirijor,V.Băinţan, 9 mai 1983. (V.U.).

Redeschiderea **Casei memoriale "Ion Şiugariu".** Evocarea poetului, cu participarea scriitorilor, Teohar Mihadaş, Victor Tudor Popa, a prof. univ. Gheorghe Bulgăr. Colaborare cu Comitetul judetean de cultură şi Primăria comunei Tăuţii Măgherăuş. Băiţa - Tăuţii Măgherăuş, 10 iulie, 1983. (I.I., G.B.).

---

* Am consemnat contribuţia muzegrafilor istorici, care au iniţiat, realizat sau colaborat la realizarea acestor activităţi, menţionând numele cu iniţiale, respectiv: V.A. - Valeriu Achim, G.B. - George Banu, I.I. - Ion Igna, L.P. - Lucia Pop, G.R. - Gheorghe Robescu, T.U. - Traian Ursu, V.U. - Viorica Ursu.

https://biblioteca-digitala.ro

Expoziție, **"Meșteșuguri băimărene".** Baia Mare, "Turnul Măcelarilor", mai ,1983. (V.U.).

Deschiderea Casei memoriale **"Martirii de la Moisei"**, 25 oct. 1983. (G.R.).

Sesiune științifică, **"Unitate, continuitate și independență în istoria poporului român".** În colaborare cu Societatea de științe filologice și Casa personalului didactic Baia Mare, 24 nov., 1983. (I.I., L.P., G.R.).

Expoziție de istorie **"65 ani. 1 Decembrie 1918, România Mare-Patria Mamă".** În colaborare cu Arhivele Statului, Baia Mare, Muzeul de Artă, nov. 1983. (V.U., L.P.).

Expoziție și simpozion de istorie: **"Revoluția populară condusă de Horea 1784 - 85",** 200 de ani de la evenimente. În colaborare cu Muzeul Național de Istorie, București, Baia Mare, Casa de cultură, 17 oct. 1984. (V.U.).

Expoziție de istorie, **"Omagiu Eliberării, 40".** În colaborare cu Arhivele Naționale Filiala Baia Mare și Uniunea artiștilor plastici Filiala Baia Mare, august 1984. (G. R.).

Expoziție de istorie, **"1965-1985, Mari împliniri socialiste în Epoca Ceaușescu"** (Realizări economice în județul Maramureș), Baia Mare, Sălile Liceului nr. 8 iulie-septembrie, 1985 (G.R.)

Expoziție de istorie, **"Pintea Viteazul".** Baia Mare, Turnul Măcelarilor, august, 1985. (V.U.).

Evocări istorice și literare, **"Ion Șiugariu - poet erou"**. În colaborare cu Comitetul de cultură al municipiului Baia Mare, Primăria comunei Tăuții Măgherăuș, Cenaclul literar "Arta" al Casei de cultură din Baia Mare, cu participarea poetului și ziaristului Șt.Bellu. Băița, Casa memorială, "Ion Șiugariu", 20 octombrie; 1984; 12 oct. 1985 (G.B. și I.I.). De asemenea, cu participarea poetului Th. Muhadaș, a ziaristului Gh. Crișan – colaboratori și prieteni ai poetului, 11 oct. 1986 și cu participarea acestora și a prof. O. Filipoiu, 11 oct.1987. (V.U.).

Expoziție, **"Aspecte ale istoriei medievale a orașului Baia Mare", Turnul Măcelarilor,** mai, 1986. (V.U.).

Dezbatere, **"Monumentele istorice din județul Maramureș, valori ale patrimoniului culturii. Importanță științifică, valențe instructiv - educative."** În colaborare cu Comitetul județean de cultură, Secția de sistematizare a Consiliului județean și Inspectoratul școlar al județului Maramureș, Baia Mare, Complexul astronomic, 6 oct. 1986. (V.U. și T.U.).

Conferință, **"Cnezi și voievozi ai Maramureșului și Chioarului de-alungul Evului Mediu",** susținută de acad. Ștefan Pascu, Baia Mare, Casa de cultură 10 oct.1986. (V.U.).

Simpozion, **"Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român din Transilvania, în slujba afirmării conștiinței naționale. 125 de ani de la înființarea Astrei".** În colaborare cu Comitetul județean de cultură și Arhivele Statului, Filiala Maramureș, cu participarea, prof. univ. Gh.Bulgăr, Baia Mare, Casa de cultură, 11 oct.1986. (V.U și I.I.).

https://biblioteca-digitala.ro

Dezbatere, **Istoria, izvor de inspiraţie în arta plastică. Creaţia plastică la Baia Mare**, în colaborare cu Comitetul de cultură şi U.A.P., Filiala Baia Mare, invitaţi, D.Grigorescu, A.Pintilie, M.Ispir, M.Drişcu, Gh.Vida, Al.Cebuc, 10 oct., 1987. (V.U.).

Conferinţa, **"Continuitate multimilenară în istoria poporului român"**, susţinută de prof.dr. Panait I. Panait, directorul Muzeului de Istorie al municipiului Bucureşti, Baia Mare, Casa de cultură, 5 oct. 1987. (V.U.).

Conferinţa, **"Cum trebuie scrisă istoria ?"**, susţinută de acad. Ştefan Pascu din Cluj-Napoca, Baia Mare, Sala Centralei Minereurilor, 10 oct. 1987. (V.U.).

Simpozion, **"Prof. dr. Gheorghe Bilaşcu (1863-1926), eminent om de ştiinţă şi patriot român, întemeietorul şcolii româneşti de stomatologie". Dezvelirea plăcii memoriale.** În colaborare cu Policlinica stomatologică. Baia Mare, dr. Vasile Vesö, dr. Călina Crişan, 27 aprilie 1988. (V.U).

Evocare istorică-literară: **"Ion Şiugariu"**, cu participarea poeţilor Ion Iuga, Vasile Igna, a scriitorului George Pruteanu. Colaborare cu Comitetul de cultură şi Exploatarea Mineră Nistru. Băiţa, Casa memorială a poetului, 13 oct. 1988. (V.U.).

Evocare istorică, **"Vasile Lucaciu - < Leul de la Şişeşti >"**. Moment poetic. Concert susţinut de Corul Regionalei CFR Cluj - Napoca şi Corul Centralei Minereurilor Baia Mare. În colaborare cu Comitetul municipal de cultură Baia Mare. Şişeşti, Muzeul "Dr. Vasile Lucaciu", 16 oct. 1988. (V.U.).

Comemorare **Eminescu,** la centenarul trecerii în nefiinţă a Poetului. Cu participarea acad. Zoe Dumitrescu Buşulenga. Colaborare cu Comitetul de cultură Baia Mare. (V.U.).

Evocare, **"Delegaţii noştri la Marea Unire"**. Invitat, Jurj Dumitru de 93 de ani, ţăran din Bârgău, comuna Cicârlău, participant la Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia, de la 1 Decembrie 1918. În colaborare cu Comitetul municipal de cultură Baia Mare, Casa de cultură a Tineretului, 30 nov.1988. (V.U.).

Expoziţie de istorie, **"Momente din istoria poporului român"**, Baia Mare, Muzeul de Artă, august, 1989. (L.P., G.R.).

Redeschiderea **Casei - muzeu "George Pop de Băseşti"**. Reconstituire de epocă, expoziţie de istorie şi memorială. Simpozion, în colaborare cu Comitetul judeţean de cultură. Concert susţinut de Corala "Prietenii Muzicii" din Baia Mare. Băseşti, 28 nov. 1989. (V.U., L.P., I.I.).

Expoziţie, **"Centenarul Bisericii Unirii Tuturor Românilor", din Şişeşti (1890-1990).** Şişeşti, Muzeul "Dr. Vasile Lucaciu", 15 august 1990. (V.U. şi L.P.).

Expoziţie de istorie **"1 Decembrie - Istoria ne cheamă la fapte"**. În colaborare cu Arhivele Naţionale, Filiala Baia Mare şi Biblioteca judeţeană "Petre Dulfu", Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, noiembrie 1990. (L.P., I.I.).

Expoziţie de fotografii, **"Decembrie '89"** imagini din Revoluţie. Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, dec. 1990.(G.R.).

https://biblioteca-digitala.ro

Expoziție de cărți poştale, **"Ilustrate de odinioară".** Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, aprilie, 1991. (G.R.).

Expoziție de istorie şi de artă religioasă **"Mănăstirea Peri - Maramureş -600"**, Baia Mare, iulie 1991 şi Simpozion ştiințific, **"Mănăstirea Peri - Maramureş 600 de ani de la atestarea sa ca stavropighie patriarhală",** Baia Mare, Sala Prefecturii, 11 sept. 1991. (V.U.).

Expoziție de Istorie, **"Mihai Viteazul 1601-1991. Fapte şi mesaje peste timp - documente şi arme de epocă".** Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, aug. 1991.(V.U.).

Expoziție documentar - istorică **"De la Mihai Viteazul la Marea Unire"** Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, nov. 1991. (L.P.).

Expoziție, **"Ceasornice din colecția Muzeului de Istorie"**. Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, feb. 1992 şi iunie 1995.(L.P.).

Simpozion de istorie, **"Memorandul Românilor 1892 - 1992".** Baia Mare - Şişeşti - Băseşti, mai 1992 şi Prislop - Boiu Mare, mai 1994. (V.U., I.I.).

Expoziție de Istorie **"Centenar Memorandum 1882 - 1992 ".** Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, mai 1992 şi mai 1994. (L.P).

Expoziție de artă fotografică - Dan Dinescu, **"Pământ şi viață".** Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, sep. 1992. (G.R., I.I.).

Expoziție documentară, **"America ... America, 1492 - 1992".** 500 de ani de la descoperirea Americii de către Cristofor Columb. Realizată în colaborare cu Centrul Cultural American din Bucureşti. Baia Mare, oct. 1992. (I.I. şi V.U.).

Evocare, **"1 Decembrie 1918 - semnificații istorice. Statul Național Unitar Român şi crizele din Europa Centrală post comuniste".** Cu participarea d-lui prof. univ. Vasile Vesa de la Universitatea "Babeş – Bolyai" din Cluj-Napoca. Baia Mare, Sala Prefecturii, 29 nov. 1992. (I.I.).

Expoziție de istorie **"75 ani - 1918 România Mare - Patria Mamă"** , Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, nov. 1993. (L.P.).

Expoziție, **"Basarabia - istorie, cultură, spiritualitate".** Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, martie 1993. (L.P.).

Evocare istorică, **"1848 la români".** Cu participarea doamnei acad. Cornelia Bodea din Bucureşti. Baia Mare, Sala Prefecturii 11 mai 1993. (V.U.).

Expoziție de fotografii, **"Baia Mare în imagini de altădată"**. Szolnok (Ungaria), iunie 1993. (I.I. şi G.R.).

Evocare istorică, **"Pr. dr. Vasile Lucaciu în slujba neamului românesc".** Concurs tematic în colaborare cu Asociația Nevăzătorilor din România, Filiala Baia Mare. Sişeşti, Muzeul "Dr. Vasile Lucaciu", octombrie 1993. (L.P.).

https://biblioteca-digitala.ro

Expoziţie, **"135 de ani de la Unirea Principatelor Române".** În colaborare cu Consiliul judeţean Maramureş. Baia Mare 24 ianuarie 1994. (L.P.).

Expoziţie de colecţie, **"Vechi mijloace de iluminat în mină"**. Baia Mare, iulie 1994 şi Iaşi, iunie 1996. (V.U.).

Lansarea Foii de istorie locală, **"Mihai Viteazul 400",** editată în colaborare cu Muzeul judeţean de Istorie Prahova şi "Societatea Mihai Viteazul" din Ploieşti. Baia Mare - Valea Chioarului, 14 oct. 1994. (V.U.).

Expoziţie memorială, **"Vasile Lucaciu - o viaţă pentru un ideal"**. Organizată în colaborare cu Muzeul Militar Naţional Bucureşti şi Muzeul judeţean Satu Mare. Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, nov. 1994. (I.I.şi L.P.).

Comemorarea martirilor de la Moisei (octombrie 1944 - octombrie 1994). În colaborare cu Arhivele Naţionale - Direcţia judeţeană Maramureş. Moisei, 14 oct. 1994. (L.P., G.R.).

Expoziţie de istorie, **"50 de ani de la victoria asupra Germaniei fasciste"**. Organizată în colaborare cu Muzeul Militar Naţional, Filiala Oradea. Baia Mare, Muzeul de Artă, iulie 1995. (I.I. şi G.R.).

Simpozion, **"55 de ani de la rapturile comise asupra României, 1940-1995."** Organizat în colaborare cu Prefectura judeţului Maramureş. Baia Mare, Sala Prefecturii, 27 aug.; Moisei, 29 august 1995. (V.U., L.P. şi G.R.).

Expoziţie, **"Napoleon - erou al istoriei europene"** (arme, uniforme etc.). În colaborare cu Asociaţia "Europa 1815", din Bruxelles. Baia Mare, Muzeul de Etnografie, sep. 1996. (I.I.).

Expoziţie, **"Fotografia artistică cu valoare de document istoric - Iuliu Pop".** Baia Mare, Muzeul de Artă, nov. 1995. (V.U.).

Expoziţie documentară, **"Baia Mare după Marea Unire".** Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, nov. 1995. (G.R.).

Lansare de carte: **"Memorandul Românilor-Centenar",** editată de Muzeul de Istorie, redactor responsabil Viorica Ursu. Baia Mare, Prefectura judeţului Maramureş, 28 nov. 1995. (V.U.).

Expoziţie itinerantă de istorie, **"Unirea cea Mare - 1 Decembrie 1918".** Cicârlău, Ariniş 1995. Târgu Lăpuş, 1996 şi Seini, 1997. (V.U., L.P., I.I.).

Expoziţie de colecţii, **"Cutii muzicale din sec. XIX".** Colaborare cu Muzeul Politehnic "Ştefan Procopiu" din Iaşi. Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, iunie 1996. (V.U.).

Evocare, **"Vechile mănăstiri din Maramureş şi Chioar şi semnificaţia lor istorică".** În colaborare cu Episcopia Ortodoxă a Maramureşului şi Sătmarului. Mănăstirea Habra - Groşi, 25 august 1996. (V.U.).

https://biblioteca-digitala.ro

Expoziție selectivă de colecții, **"Bresle transilvane"**. Colaborare cu muzeele de istorie din: Târgu Mureş, Cluj, Bistrița, Sibiu, Făgăraş, Deva, Sighişoara, Zalău. Deschisă la Târgu Mureş - 1996, Cluj - 1997, Bistrița şi Oradea - 1998, Zalău – 1999. (V.U.).

Expoziție de istoria fotografiei, **"Fotografii şi generații"**, Casa Iancu de Hunedoara, nov. 1996. (G.R.).

Serbare, **"1 Decembrie 1918 - Sărbătoarea noastră națională"**. În colaborare cu Şcoala nr. 18. Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, 1 Dec. 1996. (V.U. şi L.P.).

Simpozion, **"1 Decembrie 1918 - moment apoteotic al istoriei naționale"**. În colaborare cu Arhivele Naționale, Prefectura şi Inspectoratul pentru Cultură Maramureş. Baia Mare, Sala Prefecturii, 28 nov. 1997. (V.U., L.P., I.I., T.U., G.R.).

Expoziție selectivă de colecții: **"Ceasornice de epocă"**. Realizată în colaborare cu Muzeul județean Târgu Mureş. Deschisă la: Târgu Mureş - 1997, Cluj Napoca 1998 şi Oradea – 1999. (L.P.).

Simpozion, **"Amintiri despre Basarabia"**. Baia Mare, Muzeul de Istorie, 28 martie 1998. (I.I., L.P.).

Expoziție documentară, **"Grigore Gafencu - diplomat şi om politic"**. Organizată în colaborare cu Muzeul Național de Istorie a României, Bucureşti. Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, aprilie 1998. (I.I.).

Expoziție, **"1848 în documente"**. În colaborare cu Arhivele Naționale, Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, mai 1998. (L.P.).

Simpozion național, **"Satul românesc în Revoluția de la 1848"**. Baia Mare - Remetea Chioarului - Şomcuta Mare, 28-29 mai 1998. (V.U., L.P., T.U., I.I.).

Seară de poezie **Ion Şiugariu**. Colaborare cu familia poetului, Primăria din Tăuții Măgherăuşi. Băița, Casa memorială, 6 iunie, 1998. (I.I.).

Expoziție **"ASTRA la Baia Mare acum 95 de ani"**, Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, 6 aug. 1998. (V.U.).

Expoziție şi evocare **"Pintea Viteazul - Adevăr şi Legendă. 295 de ani de la moarte"**. Baia Mare, Turnul Măcelarilor, 21 aug. şi Garnizoana Baia Mare, 1 oct. 1998. (V.U. , I.I.).

https://biblioteca-digitala.ro

Colocviile ASTREI, Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, în Expoziţia dedicată "Asociaţiunii Transilvane":

- **"Fruntaşi ai Revoluţiei Române de la 1848 din Transilvania, promotori ai Astrei şi ai ideii de unitate naţională"**. În colaborare cu Societatea culturală "Avram Iancu" Filiala Baia Mare. 12 nov. 1998. (V.U.).

- **"Fii ai judeţului nostru în Cartea de Aur a Astrei. Făuritori ai României Mari: George Pop de Băseşti, Vasile Lucaciu, Teodor Mihali**, 28 nov. 1998. (V.U., L.P.).

- **"Unirea Principatelor Române, o epocă istorică şi oamenii săi"**. Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, 21 ian. 1999. (I.I., L.P , V.U.).

- **"Femei fruntaşe ale Asociaţiunii Transilvane"**. În colaborare cu Despărţământul Baia Mare al Astrei, Baia Mare, 8 oct. 1999 .(L.P., T.U.).

- Evocare - **George Pop de Băseşti, la 80 de ani de la moarte**, 23 feb.1999. (V.U., T.U.).

- Comemorare - **George Pop de Băseşti "... E un capitol de istorie ... la Băseşti"**. Muzeul "George Pop de Băseşti", 23 feb.1999 (L.P.).

- Expunere **"Români la Roma"**, Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, în Expoziţia **"ASTRA în judeţul Maramureş"**, 6 mai 1999. (I.I.).

- Evocare istorică **"Semnificaţiile zilei de 9 Mai în istoria românilor"**. În colaborare cu Garnizoana din Baia Mare, Cercul Militar, 7 mai 1999. (L.P.).

- **"Seară de poezie - Ion Şiugariu"**, Băiţa, Casa memorială, 6 iunie, 1999. (I.I.).

- Expoziţie şi evocare **"Mihai Viteazul - 400, Alba Iulia - 1 noiembrie 1599"**. În colaborare cu Biblioteca Judeţeană "Petre Dulfu", Baia Mare, Casa Iancu de Hunedoara, 1 nov. 1999. (V.U.).

- Participare la **Pomenirea lui Mihai Viteazul şi a familiei sale,** la Mănăstirea Habra - Groşi, conferirea celui de al doilea hram, duminică, 7 nov. 1999. (V.U.).

- Evocare istorică, **"1 Decembrie 1918 - Oameni şi fapte"**, Şişeşti, Muzeul "Dr. Vasile Lucaciu", 1 decembrie, 1999. (I.I.,V.U, T.U., L.P.).

- Expoziţie de colecţii **"Ceasornice de epocă"**, în colaborare cu muzeele din Tg. Mureş, Sighişoara, Cluj Napoca şi Oradea. Baia Mare, 28 dec. 1999. (L.P.).

- Evocare **"George Pop de Băseşti – Tribun al Unirii"**, cu participarea Corului bărbătesc din Finteuşul Mare. Muzeul "George Pop de Băseşti, 20 februarie 2000. (I.I., V.U., L.P., T.U.).

- Aniversare **"400 de ani de la unirea ţărilor române sub sceptrul lui Mihai Viteazul"**. În colaborare cu Prefectura, Consiliul Judeţean, Primăria, Cercul Militar, Garnizoana Baia Mare, Cercul Militar, Baia Mare, 16 mai 2000. (V.U.).

https://biblioteca-digitala.ro

- Evocare – pomenire **"400 de ani de la unirea înfăptuită de Mihai Viteazul"**, Mănăstirea Habra, Groşi, 8 nov. 2000. (V.U.).

- Expoziţie **"Epaminonda Lucaciu"**. Muzeul memorial "Vasile Lucaciu", Şişeşti, oct. 2000. (L.P.).

- Expoziţie **"1918 şi Noi. Dreptul la memorie"**, Baia Mare, Muzeul de Arheologie şi Istorie, 28 nov. 2000. (I.I., L.P., G.R.).

(Selecţie realizată de VIORICA URSU şi LUCIA POP)

Manifestations scientifiques et culturelles
organisés par le Musée d'Histoire de Baia Mare.
Calendrier rétrospectif - sélectif 1980-1999
(Résumé)

La sélection de manifestations culturelles et scientifiques, spécifiques au musée, consigne des expositions d'histoire avec des objets et des documents appartenant aux collections du musée de Baia Mare, la mise en valeur de certains monuments historiques et mémoriaux de: Baia Mare, Sisesti, Basesti, Baita, Moisei, Tohat, Somcuta Mare, etc. Sont consignés aussi des symposiums, des conférences etc., à contenu scientifique et à message culturel-éducatif, adréssés au cercle d'amateurs d'histoire ou bien au public, aux visiteurs du musée etc.

https://biblioteca-digitala.ro

Activități muzeale adecvate persoanelor cu handicap. Colaborare cu Asociația nevăzătorilor din Baia Mare1

LUCIA POP

Subiectul abordat constituie în bună parte o noutate în diversitatea tematică a pedagogiei muzeale dar, în acelaşi timp face dovada posibilității valorificării funcțiilor muzeului şi în mediul unor comunități umane mai puțin favorizate de soartă. Un foarte scurt istoric al tiflopedagogiei româneşti, ne va introduce în atmosfera necesară pătrunderii prezentului subiect. În anul 1906, sub directa îndrumare a Institutului de nevăzători din Viena, condus de Alexander Mell, s-a înființat prima şi cea mai mare şcoală pentru nevăzători din România, "Vatra Luminoasă", din Bucureşti. La şcoala vieneză s-au specializat o serie de nevăzători români, printre care Gheorghe Ananiescu, autor al unui sistem de scriere abreviată braille în limba română. Şcoala de la Cluj, a fost şi ea organizată după modelul austriac, cu un ciclu de instruire de 7 clase şi 2 ani de cursuri profesionale.

Un rol important în dezvoltarea tiflopedagogiei româneşti l-au avut soții Halarevici. Aceştia, în anul 1933, au modernizat şi îmbunătățit procesul instructiv-educativ: au elaborat noi planuri şi programe şcolare, au făcut dotări cu aparatură tiflotehnică şi au sporit numărul lucrărilor editate în braille. În anul 1942, au înființat la Cernăuți, *Centrul pentru reeducarea marilor mutilați orbi din război*, moment a cărui importanță nu necesită comentarii*. Acestea sunt începuturi ale procesului educațional al nevăzătorilor în România, modeste, este adevărat dar, ele, le-au deschis porțile societății noastre. Integrarea s-a făcut treptat, revenind şi instituțiilor muzeale un anumit rol în acest proces social şi umanitar. Ştim că vizitarea unui muzeu, a unei expoziții, echivalează cu un autentic act de cultură din partea publicului, indiferent de vărstă sau profesie, cu condiția ca oferta noastră să fie cât mai complexă ca şi conținut şi cât mai plăcută ca şi formă. O categorie aparte a marelui public are deschidere deplină asupra conținutului şi mai puțin sau deloc asupra formei sale, este vorba despre publicul nevăzător. La ora actuală, în județul Maramureş, sunt, aproximativ, 1 500 de nevăzători, iar la nivel național, sunt, tot aproximativ, 48 000. Până în 1989 numărul lor se ridica la 16 000, dar se pare că această cifră nu corespundea realității, diferența completându-se după această dată. Acestor oameni, vitregiți de soartă, avem şi noi datoria de a le oferi posibilitatea îmbogățirii, pe lângă alte surse, a cunoştințelor, ei fiind, nu de puține ori, mai dornici de a face acest lucru decât alții.

Colaborarea muzeului băimărean cu membrii Filialei locale a Asociației Nevăzătorilor, a început în urmă cu aproximativ 15 ani, ea intensificându-se treptat, ajungând în final permanentă. A debutat cu mici expuneri pe teme de istorie, îndeosebi istorie locală, de literatură, prilejuite de diferite aniversări, cu participări în juriu, la

* "Viața Nouă", supliment al revistei în braille, XVIII, nr. 4, 1984, p. 19

https://biblioteca-digitala.ro

concursuri locale sau între filiale. În evoluția acestei relații se detașează câteva momente deosebite prin conținutul și forma lor.

Un astfel de moment a fost prilejuit în vara anului 1984, de mai multe aniversări în lumea nevăzătorilor:

- 175 de ani de la nașterea lui Louis Braille, inventatorul alfabetului pentru nevăzători (1809)
- 200 de ani de la înființarea, la Paris, a primului institut din lume pentru educarea nevăzătorilor (1884)
- 30 de ani de la apariția primului număr al revistei în braille, "Viața Nouă" (1954)

În această conjunctură festivă am organizat expoziția inedită cu genericul "Prietenii cărții braille". Respectând toate rigorile muzeotehnice, au fost etalate obiecte tridimensionale (instrumente, dispozitive, aparate) folosite de nevăzători, atât în activitatea profesională precum și în viața de zi cu zi și materializări ale muncii lor în diferite produse. Într-o expunere plăcută, nu au lipsit nici martorii modului în care își petrec timpul liber: jocuri de club, trofee obținute la competiții sportive naționale sau internaționale, tot acest material fiind însoțit de imagini. Un loc aparte l-au ocupat publicațiile, revistele în braille, suplimente ale revistei "Viața Nouă", cu scriere obișnuită, cărți scrise de nevăzători sau pentru nevăzători. În colțul rezervat materialelor didactice și tiflotehnice, vizitatorii au asistat la demonstrații practice la mașina de scris în relief, picht, sau pe placă. Ca urmare a popularizării expoziției prin radio, presă și afișaj, spațiul expozițional a devenit neîncăpător, ineditul atrăgând publicul de toate vârstele, fenomen care s-a menținut în toată perioada în care a fost deschisă această expoziție. Trebuie menționat faptul că vernisajul a fost onorat de președintele de atunci al Asociației Naționale a Nevăzătorilor, profesor George Anastasiu, de alți membri ai conducerii, precum și de nevăzători de la diferite filiale teritoriale. Prin această acțiune s-a făcut cunoscut modul în care nevăzătorii se încadrează în societate și cum devin folositori semenilor lor.

A fost o reușită, un succes, ei devenind de atunci veritabili prieteni ai muzeului. Această manifestare a fost mediatizată și în paginile suplimentului "Viața Nouă", nr. 4 din 1984.

Expoziția "Prietenii cărții braille" a fost urmată, la scurtă vreme, de o altă manifestare de acest fel, în care nevăzătorii au avut rezervat un sector al lor. Este vorba despre expoziția "Ceasornice din colecția muzeului". Pe lângă cele aproximativ 200 de ceasornice de toate categoriile și un scurt istoric al evoluției acestor mecanisme de-a lungul timpului, au fost expuse toate tipurile de ceasornice folosite de nevăzători sau alte mecanisme de finețe apropiată. Au avut posibilitatea cunoașterii tactile a unor piese cum ar fi ceasornicele mari de cămin, de birou și de masă, oferindu-li-se și explicații verbale.

În planul lor de activitate, foarte meticulos întocmit, sunt trecute vizite periodice la muzeu (istorie, artă sau etnografie). Au fost impresionați deosebit, de exemplu, de expoziția "Învierea" (1991) organizată de Oficiul județean pentru Patrimoniu Cultural Național, când au asistat la ghidaj special, aflând astfel multe lucruri despre cartea veche românească, despre manuscrise, icoane și biserici vechi. Sau expoziția "Artă africană", itinerată și la Baia Mare, (de la Cluj), în care ghidajul s-a făcut printr-un text explicativ imprimat pe bandă și iarăși au avut posibilitatea cunoașterii tactile a unor obiecte.

Desigur, expozițiile constituie numai una din modalitățile de colaborare a muzeului cu publicul nevăzător. Mai sunt și altele, cum ar fi desfășurarea unor manifes-

https://biblioteca-digitala.ro

tări prevăzute în planurile lor de activitate. Din şirul acestora se detaşează activitatea organizată în anul 1993, un concurs cu temă istorică "Pr. dr. Vasile Lucaciu în slujba neamului românesc", prilejuit de împlinirea a 75 de ani de la Marea Unire de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918. Au fost antrenate 5 judeţe (Satu Mare, Bihor, Sălaj, Cluj, Maramureş) şi s-a desfăşurat în spaţiul oferit de muzeul memorial "Dr. Vasile Lucaciu" din Şişeşti. Bibliografia a fost vastă, întrebările nu au fost uşoare şi nici exigenţa mică dar, concurenţii au fost la înălţime făcând dovada încă o dată a unor cunoştinţe temeinice şi a unui interes deosebit. Nu este exclus ca paticipanţii să fi fost stimulaţi de originalitatea decorului, fiind aşezaţi în vechile bănci de clasă, ţinând în mâini manuale învechite de vreme din şcoala românească înfiinţată de Vasile Lucaciu în anul 1905. După concursul în care cei mai buni au câştigat, au urmat vizitarea obiectivelor muzeului memorial, micuţa casă parohială în care a trăit părintele Lucaciu cu familia aproape 30 de ani (1885-1914), expoziţia documentar-istorică în care se urmăreşte ideea de unitate naţională a românilor, organizată într-una din încăperile vechii şcoli, măreaţa biserică a Sfintei Uniri a Tuturor Românilor, ctitoria lui Vasile Lucaciu (1890) precum şi Izvorul şi Locul de adunare al românilor. La sfârşitul vizitei şi-au exprimat impresiile deosebite şi bucuria de a fi adus un omagiu aceluia care a sacrificat totul pe altarul luptei naţionale. Cu toţii am părăsit Şişeştiul stăpâniţi de emoţii şi de gânduri mari.

Activités muséologiques à l'intention des personnes handicapées.
De l'expérience de collaboration du Musée d'Histoire avec
l'Association des Non-voyants de Baia Mare
(Résumé)

Le Musée d'Histoire de Baia Mare a initié, il y a plusieurs années, un cycle d'activités dédiées aux personnes handicapées (non-voyants ou bien malvoyants). Au début, il s'agissaient de simples rencontres sur des thèmes historiques et littéraires, ensuite de concours, conférences et non dernièrement d'expositions organisées spécialement pour cette catégorie sociale défavorisée.

https://biblioteca-digitala.ro

Simpozion național "Satul românesc în Revoluția de la 1848-1849": Baia Mare - Remetea Chioarului - Şomcuta Mare, 28-29 mai 1998

TRAIAN URSU

La 150 de ani de la revoluția paşoptistă, aproape toate popoarele Europei îşi amintesc de încercarea, pe alocuri disperată, de a schimba o istorie, pentru ele nedreaptă, apăsătoare, închistată în tarele Evului Mediu şi apărată de privilegii consacrate parcă să fie veşnice. De aceea, fiecare din ele cinsteşte curajul şi spiritul de sacrificiu proprii generației revoluției de atunci, fiecare popor îşi laudă vitejii şi îşi plânge eroii. Poate doar faptele diferă şi, mai cu seamă, scopul lor.

Românii îşi pomenesc şi îşi cinstesc eroii mereu, dar, într-un fel aparte, în fiecare an, de sărbătoarea "Înălțării Domnului". De aceea, prima zi a manifestării pe care o consemnăm a fost dedicată acestor momente cu profunde semnificații creştineşti şi româneşti.

În spațiul românesc, ca în atâtea locuri, greul războaielor şi al altor mari încercări ale istoriei a fost dus, mai cu seamă de țărani, detaliile acestui aport fiind, de fiecare dată, impresionante. Este şi motivul alegerii, din imensa problematică a revoluției de la 1848, a acestei teme generoase care priveşte contribuția satelor noastre la evenimente, de la cauza profundă, iobăgia, la desfăşurarea propriu-zisă, cu jertfele aduse idealului de libertate acum 150 de ani, până la urmările şi ecoul peste timp al faptelor şi la amintirea eroilor.

Simpozionul, manifestare ştiințifică şi culturală, pe care ne-am străduit să o organizăm sub egida Muzeului de Istorie din Baia Mare, şi-a propus să facă cunoscute contribuții noi privind aportul satului românesc în revoluția paşoptistă, să sublinieze un adevăr asupra căruia istoriografia noastră nu s-a oprit îndeajuns.

Au participat la lucrări cercetători din țară, istorici din Arhivele Naționale, de la biblioteci ale Academiei Române, din muzee naționale şi muzee județene de istorie. Simpozionul a fost şi prilejul evocării generației de la 1848, a fruntaşilor şi eroilor revoluției române.

Programul a cuprins, în ziua de 28 mai: deschiderea oficială, în Sala de conferințe a Prefecturii județene din Baia Mare, participanții fiind salutați de prefectul județului, dl. Gheorghe Mihai Bârlea, urmată de plecarea participanților la Remetea Chioarului, una din zecile de localități ale județului Maramureş, care şi-au legat numele de evenimentele revoluției române. În drum, s-a făcut un popas pe dealul şi la podul Cătălina, locul martiriului țăranilor români din zonă, loc în care trecătorul va găsi de acum o cruce cioplită în lemn, în memoria aceloraşi martiri, şi aşezată acolo,

https://biblioteca-digitala.ro

de lucrători ai Muzeului din Baia Mare (îndrumați de dl. Gheorghe Dâmb, restaurator). A urmat un popas la castelul din Coltău al grofilor Teleki.

La Remetea Chioarului, participarea la Sf. Liturghie şi la slujba de pomenire a eroilor a fost, pentru invitații la simpozion şi pentru mulțimea de săteni, un moment de înălțătoare trăire sufletească. După salutul primarului, dl. Gheorghe Achim, al directorului Muzeului județean din Baia Mare, dl. Ion Igna, a urmat evocarea contribuției țărănimii, a aportului acestor locuri la evenimentele revoluției. Au vorbit d-nii: Marin Mocanu, de la Arhivele Naționale din Bucureşti, Aurel Vaida, autorul cărții "Revoluția română de la 1848-1849, în nordul României". Despre zestrea de istorie şi spiritul de libertate al oamenilor din Remetea Chioarului - veche aşezare din preajma Cetății de piatră, a vorbit Viorica Ursu, iar monumentele comunei - cetatea şi biserica veche din lemn au fost prezentate de Traian Ursu, de la Muzeul de Istorie din Baia Mare.

Au urmat, drumul la Şomcuta Mare şi popasul la monumentul lui Ioan Buteanu, prefect al lui Avram Iancu, fiu şi al acestei comune şi al Țării Chioarului, erou şi martir al Revoluției de la 1848. Momentul evocator de la Şomcuta Mare - unde au vorbit d-nii Petre Buteanu, primarul comunei, Vasile Albu, profesor - şi prima zi a manifestării s-a încheiat cu concertul susținut de cunoscutul Cor bărbătesc din Finteuşu Mare.

Neputând ajunge acum în toate localitățile din Chioar, Lăpuş, ori Maramureş, în care memoria evenimentelor de la 1848-1849 este vie şi prețuită de săteni, multe din acestea s-au regăsit în comunicările şi referatele prezentate în programul de vineri, 29 mai al simpozionului de la Baia Mare: Marin R. Mocanu (Bucureşti), **Țărănimea, suport ideologico-programatic în revoluția românilor de la 1848**, Virgiliu Z. Teodorescu (Bucureşti), **Contribuții la înțelegerea metamorfozei satului în deceniile premergătoare anului 1848**; Olimpia Balamariu (Deva), **Situația țăranilor în preajma revoluției române de la 1848 în "Cronica rimată" a preotului Nistor Socaciu din Biscaria (Hunedoara),** Valer Vlad (Ciocmani - Sălaj), **Starea economico socială a satelor comunei Băbeni - Sălaj în preajma revoluției de la 1848**; Ioan Bălcan (Giurgiu), **Învățământul rural din ținutul Vlaşca în perioada premergătoare revoluției de la 1848**; Gh. Firczak şi Constanța Firczak (Deva), **Satul hunedorean în revoluția de la 1848**. Detalii şi considerații;Aurel Vaida (Baia Mare), **Evenimentele revoluției de la 1848-49 în nord-vestul României**; Ioan Sabău (Baia Mare), **Aspecte ale revoluției de la 1848-49 în zona sătmăreană a Chioarului**; Emil Lazăr - Mircea Panov (Dej), **Evenimentele revoluției paşoptiste din ținutul Dejului**; Ilie Gherheş (Baia Mare), **Aspecte ale revoluției de la 1848 în Maramureşul istoric**; Ion I. Drăgoescu (Bucureşti), **Situația țărănimii în preajma revoluției de la 1848 reflectată în folclor**; Ioana Burlacu (Bucureşti), **Informații arhivistice privind propaganda revoluționară la sate**; Cristina Pânzaru (Suceava), **Rolul deputaților țărani în declanşarea revoluției de la 1848 în Bucovina**; Cristina Dinu (Bucureşti), **Mărturii documentare despre producția agricolă din anul 1848 în Țara Românească**; Ancu Damian (Giurgiu), **Satele din Vlaşca la 1848**; Eugen Străuțiu - Mihai Racovițan (Sibiu), **Revoluția de la 1848-49 în părțile Sibiului**; Florin Salvan (Braşov), **Avram Iancu mit şi istorie**; Florin Salvan, **Ioan Dragoş şi Ludovic Kossuth**; Lucia Pop (Baia Mare), **Considerații privind rolul intelectualității sătești în revoluția română de la 1848 (date din actualul județ Maramureş)**; Vasile Căpâlnean (Baia Mare), **Preocupări ale inteligenței maramureşene din anii 1848-49, pentru impunerea limbii române în viața publică**; Claudia Mihali (Cluj-Napoca), **Ipostaze ale femeii din Țările Române în revoluția română de la 1848**; Viorica Ursu (Baia Mare), **Documente locale contemporane despre revoluția lui**

https://biblioteca-digitala.ro

Avram Iancu, descoperite şi comentate în anul 1937 de clericul Gavril Bălan; Cristina Ploscă (Deva), **Istoricul Silviu Dragomir despre satele hunedorene la 1848**; Virgiliu Z. Teodorescu, Elisabeta Teodorescu (Bucureşti), **Fii ai satului, reprezentanţi ai revoluţiei de la 1848 prezenţi în repertoriul realizatorilor de artă monumentală**; Grigor Babiciu (Baia Mare), **O relatare despre întâlnirea chiuzbăienilor cu Avram Iancu, în monografia satului întocmită de învăţătorul Teofil Rădulescu**; Mioara Ioniţă (Bucureşti), **Contribuţii la iconografia unor revoluţionari de la 1848**; Valeriu Achim (Baia Mare), **Urmări ale revoluţiei din 1848-49 asupra populaţiei româneşti din nord-vestul Transilvaniei în perioada "liberală"1860-1867**; Ioan Spătan (Bucureşti), **3-15 mai 1898 la Baia Mare**; Iuliu Fuiorea (Călăraşi), **Islaz - ecoul în timp al revoluţiei române de la 1848**; Traian Ursu (Baia Mare), **Monumente memoriale din judeţul Maramureş, care evocă revoluţia de la 1848-49**. Moderatorul simpozionului - Viorica Ursu.

Lucrările trimise de autori pe adresa Muzeului de Istorie din Baia Mare sunt publicate în prezentul volum.

Programul manifestării dedicate "Satului românesc în revoluţia de la 1848" a cuprins şi Expoziţia "1848 în documente", organizată de Muzeul de Istorie în colaborare cu Arhivele Naţionale în sălile de la Casa Iancu de Hunedoara (realizator, Lucia Pop), locul de desfăşurare al lucrărilor simpozionului.

Întreaga manifestare culturală şi ştiinţifică la care ne-am referit s-a bucurat de interes în rândul publicului avizat, ca şi al iubitorilor de istorie din Baia Mare şi din localităţile judeţului.

Symposium national "Le village roumain pendant la révolution de 1848-1849": Baia Mare - Remetea Chioarului - Somcuta Mare, 28-29 mai 1998
(Résumé)

La chronique de ce symposium mentionne les communications et les comptes-rendus présentés par les historiens y participants; elle mentionne aussi l'évocation des événements de la révolution de 1848 dans les localités de l'actuel département de Maramures ainsi que la visite des lieux qui ont été la scène des événements, des conflits armés et des représailles.

Une partie des communications sont présentées dans ce volume.

https://biblioteca-digitala.ro

Vechi mănăstiri renăscute, ctitorii ale Drăgoşeştilor (I)

VIORICA URSU

În preajma sărbătorii celor 2000 de ani de creştinism, renasc ca prin miracol - şi poate nu numai aici la noi în nordul ţării - vechile lăcaşe de închinare, mănăstiri împovărate de istorie creştinească şi românească. Dincolo de emoţia şi măreţia acestui fapt, se află multă bunătate şi dăruire creştină, chiar într-o vreme în care la români se trăieşte greu. Miracolul acesta vine parcă, spre a reaşeza dreptatea acolo unde nefericite veacuri au suprimat-o, ştergând vechi lăcaşe de închinare, biserici şi mănăstiri depozitare de spiritualitate românească. Acestea au lăsat, însă, în urma lor, ceea ce n-a fost chip să se poată lua, legenda şi prin ea, credinţa şi speranţa "rămânerii ţării".

Consemnăm succint în cele ce urmează, renaşterea, după două secole în care a lipsit de la apelul generaţiilor, a mănăstirii Bârsana, construite de voievozii Maramureşului din familia Drăgoşeştilor, a căror cunoscută afirmare - răsfrântă şi în planul istoriei bisericii românilor de aici - se înscrie în veacul al XIV-lea.

Drăgoşeştii, voievozi ai Maramureşului, care deţineau importante demnităţi în regatul Ungariei: comiţi ai Sătmarului, ai Maramureşului, ai Secuilor şi ai Ugocei şi stăpânind peste zece dintre cetăţile aflate în părţile nord-vestice ale Transilvaniei, au jucat un rol politic şi militar important în zonă şi în epocă. Dar, implicarea stăpânirii lor aici se reflectă şi în istoria spirituală şi culturală a spaţiului amintit.

Au fost bogaţi şi puternici stăpânind domenii întinse, care, în sec al XIV-lea, însumau - după opinia istoricului Radu Popa - 200-300 de sate, repartizate astfel: în Chioar până la 58 (din care 50 româneşti), în Maramureş 50, în Sătmar 19, în Ugocea 17, în Sălaj 14 şi în Solnoc-Dobâca 1 sat[1].

Drăgoşeştii au protejat elementul românesc din zonă şi prin întemeierea, pe proprietăţile lor şi înzestrarea unor vestite lăcaşe monahale. Cele mai multe dintre vechile mănăstiri din Maramureş şi Chioar, dispărute peste veacuri, dar a căror amintire se păstrează în tradiţie şi în documente istorice şi care par să fi fost şi centre de rezistenţă românească şi creştinească, au fost întemeiate de reprezentanţi ai acestei familii. Mai des amintiţi sunt voievozii Balc (Baliţă) şi Drag, fii ai lui Sas Vodă, acesta, la rândul său, fiu şi urmaş în Moldova al lui Dragoş, "descălecătorul" de la 1352. Toţi au fost ctitori de mănăstiri şi biserici. Mănăstirea din Peri, cea mai însemnată dintre ctitoriile acestei familii şi pentru care Balc şi Drag obţin la 1391 rangul de stavropighie a patriarhiei Constantinopolului, era o "moştenire a lor din părinţi", zidită, poate, chiar înaintea plecării lui Dragoş în Moldova[2].

Pe lângă cele două mănăstiri recent reînfiinţate ca instituţii de cult creştin ortodox - Bârsana şi Habra - amintim şi strădania credincioşilor din Maramureş de a re-

[1] R. Popa, *Ţara Maramureşului în veacul al XIV-lea*, Bucureşti 1997, p. 231-232.

[2] G. G. Rafiroiu, *Mănăstirea din Peri*, Oradea, 1934. Vezi şi Viorica Ursu, *Mănăstirea Peri - Maramureş, 600 de ani de la atestarea sa ca stavropighie patriarhală*, în "Marmaţia", serie nouă, vol. I (2), Baia Mare, 2000.

https://biblioteca-digitala.ro

face chiar mănăstirea din Peri. Dacă nu, pe vechiul său loc din dreapta Tisei - unde încercările de pârră acum au rămas fără izbândă - o reclădesc aproape de acela, în stânga râului despărțitor de frați, la Săpânța. De aceea, mănăstirea din hotarul comunei, a cărei monumentală biserică din lemn se află acum în construcție, va purta numele de "Peri-Săpânța", dorindu-se a fi continuatoarea vechii mănăstiri "Sf. Mihail" din Peri[3]. Vom consemna, pe larg, cu un viitor prilej şi această realizare deosebită. Notăm în context şi o mai recentă intenție, aceea de a reînființa mănăstirea de la Biserica Albă, contemporană cu cele deja menționate - Bârsana, Peri şi Habra, având aceiaşi ctitori şi binefăcători - Drăgoşeştii. Mănăstirea de la Biserica Albă a dispărut, ca şi cea de la Bârsana, pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea, nu însă fără a lăsa urme în tradiție şi în documente[4].

De asemenea, pe măsura eventualei lor refaceri, vom consemna nu numai istoricul, ci şi reînființarea altor mănăstiri vechi din zonă, dispărute de-alungul vremii şi ale căror ctitori, în veacul al XIV-lea, au fost tot Drăgoşeştii[5].

Mănăstirea Bârsana - Maramureş

Una din cele mai cunoscute mănăstiri din Maramureşul istoric, a fost - şi se află din nou - , în hotarul comunei Bârsana, de pe Valea Izei, aproape de Strâmtura şi de satele Năneşti şi Corneşti, la 18 km de Sighetu Marmației şi la 67 km de Baia Mare.

Trecutul mănăstirii. Tradiția aminteşte începuturile mănăstirii de la Bârsana, peste râul Iza, pe malul său stâng, adică pe "Valea Slatinii", de unde a fost mutată în dreapta râului, pe locul numit mai târziu "Podurile Mănăstirii"[6].

Într-un document din 21 iulie 1390, privind hotarele satului Bârsana - proprietate a voievozilor Maramureşului, Drag şi Balc, fii ai lui Sas, nepoți ai lui Dragoş Vodă "descălecătorul" în Moldova - este amintit aici un drum, a cărui bifurcare ducea şi atunci la mănăstire şi, respectiv, în satul apropiat Bârsana. Se mai aminteşte în acest loc o "vale a mănăstirii" şi "Dealul Popii". La 6 noiembrie 1405, este menționat aici şi un "câmp al mănăstirii"[7].

Mănăstirea din hotarul Bârsanei este menționată şi în alte acte de hotărnicie din anii: 1408, 1414 (când apare din nou "valea mănăstirii"), la 1473 şi 1480, aceasta din urmă privindu-l pe Bartolomeu Dragffy (voievod al Transilvaniei între 1493 şi 1499), ultimul dintre descendenții Drăgoşeştilor deveniți Dragfieşti şi mutați la Beltiug, care s-au mai simțit apropiați de Maramureş, apărând interesele românilor de aici.

Mănăstirea Bârsana a fost construită, poate, pe la mijlocul veacului al XIV-lea, de Drăgoşeşti, pe una din proprietățile lor, lăcaşul de închinare fiind astfel contemporan cu vestita mănăstire din Peri, cu cea din Biserica Albă, având aceeaşi ctitori şi binefăcători, care au înzestrat-o. Averea mănăstirii este apărată la 1739 de administratorul acesteia, într-un proces cu doi săteni din Bârsna, care luaseră de la mănăstire, fără

[3] Informații, de la preotul paroh Grigore Luțai din Săpânța, inițiatorul construirii aici a unei mănăstiri. Vezi şi Fl. Năsui, *Mănăstirea de la Peri nu va mai fi construită pe fostul amplasament în Ucraina, ci la Săpânța, în Maramureş*, în "Graiul Maramureşului", Baia Mare, 17 nov., 1999.

[4] Viorica Ursu, *De la Domnii Țării Românești, pentru mănăstirea din satul Biserica Albă - Maramureş*, în "Marmația", serie nouă, vol.I (2), Baia Mare, 2000.

[5] Ca să amintim două dintre ele, de la Copalnic Mănăştur şi Şomcuta Mare. Vezi, Şt. Meteş, *Mănăstiri românești din Transilvania şi Ungaria*, Sibiu, 1936, p. 143 şi Viorica Ursu, *Un document inedit privind relațiile Chioarului cu Țările Române*, în "Marmația", 4, Baia Mare, 1978.

[6] P. Bologa, *Câteva date despre mănăstirea "Sf. Nicolae" Bârsana*, comunicare la simpozionul "Mănăstirea Peri - Maramureş, 600 de ani de la atestarea sa ca stavropighie patriarhală", Baia Mare, 11 sept. 1991.

[7] T. Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile şi mănăstirile din Maramureş*, Gherla, 1911, p. 102.

https://biblioteca-digitala.ro

a fi îndreptățiți, animale şi bunuri: 1 cal, un mânz, 12 vaci, viței, zeci de oi şi miei, zeci de stupi şi unelte din gospodărie.

La Bârsana s-a aflat una din mănăstirile însemnate din zonă, căci la 1738, rezida aici ultimul episcop ortodox Gavriil, din familia Ştefanca, localnic, căruia tradiția satului îi mai păstrează numele[8]. Aceasta, înainte ca episcopia ortodoxă a Maramureşului să-şi fi încetat activitatea prin extinderea oficială a unirii religioase a românilor cu Biserica Romei.

Chiar în condițiile presiunilor religioase exercitate de autoritățile statului austriac, ori de prozelitismul catolic şi propaganda calvină asupra lăcaşelor de cult ortodoxe româneşti, mănăstirea va rezista până în anul 1791.

Vechea mănăstire de la Bârsana a fost, probabil, şi şcoală pentru preoții satelor din zonă. Tot de aici se procurau cărți de cult româneşti tipărite şi aduse din Moldova şi din Tara Românească - de la Iaşi, Târgovişte, Râmnic etc. De la Mănăstirea Bârsana se mai procurau icoane pictate poate chiar în mănăstire[9].

Documente din sec. al XVIII-lea, care privesc mănăstirea Bârsana, amintesc numele unor călugări de aici: Pahomie, preot în 1745, Grigoraş, preot în 1757, Atanasie, în 1769, 1776, 1777, Barnaba (grec) şi Partenie în 1776, Ierotei, împreună cu alți trei călugări, în 1777.

Numărul călugărilor se reduce, însă, mereu şi în anul 1787, la mănăstirea Bârsana sunt menționați doar doi viețuitori.

La 12 iulie 1791 averea mănăstirii a fost confiscată de statul austriac şi predată unei mănăstiri greco-catolice rutene de lângă Munkaci, puținii călugări stabilindu-se la Mănăstirea Neamț.

La 1805, biserica mănăstirii este mutată de credincioşi mai aproape de sat, "pe Jbâr" (în "cimitirul ciumaților"), spre a fi salvată de la distrugere.şi unde se păstrează până astăzi, fiind ocrotită ca monument istoric. Tradiția satului Bârsana spune că acea faptă bună a oamenilor a oprit atunci o epidemie de ciumă.

Satul Bârsana şi împrejurimile au păstrat vie amintirea mănăstirii dispărute, ca şi dorința statornică de a o refaceː

Prezentul mănăstirii. După 600 de ani de la menționea vechii mănăstiri şi după 200 de ani de la încetarea existenței sale, la Bârsana a renăscut viața monahală, astăzi mănăstirea fiind reclădită, cu aproximație pe vechiul amplasament.

În anul 1993, PSS Iustinian Chira, episcopul Maramureşului şi Sătmarului a binecuvântat locul încărcat de rugăciunea strămoşilor, pentru reclădirea mănăstirii, pentru care, credincioşii din Bârsana în frunte cu preotul paroh Gheorghe Urdă, au stăruit mult.

În anul 1994, sosesc la Bârsana călugărițe de la vechea mănăstire Râmeț, județul Alba, sub conducerea Maicii Stareţe Filofteia Oltean, lucrările de construcție şi de amenajare a ansamblului mănăstiresc au continuat într-un ritm aproape neaşteptat, fiind acum terminate. Doar clădirea muzeului mănăstirii îşi mai aşteaptă construcția.

Noul ansamblu monahal, cu totul deosebit şi original ca realizare arhitecturală este construit din lemn - după proiectul arh. Dorel Cordoş din Sighetu Marmației - valorificând tradiția locală maramureşeană şi cuprinzând până acum şapte obiective.

Biserica mănăstirii, cu hramul "Soborul Sf. 12 Apostoli" (sărbătorit în fiecare an, la 30 iunie). Clădirea s-a construit în anii 1993-1995, având dimensiunile de: 23x12,20 m; înaltă de 57 m. Sfintele Slujbe se săvârşesc în spațiul de la demisolul clădirii, special amenajat în acest scop, până la finisarea interioară a bisericii[10].

[8] T. Bud, *Date istorice despre protopopiatele, parohiile şi mânăstirile din Maramureş*, Gherla, 1911, p. 102.
[9] Şt. Meteş, *Op. cit.*, p. 157.
[10] Date privind construcția mănăstirii, puse la dispoziția noastră, cu bunăvoință, de Filofteia Oltean, Stareța Mănăstirii Bârsana.

https://biblioteca-digitala.ro

Celelalte obiective, construite până acum, ale mănăstirii sunt: Casa cu chilii şi paraclis, construită între 1995-1996; Altarul de vară, construit între anii 1996-1997; "Casa meşterilor", construită în 1998; Poarta mănăstirii, construită în anul 1998; "Casa artiştilor", construită între 1998-1999; Turnul-clopotniţă, ridicat în anii 1998-1999.

Mănăstirea Bârsana este cea dintâi dintre vechile ctitorii ale voievozilor maramureşeni din familia Drăgoşeştilor, renăscută prin credinţa şi neuitarea oamenilor şi ale căror construcţii sunt finalizate.

Ansamblul mănăstiresc de la Bârsana se re-marcă prin frumuseţea deosebită a construcţiilor, cu siluetă aerodinamică, care împodobesc fericit un peisaj şi el minunat - totul înobilat şi sfinţit de rugăciune şi evlavie şi de o ordine cu adevărat divină. Pentru a întreţine această ordine, munca neobosită a celor nouă vieţuitoare ale mănăstirii este impresionantă.

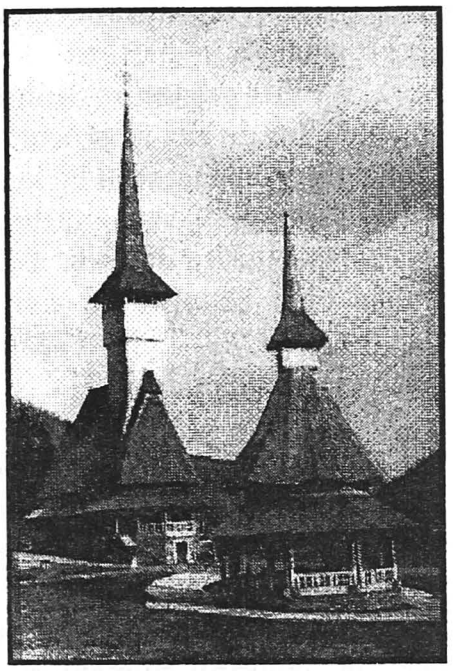

Intenţia de a căuta şi găsi în perimetrul mănăstirii, prin sondaj arheologic, fundaţia vechilor construcţii mănăstireşti, spre a le degaja, pune în evidenţă şi păstra "in situ", se înscrie în preocuparea acestei mănăstiri, pentru preţuirea trecutului său şi a istoriei, în general.

În aceeaşi idee şi continuând tradiţia de centru cultural al vechiului lăcaş, Mănăstirea Bârsana, pe lângă rolul său important ca instituţie de cult, adăposteşte un preţios patrimoniu de carte veche religioasă, cărţile provenind de la parohiile din Maramureş – aduse aici spre păstrare – cărţi tipărite în centre cunoscute în epocă: Bucureşti, Râmnic, Târgovişte, Iaşi, Blaj. De asemenea, după cum reiese din destinaţia a două dintre clădirile sale, mănăstirea aceasta îşi propune să sprijine arta şi meşteşugurile tradiţionale ale Maramureşului. Prin pictura icoanelor, maicile de la Bârsana doresc să reia o veche îndeletnicire a călugărilor de altădată de aici.

Mănăstirea Habra – Chioar

La dispariţia sa, acum aproape 400 de ani, lăcaşul de închinare, vestit în Ţara Chioarului. exista "din vechime" pe locul numit până astăzi Habru, alături de care se mai află "Dealul Călugăresc" şi "Galilei". Locul acesta este aproape de Baia Mare, spre sud, la 7 km de oraş, acum în hotarul comunei Groşi, lângă Ocoliş, nu departe de satele Chechiş, Dumbrăviţa, Cărbunar şi la 3 km (peste râul Lăpuş), de Săcălăşeni.

Trecutul mănăstirii[11]. Amintirea unei vechi biserici de pe Habru şi convingerea aproape a dăinuirii ei s-au transmis din generaţie în generaţie printr-o legendă, potrivit căreia, ea continuă să existe în adâncul unei mlaştini de sub platoul pe care existase cu adevărat. Biserica s-ar afla acolo, cu toate odoarele ei, numai din aur şi cu clopotul, care n-a putut fi îndepărtat, rostogolindu-se spre mlaştină şi coborând în adâncul ei. Clopotul acesta - mai spune legenda - se aude, de-atunci, dacă pui urechea la pământ, în fiecare noapte de Inviere şi în fiecare an, de sute de ani - până recent, am

[11] Viorica Ursu, *În legătură cu memoriul din 1614, adresat autorităţilor imperiale de românii din ţinutul Baia Mare, Chioar şi Sătmar*, în "Marmaţia", vol.5-6, Baia Mare, 1981.Vezi şi A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, vol. IX, Bucureşti 1937, p. 26-29. De asemenea, Viorica Ursu, *Amintirea unei vechi mănăstiri de lângă Baia Mare*, în "Credinţa Românească", Baia Mare, nr. 6/1990 şi, de aceeaşi autoare: *Pelerinaj pe locul unei mănăstiri demult dispărute*, în, "Graiul Bisericii Noastre", nr.4-6/1993 şi *Se reclădeşte o vestită mănăstire*, în "Graiul Bisericii Noastre", nr.1/1997.

https://biblioteca-digitala.ro

adăuga noi, până la reclădirea vechii biserici. Şi tot pe Habru, pe locul bisericii din adânc, în aceeaşi noapte sfântă, ardeau flăcări[12].

Documentar-istoric, Mănăstirea Habra "de deasupra Băii Mari, din Ţara Chioarului" este amintită alături de mănăstirea din Peri, reşedinţa vechii episcopii ortodoxe a Maramureşului, într-o scrisoare din 1604 a episcopului de aici, Serghie[13], care preciza că ambele mănăstiri se aflau sub jurisdicţiunea sa, sugerând astfel însemnătatea deopotrivă a celor două lăcaşe. În vremurile tulburi în care scria, episcopul n-a bănuit că mănăstirea Habra avea, în scurt timp, "să se pustiască", călugării şi preoţii ei fiind alungaţi, clădirile dărâmate, bunurile (o însemnată avere), însuşite prin abuz de către un nobil din Vetiş, de lângă Satu Mare, care stăpânea satele vecine mănăstirii, Groşi şi Ocoliş (cumpărate de la fiscul din Baia Mare). Faptul a fost posibil în contextul persecuţiilor la adresa clerului român din Transilvania, care l-a sprijinit pe Mihai Viteazul. Proscrierea clerului amintit fusese hotărâtă de Dieta nobilimii, din 30 oct. 1600. Mănăstirea Habra a fost ţinta acestor măsuri, cu atât mai mult cu cât starețul de aici, cu rang de episcop, l-a urmat pe domnul român în Moldova, în primăvara anului 1600. În capitala ţării, "episcopul Efrem ot Habru", împreună cu episcopii Sucevei şi Maramureşului, semnează în sprijinul politicii lui Mihai Viteazul un important document privind organizarea bisericii Moldovei[14]. Evenimentul s-a petrecut acum 400 de ani, după ce voievodul muntean adusese sub sceptrul său şi Moldova, adică toate cele trei ţări române, înfăptuind întia unificare a lor politică.

În 1614, "toată preoţimea şi nobilimea românească din ţinutul Băii Mari, Chioarului şi Sătmarului" cere printr-o scrisoare trimisă din Baia Mare Cămării din Caşovia (autoritatea imperială austriacă pentru zona minieră Baia Mare), să facă dreptate în cauza mănăstirii, care "de opt ani s-a pustiit de tot"[15]. Se precizează locul mănăstirii, invocându-se repetat vechimea ei, libertăţile largi de care s-a bucurat şi care i-au fost respectate întotdeauna şi, poate mai important decât acestea, se menţionează menirea sa "din vechime", aceea de a se "ruga pururea sfinţilor pentru rămânerea ţării noastre".

Documentul face şi el dovada însemnătăţii vechii mănăstiri pentu ţinutul amintit, redând stăruinţa românilor de aici de a-şi căuta dreptatea, adică, spre a redobândi "acel loc pentru ruga sfântă", răpit prin abuz şi a reclădi mănăstirea. În ciuda acestui fapt şi a demersurilor repetate, lăcaşul nu s-a rezidit sute de ani.

Amintirea mănăstirii s-a păstrat în toponimie: "Habru", "Galilei", "Dealul Călugăresc", în tradiţia orală şi nu mai puţin prin obiceiul pelerinajului şi a rugăciunilor de Sf. Paşti pe locul său, obicei întrerupt doar câteva decenii înainte de 1990. Încât, datele din documente istorice au putut fi coroborate cu izvoarele aminite, deosebit de preţioase şi ele în acest caz şi făcând asfel posibilă reconstituirea istoriei sale.

Prezentul mănăstirii.

La aproape patru veacuri de la dispariţie şi după 30 de ani în care rugăciunile pe locul vechiului lăcaş au fost interzise, aici, pe Habru, credincioşii au reînviat rugăciunea pentru ţară şi reclădesc mănăstirea.

Dată fiind însemnătatea mănăstirii Habra - cea care decurge din reconstituirea istoriei sale - am considerat importantă reluarea, imediat ce a fost posibil, adică, după

[12] Legenda bisericii, culeasă din Groşi, Ocoliş şi Săcălăşeni în anii '70. Printre informatori, Pop Emanoil din Ocoliş, în vârstă de 101 ani, în 1978.

[13] O.Ghitta, *Un colaborator al lui Mihai Viteazul - Episcopul Serghie*, în AIIA, 27/1986 - 1987, p. 375.

[14] A. Pippidi, *Note de istorie a Maramureşului în sec. XVI-XVII*, în "Marmaţia" 5-6, Baia Mare 1981, p. 179.

[15] A. Veress, *Op. cit.*, p. 26-29.

https://biblioteca-digitala.ro

evenimentele din decembrie 1989, a pelerinajului de Sărbătoarea Învierii şi consultarea cu acest prilej a credincioşilor în ceea ce priveşte posibilitatea refacerii mănăstirii[16].

La 15 aprilie 1990, de Sf. Paşti, credincioşi şi preoţi revin pe Habru, reluându-se astfel tradiţia seculară. Se sfinţeşte Crucea de lemn aşezată în preajma sărbătorii, pe locul vechii mănăstiri, se pomeneşte clerul prigonit al acesteia şi domnitorul Mihai Viteazul, pe care mănăstirea, prin starețul său, l-a sprijinit. Pelerinajul sărbătoresc se repetă an de an, uneori în ciuda timpului neprielnic şi a drumului încă greu practicabil.

În 1992, la sărbătoarea Învierii, PSS Iustinian Chira, episcopul Maramureşului şi Sătmarului (Episcopia se reînfiinţase, cu sediul la Baia Mare, în toamna anului 1991), binecuvintează locul, săvârşind, ca aproape în fiecare an de atunci, slujba arhierească şi de pomenire.

Refacerea aici, pe Habru, a lăcaşului sfânt s-a bucurat şi se bucură de sprijinul PS Sale - căruia îi sunt recunoscătoare pentru bunăvoinţa şi chiar bucuria, cu care a primit acest gând. De asemenea, părintelui Gavril Mociran, protopopul de atunci al Băii Mari, căruia îi făcusem cunoscut istoricul acesteia şi convingerea că trebuie reclădită, ca o necesară reparaţie istorică. Părintelui Ioan Coltan, parohul Groşilor, care a adunat primele donaţii şi s-a ocupat de toate cele necesare începerii construcţiei - de la obţinerea terenului şi a autorizaţiilor, amenajarea drumului de acces şi a locului construcţiei, la contractarea proiectului şi procurarea materialelor necesare şi chiar începerea lucrărilor de construcţie. Poate fără sârguinţa sa şi a credincioşilor din Groşi, care îl urmează, preţuindu-i râvna, dar şi a multora din Ocoliş, Chechiş, Satu Nou de Sus, Baia Mare şi din împrejurimi, sau de mai departe, acest lucru ar fi întârziat, ar fi fost mai greu, sau ar fi rămas o intenţie.

În februarie 1996, Patriarhia Română aprobă reînfiinţarea Mănăstirii Habra cu hramul "Învierea Domnului", ca mănăstire de maici, înlocuindu-se astfel proiectul iniţial, desigur, mai uşor realizabil pentru început şi provizoriu al unui schit.

Pentru că terenul de pe platoul de la Habru - locul vechii mănăstiri - se află în proprietatea familiei Măriеş Ioan din Baia Mare, noile construcţii vor fi ridicate pe terenul din pantă, atribuit de Primăria din Groşi, în anul 1994, din rezerva sa. Amenajarea aici - prin tăierea malului, escavare şi consolidarea versantului - a unei platforme construibile, a început în anul 1995.

La 25 august 1996, PSS Iustin Hodea, episcop-vicar, sfinţeşte noua piatră de temelie a mănăstirii. Şi acum, ca de fiecare dată, după sfânta slujbă, este pomenit Mihai Viteazul şi se hotărăşte atribuirea celui de al doilea hram mănăstirii Habra, cel al "Sf. Arhangheli Mihail şi Gavriil", în amintirea voievodului care a prefigurat unitatea naţională şi a devenit simbolul împlinirii ei.

În 1997 începe construirea bisericii mănăstirii, proiectul fiind realizat de dna. arh. Laura Zaharia din Baia Mare şi inspirat de biserica-monument a mănăstirii Cozia. Construcţie din cărămidă, biserica are planul în cruce greacă şi dimensiunile: 22 m - I; 18 m - L; 7, 9 m - l.

Dată fiind semnificaţia istorică deosebită a mănăstirii - ctitorie a Drăgoşeştilor, sprijinitoare a lui Mihai Viteazul şi a cărei menire "din vechime" era să se roage pentru ţară - mănăstirea renăscută va adăposti şi o bibliotecă, cu precădere de istorie şi un mic muzeu, urmând să facă astfel şi o operă de salvare a unor piese vechi din patrimoniul cultural-religios.

La 27 octombrie 1997, sosesc la Mănăstirea Habra spre a se stabili aici, cinci călugăriţe de la Mănăstirea Timişeni – maica Rafala Călini, stareţa mănăstirii, maica Melania Bledea, economa mănăsirii şi maicile, Elena Vintilă, Rodica Danciu şi Saveta

[16] Documentele reînfiinţării mănăstirii - propuneri, demersuri, aprobări, proiecte, etapele construcţiei, donaţii, documente foto, înregistrări video etc - în Arhiva Mănăstirii Habra, comuna Groşi, judeţul Maramureş. Detalii, la Viorica Ursu, *Mănăstirea Habra* - studiu monografic, mss.

https://biblioteca-digitala.ro

Jarda, care vor relua aici viața monahală - întreruptă vreme de patru secole - şi totodată grija pe mai departe a construcției.

În anul 1998 începe şi zidirea clădirii stăreției şi a chiliilor, până la terminarea cărora, maicile se adăpostesc în barăci din tablă.

De la Sf. Paşti, 1998, la mănăstire se bate toaca la fiecare slujbă, care se ține în spațiul finisat şi amenajat în acest scop de la demisolul bisericii aflate încă în construcție.

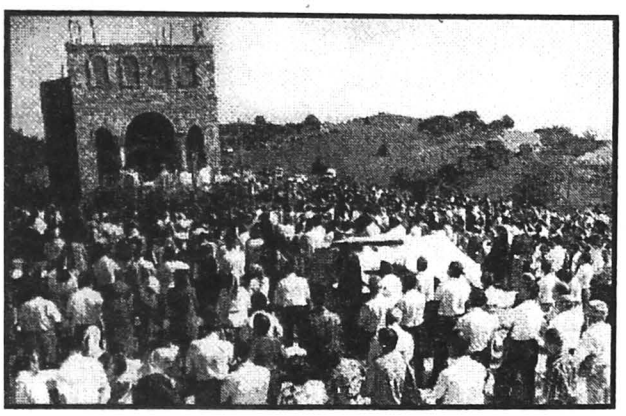

Noua Mănăstire Habra – Groşi, cu hramul "Învierea Domnului", în construcție din anul 1995. Slujbă arhierească, 12 oct., 1999

La 12 octombrie 1999, s-a sfințit primul clopot al mănăstirii, dăruit de credincioşi din Groşi şi, respectiv, din Satu Nou de Sus.

În ajunul sărbătorii "Sf. Arhangheli", la 7 noiembrie 1999 şi la 400 de ani de la intrarea lui Mihai Viteazul, domnul Tării Româneşti în Alba Iulia, ca principe al Transilvaniei, mănăstirea a sărbătorit şi al doilea hram, prilej cu care a fost evocat voievodul român şi pomenit împreună cu familia sa*.

Lucrările de construcție la obiectivele mănăstirii continuă.

Old Reborn Monasteries Founded by the Drăgoşeşti Family (Summary)

This study is a brief presentation of the history and present state of two monasteries from Maramureş: The Monastery of the Twelve Saints Apostles in Bârsana (18 km. From Sighetu Marmației) and The Monastery of the Resurrection of Jesus Christ in Habra – Groşi (7 km. From Baia Mare). The two sites are being rebuilt.

The two Romanian Orthodox monasteries date from the 14th century. They were built and dowered by the Princes of Maramureş, descendants from Dragoş (one of the personalities who played a part in the founding of the Moldavian State).

The Monastery of Habra was destroyed by the Hungarian rulers as reprisals against the Romanian Orthodox priests and monks from Transylvania who helped Michael the Brave.

* Pomelnicul domnesc rostit de preot la fiecare Sf. Liturghie săvârşită la Mănăstirea Habra: Mihail Voievod, Stanca-Doamna, Florica-fiica, Nicolae Pătraşcu-fiul, Pătraşcu Vodă-tatăl, Tudora (Maica Teofana)-mama, Petru Vodă-frate, Marcu Vodă-nepot

https://biblioteca-digitala.ro

Un cărturar maramureşean – pioner al editării "Cronicii" lui Gheorghe Şincai la 1843

EMIL DOMUŢA

"Hronica lui Şincai este un lucru atât de preţios, încât cuvintele îmi lipsesc spre a-mi arăta mirarea. Mii de documente necunoscute, rare se află adunate (...) cât cronica aceasta nu va fi publicată românii nu vor avea istorie".
Mihail Kogălniceanu – 1841

Personalitate prodigioasă a grupării intelectuale consacrată în istoria culturii române sub genericul "Şcoala Ardeleană" *Gheorghe Şincai* (1754–1816) este considerat prin excelenţă un iluminist tipic al Transilvaniei, nu doar prin deziderate ori intenţii cât mai cu seamă prin realizări, însemnând o complexă şi tumultoasă activitate ce a rodit în câteva monumente de erudiţie ilustrative pentru valoarea iluminismului românesc de la cumpăna veacurilor XVIII-XIX. Istoric şi filolog, îndrumător şi organizator de şcoli[1], autor de manuale şi militant pentru răspândirea cunoştinţelor ştiinţifice în rândul celor mulţi, preocupările sale se fac oglinda unei epoci pline de frământări şi năzuinţe, fiind deopotrivă mărturia unei vii conştiinţe naţionale răscolite de un ţel înalt – egala îndreptăţire a românului cu celelalte naţii.

În seria reperelor fundamentale ce alcătuiesc programul mişcării progresiste pentru emanciarea naţiei, alături de critica rânduielilor feudale anacronice, eradicarea înapoierii culturale prin şcoală şi educaţie, cultivarea limbii şi literaturii, se înscrie constant apelul la istorie, din a cărei desfăşurare se puteau scoate la lumină, reluând ideile umaniştilor evului mediu, dovezile latinităţii şi continuităţii poporului român în vatra vechii Dacii. Ori tocmai acest domeniu al răscolirii arhivelor şi marilor biblioteci va constitui pentru *Şincai* o obsesivă pasiune vreme de patru decenii, pe perioada studiilor la Roma şi Viena ori a exercitării diverselor funcţii la Blaj, Oradea sau Pesta. Titanicul efort intelectual şi imensele sacrificii s-au întrupat în realizarea celei mai însemnate construcţii istorice româneşti a vremii: *Hronicul românilor şi a mai multor neamuri,* prin care istoriografia românească depăşeşte faza cronicărească, iar numele său intră în rândul savanţilor eruditi ai Europei timpului[2].

---

[1] Printre cele peste 300 de şcoli naţionale organizate de către Şincai în perioada 1782-1794, când a funcţionat în calitate de director al şcolilor din întreaga Episcopie Unită de Blaj, în părţile nordice figurează cu certitudine şi aceea de la Şomcuta Mare, menită a fi Şcoala Naţională Centrală subvenţionată de stat, cf. Nicolae Albu, *Istoria învăţământului românesc din Transilvania până la 1800*, Sibiu-Blaj, 1944, p. 242, p. 254.

[2] P. Teodor, *Interferenţele iluministe europene*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1984, p. 145.

https://biblioteca-digitala.ro

Mistuitoarea pasiune de cercetător al originii şi continuităţii poporului român, râvna neînduplecată a lui Şincai de a-şi vedea publicată faimoasa operă, au fost încununate însă de amărăciune şi prigoană din partea autorităţilor vremii. Întreaga sa activitate politico-naţională şi culturală a avut darul să nemulţumească profund atât ierarhiile clericale din jurul închistatului episcop blăjean Ioan Bob cât mai ales autorităţile civile ale Transilvaniei, care, după moartea împăratului Iosif al II-lea, inaugurează o epocă de virulentă reacţiune. Înlăturat din funcţia de director al şcolilor, la 1794, anchetat şi condamnat drept "rebel", tulburător al ordinii publice, marele învăţat ajunge silit să ducă o viaţă pauperă şi agitată, de peregrinări între Blaj, Oradea, Buda şi Viena[3], purtând mereu desaga sa plină de manuscrise şi visul vieţii de editare a cronicii[4]. Nici bunele intenţii ale episcopilor orădeni, protectorii săi, Ignaţiu Darabant[5] şi Samuil Vulcan[6] nu reuşise să clintească intransigenţa cenzurii care declară lucrarea "foarte periculoasă ordinii publice a Marelui Principat al Transilvaniei"[7].

Iniţiative lăudabile lansează la un deceniu şi jumătate de la moartea sa intelectualii bănăţeni Damaschin Bojincă şi Alexandru Gavra[8], dar cel care va izbândi însă pentru întâia oară să scoată de sub teascurile tiparului primul volum al monumentalei "Hronici" va fi dascălul cărturar *Gherman Vida* din Maramureş.

Fiind vorba despre o semnificativă realizare cultural-naţională, ce are menirea să lege o dată mai mult numele marelui savant iluminist *Gheorghe Şincai* de spaţiul Maramureşului – pe lângă ştiutele sale preocupări pentru ridicarea şcolii româneşti în aceste părţi – se impune o succintă stăruinţă asupra personalităţii întâiului editor al operei sale de căpătâi.

Descendent al unei vechi familii nobiliare maramureşene, Gheorghe, alias *Gherman Vida*, se naşte în jurul anului 1800 în localitatea Iapa, de lângă Sighetu Marmaţiei[9].

Învaţă scrisul, cititul şi cateheza în casa cantorului bisericesc, după rânduiala timpului dar pasiunea pentru şcoală şi cunoaştere îl îndeamnă să se îndrepte spre Blaj, centrul spiritual al tuturor românilor din Transilvania, unde, pentru a se putea întreţine, intră în călugărie, primind numele de *Gherman*.

În faţa alternativei de a profesa dăscălia sau preoţia în locurile natale supuse apăsătoarei stăpâniri habsburgice şi dominaţiei bisericii străine rutene a Episcopiei greco catolice de Mukacevo[10], alege calea pribegiei spre Moldova, ajungând să întărească forţa acelei emigraţii intelectuale transilvănene ce a jucat un rol major în difuzarea culturii naţionale moderne peste Carpaţi[11].

Prin anul 1827 îl găsim angajat al vornicului Grigore Alecsandri, la Iaşi, pentru a da lecţii private şi educaţie copiilor săi (între care viitorul poet) cărora li s-au alăturat Mihail Kogălniceanu, Costache Negri, Alexandru Ioan Cuza[12].

---

[3] D. Ghişe, Pompiliu Teodor, *Fragmentarium iluminist*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1972, p. 125.

[4] Prima semnalare a intenţiei de publicare datează din anul 1782, când deţinea funcţia de catehet al şcolii naţionale din Blaj, cf. Andrei Veress, *Note şi scrisori Şincaiene*, "Analele Academiei Române", Memoriile Secţiunii Literare, Seria III, Tom III, Bucureşti, 1927, p. 480.

[5] I. Radu, *Istoria diecezei române unite a Orăzii Mari (1777-1927)*, Oradea, 1932, p. 78.

[6] *Ibidem*, p. 104.

[7] G. Potra, V. Curticăpeanu – *Istoricul tipăririi şi difuzării cronicii lui Georghe Şincai*, în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj, vol. XVI, 1973, p. 81.

[8] N. Borşan, *Contribuţii la istoria iluminismului român*, Ed. Facla, Timişoara, 1986, p. 281.

[9] P. Bilţiu, I. Berinde, *Un dascăl cărturar de seamă – Gherman Vida*, în Memoriile Secţiei de Filologie, Literatură şi Artă, Tom 10, Baia Mare, 1990, p. 168.

[10] Din 1733, odată cu anexarea la Ungaria, credincioşii greco catolici din comitatele Maramureş şi Sătmar sunt puşi sub jurisdicţia Episcopiei greco catolice rutene de la Mukacevo, cu centrul la Ungvar, reuşind să-şi dobândească autonomia naţională bisericească, abia după revoluţia democratică, prin înfiinţarea Mitropoliei greco catolice române de Alba Iulia şi Făgăraş la 1853, (vezi E. Domuţa, *Un memoriu inedit privind mişcarea naţională a românilor maramureşeni*, în Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca, XXVII, 1985-1986, p. 254).

[11] Ş. Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania până la Unire*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1982, p. 240.

[12] P. Bilţiu, I. Berinde, *Op. cit.*, p. 169.

https://biblioteca-digitala.ro

Erudiția sa, șlefuită în școlile blăjene, excelează în predarea limbilor clasice și moderne dar mai cu seamă a francezei. În 1833 se remarcă în planul literaturii didactice prin editarea, pe proprie cheltuială, a unei izbutite gramatici româno-franceze, operă *"îndrăzneață și neașteptată, ce făgăduiește a da deșteptare spre mai bine, a face adecă o mică zare în mijlocul acestui gros întunerec de predare a limbii franțuzești"*, semnată cu nostalgia obârșiei sale *Gheorghe Vida, român nobil din Marmația"*[13].

Personalitatea sa culturală de excepție se impune atenției luminatului mitropolit al Moldovei, Veniamin Costachi[14], primind întreite funcții: bibliotecar, profesor filolog al Seminarului de la Socola și inspector al tipografiei de la Iași. Pasiunea dominantă a vieții sale pentru difuzarea culturii naționale va atinge însă apogeul după achiziționarea din banii proprii a manuscrisului *Hronicii* lui *Șincai*, ajuns, pe la 1833, la o licitație publică din Viena[15].

După o încercare eșuată de a-l tipări la Pesta se întoarce la Iași, cu comoara în desagi, precum Șincai odinioară, unde timp de 10 ani asaltează forurile bisericești și civile cu proiectul editării, lansează liste de subscripții publice și înflăcărate apeluri în presa românească[16]. Obține și necesarul aviz al cenzurii de la Iași, ba chiar recomandările domnitorului Mihail Sturdza[17], numai că surse de finanțare nu se ivesc, astfel că numai propriile economii din modesta sa leafă rămân singurul suport pentru izbânda de la 1843, când la teascurile Tipografiei mitropolitane a Moldovei semnează cu întemeiată mândrie coala de titlu al întâiului volum din Hronica șincăiană, editat, *cu toată cheltuiala și osteneala preacuvioșiei sale, Gherman Vida, arhimandrit și inspector*.

Considerând opera drept un adevărat monument de cultură națională, nu precupețește eforturi financiare pentru a-i asigura o excepțională calitate tipografică – hârtie albă, lucioasă, litere neuzate, cerneluri străine, elemente de grafică artistică – rămânând până astăzi o prețioasă ediție bibliofilă cu toate că resursele sale materiale epuizate nu i-au permis și editarea celorlalte încă două volume proiectate[18].

Crezul în puterea culturii pentru emanciparea națională l-a marcat până în apusul vieții, de vreme ce, prin testamentul redactat la 1853 lăsa întreaga sa avere în scopul editării de manuale și răspândirii cărților, fără a-și uita locurile natale *o sută de exemplare să se trimită la patria mea Marmatia, care se vor împărți gratuit la biserici*[19].

Având în vedere prodigioasa activitate didactică și cărturărească dar mai cu seamă pentru izbândirea primei editări a cronicii șincăiene, personalitatea maramureșeanului *Gherman Vida* se revendică unei mai minuțioase cercetări de specialitate pentru o binemeritată așezare în galeria marilor apostoli ai postiluminismului românesc.

---

[13] A. Radu, *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, Ed. Dacia, Cluj Napoca, 1982, p. 40.
[14] M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 3, București, 1994, p. 16-19.
[15] I. Dăianu, *Gheorghe Șincai de la Șinca Veche*, Oradea, 1939, 1941.
[16] "Curierul românesc", nr. 66 din 17 decembrie 1833.
[17] G. Potra, V. Curticăpeanu, *Op. cit.*, p. 85.
[18] Experimentul dascălului Vida se va repeta, un an mai târziu, când profesorul arădean Alexandru Gavra reușește să redediteze volumul I în tipografia românească de la Buda prin subscripții publice lansate mai cu seamă în Țara Românească (cf. Teodor Neș, *Oameni din Bihor*, Oradea, 1937, p. 77) pentru ca întâia editare completă a celor 3 volume să izbândească la Iași, în anii 1853-1854, prin grija eruditului istoric August Treboniu Laurian și susținerea materială a domnitorului Grigore Ghica, care cumpărase prețiosul manuscris de la Gherman Vida.
[19] *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, București, 1928, vol. 3, p. 1368. O cercetare minuțioasă a fondurilor arhivistice ecleziastice, conservate la Arhivele Naționale Filiala Maramureș ar fi posibil să conducă la identificarea unor exemplare din această donație în listele de inventar ale bibliotecilor parohiale sau protopopiale.

https://biblioteca-digitala.ro

Un érudit de Maramures de la publication de la "Chronique" de Gheorghe Sincai en 1843
(Résumé)

Le chef d'oeuvre du grand érudit et savant Gheorghe Şincai (1754-1816) représentant remarquable de l'illuminisme roumain "La Cronique des Roumains et des plusieurs nations", la plus vaste oeuvre historiographique de l'époque, n'a pas la chance d'être publiée pendant la vie du l'auteur, malgré ses démarche insistantes qui se heurtent toujours aux obstacles de l'époque.

Celui qui réussira pour la première fois et à son frais, à la publier à Jassy, en 1843, ce sera un érudit renommé, issu du pays de Maramures, le professeur et le prêtre Gherman Vida.

L'étude se propose de souligner les répère essentiels de sa grande personnalité culturelle et en même temps le rôle majeur de l'oeuvre de l'érudit Gheorghe Şincai dans la culture nationale.

https://biblioteca-digitala.ro

*Mărturii locale inedite privind Revoluția de la 1848 condusă de Avram Iancu**

GAVRIL A. BĂLAN

Preotul dr. Gavril Aurelius Bălan s-a născut la Hoteni – Maramureş, la 21 noiembrie 1915, fiind unul din cei patru copii ai învățătorului Gavril Bălan şi ai Ecaterinei, n. Ilieş. A absolvit Liceul "Gheorghe Şincai" la Baia Mare şi Academia Teologică din Blaj. După hirotonisire, şi-a continuat studiile la "Propaganda Fide" din Roma, luându-şi doctoratul cu "Magna cum laudae" în "studii teologice, istorice şi arheologice". Întors în țară, în 1943, a fost numit paroh în localitatea Cavnic, iar din 1945, preot în Satu Mare şi profesor de religie la Liceul "Mihai Eminescu" din oraş. În mai 1948, i se cere să renunțe la convingerile sale religioase (greco-catolice), în conformitate cu decretul de desființare a acestui cult. Refuzul a însemnat pierderea parohiei şi a catedrei şi atragerea persecuției autorităților. S-a retras la părinți, aflați la Someşeni – Apa. Bolnav şi având nevoie de tratament medical, în 1954, se mută la rude în Baia Mare, reuşind cu greu, să se angajeze la Spitalul Județean, ca registrator. A ajutat şi a mângâiat oameni în suferință, continuându-şi clandestin şi activitatea teologică, primind, în aceste condiții, chiar, misiunea (în rezervă), de episcop.

A fost arestat în 1958, judecat pentru uneltire contra ordinei sociale şi condamnat pentru acest delict la 8 ani închisoare. Grațiat în 1964, după 6ani de detenție grea în închisorile de la Satu Mare, Aiud, Gherla, Piteşti, Balta Brăilei, este eliberat de la Gherla, de unde revine la Baia Mare. Spre a-şi ajuta familia, s-a angajat ca muncitor în construcții.

Din 1970, recunoscându-i-se studiile de istorie şi cunoştințele de limbi clasice, ca şi pasiunea pentru cercetare, a fost transferat la Muzeul Județean Maramureş din Baia Mare, în calitate de muzeograf. Aşa a devenit părintele Gavril Bălan un coleg al nostru, altfel, însă, decât noi, adică mai bun şi mai blând. Cu vorbă caldă, interesat de orice noutate, gata să ajute în a o lămuri, neobosit în căutări, cu ochii strălucind de bucuria vreunei descoperiri, dorea parcă să recupereze anii pierduți în izolare şi suferință. S-a stins din viață în 8 aprilie 1973, la 58 de ani, în urma unei boli incurabile.

Din studenție, încă, a adunat date şi informații istorice, a copiat documente găsite, dintre care, unele publicate, altele, în manuscris, pierdute în timpul percheziților şi mutărilor şi prea puține păstrate astfel.

Prețuind memoria părintelui Gavril Bălan, facem cunoscute mărturii de la 1848-49, despre evenimentele trăite şi consemnate de oameni de aici şi găsite de el în tinerețe. Lucrarea păstrată în manuscris, datează din 1937 când, autorul, prin interes şi pasiunea pentru istorie, promitea să devină şi un cercetător al acesteia. Redăm comen-

* Manuscrisul lucrării, intitulate *"Contribuția românilor sătmăreni la revoluția lui Avram Iancu din 1848 (cu publicarea alor două documente inedite)"*, se află în arhiva familiei autorului, fiind pus la dispoziția noastră de doamna învățătoare Elvira Ceadeiu, sora acestuia şi de doamna dr. Călina Crişan, nepoata lui.

https://biblioteca-digitala.ro

tariul autorului (cu câteva modificări de formă, necesare, datorită vechimii textului), cât şi cele două documente copiate şi cuprinse în lucrare, dintre care, poezia, în facsimil.

Viorica Ursu

Între revoluţiile românilor, care au avut menirea de a sfărma lanţurile robiei, a fost şi revoluţia de la 1848, de sub conducerea lui Avram Iancu. La această însemnată revoluţie, în care şi-au vărsat sângele, pentru adevăr şi libertate, zeci de mii de români, au contribuit cu forţă militară şi cu sacrificii şi românii sătmăreni, din Ţara Oaşului, a Oaşului, a Chioarului şi a Codrului.

Astfel, după datele pe care le avem, la adunarea de pe Câmpia Libertăţii din Blaj – la 3/15 mai 1848 – au luat parte şi trei sătmăreni din comuna Merişor: primarul Nuţ Pop, alias Irimie, Flore Roman, notar comunal şi Pop Flore, cantor – învăţător[1]. Aceşti trei bărbaţi au fost martirizaţi de soldaţii lui Kossuth.

În vara anului 1936, făcând o călătorie de studii prin Ţara Oaşului am primit de la inimosul părinte Vasile Erdős din comuna Lechinţa, un document pentru studiere. Este vorba de un document inedit cu privire la revoluţia românilor ardeleni de la 1848, format din zece pagini de mărimea unui caiet din hârtie destul de dură şi poroasă, care cuprinde o poezie scrisă în ortografia ciparianâ[2], compusă din XIX strofe. Are următorul titlu: *"Cântare despre începutul şi starea de astăzi a românilor din Dacia, în versuri zaphyceşti compusă"*.

La sfârşitul poeziei găsim cuvântul: *"fine"*şi: *"De scriitorul Kâmpeanu Georgiu"* (Georgiu Câmpeanu). Cu toate cercetările făcute, n-am putut găsi date cu privire la biografia acestui bărbat şi nici nu pot afirma că documentul, de care mă ocup, este chiar autograful său, sau numai o copie a acestuia.

Cu privire la forma poeziei, nu voi insista mult, amintesc doar că forma ei de versificaţie este saphică, după cum spune însuşi poetul. Adică, fiecare vers este compus din 11 silabe. Denumirea de "versuri saphice" vine de la Sapho, poetă greacă din sec. VI a. Chr. În poezia de faţă, acest fel de versificaţie nu este destul de respectat, căci în mai multe versuri, numărul de 11 silabe este depăşit. Analizând conţinutul poeziei, constatăm că autorul ei – un luptător pentru drepturile româneşti – a intenţionat, ca această operă a sa să servească drept mijloc de propagandă între români contra tendinţelor maghiare de unire a Ardealului cu Ungaria. Tocmai din acest motiv putem afirma cu certitudine că această poezie a fost răspândită între românii sătmăreni în mai multe exemplare, dintre care probabil face parte şi documentul în discuţie. Voi înşira ideile principale din cuprinsul ei, pe care l-am împărţit în patru părţi.

După cum reiese din titlu, poetul se ocupă de originea şi situaţia românilor din Dacia Traiană, până în timpul său. În partea întâia, poetul glorifică neamul românesc, continuitatea în Dacia cucerită de împăratul Traian şi latinitatea sa. În partea a doua, se ocupă de împăratul Constantin cel Mare, numindu-l, dintre toţi împăraţii romani, cel mai de frunte, pentru blândeţea şi zelul în propagarea creştinismului în imperiu. În partea a treia, poetul aminteşte de dezmembrarea şi căderea imperiului roman, ocuparea teritoriilor sale de neamurile barbare. Pentru a dovedi nestatornicia lucrurilor în lume – în sensul continuei schimbări – se foloseşte chiar de evenimentele timpului său (revoluţia de la 1848). În cele din urmă, mângâierea lui rămâne faptul că urmaşii romanilor continuă să trăiască în Italia, Banat, Moldova, Ţara Românească (Muntenia), Macedonia, Thesalia şi Tracia. În fine, în partea a patra, prin îndemnul, de a da ascul-

[1] Vezi ziarul "Graniţa" nr. 158, Satu Mare, 20 oct., 1934.

[2] Timotei Cipariu (1805-1887), ilustru cărturar ardelean, adept al scrierii (ortografiei) etimologice, potrivit căreia limba literară trebuie să se apropie de formele sale vechi.

https://biblioteca-digitala.ro

tare împăratului, poetul vrea să-i abată pe români de la ascultarea promisiunilor mincinoase ungureşti, care nu le voiau altceva decât pieirea[3].

Al doilea document este o însemnare cu litere cirilice într-un vechi Liturghier tipărit în veacul al XVIII-lea, proprietatea bisericii din Bontăieni[4]. Autorul este anonim, foarte probabil un luptător român din localitate, din timpul revoluției, sau cel puțin un contemporan cu acest eveniment. Se aminteşte despre răscoala ungurilor contra suveranității Austriei asupra Ungariei, precum şi despre luptele acestora împotriva românilor care s-au ridicat pentru redobândirea drepturilor lor şi s-au opus unirii Ardealului cu Ungaria. Mai departe se aminteşte de jafurile ungurilor, care au pustiit satele şi au aprins bisericile românilor. Într-adevăr, din datele istorice, numărul satelor pustiite de unguri se ridică la peste 230[5]. La sfârşitul însemnării, se aminteşte şi despre evenimentul în care armata lui Kosuth a fost zdrobită de armata împărăteas-că ajutată de către ruşi. Textul însemnării, aşa cum l-am găsit este următorul:
"În anul 1848 şi 9 au fostu mare baiu şi hibă că sau sculatu unguri pă împăratu şi pă rumâni şi au aprinsu satele şi besericile pă toată ţară ardelu şi cu ajutoriul lui Dumnezău sau întorsu împăratu păzâtu cu muscalu şi cu Orbanu şi eu viu din toată ţara ungurească şi din ardelu că ungurii şi-au vrutu lua ţările de la duşmani şi au fostu mutare de domnu şi de împăratu şi de bani câtu era să iee oamenii toţi".

Iată câteva date, în parte inedite, care vorbesc despre luptele românilor ardeleni de la revoluția din 1848, precum şi contribuția românilor sătmăreni la aceste lupte pentru redobândirea drepturilor şi libertăților naționale, după care au suspinat atâtea veacuri. Pentru aceste sfinte drepturi, au luptat un şir neîntrerupt de eroi şi mucenici ai românismului de pe aceste plaiuri, începând cu vestitul haiduc Pintea Viteazul[6] – predecesorul revoluției lui Horea, Cloşca şi Crişan, până la neînfricatul "Leu de la Şişeşti" Vasile Lucaciu.

Şi acum, dacă bunul Dumnezeu a binevoit ca sângele celor 40 000 de mucenici, căzuți în această revoluție şi a celor 800 000 de eroi căzuți în războiul mondial, să aducă unitatea teritorială a românilor, nu avem de făcut altceva decât să muncim cu zor pentru prosperarea şi consolidarea ei, pe baza învățăturilor evanghelice, căci numai în felul acesta, acest scump patrimoniu nu va pieri în veci.

[3] Ca şi înainte însă, speranța în dreptatea împăratului va fi deşartă, căci dualismul austro-ungar de la 1867 a sacrificat interesele celorlalte naționalități ale imperiului. Lupta memorandistă din 1892-1894, procesul politic, condamnarea fruntaşilor acesteia şi politica de deznaționalizare ce au urmat, au constituit dovada acestei realități.

[4] Liturghierului de la Bontăieni îi lipsea coperta, care conținea, probabil şi anul tipăririi. O însemnare din 1845, cu litere cirilice, precizează că: *"această liturgie este a bontănarilor din sfînta beserica ca de acolo nimeni să nu o smintească că de o sminti o fi afurisitu şi blăstămatu de sfînta beserică anu 1845"*.

[5] A. Frâncu, *Pentru memoria lui Avram Iancu*, Sibiu, 1893, p. 2.

[6] Autorul a nutrit o admirație deosebită pentru căpitanul de haiduci Pintea Viteazul, arhiva familiei păstrând şi manuscrisul unei cărți despre erou.

https://biblioteca-digitala.ro

-6-

Cantare
despre
Inceputul şi stare de asta-die a Romanilor d'in Dacia in versuri zaplyceşti compusă.

Nós sunu este in Europa tóta,
Vre-una genta, quare şi se dică
Chei de nolin mare şi străbucit forte,
Cum sum Romani.

Nostri strămoşi sum bine se scie,
Terră averă mai mare subt sóre,
Lată domnie, Imperati poternici,
In tota lumé.

Traián in [illegible] quare fór'a de frică,
Pusă in [illegible] te, Dacia se bată,
Romani [illegible], in armati veniră,
La Daci d'a groze.

Pre Daci bateră, şi ei prepediră,
Şi'n asta bona, pre formósă terră,
Se depuseră, şi Domni se făcură,
In scurte dile.

Traian aduse, d'in Roma cetate,
Fór de aqueste colóne mai multe,
Tése s'aşedéră, şi se insorară,
Cu muieri Romane.

Lor éra greată muieri ca léva Dace,
Datina tenénd, scind che sunt sclave,

– 7 –

Asi pon'estadie fórte se 'n multiră,
Ageni Romani.

Constantin Mare, Imperat la Roma,
Blând și puternic mai mult de quâte chuma,
Voi se fie Bizantu cetate
Lui spre şedere.

D'intra Imperati ell fu mai de frunte,
Crestinitate au inceput fórte,
S'o inmultească, și s'o feraască,
De Varvari, Holi.

Dopp'a aquésta nu in temp prelungu,
Imperatia quésta Roma
D'in multe cause, atti o [illegible] tere,
In [illegible] perire.

Asé intrară toti d'in tote parte,
Varvari, și atti mai d'in tote lume,
In Domni'asta, mare infrumsata
S'o prepedeaă.

Roma cetate, de unde Romani,
Numele pórta pone 'n die de estadi,
Una Terri-gradu de Turci prepedită,
Asé se stinsé.

Oh! Dómne Sante, que se face 'n lume
Cum Domni'asta mai toté subt róte,
S'încă qua erbă, vestedi, qua flóre,
Asé fu sorte. —!

-8-

Nici de mirare asé intemplare,
Nemic statornic nu se aflà'n luma,
Che vedem astadie in tempul a nostru
Que se intemplà.

Se leva a mente omul si se dicà,
Undes Aegypteni, que mai mare ghente,
Quare fu'n flore, si'n mare Dommie,
Anni mii, si sute.
Ma undes Greci, quari era o datà,
In lauda mare, mai in luma totà,
Neque au in mente de Troia, Carthago,
Dér de Athena.

Din R[illegible] te remasitià mare,
Italia [illegible] orte bene scie,
Dar ini Banatu, Ardélu, Moldova,
Terra Romanà.

Macedonia Romani pre multi ere,
Forti potenici, si ageri de mente
Thessalia scie, Thracia se mirà
D'asé multime

Feriti astadie sunt fin toti Romani,
Pre quarii tene peptu Austrii,
Chè sunt in pace, in securitate,
Si'n libertate.

Noi toto dé-una se fim cu credentia,
Citrà Imperatu Ferdinand à quinque

https://biblioteca-digitala.ro

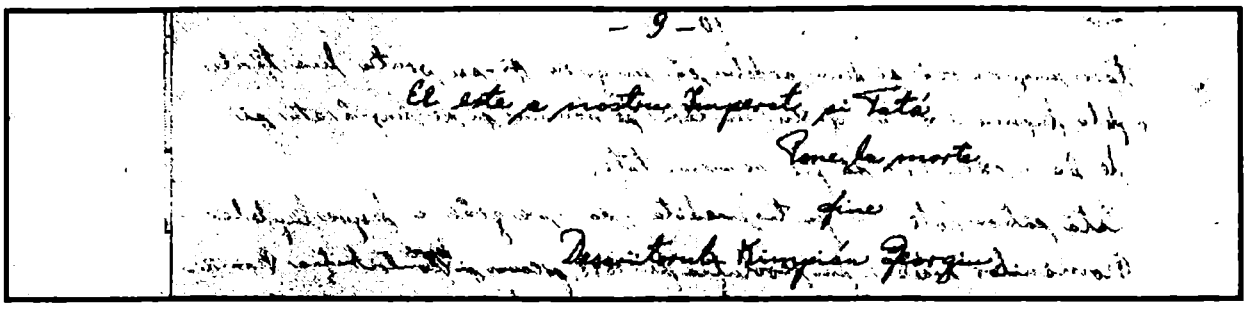

A New Local Testimony On The Revolution of 1848 Led By Avram Iancu
(Summary)

Father Gavril Bălan analyses and comments on two documents that he found in 1936 and which bring new local information about the Revolution of 1848.

The first one is a poem-manifesto written during 1848, in which the poet advices the Romanians to remain loyal to the Austrian Emperor and to refuse the union between Transylvania and Hungary. The poem was written in etymological orthography.

The second document is a hand note on a religious book from the 18th century. The author of this note witnessed the events of 1848 and wrote some personal thoughts about the Revolution.

https://biblioteca-digitala.ro

Contribuţii la cunoaşterea mişcării memorandiste. "Memorandul românilor - Centenar" (1892, 1894 - 1992, 1994), Baia Mare, 1994

FLORIN SALVAN

Patru acte fundamentale există în mişcarea de eliberare naţională a românilor transilvăneni. Acestea sunt: Supplex Libellus Valachorum (1791), Cuvântarea lui S.Bărnuţiu de la Blaj (1848), Memorandul (1892) şi Hotărârea de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. Fiecare din aceste acte a exprimat ideile şi aspiraţiile românilor transilvăneni în epoca în care au fost plăsmuite (Camil Mureşan).

În perioada în care s-a urzit Memorandul din 1892, Transilvania trăia sub zodia dualismului austro-ungar. Împăratul Francisc Iosif I a "predat" Transilvania, străvechi pământ românesc, printr-un nedrept rescript (20 iunie 1867), Ungariei, ca "preţ" al "compromisului" încheiat de Austria cu Ungaria (17 februarie 1867). O lege specială (nr. 43), votată de dieta nobiliară maghiară, sancţionată la 6 decembrie 1868, a "inaugurat" "uniunea" Transilvaniei cu Ungaria (apud G.Bariţ). Dar această "uniune" n-are absolut nici o bază juridică, pentru că Transilvania a fost, de fapt, "anexată", prin abuz, de Ungaria, fără liberul consimţământ al românilor autohtoni şi majoritari.

Imperiul austro-ungar, din care făcea parte şi Transilvania, din 1867 până la 1918, era, pe plan demografic, "un monstru anacronic" (Ioan Ursu). Existau "două popoare domnitoare", germani austrieci şi unguri (46,55%, în 1890), cu două limbi "suverane", germana şi maghiara. În schimb, opt popoare erau "supuse ascultătoare" (53,45%, în 1890), iar limbile lor "aruncate după uşă" (G.Bariţ). Maghiarii erau în minoritate în Ungaria (42,81%) în raport cu naţionalităţile nemaghiare (români, germani, slovaci, ruteni, sârbi), în majoritate (57,19%, în 1890). Românii reprezentau, în Transilvania, 1880, 47,44% din populaţie, în comparaţie cu maghiarii şi secuii, care numărau doar 26,24% din locuitori (cifrele apud V.Jinga şi M.Dogariu).

Totuşi "trufia ungurească nu cunoaşte moderaţiunea" (G.Bariţ). Maghiarii au înscris chiar în legea naţionalităţilor (1868), cu aroganţă şi dispreţ, că "toţi cetăţenii Ungariei", indiferent de naţionalitate, "formează o naţiune, naţiunea maghiară unitară, indivizibilă" (apud Memorand). Ungurii, fiind în minoritate, au proclamat, pe toată scara de stat, maghiarizarea românilor şi a celorlalte naţiuni nemaghiare. O maşină politică infernală lucra, sub semnul ideii de stat maghiar, la deznaţionalizarea noastră. Din toate părţile ne pândea acest duh oprimator, din administraţie, din gazetărie, din mediu, din fiece respiraţie (O.Goga).

Dar românii din Transilvania şi-au apărat, permanent, în primii 25 de ani ai dualismului, ca şi după aceea la 1918, individualitatea lor naţională, ameninţată, la tot pasul, de acest "hegemonism" maghiar asupritor, pe numeroase căi. Au făcut petiţii, la împărat, memorii, memorande, memoriale, care au culminat cu Memorandul din 1892. S-a dezvoltat, astfel, o puternică mişcare memorandistă.

https://biblioteca-digitala.ro

Această idee străbate, ca un fir roşu, în admirabila carte, cu titlul "Memorandul Românilor - Centenar 1892, 1894 - 1992, 1994", dedicată, omagial, de Muzeul de Istorie din Baia Mare, centenarului mişcării memorandiste. Este adunat, în acest volum, în chip fericit, un mare mănunchi de studii, comunicări şi articole, trainice sub raport ştiinţific, care relevă, fiecare, din unghiuri diferite, lupta naţională a românilor transilvăneni, în special a celor din părţile nord-vestice, în perioada amintită, cu vii ecouri şi dincolo de Carpaţi.

Sunt bucuros să spun, chiar de la început, că această carte, care m-a emoţionat şi cucerit, face, incontestabil, cinste Muzeului de Istorie din Baia Mare, fiecărui autor, în parte, şi comitetului de redacţie, format din Viorica Ursu, redactor responsabil şi secretar de redacţie, împreună cu Ion Igna şi Lucia Pop. Se întâlnesc, în paginile acestui volum, istorici din Baia Mare cu cercetători şi istorici din alte oraşe ale ţării. Nu pot să nu relev, măcar în linii mari, problemele principale, tratate în carte, în jurul mişcării memorandiste.

Prima problemă, este cea a genezei Memorandului. Doi cunoscuţi istorici, Gelu Neamţu şi Nicolae Cordoş, privesc această chestiune, esenţială, din două unghiuri de vedere diferite, dar complementare.

Gelu Neamţu a demonstrat, în două studii remarcabile, intitulate "Un Memorand necunoscut adresat Europei la 1867 (1868)" şi "Din geneza mişcării memorandiste"."Memorandul pierdut" din 1869", un fapt foarte important, scăpat din vedere cercetătorilor. Mişcarea memorandistă modernă coboară nu numai până la "Memorialul" lui G.Bariţ (1882), ci ea începe încă în zorii dualismului, cu "Petiţia" celor 1493 de români din 31 decembrie 1866, urmată, în primii ani ai dualismului, de alte patru memorande. Acestea sunt: Memorandul din 1867, Pronunciamentul de la Blaj din mai 1868, Memorandul din 1869 şi Memorandul lui Iosif Hodos din 1870 - 1871. G.Bariţ a elaborat Memorandul din 1869 şi a contribuit, în mare măsură, la redactarea celor trei memorande anterioare. Toate aceste memorande resping "uniunea" Transilvaniei cu Ungaria şi cer revenirea ei la starea autonomă anterioară, în spiritul legilor votate de dieta de la Sibiu din 1863-1864.

Nicolae Cordoş, specialist în problemele Memorandului, se ocupă cu "Redactorii Memorandului din 1892". El stabileşte că, pe lângă dr.Iuliu Coroianu, redactorul principal al acestui act, "monument ilustrativ de gândire politică elevată" (Camil Mureşan), au mai contribuit la elaborarea lui, în mod colectiv sau individual, încă 14 fruntaşi români ardeleni. Printre aceştia se numără Ioan Raţiu, George Pop de Băseşti, Aurel Mureşianu, George Bariţ, Vasile Lucaciu, Septimiu Albini, Eugen Bronte. Dar Memorandul elaborat de Aurel Mureşianu a rămas în stare de proiect (Ion Prahoveanu).

Memorandul, tradus în limba germană de Zaharia Boiu, a fost dus la Viena de Olimpiu Boiu, travestit în vagabond (Dan Goţia). "Paternitatea nord-vestică a Memorandului din 1892", revendicată, cu mândrie, de dr. Valeriu Achim, nu este lipsită de temei. Dr. Iuliu Coroianu, redactor principal şi dr. Vasile Lucaciu, considerat de autor ca redactor secund, sunt fii ai acestor meleaguri, ca şi George Pop de Băseşti şi dr. Teodor Mihali, adăugăm noi.

Dar împăratul Francisc Iosif I n-a primit delegaţia română, condusă de dr. Ioan Raţiu. Motivele sunt următoarele: împăratul avea o gândire învechită; ura naţionalităţile; Ungaria ameninţa cu desfacerea de imperiu dacă românii vor fi ascultaţi (Ioan Chindriş). Printre cei 300 de români, care au mers cu Memorandul la Viena, s-au aflat şi 43 de delegaţi din actualul judeţ Maramureş (Lucia Pop). Conţinutul Memorandului, "miezul său axiologic", este redat, într-o izbutită sinteză, de Ioan Chindriş într-un eseu intitulat "Organicitate istorică". Românii resping dualismul şi "uniunea"

https://biblioteca-digitala.ro

Transilvaniei cu Ungaria. Ei critică, cu argumente juridice şi fapte istorice pozitive, legile dualiste: cea electorală, a naționalităților, cele şcolare, a presei, politica agrară etc. Toate sunt instrumente de asuprire națională, de maghiarizare. O singură soluție salvatoare văd românii şi anume să se înlocuiască dualismul, iar Transilvania să revină la starea autonomă de dinaintea dualismului. "Ideia de a preface statul ungar poliglot", se spune, în încheiere, în Memorand, într-un "stat național ungar", s-a dovedit "o utopie primejdioasă".

Dr. Vasile Lucaciu, cel mai popular memorandist, nu numai în Transilvania, ci şi în România, intrat deja în legendă, se bucură, în carte, de o atenție deosebită. Liviu Botezan i-a consacrat un amplu şi temeinic studiu ("Vasile Lucaciu şi mişcarea memorandistă").

Traian Ursu arată, într-un interesant articol ("Vasile Lucaciu - previziuni istorice"), că aprigul luptător național a crezut sincer în "unirea tuturor românilor"şi, ca atare, a prezis acest eveniment în discursuri, articole, conferințe etc. Viorica Ursu relevă, pe baza unor acte inedite, comentate cu complezență, modul cum a fost omagiat, în teatru, în România, luptătorul şi martirul național, dr. Vasile Lucaciu ("Sprijin pentru memorandişti în vechea Românie sau teatru despre Vasile Lucaciu la Slatina (Olt) şi Bucureşti, în anii 1893-1895. Maria Ionilă prezintă "O mărturie documentară, aflată în patrimoniul Muzeului Național de Istorie, privind personalitatea luptătorului memorandist Vasile Lucaciu". Este vorba de un album ce i-a fost oferit, în ianuarie 1894, de colonia română şi de studenții români din Budapesta.

"Dr. Teodor Mihali (1855-1934), unul dintre conducătorii mişcării memorandiste", este titlul unui alt studiu dezvoltat, foarte important, închinat de Emil Lazăr acestui memorandist. E o remarcabilă contribuție la cunoaşterea vieții şi activității lui Teodor Mihali.

Sunt valoroase, de asemenea, studiile consacrate de câțiva autori anumitor acțiuni de solidaritate ale românilor cu mişcarea memorandistă. Astfel de manifestări au avut loc în satele de pe valea Şomeşului, în plasa Ileanda (Valer Hossu), în părțile Chioarului, Sătmarului şi Lăpuşului (Nicolae Josan, Mioara Pop), la Cluj, ale studenților români din Bucureşti, Iaşi, Viena, Budapesta, Graz, Basarabia şi Bucovina, de solidaritate cu Procesul Memorandului (Eugenia Glodariu), în oraşul Buzău (Constanța Tănase, Constantin I.Stan) şi în Dobrogea (Stoica Lascu). Aici intră şi teatrul închinat lui Vasile Lucaciu, despre care a fost vorba mai sus. Este evocat şi profesorul Ioan Lupulescu, primul secretar al "Ligii culturale" (Petre Turlea), care a sprijinit lupta națională a românilor transilvăneni. Ştefan Petraru are un documentat articol despre "Procesele presei româneşti din Transilvania (1867-1918)".

Despre modul demn şi curajos în care la Satu Mare, în anul 1968, s-a reuşit readucerea în conştiința publică a eroului şi tribunului, aproape legendar, dr. Vasile Lucaciu, relatează în articolul său, Valeriu Achim. Este vorba despre impresionante manifestări prilejuite de semicentenarul unirii Transilvaniei cu România: o sesiune de comunicări - prima care a avut loc în România, dedicată tribunului dr.Vasile Lucaciu şi care a precedat redezvelirea, atunci, la Satu Mare a statuii "Leului de la Şişeşti",opera sculptorului Corneliu Medrea.

Cartea se încheie cu o binevenită "cronică" despre felul în care a aniversat Muzeul de Istorie din Baia Mare, centenarul mişcării memorandiste, la Baia Mare, Şişeşti, Băseşti şi Prislop (Chioar), realizată de Viorica Ursu.

"Auzim" din fiecare pagină a acestei răscolitoare cărți, ca memento şi pentru zilele de azi, cuvintele antologice, rostite de dr. Ioan Rațiu la Procesul Memorandului, intentat de autoritățile maghiare națiunii române: "Drepturile unei națiuni se afirmă, nu se discută".

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandru Filipaşcu – un aristocrat sublim al propriului destin

ILIE GHERHEŞ

Răsfoind, între altele, Registrul de Stare Civilă – Născuți 1899-1902, aflat în arhiva Primăriei Petrova, la fila nr. 505, în data de 21 aprilie 1902, sub act nr.74, este înregistrată naşterea lui Filipcsuk Sandor, fiul lui Gabor, din Petrova, de 40 de ani şi al Juannei Pursza, de 36 de ani, din Giuleşti. Pe aceeaşi filă, în limba română de data aceasta, mai apare consemnat faptul că, "în anul 1938, prin Decizia nr. 47339/1938, a Ministerului Justiției îşi schimbă numele în Filipaşcu Alexandru". O a treia notă, mai consemnează: "Mort la colonia de muncă Peninsula Valea Neagră, la 20 dec. 1952, unde era deținut.Petrova la 31 ianuarie 1953." Iată trei date seci, caligrafiate straniu (în două limbi de cancelarie: ungureşte şi apoi, româneşte), administrative, care descriu acolada unui destin deosebit de dramatic. Omul care a parcurs cei aproximativ 50 de ani, a trebuit să-şi schimbe numele pentru a-i îndepărta rezonanța slavă, adăugată în timp, să opteze pentru idealuri şi demersuri altruiste şi caritabile, să abandoneze două profesii nobile şi foarte ocrotite social, să-şi reconsidere convingerile politice, să-şi calce pe suflet în privința credinței religioa-se,asumându-şi dileme împovărătoare ş. a.

Crescut şi format într-o atmosferă de autentică trăire românească (tatăl său era absolvent al Gimnaziului Piarist din Sighet şi unul dintre cei mai avuți pătroveni, iar mama sa Ioana Pârja era, de asemenea, ştiutoare de carte şi jupânească de Giuleşti), ocrotit şi stimulat de exemplul celor din jur (Dr. Vasile Filipciuc – fratele său şi Dr. Gheorghe Bilaşcu – unchi) tânărul pătrovan şi-a prefigurat viitorul încă de tânăr prin pasiunea ce a făcut-o pentru istoria românilor, nevoindu-se mai mult pe altarul neamului, decât pe cel al credinței.

Necutezând să rupă voia familiei şi la insistențele unchiului său, Dr. Gheorghe Bilaşcu, se înscrie, în 1920, la Facultatea de Medicină din Cluj, pe care o abandonează totuşi, neregăsindu-şi vocația. Cu ajutorul aceluiaşi unchi, obține o bursă de studii la Roma, unde va urma Seminarul Pontifical Roman Laternanum, instituție ce pregătea diplomați sau ierarhi superiori, aflați direct în serviciul Papei.

https://biblioteca-digitala.ro

Frecventând bibliotecile Romei şi audiind diverse cursuri de istorie, filologie, filosofie ş.a., abandonează şi perspectiva deosebit de onorantă şi de invidiat, de "prinţ al Bisericii", întorcându-se în ţară , hotărât să se dedice vieţii de dascăl şi de preot, de slujitor al neamului său, atât de vitregit încă, la acea vreme. Doctor în filosofie (1922) şi în teologie (1926) se va consacra carierei de profesor şi preot în mai multe oraşe transilvane: Zalău, Vişeu de Sus, Sighet, Alba iulia, Sibiu şi Cluj.

A făcut politică ţărănistă din 1929 dar în 1931 este exclus din P.N.Ţ. şi, după doi ani de pasivism politic, devine ajutor de primar al Sighetului, ca independent, dar pe listele liberalilor, demnitate ce o va onora până în 1938 când se retrage din viaţa politică. Ca edil, ca om al cetăţii, girând uneori şi funcţia de primar, a avut o contribuţie esenţială la modernizarea oraşului reşedinţă de judeţ: a transformat piaţa din mijlocul oraşului în parc, a înfiinţat piaţa actuală de alimente prevăzută cu 100 gherete de beton, a deschis străzi noi, iar pe unele le-a pavoazat şi canalizat, a modernizat uzina electrică introducând curentul de zi, a înfiinţat abatorul oraşului, a instalat sirene de alarmă, a contribuit la modernizarea pompierilor, şi-a durat o casă românească emblematică până azi pentru arhitectura obositor de eclectică a unui oraş cosmopolit ş.a.

Ca profesor, preot sau ziarist a desfăşurat o prodigioasă activitate antirevizionistă, ţinând nenumărate conferinţe, prelegeri sau predici, încercând să conştientizeze pericolul iminent ce ameninţa statul român şi pe români, mai cu seamă, atât din perspectiva revizionismului maghiar cât şi din cea a zvârcolirilor unor naţionalişti ucraineni.

Odată stabilit la Sighet, poliglot erudit, se "afundă cu nesaţ" în cele "câteva vagoane" de arhivă ale Prefecturii Maramureş, elaborând studii ştiinţifice dar şi scriind, răspunzând responsabil imperativelor vremii pentru care se simţea dator. A elaborat în acest sens mai multe studii publicate sau rămase încă în manuscris; între toate, însă, se distinge *Istoria Maramureşului*, lucrare despre care el însuşi recunoştea că "nu are pretenţia de a fi un studiu complet, întocmit după toate cerinţele istoriografiei moderne" dar adăugăm noi, a rămas până azi, din păcate, singura realizare de referinţă, în planul sintezelor de istorie locală maramureşeană.

Personalitate fabuloasă a epocii sale, atât prin zecile de studii istorice cât şi prin întreaga sa activitate închinată slujirii interesului naţional, sfârşind martirizat la Canal, Al. Filipaşcu rămâne un model, o conştiinţă nobilă, nefisurată în faţa vicisitudinilor vremii. Convinşi fiind că orice demers de tipul celui de faţă nu poate decât să aproximeze imaginea unei personalităţi atât de complexe cum a fost cea a istoricului Al. Filipaşcu, apreciem că eroul nostru a fost şi rămâne un model , un etalon al epocii sale.

https://biblioteca-digitala.ro

Al. Filipaşcu – o bibliografie

Cărţi şi "cărţulii" (broşuri):

Roma şi frumuseţile ei, Zalău, 1925

Adevărul istoric al Genezei, Oradea, 1930

Revizionismul maghiar şi drepturile noastre asupra Daciei, Sighet, 1936

Istoria Maramureşului, Bucureşti, 1940

De la românii din Maramureş, Sibiu, 1943

Le Maramureş, Sibiu, 1944

Voievodatul Maramureşului. Originea şi structura lui, Sibiu, 1945

Bihorul românesc, Sibiu, 1945

Istoria Bisericii Române, Bucureşti, 1957 (în coautorat cu Gh. Moisescu şi Şt. Lupşa)

Istoria Maramureşului, Editura "Gutinul", Baia Mare, 1997, reeditare

Maramureşul, Editura Echim, Sighetu Marmaţiei, 2002, traducere după *Le Maramureş*, Sibiu 1944

Studii şi articole de Istorie:

Contribuţiuni la admnistrarea Maramureşului, sub regimul maghiar, în "Transilvania", nr. 7-8, 1942

Înstrăinarea unor familii maramureşene, în "Transilvania", nr. 10, 1942

O impietate naţională, în "Ţara", nr.383, 1942

Descrierea întâmplărilor de la începutul revoluţiei 1848/1849 în Protopopiatul Hălmagiului, în "Transilvania", nr. 1 şi 44-46, 1943

Protopopul Ionu Fodoru şi urmaşii săi, în "Transilvania", nr. IX-X, 1944

Luptătorul maramureşan Dr. Vasile Filipciuc, în "Transilvania", nr. X-XII, 1944

Legăturile Maramureşului cu Năsăudul, în "Plaiuri Năsăudene", nr. 20-21, 1944

Monografia Comunei Bârsana, în "Plaiuri Năsăudene", nr. 25-26, 1944

Şovinismul unguresc. Din suferinţele noastre. Sfârşitul stăpânirii ungureşti, în Transilvania de Nord, în "România Nouă", nr. 17, 22, 1944

Începuturile ASTREI în Maramureş, în "Transilvania" nr. 1, 1944

Naţionalităţile Maramureşului în lumina mărturiilor documentare,Cluj, 1946

https://biblioteca-digitala.ro

Au scris despre Al. Filipaşcu, între alţii:

Achim, Valeriu, *Un cărturar patriot. Mărturii despre Alexandru Filipaşcu*, în "Pentru Socialism", nr.6896 din 25.X.1977, Baia Mare

Ardelean-Pruncu, Ion, *Din galeria marilor bărbaţi ai Maramureşului*, în "Maramureşul Istoric" din ianuarie 1993, Sighetu Marmaţiei

Piso-Filipaşcu, Livia, *Patronime maramureşene. Heraldică. Steme. Familia de Dolha şi de Petrova*, în "Transilvania", nr. 3, 2001, Sibiu

Petrovai, Măricuţa, *Viaţa şi activitatea preotului prof. Dr. Alexandru Filipaşcu*, în "Glasul Maramureşului", nr.1536, 2002, Baia Mare

Gherheş, Ilie, *Alexandru Filipaşcu – un istoric care şi-a urmat menirea până la sacrificiul suprem*, în "Graiul Maramureşului", nr. 3666, 2002, Baia Mare

Idem, *Prof. Dr. Alexandru Filipaşcu* – " De la românii din Maramureş", Sibiu, 1943 – *ecoul unei însingurări*, în "Graiul Maramureşului", nr. 3699, 2002, Baia Mare

Borda, Dumitru, *Activitatea istoriografică a lui Al. Filipaşcu*, 1976 – lucrare didactică Istorie, gradul I

Ciolte, Ion Vasile, *Viaţa şi activitatea Preotului Profesor Dr. Alexandru Filipaşcu*, lucrare de licenţă,Institutul Teologic Universitar Ortodox, Cluj- Napoca, 1994

*** AXA – revistă a Colegiului Naţional "Dragoş-Vodă", nr. 34, Sighetu Marmaţiei, 2002 – ediţie specială număr închinat Centenarului Al. Filipaşcu

Notă:

Muzeul Judeţean Maramureş – Secţia de Istorie, Baia Mare, s-a implicat în organizarea celor două simpozioane închinate ilustrului înaintaş; manifestări cultural – artistice menite a-l omagia pe autorul Istoriei Maramureşului:

Centenar Prof. Alexandru Filipaşcu de Dolha şi de Petrova – *Istoria Maramureşului, Colegiul Naţional "Dragoş Vodă", Sighetu Marmaţiei, 18 aprilie 2002*

Centenar Prof. Dr. Alexandru Filipaşcu (1902-2002), Şcoala cu clasele I-VIII, "Alexandru Filipaşcu", Petrova, 20 aprilie 2002.

https://biblioteca-digitala.ro

Alexandru Filipaşcu – An aristocrat of his own destiny
(Summary)

The personality of the Proffesor Doctor Alexandru Filipaşcu (1902- 1952) has remained to vibrate in the memory of the people of Maramureş as the author of " *History of Maramureş County".* Assuming himself on apart destiny aiming at the national feeling, sacrificing his career, his political convictions and even the religious ones, he ended his life as a martyr at the Romanian Canal (Danube – Black Sea), finishing appoteotical the life given as an offering to his people.

Greek – Catholic priest, proffesor or man of his natal town, often hesitating in front of the faith provocation, he became an important and sober model of his age, so controversial historical period itself.

https://biblioteca-digitala.ro

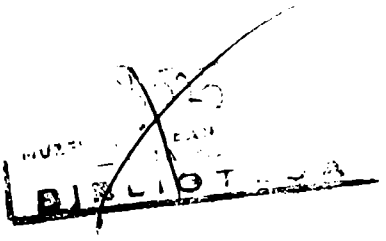

Coperta: Minerva Luca
Corectura: Oana Leşiu
Traduceri: Lia Covaci
Voichița Băbuțiu
Aneta Stan
Ioana Stanca Ursu

Culegere computerizată: Diana Cheța
Viorica Mendre
Procesare imagini: Cristian Robescu

Multiplicarea prin serigrafiere realizată la Biblioteca județeană "Petre Dulfu"
Baia Mare

https://biblioteca-digitala.ro

MUZEUL JUDEȚEAN DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE
BIBLIOTECA
Nr. Inv. 1343
MARAMUREȘ

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro

https://biblioteca-digitala.ro